NAOMI KLEIN

AUTOAREA BESTSELLERULUI NO LOGO

DOCTRINA ȘOCULUI

NAȘTEREA CAPITALISMULUI DEZASTRELOR

VELLANT

Lucrarea celebrei jurnaliste canadiene este o reexaminare polemică a economiei de piaţă excesiv liberalizate din ultimii 30 de ani, pornind de la Milton Friedman şi Şcoala de la Chicago şi ajungând la politica militară a lui George W. Bush. Naomi Klein foloseşte exemple din istoria recentă (războiul din Irak, uraganul Katrina), pe care le integrează într-un context mult mai larg de la lovitura de stat a lui Pinochet până la conflictul dintre Argentina şi Marea Britanie din insulele Falkland. Astfel, ea îşi susţine teza îndrăzneaţă: dezastrele naturale sau turbulenţele politice permit guvernelor şi multinaţionalelor să profite de şocul în care se află populaţia şi să implementeze politici avantajoase pentru marile corporaţii.

Naomi Klein a absolvit London School of Economics şi semnează articole în *The Nation* şi *The Guardian.* A devenit cunoscută în întreaga lume datorită lucrării *No Logo* (2000), în care susţine că multinaţionalele consideră marketingul brandului mai important decât producţia în sine, autoarea plasându-se în avangarda luptei împotriva globalizării corporatiste. A început să scrie *Doctrina şocului* în 2004, când se afla în Irak în calitate de corespondent al revistei *Harper.*

„Puţine sunt cărţile care ne ajută cu adevărat să înţelegem prezentul. *Doctrina şocului* este

una dintre aceste cărţi. Survolând întreaga lume, Klein dezvăluie politicile şocant de similare care au impus piaţa liberă în ţări atât de diferite precum Rusia lui Elţîn, China, Irakul post-Saddam sau statul Chile, condus de Pinochet. Printr-o analiză deopotrivă fascinantă şi alarmantă a culiselor istoriei recente, autoarea surprinde afinităţile dintre strategiile terapiei de şoc determinate de reforma neoliberalismului şi tehnicile de tortură folosite de armata americană în aşa-numitul «război împotriva terorismului».”

The Guardian

Naomi Klein
Doctrina socului

Lui Avi, din nou

„Orice schimbare este o schimbare de paradigmă.”

César Aira, romancier argentinian,
Cumpleaños, 2001

Introducere

Imaculat înseamnă frumos
Trei decenii de ştergere şi refacere a lumii

Pământul era stricat înaintea lui Dumnezeu, pământul era plin de silnicie. Dumnezeu S-a uitat spre pământ, şi iată că pământul era stricat; căci orice făptură îşi stricase calea pe pământ. Atunci Dumnezeu i-a zis lui Noe: „Sfârşitul oricărei făpturi este hotărât înaintea Mea, fiindcă au umplut pământul de silnicie; iată, am să-i nimicesc împreună cu pământul”.

Geneza 6:11

Şocul şi Evlavia sunt acţiuni care creează teamă, pericole şi distrugere pe o scară inimaginabilă pentru oamenii obişnuiţi, pentru sectoarele/elementele specifice ale societăţii care prezintă un risc sau conducerea acesteia. Natura, în forma tornadelor, uraganelor, cutremurelor, inundaţiilor, incendiilor scăpate de sub control, a foametei şi bolilor, poate genera Şoc şi Evlavie.

Şoc şi evlavie: Realizarea dominaţiei rapide,
doctrina militară pe care s-a bazat războiul declanşat de Statele Unite în Irak.[1]

[1] Bud Edney, Anexa A: „Thoughts on Rapid Dominance”, în Harlan K. Ullman şi James P. Wade, *Shock and Awe: Achieving Rapid Dominance* (Şoc şi Evlavie: Realizarea dominaţiei rapide, Washington, DC: NDU Press Book, 1996), 110.

L-am întâlnit pe Jamar Perry în septembrie 2005, la adăpostul imens al Crucii Roşii din Baton Rouge, Louisiana. Tineri scientologi împărţeau cina, iar el aştepta la coadă. Tocmai fusesem admonestată pentru că vorbisem cu persoane evacuate fără să fiu însoţită de o escortă pentru jurnalişti, iar acum făceam tot posibilul să trec neobservată – o canadiană albă, într-o mare de sudişti afro-americani. M-am aşezat şi eu la coadă în spatele lui Perry şi i-am cerut să vorbească cu mine de parcă am fi fost prieteni vechi, ceea ce a acceptat amabil.

Născut şi crescut în New Orléans, fusese evacuat în urmă cu o săptămână din oraşul inundat. Arăta cam de 17 ani, dar mi-a spus că are 23. El şi familia lui aşteptaseră o veşnicie autobuzele pentru evacuaţi; cum acestea nu au sosit, au fost nevoiţi să meargă pe jos prin arşiţă. Într-un sfârşit ajunseseră aici, în acest complex expoziţional în dezvoltare, care găzduia în mod obişnuit târgurile producătorilor din domeniul farmaceutic, fiind în acelaşi timp şi cea mai faimoasă arenă de lupte în cuşti de oţel, denumită „Capitala măcelului”, şi care acum era împânzit cu două mii de corturi şi o mare de oameni furioşi şi epuizaţi, păziţi de soldaţi nervoşi din Garda Naţională, proaspăt întorşi din Irak.

Veştile care ţineau capul de afiş în adăpostul

pentru refugiaţi în ziua aceea erau că Richard Baker, un congresman republican de vază, făcuse, pentru un grup de lobby-işti, următoarea afirmaţie: „Am curăţat în sfârşit locuinţele sociale din New Orléans. Noi nu am putut să o facem, dar Dumnezeu a reuşit.”[2] Joseph Canizaro, unul dintre cei mai bogaţi antreprenori ai oraşului, îşi exprimase şi el cam aceleaşi sentimente: „Cred că avem posibilitatea să o luăm de la început. Iar această posibilitate ne oferă nişte oportunităţi majore.”[3] Pe durata întregii săptămâni, membrii legislativului statului Louisiana din Baton Rouge împânziseră întreaga zonă mediind tocmai astfel de posibilităţi de obţinere a unui profit de pe urma oportunităţilor create, prin reducerea taxelor, a reglementărilor, a costurilor forţei de muncă şi prin apariţia unui „oraş mai mic şi mai sigur” – ceea ce însemna, în practică, concretizarea planurilor de înlocuire a locuinţelor sociale cu *condos.* Ascultând toată discuţia aceasta despre „începuturi noi”, aproape că uitam de mlaştina toxică de moloz, scurgeri chimice şi rămăşiţe umane, aflată la doar câţiva kilometri depărtare.

La adăpost, Jamar nu se putea gândi la nimic

---

[2] John Harwood, „Washington Wire: A Special Weekly Report from The Wall Street Journal’s Capital Bureau”, *Wall Street Journal,* 9 septembrie 2005.

[3] Gary Rivlin, „A Mogul Who Would Rebuild New Orléans”, *New York Times,* 29 septembrie 29 2005.

altceva: „Chiar nu văd acest lucru ca pe o curăţare a oraşului. Tot ceea ce am văzut eu a fost o mulţime de oameni de la periferia oraşului care au fost omorâţi. Iar aceşti oameni nu ar fi trebuit să moară.”

Vorbea pe un ton potolit, dar un om mai în vârstă, aflat în faţa noastră, ne-a auzit şi s-a băgat în vorbă. „Oare ce-o fi în capul oamenilor ăstora din Baton Rouge? Asta nu este o oportunitate. Este o tragedie blestemată. Sunt cumva orbi?”

O mamă cu doi copii a intervenit şi ea: „Nu, nu sunt orbi, sunt doar răi. Altfel, văd cât se poate de bine.”

Unul dintre cei care au considerat potopul din New Orléans o oportunitate a fost Milton Friedman, marele guru al mişcării „unfettered capitalism”, creditat cu scrierea *caietului de sarcini* pentru economia contemporană, hipermobilă şi globală. „Unchiul Miltie”, aşa cum îi spuneau discipolii săi acestui bătrânel de 93 de ani, cu sănătate precară, găseşte totuşi resursele să scrie un *op-ed* pentru *The Wall Street Journal,* la trei luni după ce barajele cedează sub furia apelor. „Majoritatea şcolilor din New Orléans sunt devastate, nota Friedman, la fel cum sunt şi casele copiilor care mergeau la aceste şcoli. Aceşti copii sunt acum răspândiţi în toată ţara. Acest lucru reprezintă o tragedie. Dar, totodată, reprezintă o oportunitate pentru

o reformă radicală a sistemului de învăţământ.”[4]

Ideea radicală pe care a avut-o Friedman a fost ca, în loc să se cheltuiască o parte din miliardul de dolari alocaţi în scopul reconstrucţiei şi îmbunătăţirii sistemului de învăţământ public din New Orléans, guvernul să ofere familiilor afectate vouchere pe care să le poată folosi în instituţii private – majoritatea acestora fiind gestionate în aşa fel încât să aducă acţionarilor un profit –, subvenţionate de stat. Era crucial, sublinia Friedman, ca această schimbare fundamentală să nu fie un expedient, ci „o reformă permanentă”.[5]

O reţea de grupuri consultative de experţi, cu orientare politică de dreapta, se folosesc de propunerea lui Friedman, năpustindu-se asupra oraşului după potop. Astfel, administraţia guvernamentală condusă de George W. Bush susţine financiar cu zeci de milioane de dolari aceste planuri care vizau conversia şcolilor din New Orléans, în şcoli de stat „autonome”[6] – instituţii de educaţie subvenţionate din fonduri publice şi gestionate de entităţi private, după reguli proprii. Astfel de şcoli au un efect profund polarizant în Statele Unite, mai ales în New Orléans, unde sunt privite de mulţi părinţi afro-americani drept o încercare de anulare a

---

[4] „The Promise of Vouchers”, *Wall Street Journal,* 5 decembrie 2005.
[5] *Ibid.*
[6] În orig. charter schools (n. t.).

cuceririlor mişcării de emancipare socială – garantul că toţi copii primesc acelaşi standard de educaţie. Pentru Milton Friedman întregul concept al şcolilor de stat duhneşte a socialism. În viziunea sa, singura funcţie a statului o constituie „protejarea libertăţilor noastre nu doar faţă de inamicii aflaţi la porţile statului, dar şi de proprii cetăţeni, prin: respectarea legilor şi păstrarea ordinii, îndeplinirea contractelor private, stimularea unor pieţe competitive.”[7] Cu alte cuvinte, singurul lucru care contează este satisfacerea nevoilor poliţiei şi armatei; orice altceva, incluzând aici dreptul la educaţie, nereprezentând decât o interferenţă neloială în bunul mers al pieţei.

Spre deosebire de amorţeala care a caracterizat refacerea digurilor şi readucerea în stare de funcţiune a sistemului energetic, privatizarea sistemului şcolar din New Orléans s-a desfăşurat cu viteză şi precizie militară. În doar nouăsprezece luni, în timp ce majoritatea rezidenţilor nevoiaşi ai oraşului se aflau încă în exil, sistemul şcolilor de stat din New Orléans a fost practic total înlocuit de aceste *şcoli publice autonome.* Înaintea uraganului Katrina, consiliul educaţional gestiona 123 de şcoli de stat, în vreme ce acum nu mai gestionează decât patru. Înainte de această calamitate existau doar

[7] Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (1962, repr. Chicago: University of Chicago Press, 1982), 2.

şapte *şcoli publice autonome* în oraş; în prezent, sunt 31.[8] Profesorii din New Orléans fuseseră reprezentaţi în trecut de un sindicat puternic; acum, contractul pe care-l deţinea acest sindicat a fost făcut bucăţi, iar toţi cei 4700 de membri ai săi au fost concediaţi.[9] O parte a profesorilor mai tineri au fost reangajaţi de şcolile „autonome", cu salarii mai mici, dar majoritatea nu au mai găsit de lucru.

New Orléans a devenit acum, conform cotidianului *The New York Times,* „primul laborator al naţiunii pentru folosirea pe scară largă a *şcolilor publice autonome",* în vreme ce American Enterprise Institute, un grup consultativ de discipoli ai lui Friedman, se entuziasma de faptul că „uraganul Katrina a reuşit într-o zi... ceea ce reformatorii şcolilor din Louisiana nu au putut ani de zile."[10] Între timp, profesorii şcolilor de stat, care asistau neputincioşi la alocarea de fonduri publice destinate eradicării sistemului şi înlocuirii lui cu unul privat, au numit planul lui Friedman „o

---

[8] Interviu cu Joe Derose, United Teachers of New Orléans, 18 septembrie 2006; Michael Kunzelman, „Post-Katrina, Educators, Students Embrace Charter Schools", Associated Press, 17 aprilie 2007.

[9] Steve Ritea, „N.O. Teachers Union Loses Its Force în Storm's Wake", *Times-Picayune* (New Orléans), March 6, 2006.

[10] Susan Saulny, „U.S. Gives Charter Schools a Big Push în New Orléans", *New York Times,* 13 iunie 2006; Veronique de Rugy şi Kathryn G. Newmark, „Hope after Katrina" *Education Next,* 1 octombrie 2006, www.aei.org.

ocupare abuzivă a tărâmului educaţional”.[11]

Numesc aceste raiduri deliberate asupra spaţiului public, care debutează odată cu unele evenimente catastrofice, combinate cu înţelegerea acestor dezastre drept oportunităţi captivante, „capitalismul dezastrelor”.

Op-ed-ul scris de Friedman despre New Orléans avea să fie şi ultima sa recomandare de strategie politică; moare un an mai târziu, pe 16 noiembrie 2006, la vârsta de 94 de ani. Privatizarea sistemului educaţional al unui oraş de mărime medie din Statele Unite ar putea părea o preocupare modestă pentru cel considerat cel mai influent economist al ultimei jumătăţi de secol, printre ai cărui discipoli se numărau câţiva preşedinţi americani, prim-miniştri britanici, oligarhi ruşi, miniştri de finanţe polonezi, dictatori din lumea a treia, secretari ai Partidului Comunist Chinez, directori ai Fondului Monetar Internaţional şi ultimii trei şefi ai Trezoreriei americane. Cu toate acestea, hotărârea sa de a exploata criza din New Orléans pentru a-şi promova versiunea fundamentalistă de capitalism a constituit, într-un mod ciudat, un rămas bun demn de acest profesor de numai 1,58 metri înălţime, dar animat de o energie debordantă şi care, în floarea vârstei, se autodescria drept „un preot

[11] „Educational Land Grab”, *Rethinking Schools,* toamna 2006.

de modă veche, care citeşte predica de duminică”.[12]

Vreme de mai bine de trei decenii, Friedman şi influenţii săi discipoli au perfecţionat exact această strategie: aşteptarea unei crize majore pentru a putea vinde bucată cu bucată activele statului aflat în criză unor antreprenori, în timp ce majoritatea populaţiei se află într-o stare de şoc, după care întreprind ceea ce este necesar ca aceste „reforme” să fie permanentizate.

Într-unul dintre cele mai influente articole ale sale, Friedman a pus bazele panaceului tacticilor capitalismului contemporan – adică ceea ce am ajuns să consider *doctrina şocului.* El observa în acest articol faptul că „numai o criză – reală sau percepută ca atare – poate produce schimbări reale. Când criza respectivă se petrece, acţiunile întreprinse în acel moment depind de ideile disponibile. Aceasta cred că este funcţia noastră primară: de a produce alternative la strategiile politice existente, de a le menţine în viaţă şi în perfectă stare de funcţionare până în momentul în care ceea ce este imposibil din punct de vedere politic devine inevitabil din acelaşi punct de vedere.”[13] Există oameni care stochează conserve şi apă potabilă, pregătindu-se astfel pentru dezastre

[12] Milton Friedman, *Inflation: Causes and Consequences* (New York: Asia Publishing House, 1963), 1.
[13] Friedman, *Capitalism and Freedom,* IX.

majore; adepţii lui Friedman stochează idei destinate pieţei libere. Fostul profesor de la Universitatea din Chicago era convins de necesitatea acţionării imediate, odată ce s-a petrecut criza, pentru a impune o schimbare rapidă şi ireversibilă înainte ca societatea aflată sub imperiul acestei crize să revină la „tirania *statu-quo*-ului". El estima că „o administraţie nouă are la dispoziţie între şase şi nouă luni în care să poată realiza schimbări majore; în cazul în care va pierde oportunitatea de a acţiona decisiv în această perioadă, ea nu va mai avea o a doua şansă în acest sens."[14] Variaţie a sfatului pe care îl dădea Machiavelli, potrivit căruia toate rănile trebuie provocate simultan, s-a dovedit a fi una dintre cele mai durabile moşteniri strategice rămase de la Friedman.

Friedman a învăţat pentru prima dată cum să exploateze un şoc sau o criză de mari proporţii, la mijlocul anilor '70, în calitate de consilier al dictatorului chilian, Generalul Augusto Pinochet. Dincolo de faptul că chilienii se aflau în stare de şoc în urma loviturii de stat violente care-l adusese pe general la putere, ţara era traumatizată de hiperinflaţie. Friedman l-a sfătuit pe Pinochet să impună o transformare economică a ţării la foc automat micşorând taxele, liberalizând comerţul, privatizând

[14] Milton Friedman şi Rose Friedman, *Tyranny of the Status Quo* (San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1984), 3.

serviciile, reducând cheltuielile în domeniul serviciilor sociale şi, în general, simplificând restricţiile *birocratice* puse în calea afacerilor, în scopul eficientizării şi deschiderii pieţelor comerciale.[15] în final, chilienii au asistat la înlocuirea şcolilor de stat cu şcoli private, finanţate pe bază de vouchere. A fost cea mai extremă transformare capitalistă a unei ţări, experimentată vreodată în lume, şi a devenit cunoscută sub numele de revoluţie a „Şcolii de la Chicago", deoarece mulţi dintre economiştii lui Pinochet îl avuseseră ca profesor pe Friedman, la Universitatea din Chicago. Friedman prezisese că viteza, impetuozitatea şi scopul schimbărilor economice aveau să producă în rândul populaţiei reacţii psihologice de natură să „faciliteze schimbarea".[16] Pentru a descrie această tactică dureroasă a introdus sintagma „terapiei de şoc". În deceniile care au urmat, de fiecare dată când guvernele au impus programe exhaustive de liberalizare a pieţelor, metoda preferată a tratamentului aplicat a fost „totul dintr-o dată" sau aşa-numita „terapie de şoc".

Pinochet, de asemenea, a facilitat schimbarea prin propriile tratamente-şoc; acestea se petreceau în numeroasele camere de tortură ale

---

[15] În orig. *deregulation* (n. t.).

[16] Milton Friedman şi Rose D. Friedman, *Two Lucky People: Memoirs* (Chicago: University of Chicago Press, 1998), 592.

regimului său, în care erau „trataţi” toţi cei consideraţi potrivnici transformării capitaliste. În America Latină mulţi au văzut o legătură directă între şocurile economice care sărăceau milioane de oameni şi epidemia torturării sutelor de mii de oameni care credeau într-un alt fel de societate. Aşa cum se întreba scriitorul uruguaian Eduardo Galeano, „Cum altfel ar putea fi menţinută această inegalitate economică decât prin şocuri electrice?[17]

La exact treizeci de ani de când aceste trei forme distincte de şoc se dezlănţuiseră asupra statului Chile, aceeaşi formulă reapare, cu infinit mai multă violenţă, în Irak. Întâi a fost războiul, menit, conform autorilor doctrinei militare a *Şocului şi evlaviei,* să „controleze voinţa adversarului, percepţiile şi înţelegerea acestuia, şi care să-l facă, literalmente, incapabil să acţioneze sau să reacţioneze.”[18] Apoi au urmat formele radicale ale terapiei şocului economic, impus, pe când întreaga ţară era în flăcări, de către emisarul american L. Paul Bremer: privatizarea în masă, comerţ fără niciun fel de restricţii, o taxă unică de 15%, un aparat de guvernare redus în mod dramatic. Ministrul interimar al comerţului irakian, Ali Abdul-Amir Allawi, spunea la vremea respectivă că absolut

[17] Eduardo Galeano, *Days and Nights of Love and War,* trad. Judith Brister (New York: Monthly Review Press, 1983), 130.
[18] Ullman şi Wade, *Shock and Awe,* XXVIII.

toţi compatrioţii săi erau „sătui să mai fie cobai în astfel de experimente. Au existat suficiente şocuri administrate sistemului, aşa că nu ne trebuie această terapie de şoc aplicată economiei.”[19] Irakienii care se împotriveau unor asemenea măsuri erau imediat arestaţi şi trimişi în închisori, unde le erau aplicate şocuri mentale şi fizice, care nu erau câtuşi de puţin metaforice.

Am început să cercetez dependenţa pieţei libere de puterea şocului care îi era aplicat acum patru ani, la începuturile ocupaţiei americane în Irak. După ce am scris, în calitate de reporter la Bagdad, despre încercările eşuate ale Washingtonului de a continua doctrina *Şocului şi evlaviei* cu terapia de şoc, am călătorit în Sri Lanka, la câteva luni după tsunami-ul devastator din 2004, unde am fost martoră la o altă versiune a aceleiaşi manevre: investitorii străini şi bancherii internaţionali se aliaseră, urmărind să profite de pe urma atmosferei generale de panică, prin cedarea întregii zone panoramice de coastă unor antreprenori, care au şi construit în cea mai mare grabă nişte staţiuni turistice de proporţii, blocând în felul acesta accesul sutelor de mii de pescari la coastele pe care încercau să îşi

[19] Thomas Crampton, „Iraq Official Warns on Fast Economic Shift”, *International Herald Tribune* (Paris), 14 octombrie 2003.

reconstruiască satele devastate. „Într-o crudă întorsătură de situaţie, natura i-a oferit Sri Lankăi o oportunitate unică, şi din această mare tragedie se va naşte o destinaţie turistică de primă clasă”, anunţa un comunicat de presă al guvernului din Sri Lanka.[20] Până când uraganul Katrina avea să lovească New Orleans-ul, iar întreaga reţea de politicieni republicani, grupuri consultative de experţi şi investitori imobiliari aveau să înceapă discuţia despre spaţii imaculate şi oportunităţi captivante, devenise limpede că aceasta era metoda preferată de urmărire a scopurilor corporatiste: folosirea momentelor de traumă colectivă pentru întreprinderea unor proiecte radicale de inginerie socială şi economică.

Majoritatea celor care supravieţuiesc unui dezastru devastator îşi doresc opusul unui nou început: ei îşi doresc mai degrabă să salveze ce mai poate fi salvat şi să înceapă reparaţiile la ceea ce nu a fost total distrus; îşi doresc să îşi reafirme legătura cu locurile care i-au format. „Atunci când reconstruiesc oraşul, mă simt ca şi cum mă reconstruiesc pe mine însămi, spunea Cassandra Andrews, domiciliată în cartierul puternic afectat al New Orleans-ului, Lower Ninth Ward, în timp ce curăţa molozul rămas de

[20] Alison Rice, *Post-Tsunami Tourism and Reconstruction: A Second Disaster?* (London: Tourism Concern, octombrie 2005), www.tourismconcern.org.uk.

pe urma furtunii.[21] Numai că adepţii capitalismului dezastrelor nu au niciun interes să repare ceea ce a fost. În Irak, Sri Lanka şi New Orléans, tot acest proces numit impropriu „reconstrucţie” a început prin terminarea operei de distrugere începute de natură, eradicând ultimele rămăşiţe ale domeniului public şi comunităţilor ale căror rădăcini fuseseră vechi de generaţii, înlocuindu-le apoi imediat cu un gen de Nou Ierusalim corporatist – totul petrecându-se înainte ca victimele războiului sau ale calamităţii naturale să aibă posibilitatea de a-şi reveni şi de a-şi cere înapoi ceea ce le aparţinuse.

Mike Battles descrie cel mai bine acest proces: „Pentru noi, frica şi dezordinea ofereau adevărata promisiune.”[22] Acest fost agent CIA, în vârstă de 34 de ani, vorbea despre modul în care haosul ce domnea în Irakul din perioada imediat următoare invaziei i-a ajutat mica şi necunoscuta lui firmă de protecţie şi pază, numită Custer Battles, să ruleze în jur de 100 de milioane de dolari americani în contracte încheiate cu guvernul federal.[23] Cuvintele sale ar putea fi folosite drept slogan al capitalismului

---

[21] Nicholas Powers, „The Ground below Zero”, *Indypendent,* 31 august 2006, www.indypendent.org.

[22] Neil King Jr. Şi Yochi J. Dreazen, „Amid Chaos în Iraq, Tiny Security Firm Found Opportunity”, *Wall Street Journal,* 13 august 2004.

[23] Eric Eckholm, „U.S. Contractor Found Guilty of $3 Million Fraud în Iraq”, *New York Times,* 10 martie 2006.

contemporan: frica şi dezordinea reprezintă catalizatorul pentru fiecare pas înainte.

Când am început cercetarea asupra punctului în care se intersectează super-profiturile şi mega-dezastrele, credeam că asistam la o schimbare fundamentală a modului în care mişcarea de „eliberare” a pieţelor funcţiona pe plan mondial. Făcând parte din mişcarea împotriva creşterii necontrolate a puterii corporatiste – o mişcare al cărei debut mondial s-a petrecut la Seattle, în 1999 – eram obişnuită cu felul în care astfel de strategii pro-business erau impuse la summiturile Organizaţiei Mondiale a Comerţului (WTO) sau cu cel în care deveneau nişte condiţionări ale acordării de împrumuturi de la FMI. Cele trei cerinţe standard – privatizare, desfiinţarea controlului guvernamental asupra economiei şi reducerea masivă a cheltuielilor sociale – aveau tendinţa de a fi extrem de rău privite de populaţie, dar atunci când acordurile erau semnate, se putea invoca măcar pretextul ajungerii la un consens al negocierilor purtate între guvernele semnatare, precum şi al unui punct de vedere comun între presupuşii experţi. Acelaşi program ideologic era în felul acesta impus prin intermediul folosirii celor mai coercitive mijloace: sub ocupaţia militară care consfinţea invazia unei ţări sau imediat după ce se petrecea un cataclism natural. 11 septembrie se

pare că a oferit Statelor Unite acea undă verde care le permite acum să nici nu mai întrebe ţările vizate dacă doresc sau nu să implementeze versiunea americană de „comerţ liber şi democraţie”, ci să înceapă să o impună direct, prin *„şocul şi evlavia*” forţei sale militare.

Dar, cercetând tot mai profund istoria felului în care acest model al economiei de piaţă a ajuns să se impună pe plan mondial, am descoperit că ideea exploatării crizelor şi dezastrelor a constituit încă de la bun început *modus operandi* al mişcării lui Milton Friedman – această formă fundamentalistă de capitalism a avut întotdeauna nevoie de dezastre pentru a evolua. Deşi dezastrele facilitatoare deveneau din ce în ce mai mari şi mai şocante, ceea ce s-a petrecut în Irak şi New Orléans nu a constituit o situaţie nouă, o invenţie post-11 septembrie. Mai curând, aceste experimente îndrăzneţe în domeniul exploatării crizelor reprezintă încununarea a trei decenii de adeziune la doctrina şocului.

Văzuţi din perspectiva acestei doctrine, ultimii treizeci şi cinci de ani arată foarte diferit. Unele dintre cele mai infame violări ale drepturilor omului petrecute în această perioadă, care au tins să fie privite ca nişte acte de sadism întreprinse de nişte regimuri antidemocratice, au fost comise de fapt cu intenţia deliberată a terorizării publicului şi înhămării sale efective la

pregătirea terenului necesar pentru introducerea „reformelor radicale ale economiei de piaţă. În Argentina anilor ’70, junta militară responsabilă pentru dispariţia a treizeci de mii de oameni, majoritatea activişti de stânga, a constituit parte integrantă a impunerii strategiilor politice ale Şcolii de la Chicago, la fel cum teroarea constituise partenerul metamorfozei economice din Chile. În 1989, în China, şocul masacrului din piaţa Tiananmen şi arestarea ulterioară a zeci de mii de oameni a permis Partidului Comunist Chinez transformarea întregii ţări într-un exportator în continuă expansiune cu muncitori mult prea înspăimântaţi ca să-şi mai ceară drepturile. În Rusia, în 1993, decizia lui Boris Elţîn de a trimite tancurile să asedieze clădirea parlamentului şi de a-i băga la închisoare pe opozanţii săi a fost momentul începerii privatizării la foc continuu, responsabilă pentru crearea faimoşilor oligarhi ruşi.

Războiul din 1982, purtat de Marea Britanie în insulele Falkland, a servit unui scop similar al guvernului Thatcher: dezordinea şi naţionalismul fervent pe care le-a stârnit au permis acestuia să facă uz de forţă excesivă pentru zdrobirea minerilor aflaţi în grevă, precum şi pentru lansarea unei adevărate frenezii a privatizării, fără precedent într-o democraţie occidentală. Atacul NATO asupra

Belgradului, în 1999, a fost catalizatorul privatizărilor rapide din fosta Iugoslavie – un scop care a precedat războiul. Desigur, partea economică a constituit motivaţia acestor războaie, dar în fiecare dintre aceste cazuri, un şoc colectiv de proporţii a fost exploatat în scopul de a pregăti terenul pentru terapia de şoc.

Episoadele traumatizante care au servit la demoralizarea oponenţilor nu au fost întotdeauna violente. În America Latină şi Africa, în anii ’80, criza cauzată de imposibilitatea de a-şi plăti datoriile le-a forţat să se „privatizeze sau să piară”, aşa cum se exprima un fost angajat al FMI-ului.[24] Lovite de hiperinflaţie şi prea îndatorate să mai poată refuza cererile împachetate în împrumuturile acordate, guvernele acceptau „terapia de şoc” crezând în promisiunea că acest lucru le va salva de la un dezastru şi mai profund. În Asia, criza financiară din perioada 1997–1998 – care a fost aproape la fel de severă ca Marea Criză, punându-i pe marii „tigri asiatici” cu botul pe labe, le-a deschis pieţele către ceea ce cotidianul *The New York Times* numea drept „cea mai mare vânzare a soldului în vederea

[24] Davison L. Budhoo, *Enough Is Enough: Dear Mr. Camdessus... Open Letter of Resignation to the Managing Director of the InterNational Monetary Fund* (New York: New Horizons Press, 1990), 102.

lichidării, din întreaga lume”.[25] Deşi multe dintre aceste state erau democraţii, transformările radicale vizând liberalizarea pieţelor nu au fost impuse într-un mod democratic. Dimpotrivă: aşa cum înţelesese Friedman, atmosfera generalizată de criză oferise pretextul necesar respingerii doleanţelor exprimate de alegători şi abandonarea ţării în mâinile unor aşa-zişi „tehnocraţi”.

Au existat, desigur, cazuri în care adoptarea politicilor pieţei libere a avut loc în mod democratic: unii politicieni au candidat (şi câştigat alegeri) pe nişte platforme politice care-i arătau a fi adepţii unor politici de mână forte, cel mai bun exemplu constituindu-l Ronald Reagan, în Statele Unite, sau, mai recent, Nicolas Sarkozy, în Franţa. În aceste cazuri însă, cruciaţii pieţei libere au fost în mod invariabil obligaţi de presiunea publică să îşi tempereze şi să îşi cosmetizeze planurile radicale, trebuind să se mulţumească cu nişte schimbări treptate, în locul unei conversii totale. În ultimă instanţă, în vreme ce modelul economic propus de Friedman poate fi impus, parţial, într-un sistem democratic, sunt totuşi necesare nişte condiţii autoritare pentru a permite implementarea adevăratei sale viziuni. Pentru ca terapia de şoc să poată fi aplicată fără

[25] Michael Lewis, „The World’s Biggest Going-Out-of-Business Sale”, *The New York Times Magazine,* 31 mai 1998.

restricţii – aşa cum s-a întâmplat în Chile, în anii ’70, în China, la sfârşitul anilor ’80, în Rusia, către mijlocul anilor ’90, şi în Statele Unite, după 11 septembrie 2001 – este întotdeauna necesară prezenţa adiţională a unui anumit gen de traumă colectivă majoră, care fie suspendă temporar practicile curente ale unui stat democratic, fie le blochează definitiv. Această cruciadă ideologică s-a născut în regimurile autoritare din America de Sud, iar în cele mai nou cucerite teritorii – Rusia şi China – ea coexistă până în prezent în modul cel mai confortabil şi profitabil cu o conducere mai mult decât fermă.

Terapia de şoc se întoarce acasă

Mişcarea Şcolii de la Chicago, inspirată de Friedman, a continuat să câştige teren pe plan mondial, începând din anii ’70, dar, până de curând, viziunea ei nu a fost niciodată aplicată pe deplin în ţara de origine. Desigur, Reagan a stabilit un punct de pornire, dar SUA păstrează în toată această perioadă un sistem de asistenţă socială, asigurări şi şcoli de stat, în care părinţii se agaţă de ceea ce Friedman numeşte „ataşamentele lor iraţionale faţă de un sistem socialist”.[26]

[26] Bob Sipchen, „Are Public Schools Worth the Effort?” *Los Angeles Times,* July 3, 2006.

În 1995, când republicanii devin majoritari în Congresul SUA, David Frum – de origine, canadian – care avea să devină ulterior unul dintre cei care-i vor scrie discursurile lui George W. Bush, se află printre aşa-numiţii neo-conservatori, care susţin necesitatea revoluţiei economice de tipul terapiei de şoc în Statele Unite. „Iată cum cred că ar trebui să facem. În loc să tăiem treptat – câte puţin de aici, câte puţin de dincolo – aş propune ca într-o singură zi, vara aceasta, să eliminăm trei sute de programe, fiecare dintre acestea costând un miliard de dolari sau poate mai puţin. Se poate ca aceste reduceri să nu însemne foarte mult, dar cu siguranţă ar atrage atenţia. Iar acest lucru poate fi făcut imediat.”[27]

Frum nu a reuşit să-şi promoveze propria versiune a terapiei de şoc la vremea aceea, în mare parte pentru că nu a existat nicio criză domestică să pregătească terenul. În 2001 însă, totul s-a schimbat. La vremea atacurilor de la 11 septembrie, Casa Albă era ticsită cu discipoli de-ai lui Friedman, printre care Donald Rumsfeld, prietenul său apropiat. Echipa lui Bush a profitat de momentul de vertij colectiv extrem de prompt – şi nu pentru că administraţia însăşi ar fi plănuit atacurile, aşa cum au pretins unii, ci din cauza faptului că

[27] Paul Tough, David Frum, William Kristol et al., „A Revolution or Business as Usual?: A Harper’s Forum”, *Harper’s,* martie 1995.

anumite personalităţi-cheie din această administraţie, veterani în câteva experimente anterioare ale capitalismului dezastrelor din America Latină şi Europa de Est, făceau parte dintr-o mişcare ce se roagă să apară crize, aşa cum fermierii afectaţi de secetă se roagă să plouă sau cum apologeţii creştin-zionişti ai zilei de apoi se roagă la pogorârea lui Isus Cristos pe pământ[28]. Atunci când în sfârşit mult-aşteptatul dezastru se petrece, ei ştiu imediat că vremea lor a sosit.

Vreme de trei decenii, Friedman şi adepţii săi au exploatat metodic momentele de şoc din alte ţări – echivalente evenimentelor din 9/11, începând cu lovitura de stat a generalului Pinochet, din 11 septembrie 1973. Ceea ce s-a petrecut pe 11 septembrie 2001, a fost că acestei ideologii, create în incubatorul universităţilor americane şi fortificate ulterior în instituţiile Washingtonului, i s-a dat posibilitatea să revină în locul de origine.

Administraţia Bush a profitat imediat de frica generată de aceste atacuri nu doar pentru a lansa „Războiul împotriva terorii”, ci şi pentru a se asigura că această iniţiativă va constitui în totalitatea ei o afacere profitabilă: o nouă industrie, menită să dezmorţească o economie americană aflată în pragul recesiunii. Cel mai bine descris prin titulatura de „complex al

[28] În orig. Rapture (n. t.).

capitalismului dezastrelor”, acesta are tentacule a căror perspectivă este infinit superioară celor la care se referea Dwight Eisenhower atunci când vorbea, către sfârşitul mandatului său prezidenţial, despre complexul militar industrial: aici este vorba despre un război global purtat, la toate nivelurile, de companii private, plătite din bani publici să participe continuu la acest război, în care aceste companii sunt învestite cu mandatul protejării Statelor Unite, eliminând în acest scop tot „răul” din lume. În doar câţiva ani de la iniţierea sa, complexul îşi extinsese deja raza de acţiune în piaţă – avansând de la un mandat iniţial de combatere a terorismului, la menţinerea păcii internaţionale, urmărirea infractorilor în mediul urban şi până la constituirea unei forţe de reacţie rapide în cazul dezastrelor naturale. Scopul suprem al corporaţiilor ce deţin o poziţie centrală în acest complex îl constituie adoptarea unui model de guvernare destinat obţinerii profitului, care să aibă capacitatea unei extinderi atât de rapide în circumstanţe extraordinare, încât să devină o parte integrantă a mecanismului funcţionării de zi cu zi a statului – de fapt, de privatizare a guvernului.

Pentru a pune în mişcare acest complex al capitalismului dezastrelor, administraţia Bush a externalizat, fără vreo dezbatere publică, multe dintre funcţiile fundamentale ale guvernării –

incluzând asistenţa medicală pentru soldaţi, interogarea prizonierilor, mergând până la culegerea de informaţii despre fiecare din noi. Rolul administraţiei guvernamentale în acest război interminabil nu este cel al unui administrator care gestionează o reţea de furnizori, ci al unui antreprenor foarte bogat, care se ocupă de speculaţii[29], care furnizează atât fondurile necesare creării acestui complex, cât şi pe cele necesare pentru a-i plăti serviciile, devenind astfel cel mai mare client al său. Aşadar, pentru a cita doar trei statistici care demonstrează proporţiile acestei transformări: în 2003, guvernul SUA a încheiat 3512 contracte în domeniul securităţii; 22 de luni mai târziu, adică până în luna august, 2006, Departamentul Securităţii Interne (Department of Homeland Security – DHS) încheiase peste 115.000 de asemenea contracte.[30] „Industria siguranţei naţionale" – insignifiantă economie înainte de 2001 – reprezintă acum un sector de 200 de miliarde de dolari.[31] În 2006, totalul cheltuielilor guvernamentale în domeniul securităţii însuma, în medie, 545 de dolari pe familie.[32]

---

[29] În orig. venture capitalist (n. t.).

[30] Rachel Monahan şi Elena Herrero Beaumont, „Big Time Security", *Forbes,* 3 august 2006; Gary Stoller, „Homeland Security Generates Multibillion Dollar Business", *USA Today,* 10 septembrie 2006.

[31] Evan Ratliff, „Fear, Inc.", *Wired,* December 2005.

[32] Veronique de Rugy, American Enterprise Institute, „Facts and Figures about Homeland Security Spending", 14 decembrie 2006, www.aei.org.

Cifrele menţionate aici nu vizează decât cheltuielile interne ale Războiului împotriva terorii; sumele cu adevărat mari sunt cheltuite în operaţiunile militare externe. Dincolo de antreprenorii de armament, care s-au bucurat de creşterea exponenţială a profiturilor ca urmare a declanşării războiului din Irak, operaţiunile de întreţinere ale armatei americane reprezintă, în prezent, unul dintre sectoarele de servicii[33] cu cea mai rapidă creştere. „Niciodată nu a existat un război între două ţări în care există un McDonald’s”, declara cu ingenuitate, în decembrie 1996, reporterul de la *New York Times,* Thomas Friedman.[34] Nu doar că cele spuse aveau să fie infirmate doi ani mai târziu, dar, mulţumită modelului de conducere a operaţiunilor militare pentru obţinerea profitului, armata americană merge acum la război trăgând după ea Burger King şi Pizza Hut, cu care încheie contracte de franciză pentru soldaţii tuturor bazelor americane, începând din Irak şi până la „mini-orăşelul” de la Guantanamo Bay.

Urmează apoi lucrările de ajutor umanitar şi reconstrucţie. După ce şi-au făcut pionieratul în Irak, lucrările de ajutor umanitar şi reconstrucţie în scopul obţinerii profitului au devenit noua

[33] Bryan Bender, „Economists Say Cost of War Could Top $2 Trillion”, Boston *Globe,* 8 ianuarie 2006.
[34] Thomas L. Friedman, „Big Mac I”, *New York Times,* 8 decembrie 1996.

paradigmă globală, indiferent dacă distrugerea originală a provenit de pe urma unui război preventiv, cum a fost atacul Israelului asupra Libanului, în 2006, sau dacă a fost rezultatul unui uragan. Pe măsura reducerii resurselor disponibile şi a producerii unor schimbări climatice care dau naştere unui flux tot mai crescut de noi dezastre, crearea unei forţe de răspuns rapid care să opereze pentru profit constituie o piaţă emergentă mult prea dinamică pentru a fi lăsată să rămână non-profit – pentru ce ar trebui lăsat UNICEF-ul să reconstruiască şcoli când Bechtel, una dintre cele mai mari companii americane de construcţii, poate face acelaşi lucru? Pentru ce să pui sinistraţi din Mississippi în apartamente subvenţionate neocupate, în loc să-i cazezi pe vasele de croazieră Carnaval? Pentru ce să desfăşori soldaţi ONU pentru menţinerea păcii în Darfur, când companiile private de siguranţă şi pază, precum Blackwater, sunt în căutare de noi clienţi? Ei bine, aceasta este diferenţa dintre felul în care funcţionau lucrurile înainte şi felul în care funcţionează după 11 septembrie: înainte, războaiele şi dezastrele ofereau oportunităţi pentru un sector îngust al economiei – cel al producătorilor de avioane de luptă, de exemplu, sau cel al companiilor de construcţii, atunci când era nevoie să se repare podurile bombardate. Rolul economic primar al

războaielor fusese acela de a redeschide pieţele anterior închise comerţului, precum şi de a genera, pe timp de pace, prosperitatea postbelică. Acum, nu doar războaiele, dar şi reacţia la dezastre sunt atât de privatizate încât au devenit ele însele noua piaţă; nu mai este nevoie să aştepte sfârşitul războiului pentru generarea prosperităţii – mediul reprezintă acum mesajul.

Unul dintre avantajele distincte ale abordării postmoderne este că, în termenii economiei de piaţă, nu poate eşua. Aşa cum remarca un analist al pieţei, referindu-se la performanţele deosebit de bune realizate în acel trimestru de către compania de servicii energetice Halliburton, „Irakul a întrecut toate aşteptările”.[35] Aceasta se petrecea în octombrie 2006, până atunci cea mai sângeroasă lună a întregului război, înregistrându-se 3709 victime în rândul civililor irakieni.[36] Cu toate acestea, puţini erau acţionarii care să nu se declare impresionaţi de rezultatele unui război care a generat un profit de cel puţin douăzeci de miliarde de dolari doar pentru această companie.[37]

---

[35] Steve Quinn, „Halliburton’s 3Q Earnings Hit $611M”, Associated Press, 22 octombrie 2006.

[36] Steven R. Hurst, „October Deadliest Month Ever în Iraq”, Associated Press, 22 noiembrie 2006.

[37] James Glanz şi Floyd Norris, „Report Says Iraq Contractor Is Hiding Data from U.S.”, *New York Times,* 28 octombrie 2006.

În mijlocul acestui comerţ cu armament, al privatizării forţelor armate, reconstrucţiei pentru profit şi industriei aferente Departamentului Securităţii Interne, rezultatul terapiei de şoc în varianta administraţiei Bush este o economie nouă, complet structurată. Ea a fost iniţiată în perioada Bush, dar în prezent este autonomă faţă de orice administraţie, şi va rămâne fermă pe poziţii până în momentul în care ideologia supremaţiei corporatiste, pe care se bazează, va fi identificată, izolată şi înfruntată. În ciuda faptului că tot acest complex este dominat de firme americane, el reprezintă un fenomen global, încorporând experienţa companiilor britanice, prin omniprezentele camere de supraveghere, expertiza companiilor israeliene în construirea de garduri şi ziduri high-tech, sau a industriei canadiene de cherestea producătoare de case din prefabricate cu mult mai scumpe decât cele produse local şi aşa mai departe. „Nu cred că a mai existat cineva înainte care să considere reconstrucţia zonelor afectate de dezastre drept o piaţă imobiliară propriu-zisă”, spunea Ken Baker, CEO al unui grup de firme canadiene care operează în domeniul cherestelei. „Este vorba aici despre o strategie de diversificare pe termen lung.”[38]

[38] Wendy Leung, „Success Through Disaster: B.C.-Made Wood Houses Hold Great Potential for Disaster Relief”, *Vancouver Sun,* 15 mai 2006.

Proporţional, capitalismul dezastrelor este la acelaşi nivel cu avântul economic fără precedent al „pieţelor emergente” şi tehnologiei informaţiei, din anii ’90. De fapt, cei avizaţi sunt de părere că afacerile ar fi chiar mai bune decât în perioada „dot-com” şi că „balonul securităţii private” a preluat frâiele de când aceste baloane s-au spart. Combinat cu profiturile exponenţiale înregistrate în industria asigurărilor (estimată la o sumă record de 60 de miliarde de dolari în 2006, numai în Statele Unite), precum şi a celor obţinute în industria petrolieră (care continuă să crească la fiecare nouă criză), se prea poate ca economia dezastrelor să fi salvat de fapt pieţele mondiale de la recesiunea care ameninţa înaintea atacurilor de la 11 septembrie.[39]

În încercarea de a povesti istoria cruciadei ideologice care a culminat odată cu privatizarea radicală a războaielor şi dezastrelor, apare o problemă: ideologia pare să aibă o geometrie variabilă, schimbându-şi mereu numele şi identităţile. Friedman se definea pe sine însuşi ca fiind un „liberal”, dar adepţii săi din Statele Unite, care identificau liberalismul cu taxele mari şi cu mişcarea hippy, tindeau să identifice acest gen de liberalism cu „conservatorismul”

[39] Joseph B. Treaster, „Earnings for Insurers Are Soaring”, New York Times, 14 octombrie 2006.

sau să vadă în mentor un „economist în sensul clasic al termenului”, un „adept al pieţei libere” sau, mai târziu, să definească toată această ideologie drept „Reaganomie”[40] sau „laissez-faire”. Aproape peste tot în lume, ortodoxia adepţilor lui Friedman este cunoscută sub numele de neo-liberalism, dar este deseori numită „piaţă liberă” sau „globalizarea”. Doar de la mijlocul anilor ’90, această mişcare intelectuală de dreapta, condusă de grupul consultativ de experţi cu care Friedman a întreţinut relaţii apropiate – Fundaţia Heritage, Institutul Cato şi American Enterprise Institute – începe să se autoproclame „neo-conservatoare”, o perspectivă globală care utilizează întreaga forţă a maşinăriei armatei SUA în slujba planurilor corporatiste.

Toate aceste încarnări împărtăşesc o adeziune la sfânta treime a strategiilor politice – eliminarea sferei publice, eliberarea corporaţiilor de orice restricţii şi reducerea cheltuielilor sociale la consistenţa unui schelet – dar niciuna dintre numeroasele titulaturi conferite acestei ideologii nu pare adecvată. Friedman şi-a caracterizat propria mişcare drept o încercare de a elibera mecanismele pieţei de constrângerile statului, dar rezultatul real ce apare în momentul în care viziunea sa puristă este concretizată reprezintă un lucru total

[40] În orig. Reaganomics (n. t.).

diferit. În ultimii treizeci de ani, în fiecare ţară în care au fost aplicate politicile Şcolii de la Chicago, rezultatul l-a constituit crearea unei clase conducătoare puternice, formate din corporaţii foarte mari şi o clasă politică bogată, cu linii de demarcaţie între cele două nu doar extrem de vagi, dar aflate în continuă mişcare. În Rusia, jucătorii privaţi, miliardarii acestui parteneriat de interese, sunt numiţi „oligarhi”; în China, „prinţişori”; în Chile, „pirania”; în campania Bush-Cheney din Statele Unite, „pionieri”. Departe de a elibera piaţa de stat, aceste elite politice şi corporatiste au fuzionat, pur şi simplu, schimbând favoruri între ele pentru a-şi asigura dreptul de a lua în posesiune preţioasele resurse naturale care fuseseră anterior în proprietatea statului – începând de la câmpurile petrolifere ale Rusiei, la terenurile colectivizate ale Chinei şi până la contractele pentru munca de reconstrucţie din Irak, oferite fără licitaţie publică anumitor companii.

Termenul cel mai potrivit pentru un sistem care anulează distincţiile dintre Marele Guvern şi Marile Afaceri nu este liberal, conservator sau capitalist, ci corporatist. Caracteristicile lui principale sunt: transferul celor mai valoroase active de stat în mâinile unor firme private – acompaniat, adeseori, de o explozie a nivelului datoriilor de stat –, crearea unei falii din ce în ce mai mari între parveniţii fabulos de bogaţi şi

săracii aflaţi la discreţia lor, precum şi aţâţarea unui naţionalism agresiv, menit să justifice cheltuielile nelimitate destinate sectorului siguranţei naţionale. Pentru cei aflaţi înăuntrul acelui balon al luxului extrem pe care-l generează o astfel de structură, nici nu poate exista vreun mod mai profitabil de organizare socială. Dar, din cauza neajunsurilor evidente pentru vasta majoritate a populaţiei rămasă în afara balonului, alte trăsături caracteristice ale statului corporatist tind să includă supravegherea agresivă a populaţiei (asistăm, din nou, la schimbul de favoruri şi contracte dintre guvern şi marile corporaţii), încarcerări în masă, reducerea libertăţilor civile şi, deseori, dar nu întotdeauna, la tortură.

Tortura ca metaforă

Din Chile, până în China sau Irak, tortura a constituit un partener tăcut în cruciada globală a pieţei libere. Dar tortura este adeseori mai mult decât o metodă de impunere a politicilor nedorite unei populaţii profund ostile; ea reprezintă totodată o metaforă a logicii fundamentale pentru doctrina şocului.

Tortura sau, în limbajul CIA, „interogarea coercitivă”, reprezintă un set de tehnici destinat punerii prizonierilor într-o stare de profundă dezorientare şi şoc, în scopul forţării de a face

mărturisiri împotriva voinţei lor. Logica acestui act este elaborată în două manuale CIA, care au fost desecretizate la sfârşitul anilor ’90. Se explică aici faptul că, pentru a putea distruge „sursele rezistenţei”, este nevoie să fie creată o ruptură violentă între prizonieri şi abilitatea lor de a înţelege ceea ce se petrece în jurul lor.[41] La început, simţurile acestor prizonieri vor fi private de orice posibilitate de a se alimenta cu informaţie (glugi peste feţe, dopuri în urechi, cătuşe şi izolare totală), după care trupul le va fi bombardat cu stimuli covârşitori (lumini de stroboscop, muzică, lovituri şi electroşocuri).

Scopul acestui stadiu de „înmuiere” este de a produce un uragan în mintea prizonierului: acesta este adus într-un stadiu avansat de regresie şi frică, nemaifiind capabil să gândească raţional sau să-şi protejeze propriile interese. Odată aflaţi în această stare de şoc, majoritatea prizonierilor le oferă interogatorilor (torţionari) tot ceea ce aceştia vor de la ei: informaţii, confesiuni, chiar renunţarea la fostele convingeri. Un manual CIA oferă o explicaţie deosebit de laconică: „Există un interval de timp – care poate fi extrem de scurt – în care funcţiile vitale sunt suspendate[42], un gen de şoc psihologic, o paralizie temporară.

[41] Agenţia Centrală de Inoformaţii (CIA), *Kubark Counterintelligence Interrogation,* 1 iulie 1963, 101. Întregul manual desecretizat este disponibil la www.gwu.edu/-nsarchiv.

[42] În orig. suspended animation (n. t.).

Aceasta stare este cauzată de o experienţă traumatizantă sau sub-traumatizantă, pe parcursul căreia întreaga lume care-i fusese familiară subiectului, precum şi imaginea sa despre Şine şi despre propria apartenenţă la această lume pur şi simplu explodează. Interogatori experimentaţi recunosc acest efect atunci când îşi face apariţia pentru că în acel moment sursa este mult mai deschisă sugestiilor şi mult mai probabil să se supună decât fusese până în momentul experimentării şocului."[43]

Doctrina şocului imită perfect acest proces, încercând să realizeze, la nivel de masă, exact ceea ce realizează tortura la nivel individual, în celulele de interogare. Cel mai limpede exemplu de acest gen îl constituie şocul atacurilor de la 11 septembrie, care, pentru milioane de oameni, a însemnat explozia „lumii care le era familiară", deschizând o fereastră de profundă dezorientare şi regresie pe care administraţia Bush a exploatat-o cu măiestrie. Dintr-o dată, ne-am trezit că trăiam cu toţii în Anul Zero, în care tot ceea ce ştiam despre lumea anterioară putea fi acum desconsiderat prin intermediul sintagmei „gândire pre-11 septembrie". Istoria nefiind niciodată punctul lor forte, nord-americanii devin în acest moment o foaie imaculată de hârtie, pe care, aşa cum spunea

[43] Friedman şi Friedman, *Two Lucky People,* 594.

Mao despre poporul său, „puteau fi scrise cele mai noi şi mai frumoase cuvinte”.[44] O nouă armată de experţi s-a materializat instantaneu pentru a scrie cuvinte noi şi frumoase pe pânza receptivă a conştiinţei noastre post-traumatizate: „ciocnirea civilizaţiilor”, au gravat acolo. „Axa răului”, „islamo-fascism”, „securitate internă”. Beneficiind de faptul că întreaga populaţie era acum preocupată de noile şi implacabilele războaie culturale, administraţia Bush a putut realiza ceva ce nici măcar nu ar fi putut visa înainte de 11 septembrie: purtarea unor războaie privatizate, pe plan extern, precum şi crearea, pe plan intern, a unui întreg complex de securitate corporatistă.

Acesta este modul în care funcţionează doctrina şocului: dezastrul original – lovitura de stat, dezintegrarea pieţei de capital, războiul, tsunami, uraganul – supune întreaga populaţie unei stări colective de şoc. Căderea bombelor, izbucnirea terorii, rafalele de vânt înmoaie voinţa generală a societăţilor în acelaşi fel în care muzica dată la maxim şi loviturile primite în camerele de tortură „înmoaie” voinţa prizonierilor. Aşa cum prizonierul terorizat va trăda numele camarazilor săi şi va renunţa la credinţa pe care o are, societăţile aflate în stare de şoc renunţă la lucruri şi la principii pe care

[44] *Ibid.*

le-ar apăra cu înverşunare în alte condiţii. Jamar Perry şi ceilalţi sinistraţi aflaţi în adăpostul de la Baton Rouge ar fi trebuit să renunţe la ansamblul de locuinţe şi la şcolile de stat. După tsunami, pescarii din Sri Lanka ar fi trebuit să renunţe la valoroasele plaje în favoarea hotelierilor. Irakienii, dacă totul ar fi mers conform planului, ar fi trebuit să fie şocaţi şi, cu evlavie, să cedeze controlul asupra resurselor de petrol, al companiilor de stat şi suveranităţii naţionale în favoarea bazelor militare americane care ar fi urmat să o transforme într-o ţară a zonelor verzi.

Marea minciună

În torentul de epitete elogioase scrise la adresa lui Milton Friedman, rolul alocat şocurilor şi crizelor care-i facilitează viziunea este rareori menţionat. În schimb, moartea acestui economist a oferit oportunitatea repovestirii variantei oficiale a felului în care formula sa radicală de capitalism a devenit ortodoxie guvernamentală în cele mai îndepărtate colţuri ale lumii. Este o versiune de basm a istoriei, curăţată bine de toată violenţa şi constrângerea atât de intim legate de această cruciadă, şi ea reprezintă fără îndoială cel mai reuşit exerciţiu propagandistic al ultimelor trei decenii. Acest basm se desfăşoară cam în felul următor.

Friedman şi-a devotat întreaga viaţă unei lupte paşnice de idei împotriva celor care credeau că guvernele aveau responsabilitatea să intervină în bunul mers al mecanismelor pieţei pentru a-i atenua ascuţimea extremelor. El credea că istoria „a apucat-o pe o linie greşită” atunci când politicienii au început să-l asculte pe John Maynard Keynes, arhitectul intelectual al Noii Orientări (New Deal) şi al sistemului modern de asistenţă socială gratuită (*welfare state*).[45] Crahul financiar din 1929 a creat un consens covârşitor în privinţa faptului că politicile *laissez-faire* eşuaseră şi că, din această cauză, guvernele erau nevoite acum să intervină în economie pentru a redistribui avuţia naţională şi pentru a reglementa activitatea corporaţiilor. În timpul acelei perioade întunecate pentru politicile *laissez-faire,* când comunismul cucerise ţările estice, sistemul de asistenţă socială gratuită devenise norma pentru ţările occidentale, iar naţionalismul economic fusese instaurat în ţările post-coloniale din sud, Friedman, împreună cu mentorul său, Friedrich Hayek, au protejat cu răbdare flacăra unei versiuni pure de capitalism, neîntinat de încercările keynesiene de a controla toată avuţia, în scopul construirii unor societăţi mai juste.

„Greşeala majoră, în opinia mea – scria, în

[45] „The Rising Risk of Recession”, *Time,* 19 decembrie 1969.

1975, Friedman, într-o scrisoare adresată lui Pinochet –, a fost să cred că se poate face bine cu banii altuia”.[46] Puţini au fost însă cei care au ascultat; majoritatea continua să insiste că guvernele ar putea, şi chiar ar trebui, să facă bine. Friedman era descris sumar, într-un număr din 1969 al revistei *Time,* ca „o binecuvântare sau un blestem”, rămânând profet doar pentru o minoritate selectă.[47]

În sfârşit, după ce fusese ignorat decenii la rând, au venit anii ’80 şi, odată cu ei, triumful electoral al unora ca Margaret Thatcher (care vedea în Friedman un „luptător intelectual pentru libertate”[48]) sau Ronald Reagan (care a fost văzut purtând prin campania electorală o copie a cărţii de căpătâi a lui Friedman, *Capitalism şi libertate*).[49] În sfârşit, apăruseră acum politicieni care să aibă curajul să implementeze cu adevărat principiile pieţei libere. Depănând mai departe firul poveştii oficiale, după ce Reagan şi Thatcher au eliberat

---

[46] George Jones, „Thatcher Praises Friedman, Her Freedom Fighter”, *Daily Telegraph* (Londra), 17 noiembrie 2006; Friedman şi Friedman, *Two Lucky People,* 388–389.

[47] Francis Fukuyama, „The End of History?” *The National Interest,* vara 1989.

[48] În orig. *intellectual freedom fighter* (n. t.).

[49] Justin Fox, „The Curious Capitalist”, *Fortune,* 16 noiembrie 2006; congresul 109 al Camerei Reprezentanţilor, cea de-a doua sesiune, „H. Res. 1089: Honoring the Life of Milton Friedman”, 6 decembrie 2006; Jon Ortiz, „State to Honor Friedman”, *Sacramento Bec,* 24 ianuarie 2007; Thomas Sowell, „Freedom Man”, *Wall Street Journal,* 18 noiembrie 2006.

pieţele ţărilor lor, aducând o libertate şi o prosperitate fără precedent, atunci când dictaturile au început să se prăbuşească, de la Manila şi până la Berlin, masele au cerut guvernanţilor numai *reaganomie* şi Big Mac-uri.

Când în sfârşit s-a prăbuşit şi Uniunea Sovietică, populaţia „imperiului rău" a fost şi ea dornică să se asocieze revoluţiei Friedmanite, aşa cum s-au dovedit a fi şi comuniştii-deveniţi-capitalişti din China. Aceasta a însemnat că nimic nu mai stătea în calea pieţei libere, cu adevărat globalizate, în care corporaţiile au fost nu doar eliberate în ţările de origine, ci au devenit libere să călătorească fără nicio restricţie peste graniţe, descătuşând prosperitatea din toate colţurile lumii. Exista acum un consens asupra felului în care putea fi asigurat bunul mers al societăţii: liderii politici trebuiau aleşi, iar economiile, gestionate după regulile lui Friedman. Se ajunsese într-un punct în care, aşa cum afirma Francis Fukuyama, istoria ajunsese la capăt de linie: „punctul terminus al evoluţiei ideologice a umanităţii".[50] La moartea lui Friedman, revista *Fortune* scria în necrolog că „a avut fluxul istoriei de partea sa"; o rezoluţie a fost atunci adoptată în Congresul SUA, prin care a fost elogiat „ca unul

[50] Stephane Courtois et al., *The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression;* trad. Jonathan Murphy şi Mark Kramer (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999), 2.

dintre cei mai eminenţi campioni ai libertăţii, nu doar în domeniul economiei, dar în toate privinţele”; guvernatorul Californiei, Arnold Schwartzenegger, a declarat ziua de 29 ianuarie 2007, Ziua oficială „Milton Friedman” a statului californian, un exemplu urmat de multe alte oraşe americane. Un titlu din cotidianul *The Wall Street Journal* încapsula întreaga naraţiune bine rânduită: „Freedom Man”.44

Această carte reprezintă o provocare la adresa revendicării centrale a basmului oficial, potrivit căruia triumful capitalismului, care s-ar fi născut în urma desfiinţării reglementărilor *birocratice,* reprezintă o aspiraţie ce-şi are originea în dorinţa de libertate, iar pieţele libere de reglementări ar fi sinonime cu democraţia. Vă voi demonstra că, dimpotrivă, această formă fundamentalistă de capitalism s-a născut întotdeauna ca urmare a exercitării celor mai brutale forme de coerciţie, cauzate atât corpului politic comun, cât şi nenumăratelor corpuri umane individuale. Istoria pieţei libere contemporane – mai corect înţeleasă ca ascensiunea corporatismului – a fost scrisă în şocuri.

Miza este mare. Alianţa corporatistă este pe cale să cucerească ultimele redute: autarhicele economii petroliere ale lumii arabe, şi acele sectoare ale economiei occidentale, care au fost tradiţional ferite de obsesia profitului, incluzând

aici intervenţiile umanitare şi recrutarea armatelor. De vreme ce nu există nici măcar o umbră de proces consultativ în vederea obţinerii aprobării publicului pentru privatizarea acestor funcţii esenţiale ale statului, pe plan local sau internaţional sunt necesare, pentru atingerea unor asemenea obiective, escaladarea nivelului de violenţă şi producerea unor dezastre din ce în ce mai mari. Cu toate acestea, din cauza „curăţirii" documentelor oficiale de orice referinţă la rolul decisiv jucat de şocuri şi crize în procesul ascensiunii pieţei libere, tacticile extreme semnalate în Irak sau New Orléans au fost interpretate greşit drept semne ale stângăciei oportuniştilor din administraţia Bush. De fapt, faptele „acesteia" nu reprezintă decât violenţa monstruoasă şi apogeul creativităţii acestei campanii purtate de o jumătate de secol pentru eliberarea de orice reglementări a întreprinderilor corporatiste.

Orice încercare de a ţine ideologiile răspunzătoare pentru crimele comise de adepţii lor trebuie abordată cu foarte mare precauţie. Este mult prea facil de afirmat că toţi cei cu care nu suntem de acord greşesc, manifestând totodată un comportament tiranic, fascist şi pasibil de genocid. Este însă la fel de adevărat faptul că anumite ideologii reprezintă un pericol pentru public, drept pentru care demascarea lor devine o datorie de onoare. Acestea sunt

ideologiile închise, fundamentaliste, care nu pot coexista cu alte sisteme de gândire; adepţii lor regretă profund diversitatea, solicitând să li se acorde mână liberă pentru a-şi putea implementa sistemul lor perfect. Lumea aşa cum există ea, trebuie eradicată pentru a face loc invenţiei puritaniste. Bazându-se pe fantasmagoriile biblice ale potopului şi ale unor mari incendii, logica acestora ne poartă ineluctabil către violenţă. Ideologiile care invocă acea imposibilă *tabula rasa,* accesibilă doar printr-un soi de cataclism, sunt cele cu adevărat periculoase.

De obicei, sistemele religioase fundamentaliste şi rasiste solicită curăţarea lumii de anumite popoare şi culturi, pentru a-şi putea îndeplini viziunea purificatoare asupra lumii. Numai că, de la colapsul Uniunii Sovietice, a existat o puternică introspecţie colectivă, care a permis examinarea crimelor comise în numele comunismului. Arhivele de informaţii din acea perioadă au fost deschise cercetătorilor, permiţându-le să evalueze numărul exact al victimelor: prin înfometări deliberate, lagăre de concentrare şi asasinate. Întregul proces a stârnit dezbateri aprinse pe tema proporţiei în care aceste crime pot fi atribuite unei ideologii sau deformărilor ei cauzate de Stalin, Ceauşescu, Mao sau Pol Pot.

„Teroarea culminând cu impunerea unui regim

al terorii de stat a fost impusă de un sistem care a fost sânge din sângele comunismului", scria Stephane Courtois, co-autoare a discutabilei *Black Book of Communism* (Cartea neagră a comunismului). „Este oare ideologia în sine lipsită de vină?" 45 Sigur că nu. Însă aceasta nu înseamnă că toate formele de comunism ar avea o genă a genocidului în codul genetic, aşa cum au pretins unii cu o bucurie nedisimulată, dar cu siguranţă a existat o interpretare doctrinară, autoritară şi dispreţuitoare a pluralismului teoriei comuniste, care a dus la epurările întreprinse de Stalin, precum şi la apariţia lagărelor de reeducare din perioada lui Mao. Comunismul autoritarist este, şi ar trebui să fie, etern pătat de acele laboratoare sociale care au existat cu adevărat.

În schimb, ce se poate spune despre această cruciadă de eliberare a pieţelor lumii? Loviturile de stat, războaiele şi măcelurile care au avut drept scop instalarea şi menţinerea regimurilor pro-corporatiste nu au fost niciodată tratate drept crime ale capitalismului, fiind în schimb tratate cu superficialitate, fie ca simple excese ale unor dictatori super-zeloşi, fie ca o situaţie generală pe linia de front a Războiului Rece sau a aşa-zisului război declanşat împotriva terorii. Atunci când sunt eliminaţi sistematic oponenţii modelului economic corporatist, fie că acest lucru se petrece în Argentina anilor 70 sau în

Irakul de astăzi, reprimarea este explicată ca o componentă a luptei murdare împotriva comunismului sau terorismului, şi aproape niciodată ca luptă pentru progresul capitalismului pur.

Nu susţin că toate sistemele economiei de piaţă sunt intrinsec violente. Este eminamente posibil să ai o economie bazată pe legile pieţei, care să nu necesite manifestări brutale şi să nu deţină un grad înalt de puritate ideologică. O piaţă liberă în domeniul bunurilor de consum poate coexista cu un sistem gratuit de sănătate publică şi cu un sistem de educaţie bazat pe şcoli de stat, şi în care un segment important al economiei – aşa cum poate fi industria petrolieră – să rămână în proprietatea statului. Este totodată posibil să existe reglementări care să oblige corporaţiile să le plătească angajaţilor salarii decente şi să le respecte drepturile de a se constitui într-un sindicat, după cum este posibil ca guvernele să taxeze şi să redistribuie avuţia naţională într-un fel care să reducă inegalităţile extreme ce au tendinţa să apară în toate statele corporatiste. Piaţa nu trebuie să fie fundamentalistă.

După Marea Depresie, Keynes a propus tocmai o astfel de combinaţie care să reglementeze interacţiunea componentelor unei economii – o revoluţie a politicilor publice responsabilă pentru crearea Noii Orientări şi a

unor transformări similare acesteia în întreaga lume. Contrarevoluţia lui Friedman urmăreşte să desfiinţeze, în fiecare colţ al lumii, exact acest sistem de compromisuri şi echilibru. Din această perspectivă, capitalismul propus de Şcoala de la Chicago are într-adevăr ceva în comun cu alte ideologii periculoase: dorinţa făţişă pentru o puritate de neatins, pentru o tabula rasa pe care să poată reconstrui o societate model.

Această dorinţă de a avea puteri dumnezeieşti constituie motivul pentru care ideologii pieţei libere par să fie atât de atraşi de dezastre şi crize. Realitatea non-apocaliptică constituie, pur şi simplu, un mediu ostil acestor ambiţii. Vreme de treizeci şi cinci de ani, contrarevoluţia lui Friedman a fost animată de atracţia faţă de un gen de libertăţi şi de posibilităţi care devin actuale doar în momentul unor schimbări cataclismice – când oamenii, cu obiceiurile şi cu solicitările lor persistente, sunt înlăturaţi – momente în care democraţia pare o imposibilitate practică.

Cei care cred în doctrina şocului sunt convinşi că numai o ruptură violentă – precum un potop, un război sau un atac terorist – poate aduce acea pânză imaculată uriaşă la care tânjesc. În astfel de momente psihologice care predispun la maleabilitate, când oamenii sunt alienaţi psihologic şi dezrădăcinaţi fizic, aceşti artişti ai

realului intervin şi încep munca de remodelare a lumii.

Partea întâi

Şocurile celor doi doctori cercetare şi dezvoltare

Vă vom goli de conţinut, după care vă vom umple cu noi înşine.

George Orwell, *1984*

Revoluţia industrială a fost doar începutul unei revoluţii, la fel de extremă şi de radicală ca cea care a inflamat minţile dogmatiştilor, dar toate problemele s-ar putea rezolva printr-o cantitate nelimitată de bunuri de consum.

Karl Polanyi, *The Great Transformation*
(Marea transformare)

Capitolul I

Laboratorul de tortură
Ewen Cameron, CIA şi misiunea maniacală de ştergere şi remodelare a minţit omului

Minţile lor par nişte tăbliţe imaculate, pe care putem scrie.
Dr. Cyril J.C. Kennedy şi Dr. David Anchel despre

beneficiile terapiei cu electroşocuri, 1948[51]

Am mers la abator pentru a asista la această aşa-zisă „tăiere electrică” a porcilor, şi am putut vedea acolo cum le erau aplicate la tâmple nişte cleme metalice de prindere, conectate la curent electric (125 de volţi). Imediat ce le erau aplicate aceste cleme, porcii cădeau la pământ inconştienţi, cu trupurile rigidizate, pentru ca, la câteva secunde, să fie zguduiţi de convulsii, precum în cazul câinilor folosiţi pentru experimente. În timpul acestei perioade de inconştienţă (comă epileptică), măcelarul înjunghia şi vărsa sângele acestor animale fără nicio dificultate.

Ugo Cerletti, psihiatru, descriindu-şi „invenţia” – terapia cu electroşocuri, 1954[52]

„Nu mai vorbesc cu jurnaliştii”, a spus vocea sugrumată de la capătul firului. După care, o mică fereastră: „Ce doreşti?”

Mi-am dat seama că aveam la dispoziţie aproximativ 20 de secunde să îmi pledez cauza, ceea ce nu avea să fie uşor. Cum să explic ce vreau de la Gail Kastner sau călătoria care m-a

---

[51] Cyril J.C. Kennedy şi David Anchel, „Regressive Electric-Shock în Schizophrenics Refractory to Other Shock Therapies”, revista *Psychiatric Quarterly* 22, nr. 2 (aprilie 1948): 318.

[52] Ugo Cerletti, „Electroshock Therapy”, Journal of Clinical and Experimental Psychopathology and Quarterly Review of Psychiatry and Neurology 15 (septembrie 1954): 192–193.

purtat până la ea?

Adevărul pare atât de bizar: „Scriu o carte despre şoc. Despre felul în care ţările sunt şocate – de războaiele, atacurile teroriste, loviturile de stat şi dezastrele naturale. Şi cum apoi sunt şocate din nou de corporaţii şi de politicieni care profită de pe urma fricii şi a dezorientării produse de primul şoc, pentru a implementa terapia şocului economic. În fine, pentru cei care îndrăznesc să reziste acestor două şocuri, urmează un al treilea şoc, administrat de poliţie, armată sau de interogatorii, în închisori. Doresc să vorbesc cu tine deoarece, după estimările mele, eşti printre cei mai şocaţi oameni rămaşi în viaţă, fiind unul dintre puţinii supravieţuitori ai experimentelor secrete conduse de CIA în domeniul electroşocurilor şi al altor aşa-numite «tehnici speciale de interogare». Şi, apropo, am motive întemeiate să cred că ceea ce s-a studiat pe tine, în anii ’50, la Universitatea Megill, este în prezent aplicat prizonierilor încarceraţi la Guantanamo Bay şi Abu Ghraib.”

Nu, cu siguranţă nu pot spune aşa ceva. Drept pentru care îi spun altceva: „Am călătorit recent în Irak şi încerc să înţeleg rolul pe care-l joacă tortura acolo.

Ni se spune că acest lucru are de-a face cu obţinerea informaţiilor, însă tind să cred că este vorba despre ceva mult mai sinistru; cred că ar

putea fi vorba despre încercarea de a clădi o ţară model, despre ştergerea oamenilor şi despre încercarea ulterioară de a-i reconstrui de la zero.”

Urmează o pauză lungă, după care vine şi răspunsul ei, pe un alt ton, tot încordat, dar... oare uşurat? „Ceea ce ai spus tu acum este exact ceea ce CIA-ul şi Ewen Cameron mi-au făcut mie. Au încercat să mă desfiinţeze pentru a mă face din nou. Dar nu le-a mers.”

În mai puţin de 24 de ore, băteam la uşa apartamentului lui Gail Kastner, aflat într-un azil de bătrâni din Montreal. „E deschis”, rosteşte o voce care abia dacă putea fi auzită. Gail avea să îmi spună că lasă uşă deschisă din cauza faptului că se ridică în picioare cu greutate. Micile fracturi de pe coloana vertebrală sunt tot mai dureroase, din cauza artritei care se instalează cu vârsta. Durerile de spate sunt doar una dintre amintirile celor şaizeci şi trei de „şedinţe” cu şocuri electrice prin care lobii frontali ai creierului ei au fost supuşi unor tensiuni variind între 150 şi 200 de volţi, cauzând convulsiile violente ce i-au provocat fracturi, luxaţii, buze sângerânde, dinţi sparţi.

Gail mă salută de bun venit dintr-un fotoliu somptuos, albastru. Aflu ulterior că acest fotoliu are douăzeci de poziţii, pe care le ajustează continuu, ca un fotograf care tot încearcă să focalizeze imaginea. Ea îşi petrece zilele şi

nopţile în acest fotoliu căutând liniştea, încercând – din cauza viselor „electrice”, aşa cum le numeşte ea – să evite să adoarmă; pentru că atunci îl vede pe el: doctorul Ewen Cameron, psihiatrul de mult decedat, care i-a administrat toate acele şocuri şi torturi, cu mulţi ani în urmă. „Am primit două vizite de la eminentul monstru, noaptea trecută”, îmi spune de cum intru înăuntru. „Nu vreau să te fac să te simţi prost, dar acest lucru s-a datorat telefonului tău neaşteptat şi întrebărilor pe care mi le-ai pus.”

Îmi dau seama că prezenţa mea este, foarte probabil, nedreaptă. Acest sentiment se adânceşte atunci când arunc o privire de ansamblu asupra apartamentului şi constat că nu există vreun loc unde să mă pot aşeza. Fiecare spaţiu este ticsit cu vrafuri de hârtii şi cărţi, aşezate într-un echilibru precar, dar având în mod evident o anumită logică, de vreme ce fiecare carte este marcată cu steguleţe îngălbenite. Gail mă îndrumă către unica suprafaţă liberă din cameră – un scaun de lemn, pe care nu-l observasem –, dar intră într-o oarecare panică în momentul în care îi cer un spaţiu de 25 de centimetri în care să îmi pot aşeza reportofonul. Capătul de masă de lângă fotoliul ei nu intră în discuţie: pe el sunt aşezate circa douăzeci de pachete de ţigări goale, Matinee Regular, aşezate într-o piramidă

perfectă. (Gail mă avertizase la telefon despre obiceiul ei de a fuma ţigară de la ţigară: „Scuze, dar fumez. Şi nici nu prea mănânc. Sunt grasă şi fumez. Sper că nu te deranjează.”) Mi s-a părut că Gail colorase în negru interiorul cutiilor, dar, aruncând o privire mai atentă, am realizat că era vorba despre un scris de mână, extrem de înghesuit: nume, numere, mii de cuvinte.

De-a lungul întregii zile petrecute vorbind, Gail se apleca adesea să scrie ceva pe o bucată de hârtie sau pe un pachet de ţigări: „o notă către mine”, îmi explica, „altfel nu-mi voi mai aminti acest lucru niciodată”. Vrafurile de hârtie şi cutiile de ţigări sunt pentru Gail un fişier neconvenţional. Ele sunt memoria ei.

De-a lungul întregii sale vieţi adulte, memoria lui Gail a dat mereu greş; faptele se evaporă instantaneu, amintirile, în cazul în care există (deoarece multe dintre ele nu mai există) sunt ca nişte instantanee fotografice risipite pe podea. Câteodată îşi aduce aminte perfect o anumită întâmplare – ceea ce ea numeşte „un ciob de memorie” –, dar atunci când o întrebi o anume dată, răspunsul ei poate avea o abatere de până la două decenii. Spune: „În 1968. Nu, 1983”. De aceea, face liste şi păstrează absolut totul, drept dovadă că viaţa ei a existat. La început şi-a cerut scuze pentru dezordine. Mai târziu însă ea a spus: „El mi-a făcut asta! Acest apartament este parte din tortură!”

Ani de-a rândul, Gail nu a putut înţelege lipsa ei de memorie, precum şi alte hipersensibilităţi. Nu ştia, de pildă, motivul pentru care un mic şoc electric de la o uşă de garaj îi crea un atac de panică incontrolabil. Sau de ce îi tremurau mâinile atunci când punea uscătorul de păr în priză. Mai presus de toate, însă, nu putea înţelege motivul pentru care îşi putea aminti majoritatea evenimentelor din viaţa sa de adult, dar nu îşi putea aminti aproape nimic din perioada anterioară împlinirii vârstei de douăzeci de ani. Atunci când se întâlnea cu cineva care pretindea că o cunoştea din copilărie, spunea „ «Ştiu cine eşti, dar nu pot pune un nume feţei tale.» Mă prefăceam.”

Gail se gândea că totul se datora instabilităţii ei mintale. Între douăzeci şi patruzeci de ani, suferise crize acute de depresie, fusese dependentă de medicamente şi avea uneori căderi nervoase atât de severe, încât era imediat spitalizată, în stare de comă. Aceste episoade i-au determinat familia să o renege, lăsând-o atât de singură şi de disperată, încât a fost nevoită să mănânce din coşurile de gunoi din jurul alimentarelor pentru a putea supravieţui.

Existaseră însă indicii că ceva mult mai traumatizant se petrecuse în adolescenţă. Înainte ca familia să rupă relaţiile cu ea, Gail şi sora ei geamănă obişnuiau să se certe pe

seama unei perioade în care Gail fusese mult mai bolnavă, iar Zella fusese nevoită să aibă grijă de ea. „Nici nu poţi să-ţi dai seama prin ce am trecut”, spunea Zella. „Urinai pe podeaua din sufragerie, îţi sugeai degetul şi cereai biberonul copilului meu. Asta a trebuit să îndur!” Gail nu înţelegea ce voia să spună sora ei prin învinuirile aduse. Să urineze pe podea? Să ceară biberonul nepotului ei? Nu avea nicio amintire că ar fi făcut vreodată astfel de lucruri ciudate.

Aproape de vârsta de cincizeci de ani, Gail a început o relaţie cu un bărbat, Jacob, pe care îl descrie ca pe un prieten de suflet. Jacob, unul dintre supravieţuitorii Holocaustului, era la rândul său preocupat de problema pierderii memoriei. Pentru Jacob, care a murit în urmă cu mai mult de zece ani, anii care-i lipseau lui Gail constituiau un motiv de profundă anxietate. „Trebuie să existe un motiv”, spunea despre lacunele din viaţa ei. „Trebuie să existe un motiv”.

În 1992, Gail şi Jacob au trecut din întâmplare pe lângă un chioşc de ziare, în care au văzut, scris cu litere de-o şchiopă, titlul: „Experimente de spălare a creierului: Victimele vor primi compensaţii.” Kastner începu să citească pe sărite articolul, reţinând sintagme de genul: „vorbire infantilă”, „pierderea memoriei”, „incontinenţă”. „Am spus: Jacob, cumpără, te

rog, acest ziar.” Aşezându-se să-l citească într-o cafenea alăturată, cei doi descoperă o poveste neverosimilă despre felul în care, în anii ’50, CIA sponsorizase un medic psihiatru din Montreal să întreprindă experimente bizare asupra pacienţilor săi, adormindu-i şi ţinându-i în izolare săptămâni de-a rândul, iar apoi administrându-le doze uriaşe de electroşocuri, precum şi cocktail-uri de droguri experimentale, de tipul medicamentelor psihedelice halucinogene LSD sau PCP, cunoscute şi sub numele de „praful îngerilor”. Experimentele – care reduceau pacienţii la stări de infantilism pre-verbal – au fost întreprinse la Institutul Allan Memorial, aparţinând Universităţii Megill, sub atenta supraveghere a directorului, Dr. Ewen Cameron. Subvenţionarea lui Cameron de către CIA a fost scoasă la iveală la sfârşitul anilor ’70, graţie unei solicitări făcute în baza Legii accesului liber la informaţie[53], o dezvăluire care a provocat audieri în Senatul SUA. Nouă dintre foştii pacienţi ai lui Cameron au dat în judecată atât CIA, cât şi guvernul canadian, pe motiv că subvenţionaseră cercetările efectuate de acest medic. De-a lungul unor procese interminabile, avocaţii foştilor pacienţi au susţinut că aceste experimente depăşiseră toate standardele eticii medicale. Aceşti oameni, care se lăsaseră pe mâna acestui medic în vederea alinării unor

[53] În orig. *Freedom of Information Act* (n. t.).

tulburări psihiatrice relativ minore – depresie post-natală, anxietate sau probleme conjugale – fuseseră folosiţi, fără acordul şi cunoştinţa lor, drept cobai în scopul satisfacerii setei CIA de informaţii şi căutării unor noi moduri care ar putea controla mintea umană. În 1988, CIA plăteşte un total de 750.000 de dolari compensaţie pentru daunele suferite de cei nouă reclamanţi; suma reprezenta, la vremea aceea, un record al daunelor pe care agenţia americană de informaţii fusese obligată să le plătească. Patru ani mai târziu, guvernul canadian accepta şi el să plătească fiecăruia dintre reclamanţii care făcuseră obiectul acestor experimente compensaţii în valoare de 100.000 de dolari.[54]

Cameron joacă un rol central în dezvoltarea tehnicilor de tortură contemporane americane, în vreme ce experimentele sale oferă o înţelegere fără egal a logicii fundamentale din capitalismul dezastrelor. La fel ca acei economişti ai pieţei libere care sunt convinşi că doar un dezastru de proporţii – o ştergere fundamentală a tot ceea ce a fost creat anterior – ar putea pregăti terenul pentru „reformele" lor, Cameron credea că printr-o întreagă gamă de şocuri aplicate creierului uman, putea şterge

[54] Judy Foreman, „How CIA Stole Their Minds", *Boston Globe,* octombrie 1998; Stephen Bindman, „Brainwashing Victims to Get $100.000", *Gazette* (Montreal), 18 noiembrie 1992.

şi distruge minţile deficiente, ca să poată construi apoi personalităţi noi, pe această inefabilă placă imaculată.

De-a lungul anilor, Gail fusese vag conştientă de o poveste în care fuseseră implicaţi CIA şi Universitatea Megill, dar nu-i acordase atenţie; la urma urmelor, ea nu avusese nimic de-a face cu institutul Allan Memorial. În acel moment, însă, stând la masă cu Jacob, a început să se concentreze la ceea ce aceşti foşti pacienţi spuneau despre vieţile lor: pierderea memoriei, regresiile suferite. „Am înţeles că aceşti oameni trebuie să fi trecut prin acelaşi lucru prin care am trecut şi eu.”

În atelierul de şocuri

Kastner scrie institutului Allan Memorial cerându-şi fişa medicală. După ce, într-o primă instanţă, răspunsul pe care l-a primit a fost că nu se afla în evidenţele institutului, într-un final primeşte toate cele 138 de pagini ale dosarului ei. Doctorul care îi făcuse internarea era Ewen Cameron.

Scrisorile, notele şi diagramele din fişa medicală a lui Gail vorbesc despre o poveste impresionantă, despre alegerile limitate pe care le putea face, în anii ’50, o fată în vârstă de optsprezece ani, precum şi guvernele şi doctorii care fac abuz de puterea pe care o au la

dispoziţie. Fişa lui Gail începe cu evaluarea medicală pe care i-o face Dr. Cameron la internarea ei în institutul Megill: este una dintre studentele eminente de la Institut, ce se pregăteşte pentru a deveni soră medicală, „o individă rezonabil de echilibrată, până în prezent”. Cu toate acestea, ea suferă de o anxietate cauzată – afirmă Cameron – de un tată abuziv, un bărbat „profund alarmant”, care a comis „atacuri psihologice repetate” asupra fiicei lui.

În primele note despre ea, asistentele medicale par să o placă pe Gail; se stabileşte o legătură între ele şi Gail, prin intermediul unor subiecte de discuţie legate de cursul de pregătire sanitară la care sunt colege, ceea ce le determină să o descrie drept o persoană „agreabilă”, „sociabilă” şi de o „simplitate cuceritoare”. De-a lungul lunilor petrecute în grija lor, personalitatea lui Gail suferă o transformare radicală, documentată cu meticulozitate în această fişă: după primele săptămâni, începe să „manifeste un comportament copilăresc, să exprime idei bizare şi, aparent, să fie halucinată (sic!) şi distructivă”. Notele relatează raptul că această tânără inteligentă ajunsese să fie capabilă să numere doar până la şase; apoi, că este „o persoană care manipulează, ostilă şi deosebit de agresivă”; după care devine pasivă, apatică

şi incapabilă să îşi recunoască propria familie. Ultimul diagnostic este „schizofrenică... cu trăsături accentuate de isterie” – ceva mult mai serios decât „anxietatea” pe care a manifestat-o la internarea în acest institut.

Metamorfoza ei a fost, fără îndoială, cauzată de tratamentele la care a fost supusă, a căror evidenţă este ţinută în diagramele fişei sale medicale: doze uriaşe de insulină, inducerea repetată a unor stări de comă, combinaţii ciudate de amfetamine şi tranchilizante, perioade lungi în care este menţinută, prin intermediul somniferelor, într-o stare de somn, şi de opt ori mai multe electroşocuri decât era doza normală la acea vreme.

Adesea, asistentele medicale remarcă încercările lui Kastner de a scăpa de medici: „Încercări de a scăpa de acolo... reclamaţii că este abuzată... refuzuri de a merge la electroşocuri după injecţii.” Toate aceste reclamaţii constituiau, invariabil, un motiv pentru o vizită suplimentară la ceea ce medicii care îşi răceau stagiatura sub îndrumarea lui Cameron numeau „atelierul de şocuri”[55].

În căutarea vacuumului

După ce şi-a citit fişa medicală de nenumărate

[55] Gordon Thomas, *Journey into Madness* (New York: Bantam Books, 1989), 148.

ori, Gail Kastner devine un soi de arheolog aflat în căutarea propriei vieţi, adunând şi studiind tot ce ar fi putut explica ceea ce i se întâmplase în acest spital. Astfel a aflat că Ewen Cameron, un cetăţean american de origine scoţiană, ajunsese pe cea mai înaltă treaptă a profesiei sale: fusese preşedintele Asociaţiei Americane de Psihiatrie, preşedinte al Asociaţiei Canadiene de Psihiatrie şi preşedintele Asociaţiei Mondiale de Psihiatrie. În 1945, a fost unul dintre cei trei psihiatrii americani cărora li s-a solicitat, de către Tribunalul de la Nürnberg, opinia cu privire la starea de sănătate mentală a lui Rudolf Hess.[56]

Când Gail Kastner şi-a început investigaţiile, Cameron murise de mult, lăsând însă în urmă zeci de articole şi cursuri academice publicate. De asemenea, fuseseră publicate numeroase cărţi despre subvenţionarea de către CIA a experimentelor în domeniul controlării minţii umane, cărţi care ofereau numeroase detalii despre relaţia lui Cameron cu agenţia.[57] Gail le-

---

[56] Harvey M. Weinstein, *Psychiatry and the* CIA: *Victims of Mind Control* (Washington, DC: American Psychiatric Press, 1990), 92, 99.

[57] Printre acestea se numără lucrările: *In the Sleep Room* (În camera de somn), o carte scrisă de Anne Collins şi premiată de Guvernatorul general, *The Search for the Manchurian Candidate* (În căutarea candidatului manciurian), scrisă de John Marks, *The Mimi Manipulators* (Manipulatorii de minţi), scrisă de Alan Scheflin şi Edward Option junior, *Operation Mind Control* (Operaţiunea controlul minţii), scrisă de Walter Bowart, *Jonrney into Madness* (Călătorie pe tărâmul nebuniei), scrisă de Gordon Thomas şi *A Father, a Son and the CIA* (Un tată, un fiu şi ClA-ul), scrisă de un

a citit pe fiecare dintre acestea, subliniind pasajele relevante pentru propria experienţă, trasând linii temporale şi făcând trimiteri la datele înscrise în fişa medicală personală. Ceea ce Gail ajunge să înţeleagă este că, de la începutul anilor ’50, Cameron respinge abordarea freudistă standard de folosire a psihanalizei pentru a se descoperi „cauzele originare” ale bolilor mentale de care sufereau pacienţii săi. Ambiţia lui era aşadar nu aceea de a-şi corecta sau vindeca pacienţii, ci de a-i re-crea pur şi simplu, folosind o metodă pe care o inventase, numită „pilotare psihică”.[58]

Potrivit opiniilor prezentate în lucrările sale publicate în această perioadă, Cameron era convins că singura modalitate de a-şi învăţa pacienţii comportamente noi, sănătoase, putea fi realizată prin pătrunderea în minţile lor, pentru a „distruge vechile structuri patologice”.[59] Primul pas în acest sens îl constituia „destructurarea”[60] – un procedeu care avea un scop pur şi simplu năucitor, şi anume de a întoarce mintea omului la stadiul în care se afla atunci când, aşa cum afirma Aristotel, „era

---

psihiatru, Harvey Weinstein, fiul unuia dintre pacienţii lui Cameron.

[58] D. Ewen Cameron, „Psychic Driving”, *American Journal of Psychiatry* 112, nr. 7 (1956): 502–509.

[59] D. Ewen Cameron şi S.K. Pande, „Treatment of the Chronic Paranoid Schizophrenic Patient”, *Canadian-Medical Association Journal* 78 (15 ianuarie 1958): 95.

[60] În orig. *Depatterning,* adică distrugerea personalităţii victimei (n. t.).

o tablă pe care nu fusese scris vreodată ceva”, o *fabula rasa*.[61] Cameron considera că se putea ajunge la acest stadiu prin atacarea creierului, simultan, cu tot ceea ce se ştie că interferează cu funcţionarea sa normală: tehnica „şoc şi evlavie” declanşată asupra minţii.

Către sfârşitul anilor ’40, electroşocurile deveneau o metodă din ce în ce mai populară de tratament printre psihiatrii din Europa şi America de Nord. Comparativ cu intervenţia chirurgicală de lobotomie, electroşocurile păreau să cauzeze mult mai puţine daune permanente şi, în plus, păreau să dea rezultate pozitive: în mod frecvent, pacienţii isterici se calmau, iar în unele cazuri şocurile electrice păreau să-i facă mai lucizi. Dar acestea erau simple observaţii şi chiar medicii care dezvoltaseră această metodă de tratament nu puteau oferi o explicaţie ştiinţifică pentru modul în care funcţiona.

Dar medicii erau perfect conştienţi de efectele secundare. Nu încăpea nicio îndoială asupra faptului că electroşocurile puteau induce amnezia; aceasta reprezenta, de fapt, cea mai comună plângere împotriva unei astfel de forme de terapie. Un alt efect secundar, semnalat frecvent şi asociat îndeaproape cu pierderea

---

[61] Aristotel, „Despre suflet” „On the Soul, Book III”, în *Aristotle I. Great Books of the Western World,* vol. 8, ed. Mortimer J. Adler, trad. W.D. Ross (Chicago: Encyclopaedia Britannica, 1952), 662.

memoriei, era regresia pacienţilor. În zeci de studii clinice, doctorii notau că, imediat după tratament, pacienţii îşi sugeau degetul, se ghemuiau în poziţie fetală, aveau nevoie să fie hrăniţi cu linguriţa şi plângeau după mamele lor (adeseori confundându-i pe medici şi pe asistente cu părinţii lor). Acest gen de comportamente erau tranzitorii, dar în cazurile în care erau administrate doze mari de şocuri electro-convulsive, medicii notau că pacienţii intrau într-o regresie totală, uitând chiar să meargă sau să vorbească. Marilyn Rice, economist de profesie, a condus o mişcare a drepturilor pacienţilor împotriva folosirii acestor şocuri electro-convulsive, descriind plastic ce însemnase pentru ea să i se şteargă din memorie amintirile şi cunoştinţele prin acest gen de tratament. „Acum ştiu cum trebuie să se fi simţit Eva, când a fost creată la stadiul de adult, fără să aibă vreo umbră de istorie personală. Mă simt la fel de goală ca Eva.”[62][63]

Pentru Rice şi alţii la fel ca ea, acel gol reprezenta o pierdere de neînlocuit. Cameron,

---

[62] Berton Rouche, „As Empty as Eve”, *The New Yorker,* 9 septembrie 1974.

[63] Chiar şi în zilele noastre, când electroşocurile – devenite între timp un tratament mult mai rafinat, cu proceduri menite să asigure siguranţa şi liniştea pacienţilor – au căpătat o respectabilitate întemeiată, dovedindu-se adeseori o metodă eficientă de tratare a psihozelor, pierderea temporară, de scurtă durată a memoriei rămâne unul dintre efectele sale secundare. Unii pacienţi afirmă că memoria lor de lungă durată le-a fost, de asemenea, afectată.

pe de altă parte, vedea în acelaşi spaţiu gol o tăbliţă nescrisă, curăţată de obiceiuri rele, pe care puteau fi imprimate noi tipare. Pentru el, „pierderea masivă de amintiri”, provocată de terapia cu electroşocuri (ECT), nu constituia nicidecum un efect secundar regretabil; dimpotrivă, reprezenta chintesenţa întregului tratament, cheia aducerii pacientului (printr-un tunel virtual al timpului) la un stadiu iniţial al evoluţiei sale, „cu mult înainte de apariţia gândirii şi comportamentului schizofrenic”.[64] Precum acei colportori de soluţii belicoase, care solicită bombardarea unor ţări până când vor fi „aduse în stadiul Epocii de Piatră”, Cameron considera terapia cu electroşocuri o metodă de readucere a pacienţilor la un stadiu infantil, de completă regresie. Într-o lucrare publicată în 1962, el descria starea în care dorea să-şi aducă pacienţii precum Gail Kastner: „Aici nu este vorba doar despre o pierdere a imaginii spaţio-temporale, ci de pierderea oricărei senzaţii care ar putea să-i indice prezenţa. Pacienţii aflaţi în acest stadiu ar putea prezenta o serie de fenomene conexe, aşa cum sunt: pierderea cunoştinţelor unei a doua limbi sau necunoaşterea propriei stări civile. În forme mai avansate, pacienţii devin incapabili să se

[64] D. Ewen Cameron, „Production of Differential Amnesia as a Factor in the Treatment of Schizophrenia”, *Comprehensive Psychiatry* 1, nr. 1 (1960): 32–33.

deplaseze sau să se hrănească autonom şi pot fi dublu incontinenţi... Toate aspectele funcţiei cognitive sunt profund afectate."[65]

Pentru „destructurarea" pacienţilor, Cameron folosea un dispozitiv relativ mm la vremea aceea, numit Page-Russell, care administra până la şase şocuri consecutive în loc de unul singur. Frustrat de faptul că pacienţii săi totuşi păreau să mai fie capabili să se agaţe de unele rămăşiţe ale personalităţii, continua să-i dezorienteze administrându-le combinaţii de amfetamine, tranchilizante şi halucinogene: clorpromazină, barbiturice, amital sodic, oxid de nitrat, Dezoxyn, Seconal, Nembutal, Veronal, Melicone, Torazin, Largactil şi insulină. Într-o comunicare ştiinţifică din 1956, Cameron scria că „rolul acestor medicamente era să dezinhibeze pacientul, pentru a-i putea reduce capacitatea de autoapărare."[66]

Atunci când „destructurarea" pacienţilor era completă, iar personalitatea anterioară fusese în mod satisfăcător eradicată, se putea începe procesul *pilotării psihice.* Acesta consta în obligarea pacienţilor să asculte mesaje pre-înregistrate, de genul: „Eşti o mamă şi o soţie bună şi oamenilor le place compania ta". Ca behaviorist, era convins că, dacă şi-ar fi putut

---

[65] D. Ewen Cameron, J.G. Lohrenz şi K.A. Handcock, „The Depatterning Treatment of Schizophrenia", *Comprehensive Psychiatry* 3, nr. 2 (1962): 67.

[66] Cameron, „Psychic Driving", 503–504.

face pacienţii să preia mesajele înregistrate pe casete, aceştia aveau să se poarte în consecinţă.[67]

Ţinându-şi pacienţii într-o stare de şoc şi drogându-i până în acel punct în care intrau într-o stare cvasi-vegetativă, aceştia erau incapabili să se împotrivească ascultării unor astfel de mesaje, săptămâni de-a rândul, mai precis, între 16 şi 20 de ore pe zi; într-unul din cazuri, Cameron şi-a forţat un pacient să asculte un astfel de mesaj timp de 101 zile.[68]

Pe la mijlocul anilor ’50, mai mulţi cercetători de la CIA au devenit interesaţi de metodele lui Cameron. Era începutul isteriei Războiului Rece, iar agenţia tocmai lansase un program secret destinat cercetării în domeniul „tehnicilor speciale de interogare”. Un memorandum secret al CIA, care ulterior a fost dat publicităţii, dezvăluie că programul „examina şi investiga numeroase tehnici neobişnuite de interogare, incluzând aici atât hărţuirea psihologică, cât şi alte subiecte de tipul «izolării totale», precum şi

---

[67] În cazul în care Cameron nu ar fi beneficiat de pe urma autorităţii sale incontestabile la acea vreme, toată cacealmaua „pilotării psihice" ar fi fost tratată drept o glumă ieftină. Toată această idee îi venise de la o reclamă comercială pentru Cerebrefon, un patefon cu boxe fixate în pernele patului, despre care se pretindea că ar fi constituit o metodă revoluţionară de a învăţa o limbă străină... dormind.

[68] Weinstein, *Psychiatry and the CIA,* 120. Notă de subsol: Thomas, Journey into Madness, 129.

folosirea medicamentelor şi a drogurilor.”[69] Iniţial, numele de cod al acestui program a fost Proiectul Bluebird (Pasărea albastră), după care s-a numit Proiectul Artichoke (Anghinare), pentru ca, în 1953, să se numească MKUltra. Pe durata deceniului următor, întreaga sumă alocată unui program de cercetare destinat înfrângerii rezistenţei prizonierilor bănuiţi că ar fi fost comunişti sau agenţi dubli, a fost de 25 de milioane de dolari. 80 de instituţii (civile) – incluzând 44 de universităţi şi 12 spitale – au fost implicate în acest program.[70]

Agenţii implicaţi în program nu duceau lipsă de idei creative, destinate extragerii informaţiilor de la cei greu de convins; singura problemă o constituia modalitatea de a le testa. Activităţile desfăşurate în primii ani ai Proiectelor Bluebird şi Artichocke se asemănau cu un film de acţiune tragi-comic, în care agenţii CIA se hipnotizau unii pe alţii şi îşi strecurau unul altuia LSD în paharele cu băutură pentru a vedea ce se întâmplă (în cel puţin un caz, ceea ce s-a întâmplat a fost că victima „cercetării” s-a sinucis), ca să nu mai vorbim despre torturarea celor bănuiţi că ar fi fost agenţi sovietici.[71]

Testele semănau mai mult cu nişte feste

---

[69] „CIA, Memorandum for the Record, Subject: Project ARTICHOKE”, 31 ianuarie 1975, www.gwu.edu/-nsarchiv.

[70] Alfred W. McCoy, „Cruel Science: CIA Torture Foreign Policy”, *New England Journal of Public Policy* 19, nr. 2 (Winter 2005): 218.

colegiale letale decât cu o cercetare serioasă, iar rezultatele nu ofereau genul de precizie ştiinţifică de care avea nevoie agenţia. Pentru aşa ceva era nevoie de un eşantion mare de subiecţi umani. Mai multe experimente de acest gen fuseseră încercate, însă riscul era mare; dacă s-ar fi aflat că CIA făcea astfel de experimente pe teritoriu american, întregul program putea să fie oprit.[72] Tocmai din această cauză, agenţia începe să îşi manifeste interesul faţă de încercările cercetătorilor canadieni. Legătura este iniţiată pe data de 1 iunie 1951, în cadrul unei întâlniri trilaterale, organizate la hotelul Ritz-Cariton din Montreal, la care participă agenţi ai serviciilor secrete şi academicieni. Subiectul acestei conferinţe l-a constituit grija tot mai crescută a agenţiilor de informaţie din Vest cu privire la posibilitatea de a fi descoperită de către comunişti o metodă pentru „spălarea creierului" prizonierilor de război. Dovada o constituia faptul că soldaţii americani capturaţi în Coreea păreau să fie dornici să apară în faţa camerelor de luat vederi

[71] Alfred W. McCoy, *A Question of Torture: CIA Interrogation, from the Cold War to the War on Terror* (New York: Metropolitan Books, 2006), 22, 30.

[72] Printre cei cărora le-a fost administrat LSD în această perioadă de experimentare s-au aflat şi prizonierii de război nord-coreeni; un grup de pacienţi de la un centru de dezintoxicare din Lexington, statul Kentucky; şapte mii de soldaţi americani de la Edgewood Chemical Arsenal, din statul Maryland; şi prizonieri de la închisoarea californiană Vacaville. Ibid., 27, 29.

pentru a denunţa capitalismul şi imperialismul. Conform înregistrărilor desecretizate de la Ritz, care între timp au fost făcute publice, cei prezenţi – Omond Solandt, preşedintele Defense Research Board (Consiliului director al cercetărilor canadiene în domeniul apărării), Sir Henry Tizard, preşedintele British Defence Research Policy Committee (Comitetului britanic responsabil pentru trasarea politicilor în domeniul apărării), precum şi doi reprezentanţi CIA – erau convinşi de necesitatea urgentă a discutării de către puterile occidentale a felului în care comuniştii reuşeau să obţină aceste confesiuni remarcabile. În acest scop, primul pas era întreprinderea „unui studiu clinic al unor cazuri reale" pentru a vedea cum ar putea funcţiona această operaţiune de spălare a creierului.[73] Scopul declarat al cercetării nu era de a permite puterilor occidentale să folosească aceste tehnici de control al minţii împotriva celor pe care îi luau prizonieri, ci de a-şi pregăti soldaţii să se ferească de astfel de tehnici coercitive, în cazul în care ar fi fost luaţi ostatici.

Desigur, CIA avea alte interese. Cu toate acestea, chiar şi în astfel de întâlniri private

[73] „[Într-o] notă anonimă, scrisă de mână şi descoperită în arhive, sunt numiţi Dr. Caryl Haskins şi comandorul R. J. Williams drept reprezentanţii CIA la întâlnire." David Vienneau, „Ottawa Paid for '50s Brainwashing Experiments, Files Show", *Toronto Star,* 14 aprilie 1986; „Minutes of June 1, 1951, întâlnire Canada/US/UK Re: Communist 'Brainwashing' Techniques during the Korean War", întâlnire de la hotelul Ritz-Cariton, Montreal, 1 iunie 1951, pag. 5.

precum aceasta, agenţiei i-ar fi fost imposibil, la atât de scurtă vreme după ce dezvăluirea torturilor naziste provocase repulsie universală, să admită că şi ea ar fi fost interesată să îşi creeze propriile metode alternative de interogare.

Unul dintre participanţii la această conferinţă a fost doctorul Donald Hebb, directorul departamentului de psihologie al Universităţii Megill. Conform înregistrării desecretizate, în încercarea de a afla misterul confesiunilor făcute de soldaţii americani, speculând asupra felului în care ar fi putut să-i manipuleze comuniştii, doctorul Hebb afirma că acest lucru s-ar fi putut realiza prin plasarea subiecţilor în izolare intensivă şi blocarea ulterioară a oricărei alimentări cognitive a minţit. Şefii serviciilor de spionaj sunt profund impresionaţi de această intervenţie şi îi oferă acestuia, trei luni mai târziu, din partea Departamentului canadian al apărării naţionale, o bursă de cercetare care să-i permită să întreprindă o serie de experimente secrete, destinate izolării senzoriale a unor subiecţi. Astfel, Hebb plăteşte unui grup de 63 de studenţi ai Universităţii Megill, o sumă de 20 de dolari pe zi pentru a sta izolaţi într-o încăpere, cu ochelari opaci, căşti audio ce emiteau un zgomot alb[74] şi tuburi de carton, care să le acopere braţele şi mâinile pentru a-i

[74] Un zgomot cu spectru continuu şi uniform (n. t.).

priva de senzaţia tactilă. Zile de-a rândul, studenţii au plutit într-un ocean de neant, incapabili să se orienteze cu ajutorul ochilor, urechilor sau mâinilor, trăind în interiorul imaginaţiei din ce în ce mai intense. Pentru a verifica dacă această izolare senzorială făcea subiecţii mai susceptibili de a fi „spălaţi pe creier”, Hebb a început ulterior să înlocuiască zgomotul alb cu voci care perorau despre existenţa fantomelor şi despre reaua credinţă a ştiinţei, idei pe care, înainte să intre în acest experiment, studenţii afirmaseră că le consideră inacceptabile.[75]

Într-un raport secret întocmit cu privire la constatările cercetării efectuate de dr. Hebb, Consiliul director al cercetărilor canadiene în domeniul apărării conchidea că izolarea senzorială a subiecţilor le cauza acestora o confuzie extremă, provocându-le totodată halucinaţii, şi că „o scădere semnificativă, dar tranzitorie a eficacităţii intelectuale a survenit în timpul şi imediat după izolare”.[76] Mai mult, foamea de stimulare i-a făcut surprinzător de receptivi la ideile proferate pe casete, ceea ce i-a determinat pe mulţi dintre ei să dezvolte un interes faţă de domeniul ocult, care a durat mai multe săptămâni după terminarea

[75] D. O. Hebb, W. Heron şi W.H. Bexton, *Animal Report,* Contract DRB X38, Experimental Studies of Attitude, 1953.

[76] *Defense Research Board Report to Treasury Board,* 3 august 1954, desecretizat, 2.

experimentului. Era ca şi cum confuzia generată de izolarea senzorială le ştersese parţial minţile, iar stimulii senzoriali primiţi reuşiseră să le rescrie tiparele cognitive.

O copie a studiului întreprins de Hebb a fost trimisă la CIA, în vreme ce 41 de copii au fost trimise marinei americane, iar 42 armatei[77]. Între timp, CIA monitoriza direct rezultatele acestor cercetări, prin intermediul unuia dintre studenţii lui Hebb, Maitland Baldwin, care, fără ştirea lui Hebb, raporta direct agenţiei.[78] Acest interes sporit al CIA nu este deloc surprinzător: Hebb dovedea faptul că izolarea intensivă interfera cu abilitatea de a gândi clar, făcându-i pe subiecţi mai deschişi sugestiilor: idei de o valoare inestimabilă pentru orice interogator. În cele din urmă Hebb avea să realizeze potenţialul enorm al acestei cercetări în sensul nu doar al protejării soldaţilor capturaţi de a fi „spălaţi pe creier”, ci şi pentru compilarea unui manual de instrucţiuni al torturării psihologice. În ultimul interviu pe care l-a dat, înaintea morţii survenite în 1985, Hebb spunea: „Era clar că atunci când întocmeam raportul către Consiliul director al cercetării în domeniul apărării descriam nişte tehnici de interogare

[77] „Distribution of Proceedings of Fourth Symposium, Military Medicine, 1952”, desecretizat.

[78] Zuhair Kashmeri, „Data Show CIA Monitored Deprivation Experiments”, *Globe and Mail* (Toronto), 18 februarie 1984.

formidabile”.[79]

În raportul său, Hebb nota că patru dintre subiecţi „remarcaseră spontan că prezenţa lor în acel aparat constituia o formă de tortură”, ceea ce însemna că orice încercare de a-i forţa să stea acolo, dincolo de limita pe care o puteau suporta – două, trei zile – ar fi echivalat, fără îndoială, cu violarea eticii medicale. Conştient de limitele pe care acest lucru le impunea experimentului, Hebb scria că nu se puteau obţine „rezultate mai clare” deoarece „nu este posibilă forţarea subiecţilor să petreacă treizeci sau şaizeci de zile în astfel de condiţii de izolare perceptivă”.[80]

Dacă astfel de reticenţe din partea dr. Hebb făceau imposibilă obţinerea rezultatelor mult aşteptate de CIA, ele îi erau perfect la îndemână colegului şi rivalului său de la Megill, dr. Ewen Cameron. (într-o suspendare a politeţurilor academice, Hebb avea să-l descrie pe Cameron „criminal de prost”.[81]) Cameron deja se convinsese singur că distrugerea violentă a minţit pacienţilor constituia primul pas necesar pe calea sănătăţii mentale, fără a viola în vreun fel jurământul lui Hipocrat. În privinţa consimţământului, pacienţii săi se aflau la mila lui; forma standard de consimţământ îl înzestra

---

[79] *Ibid.*

[80] Hebb, Heron şi Bexton, *Annual Report,* Contract DRB X38, 1–2.

[81] Juliet O’Neill, „Brain Washing Tests Assailed by Experts”, *Globe and Mail* (Toronto), 27 noiembrie 1986.

pe Cameron cu o putere absolută în privinţa tratamentului, mergând chiar până la lobotomie frontală completă.

Deşi era de ani de zile în contact cu CIA, Cameron primeşte de la ei prima subvenţie abia în 1957, „spălată” prin intermediul unei organizaţii-paravan, numită *Society for the Investigation of Human Ecology*[82] (Societatea pentru investigarea ecologiei umane). Pe măsură ce dolarii de la CIA curgeau, Institutul Allan Memorial semăna din ce în ce mai puţin cu un spital şi din ce în ce mai mult cu o închisoare macabră.

Prima schimbare notabilă a constituit-o creşterea exponenţială a dozelor de electroşocuri. Cei doi psihiatri care au inventat controversatul aparat de electroşocuri Page-Russell recomandaseră patru şedinţe de tratament, însumând douăzeci şi patru de şocuri pentru fiecare pacient.[83] Cameron începe să folosească acest aparat de două ori pe zi, pentru o perioadă de treizeci de zile, totalizând 360 de şocuri pentru fiecare pacient – cu mult mai mult decât în perioada în care Gail îi fusese

---

[82] Weinstein, *Psychiatry and the CIA,* 122. Thomas, *Journey into Madness,* 103; John D. Marks, *The Search for the Manchurian Candidate: The CIA and Mind Control* (New York: Times Books, 1979), 133.

[83] R.J. Russell, L. G. M. Page şi R.L. Jillett, „Intensified Electroconvulsant Therapy”, *Lancet* (5 decembrie 1953): 1178.

pacientă.[84] Dincolo de ameţitoarea gamă de medicamente pe care le-o administra pacienţilor săi, Cameron adăuga acum, pentru satisfacerea interesului deosebit al CIA, tot mai multe produse medicamentoase cu rol în modificarea personalităţii subiecţilor: LSD şi PCP[85].

În plus, adăuga arme noi la arsenalul destinat ştergerii minţilor: izolarea senzorială şi somnul prelungit, un proces geamăn, al cărui efect, pretindea el, „reducea şi mai mult capacitatea individului de a fi recalcitrant", făcând pacientul mai receptiv la mesajele înregistrate.[86] Atunci când dolarii CIA încep să curgă, Cameron îi foloseşte pentru transformarea vechilor grajduri din spatele spitalului în celule de izolare. De asemenea, renovează minuţios subsolul, astfel încât să conţină o cameră pe care o numea Camera de izolare.[87] El izolează fonic această cameră, instalează un sistem audio pentru transmiterea sunetului alb, stinge luminile şi îi pune fiecărui pacient ochelari opaci şi „urechi de cauciuc", precum şi tuburi de carton pentru mâini şi braţe, destinate „prevenirii atingerii propriului corp, care ar interfera astfel cu

[84] Cameron, Lohrenz şi Handcock, „The Depatterning Treatment of Schizophrenia", 68.
[85] Feniciclidină, un drog disociativ, al cărui efect distorsionează percepţia văzului şi auzului, producând o senzaţie de separare a minţii de trup (n. t.).
[86] Cameron, „Psychic Driving", 504.
[87] Thomas, *Journey into Madness,* 180.

imaginea despre sine", după cum afirmă Cameron într-o comunicare ştiinţifică din 1956.[88] Numai că, dacă în cazul studenţilor lui Hebb izolarea senzorială se diminua după numai două zile, pacienţii lui Cameron erau ţinuţi în izolare săptămâni întregi, unul dintre aceştia fiind ţinut în „cameră" timp de treizeci şi cinci de zile.[89]

Cameron „înfometa" şi mai mult simţurile pacienţilor săi în aşa-numita Cameră de izolare, unde erau ţinuţi în reverii induse de droguri, pe durate variind între 20 şi 22 de ore, întorşi pe cealaltă parte, la fiecare două ore pentru a preîntâmpina apariţia de leziuni, treziţi doar pentru a mânca şi pentru satisfacerea nevoilor fiziologice.[90] Pacienţii erau ţinuţi în această stare perioade de timp ce variau între 15 şi 30 de zile, deşi Cameron nota că „unor pacienţi le-au fost administrate perioade de până la 65 de zile de somn continuu".[91] Personalul spitalului era instruit să nu le permită pacienţilor să vorbească şi nici să le ofere informaţii despre perioada pe care urmau să o petreacă în această cameră. Pentru a fi sigur că nimeni nu

---

[88] D. Ewen Cameron et al., „Sensory Deprivation: Effects upon the Functioning Human în Space Systems", *Symposium on Psychophysiological Aspects of Space Flight,* ed. Bernard E. Flaherty (New York: Columbia University Press, 1961), 231; Cameron, „Psychic Driving", 504.

[89] Marks, *The Search for the Manchurian Candidate,* 138.

[90] Cameron şi Pande, „Treatment of the Chronic Paranoid Schizophrenic Patient", 92.

[91] D. Ewen Cameron, „Production of Differential Amnesia as a Factor in the Treatment of Schizophrenia", 27.

putea reuşi să scape din acest coşmar, Cameron a administrat unui grup de pacienţi doze mici de cu rare, care induce paralizia, făcându-i efectiv prizonieri în propriul trup.[92]

Într-o lucrare din 1960, Cameron afirma că există „doi factori majori" care ne permit „să menţinem o imagine spaţio-temporală", cu alte cuvinte, să ştim unde şi cine suntem. Aceste două forţe sunt: „(a) alimentarea senzorială şi (b) memoria." Prin intermediul electroşocurilor, Cameron anihila memoria; prin aceste cuşti de izolare, le anihila alimentarea senzorială. Era hotărât să îşi forţeze pacienţii să piardă orice noţiune a poziţiei pe care o au în timp şi spaţiu. Observând că unii pacienţi totuşi reuşesc să menţină o oarecare noţiune a timpului, bazându-se pe orarul meselor pe care le primeau, Cameron i-a instruit pe bucătari să amestece totul, schimbând orele de masă şi servindu-le supă la micul dejun şi terci de ovăz la cină. „Variind intervalele şi schimbându-le meniul raportat la orele normale, am reuşit să dislocăm această structurare", explica plin de satisfacţie Cameron. În ciuda eforturilor încărcate de zel, unul dintre pacienţi a reuşit totuşi să menţină o legătură cu lumea de afară prin „zgomotul difuz şi abia perceptibil" al unui avion care trecea pe deasupra spitalului în

[92] Thomas, *Journey into Madness,* 234.

fiecare dimineaţă, la ora nouă.[93]

Pentru orice persoană familiarizată cu mărturiile supravieţuitorilor torturii, acest detaliu este de-a dreptul sfâşietor. Atunci când prizonierii sunt întrebaţi cum au supravieţuit lunilor sau anilor de izolare şi brutalitate, ei povestesc adeseori cum auzeau sunetul îndepărtat al clopotelor, sau chemarea musulmană la rugăciune, sau chiar vocile copiilor care se jucau într-un parc alăturat. Atunci când viaţa este redusă la cei patru pereţi ai celulei, ritmul acestor sunete exterioare devine un colac de salvare, o dovadă că prizonierul este încă uman şi că există totuşi viaţă dincolo de tortură. „De patru ori am auzit păsările ciripind la răsăritul soarelui; ştiu astfel că au fost patru zile”, a declarat un supravieţuitor al ultimei dictaturi uruguaiene, amintindu-şi de o deosebit de brutală perioadă de tortură.[94] Femeia neidentificată din subsolul Institutului Allan Memorial, căznindu-se să desluşească motorul unui avion printr-un văl de întuneric, droguri şi electroşocuri, nu a fost un pacient aflat în grija unui doctor; fără îndoială, nu a fost nimic altceva decât un prizonier torturat.

Există numeroase indicii că doctorul Cameron

---

[93] Cameron et a., „Sensory Deprivation”, 226, 232.

[94] Lawrence Weschler, *A Miracle, A Universe: Settling Accounts with Torturers* (New York: Pantheon Books, 1990), 125.

era perfect conştient de faptul că simula condiţii de tortură, delectându-se, în virtutea anti-comunismului său înfocat, cu ideea că pacienţii săi îşi aduceau propria contribuţie în Războiul Rece. Într-un interviu oferit în 1955 unei bine cunoscute reviste, el îşi compara în mod deschis pacienţii cu nişte prizonieri de război care urmau să fie interogaţi, spunând că „precum prizonierii comuniştilor, şi ei au tendinţa să reziste [tratamentului] şi trebuie distruşi”.[95] Un an mai târziu, el scria că scopul destructurării îl constituia „eradicarea mecanismelor de apărare ale individului”, notând că „un caz analog îl constituie căderea nervoasă pe care o suferă individul aflat sub interogare continuă”.[96] În 1960, Cameron oferea prelegeri despre cercetarea sa în domeniul izolării senzoriale nu doar altor psihiatri, ci şi militarilor de carieră. Într-o conferinţă susţinută în Texas, la baza aviatică de la Brooks, el renunţă la orice pretenţii că ar fi încercat să vindece schizofrenia, admiţând deschis că izolarea senzorială „produce simptomele primare ale schizofreniei”: halucinaţii, anxietate extremă, pierderea contactului cu realitatea.[97] În notele prelegerii menţionează posibilitatea de se

[95] Interviu apărut în revista canadiană *Weekend,* citată în Thomas, *Journey into Madness,* 169.
[96] Cameron, „Psychic Driving”, 508.
[97] Cameron cita un alt cercetător, Norman Rosenzweig, pentru a-şi susţine teza. Cameron et al., „Sensory Deprivation”, 229.

completa izolarea senzorială cu o supra-alimentare cu informaţie – o referinţă la folosirea electroşocurilor şi a buclelor auditive cu mesaje repetate la nesfârşit –, prefigurare a tehnicilor de interogare ulterioare.[98]

Munca lui Cameron a fost finanţată de CIA până în 1961 şi, mulţi ani după aceea, nu a fost clar la ce sau dacă guvernul american a folosit în vreun fel rezultatele cercetării sale. Către sfârşitul anilor ’70 şi începutul anilor ’80, deşi fusese dovedit iniţial în cadrul audierilor din Senatul SUA, iar mai apoi în procesul fără precedent intentat agenţiei de către foşti pacienţi că aceste experimente fuseseră subvenţionate de CIA, jurnalişti şi politicienii tindeau să accepte versiunea CIA, potrivit căreia toată această cercetare în domeniul tehnicilor de spălare a creierului avea drept scop protejarea soldaţilor americani capturaţi. Majoritatea presei de scandal era interesată doar de detaliile picante ale acestei afaceri, care arătau că guvernul subvenţionase „călătorii psihedelice”. De fapt, o mare parte a scandalului care a izbucnit în cele din urmă a vizat faptul că CIA şi Ewen Cameron distruseseră, din neglijenţă, vieţile unor oameni, fără să aibă niciun motiv întemeiat: studiul părea inutil: toată lumea ştia la vremea aceea că spălarea creierelor nu era decât un mit al

[98] Weinstein, *Psychiatry and the CIA,* 222.

Războiului Rece. CIA, la rândul său, a încurajat în mod activ acest gen de naraţiune, preferând să fie considerată o agenţie plină de bufoni demni de povestiri ştiinţifico-fantastice, decât să fie incriminată că ar fi subvenţionat un laborator de tortură, la o universitate de prestigiu. Atunci când John Gittinger, psihologul CIA care a stabilit iniţial contactul cu dr. Cameron, a fost forţat să depună mărturie în faţa camerei reunite a Senatului, el a numit susţinerea oferită acestuia „o greşeală necugetată, o greşeală teribilă”.[99] Atunci când aceeaşi comisie senatorială l-a solicitat pe Sidney Gottlieb, fostul director al programului MKUltra, să explice motivul pentru care ordonase distrugerea tuturor documentelor legate de acest program, care costase 25 de milioane de dolari, răspunsul a fost că „proiectul MKUltra nu a oferit niciun rezultat cu o valoare pozitivă reală pentru Agenţie”.[100] în toate articolele despre programul MKUltra din anii ’80, atât în jurnalismul de investigaţie, cât şi în articolele presei centrale sau în cărţile publicate, experimentele sunt invariabil descrise drept „control al minţii” sau „spălare pe creier”.

[99] „Project MKUltra, The CIA’s Program of Research în Behavioral Modification”, Audierile comune ale Comisiei speciale pentru informaţii secrete şi ale sub-Comisiei pentru sănătate şi cercetare ştiinţifică aparţinând Comitetului pentru resurse umane, Senatul Statelor Unite, cel de-al 95-lea Congres, prima sesiune, 3 august 1977. Citat în Weinstein, *Psychiatry and the CIA,* 178.

[100] *Ibid.,* 143.

Cuvântul „tortură” nu este folosit niciodată.

Ştiinţa fricii

În 1988, *The New York Times* întreprindea o investigaţie fără precedent cu privire la implicarea Statelor Unite în torturile şi asasinatele din Honduras. Florencio Caballero, un interogator aparţinând batalionului 3–16, de o brutalitate notorie, declara pentru *The Times* că el împreună cu alţi 24 de colegi fuseseră duşi în Texas pentru a fi instruiţi de CIA. „Ne-au învăţat metode psihologice, cum să studiem spaimele şi slăbiciunile prizonierilor. Obligaţi-l să stea în picioare, nu-l lăsaţi să doarmă, ţineţi-l dezbrăcat şi izolat, puneţi-i şobolani şi gândaci în celulă, daţi-i mâncare proastă, animale moarte, aruncaţi apă rece peste el, schimbaţi temperatura.” Singura tehnică pe care a uitat să o menţioneze a fost cea a aplicării electroşocurilor. Inés Murillo, o prizonieră în vârstă de 24 de ani, care a fost „interogată” de Caballero şi de colegii acestuia, a declarat pentru *Times* că a fost electrocutată de atât de multe ori încât „ţipa (de durere), fiind trântită la pământ din cauza şocurilor (la care era supusă). Ţipetele te eliberează, pur şi simplu”, spunea ea. „Simţeam miros de fum şi mi-am dat seama că ardeam din cauza şocurilor. Mi-au spus că o să mă tortureze până când o să înnebunesc. Nu

i-am crezut. În scurt timp însă, mi-au desfăcut picioarele şi mi-au ataşat fire electrice de organele genitale."[101] Murillo a mai adăugat că se mai afla cineva în acea cameră: un american care le spunea interogatorilor ce să o întrebe, căruia aceştia i se adresau cu *Dl. Mike.*"[102]

Aceste dezvăluiri au dus la convocarea lui Richard Stolz, directorul adjunct CIA, la audierile Comisiei speciale a Senatului pe probleme de informaţii secrete, în cadrul cărora acesta a confirmat „participarea lui Caballero la un curs de resurse umane axat pe probleme de exploatare sau interogare."[103] Cotidianul *The Baltimore Sun* depune, în baza legii accesului liber la informaţie, o solicitare vizând publicarea suportului de curs folosit pentru instruirea unor oameni ca acest Caballero. Ani de-a rândul CIA refuză să răspundă acestei solicitări; până la urmă, sub ameninţarea chemării în judecată, la nouă ani după publicarea iniţială a articolului, Agenţia înmânează un manual pentru obţinerea de contrainformaţii prin interogare, intitulat

---

[101] James Lemoyne, „Testifying to Torture", *New York Times,* 5 iunie 1988.

[102] Jennifer Harbury, *Truth, Torture and the American Way: The History and Consequences of U.S. Involvement în Torture* (Boston: Beacon Press, 2005), 87.

[103] Comisia specială pentru informaţii secrete a Senatului, „Transcript of Proceedings before the Select Committee on Intelligence: Honduran Interrogation Manual Hearing", 16 iunie 1988 (Box 1 CIA Training Manuals, Folder: Interrogation Manual Hearings, National Security Archives). Citat în McCoy, *A Question of Torture,* 96.

Kubark Counterintelligence Interrogation. Titlul manualului este codificat; „Kubark” reprezintă, conform *The New York Times,* un criptonim, «KU» fiind un diptic aleatoriu, şi «BARK», numele de cod al CIA la vremea aceea.” Mai recent, au existat speculaţii potrivit cărora acest „KU” s-ar referi, de fapt, la o ţară anume sau chiar la o activitate secretă.[104] Acest manual secret are 128 de pagini de instrucţiuni ce detaliază „interogarea surselor care rezistă cu dârzenie”, fiind bazat îndeaproape pe cercetările comandate de programul MKUltra, în care experimentele făcute de doctorii Ewen Cameron şi Donald Hebb şi-au lăsat o puternică amprentă asupra conţinutului său. Metodele variază de la izolarea senzorială, la menţinerea (prizonierului) în poziţii incomode, de la acoperirea capetelor, până la provocarea durerii. (Manualul recunoaşte încă de la început faptul că aceste practici sunt ilegale, instruindu-i pe interogatori să solicite „în prealabil aprobarea superiorilor de la cartierul general... în următoarele circumstanţe: 1. Dacă urmează să se producă vătămare corporală. 2. Dacă urmează să fie folosite metode sau materiale

[104] Tim Weiner, „Interrogation, C.I.A.-Style”, *New York Times,* 9 februarie 1997; Steven M. Kleinman, „KUBARK Counterintelligence Interrogation Review: Observations of an Interrogator”, februarie 2006, în *Intelligence Science Board, Educing Information* (Washington D.C.: National Defense Intelligence College, decembrie 2006), 96.

medicale, chimice, sau *electrice* pentru a induce supunerea.”)[105]

Manualul este datat 1963, anul în care se termină programul MKUltra, la doi ani după terminarea experimentelor lui Cameron, subvenţionate de CIA. Manualul pretinde că, dacă tehnicile sunt folosite corespunzător, acestea „vor distruge capacitatea de a rezista” a unei surse potrivnice. Acest lucru arată care era adevăratul scop al programului MKUltra: nu de a cerceta spălarea pe creier (aceasta nefiind mai mult decât un proiect secundar), ci de a structura ştiinţific un sistem destinat extragerii informaţiilor de la „sursele care opun rezistenţă”.[106] Cu alte cuvinte, tortura.

Manualul menţionează pe prima pagină că urmează să descrie metode de interogare bazate pe „cercetări vaste, incluzând investigaţii ştiinţifice întreprinse de specialişti în domenii cu relevanţă directă”. El reprezintă o epocă nouă de tortură precisă şi rafinată, superioară chinurilor sângeroase şi inexacte care constituiseră standardul în domeniu, începând din vremea Inchiziţiei spaniole. În introducere se afirmă: „Serviciile secrete care se dovedesc capabile de a aduce cunoaştere

---

[105] Central Intelligence Agency, *Kubark Counterintelligence Interrogation,* July 1963, paginile 1 şi 8. Manualul desecretizat este disponibil în totalitate la Arhivele Securităţii Nationale, www.gwu.edu/-nsarchiv. Subliniere adăugată.

[106] *Ibid.,* 1, 38.

modernă, pertinentă în slujba afacerilor sale, se bucură de un avantaj enorm comparativ cu serviciile care îşi întreprind afacerile clandestine în stilul secolului al XVIII-lea... nu mai este posibilă o discuţie semnificativă despre interogare în absenţa unor referinţe la cercetările psihologice efectuate în domeniu în ultimul deceniu."[107] Ceea ce urmează este un îndrumar de instrucţiuni elementare despre modul în care poate fi distrusă personalitatea umană.

Manualul include o secţiune extinsă despre izolarea senzorială şi în care se face referinţă la „o serie de experimente efectuate la Universitatea Megill".[108] Aici este descris modul în care pot fi construite camere de izolare, notându-se totodată că „privarea de stimuli induce regresia, văduvind mintea subiectului de contactul cu lumea exterioară, ceea ce-i face să se concentreze asupra lor înşilor. În acelaşi timp, oferindu-i-se cu premeditare un anumit număr de stimuli pe durata interogării, subiectul regresat tinde să-l considere pe interogator o figură paternă."[109] Solicitarea făcută în baza Legii accesului liber la informaţie a dus totodată la eliberarea unei versiuni actualizate a acestui manual, destinate folosirii sale în America

[107] *Ibid.,* 1–2.
[108] *Ibid.,* 88.
[109] *Ibid.,* 90.

Latină – a cărui primă ediţie este publicată în 1983. „Fereastra va trebui situată la o înălţime cât mai mare în perete, astfel încât să poată asigura blocarea luminii”, se menţionează aici.[110][111]

Exact acesta este lucrul de care se temea Hebb: folosirea metodelor de izolare senzorială ca pe nişte „tehnici formidabile de interogare”. Astfel, esenţa formulei *Kubark* provine din munca lui Cameron şi, mai ales, din reţeta sa destinată perturbării „imaginii spaţio-temporale”. Manualul descrie câteva din tehnicile perfecţionate în subsolul Institutului Allan Memorial: „Principiul este ca sesiunile să fie planificate astfel încât să perturbe simţul de ordine cronologică... Unii dintre cei interogaţi pot fi regresaţi prin manipularea persistentă a timpului, întârziind şi avansând ceasurile şi prin servirea meselor la ore ciudate – variind între zece minute şi zece ore din momentul servirii ultimei mese. Zilele şi nopţile sunt amestecate.”[112]

Lucrul care a captivat cel mai mult imaginaţia

---

[110] Versiunea din 1983 a manualului este neîndoielnic destinată folosirii sale în săli de curs, fiind însoţită de întrebări populare şi memento-uri prietenoase, de genul „începeţi fiecare sesiune cu bateriile încărcate”.

[111] Agenţia Centrală de Informaţii (CIA), *Human Resource Exploitation Training Manual-1983.* Manualul desecretizat este disponibil în totalitate de la Arhivele Securităţii Nationale www.gwu.edu/-nsarchiv. Notă de subsol: *ibid.*

[112] Agenţia Centrală de Informaţii (CIA), *Kubark Counterintelligence Interrogation,* iulie 1963, 49–50, 76–77.

autorilor manualului *Kubark,* dincolo de orice tehnică individuală, l-a constituit felul în care Cameron şi-a concentrat atenţia asupra regresiei – ideea că prin privarea de sentimentul propriei identităţi, precum şi a plasării în timp şi spaţiu, adulţii pot fi transformaţi în nişte copii dependenţi, ale căror minţi nu sunt altceva decât nişte tăbliţe goale de sugestibilitate. Autorii se întorc mereu la această temă. „Toate tehnicile întreprinse în scopul depăşirii unui impas în interogare, întregul spectru al metodelor ce variază de la simpla izolare, până la hipnoză şi folosirea narcoticelor, reprezintă metode fundamentale de grăbire a regresiei. Pe măsură ce persoana interogată alunecă de la maturitate către un stadiu infantil, toate trăsăturile de personalitate, acumulate sau structurate, îşi pierd coerenţa."

Acesta este momentul în care prizonierul intră într-o stare de „şoc psihologic" sau de „animaţie suspendată", la care ne-am referit anterior, acel punct nevralgic pe care-l urmăreşte călăul „atunci când sursa este mult mai deschisă sugestiilor şi mult mai probabil dispusă să se supună."[113]

Alfred W. McCoy, profesor de istorie la Universitatea din Wisconsin, care a monografiat evoluţia torturii începând cu Inchiziţia, în cartea sa – *A Question of Torture: CIA Interrogation*

[113] *Ibid.,* 41, 66.

from the Cold War to the War on Tenor (O chestiune de tortură: Metodele CIA de interogare de la Războiul Rece până la Războiul împotriva terorii) – descrie formula manualului *Kubark* de inducere a şocului prin izolarea senzorială a subiectului, urmată de supraalimentarea senzorială a acestuia drept „prima revoluţie reală în ştiinţa crudă a durerii din ultimele trei secole”.[114] Conform afirmaţiilor lui McCoy, această revoluţie nu s-ar fi putut petrece fără experimentele de la Megill, din anii ’50. „Atâta vreme cât nu sunt luate în considerare excesele bizare ale doctorului Cameron, se poate spune că experimentele acestuia, bazate pe descoperirile anterioare ale doctorului Hebb, au pus bazele ştiinţifice ale celor două etape din metoda de tortură psihologică practicată de CIA.”[115]

Oriunde a fost predată metoda *Kubark,* apar aceleaşi caracteristici inconfundabile, destinate inducerii, adâncirii şi menţinerii şocului: astfel, prizonierii sunt capturaţi în cele mai neplăcute şi mai dezorientante situaţii cu putinţă: în toiul nopţii, în raiduri întreprinse în zorii zilei, după cum instruieşte manualul. Ei sunt imediat legaţi la ochi, dezbrăcaţi şi bătuţi, după care sunt supuşi unei forme de izolare senzorială. Din

[114] McCoy, *A Question of Torture,* 8.
[115] McCoy, „Cruel Science”, 220.

Guatemala până în Honduras, din Vietnam până în Iran, din Insulele Filipine şi până în Chile, folosirea electroşocurilor este ubicuă.

Desigur, aceasta nu a fost determinată exclusiv de influenţa lui Cameron sau a programului MKUltra. Tortura reprezintă întotdeauna o combinaţie a tehnicilor învăţate şi a instinctului uman pentru brutalitate, care este asmuţit oriunde domneşte arbitrariul. Pe la mijlocul anilor ’50, folosirea electroşocurilor (împotriva insurgenţilor capturaţi) constituie o practică de rutină pentru soldaţii francezi din Algeria, ei fiind deseori asistaţi de medici psihiatri.[116] În această perioadă, lideri militari francezi ţin cursuri de pregătire destinate instruirii studenţilor în privinţa tehnicilor de acest gen folosite în Algeria, la o şcoală a armatei americane din Fort Bragg, Carolina de Nord, şcoală specializată în „combaterea insurgenţei”.[117] Încă un lucru care reiese clar este impresia lăsată asupra CIA de modelul particular creat de Cameron prin intermediul acestor supradoze de şoc, ce urmăreau nu doar

---

[116] Frantz Fanon, *A Dying Colonialism,* trad. Haakon Chevalier (1965, repr. New York: Grove Press, 1967), 138.

[117] Pierre Messmer, Ministrul francez al apărării între 1960 şi 1969, afirmă că americanii i-au invitat pe francezi să instruiască soldaţi în SUA. În consecinţă, generalul Paul Aussaresses, cel mai notoriu şi mai îndârjit dintre experţii francezi în domeniul torturii, merge la Fort Bragg să instruiască soldaţi americani în privinţa tehnicilor de „prindere, interogare şi tortură”. *Death Squadrons: The French School,* documentar în regia lui Marie-Monique Robin (Ideale Audience, 2003).

să producă durere, ci aveau scopul specific de a eradica personalităţile structurate ale subiecţilor. În 1966, CIA trimite trei psihiatri la Saigon, înarmaţi cu un Page-Russell, maşinăria infernală preferată de Cameron; ea a fost folosită atât de agresiv, încât a omorât mai mulţi prizonieri. McCoy afirmă: „În consecinţă, aceştia testau, în condiţii de teren, dacă tehnicile destructurării întreprinse de Cameron la Universitatea Megill puteau într-adevăr schimba comportamentul oamenilor”.[118]

Pentru agenţii secreţi americani, acest gen de abordare directă constituia o oportunitate rară. Începând din anii ’70, rolul lor preferat este acela de mentor sau de instructor, şi nu de interogator direct. Mărturiile oferite de câţiva supravieţuitori ai torturilor din America Centrală, din anii 70 şi ’80 sunt înţesate de menţiuni ale unor misterioşi vorbitori de limbă engleză, care intră şi ies din celule propunând întrebări şi dând sfaturi interogatorilor. Dianna Ortiz, o călugăriţă americană care a fost răpită şi întemniţată în Guatemala, în 1989, a depus mărturie că oamenii care au violat-o şi au ars-o cu mucuri de ţigară ţineau cont de părerea unui om care vorbea spaniola cu un puternic accent american, şi căruia i se adresau cu apelativul de „boss”.[119] Jeniffer Harbury, al cărei soţ a fost torturat şi ucis de un ofiţer din Guatemala aflat

[118] McCoy, *A Question of Torture,* 65.

pe statele de plată ale CIA, dă informaţii despre multe astfel de cazuri în semnificativa ei carte, *Truth, Torture and the American Way* (Adevăr, tortură şi modalitatea americană de a face lucrurile).[120]

Deşi sancţionat de administraţiile succesive de la Washington, rolul jucat de Statele Unite în aceste războaie murdare trebuia, din motive evidente, să rămână secret. Tortura, indiferent dacă este fizică sau psihologică, violează flagrant prevederile Convenţiilor de la Geneva, care interzic în mod absolut „orice formă de tortură sau cruzime"; în plus, Codul justiţiei militare americane interzice „oprimarea" sau tratarea prizonierilor cu „cruzime"[121]. Manualul *Kubark* avertizează, la pagina 2, asupra posibilităţii ca tehnicile descrise în el să creeze „un risc serios de implicare a utilizatorilor acestor tehnici în procese penale ulterioare", în timp ce versiunea din 1983 este chiar şi mai directă: „Folosirea forţei, a torturării mentale, a ameninţărilor, a insultelor sau a expunerii (prizonierului) la un tratament neplăcut ori inuman ca adjuvant al interogării este interzisă prin lege, atât pe plan intern, cât şi

[119] Dianna Ortiz, *The Blindfold's Eyes* (New York: Orbis Books, 2002), 32.
[120] Harbury, *Truth, Torture and the American Way.*
[121] Organizaţia Naţiunilor Unite, *Convenţia de la Geneva privitoare la Tratamentul prizonierilor de război,* adoptată în 12 august 1949, www.ohehr.org; *Uniform Code of Military justice,* sub-capitolul 10: Articole Punitive, secţiunea 893, articolul 93, www.au.af.mil.

internaţional.”[122] Cu alte cuvinte, instrucţiunile erau ilegale, secrete prin natura lor. Pentru oricine ar fi pus întrebări, răspunsul era că agenţii SUA instruiau nişte studenţi din ţările aflate în curs de dezvoltare în vederea implementării unor metode moderne şi profesioniste de menţinere a ordinii, ei neputând astfel să fie traşi la răspundere pentru „excesele” produse în afara orelor de curs.

Pe 11 septembrie 2001, toată insistenţa de a oferi dezminţiri plauzibile, devenită de acum tradiţională, se duce pe apa sâmbetei. Atacurile teroriste asupra Turnurilor gemene şi a Pentagonului au constituit genul de şoc care nu semăna cu nimic din tot ceea ce fusese imaginat în paginile manualului *Kubark,* însă efectele sale au fost remarcabil de similare: dezorientare profundă, frică şi anxietate extremă, urmate de o regresie colectivă. Precum anchetatorul din *Kubark* care se substituie figurii paterne, administraţia Bush profită cu promptitudine de starea generală de panică pentru a juca rolul de părinte protector, pregătit să folosească orice mijloace pentru a-şi apăra „patria” şi poporul ei vulnerabil. Schimbarea petrecută în strategia politică a SUA, încapsulată în declaraţia scandaloasă

[122] Agenţia Centrală de Informaţii (CIA), *Kubark Counterintelligence Interrogation,* 2; Central Intelligence Agency, *Human Resource Exploitation Training Manual,* 1983.

făcută de vicepreşedintele Dick Cheney atunci când anunţă punerea în mişcare a „părţii întunecate", nu a semnalat începutul adoptării de către administraţie a unor tactici care le-ar fi repugnat predecesorilor săi mai omenoşi (de vreme ce prea mulţi democraţi au susţinut ceea ce istoricul american Garry Wills numeşte particularitatea mitului american al „neprihănirii originare"[123]). Mai degrabă, schimbarea semnificativă petrecută în acest punct este că acţiunile care fuseseră anterior întreprinse prin intermediari, aflate la o distanţă suficient de mare încât să se invoce necunoştinţa de cauză, erau acum întreprinse direct şi apărate într-un mod lipsit de orice echivoc.

În ciuda zvonurilor care vorbesc despre externalizarea[124] torturii, adevărata inovaţie a administraţiei Bush a constituit-o internalizarea[125] VI acesteia, în condiţiile în care prizonierii sunt acum torturaţi de către cetăţeni americani, în închisori americane, sau

---

[123] Craig Gilbert, „War Will Be Stealthy", *Millwaukee Journal Sentinel,* 17 septembrie 2001; Garry Wills, *Reagan's America: Innocents at Home* (New York: Doubleday, 1987), 378.

[124] În orig. *outsourcing,* potrivit definiţiei oferite de compania Bluebyte, acest proces reprezintă „contractarea managementului unui proces, al cărui rezultat este controlat de client"; vezi http://www.bluebyteco.ro/outsourcing.shtml (n. t.).

[125] În orig. *in-sourcing* sau, mai precis, realizarea din interior a întregului proces de instruire sau transfer al cunoştinţelor într-un domeniu; termenii propriu-zişi sunt împrumutaţi din limbajul economic, unde fragmentarea ciclului de producţie este ilustrată prin redefinirea limitelor dintre activităţile diferitelor servicii (n .t.).

transportaţi în avioane americane, prin intermediul procedurii de luare în custodie în condiţii extraordinare[126], către ţări terţe. Prin aceasta se diferenţiază regimul Bush: după atacurile din 11 septembrie, a îndrăznit să solicite, fără nicio ruşine, dreptul de a tortura oameni. Acest lucru a lăsat administraţia vulnerabilă la eventualitatea de a-i fi intentat caz penal, o problemă pe care a rezolvat-o schimbând legile ţării. Felul în care s-au desfăşurat evenimentele este acum bine cunoscut: Donald Rumsfeld, Secretarul de stat al apărării, decretează, mandatat de George Bush, că prizonierii capturaţi în Afganistan nu cad sub incidenţa prevederilor Convenţiilor de la Geneva deoarece sunt „combatanţi inamici", o părere confirmată de consilierul Casei Albe, Alberto Gonzales (care, ulterior, avea să devină Ministrul Justiţiei).[127] Apoi, Rumsfeld aprobă o serie de metode speciale de interogare, care să poată fi folosite în războiul împotriva terorii. Printre acestea se regăseau metodele descrise în manualele CIA, precum: „izolarea prizonierilor pentru perioade de până la 30 de zile", „privarea lor de lumină şi de stimuli auditivi", „deţinutului i se poate fixa o cagulă în timpul transportului şi interogării", „dezbrăcarea" şi

[126] În orig. *extraordinary rendition* (n. t.).

[127] Katharine Q. Seelye, „A Nation Challenged", *New York Times,* 29 martie 2002; Alberto R. Gonzales, *Memorandum for the President,* 25 ianuarie 2002, www.nsbe.msn.com.

„folosirea fobiilor individuale ale deţinutului (aşa cum poate fi frica de câini) pentru inducerea unei stări de stres”.[128] Potrivit Casei Albe, tortura este încă interzisă – dar pentru a putea fi calificată drept tortură, durerea cauzată prizonierilor trebuia „să fie echivalentă în intensitate durerii care acompaniază rănirea fizică gravă, aşa cum se întâmplă în cazul în care organele vitale ale corpului uman încetează să mai funcţioneze.”[129][130] Conform

---

[128] Jerald Phifer, „Subject: Request for Approval of Counter-Resistance Strategies”, *Memorandum for Commander, Joint Task Force 170,* 11 octombrie 2002: 6. Desecretizat, www.npr.org.

[129] Aflându-se sub presiunea combinată a Congresului, Senatului şi a Curţii Supreme a Statelor Unite, administraţia Bush este forţată să-şi modereze cât de cât poziţia, pentru a putea permite Congresului SUA să aprobe în 2006 legea Military Commissions Act. Dar, deşi Casa Albă foloseşte această nouă lege ca să anunţe că a renunţat la toate formele de tortură, ea lasă numeroase spaţii albe pentru a putea permite agenţilor şi contractorilor CIA să folosească în continuare izolarea şi bombardarea senzorială în acelaşi stil descris în manualul *Kubark,* precum şi o serie de alte tehnici „creative", incluzând între acestea simularea înecului („water-boarding"). înainte să semneze promulgarea acestei legi, Bush ataşează o „declaraţie care acompaniază actul semnării", revendicându-şi dreptul „de a interpreta sensul şi aplicabilitatea Convenţiilor de la Geneva" după cum va dori. Cotidianul *The New York Times* descria această interpretare revizionistă ca pe „rescrierea unilaterală a peste 200 de ani de tradiţie juridică".

[130] Ministerul Justiţiei din SUA, Biroul Consilierilor Juridici, Biroul Asistentului Procurorului General, *Memorandum for Alberto R. Gonzales, Counsel to the President,* 1 august 2002, www.washingtonpost.com. Notă de subsol: „Military Commissions Act of 2006”, sub-capitolul VII, Sec. 6, thomas.loc.gov; Alfred W. McCoy, „The U.S. Has a History of Using Torture”, History News Network, George Mason University, 4 decembrie 2006, www.hnn.us; „The Imperial Presidency at Work”, *New York Times,* 15 ianuarie 2006.

noilor reguli, guvernul SUA este liber acum să folosească, în mod deschis şi fără nicio teamă că-i vor fi intentate procese, metodele pe care le-a perfecţionat în anii ’50, în mare secret şi disimulare. Astfel, în februarie 2006, Comitetul ştiinţific director al serviciilor secrete americane (Intelligence Sciences Board) – un departament de consiliere al CIA – publică un raport scris de unul dintre interogatorii veterani din Departamentul apărării. În acest raport se recomandă deschis „studierea atentă a manualului Kubark de către orice anchetator”.[131]

Unul dintre primii oameni care au avut de-a face cu acest nou ordin a fost cetăţeanul american José Padilla, fost membru al unei organizaţii de gangsteri. Arestat în mai 2002, la aeroportul O’Hare din Chicago, este pus sub acuzaţia de a fi intenţionat să construiască o aşa-numită „bombă murdară”. Însă în loc să fie pus formal sub acuzare şi să urmeze procesul juridic legal, Padilla este clasificat drept „combatant inamic”, luându-i-se în acest fel toate drepturile civile. Dus la o închisoare din Charleston, Carolina de Sud, ce aparţine marinei americane, Padilla susţine că a fost injectat cu un drog, care ar fi putut fi LSD sau PCP, şi supus unei izolări senzoriale intense: ţinut într-o celulă minusculă cu geamuri opacizate, fiindu-i interzis

[131] Kleinman, „KUBARK Counterintelligence Interrogation Review”, 95.

să aibă ceas sau calendar; ochii îi erau acoperiţi cu ochelari opaci şi nu putea auzi vreun sunet, având urechile acoperite de căşti de protecţie. Padilla a fost ţinut 1307 de zile în asemenea condiţii, timp în care i-a fost interzis orice contact cu alte persoane în afara anchetatorilor, care, atunci când îl interogau, îi bombardau simţurile înfometate de orice stimuli cu lumini orbitoare şi sunete deosebit de puternice.[132]

În decembrie 2006, lui Padilla i-a fost permisă o audiere la tribunal, deşi la vremea aceea afirmaţiile nefondate făcute împotriva sa în momentul arestării, potrivit cărora ar fi încercat să construiască o „bombă murdară", fuseseră date uitării. În schimb, el era acum acuzat de legături cu teroriştii, fără să aibă însă posibilitatea de a se apăra: conform declaraţiilor făcute de experţi, tehnicile de regresie à *la* Cameron îşi atinseseră pe deplin scopul, distrugând adultul care fusese odată. „Torturarea prelungită la care a fost supus Dl Padilla i-a produs leziuni grave, atât mentale, cât şi fizice", a afirmat avocatul său în faţa completului de judecată. „Tratamentul la care l-a supus guvernul pe Dl Padilla i-a răpit acestui om personalitatea." În evaluarea făcută de un medic psihiatru, acesta conchide că lui Padilla „îi lipseşte capacitatea de a fi martor al

[132] Dan Eggen, „Padilla Case Raises Questions about Anti-Terror Tactics", *Washington Post,* 19 noiembrie 2006.

apărării”.[133] În ciuda acestei evaluări, judecătorul numit de Bush în acest proces insistă că Padilla are capacitatea de a fi judecat. Ceea ce face ca acest caz să fie ieşit din comun este tocmai faptul că acest om beneficiază de un proces public. Mii de alţi prizonieri încarceraţi în închisorile americane – care nu sunt însă, la fel ca Padilla, cetăţeni americani – au fost supuşi unui regim de tortură similar, fără să beneficieze de dimensiunea publică a unui proces civil.

Sunt mulţi cei care suferă în Guantanamo. Mamdouh Habib, un australian care a fost încarcerat aici, spune că „Guantanamo Bay este un experiment... iar ceea ce experimentează ei acolo este spălarea pe creier”.[134] Într-adevăr, în mărturiile, reportajele şi fotografiile din Guantanamo, pare că institutul Allan Memorial al anilor ’50 ar fi fost transportat în Cuba. Atunci când sunt încarceraţi pentru prima dată, prizonierii sunt puşi într-o izolare senzorială extremă, fiindu-le puse glugi pe capete, ochelari opaci şi căşti uriaşe pentru a bloca orice sunet. Ei sunt lăsaţi luni de zile în izolare totală, întreruptă doar pentru a fi bombardaţi senzorial cu lătrături de câini, lumini de stroboscop şi

---

[133] Curt Anderson, „Lawyers Show Images of Padilla în Chains”, Associated Press, 4 decembrie 2006; John Grant, „Why Did They Torture José Padilla”, *Philadelphia Daily News,* 12 decembrie 2006.
[134] AAP, „US Handling of Hicks Poor: PM”, *Sydney Morning Herald,* 6 februarie 2007.

interminabile „bucle” auditive cu înregistrări de copii plângând, muzică dată la maxim şi pisici mieunând.

Pentru mulţi dintre prizonieri, efectele acestor tehnici au fost echivalente cu cele de la institutul Allan, în anii ’50: regresie totală. Unul dintre prizonierii eliberaţi, un cetăţean britanic, le-a spus avocaţilor săi că există acum o întreagă aripă a închisorii, Delta Bloc, rezervată pentru „cel puţin cincizeci” de prizonieri, care sunt ţinuţi într-o permanentă stare de psihoză.[135] într-o scrisoare desecretizată, trimisă de FBI Pentagonului, este descrisă starea unui prizonier foarte important, „care fusese ţinut în izolare extremă mai mult de trei luni” şi care „dădea dovada unui comportament compatibil unei traume psihologice extreme (vorbind cu persoane inexistente, auzind voci, ghemuindu-se ore întregi în celulă acoperit doar cu un cearşaf)”[136]. James Lee, un fost preot militar musulman care a lucrat la Guantanamo, afirma că prizonierii din Delta Bloc manifestau simptome clasice de regresie extremă. „Mă opream să vorbesc cu ei, iar ei îmi răspundeau, cu o voce de copil, ceva total lipsit de logică. Mulţi dintre ei cântau cu voce tare, repetând la

---

[135] Shafiq Rasul, Asif Iqbal and Rhuhel Ahmed, *Composite Statement: Detention in Afghanistan and Guantanamo Bay* (New York: Center for Constitutional Rights, 26 iulie 2004), 95, www.ccr-ny.org.

[136] Adam Zagorin şi Michael Duffy, „Inside the Interrogation of Detainee 063”, *Time,* 20 iunie 2005.

nesfârşit aceleaşi cântece puerile. Unii dintre ei stăteau deasupra cadrelor de metal ale paturilor, purtându-se de parcă ar fi fost copii, aducându-mi aminte de jocul Regele muntelui pe care-l jucam cu fraţii mei când eram mici." Situaţia s-a înrăutăţit vădit atunci când 165 de prizonieri au fost transferaţi într-o nouă aripă a închisorii, cunoscută sub numele de Camp Six, unde celulele de izolare din oţel nu permiteau niciun contact uman. Sabin Willet, avocatul mai multor prizonieri de la Guantanamo, avertiza că dacă această situaţie avea să continue, „Veţi avea în curând un azil de nebuni".[137]

Grupurile care militează pentru drepturile omului scot în evidenţă faptul că Guantanamo, pe cât este de îngrozitor, rămâne cea mai bună unitate dintre toate centrele de interogare gestionate de americani, dar aflate în afara graniţelor SUA, deoarece permite o monitorizare limitată a ceea ce se petrece din partea Crucii Roşii şi a avocaţilor prizonierilor. Un număr necunoscut de prizonieri a dispărut în reţeaua aşa-numitelor „locuri negre" răspândite în întreaga lume sau au fost livraţi de agenţi americani unor închisori din străinătate, prin intermediul procedurii de luare în custodie în condiţii extraordinare. Prizonierii care au reuşit

[137] James Yee şi Aimee Molloy, *For God and Country: Faith and Patriotism under Fire* (New York: Public Affairs, 2005), 101–102; Tim Golden şi Margot Williams, „Hunger Strike Breaks Out at Guantanamo", *New York Times,* 8 aprilie 2007.

să supravieţuiască acestor coşmaruri au mărturisit că au luat cunoştinţă cu întregul arsenal al tacticilor de şoc *a la* Cameron.

Clericul italian Hassan Mustafa Osama Nasr a fost răpit chiar de pe străzile din Milano de un grup format din agenţi CIA şi membri ai serviciilor secrete italiene. „Nu am înţeles nimic din ceea ce s-a petrecut în acel moment”, avea să scrie ulterior. „Au început să mă lovească în stomac şi pe tot corpul. Mi-au înfăşurat tot capul şi faţa cu bandă scotch, după care au tăiat găuri în dreptul nasului şi gurii ca să pot respira.” A fost transportat de urgenţă în Egipt, unde a fost încarcerat într-o celulă fără lumină, în care „gândacii şi şobolanii treceau peste corpul meu”, timp de 14 luni. Nasr a rămas închis în Egipt până în februarie 2007, reuşind să strecoare afară din închisoare o scrisoare de 11 pagini scrise de mână în care detalia abuzul la care a fost supus.[138]

El descrie cum a fost torturat în mod repetat prin electroşocuri. Potrivit cotidianului *The Washington Post,* a fost „legat în curele de un grilaj de fier poreclit «mireasa» şi apoi fulgerat cu bastoane cu şocuri electrice”. Apoi, „imobilizat de o saltea udă, întinsă pe podea. În timp ce un anchetator stătea pe un scaun de lemn, cocoţat pe umerii prizonierului, un altul

[138] Craig Whitlock, „In Letter, Radical Cleric Details CIA Abduction, Egyptian Torture”, *Washington Post,* 10 noiembrie 2006.

acţiona un comutator, trimiţând şocuri electrice prin arcurile saltelei."[139] De asemenea, potrivit declaraţiilor organizaţiei Amnesty International, i-au fost aplicate electroşocuri în testicule.[140]

Există motive să credem că folosirea torturii cu electroşocuri asupra prizonierilor capturaţi de americani nu este un incident izolat, o situaţie care este trecută cu vederea în mai toate discuţiile pe tema posibilităţii ca SUA să practice tortura, sau doar „interogatoriul creativ". Jumah al-Dossari, un prizonier în Guantanamo, care a încercat de nenumărate ori să se sinucidă, a declarat avocatului său, sub semnătură, că în perioada în care s-a aflat în custodia SUA, în Kandahar, „anchetatorul a adus cu el un aparat mic, de mărimea unui telefon mobil, destinat producerii de şocuri electrice. Acesta a început apoi să mi-l aplice pe faţă, pe spate, pe membre şi pe organele genitale."[141] Un tratament similar îi este aplicat tot în Kandahar şi lui Murat Kurnaz, din Germania. „La început nu existau niciun fel de reguli. Aveau dreptul să facă orice. Ne băteau tot timpul. Foloseau electroşocuri. Mă ţineau cu capul în apă."[142]

---

[139] *Ibid.*

[140] Amnesty InterNational, „Italy, Abu Omar: Italian Authorities Must Cooperate Fully with All Investigations", Public Statement, 16 noiembrie 2006, www.amnesty.org.

[141] Jumah al-Dossari, „Days of Adverse Hardship în U.S. Detention Camps - Testimony of Guantanamo Detainee Jumah al-Dossari", Amnesty InterNational, 16 decembrie 2005.

Eşecul reconstrucţiei

Către sfârşitul primei noastre întâlniri, am rugat-o pe Gail Kastner să-mi spună mai multe despre „visele electrice” pe care le avea. Mi-a spus atunci că visa deseori şiruri de pacienţi intrând şi ieşind din somnul indus de droguri. „Aud oameni ţipând, gemând, văitându-se, oameni spunând «Nu, nu, nu». Îmi amintesc cum era să mă trezesc în acea cameră, transpirată toată, mi-era greaţă şi îmi venea să vomit şi aveam o senzaţie deosebit de ciudată: era ca şi cum aveam o gâlmă, nu un cap.” Descriindu-mi toate acestea, Gail păru dintr-o dată să se fi dus undeva foarte departe, prăbuşită în fotoliul ei albastru şi cu respiraţia transformată într-o sforăială. Pleoapele i se coborâră şi în spatele lor îi vedeam ochii palpitând cu repeziciune. Şi-a pus mâna la tâmpla dreaptă şi a spus cu o voce groasă, de om drogat „Trăiesc o reîntoarcere în timp. Trebuie să îmi distragi atenţia. Vorbeşte-mi despre Irak, spune-mi cât era de rău acolo.”

Mi-am bătut capul să găsesc o poveste de război potrivită acestei circumstanţe neobişnuite şi am început să-i povestesc ceva relativ blând despre viaţa în Zona Verde. Faţa lui Gail s-a relaxat treptat, iar respiraţia i s-a

---

[142] Mark Landler şi Souad Mekhennet, „Freed German Detainee Questions His Country’s Role”, *New York Times,* 4 noiembrie 2006.

adâncit. Ochii ei albaştri s-au fixat din nou asupra mea. „Îţi mulţumesc”, mi-a spus. „Am avut o reîntoarcere în timp.”

„Ştiu.”

„Cum să poţi şti?”

„Pentru că mi-ai spus tu.”

S-a aplecat şi a scris ceva pe o bucăţică de hârtie.

În seara aceea, după ce am plecat de la Gail, m-am tot gândit la ceea ce nu-i spusesem atunci când mă întrebase despre Irak. Ceea ce aş fi vrut să-i spun şi nu am putut era faptul că persoana ei îmi amintea de Irak; că nu mă puteam stăpâni să simt că tot ceea ce i se întâmplase ei, o persoană şocată, şi tot ceea ce se întâmplase cu acea ţară, şocată la rândul ei, aveau, într-o oarecare măsură, legătură: erau manifestări diferite ale aceleiaşi logici terifiante.

Teoriile lui Cameron se bazau pe ideea că şocarea pacienţilor săi într-o stare haotică de regresiune ar trebui să creeze precondiţiile „renaşterii” lor ca cetăţeni model. Dar pe Gail, cu amintirile şi coloana vertebrală distruse deopotrivă, nu o ajută să ştie acum că, în sinea lui (întrevăzută în scrierile sale), Cameron considera actele de distrugere ca fiind acte de creaţie, un dar pe care-l făcea pacienţilor aflaţi sub continua lui remodelare, de a se naşte din nou.

Din acest punct de vedere, Cameron

reprezintă un eşec de proporţii. Indiferent cât de mult şi-ar fi regresat pacienţii, aceştia păreau să nu accepte şi să nu asimileze mesajele audio, repetate la nesfârşit. Deşi s-a dovedit a fi un geniu al distrugerii oamenilor, nu i-a putut reface aşa cum visa. Un studiu de urmărire a rezultatelor asupra pacienţilor de la institutul Allan Memorial, întreprins după plecarea lui Cameron, a arătat că 75% din ei se aflau într-o stare cu mult mai proastă decât la începutul tratamentului. Dintre pacienţii care avuseseră un loc de muncă înainte de spitalizare, mai mult de jumătate erau acum incapabili să mai aibă o slujbă, iar mulţi, precum Gail, sufereau de pe urma unei serii de boli fizice şi psihologice. „Pilotarea psihică" nu a funcţionat câtuşi de puţin, iar Institutul Allan Memorial a interzis în cele din urmă această practică.[143]

Problema – evident, privită retrospectiv – a constituit-o premisa pe care s-a bazat întreaga sa teorie: ideea că, înainte ca pacientul să se poată vindeca, tot ceea ce existase anterior trebuie eradicat. Cameron era convins că dacă ar fi putut anula obiceiurile, tiparele de gândire, amintirile pacienţilor, ar fi putut obţine o tablă nescrisă şi pură. Numai că, indiferent de obstinaţia cu care îşi şoca, droga şi dezorienta

---

[143] A.E. Schwartzman şi P. E. Termansen, „Intensive Electroconvulsive Therapy: A Follow-Up Study", *Canadian Psychiatric Association Journal* 12, nr. 2 (1967): 217.

pacienţii, tot nu reuşea să se apropie de ţintă. Toate aceste întreprinderi păreau să aibă un efect contrar celui scontat: cu cât sfărâma mai tare, cu atât mai zdruncinaţi deveneau pacienţii. Minţile lor nu deveneau „curate”; mai degrabă erau un dezastru, cu amintiri fracturate şi încrederea trădată.

Capitalismul dezastrelor împărtăşeşte aceeaşi inabilitate de a face distincţia între distrugere şi creaţie, între rănire şi vindecare. Este o senzaţie pe care am trăit-o deseori pe când scanam cu nervozitate cicatricele din peisaj în căutarea următoarei explozii. Crezând cu fervoare în puterile şocului de a răscumpăra păcatele, arhitecţii invaziei americano-britanice şi-au imaginat că forţa cu care vor lovi va fi atât de năucitoare şi de covârşitoare, încât irakienii vor intra într-un fel de animaţie suspendată, similară celei descrise în *Kubark.* În acest moment favorabil, invadatorii Irakului aveau să dezlănţuie încă un set de şocuri – de data aceasta economice –, care urmau să creeze un model pentru democraţia pieţei libere pe această tablă nescrisă a Irakului postbelic.

Dar nici vorbă de vreo tablă nescrisă; doar moloz şi oameni distruşi şi furioşi, care, atunci când rezistau, erau loviţi de mai multe şocuri, unele asemănătoare celor întreprinse asupra lui Gail Kastner cu atâţia ani în urmă. „Suntem extraordinar de buni la distrugerea lucrurilor.

Numai că ziua când voi putea petrece mai mult timp reconstruind, decât luptându-mă cu inamicul, va fi o zi cu adevărat grozavă", afirma generalul Peter W. Chiarelli, comandantul Primei divizii de cavalerie a armatei SUA, la un an şi jumătate după încheierea oficială a războiului.[144] Acea zi nu a venit niciodată. Precum Cameron, aceşti doctori ai şocului din Irak pot distruge, dar nu par să fie în stare să reconstruiască ceva.

Capitolul 2

Şocul produs de celălalt doctor Milton Friedman şi căutarea unui laborator *laissez-faire*

Tehnocraţii (economici) ar putea fi capabili să structureze o reformă a sistemului de impozitare pe aici, o nouă lege a asigurărilor sociale pe dincolo, să modifice un regim de schimb valutar pe altundeva, dar ceea ce nu au niciodată la dispoziţie este confortul oferit de un stat curat, în care să poată planta, gata înflorit, dacă pot să mă exprim astfel, întregul cadru de politici economice pe care l-ar prefera.

Arnold Harberger, profesor de economie la

[144] Erik Eckholm, „Winning Hearts of Iraqis with a Sewage Pipeline", *New York Times,* 5 septembrie 2004.

Universitatea din Chicago, 1998[145]

Puţine medii academice au fost atât de mitologizate ca departamentul de economie al Universităţii din Chicago, în anii ’50: un loc în care conştiinţa propriei valori ca şcoală era ridicată la rang de Şcoală de gândire. Rolul său depăşea simpla instruire a studenţilor, creând şi dezvoltând ceea ce devenise Şcoala de economie de la Chicago, invenţia unui grup elitist de academicieni conservatori ale căror idei reprezentau un bastion revoluţionar împotriva „dirijismului” economic al vremii. Să pătrunzi dincolo de uşile Facultăţii de Ştiinţe Sociale, pe sub emblema pe care stătea scris „Ştiinţa înseamnă măsurătoare”, şi în legendara sală de mese, unde studenţii îşi testau forţa intelectuală îndrăznind să îşi provoace titanicii profesori, însemna că-ţi doreşti mult mai mult decât prozaica diplomă academică. Că vrei să intri în luptă. Gary Becker, economistul conservator laureat al Premiului Nobel afirma: „Eram războinicii care se luptau cu majoritatea celorlalţi din această profesie.”[146]

La fel ca departamentul de psihiatrie al Universităţii Megill, condus în perioada aceea de

---

[145] Arnold C. Harberger, „Letter to a Younger Generation”, *Journal of Applied Economics* 1, nr. 1 (1998): 2.

[146] Katherine Anderson şi Thomas Skinner, „The Power of Choice: The Life and Times of Milton Friedman”, prezentat la postul de televiziune PBS pe 29 ianuarie 2007.

Ewen Cameron, departamentul de ştiinţe economice al Universităţii din Chicago se afla sub jugul unui om carismatic şi ambiţios, a cărui misiune era de a-şi revoluţiona profesia. Omul acesta era Milton Friedman. Deşi a avut mulţi mentori şi colegi care credeau tot atât de tare ca şi el în ultra *laissez-faire,* ceea ce a dat în ultimă instanţă şcolii fervoarea revoluţionară a fost energia lui. „Lumea mă întreba tot timpul: «De ce eşti atât de emoţionat? Mergi cumva să te întâlneşti cu vreo femeie frumoasă?»" povesteşte Becker. „Le răspundeam: «Nu, merg la un curs de economie!» Să fii studentul lui Milton era un lucru cu adevărat magic."[147]

Misiunea lui Friedman, ca şi cea a lui Cameron, era bazată pe fantezia reîntoarcerii la o stare de sănătate „naturală", când totul se afla în echilibru, înainte ca interferenţele umane să creeze tipare distorsionate. În timp ce Cameron visa la reîntoarcerea minţii umane la acea stare imaculată, Friedman visa la destructurarea societăţilor, la întoarcerea lor în stadiul pur al capitalismului, curăţat de toate întreruperile, fie ele reglementări guvernamentale, bariere comerciale sau interese consolidate. Ca şi Cameron, Friedman era convins că atunci când economia era grav distorsionată, singurul mod de a atinge starea

[147] Jonathan Peterson, „Milton Friedman, 1912–2006", *Los Angeles Times,* 17 noiembrie 2006.

originară paradiziacă[148] era prin cauzarea unor şocuri dureroase: numai un „medicament amar” putea elibera economia de aceste distorsionări şi structuri defectuoase. Cameron folosea electroşocuri în acest scop, Friedman, strategiile politice, tratamentul de şoc pe care-l recomanda politicienilor din ţările aflate în dificultate. Spre deosebire de Cameron însă, care era capabil să-şi aplice instantaneu teoriile fără să ceară acordul pacienţilor săi, Friedman a avut nevoie de două decenii şi câteva turnuri neaşteptate ale istoriei ca să-şi poată pune în aplicare în lumea reală fanteziile de ştergere radicală şi re-creare.

Frank Knight, unul dintre fondatorii teoriilor economice ale Şcolii de la Chicago, credea că profesorii ar trebui să „întipărească” în studenţii lor credinţa că fiecare teorie economică reprezintă o „trăsătură sacră a sistemului”, nu o ipoteză supusă dezbaterii.[149] Esenţa unor asemenea precepte sacre era faptul că forţele economice ale cererii, ofertei, inflaţiei şi şomajului erau asemănătoare forţelor naturii, fixe şi imuabile. În piaţa cu adevărat liberă imaginată în cursurile de la Chicago, aceste forţe existau într-un echilibru perfect, în care

[148] În orig prelapsarian, adică dintr-o perioadă anterioară izgonirii lui Adam şi a Evei din Rai (n. t.).

[149] Frank H. Knight, „The Newer Economics and the Control of Economic Activity”, *Journal of Political Economy* 40, nr. 4 (august 1932): 455.

oferta se raportează la cerere exact în acelaşi fel în care luna determină mareea. În cazul în care economiile sufereau din cauza inflaţiei crescute, acest lucru era cauzat, conform teoriei monetariste stricte a lui Friedman, de faptul că politicienii nechibzuiţi permiseseră sistemului să se umple cu masă monetară, în loc să lase piaţa să îşi găsească echilibrul. Aşa cum se autoreglează ecosistemele, menţinându-şi astfel echilibrul, piaţa ar putea la rândul ei, în absenţa interferenţelor, să creeze numărul necesar de produse, la preţurile corespunzătoare, produse de lucrători plătiţi cu exact acele salarii care să le permită să cumpere acele produse: o Grădină a Raiului cu nenumărate locuri de muncă, creativitate nelimitată şi inflaţie zero.

Potrivit sociologului Daniel Bell, de la Universitatea Harvard, această dragoste pentru un sistem idealizat reprezintă calitatea definitorie a tuturor reţetelor radicale centrate pe economia pieţei libere. Capitalismul este conceput ca un „sistem de mişcări cu lagăre de rubin" sau un „mecanism celest... o lucrare de artă, aşa de convingătoare, încât te duce cu gândul la vestitele picturi ale lui Apelles, cel care a pictat un ciorchine de struguri atât de realist, încât păsările se repezeau la el să-l ciugulească."[150]

[150] Daniel Bell, „Models and Reality în Economic Discourse", *The Crisis în Economic Theory,* coord. Daniel Bell şi Irving Kristol (New

Pentru Friedman şi colegii săi provocarea a constituit-o dovedirea faptului că o piaţă reală poate funcţiona conform seducătorului model creat de ei. Friedman s-a mândrit mereu că abordează economia ca pe o ştiinţă, la fel de grea şi de riguroasă ca fizica sau chimia. Numai că oamenii de ştiinţă pot apela la comportamentul elementelor constitutive pentru a-şi dovedi teoriile.

Friedman nu putea apela la nicio economie reală care să dovedească faptul că, dacă toate „distorsionările" ar fi eliminate, ceea ce ar rămâne ar fi o societate perfect sănătoasă, deoarece nicio ţară din lume nu îndeplinea criteriile unui sistem *laissez-faire* perfect. Incapabili să îşi testeze teoriile în bănci centrale sau în ministere ale comerţului, Friedman şi colegii săi au fost nevoiţi să se mulţumească cu a-şi testa modelele ingenioaselor şi complicatele ecuaţii matematice simulate pe computer în atelierele aflate la subsolul Facultăţii de Ştiinţe Sociale.

Dragostea pentru numere şi sisteme l-a îndrumat pe Friedman către economie. În autobiografia sa, el afirmă că a trăit momentul epifaniei în liceu, atunci când profesorul de geometrie a scris pe tablă teorema lui Pitagora, după care, impresionat de eleganţa ei, a citat din *Odă la o urnă grecească,* de John Keats:

York: Basic Books, 1981), 57–58.

„Frumuseţea este adevăr, adevărul frumuseţe – aceasta este tot / Ce ştiţi pe Pământ şi tot ce trebuie să ştiţi.”[151] Friedman a transmis câtorva generaţii de specialişti în economie tocmai această dragoste extatică pentru un sistem frumos şi atotcuprinzător, alături de o căutare a simplităţii, a eleganţei şi a rigorii.

Ca toate credinţele fundamentaliste, economia Şcolii de la Chicago este, pentru adevăraţii ei credincioşi, un cerc închis. Se porneşte de la premisa că piaţa liberă este un sistem ştiinţific perfect, în care indivizii, acţionând conform propriilor dorinţe egoiste, creează un beneficiu maxim pentru toată lumea. Reiese inevitabil că, dacă ceva nu este în regulă într-o economie de piaţă – inflaţie mare sau o rată ridicată a şomajului –, acest lucru se petrece deoarece piaţa nu este cu adevărat liberă. Trebuie să existe o oarecare interferenţă, o anumită distorsionare a sistemului. Soluţia Şcolii de la Chicago este mereu aceeaşi: o aplicare mai strictă şi mai completă a principiilor fundamentale.

La moartea lui Friedman, în 2006, autorii necrologurilor au încercat să rezume amploarea moştenirii lui. Unul dintre ei a afirmat: „Incantaţia lui Milton pentru pieţe libere, preţuri libere, preferinţele consumatorilor şi libertatea

---

[151] Milton Friedman şi Rose D. Friedman, *Two Lucky People: Memoirs* (Chicago: University of Chicago Press, 1998), 24.

economică este responsabilă pentru prosperitatea globală de care ne bucurăm astăzi."[152] Acest lucru este parţial adevărat. Natura acelei prosperităţi globale – mai precis, cine se bucură de ea şi cine nu, dar mai ales, de unde provine ea – reprezintă subiecte profund contestate, desigur. Este incontestabil însă că regulamentul pieţei libere întocmit de Friedman, precum şi strategiile practice de impunere a ei i-au făcut pe unii extrem de prosperi, câştigându-le ceva ce aproximează libertatea deplină: ignorarea graniţelor naţionale, evitarea taxelor şi acumularea de noi averi.

Abilitatea de a gândi planuri extrem de profitabile pare să-şi aibă rădăcinile în frageda copilărie a lui Friedman, când părinţii săi, care emigraseră din Ungaria, cumpără o fabrică de confecţii în oraşul Rahway, New Jersey. Apartamentul familiei se afla în aceeaşi clădire cu o fabrică, ce, după cum scria însuşi Friedman, „s-ar numi astăzi un *atelier de manufactură*[153]".[154] Acea perioadă era extrem de volatilă pentru proprietarii unor asemenea ateliere din cauza marxiştilor şi anarhiştilor, care-i organizau pe muncitorii imigranţi în sindicate, prin intermediul cărora puteau solicita

---

[152] Larry Kudlow, „The Hand of Friedman", The Corner web log on the National Review Online, 16 noiembrie 2006, www.Nationalreview.com.

[153] În orig. *Siveatshop* (n.t.).

[154] Friedman şi Friedman, *Two Lucky People,* 21.

patronilor măsuri de protecţia muncii şi zile libere la sfârşit de săptămână, şi care dezbateau după orele de program teoria proprietăţii muncitorilor. Ca fiu al patronului, cu siguranţă că Friedman a avut o perspectivă radical diferită asupra acestor întruniri. Într-un final, fabrica tatălui său a dat faliment, dar în cursurile sau prelegerile sale televizate Friedman vorbeşte deseori despre ea, invocând-o ca studiu de caz pentru beneficiile aduse de forma de capitalism în care sunt abolite reglementările, dovada că până şi cele mai proaste şi mai puţin reglementate slujbe constituie totuşi prima treaptă pe scara libertăţii şi a prosperităţii.

Farmecului economiei Şcolii de la Chicago s-a datorat faptului că, într-o vreme în care ideile stângii radicale despre puterea muncitorilor erau într-o continuă ascendenţă în întreaga lume, aceasta oferea o modalitate de apărare a intereselor patronilor, ele fiind, la rândul lor, la fel de radicale şi de infuzate de revendicări idealiste. Discursul lui Friedman nu susţinea apărarea drepturilor patronilor de a plăti salarii mici, ci mai degrabă exprima un ţel de găsire a celei mai pure forme a „democraţiei participative”, deoarece pe piaţa liberă „fiecare om poate vota, cum s-ar spune, pentru culoarea

cravatei pe care şi-o doreşte”.[155] În timp ce ideologii de stânga promiteau eliberarea muncitorilor de patroni, a cetăţenilor de dictatură şi a ţărilor de colonialism, Friedman promitea „libertate individuală”, un proiect care-i ridica pe cetăţenii atomizaţi deasupra oricărei întreprinderi colective, oferindu-le libertatea de a-şi exprima absolut liber alegerile în calitate de consumatori. „Deosebit de incitante erau exact aceleaşi trăsături care au făcut ca marxismul, la vremea lui, să fie o ideologie atât de atrăgătoare pentru cei tineri”, îşi amintea economistul Don Patinkin, care studiase la Chicago în anii ’40: „simplitatea, împreună cu aparenţa unei completitudini logice; idealism combinat cu radicalism”.[156] Marxiştii avuseseră utopia muncitorească, adepţii Şcolii de la Chicago se mândreau cu utopia antreprenorilor, ambele pretinzând că, dacă le sunt urmate preceptele, vom trăi în perfecţiune şi echilibru.

Întrebarea era, ca întotdeauna, cum putem accede la acest stadiu minunat. Răspunsul marxiştilor este clar: revoluţie – scăpaţi de sistemul prezent şi înlocuiţi-l cu socialismul. Pentru adepţii Şcolii de la Chicago, răspunsul nu era atât de direct. Statele Unite erau deja o ţară

---

[155] Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (1962, repr. Chicago: University of Chicago Press, 1982), 15.

[156] Don Patinkin, *Essays on and in the Chicago Tradition* (Durham, NC: Duke University Press, 1981), 4.

capitalistă, dar, în viziunea lor, sistemul abia dacă îşi merita acest calificativ. Pentru a face produsele mai accesibile, politicienii fixau preţurile; pentru a reduce nivelul de exploatare al muncitorilor, tot ei fixau salarii minime; pentru a se asigura că toată lumea are acces la educaţie, au lăsat sistemul în mâinile statului. Aceste măsuri păreau adeseori să fie de un real folos populaţiei, dar Friedman şi colegii săi erau absolut convinşi – „dovedindu-şi" convingerile prin intermediul unor modele demonstrative – că acestea produceau un rău incalculabil echilibrului pieţei şi capacităţii indicatorilor acesteia de a comunica între ei. Misiunea Şcolii de la Chicago era aşadar una de purificare: prin debarasarea pieţei de toate piedicile, pentru a permite pieţei libere să intre în scenă.

Din acest motiv, adepţii Şcolii de la Chicago nu vedeau în marxism principalul lor inamic. Adevărata sursă de probleme se găsea în ideile adepţilor lui Keynes din Statele Unite, ale social-democraţilor europeni şi în ale adepţilor dezvoltării a ceea ce se numea atunci Lumea a Treia. Toţi aceştia nu credeau într-o utopie, ci într-o economie mixtă, care, pentru Şcoala de la Chicago, reprezenta un amestec grotesc de capitalism pentru manufacturarea şi distribuirea bunurilor de consum, de socialism în domeniul educaţiei, de proprietate a statului în domeniul utilităţilor esenţiale – apa curentă, de exemplu,

precum şi de tot felul de legi menite să tempereze extremele capitalismului. Aşa cum fundamentalistul religios are un respect meschin pentru fundamentaliştii altor confesiuni şi pentru ateii declaraţi, dar îi desconsideră pe credincioşii superficiali, tot aşa şi adepţii Şcolii de la Chicago au declarat război acestor economişti care „amestecă-şi-potrivesc”. Ceea ce şi-ar fi dorit ei era un fel de Reformă Protestantă a capitalismului: o întoarcere la capitalismul necontaminat.

O mare parte din acest purism provenea de la Friedrich Hayek, cel care a fost un fel de guru personal al lui Friedman, şi care a predat la rândul său la Chicago, în anii ’50. Acest austriac auster avertiza că orice imixtiune a guvernului în economia unei ţări o va duce pe „drumul către iobăgie”, drept pentru care trebuia să fie îndepărtat.[157] Potrivit spuselor lui Arnold Harberger, un profesor cu state vechi la Chicago, „austriecii”, aşa cum era cunoscut acest grup-din-interiorul-altui-grup, era atât de zelos, încât orice interferenţă a statului nu era privită ca fiind doar un lucru greşit, ci ca o adevărată „racilă... Este ca şi cum am avea de-a face cu o ilustraţie foarte drăguţă, dar extrem de complexă, care este perfect armonioasă în sine însăşi, vezi bine, însă dacă apare în ea un

[157] Friedrich A. Hayek, *The Road to Serfdom* (Chicago: University of Chicago Press, 1944).

fir de praf acolo unde nu trebuie, atunci totul devine oribil, un defect care distruge acea frumuseţe."[158]

În 1947, când Friedman împreună cu Hayek pun bazele societăţii Mont Pelerin, un club de economişti ai pieţei libere numit astfel după locaţia sa din Elveţia, ideea că afacerile trebuie lăsate să guverneze lumea aşa cum doresc abia dacă putea fi calificată ca subiect decent de discuţie. Amintirile marelui Crah din 1929 şi a Marii Crize economice care i-a urmat erau încă proaspete în minte: economiile de-o viaţă ale oamenilor distruse peste noapte, sinucideri, cantinele săracilor, refugiaţi. Scara dezastrului creat de piaţa liberă dusese la o cerere crescută pentru o formă de guvernare centralizată, integrată. Marea Criză nu a însemnat sfârşitul capitalismului, dar a constituit, aşa cum prezisese John Maynard Keynes cu câţiva ani mai înainte, „sfârşitul *laissez-faire*-ului" – sfârşitul autoreglării pieţei libere.[159] Perioada anilor '30 mergând până la începutul anilor '50 a fost o perioadă de *faire,* adică de centralizare necontenită: mai precis, ethos-ul lui „pot-face",

---

[158] Interviu cu Arnold Harberger realizat pe 3 octombrie 2000 pentru *Commanding Heights: The Battle for the World Economy* [serial de televiziune prezentat la PBS], producători executivi Daniel Yergin şi Sue Lena Thompson, producătorul serialului William Gran (Boston: Heights Productions, 2002); stenograma completă a interviului este disponibilă la www.pbs.org.

[159] John Maynard Keynes, *The End of Laissez-Faire* (London: L Virginia Woolf, 1926).

care aparţinuse *New Deal*-ului, este înlocuit acum de efortul destinat susţinerii războiului, prin intermediul unor programe de lucrări publice în vederea creării de locuri de muncă, precum şi prin alcătuirea unor noi programe sociale destinate să prevină transformarea ideologică de stânga a unui număr tot mai mare de oameni. Aceasta este o perioadă în care compromisul dintre *stânga* şi *dreapta* nu constituia un cuvânt urât, ci o parte a ceea ce mulţi considerau a fi misiunea nobilă de a preveni apariţia unei lumi în care, aşa cum îi scria Keynes preşedintelui Franklin D. Roosevelt într-o scrisoare din 1933, „ortodoxia şi revoluţia" sunt lăsate „să se înfrunte".[160] John Kenneth Galbraith, urmaşul lui Keynes în Statele Unite, considera că misiunile principale ale politicienilor şi economiştilor sunt „evitarea recesiunii şi prevenirea şomajului".[161]

Cel de-al Doilea Război Mondial a readus în prim-plan problema războiului în detrimentul sărăciei. Nazismul a prins rădăcini în Germania într-o perioadă în care ţara trecea printr-o criză economică devastatoare, provocată de daunele de război impuse după Primul Război Mondial, şi generată de Crahul din 1929. Keynes avertizase din timp că dacă lumea avea să adopte o

[160] John Maynard Keynes, „From Keynes to Roosevelt: Our Recovery Plan Assayed", *New York Times,* 31 decembrie 1933.
[161] John Kenneth Galbraith, *The Great Crash of 1929* (1954, repr. New York: Avon, 1979), 168.

atitudine *laissez-faire* în legătură cu sărăcia din Germania, reacţia acestei stări va fi devastatoare: „Răzbunarea, îndrăznesc să prezic, nu va fi lipsită de vlagă”.[162] Nimeni nu a luat atunci în seamă astfel de cuvinte, dar atunci când Europa începe să fie reconstruită după cel de-Al Doilea Război Mondial, puterile occidentale adoptă principiul potrivit căruia economiile de piaţă trebuie să poată garanta suficientă demnitate principială încât să prevină posibilitatea ca cetăţenii deziluzionaţi să înceapă să caute din nou o ideologie mai atrăgătoare, de genul fascismului sau comunismului. Acest imperativ pragmatic a dus la crearea a aproape tot ceea ce asociem astăzi cu zilele apuse ale capitalismului „decent”: siguranţă socială în Statele Unite, sistemul asigurărilor de sănătate în Canada, asistenţă socială în Marea Britanie, protecţia angajaţilor în Franţa şi în Germania.

În ţările aflate în curs de dezvoltare se năştea o stare de spirit similară, dar mai radicală, cunoscută sub numele de „developmentalism”[163], sau „naţionalismul Lumii

---

[162] John Maynard Keynes, *The Economic Consequences of the Peace* (1919, repr. Westminster, UK: Labour Research Department, 1920), 251.

[163] Conceptul de „developmentalism" reprezintă, alături de instituţionalism şi neo-instituţionalism, o tendinţă a universului politicilor comparate în care sunt abordate teoriile schimbării sociale, dezvoltării şi modernizării politice. Vezi Sisteme politice comparate, de Prof. Dr. Universitar, Carpinschi Anton la

a Treia”. Economiştii developmentalişti susţineau că ţările lor vor putea scăpa de ciclul sărăciei doar dacă vor adopta o strategie de industrializare orientată către interior, în loc să se bazeze pe exportul de resurse naturale la preţuri din ce în ce mai scăzute către America de Nord şi Europa. Ei susţineau reglementarea sau chiar naţionalizarea resurselor de petrol, de minerale şi a altor industrii esenţiale, pentru a permite ca un procent semnificativ din venituri să fie folosit în procesul de dezvoltare centralizat.

Până în anii ’50, developmentaliştii, precum Keynes şi social democraţii din ţările bogate, puteau să se mândrească cu o serie de poveşti de succes. Cel mai avansat laborator al developmentalismului se afla în extremitatea sudică a Americii Latine, cunoscută sub numele de Conul de sud: Chile, Argentina, Uruguay şi câteva regiuni ale Braziliei. Epicentrul îl constituia Comisia economică a Naţiunilor Unite pentru America Latină, cu sediul în Santiago de Chile şi condus de economistul Raul Prebisch, din 1950 până în 1963. Prebisch a instruit echipe de economişti în teoria developmentalistă, după care i-a trimis să îndeplinească funcţii de consilieri în guvernele ţărilor de pe întregul continent. Politicieni

---

http://www.cse.uaic.ro/_Fisiere/ Documentare/ Suporturi%20de %20curs/sisteme%20POLITICE%20comparate.pdf (n. t.).

naţionalişti, ca Juan Peron în Argentina, şi-au pus ideile în practică cu entuziasm, direcţionând bani publici în proiecte de infrastructură, de genul autostrăzilor sau al uzinelor producătoare de oţel, oferind întreprinderilor autohtone subvenţii generoase pentru a le ajuta să-şi construiască noi fabrici, care să scoată pe bandă rulantă autovehicule şi maşini de spălat şi protejându-i totodată de importurile ieftine prin taxe de import prohibitiv de mari.

În această perioadă de expansiune fulminantă, întreaga zonă a Conului de sud începe să semene mai mult cu Europa şi cu America de Nord, decât cu restul Americii Latine sau cu alte părţi din Lumea a Treia. Muncitorii noilor fabrici creează sindicate puternice, care negociază salarii demne de o clasă de mijloc, iar copiii lor studiază la proaspăt înfiinţatele universităţi de stat. Discrepanţa uriaşă dintre elită şi masa de agricultori începe să se micşoreze. În anii ’50, Argentina are cea mai numeroasă clasă de mijloc de pe întregul continent, în vreme ce Uruguayul are un procent de alfabetizare de 95% şi servicii de sănătate publică gratuită. Developmentalismul este, la un moment dat, atât de incredibil de înfloritor, încât Conul de Sud al Americii Latine devine un simbol puternic pentru ţările sărace ale lumii; altfel spus, reprezenta dovada că prin implementarea agresivă a unor strategii

inteligente şi practice, se putea anula discrepanţa dintre ţările dezvoltate şi cele din Lumea a Treia.

Tot acest succes pentru economiile centralizate – atât în nordul keynesian, cât şi în sudul developmentalist – făcea zile negre Departamentului de ştiinţe economice al Universităţii de la Chicago. Rivalii de moarte ai adepţilor Şcolii de la Chicago, de la la Harvard, Yale şi Oxford, erau recrutaţi de preşedinţi şi de primi-miniştri ca să îmblânzească bestia economiei de piaţă; aproape nimeni nu era interesat de ideile îndrăzneţe ale lui Friedman, care propuneau ca această bestie să fie lăsată şi mai liberă decât fusese vreodată. Cu toate acestea, câţiva oameni – foarte puternici – erau deosebit de interesaţi de ideile Şcolii de la Chicago.

Pentru şefii corporaţiilor multinaţionale americane, nevoiţi să facă faţă mediului din ce în ce mai ostil al ţărilor aflate în curs de dezvoltare, precum şi, pe plan intern, sindicatelor tot mai puternice, perioada creşterii economice postbelice este una agitată. Economia se dezvoltă rapid, crcându-se acum o prosperitate fără precedent; proprietarii şi acţionarii sunt forţaţi prin intermediul taxelor corporatiste şi al salariilor să redistribuie o mare parte din venituri. Toată lumea o duce bine, însă o reîntoarcere la regulile anterioare *New*

Deal-ului ar fi oferit profituri mult mai mari unui număr mult mai mic de oameni.

Revoluţia keynesiană împotriva *laissez-faire*-ului însemna costuri enorme pentru sectorul corporatist. Neîndoielnic, pentru a recâştiga terenul pierdut era acum nevoie de o contrarevoluţie împotriva keynesianismului, de o întoarcere la o formă de capitalism, chiar şi mai puţin reglementată decât înaintea Marii Recesiuni. Aceasta nu era o cruciadă pe care, în contextul perioadei, Wall Street-ul să o poată conduce singur. Dacă, spre exemplu, bunul prieten al lui Friedman, Walter Wriston, şeful Citibank, ar fi îndrăznit să susţină public abolirea taxelor corporatiste şi a salariului minim, ar fi fost imediat considerat un tâlhar de baron. Şi acum intră în scenă Şcoala de la Chicago. În scurt timp devine evident că dacă Friedman – matematician eminent şi priceput participant la dezbateri – prezintă anumite argumente problemă, valoarea lor creşte exponenţial. În loc să fie respinse ca o simplă încăpăţânare sfidătoare, sunt investite cu aura imparţialităţii ştiinţifice. Enormul beneficiu de a putea filtra, prin intermediul unor instituţii academice sau cvasi-academice, o serie de perspective corporatiste a adus numeroase donaţii Şcolii de la Chicago, sporind în felul acesta reţeaua globală de organizaţii *think tank* conservatoare, care vor scoate pe bandă

rulantă infanterişti pentru linia întâi a acestei contrarevoluţii mondiale.

Totul a fost redus la mesajul simplu al lui Friedman: totul s-a prăbuşit odată cu *New Deal*-ul. În acel moment, atât de multe ţări, „incluzând-o şi pe a mea, au apucat-o pe calea greşită”.[164] Pentru a putea aduce guvernele înapoi pe calea cea bună, Friedman trasează, în prima dintr-o serie de cărţi de succes – *Capitalism şi libertate* – ceea ce avea să devină îndreptarul economiei pieţei libere, iar pentru Statele Unite, programul economic al mişcării neo-conservatoare.

În primul rând, guvernele trebuie să înlăture toate regulile şi reglementările care stau în calea acumulării profitului. În al doilea rând, trebuie să privatizeze toate activele pe care le deţine şi pe care corporaţiile le-ar putea opera cu o marjă de profit. În al treilea rând, trebuie redusă drastic subvenţionarea programelor sociale. Prin această formulă cu trei componente – eliminarea reglementărilor restrictive, privatizarea şi reducerea cheltuielilor sociale – Friedman oferă numeroase specificităţi. Taxele, atunci când trebuie să existe, trebuie să fie mici, iar bogaţii şi săracii trebuie să fie impozitaţi la fel. Corporaţiile trebuie să fie libere să îşi vândă produsele

[164] Friedman şi Friedman, *Two Lucky People,* 594.

oriunde în lume, iar guvernele nu trebuie să întreprindă nimic pentru a proteja industriile sau proprietatea locală. Toate preţurile, incluzându-l pe cel al forţei de muncă, trebuie să fie determinate de piaţă. Nu trebuie să existe salariu minim pe economie. Drept candidaţi la privatizare, Friedman sugera să fie sistemul medical de stat, poşta, educaţia, pensiile şi chiar parcurile naţionale. Pe scurt, el cerea, fără nicio reţinere, revendicarea pactului social cunoscut sub numele de *New Deal,* acel acord de încetare a focului între stat, corporaţii şi forţa de muncă, care prevenise revolta populară după Marea Recesiune. Protecţia socială pe care muncitorii reuşiseră să o câştige între timp şi serviciile pe care statul le oferise pentru a atenua întrucâtva ascuţimea mecanismelor pieţei, toate acestea erau acum anulate de contrarevoluţia Şcolii de la Chicago.

Şi lucrurile mergeau şi mai departe: voiau chiar să exproprieze ceea ce muncitorii şi guvernele de atunci construiseră în deceniile de frenezie a lucrărilor publice. Friedman încerca să convingă guvernele să vândă chiar produsele finale ale anilor de investiţii de fonduri publice şi de expertiză de stat cu care fuseseră construite şi făcute valoroase. Din punctul lui de vedere, toată această avuţie comună trebuia, în principiu, transferată în mâini private.

Deşi era întotdeauna ascunsă într-un limbaj

matematic, ştiinţific, viziunea lui Friedman coincidea punctual cu interesele multinaţionalelor, prin natura lor avide de noi pieţe vaste şi lipsite de reglementări. În prima etapă a expansiunii capitalismului, acest gen de creştere prădalnică era oferită de colonialism, prin aşa-zisa „descoperire” de noi teritorii şi acapararea lor fără a plăti nimic în schimb, teritorii ale căror bogăţii naturale erau ulterior exploatate fără să fie oferită niciun fel de compensaţie populaţiei locale. Războiul lui Friedman împotriva „statului bunăstării” şi „guvernelor birocratice” lv oferea o nouă sursă de bogăţie – care în loc să acapareze noi teritorii, viza de data aceasta statul[165] însuşi – mai precis, noua frontieră o constituiau serviciile publice, precum şi toate celelalte active scoase la licitaţie şi vândute pe mult mai puţin decât valorau în realitate.

Războiul împotriva developmentalismului

În Statele Unite, în anii ’50, accesul la acel gen de bogăţie avea să mai aştepte câteva decenii. Chiar şi cu republicanul împătimit Dwight Eisenhower la Casa Albă, nu exista nici cea mai mică şansă să se producă o schimbare de direcţie politică spre dreapta, precum cea revendicată de Şcoala de la Chicago, serviciile

[165] În orig. *Biggovernment* (n.t.).

publice şi protecţia angajaţilor fiind mult prea populare la vremea aceea şi Eisenhower concentrându-se deja la noile alegeri prezidenţiale. Deşi nu era dispus să inverseze keynesianismul pe plan domestic, Eisenhower s-a dovedit dornic să întreprindă acţiuni prompte şi radicale în scopul înfrângerii developmentalismului pe plan extern. Aceasta s-a dovedit a fi o campanie în care Universitatea din Chicago va ajunge să joace un rol fundamental.

Când Eisenhower a venit la putere în 1953, Iranul avea un lider developmentalist în persoana lui Mohammad Mossadegh, cel care naţionalizase compania producătoare de petrol, în vreme ce Indonezia era condusă de ambiţiosul Achmed Sukarno, cel care vorbea despre unificarea tuturor guvernărilor naţionaliste din Lumea a Treia într-o superputere care să rivalizeze cu Occidentul şi blocul sovietic. Departamentul de stat era deosebit de îngrijorat şi de succesul din ce în ce mai mare repurtat de naţionalismul economic care se manifesta în Conul de Sud al Americii Latine. Într-o perioadă în care zone extinse ale lumii alegeau drept modele ideologice stalinismul şi maoismul, propunerile developmentaliste de „substituire a importurilor” puteau fi calificate de fapt drept centriste. Cu toate acestea, ideea că America

Latină merita să aibă propriul ei *New Deal* avea inamici puternici. Moşierii feudali ai continentului sud-american erau mulţumiţi cu vechiul *status quo,* care le oferea profituri exorbitante şi un rezervor nesecat de forţă de muncă ieftină, în persoana ţăranilor săraci care să lucreze în agricultură şi minerit. Acum erau profund ultragiaţi să vadă cum profiturile lor erau redirecţionate către alte sectoare de activitate, cum agricultorii cereau redistribuirea pământurilor, iar guvernul menţinea în mod artificial preţurile produselor la un nivel scăzut pentru a putea fi accesibile. Atât corporaţiile americane, cât şi cele europene care fac afaceri în America Latină încep să îşi exprime nemulţumirea faţă de această situaţie în raport cu guvernele lor: produsele le erau blocate la graniţe, muncitorii cereau salarii tot mai mari şi, cel mai alarmant, circula un zvon din ce în ce mai pregnant că toate activele, începând de la minele şi până la băncile cu capital străin, aveau să fie naţionalizate pentru îndeplinirea visului de independenţă economică a Americii Latine.

Sub presiunea acestor interese corporatiste, în cercurile americane şi britanice de politică externă ia naştere o mişcare de încercare de atragere a guvernărilor developmentaliste în logica binară a Războiului Rece. Nu vă lăsaţi înşelaţi de aparenţa unor guvernări moderate şi

democratice, avertizau colportorii dreptei: naţionalismul Lumii a Treia este doar primul pas pe drumul către un sistem comunist totalitar şi trebuie retezat de la rădăcină. Doi dintre colportorii acestei teorii au fost John Foster Dulles, secretarul de stat al lui Eisenhower, şi fratele său Allen Dulles, şeful noii agenţii de informaţii CIA. Înainte să ocupe aceste funcţii publice, ambii lucraseră la legendara firmă newyorkeză de avocatură Sullivan Cromwell, în cadrul căreia reprezentaseră multe dintre companiile care aveau cel mai mult de pierdut de pe urma developmentalismului, precum: J.P. Morgan Company, the Internaţional Nickel Company, the Cuban Sugar Cane Corporation şi the United Fruit Company.[166] Rezultatele ascendenţei fraţilor Dulles au fost imediate: în 1953 şi 1954, CIA înscenează două lovituri de stat împotriva unor guverne din Lumea a Treia care se identificau infinit mai mult cu Keynes decât cu Stalin.

Prima dintre acestea se petrece în 1953, în Iran, unde conspiraţia pusă la cale de CIA are drept rezultat îndepărtarea lui Mossadegh de la putere şi înlocuirea lui cu un şah brutal. Următoarea lovitură de stat sponsorizată de CIA are loc în 1954, de data aceasta în Guatemala,

[166] Stephen Kinzer, *All the Shah's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror* (Hoboken, NJ: John Wiley Sons, 2003), 153–54; Stephen Kinzer, *Overthrow: America's Century of Regime Change from Hawaii to Iraq* (New York: Times Books, 2006), 4.

în urma solicitării directe făcute în acest sens de corporaţia United Fruit Company. Corporaţia – care păstrase legătura cu fraţii Dulles din perioada în care aceştia lucraseră pentru firma Cromwell – era profund indignată că preşedintele Jacobo Arbenz Guzman expropriase o parte dintr-un teren pe care aceasta îl deţinea, dar pe care nu îl folosea, oferind totodată compensaţii depline pentru acest act, ca parte dintr-un proiect de transformare a Guatemalei „dintr-o ţară înapoiată, cu o economie predominant feudală, într-un stat capitalist modern”, un ţel aparent inacceptabil.[167] La scurt timp, Arbenz era înlăturat, iar United Fruit revenea la controlul ţării.

Eradicarea developmentalismului în Conul de Sud, unde prinsese rădăcini mult mai adânci, constituia o provocare infinit mai dificilă. Felul în care ar fi putut fi atins a constituit subiectul discuţiei dintre doi americani, purtate în 1953, în Santiago, capitala statului Chile. Unul dintre cei doi era directorul agenţiei U.S. Internaţional Cooperation Administration în Chile – care avea să devină ulterior USAID –, Albion Patterson, iar celălalt, Theodore W. Schultz, preşedintele Departamentului de ştiinţe economice al

[167] *El Imparcial,* 16 martie 1951, citat în Stephen C. Schlesinger, Stephen Kinzer şi John H. Coatsworth, *Bitter Fruit: The Story of the American Coup în Guatemala* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999), 52.

Universităţii din Chicago. Patterson devenise din ce în ce mai preocupat de influenţa înnebunitoare pe care o aveau Raul Prebisch şi alţi asemenea economişti „roz” din America Latină. „Ceea ce va trebui să facem va fi să schimbăm formarea oamenilor, să le influenţăm educaţia, care este mai mult decât deficitară”, îi atrăgea atenţia unui coleg de-ai săi.[168] Acest obiectiv coincidea cu convingerea lui Schultz că guvernul SUA nu făcea destul în lupta intelectuală împotriva marxismului. „Statele Unite trebuie să-şi inventarieze programele economice din afara graniţelor ţării... vrem [ca ţările sărace] să-şi dobândească salvarea economică raportându-se la noi şi folosind modul nostru de obţinere a succesului în dezvoltarea lor economică”, a spus el.[169]

Cei doi oameni au trasat un plan care viza transformarea oraşului Santiago – un focar de planificare economică centralizată –, în opusul său: un laborator pentru testarea celor mai noi experimente ale economiei de piaţă, oferindu-i lui Milton Friedman ceea ce de mult îşi dorea: o ţară în care să-şi poată testa adoratele sale teorii. Planul original era foarte simplu: guvernul

[168] Într-un interviu cu Juan Gabriel Valdes, Patterson îi caracteriza pe economiştii argentinieni şi brazilieni drept „roz”. El îi vorbea ambasadorului american în Chile, Willard Beaulac, despre nevoia de a „schimba structura oamenilor”. Juan Gabriel Valdes, *Pinochet’s Economists: The Chicago School în Chile* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 110–13.

[169] Ibid., 89.

american urma să plătească studiile studenţilor chilieni care aveau să studieze economia la cea mai înverşunată şcoală anti- „roz” din întreaga lume: Universitatea din Chicago. Schultz şi colegii săi de la Universitate aveau să fie plătiţi la rândul lor pentru o călătorie de studiu la Santiago, atât pentru a cerceta economia chiliană, cât şi pentru a educa studenţi şi profesori în conformitate cu preceptele Şcolii de la Chicago.

Ceea ce diferenţia acest program de instruire de multe altele, destinate sponsorizării studenţilor din America Latină, era caracterul făţiş ideologic. Prin selectarea Şcolii de la Chicago – o şcoală recunoscută pentru militantismul profesorilor ei, care viza dezmembrarea cvasi-completă a tuturor instrumentelor guvernării – pentru instruirea studenţilor chilieni, Departamentul de stat al SUA trage un foc de avertizare pentru războiul pe care intenţiona să-l declare developmentalismului, practic spunându-le chilienilor că guvernul SUA decisese care erau ideile pe care studenţii acestei ţări trebuiau să le înveţe, şi care nu. Acest intervenţionism american în afacerile Americii Latine era atât de făţiş încât, atunci când Albion Patterson l-a abordat pe decanul de la Universitatea din Chile, cea mai importantă instituţie academică a ţării, oferindu-i un program de schimburi

culturale, acesta l-a refuzat. În timpul discuţiilor premergătoare, decanul Universităţii din Chile condiţionase participarea la acest program de posibilitatea ca facultatea sa să poată decide care dintre profesorii de la Chicago aveau să le predea acestor studenţi. Patterson îl abordează atunci pe decanul Universităţii Catolice din Chile – o instituţie cu o prestanţă academică minoră, dar mult mai conservatoare şi care nici nu avea un departament de ştiinţe economice. Decanul acestei universităţi nu a stat pe gânduri să accepte oferta, născându-se astfel ceea ce avea să fie cunoscut, la Washington şi Chicago, drept „Proiectul Chile”.

„Am venit aici să concurăm, nu să colaborăm”, explica Schultz, de la Universitatea din Chicago, motivele pentru care la program nu vor avea acces toţi studenţii chilieni, ci doar cei selecţionaţi.[170] Această atitudine combativă era explicită din start: scopul Proiectului chilian era să producă luptători ideologici care urmau să câştige bătălia împotriva economiştilor „roz” ai Americii Latine.

Lansat oficial în 1956, proiectul a instruit la Universitatea din Chicago, până în 1970, o sută de studenţi chilieni, cărora le-au fost plătite taxele de şcolarizare şi cheltuielile de

[170] Citatul provine de la Joseph Grunwald, un economist de la Universitatea Columbia, care lucra la vremea respectivă la Universitatea din Chile. Valdes, *Pinochet’s Economists,* 135.

întreţinere de către contribuabili şi fundaţii din Statele Unite. În 1965, programul a fost extins pentru a include studenţi din întreaga Americă Latină, cu o participare deosebit de puternică din partea Argentinei, Braziliei şi Mexicului. Această extindere a fost posibilă prin subvenţiile fundaţiei Ford, ea ducând la crearea Centrului pentru studii economice Latino-Americane în cadrul Universităţii din Chicago. Pe toată perioada derulării acestui program, între 40 şi 50 de latino-americani – ceea ce echivala cam cu o treime din întreaga populaţie studenţească a departamentului – studiau economia la nivel de licenţiaţi. În comparaţie, astfel de programe, precum cele de la Harvard sau MIT, aveau doar patru sau cinci latino-americani. Era o realizare de-a dreptul uimitoare: în doar zece ani, ultra-conservatoarea Universitate de la Chicago devenise principala destinaţie a latino-americanilor care doreau să studieze economia în afara graniţelor, ceea ce avea să determine istoria acestei regiuni în deceniile următoare.

Îndoctrinarea studenţilor străini în ortodoxia Şcolii de la Chicago devenise o prioritate instituţională de maximă urgenţă. Astfel, şeful programului – cel care fusese însărcinat cu rolul de gazdă primitoare a latino-americanilor – era Arnold Harberger, un economist care purta un costum de safari şi vorbea spaniola la perfecţie,

care se însurase cu o femeie chiliană şi care se descria pe sine drept „un misionar profund consacrat cauzei”.[171] Când studenţii chilieni încep să sosească, Harberger creează un „seminar chilian” special, unde profesorii Universităţii îşi prezentau diagnoza profund ideologizată asupra a tot ce era greşit în această ţară sud-americană, oferindu-şi totodată reţetele ştiinţifice prin care să fie îndreptate aceste lucruri.

„Brusc, Chile şi economia chiliană deveniseră subiect cotidian de dezbatere în Departamentul de economie”, îşi aminteşte Andre Gunder Frank, care l-a avut ca profesor pe Friedman în anii ’50, şi care a devenit ulterior un economist recunoscut pe plan mondial în domeniul dezvoltării.[172] Toate politicile chiliene erau puse sub microscop, şi defectele observate erau: solida plasă de protecţie socială, protecţia oferită industriilor naţionale, barierele comerciale, controlul preţurilor. Aceşti studenţi erau învăţaţi să dispreţuiască toate aceste încercări de diminuare a sărăciei, iar mulţi dintre ei şi-au devotat tezele de doctorat disecării absurdităţilor developmentalismului latino-american.[173] Când Harberger revenea din frecventele sale călătorii la Santiago, în anii ’50

[171] Harberger, „Letter to a Younger Generation”, 2.

[172] Andre Gunder Frank, *Economic Genocide în Chile: Monetarist Theory Versus Humanity* (Nottingham, UK: Spokesman Books, 1976), 7–8.

şi ’60, Gunder Frank îşi amintea felul în care desfiinţa sistemul de sănătate şi pe cel educaţional – cele mai bune de pe întregul continent sud-american – ca fiind nişte „încercări absurde de a trăi dincolo de mijloacele sale subdezvoltate”.[174]

În interiorul Fundaţiei Ford, existau voci care se arătau îngrijorate de efectul pe care l-ar fi putut avea sponsorizarea unui astfel de program a cărui ideologie era atât de făţişă. Unele dintre aceste voci subliniau faptul că singurii latino-americani invitaţi să le ţină prelegeri studenţilor erau tot nişte foşti studenţi ai acestui program. „Deşi calitatea şi impactul acestei întreprinderi nu pot fi tăgăduite, îngustimea sa ideologică constituia o carenţă serioasă”, scria Jeffrey Puryear, un specialist latino-american care lucra pentru Ford, într-una dintre recenziile interne ale fundaţiei. „Interesele ţărilor aflate în curs de dezvoltare nu sunt servite în mod adecvat prin expunerea lor la un singur punct de vedere.”[175] Acest referat nu a împiedicat însă compania să continue să sponsorizeze acest program.

În momentul întoarcerii primului grup de

---

[173] Kenneth W. Clements, „Larry Sjaastad, The Last Chicagoan”, *Journal of InterNational Money and Finance* 24 (2005): 867–69.

[174] Gunder Frank, *Economic Genocide în Chile,* 8.

[175] Memorandum către William Carmichael, via Jeffrey Puryear, de la James W. Trowbridge, 24 octombrie, 1984, pagina 4, citat în Valdes, *Pinochet’s Economists,* 194.

chilieni de la Chicago, aceştia erau „chiar mai friedmaniţi decât Friedman însuşi”, spunea Mario Zanartu, economist al Universităţii Catolice din Santiago.[176][177] Mulţi dintre aceştia au ocupat posturi de profesori de economie în proaspăt înfiinţatul Departament de economie al Universităţii Catolice, transformându-l rapid într-o mică Şcoală de la Chicago în centrul oraşului Santiago: aceeaşi programă, aceleaşi cursuri în limba engleză, aceeaşi pretenţie neclintită de cunoaştere „pură” şi „ştiinţifică”. Până în 1963, 12 din cei 13 membri ai departamentului erau absolvenţi ai programului Universităţii din Chicago, iar Sergio de Castro, unul dintre primii absolvenţi, a fost numit preşedintele facultăţii.[178] De acum, studenţii chilieni nu mai erau nevoiţi să călătorească până în Statele Unite – puteau obţine educaţia oferită de Şcoala de la Chicago fără să mai părăsească ţara.

Studenţii care au parcurs acest program – fie direct la Chicago, fie în cadrul francizei din Santiago – erau cunoscuţi în întreaga regiune

---

[176] Walter Heller, binecunoscutul economist din perioada guvernării lui Kennedy, lua în derâdere cultismul unora dintre adepţii lui Friedman, împărţindu-i în categorii: „Unii sunt Friedmaneşti, unii sunt Friedmanieni, unii sunt Friedmanioşi, unii Friedmanici, iar unii sunt Friedmaniaci.”

[177] *Ibid.,* 206. Notă de subsol: „The Rising Risk of Recession”, *Time,* 19 decembrie 1969.

[178] În 1963, de Castro însuşi se afla în concediu în Santiago pentru a-şi continua studiile la Universitatea din Chicago. El devine preşedinte în 1965. Valdes, *Pinochet’s Economists,* 140, 165.

sub titulatura de „los Chicago Boys”. Şi mai multe subvenţii primite de la USAID îi încurajează pe aceşti băieţi de la Chicago chilieni să devină entuziaşti ambasadori regionali ai ideilor pe care latino-americanii le numesc „neo-liberalism”, călătorind în Argentina şi Columbia ca să pună bazele altor francize ale Universităţii de la Chicago, pentru a „răspândi această cunoaştere în toată America Latină, atacând poziţiile ideologice care împiedicau libertatea prin perpetuarea sărăciei şi a înapoierii”, conform spuselor unui absolvent chilian al programului.[179]

Juan Gabriel Valdes, ministrul chilian de externe din anii ’90, descria procesul instruirii a sute de economişti chilieni în spiritul ortodoxiei Şcolii de la Chicago drept „un exemplu frapant de transfer organizat de ideologie, din Statele Unite către una din ţările aflate direct în sfera ei de influenţă... educaţia acestor chilieni deriva dintr-un proiect distinct, conceput în anii ’50, de a influenţa evoluţia gândirii economice chiliene”. El sublinia faptul că au fost astfel „introduse idei complet noi în societatea chiliană, concepte care erau pe deplin absente din «piaţa ideilor».”[180]

---

[179] *Ibid.,* 159. Citatul provine de la Ernesto Fontaine, un absolvent al Universităţii din Chicago, care lucra ca profesor la Universitatea Catolică din Santiago.

[180] *Ibid.,* 6, 13.

Ca formă de imperialism intelectual era, fără îndoială, lipsit chiar şi de cele mai normale inhibiţii. Exista însă o mare problemă: nu funcţiona. Conform unui raport întocmit în 1957 de cei de la Universitatea din Chicago pentru finanţatorii din Departamentul de stat, „scopul central al proiectului" fusese acela de a construi o generaţie de studenţi care „aveau să devină liderii intelectuali ai afacerilor economice din Chile".[181] Numai că băieţii de la Chicago nu conduceau nicăieri vreo ţară; de fapt, ei erau lăsaţi în urmă.

La începutul anilor '60, principalul subiect al dezbaterilor economice în Conul de Sud nu-l constituia confruntarea dintre capitalismul de tip *laissez-faire* și developmentalism, ci găsirea celei mai bune modalităţi prin care s-ar fi putut realiza trecerea developmentalismului la stadiul următor de evoluţie. Marxiştii puneau problema unei naţionalizări extensive, precum şi a introducerii unor reforme radicale în domeniul funciar; centriştii, însă, susţineau că întreaga cheie a tuturor acestor probleme o constituia creşterea nivelului de cooperare economică dintre ţările Americii Latine, având drept scop transformarea regiunii într-un bloc care să rivalizeze cu Europa şi America de Nord. Atât la

[181] Cel de-al treilea raport către Universitatea Catolică din Chile şi către InterNational Cooperation Administration, august 1957, semnat de Gregg Lewis, Universitatea din Chicago, pagina citată în Valdes, *Pinochet's Economists,* 132.

alegeri, cât şi pe străzi, întregul Con de Sud se îndrepta în mod pronunţat către stânga.

În 1962, Brazilia face un pas decisiv în această direcţie sub preşedinţia lui João Goulart, un economist de factură naţionalistă decis să redistribuie propietăţile funciare, să acorde salarii mai mari muncitorilor şi să implementeze un plan îndrăzneţ prin care să forţeze multinaţionalele să reinvestească o parte din profiturile obţinute în economia braziliană, în loc să le scoată din ţară şi să le distribuie acţionarilor aflaţi la Londra sau New York. În Argentina, guvernul militar aflat la putere încerca să zădărnicească revendicări similare, interzicând partidului condus de Juan Peron să participe la alegeri, însă această mişcare nu a făcut decât să radicalizeze o generaţie de tineri peronişti, dintre care mulţi erau dispuşi să se înarmeze pentru recucerirea ţării.

Dar înfrângerea în bătălia de idei a fost cea mai evidentă exact în Chile, epicentrul experimentului de la Chicago. Până la alegerile istorice din 1970, ţara glisase atât de mult către stânga, încât fiecare dintre cele trei partide politice importante se declarau în favoarea naţionalizării celei mai importante surse de venit: minele de cupru, controlate pe vremea aceea de giganţi ai exploatărilor miniere din

SUA.[182] Cu alte cuvinte, Proiectul Chile a fost un fiasco costisitor. În calitatea lor de luptători ideologici, care purtaseră o bătălie paşnică de idei cu inamicii lor de stânga, băieţii de la Chicago pierduseră. Dincolo de faptul că dezbaterea economică continua să gliseze către stânga, băieţii de la Chicago erau acum atât de marginali, încât nici nu s-au mai înregistrat pe listele electorale din Chile.

Totul s-ar fi putut termina aici, iar Proiectul Chile ar fi rămas o notă de subsol lipsită de importanţă istorică, dacă nu ar fi intervenit ceva care să-i salveze pe băieţii de la Chicago de obscuritate: Richard Nixon a fost ales preşedinte al Statelor Unite ale Americii. Nixon „avea o politică externă imaginativă, care era per total eficientă", se entuziasma Friedman.[183] În Chile, această politică a fost mai imaginativă ca oriunde.

Nixon le oferă „băieţilor" şi profesorilor lor ceva la care visau de multă vreme: şansa de a putea dovedi că utopia lor capitalistă era mai mult decât o simplă teorie, emisă într-un laborator din subsolul unei facultăţi: o încercare de a reconstitui o ţară de la zero. Democraţia chiliană s-a dovedit un mediu ostil băieţilor de la Chicago; dictatura avea să se potrivească mult

[182] Interviu cu Ricardo Lagos, desfăşurat pe 19 ianuarie 2002, pentru *Commanding Heights: The Battle for the World Economy,* www.pbs.org.
[183] Friedman şi Friedman, *Two Lucky People,* 388.

mai bine.

Guvernul de unitate populară condus de Salvador Allende câştigă în 1970 alegerile din Chile cu o platformă în care promitea să pună sub control guvernamental largi sectoare ale economiei, la momentul respectiv gestionate de corporaţii străine şi locale. Allende făcea parte dintr-o nouă generaţie de revoluţionari latino-americani: ca şi Che Guevara, Allende era doctor de profesie, dar, spre deosebire de el, chiar semăna mai degrabă a doctor decât a revoluţionar romantic. El putea să ţină un discurs electoral la fel de înflăcărat precum cele ale lui Fidel Castro, numai că era un democrat înverşunat care credea că schimbarea socialistă în Chile era imperativ să se producă prin intermediul cabinei de vot, şi nu al armelor. Când Nixon află că Allende a fost ales preşedinte, îi ordonă directorului CIA, Richard Helms, să „facă economia să ţipe”.[184] Rezultatele alegerilor au reverberat şi în Departamentul de ştiinţe economice al Universităţii din Chicago. Când Allende câştigă alegerile, Arnold Harberger se afla din întâmplare în Chile. El le scrie o scrisoare colegilor de la facultate descriind evenimentul

[184] Agenţia Centrală de Informaţii (CIA), *Note despre întâlnirea cu preşedintele chilian,* 15 septembrie 1970, desecretizat, www.gwu.edu/-nsarchiv.

ca pe o „tragedie” şi informându-i că „în cercurile de dreapta, ideea unei lovituri militare este uneori dezbătută”.[185]

Deşi Allende s-a angajat să negocieze termenii corecţi pentru compensarea companiilor care urmau să piardă proprietăţi şi investiţii, multinaţionalele SUA se temeau că Allende reprezenta doar începutul unei tendinţe a întregului continent latino-american, iar multe dintre acestea nu acceptau perspectiva că ar fi putut să piardă ceea ce însemna o porţiune însemnată din profiturile pe care le înregistrau. Până în 1968, 20% din totalul investiţiilor străine americane era legat de America Latină, iar firmele americane aveau 5.436 de filiale în regiune. Profiturile pe care le înregistrau toate aceste investiţii erau de-a dreptul senzaţionale. Companiile miniere investiseră 1 miliard de dolari de-a lungul ultimilor cincizeci de ani în industria chiliană producătoare de cupru, repatriind în Statele Unite profituri de 7,2 miliarde de dolari.[186]

Imediat ce Allende a câştigat votul popular, şi chiar înainte de a fi ales preşedinte, America corporatistă a declarat război administraţiei sale. Centrul acestei activităţi era Comitetul ad

---

[185] „The Last Dope from Chile”, mimeograf semnat „Al H.”, datat Santiago, 7 septembrie 1970, citat în Valdes, *Pinochet’s Economists,* 242–243.

[186] Sue Branford şi Bernardo Kucinski, *Debt Squads: The* U.S., *the Banks, and Latin America* (London: Zed Books, 1988), 40, 51–52.

hoc pentru Chile, cu sediul la Washington, un grup care apăra interesele companiilor miniere americane care aveau acţiuni în Chile, precum şi liderul *de fado* al acestui grup de interese, compania de telefonie Internaţional Telephone and Telegraph Company (ITT), care deţinea 70% din acţiunile companiei chiliene de telefonie care urma să fie naţionalizată. Purina, Bank of America şi Pfizer Chemical au trimis şi ele delegaţi la diferite stadii de organizare a grupului.

Unicul scop al acestui comitet era să-l forţeze pe Allende să revină asupra deciziei de naţionalizare „confruntându-l cu posibilitatea colapsului economic”.[187] Au existat multe idei despre felul în care Allende trebuia pedepsit. Potrivit minutelor acestor întâlniri, care au fost făcute publice, companiile plănuiau să blocheze toate împrumuturile SUA făcute statului chilian „şi acelaşi exemplu să fie urmat de către marile bănci americane private. Consultaţi-vă cu surse bancare străine în vederea aceluiaşi scop. Amânaţi cumpărarea de produse din Chile în următoarele şase luni. Folosiţi rezervele SUA de cupru în loc să-l cumpăraţi din Chile. Produceţi un deficit de dolari americani în Chile”. Şi lista

[187] Subcomitetul Senatului Statelor Unite pentru corporaţiile multiNationale, „The InterNational Telephone and Telegraph Company and Chile, 1970–71”, *Raport către Comitetul pentru relaţii externe al Senatului Statelor Unite întocmit de Subcomitetul pentru corporaţiile multiNationale,* 21 iunie 1973, 13.

continuă.[188]

Allende îl numeşte pe Orlando Letelier, un prieten apropiat, ambasador la Washington; numirea îi dădea acestuia sarcina negocierii termenilor exproprierii exact cu acele corporaţii care plănuiau sabotarea guvernului lui Allende. Letelier – o persoană extravertită şi iubitoare de distracţii, care avea o mustaţă a la anii ’70 şi o voce de cântăreţ devastator de bună – era deosebit de îndrăgit în cercurile diplomatice. Cele mai frumoase amintiri ale fiului său Francisco sunt cele de când îl asculta pe tatăl său cântând la chitară cântece populare pentru prieteni, în casa lor din Washington.[189] Dar, cu tot farmecul şi talentul lui Letelier, negocierile nu au avut succes.

În martie 1972, în timpul negocierilor încordate pe care Letelier le purta cu ITT, Jack Anderson, un ziarist de la un cotidian sindicalizat, publica într-o serie de articole explozive, bazate pe documente ce arătau felul în care această companie de telefonie complotase, împreună cu CIA-ul şi cu Departamentul de stat, să blocheze cu doi ani înainte, inaugurarea lui Allende. Confruntat cu asemenea declaraţii şi cu Allende încă la putere, Senatul SUA, care era controlat de democraţi,

---

[188] *Ibid.,* 15.

[189] Francisco Letelier, interviu, *Democracy Now!,* 21 septembrie 2006.

lansează o investigaţie în urma căreia este descoperită o conspiraţie cu implicaţii la nivel înalt, în care ITT-ul oferise mită în valoare de 1 milion de dolari americani forţelor de opoziţie chiliene, încercând totodată să angreneze CIA într-un plan secret de manipulare a rezultatului alegerilor prezidenţiale chiliene”.[190]

Raportul senatului, dat publicităţii în iunie 1973, arăta că, atunci când planul eşuează şi Allende câştigă alegerile, ITT-ul trece la o nouă strategie, prin care urmărea să se asigure că acesta avea „să fie înlăturat de la putere în următoarele şase luni”. Lucrul cel mai alarmant pentru senatori era relaţia dintre oficialii ITT cu putere executivă şi guvernul Statelor Unite. Din mărturiile şi documentele prezentate reieşea clar că ITT-ul era direct implicat în trasarea politicilor SUA în relaţia cu Chile. La un moment dat, unul dintre şefii executivului companiei ITT îi scrie consilierului de securitate naţională, Henry Kissinger, sugerându-i: „toate fondurile de ajutor acordate deja statului chilian să fie puse în «stadiul reverificării» fără informarea preşedintelui Allende”. Compania şi-a permis totodată să alcătuiască pentru administraţia Nixon o strategie cu optsprezece puncte, în care era exista o chemare a forţelor militare la

[190] Subcomitetul Senatului Statelor Unite pentru corporaţiile multiNationale, „The InterNational Telephone and Telegraph Company and Chile, 1970–1971”, 4, 18.

înfăptuirea unei lovituri de stat: „Ajungeţi la sursele de încredere din cadrul armatei chiliene – se declara aici – acumulaţi nemulţumirea plănuită împotriva lui Allende, creând în felul acesta necesitatea înlocuirii lui”.[191]

Atunci când a fost audiat de Senatul SUA cu privire la aceste încercări neruşinate de a uza de forţa guvernului SUA pentru subminarea procesului constituţional chilian de promovare a propriilor interese economice ale companiei ITT, vice-preşedintele Ned Gerrity a părut realmente confuz. „Ce este rău în a avea grijă de Numărul Unu?” a întrebat el. Comisia senatorială i-a oferit un răspuns în raportul pe care l-a întocmit ulterior: „Nu. Nu ar trebui să-mi fie permis [să îmi exercit] un rol inexigibil în determinarea politicii externe a SUA.”[192]

Şi totuşi, în ciuda şirului nesfârşit de artificii americane murdare, din care ITT este doar cel mai mediatizat exemplu, în 1973 Allende era încă la putere. Opt milioane de dolari în cheltuieli secrete nu reuşiseră să-i slăbească câtuşi de puţin popularitatea. Din contră, la alegerile parlamentare desfăşurate la jumătatea mandatului său, susţinerea de care se bucură partidul lui Allende creşte peste numărul celor care-l votaseră în 1970. Era clar că dorinţa pentru un regim economic diferit prinsese

[191] *Ibid.,* 11, 15.
[192] *Ibid.,* 17.

rădăcini adânci în Chile, iar susţinerea de care se bucura alternativa socialistă era din ce în ce mai puternică. Pentru opozanţii regimului lui Allende, care complotau să-l răstoarne de la putere încă din acea zi din 1970, când au fost anunţate rezultatele alegerilor, acest lucru însemna că problemele lor nu se vor rezolva prin simpla înlăturare a lui de la putere; venea altcineva şi îl înlocuia. Era nevoie de un plan mai radical.

Lecţii de schimbare a regimului: Brazilia şi Indonezia

Existau două modele de „schimbare a regimului" pe care opozanţii lui Allende le studiaseră îndeaproape ca posibile abordări. Unul dintre aceste modele era Brazilia, celălalt Indonezia.

În 1964, când junta susţinută de Statele Unite şi condusă de generalul Humberto Castello Branco preia puterea în Brazilia, armata avea un plan care viza nu doar simpla inversare a programelor pentru săraci instituite de João Goulart, ci şi deschiderea Braziliei pentru investiţiile străine. La început, generalii brazilieni au încercat să-şi impună planurile într-un mod relativ paşnic – nu existau semne clare de brutalitate sau arestări în masă şi, cu toate că ulterior s-a descoperit că nişte aşa-zişi

„subversivi” fuseseră torturaţi cu brutalitate, numerele acestora erau suficient de mici (pentru o ţară atât de mare ca Brazilia), astfel că zvonuri privitoare la acest lucru abia dacă treceau de zidurile închisorilor. Junta păstrase însă unele vestigii ale democraţiei, ca libertatea limitată a presei şi libertatea de întrunire – o aşa-numită lovitură de stat a unor gentlemeni.

Către sfârşitul anilor ’60, mulţi cetăţeni se hotărâseră să se folosească de acele libertăţi limitate îngăduite pentru a-şi exprima furia faţă de sărăcia din ce în ce mai accentuată din Brazilia, pe care o considerau cauzată de programul economic *pro-business,* trasat în mare de absolvenţii Universităţii din Chicago. Până prin 1968, străzile erau asediate de protestatari anti-junta militară, cele mai mari proteste de acest gen fiind organizate de studenţi, iar regimul se afla într-o serioasă dificultate. Într-o încercare disperată de a se menţine la putere, armata îşi schimbă radical tactica: democraţia este complet abolită, toate libertăţile civile sunt paralizate, tortura devine sistematică şi, conform comisiilor braziliene pentru adevăr instituite ulterior, „omuciderile practicate de stat devin rutină.”[193]

Lovitura de stat din Indonezia din 1965, a

[193] Arhiepiscopia din São Paulo, *Torture în Brazii: A Shocking Report on the Pervasive Use of Torture by Brazilian Military Governments, 1964–1979,* coord. Joan Dassin, trad. Jaime Wright (Austin: University of Texas Press, 1986), 53.

urmat o traiectorie complet diferită. Încă de la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, ţara fusese condusă de preşedintele Sukarno, un fel de Hugo Chávez (deşi fără apetitul acestuia pentru alegeri). Sukarno înfurie ţările bogate continuând să protejeze economia indoneziană, redistribuind avuţia naţională şi izgonind Fondul Monetar Internaţional şi Banca Mondială, pe care le acuză a fi doar nişte faţade pentru interesele multinaţionalelor occidentale. Sukarno era naţionalist şi nu comunist, dar acest lucru nu îl împiedica să colaboreze strâns cu Partidul Comunist, care avea nu mai puţin de trei milioane de membri activi. Guvernul britanic şi cel american erau decise să pună capăt conducerii sale, iar documente desecretizate arată că CIA primise directive la cel mai înalt nivel să-l „lichideze pe preşedintele Sukarno, în funcţie de situaţia şi oportunităţile disponibile”.[194]

După câteva starturi false, oportunitatea s-a ivit în octombrie 1965, când generalul Suharto, susţinut de CIA, începe procesul de confiscare a puterii şi de eradicare a stângii. CIA alcătuise o listă a liderilor de stânga, care i-a fost înmânată lui Suharto, în vreme ce Pentagonul îşi aduce contribuţia furnizându-i armament şi radiouri de

[194] William Blum, *Killing Hope: U.S. Military and CIA Interventions Since WWII* (Monroe, ME: Common Courage Press, 1995), 195; „Times Diary: Liquidating Sukarno”, *Times* (London), 8 august 1986.

campanie, care să permită forţelor indoneziene să comunice în cele mai îndepărtate zone ale arhipelagului. Suharto îşi trimite apoi soldaţii să-i vâneze pe cei patru sau cinci mii de stângişti aflaţi pe „listele de împuşcat”, cum le numea CIA; ambasada SUA primea în mod regulat raporturi asupra progresului înregistrat.[195] Pe măsură ce aceste informaţii erau primite, CIA tăia numele de pe propriile liste până când s-a ajuns la satisfacţia că stânga indoneziană a fost anihilată. Unul dintre cei implicaţi în această operaţiune a fost Robert J. Martens, care lucra pentru ambasada americană din Jakarta. „A fost un mare ajutor oferit armatei”, declara el jurnalistei Kathy Kadane, 25 de ani mai târziu. „Probabil că au omorât o mulţime de oameni, și probabil că am mult sânge pe mâini, dar lucrurile nu stau chiar atât de rău. Uneori, în momentele decisive, trebuie să loveşti tare.”[196]

Listele „de împuşcat” acopereau doar uciderile comandate; masacrele nediscriminate de care Suharto este responsabil au fost, în

---

[195] Kathy Kadane, „U.S. Officials’ Lists Aided Indonesian Bloodbath în ’60s”, *Washington Post,* 21 mai 1990.

[196] Kadane publică întâia oară listele cu conţinutul acestor liste, bazându-se pe interviuri înregistrate oficial cu funcţionari americani de prim rang care lucrau la acea vreme în Indonezia, apărute în *The Washington Post.* Informaţiile privitoare la radiouri şi arme apar într-o scrisoare către editor, scrisă de Kadane pentru *The New York* Review *of Books,* în 10 aprilie 1997, bazându-se pe aceleaşi interviuri. Stenogramele interviurilor lui Kadane se află acum la Arhivele Securităţii Naţionale, în Washington, DC. Kadane, „U.S. Officials’ Lists Aided Indonesian Bloodbath în ’60s.”

mare parte, delegate studenţilor religioşi. Aceştia erau instruiţi de armată rapid, după care erau trimişi în sate cu instrucţiuni de la şeful marinei indoneziene să „cureţe” ţara de comunişti. „Plini de poftă, scria un reporter, şi-au chemat discipolii, şi-au băgat pistoalele şi cuţitele la cingători, şi-au pus pe umăr măciucile, şi au pornit într-o misiune la care visaseră de multă vreme.”[197] În doar o lună, cel puţin o jumătate de milion şi poate chiar un milion de oameni au fost ucişi, „masacraţi cu miile”, conform revistei *Time*[198] în Java de Est, „cei care călătoriseră în acele zone povesteau cum micile râuri şi pârâie erau literalmente înţesate de leşuri, blocând în unele locuri transportul pe apă.”[199]

Experienţa indoneziană a atras atenţia indivizilor şi instituţiilor care plănuiau, la Washington şi Santiago, lovitura de stat împotriva lui Salvador Allende. Pentru aceştia

---

[197] John Hughes, *Indonesian Upheaval* (New York: David Mekay Company, Inc., 1967), 132.

[198] Cifra de 500.000 este cea mai folosită, incluzând *The Washington Post,* în 1966. Ambasadorul Marii Britanii în Indonezia estimează numărul la 400.000, dar face cunoscut faptul că ambasadorul Suediei, care întreprinsese cercetări suplimentare, consideră această cifră drept „o foarte serioasă sub-estimare.” Unii comentatori estimează acest număr la un milion, deşi CIA pretinde, într-un raport din 1968, că numărul celor ucişi era de 250.000, considerând-o drept „una dintre cele mai grave uciderii în masă ale secolului al XX-lea”. „Silent Settlement”, *Time,* 17 decembrie 1965; John Pilger, *The New Rulers of the World* London: Verso, 2002), 34; Kadane, „U.S. Officials’ Lists Aided Indonesian Bloodbath în ’60s.”

[199] „Silent Settlement.”

era interesantă nu doar brutalitatea lui Suharto, ci şi rolul extraordinar jucat de un grup de economişti indonezieni, educaţi la colegiul Berkeley al Universităţii din California, supranumiţi „Mafia din Berkeley”. Suharto se dovedise eficace în eradicarea stângii, dar Mafia din Berkeley era cea care pregătise proiectul economic pentru viitorul ţării.

Asemănările cu băieţii de la Chicago erau evidente. Mafia din Berkeley studiase în SUA făcând parte dintr-un program început în 1956, subvenţionat de Fundaţia Ford. Odată întorşi acasă, au creat o copie fidelă a unui Departament occidental de economie la Facultatea de Ştiinţe Economice a Universităţii din Indonezia. Ford a trimis profesori americani la Jakarta pentru înfiinţarea şcolii, la fel cum o făcuseră şi profesorii de la Chicago care merseseră la Santiago pentru a înfiinţa departamentul de ştiinţe economice. „Ford îi pregătea pe cei care urmau să conducă ţara după ce Sukarno avea să dispară de la putere”, explica fără scrupule John Howard, directorul programului internaţional Ford de instruire şi cercetare *(Internaţional Training and Research)*.[200]

Studenţii finanţaţi de Ford au devenit liderii

[200] David Ransom, „Ford Country: Building an Elite for Indonesia”, *The Trojan Horse: A Radical Look at Foreign Aid,* coord. Steve Weissman (Palo Alto, CA: Ramparts Press, 1975), 99.

campusurilor universitare care au participat la răsturnarea lui Sukarno de la putere, iar Mafia din Berkeley lucrează îndeaproape cu armata înaintea loviturii de stat, făcând „planuri de contingenţă" în cazul în care guvernul ar fi căzut brusc.[201][202] Aceşti tineri economişti exercitau o influenţă enormă asupra generalului Suharto, care nu avea cunoştinţe în domeniul finanţelor. Potrivit revistei *Fortune,* Mafia de la Berkeley înregistrase pe casete audio lecţii de economie pe care Suharto să le poată asculta acasă.[203] Atunci când se întâlneau faţă în faţă, „preşedintele Suharto nu doar asculta, ci îşi şi lua notiţe", îşi aducea aminte cu mândrie un membru al grupului.[204] Un alt absolvent de la Berkeley descria această relaţie astfel: am „prezentat conducerii armatei – elementul crucial al noii ordini – o «carte de bucate» cu «reţete» pentru abordarea problemelor economice graveale Indoneziei. Generalul Suharto, în calitatea sa de comandant suprem

---

[201] Nu toţi profesorii americani trimişi în Indonezia sub egida acestui program se simţeau în largul lor în acest rol. „Simţeam că Universitatea nu ar fi trebuit să se implice în ceea ce, practic, devenea o rebeliune împotriva guvernului", afirma Len Doyle, profesorul de la Berkeley numit la conducerea programului economic indonezian subvenţionat de Ford. Acest punct de vedere a dus la rechemarea lui Doyle în California şi la înlocuirea lui.

[202] Notă de subsol: *Ibid.,* 100.

[203] Robert Lubar, „Indonesia's Potholed Road Back", *Fortune,* 1 iunie 1968.

[204] Goenawan Mohamad, *Celebrating Indonesia: Fifty Years with the Ford Foundation* 1953–2003 (Jakarta: Ford Foundation, 2003), 59.

al armatei, nu doar că a acceptat această «carte de bucate», dar a şi dorit ca autorii «reţetelor» să-i fie consilieri economici."[205] Ceea ce s-a şi întâmplat. Suharto şi-a umplut cabinetul cu membri ai Mafiei din Berkeley, oferindu-le poziţii-cheie, precum cea de ministru al comerţului sau de ambasador la Washington.[206]

Această echipă de economişti, alcătuită din absolvenţii unei şcoli mai puţin ideologizate, nu era atât de radicală în anti-statismul ei precum băieţii de la Chicago. Credinţa era că guvernul avea un rol important în gestionarea economiei interne a Indoneziei, şi anume de a păstra alimentele de bază – orezul, de pildă – la un preţ accesibil. Dincolo de acest aspect însă, Mafia din Berkeley era cât se putea de ospitalieră cu investitorii străini care voiau să exploateze imensele resurse minerale şi de petrol, descrise de Richard Nixon ca „cel mai mare premiu din

[205] În textul original, autorul scrie numele generalului Soeharto; l-am schimbat în scrierea mai uzuală pentru coerenţă. Mohammad Sadli, „Recollections of My Career", *Bulletin of Indonesian Economic Studies* 29, nr. 1 (aprilie 1993): 40.

[206] Următoarele posturi au fost ocupate cu absolvenţi ai programului Ford: Ministrul finanţelor, Ministrul comerţului, preşedintele Comitetului National de Planificare, vice-preşedintele Comitetului National de Planificare, secretarul-general al Cercetării în domeniul Marketingului şi Comerţului, preşedintele Echipei Tehnice pentru Investiţii Străine, secretarul-general al industriei şi ambasadorul la Washington. Ransom, „Ford Country", 110.

Asia de sud-est”.[207][208] S-au promulgat legi care au permis companiilor străine să deţină 100% din aceste resurse, scutindu-le totodată de taxe; astfel, în decurs de doi ani, întreaga bogăţie naturală a Indoneziei – cupru, nichel, lemn cu esenţă tare, cauciuc şi petrol – a fost împărţită între cele mai mari corporaţii de minerit şi exploatare petroliferă din lume.

Pentru cei care complotau să-l răstoarne de la putere pe Allende exact în perioada în care programul lui Suharto era pus în aplicare, experienţele Braziliei şi Indoneziei constituiau un interesant studiu al contrastelor. Brazilienii recurseseră prea puţin la puterea şocului, aşteptând mulţi ani până să-şi manifeste apetitul pentru brutalitate. Aceasta a constituit o eroare aproape fatală, oferind opozanţilor regimului instituit şansa de a se regrupa şi chiar de a forma armate de guerilă stângiste. Deşi junta militară reuşeşte să cureţe străzile de manifestanţi, opoziţia tot mai puternică cu care se confruntă o forţează să-şi încetinească planurile economice.

Pe de altă parte, Suharto demonstrase că dacă se face uz de represiune masivă *anticipat,*

---

[207] Un amănunt interesant îl constituie faptul că Arnold Harberger este angajat pe poziţia de consultant în Ministerul finanţelor regimului condus de Suharto abia în 1975.

[208] Richard Nixon, „Asia After Vietnam”, *Foreign Affairs* 46, no. 1 (octombrie, 1967): 111. Notă de subsol: Arnold C. Harberger, *Curriculum Vitae,* noiembrie, 2003, www.econ.ucla.edu.

ţara va intra într-o stare de şoc, iar rezistenţa va putea fi eliminată înainte să se poată organiza. Felul în care face uz de teroare este atât de samavolnic, depăşind cele mai groaznice previziuni, încât un popor care cu doar câteva săptămâni în urmă luptase pentru afirmarea independenţei ţării este acum suficient de îngrozit încât să-i cedeze controlul complet lui Suharto și acoliţilor săi. Ralph Megehee, manager superior al operaţiilor CIA în perioada în care s-a desfăşurat lovitura de stat, spunea că Indonezia a fost „o operaţiune model... Se poate urmări toată desfăşurarea, de la evenimentele sângeroase majore dictate de Washington, până la felul în care Suharto preia puterea. Succesul înregistrat însemna că modelul se va repeta la nesfârşit.”[209]

Cealaltă lecţie crucială care putea fi învăţată din exemplul Indoneziei se referea la parteneriatul premergător loviturii de stat dintre Suharto şi Mafia din Berkeley. Deoarece acesteia aveau să-i fie oferite poziţii „tehnocratice” în noul guvern, pentru că îl convertiseră pe Suharto la „religia” lor, lovitura de stat a făcut mai mult decât să scape ţara de pericolul naţionalismului; a transformat Indonezia într-unul dintre cele mai primitoare medii din lume pentru corporaţiile multinaţionale.

---

[209] Pilger, *The New Rulers of the World,* 36–37.

Pe măsură ce energia care avea să-l mături pe Allende de la putere se intensifica, o avertizare terifiantă începe să apară scrisă cu roşu, pe zidurile din Santiago: „Jakarta se apropie”.

La scurt timp după ce Allende a fost ales, opozanţii săi din Chile încep să imite abordarea indoneziană cu o precizie stranie. Universitatea Catolică, cartierul general al băieţilor de la Chicago, devine centrul[210] pentru crearea a ceea ce CIA numeşte „climat favorabil unei lovituri de stat”.[211] Mulţi studenţi se înscriu în partidul Patria y Libertad, bătând străzile în pasul de defilare al tinerilor nazişti din vremea lui Hitler. În septembrie 1971, la un an de la începutul mandatului lui Allende, cei mai importanţi oameni de afaceri din Chile se întrunesc de urgenţă în oraşul Viña del Mar, aflat pe litoralul chilian, pentru a pune bazele unei strategii coerente destinate schimbării regimului. Potrivit lui Orlando Sáenz, preşedintele Asociaţiei naţionale a manufacturierilor (subvenţionată generos nu doar de CIA, ci şi de multe dintre multinaţionalele care complotau, la rândul lor,

[210] În orig. *Ground zero*, adică centrul exploziei superficiale (termen folosit în fizica atomică, preluat de jurnalişti şi pentru a face referinţă la atacurile de la 11 septembrie 2001 asupra New York-ului). (n. t.).
[211] CIA, „Secret Cable from Headquarters [Blueprint for Fomenting a Coup Climate], 27 septembrie 1970”, în Peter Kornbluh, *The Pinochet File: A Declassified Dossier on Atrocity and Accountability* (New York: New Press, 2003), 49–56.

în Washington), la această întrunire se decretează că „guvernul lui Allende este incompatibil cu libertatea şi cu existenţa întreprinderii private în Chile, iar singurul mod de evitare a sfârşitului îl constituie răsturnarea guvernului”. Aceşti afacerişti formează „o structură de război”, împărţită în două: o parte având misiunea de a colabora cu armata, iar cealaltă, potrivit aceluiaşi Sáenz, de a „pregăti programe specifice care să fie o alternativă la programele guvernului, şi care urmau să fie transmise forţelor armate”.[212]

Pentru alcătuirea acestor programe alternative, Sáenz recrutează câţiva băieţi de la Chicago pe care-i instalează într-o clădire nouă de birouri, aflată chiar în vecinătatea Palatului prezidenţial din Santiago.[213] Grupul, condus de absolventul de la Chicago, Sergio de Castro, şi de colegul său de la Universitatea Catolică, Sergio Undurraga, începe să se întrunească săptămânal, în secret, pentru trasarea unor planuri detaliate de refacere a ţării conform unor precepte neoliberale.[214] Potrivit investigaţiilor ulterioare întreprinse de Senatul SUA, „peste 75%” din fondurile destinate subvenţionării „acestei organizaţii de cercetare

[212] Valdes, *Pinochet’s Economists,* 251.
[213] *Ibid.,* 248–49.
[214] *Ibid.,* 250.

aparţinând opoziţiei” provenea direct de la CIA.[215]

Pentru o vreme, complotul vizând lovitura de stat a înaintat pe două căi distincte: pe de o parte, armata complota în scopul exterminării lui Allende şi a susţinătorilor săi, iar pe de altă parte, economiştii complotau ca să-i extermine ideile. Pe măsura intensificării atmosferei care părea să ducă inevitabil la o rezoluţie violentă a conflictului, este deschisă o cale de dialog între cele două tabere, iar Roberto Kelly, un om de afaceri asociat cu ziarul finanţat de CIA, *El Mercurio,* acţionează în calitate de om de legătură. Prin Kelly, băieţii de la Chicago îi trimit amiralului marinei militare chiliene un rezumat pe cinci pagini al programului lor economic. Marina aprobă acest plan şi, din acel moment, băieţii de la Chicago lucrează non-stop pentru a termina acest program până în momentul declanşării loviturii de stat.

Biblia de 500 de pagini pe care o produc până la urmă – un program economic detaliat, care va ghida junta militară chiar din momentul preluării puterii – avea să fie cunoscută în Chile sub numele de „Cărămida”. Conform dezvăluirilor ulterioare ale unui comitet senatorial al SUA, „colaboratori CIA au fost

[215] Comisia specială pentru studiul operaţiilor guvernamentale în privinţa activităţilor de informaţii, Senatul Statelor Unite, *Covert Action în Chile 1963–1973* (Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 18 decembrie 1975), 30.

implicaţi în pregătirea planului economic general iniţial, care a constituit baza luării celor mai importante decizii economice ale juntei”.[216] Opt din cei zece autori principali ai „Cărămizii” studiaseră economia la Universitatea din Chicago.[217]

Deşi răsturnarea lui Allende de la putere a fost descrisă universal drept o lovitură de stat, Orlando Letelier, ambasadorul lui Allende la Washington, l-a considerat un parteneriat egal între armată şi economişti. „Băieţii de la Chicago, după cum sunt numiţi în Chile – scria Letelier – i-au convins pe generali că erau gata să suplinească brutalitatea pe care o poseda armata, cu valorile intelectuale care-i lipseau.”[218]

Lovitura de stat din Chile, atunci când se produce, prezintă trei forme distincte de şoc, o reţetă care va fi duplicată în ţările vecine şi care va reapărea, trei decenii mai târziu, în Irak. Şocul propriu-zis cauzat de lovitura de stat este imediat urmat de două şocuri suplimentare. Unul dintre acestea îl constituie „tratamentul de şoc” capitalist, propus de Milton Friedman, o tehnică în care sute de economişti latino-

---

[216] *Ibid.,* 40.

[217] Eduardo Silva, *The State and Capital în Chile: Business Elites, Technocrats, and Market Economics* (Boulder, CO: Westview Press, 1996), 74.

[218] *Orlando Letelier,* „The Chicago Boys în Chile: Economic Freedom’s Awful Toll”, *The Nation, 28* august 1976.

americani fuseseră de-acum instruiţi la Universitatea din Chicago sau la alte asemenea instituţii francizate. Celălalt şoc provenea din cercetarea lui Ewen Cameron în drogarea şi izolarea senzorială a pacienţilor, care a fost codificată în tehnicile de tortură detaliate în manualul *Kubarkii* şi apoi diseminată printr-o serie de programe exhaustive ale CIA pentru instruirea structurilor de poliţie şi armată ale Americii Latine.

Aceste trei forme de şoc s-au reunit pentru a-i lovi pe latino-americani şi pentru a scurtcircuita structurile politice ale întregii regiuni, creând astfel un uragan de neoprit al consolidărilor reciproce dintre distrugere şi reconstrucţie, dintre eradicare şi creaţie. Şocul loviturii de stat a pregătit terenul pentru terapia şocului economic; şocul camerelor de tortură a intimidat pe oricine ar fi îndrăznit să se împotrivească administrării şocurilor economice. Din acest laborator real[219] a apărut primul stat creat de Şcoala de la Chicago şi prima victorie repurtată în contrarevoluţia sa globală.

Partea a doua

Primul test
Durerile facerii

[219] În orig. *live* are un dublu sens: *real,* dar şi *aflat sub tensiune electrică.* (n .t.).

Teoriile lui Milton Friedman i-au adus Premiul Nobel; aceleaşi teorii i l-au adus statului Chile pe generalul Pinochet.

Eduardo Galeano, *Days and Nights of Love and War,* 1983

Nu cred că am fost vreodată considerat „o influenţă nefastă”.

Milton Friedman, citat în *The Wall Street Journal,* 22 iulie 2006

Capitolul 3

Stări de soc
Naşterea sângeroasa a contrarevoluţiei

Toate relele ar trebui comise simultan, astfel încât, fiind gustate mai rar, să supere mai puţin.

Niccolo Machiavelli, *Principele,* 1513[220]

Dacă s-ar adopta această abordare şocantă, consider că ar trebui anunţată public, cât mai detaliat, urmând să intre în vigoare la o dată cât mai apropiată cu putinţă. Cu cât publicul va fi mai bine informat, cu atât mai mult reacţiile sale vor facilita adaptarea.

Milton Friedman, într-o scrisoare către

[220] Niccolo Machiavelli, *Prinţul,* trad. W. K. Marriott (Toronto: Alfred A. Knopf, 1992), 42.

generalul Augusto Pinochet, 21aprilie 1975[221]

Generalul Augusto Pinochet şi susţinătorii lui vorbeau de un „război”, şi nu de o lovitură de stat, atunci când se refereau la evenimentele din 11 septembrie 1973. Santiago chiar arăta ca un câmp de bătălie: tancurile trăgeau pe bulevarde, iar clădirile guvernamentale erau atacate de avioane de vânătoare. Ceva era totuşi straniu în acest război: cei care îl purtau nu aveau opozanţi.

De la bun început, Pinochet a deţinut controlul deplin asupra armatei, marinei, infanteriei marine şi poliţiei. Între timp, preşedintele Salvador Allende refuzase să-şi organizeze susţinătorii în alianţe paramilitare, drept pentru care nu avea niciun fel de forţă armată la dispoziţie. Singura rezistenţă se înregistrează în Palatul prezidenţial, La Moneda, şi pe acoperişurile dimprejurul acestuia, unde Allende şi cei mai apropiaţi oameni ai săi au apărat cu vitejie acest centru al democraţiei. Cu greu s-ar putea numi o bătălie dreaptă: deşi înăuntru se aflau doar 36 de susţinători ai lui Allende, armata a lansat asupra palatului nu mai puţin de 24 de rachete.[222]

---

[221] Milton Friedman şi Rose D. Friedman, *Two Lucky People: Memoirs* (Chicago: University of Chicago Press, 1998), 592.

[222] *Batalla de Chile* [film documentar în trei seriale] redactat de Patricia Guzman, produs iniţial în 1975–1979 (New York: First Run/Icarus Films, 1993).

Era evident că Pinochet, înfumuratul şi volatilul comandant (cu o statură impunătoare, ca unul din tancurile pe care se urcase) al acestor operaţiuni, îşi dorea ca acest eveniment să fie cât mai dramatic şi traumatizant. Chiar dacă această lovitură de stat nu era un război propriu-zis, ea trebuia percepută ca atare: un precursor chilian al *Şocului şi Evlaviei.* Cu greu s-ar fi putut găsi ceva care să şocheze mai tare. Spre deosebire de Argentina vecină, care fusese condusă de nu mai puţin de şase guvernări militare în precedentele patru decenii, Chile nu suferise niciodată asemenea violenţă; dimpotrivă, ţara se bucurase de 160 de ani de guvernare democratică paşnică, neîntreruptă în ultimii 41.

Palatul prezidenţial era acum în flăcări, trupul înfăşurat al preşedintelui era dus pe targă, iar cei mai apropiaţi colaboratori ai săi erau întinşi cu feţele în jos pe străzi, sub ameninţarea puştii.[223] La distanţă de câteva minute de mers cu maşina de Palatul prezidenţial, Orlando Letelier, proaspăt întors de la Washington pentru a ocupa noul post de ministru al apărării, mersese la serviciu în dimineaţa aceea. Îndată ce a intrat pe uşa ministerului, 12 soldaţi în

[223] Allende a fost găsit împuşcat în cap. Nu există o convergenţă de opinii între posibilitatea ca el să fi fost împuşcat de unul dintre gloanţele trase în La Moneda ori dacă a preferat să se sinucidă, decât să rămână în memoria chilienilor ca cel care s-a predat unei armate de insurecţie. Cea de-a doua posibilitate este mai probabilă.

uniformă de luptă i-au pus în faţă mitralierele.[224]

În anii premergători loviturii de stat, instructori americani, mulţi dintre aceştia lucrând pentru CIA, au stârnit o adevărată frenezie anticomunistă în rândul armatei chiliene, convingând cadrele militare că socialiştii erau, *de facto,* spioni ruşi, o forţă străină societăţii chiliene, „inamicul dinăuntru" al ei. De fapt, adevăratul duşman al societăţii chiliene era însăşi armata statului, cea care era gata acum să ridice armele împotriva populaţiei pe care jurase să o protejeze.

Cu Allende mort şi cabinetul său capturat, într-o linişte netulburată de vreun semn de rezistenţă populară, măreaţa bătălie a juntei militare luase sfârşit înainte de amiază. Letelier şi ceilalţi prizonieri VIP sunt transportaţi pe inospitaliera insulă Dawson, aflată în strâmtoarea Magellan, echivalentul lui Pinochet pentru un lagăr siberian. Uciderea şi întemniţarea guvernului nu erau însă suficiente pentru noua juntă aflată la putere. Generalii ştiau că acapararea puterii depindea de înspăimântarea teribilă a chilienilor, aşa cum se întâmplase şi în Indonezia. În zilele următoare, în jur de 13.500 de chilieni sunt arestaţi şi încărcaţi în camioane, se arată într-un

[224] John Diriges şi Saul Landau, *Assassination on Embassy Row* (New York: Pantheon Books, 1980), 64.

document CIA desecretizat.[225] Mii de oameni ajung în felul acesta pe cele două stadioane principale ale ţării: stadionul Chile şi stadionul Naţional. Înăuntrul stadionului Naţional, moartea înlocuieşte fotbalul ca spectacol public. Aici, soldaţii umblau prin tribune acompaniaţi de colaboratori cu cagule pe faţă, care-i arătau cu degetul pe „subversivi”; cei indicaţi erau trimişi la vestiarele care fuseseră transformate în camere de tortură. Sute de oameni sunt astfel executaţi. Trupurile neînsufleţite încep să apară la marginea drumurilor principale sau plutind în canalele oraşelor.

Pentru a se asigura că teroarea se extinde dincolo de capitală, Pinochet îl trimite pe cel mai brutal comandant al său, generalul Sergio Arellano Stark, într-o misiune cu elicopterul în provinciile din nord, pentru vizitarea unor închisori în care erau ţinuţi aşa-numiţii „subversivi”. În toate oraşele şi orăşelele din nord în care existau închisori, Stark şi această brigadă itinerantă a morţii îi selecţionau pe cei mai de seamă prizonieri din fiecare închisoare, după care îi executau, ucigând până la 26 de prizonieri o dată. Dâra de sânge pe care o lasă în urma sa, după patru zile de turneu itinerant,

---

[225] *Report of the Chilean Naţional Commission on Truth and Reconciliation,* vol. 1, trad. Phillip E. Berryman (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1993), 153; Peter Kornbluh, *The Pinochet File: A Declassified Dossier on Atrocity and Accountability* (New York: New Press, 2003), 153–54.

ajunge să fie cunoscută sub numele de Caravana morţii.[226] După această comandă la minut, întreaga ţară înţelesese mesajul: rezistenţa te poate costa viaţa.

Deşi bătălia lui Pinochet a fost unilaterală, efectele sale au fost la fel de reale ca ale oricărui război civil sau invazie a unei ţări străine: în total, mai mult de 3.200 de oameni au fost daţi dispăruţi sau executaţi, cel puţin 80.000 au fost încarceraţi, iar peste 200.000 au părăsit ţara din motive politice.[227]

Frontul economic

Pentru băieţii de la Chicago, 11 septembrie a fost o zi plină de anticipaţii ameţitoare şi de adrenalina termenului-limită. Sergio de Castro lucrase până în ultimul moment cu omul său de legătură din marina militară pentru aprobarea, pagină cu pagină, a ultimelor secţiuni din „Cărămidă”. Acum, în ziua loviturii de stat, mai mulţi băieţi de la Chicago se aflau la tipografia cotidianului de dreapta, *El Mercurio.* În timp ce

---

[226] Kornbluh, *The Pinochet File,* 155–156.

[227] Aceste cifre sunt contestate pentru că guvernul militar era notoriu pentru acoperirea şi negarea crimelor sale. Jonathan Kandell, „Augusto Pinochet, 91, Dictator Who Ruled by Terror în Chile, Dies”, *New York Times,* 11 decembrie 2006; *Chile Since Independence,* coord. Leslie Bethell (New York: Cambridge University Press, 1993), 178; Rupert Cornwell, „The General Willing to Kill His People to Win the Battle against Communism”, *Independent* (London), 11 decembrie 2006.

străzile răsunau de focuri de armă, ei încercau cu înfrigurare să termine de tipărit documentul pentru prima zi de lucru a juntei militare. Arturo Fontaine, unul dintre redactorii acestui cotidian, îşi amintea cum maşinile de tipărit „au lucrat non-stop pentru duplicarea copiilor acestui document voluminos”. Au terminat în ultima clipă. „Înainte de miezul zilei, miercuri, 12 septembrie 1973, generalii forţelor armate, însărcinaţi cu îndeplinirea îndatoririlor guvernamentale, aveau acest plan pe mesele de lucru.”[228]

Propunerile cuprinse în documentul final aveau o asemănare izbitoare cu cele din cartea lui Milton Friedman, *Capitalism şi libertate:* privatizare, desfiinţarea controlului guvernamental asupra economiei şi reducerea cheltuielilor sociale: sfânta treime a pieţei libere. Economiştii chilieni, care îşi făcuseră studiile în Statele Unite, încercaseră să introducă aceste idei într-un mod paşnic, în cadrul unei dezbateri democratice, dar fuseseră respinşi în mod radical. Acum însă, băieţii de la Chicago şi planurile lor economice se aflau din nou în prim-planul unui climat infinit mai favorabil viziunii lor radicale. În această epocă nouă, nu aveau nevoie de aprobarea nimănui în afara unei mâini de oameni în uniforme. Cei mai

[228] Juan Gabriel Valdes, *Pinochet’s Economists: The Chicago School în Chile* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 252.

înverşunaţi oponenţi politici ai acestora fie se aflau în închisoare, fie fugiseră de urgia represiunii, fie erau morţi; spectacolul avioanelor de vânătoare sau cel oferit de caravanele morţii îi ţineau pe ceilalţi sub control.

„Pentru noi, era o revoluţie”, spunea Cristián Larroulet, unul dintre consilierii economici ai lui Pinochet.[229] Era o descriere corectă. 11 septembrie 1973 însemna mult mai mult decât sfârşitul violent al revoluţiei socialiste paşnice a lui Allende; era începutul a ceea ce *The Economist* avea să descrie ulterior drept o „contrarevoluţie”: prima victorie concretă din campania Şcolii de la Chicago de retrocedare a drepturilor cucerite sub developmentalism şi keynesianism.[230] Spre deosebire de revoluţia parţială a lui Allende, temperată şi compromisă de acţiunea push-pull[231] a democraţiei, această revoltă, impusă prin forţă brută, era liberă să meargă până la capăt. În anii care au urmat, aceleaşi politici care fuseseră expuse în „Cărămidă” aveau să fie impuse în zeci de alte

---

[229] Pamela Constable şi Arturo Valenzuela, A *Naţion of Enemies: Chile Under Pinochet* (New York: W. W. Norton Company, 1991), 187.

[230] Robert Harvey, „Chile’s Counter-Revolution: The Fight Goes On”, *The Economist, 2* februarie 1980.

[231] O acţiune în dublu sens, o sintagmă folosită într-o serie de domenii; în domeniul afacerilor, ea desemnează diferite modalităţi de promovare a unui model (de afaceri) în scopul facilitării fluxului de la producător la clientul final. (n. t.).

ţări, sub acoperirea unei palete largi de crize. Dar Chile a fost geneza contrarevoluţiei: geneza terorii.

José Filiera, absolvent al Departamentului de economie de la Universitatea Catolică, care se descria pe sine drept un băiat de la Chicago, îşi făcea studiile post-universitare la Harvard, în timpul loviturii de stat. Auzind veştile bune, se întoarce acasă „pentru a ajuta la instaurarea unei ţări noi, dedicate libertăţii, din cenuşa vechii sale ţări". Conform lui Piñera, ulterior ministru al muncii şi mineritului în cabinetul lui Pinochet, aceasta era „adevărata revoluţie... o mişcare radicală, comprehensivă şi susţinută către economia pieţei libere."[232]

Înaintea loviturii de stat, Augusto Pinochet avea o reputaţie de om de o politeţe vecină cu linguşeala, etern măgulitor şi întotdeauna de acord cu fiecare dintre comandanţii săi civili. Ca dictator, Pinochet arată noi faţete ale caracterului său. El preia puterea cu o poftă morbidă, adoptând aerele unui monarh şi pretinzând că „destinul" i-a dat această slujbă. La minut, el pune la cale încă o lovitură de stat, în interiorul loviturii de stat, pentru a scăpa de ceilalţi trei lideri militari cu care acceptase să împartă puterea, luându-şi acum titlul de Şef suprem al naţiunii, alături de cel de Preşedinte.

[232] José Piñera, „How the Power of Ideas Can Transform a Country", www.josepinera.com.

Ca dovadă a dreptului său de a conduce, se înconjoară de fast ceremonial, nepierzând nicio ocazie de a-şi pune uniforma prusacă, cu tot cu etolă. Atunci când călătorea în jurul Santiago-ului, o făcea într-un convoi de Mecedez-Benz-uri de aur, blindate.[233]

Pinochet era făcut să conducă autoritar, dar, la fel ca Suharto, nu avea habar de economie. Acest lucru constituia o problemă, la care se adăugase campania de sabotaj corporatist iniţiată de ITT, care se dovedise atât de eficientă încât trimisese economia chiliană în cădere liberă, iar Pinochet avea acum de gestionat o criză de proporţii. Încă de la început are loc o luptă pentru putere în cadrul juntei, între cei care voiau să reinstaureze *status quo*-ul anterior alegerii lui Allende şi reîntoarcerea rapidă la democraţie, şi băieţii de la Chicago, care insistau să fie efectuată o operaţie de transformare fundamentală a economiei într-o piaţă liberă, acţiune care ar fi durat mai mulţi ani să fie impusă. Plăcându-i noile puteri, Pinochet era profund refractar ideii că destinul său înseamnă o simplă operaţiune de curăţare – destinată „reinstaurării ordinii” şi urmată de o retragere imediată. „Noi nu suntem doar un simplu aspirator, care a curăţat (ţara de...) marxism doar pentru a le înapoia puterea

[233] Constable şi Valenzuela, *A Naţion of Enemies,* 74–75.

domnilor politicieni”, spunea el.[234] Astfel, viziunea unei transformări complete a economiei chiliene, aparţinând băieţilor de la Chicago, se potrivea mult mai bine noilor sale ambiţii dezlănţuite, drept pentru care, la fel ca Suharto şi mafioţii săi de la Berkeley, el numeşte imediat mai mulţi absolvenţi ai programului de la Chicago în posturi de consilieri economici superiori, printre aceştia aflându-se şi Sergio de Castro, liderul *de fado* al mişcării puciste şi principalul autor al „Cărămizii”. Pinochet îi numeşte pe toţi *tehnos* – tehnicienii – un titlu care satisfăcea pretenţia Şcolii de la Chicago, potrivit căreia „repararea” economiei era o ştiinţă, nu un lucru care ţinea de nişte alegeri umane subiective.

Chiar dacă Pinochet nu înţelegea mai nimic din termeni ca „inflaţie” sau „(rate de) dobândă”, *tehnidenii* vorbeau totuşi o limbă pe care acesta o putea înţelege. Economia însemna pentru ei toate acele forţe ale naturii care trebuiau respectate şi faţă de care era nevoie de supunere, deoarece „încercarea de a acţiona împotriva naturii este un lucru contraproductiv, din care nu vei reuşi decât să te înşeli pe tine însuţi”, explica Piñera.[235] Pinochet era de acord cu acest punct de vedere: oamenii, scria el odată, trebuie să se supună

[234] *Ibid.,* 69.
[235] Valdes, *Pinochet’s Economists,* 31.

structurii, deoarece „natura ne arată ordinea fundamentală, iar ierarhia este un lucru necesar”.[236] Această pretenţie de reciprocitate a supunerii faţă de ordinele venite din partea unor legi naturale superioare constituia baza alianţei lui Pinochet cu băieţii de la Chicago.

În primele optsprezece luni de la preluarea puterii, Pinochet respectă cu stricteţe regulile „băieţilor”: privatizează unele (dar nu pe toate) companii de stat (incluzând printre acestea, o serie de bănci), permite introducerea celor mai noi forme de speculaţie financiară, deschide larg graniţele importurilor, demolând toate barierele care-i protejau de multă vreme pe producătorii locali şi reduce cheltuielile guvernamentale cu 10%, cu excepţia armatei, care primeşte o creştere semnificativă a sumei alocate.[237] De asemenea, elimină controlul preţurilor, o mişcare radicală pentru o ţară în care preţurile produselor de bază, ca pâinea sau uleiul pentru gătit, erau fixe de zeci de ani.

Băieţii de la Chicago îl asiguraseră pe Pinochet că, dacă retrage brusc şi total implicarea guvernamentală în aceste domenii, legile „naturale” ale economiei îşi redescoperă

---

[236] Constable şi Valenzuela, *A Naţion of Enemies,* 70.

[237] Singura barieră comercială pusă de Pinochet era un tarif vamal de 10%, ceea ce nu constituia de fapt o barieră comercială, ci doar o taxă minoră de import. Andre Gunder Frank, *Economic Genocide în Chile: Monetarist Theory versus umanity* (Nottingham, UK: Spokesman Books, 1976), 81.

echilibrul, iar inflaţia – pe care o considerau un fel de febră economică ce indica prezenţa unor organisme nesănătoase în economie – avea să se reducă, la rândul ei, ca prin miracol. Dar greşeau. În 1974, inflaţia atinge cota de 375%, cea mai mare din întreaga lume şi aproape dublă decât cea mai înaltă inflaţie din perioada lui Allende.[238] Preţul alimentelor de bază, pâinea de exemplu, explodează din cauza experimentului lui Pinochet cu „piaţa liberă”, o libertate care inundase ţara cu importuri ieftine. Întreprinderile locale dau faliment, incapabile să reziste concurenţei, şomajul atinge cote maxime, iar foametea atinge cote critice. Primul laborator al Şcolii de la Chicago este, astfel, o adevărată catastrofă.

Sergio de Castro şi ceilalţi *băieţi de la Chicago* încercau să demonstreze (tipic) că problema nu era legată de teoria lor, ci de faptul că preceptele sale nu erau aplicate cu suficientă stricteţe. Economia nu reuşise să se autocorecteze şi să se reîntoarcă la acel echilibru armonios din cauză că încă mai existau resturi ale „distorsiunilor”, după aproape de jumătate de secol de interferenţe

[238] Acestea sunt nişte estimări conservative. Gunder Frank scrie că, în primul an de guvernare a juntei, inflaţia atinge un procentaj de 508%, aceasta putând atinge 1.000% pentru „nevoile de pază”. În 1972, ultimul an al lui Allende’s la putere, inflaţia ajunsese la 163%. Constable şi Valenzuela, *A Naţion of Enemies,* 170; Gunder Frank, *Economic Genocide în Chile,* 62.

guvernamentale. Pentru ca experimentul să poată funcţiona corespunzător, Pinochet trebuia să cureţe economia de acele distorsiuni, prin introducerea şi mai multor reduceri şi prin accelerarea privatizării.

În acel an şi jumătate, o mare parte din elita afaceriştilor chilieni se săturase deja de aventurile băieţilor de la Chicago în capitalismul extrem. Singurii care beneficiaseră de pe urma acestor schimbări erau companiile străine şi o clică mică de finanţişti, supranumiţi „piranha”, care profitaseră enorm de pe urma speculaţiilor din piaţă. Lucrătorii din sectorul manufacturier, care susţinuseră cu tărie lovitura de stat, erau acum eliminaţi, încetul cu încetul. Orlando Sáenz – preşedintele Asociaţiei Naţionale a Manufacturierilor, cel care i-a făcut părtaşi pe băieţii de la Chicago la acest puci – considera acum rezultatele acestui experiment „unul dintre cele mai răsunătoare eşecuri ale istoriei noastre economice”.[239] Cei care lucrau în acest sector fuseseră împotriva socialismului lui Allende, dar s-ar fi mulţumit cu o economie centralizată. „Nu este posibilă continuarea haosului financiar care domină acum în Chile”, spunea Sáenz. „Toate miile şi milioanele de resurse financiare folosite în operaţii speculative

[239] *Que Pasa* (Santiago), 16 ianuarie 1975, citat în Gunder Frank, *Economic Genocide în Chile, 26.*

de tip *wildcat*[240], chiar sub nasul celor care nu au nici măcar o slujbă, trebuie canalizate în investiţii productive.”[241]

Planul lor se afla acum într-un mare pericol, drept pentru care băieţii de la Chicago şi aceşti *piranha* (este important de menţionat că între cele două grupări exista un grad semnificativ de suprapunere) decid că e momentul să cheme în ajutor artileria grea. Astfel, în martie 1975, la invitaţia unei bănci importante, Milton Friedman şi Arnold Harberger zboară la Santiago pentru salvarea acestui experiment.

Friedman, adevăratul guru al noii ordini, este întâmpinat de presa controlată de junta militară ca o vedetă rock. Fiecare declaraţie a sa este un titlu pe prima pagină, prelegerile sale academice sunt difuzate pe postul naţional de televiziune şi i se acordă cea mai importantă audienţă: o întâlnire privată cu generalul Pinochet.

Pe durata întregii sale vizite, Friedman fredonează la nesfârşit acelaşi refren: junta militară se află pe drumul cel bun, dar trebuie să se lase şi mai mult în voia mecanismelor economiei de piaţă. În discursurile şi interviurile oferite, Friedman foloseşte un termen care nu mai fusese folosit în legătură cu o criză

---

[240] Speculaţii financiare riscante, mai ales în domeniul prospectărilor după câmpuri petrolifere, în zone fără reputaţie. (n. t.).

[241] *La Tercera* (Santiago), 9 aprilie 1975, citat în Orlando Letelier, „The Chicago Boys în Chile”, *The Naţion,* 28 august 1976.

economică din lumea reală: „terapia de şoc”. El afirmă că aceasta era „singura doctorie. Fără îndoială. Nu există alta. Nu există nicio altă soluţie pe termen lung.”[242] Atunci când un reporter chilian aduce în discuţie faptul că până şi Richard Nixon, preşedintele american de atunci, impusese anumite controale pentru temperarea pieţei libere, Friedman îşi pierde cumpătul, replicând: „Nu sunt de acord cu ele. Cred că nu ar trebui să le aplicăm. Sunt împotriva intervenţiei guvernamentale în economie, atât în ţara mea, cât şi în Chile.”[243]

După întrevederea cu Pinochet, Friedman şi-a luat câteva notiţe personale, pe care le-a reprodus în memoriile sale, zeci de ani mai târziu. El nota faptul că generalul „era atras în mod pozitiv de ideea aplicării unui tratament de şoc, însă era indubitabil tulburat de ideea că acest lucru ar fi putut atrage după el o perioadă de şomaj.”[244] În acest moment, Pinochet căpătase o notorietate mondială de pe urma ordinelor pe care le dăduse pentru masacrarea oamenilor în stadioane; faptul că până şi acest dictator părea să fie „şocat” de costul uman al terapiei de şoc ar fi trebuit să-l pună pe gânduri pe Friedman. În schimb, într-o scrisoare ulterioară, el continuă să-l laude pentru deciziile

---

[242] EZ Mercuric (Santiago), 23 martie 1976, citat în *ibid.*
[243] *Que Pasa* (Santiago), April 3,1975, citat în *ibid.*
[244] Friedman şi Friedman, Two *Lucky People,* 399.

„extrem de înţelepte”, insistând asupra necesităţii ca Pinochet să reducă şi mai mult cheltuielile guvernamentale, cu „25% în următoarele şase luni... în toate domeniile de activitate”, adoptând totodată un pachet de politici pro-business, care să aducă ţara în pragul unei „pieţe libere absolute”. Friedman prezice că sutele de oameni care aveau să fie concediaţi din sectorul public urmau să-şi găsească noi locuri de muncă în sectorul privat, care va intra într-o perioadă de creştere, după ce Pinochet va desfiinţa „cât mai multe din obstacolele care împiedică acum piaţa privată”.[245]

Friedman îi oferă asigurări generalului că, dacă îi urmează sfaturile, va fi creditat cu un adevărat „miracol economic”; că va putea „stopa inflaţia în câteva luni”, problema şomajului va fi la fel de „scurtă” – măsurabilă în câteva luni de zile –, iar recuperarea ulterioară va fi rapidă”. Pinochet trebuia în acest caz să acţioneze rapid şi decisiv; Friedman evidenţiază în mod repetat importanţa „şocului”, folosind acest cuvânt de trei ori şi subliniind că „abordarea treptată nu reprezintă o opţiune fezabilă”.[246]

Pinochet este convertit. În scrisoarea de

[245] *Ibid.,* 593–594.
[246] *Ibid.,* 592–594.

răspuns, şeful suprem al statului chilian îşi exprimă „cea mai înaltă şi mai respectuoasă consideraţie” faţă de Friedman, asigurându-l că „planul este pe deplin implementat în momentul de faţă”.[247] Imediat după vizita lui Friedman, Pinochet îl concediază pe ministrul economiei, oferindu-i poziţia vacantă lui Sergio de Castro, pe care îl avansează ulterior în postul de ministru al finanţelor. De Castro umple guvernul cu mulţi colegi de-ai săi de la Chicago, pe unul dintre aceştia numindu-l la conducerea băncii centrale. Orlando Sáenz – cel care fusese împotriva concedierilor în masă şi închiderii fabricilor este înlocuit din postul de şef al Asociaţiei Manufacturierilor cu cineva cu o atitudine mai înţelegătoare faţă de beneficiile (terapiei) şocului. „Dacă există industriaşi care se plâng din această cauză, atunci să se «ducă dracului». Nu-i voi apăra”, declară noul director.[248]

Scăpaţi de toate vocile potrivnice, Pinochet şi de Castro încep să demonteze sistemul de asistenţă socială pentru aducerea statului chilian în stadiul de utopie capitalistă pură. În 1975, dintr-o dată, ei reduc, cheltuielile sociale cu 27%, şi continuă în acest ritm până în 1980, când acesta ajunge jumătate faţă de ceea ce

[247] *Ibid.,* 594.
[248] Gunder Frank, *Economic Genocide în Chile,* 34.

fusese în perioada lui Allende.[249] Sănătatea şi educaţia sunt cel mai greu lovite. Până şi *The Economist,* gazeta de perete a pieţei libere, numeşte aceste reduceri o „orgie a automutilării”.[250] De Castro privatizează aproape 500 de companii de stat şi bănci, dându-le practic pe nimic, deoarece întreg etosul acestei întreprinderi era de a le plasa, cât mai repede cu putinţă, în locul pe care-l ocupau în ordinea economică.[251] Nu are nicio milă pentru companiile locale şi înlătură şi mai multe bariere comerciale protecţioniste; rezultatul acestei acţiuni înseamnă pierderea a 177.000 de locuri de muncă în industrie, între 1973 şi 1983.[252] La mijlocul anilor ’80, industria manufacturieră scade, ca procent din economie, la cote înregistrate ultima oară în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial.[253]

Tratamentul de şoc constituia o descriere potrivită pentru prescrierile lui Friedman. Pinochet îşi trimite în mod deliberat ţara într-o

[249] Constable şi Valenzuela, *A Naţion of Enemies,* 172–173.

[250] „În 1980, cheltuielile publice pentru sănătate scăzuseră cu 17,6%, comparativ cu 1970, dar cele pentru educaţie cu 11,3%.” Valdes, *Pinochet’s Economists,* 23, 26; Constable şi Valenzuela, *A Naţion of Enemies,* 172–173; Robert Harvey, „Chile’s Counter-Revolution”, *Economist, 2* februarie 1980.

[251] Valdes, *Pinochet’s Economists, 22.*

[252] Albert O. Hirschman, „The Political Economy of Latin American Development: Seven Exercises în Retrospection”, *Latin American Research Review* 12, nr. 3 (1987): 15.

[253] Public Citizen, „The Uses of Chile: How Politics Trumped Truth in the Neo-Liberal decision of Chile’s Development”, septembrie 2006, www.citizen.org.

stare de profundă recesiune, bazându-se pe teoria neverificată potrivit căreia o contracţie subită va zdruncina economia către însănătoşire. Logica acestei acţiuni era frapant de similară celei care-i animase pe psihiatrii care în anii ’40-’50 prescriseseră electroşocuri, convinşi că inducerea deliberată a unor crize convulsive tonico-clonice (grand mal) va reîncărca miraculos sistemul de operare al memoriei pacienţilor.

Teoria terapiei şocului economic se bazează, parţial, pe rolul pe care-l joacă aşteptările în alimentarea procesului inflaţionist. Astfel, controlarea inflaţiei necesită mai mult decât simpla schimbare a politicilor monetare, fiind nevoie de o schimbare în atitudinea consumatorilor, angajatorilor şi angajaţilor. Rolul unei schimbări bruşte, discordante este de a schimba brusc aşteptările oamenilor, semnalând publicului faptul că regulile jocului s-au schimbat în mod dramatic, ceea ce înseamnă că atât preţurile, cât şi salariile vor înceta să mai crească. Conform acestei teorii, cu cât aşteptările oamenilor privitor la rata inflaţiei vor fi reduse mai repede, cu atât va fi mai mică perioada de recesiune şi de creştere a şomajului. În ciuda acestui pronostic, mai ales în ţările în care clasa politică şi-a pierdut credibilitatea, doar un şoc major şi decisiv în strategiile economice mai poate „învăţa”

publicul asemenea lecţii dure.[254]

Provocarea unei recesiuni sau a unei depresiuni economice este un act brutal, deoarece atrage în mod necesar după sine o sărăcie generală, motiv pentru care, până în acest moment niciun lider politic nu fusese dornic să testeze această teorie. Cine vrea să fie responsabil pentru crearea a ceea ce *Business Week* descria ca „Doctorul Strangelove[255] şi depresiunea economică indusă în mod deliberat”?[256]

Pinochet şi-a asumat acest risc. În primul an al

---

[254] Anumiţi economişti ai Şcolii de la Chicago pretind că primul experiment al terapiei de şoc a avut loc în Germania occidentală, la 20 iunie 1948. La acea dată, ministrul finanţelor, Ludwig Erhard, elimină majoritatea controalelor asupra preţurilor introducând o nouă monedă. Aceste mişcări sunt subite şi lipsite de orice avertizare, ceea ce creează un uriaş şoc economiei germane, ducând la o creştere dramatică a şomajului. Numai că paralelismul se opreşte aici: reformele lui Erhard sunt strict destinate preţurilor şi politicii monetare, ele nefiind acompaniate de reduceri în programele sociale sau prin introducerea nemijlocită a comerţului liber; totodată, sunt introduse o serie de măsuri pentru protejarea cetăţenilor de aceste şocuri, incluzând printre acestea o creştere semnificativă a salariilor. Chiar şi după acest şoc, Germania de Vest întruneşte cu uşurinţă calităţile unui stat cvasi-socialist, conform definiţiei lui Friedman: oferă locuinţe la preţuri subvenţionate, pensii de stat, asistenţă medicală gratuită, precum şi un sistem educaţional de stat; totodată, statul gestionează şi subvenţionează toate activităţile, de la companiile de telefon, până la întreprinderile de aluminiu. Creditarea lui Erhard cu inventarea terapiei de şoc reprezintă un scenariu de telenovelă, de vreme ce experimentul său se petrece după eliberarea Germaniei de sub tiranie. Şocul lui Erhard însă seamănă foarte puţin cu transformările fundamentale care sunt în prezent înţelese prin terapia şocului economic – această metodă şi-a făcut pionieratul sub Friedman şi Pinochet, într-o ţară care tocmai îşi pierduse libertatea.

[255] Dr. Strangelove este personajul central al filmului semnat de Stanley Kubrick, „Dr. Strangelove sau cum am învăţat să nu mă mai

terapiei de şoc prescrise de Friedman, economia chiliană se contractă cu 15%, în vreme ce şomajul – de doar 3% în perioada lui Allende – atinge o cotă de 20%, procent nemaiîntâlnit în Chile la vremea aceea.[257] Ţara intrase fără îndoială în convulsii, în urma supunerii la acest „tratament”. În ciuda prezicerilor optimiste emise de Friedman, criza şomajului avea să dureze mulţi ani, şi nu doar câteva luni de zile.[258] Junta, care adoptase instantaneu metaforele lui Friedman, în care acesta menţiona cuvântul „boală”, are o atitudine ireconciliabilă în această privinţă, explicând că „această cale a fost aleasă pentru că este singura care luptă direct cu boala”.[259] Friedman este de aceeaşi părere. Atunci când este interpelat de un reporter care îl întreabă dacă nu considera „excesiv costul social al politicilor sale”, el răspunde „ce întrebare prostească!”.[260] Unui alt reporter îi spune: „Singura mea grijă este dacă ele vor continua în acest ritm

---

[256] „A Draconian Cure for Chile’s Economic Ills?” *Bnsinessweek,* 12 ianuarie 1976.

[257] Peter Dworkin, „Chile’s Brave New World of Reaganomics”, *Fortune, 2* noiembrie 1981; Caldes, *Pinochet’s Economists,* 23; Letelier, „The Chicago Boys în Chile.”

[258] „Hirschman, „The Political Economy of Latin American Development”, 15.

[259] Ministrul finanţelor numit de junta militară, Jorge Cauas, este autorul declaraţiei. Constable şi Valenzuela, *A Naţion of Enemies,* 173.

[260] Ann Crittenden, „Loans from Abroad Flow to Chile’s Rightist Junta”, *New York Times,* februarie 1976.

suficient de mult timp şi de bine."[261]

Un lucru interesant îl constituie faptul că cel mai vehement critic al terapiei de şoc vine tocmai din partea unuia dintre foştii studenţi ai lui Friedman, Andre Gunder Frank. În anii '50, în timpul studenţiei la Universitatea din Chicago, Gunder Frank, originar din Germania, auzise atât de multe lucruri despre Chile, încât, atunci când îşi termină doctoratul în economie, se decide să viziteze ţara pe care profesorii săi o ilustraseră drept o anti-utopie[262] developmentalistă, pentru a verifica cu ochii săi francheţea acestei caracterizări. Plăcându-i ceea ce găseşte acolo, ajunge să predea la Universitatea din Chile, după care lucrează în funcţia de consilier economic în guvernul lui Salvador Allende, unde îşi câştigă un respect enorm. În calitate de *băiat de la Chicago* aflat în Chile, care denunţă ortodoxia economiei pieţei libere specifică şcolii pe care o absolvise, Gunder Frank deţine o perspectivă unică asupra aventurii economice în care pornise această ţară. La un an după ce Friedman prescrisese o doză maximă de şoc, el scrie „o scrisoare deschisă lui Arnold Harberger şi lui Milton Friedman" plină de furie, în care argumentează,

---

[261] A Draconian Cure for Chile's Economic Ills?" *Businessweek,* 12 ianuarie 1976.

[262] În orig. dystopia, δυσ şi τοπος, opusul unei societăţi utopice; un stat în care condiţiile de trai sunt extrem de mizere, iar sărăcia este accentuată de oprimare, violenţă, boli şi/sau poluare. (n. t.).

pe baza educaţiei pe care o primise la Universitatea din Chicago, modul negativ „în care pacientul chilian a răspuns tratamentului vostru”.[263]

El calculează aici felul în care putea supravieţui o familie chiliană cu ceea ce Pinochet pretindea că ar constitui un „salariu din care se putea trăi”. În jur de 74% din venitul unei familii era cheltuit doar pentru cumpărarea pâinii, ea fiind astfel forţată să renunţe la lucrurile de „lux”, precum laptele sau biletele de autobuz pentru a merge la lucru. Prin comparaţie, în perioada lui Allende, pâinea, laptele şi biletele pentru mijloacele de transport în comun însumau 17% din salariul unui angajat în sectorul public.[264] Mulţi copii nu primeau lapte nici la şcoală, de vreme ce una dintre primele măsuri luate de juntă o constituise eliminarea laptelui din şcoli. Ca urmare a acestei reduceri, care făcea să sporească disperarea în rândul populaţiei, tot mai mulţi elevi leşinau în clase, în vreme ce foarte mulţi încetaseră să mai meargă la şcoală.[265] Gunder Frank vedea o legătură directă între politicile economice brutale impuse de foştii săi colegi şi violenţa pe care Pinochet o asmuţise asupra ţării. Reţetele lui Friedman erau atât de dure, scria acest *băiat de la*

[263] Gunder Frank, *Economic Genocide în Chile,* 58.
[264] Ibid.*,* 65–66.
[265] Harvey, „Chile’s Counter-Revolution”; Letelier, „The Chicago Boys în Chile.”

Chicago profund nemulţumit de ceea ce vedea, încât nu puteau fi impuse sau implementate în absenţa elementelor îngemănate care le fundamentau: forţa militară şi teroarea politică”.[266]

Neabătută, echipa economică a lui Pinochet îşi continuă pionieratul în cele mai experimentale domenii, introducând cele mai avangardiste politici ale lui Friedman: sistemul public de învăţământ este înlocuit cu un sistem de şcoli charter[267], care funcţionează pe baza unui sistem de vouchere, iar sistemul de sănătate este privatizat în formula *pay-as-you-go*; totodată, grădiniţele şi cimitirele sunt privatizate. În fine, cea mai radicală privatizare este cea a sistemului de asigurări sociale. José Piñera, cel care introduce programul, afirmă că i-a venit ideea citind *Capitalism şi libertate*.[268] În mod curent, administraţia lui George W. Bush este creditată cu pionieratul „societăţii proprietarilor” dar, de fapt, guvernul lui Pinochet este cel care introduce pentru prima oară ideea unei „naţiuni de proprietari”.

Chile intră acum într-un teritoriu virgin, iar adepţii economiei pieţei libere de pretutindeni,

---

[266] Gunder Frank, *Economic Genocide în Chile,* 42.

[267] Şcolile charter (primare, gimnaziale sau licee) sunt şcoli care funcţionează în baza unui contract încheiat între organizatorii (părinţi, cadre didactice) şi sponsorii (organizaţii private) unor astfel de entităţi educaţionale, care se bucură de o autonomie deplină faţă de autorităţile locale. (n. t.).

[268] Piñera, „How the Power of Ideas Can Transform a Country”.

obişnuiţi să dezbată meritele unor astfel de politici doar în cadru pur academic, devin extrem de atenţi. „Manualele de economie spun că aşa ar trebui să funcţioneze lumea, dar unde altundeva se pune în practică această teorie?" se întreba revista americană de afaceri *Barron's*.[269] Într-un articol intitulat „Chile, un test de laborator pentru un teoretician", cotidianul *The New York Times* nota că „nu se întâmplă deseori ca unui economist de prim rang, ale cărui perspective sunt atât de robuste, să i se ofere şansa să-şi testeze reţetele specifice pentru îndreptarea unei economii atât de bolnave. Este şi mai neobişnuit cazul în care clientul economistului respectiv se întâmplă să fie o altă ţară decât cea natală."[270] Mulţi au venit să arunce o privire de aproape asupra acestui laborator chilian, printre aceştia numărându-se şi Friedrich Hayek, care călătoreşte în Chile de mai multe ori, iar în 1981, alege Viña del Mar (oraşul în care fusese pus la cale puciul) pentru a susţine o serie de conferinţe regionale ale societăţii Mont Pelerin, consiliul de experţi al contrarevoluţiei.

Mitul miracolului chilian

[269] Robert M. Bleiherg, „Why Attack Chile?" Barren's, 22 iunie 1987.
[270] Jonathan Kandell, „Chile, Lab Test for a Theorist", *New York Times,* 21 martie 1976.

Trei decenii mai târziu, Chile rămâne exemplul preferat al entuziaştilor pieţei libere, care susţin că friedmanismul funcţionează. Când Pinochet moare, în decembrie 2006 (la o lună după Friedman), cotidianul *The New York Times* îl laudă pentru „transformarea unei economii falimentare în cea mai prosperă din America Latină”, în vreme ce editorialul din *Washington Post* adaugă că „a introdus politicile economiei pieţei libere care au produs miracolul economic chilian”.[271] Faptele propriu-zise din spatele acestui „miracol chilian” constituie miezul unei dezbateri aprinse.

Pinochet rămâne la putere vreme de 17 ani şi în toată această perioadă schimbă direcţia politică de mai multe ori. Perioada de creştere permanentă folosită ca dovadă a succesului său miraculos nu începe să se manifeste decât de pe la jumătatea anilor ’80, exact la un deceniu după ce băieţii de la Chicago implementaseră terapia de şoc, şi cu mult după ce Pinochet fusese nevoit să facă o schimbare radicală de direcţie. Acest lucru se petrece în 1982 când, în ciuda aderenţei stricte la doctrina Şcolii de la Chicago, economia chiliană intră în colaps: datoria sa externă explodează, este confruntată din nou de hiperinflaţie, iar şomajul atinge o

[271] Kandell, „Augusto Pinochet, 91, Dictator Who Ruled by Terror în Chile, Dies”; „A Dictator’s Double Standard”, *Washington Post,* 12 decembrie 2006.

rată de 30% – de zece ori mai mare decât în timpul preşedinţiei lui Allende.[272] Principala cauză pentru această stare de fapt a fost că aceşti piranha – instituţiile financiare de tip Enron, pe care băieţii de la Chicago le scutiseră de orice reglementări guvernamentale – achiziţionaseră activele statului pe bani împrumutaţi adunând astfel o datorie de 14 miliarde de dolari.[273]

Situaţia era atât de instabilă încât Pinochet este nevoit să facă exact ceea ce ar fi făcut şi Allende în locul său: naţionalizează multe dintre aceste companii.[274] Confruntaţi cu un dezastru de asemenea proporţii, aproape toţi băieţii de la Chicago, inclusiv Sergio de Castro, îşi pierd posturile influente pe care le deţineau în guvern. Mulţi alţi absolvenţi de la Chicago, cu poziţii importante în structurile acestor piranha, ajung astfel să fie investigaţi pentru fraudă, dezbrăcându-se de faţada atent cultivată a neutralităţii ştiinţifice, o trăsătură centrală a identităţii „băiatului de la Chicago”.

Singurul lucru care, la începutul anilor ’80, a ferit statul Chile de un colaps economic definitiv este faptul că Pinochet nu a privatizat Codelco, compania minieră pentru extracţia de cupru, naţionalizată de Allende. Această companie

---

[272] Greg Grandin, *Empire’s Workshop: Latin America and the Roots of U.S. Imperialism* (New York: Metropolitan Books, 2006), 171.
[273] *Ibid.,* 171.
[274] Constable şi Valenzuela, *A Naţion of Enemies,* 197–198.

genera 85% din veniturile anuale ce proveneau din export, ceea ce a permis statului chilian să beneficieze de o sursă stabilă de venituri atunci când acest balon financiar de săpun urma să pleznească.[275]

Este clar că Chile nu a fost niciodată acel laborator „pur" al pieţei libere pe care susţinătorii săi îl aclamau. În schimb, a fost o ţară în care o mică elită a trecut de la un stadiu de prosperitate la unul de opulenţă într-o perioadă foarte scurtă de timp: o formulă extrem de profitabilă, garantată de datorii şi, în acelaşi timp, puternic subvenţionată (şi ulterior făcută scăpată) cu fonduri publice. Atunci când miracolul este dezgolit de toată publicitatea senzaţională care i-a fost făcută şi de tehnica de vânzări în care a fost împachetat, statul chilian aflat sub dictatura lui Pinochet şi a băieţilor de la Chicago nu era nicidecum un stat capitalist, cu o economie de piaţă liberă, ci unul corporatist. Corporatismul sau „corporativismul" se referea iniţial la modelul lui Mussolini de stat poliţienesc, gestionat ca o alianţă a celor trei puteri majore din societate – guvernul, comunitatea de afaceri şi sindicatele –, toate colaborând pentru garantarea ordinii în numele naţionalismului. În Chile, ceea ce se inaugurează sub Pinochet este o evoluţie a

[275] José Piñera, „Wealth through Ownership: Creating Property Rights în Chilean Mining", *Cato Journal* 24, nr. 3 (toamna 2004): 296.

corporatismului: o alianţă reciproc avantajoasă între un stat poliţienesc şi marile corporaţii, care îşi unesc forţele pentru a porni un război total împotriva celui de-al treilea sector al puterii – cel al muncitorilor –, crescând astfel în mod drastic partea din veniturile naţionale care-i era destinată acestei alianţe.

Acest război – pe care este uşor de înţeles de ce mulţi chilieni îl consideră un război al bogaţilor împotriva celor săraci şi a clasei de mijloc – reprezintă adevărata poveste a „miracolului" economic din Chile. Până în 1988, când în sfârşit economia se stabilizează şi începe să crească rapid, 45% din populaţia tării se afla sub pragul de sărăcie.[276] Dar veniturile celor mai bogaţi 10% dintre chilieni cresc cu 83%.[277] Chiar şi în 2007, Chile rămâne una dintre societăţile în care se înregistrează cele mai mari discrepanţe între venituri din întreaga lume: din 123 de ţări în care Organizaţia Naţiunilor Unite a contorizat inegalitatea veniturilor, Chile se situează pe poziţia 116, făcând-o cea de-a opta ţară din lume din punctul de vedere al inegalităţii veniturilor populaţiei.[278]

---

[276] Interviu cu Alejandro Foxley realizat pe data de 26 martie 2001, pentru *Commanding Heights: The Battle for the World Economy,* www.pbs.org.

[277] Constable şi Valenzuela, *A Naţion of Enemies,* 219.

[278] Agenţia Centrală de Informaţii (CIA), „Field Listing-Distribution of family income – Gini index", *World Factbook 2007,* www.cia.gov.

Dacă acest palmares califică Chile drept un miracol pentru economiştii Şcolii de la Chicago, este posibil ca, de fapt, terapia de şoc să nu fi avut de-a face cu zdruncinarea economiei întru însănătoşirea sa. Poate că nu trebuia să facă decât ceea ce a şi făcut: să aspire avuţia către vârful societăţii şi să şocheze brutal majoritatea clasei de mijloc.

Acesta era felul în care vedea lucrurile Orlando Letelier, fostul ministru al apărării numit de Allende. După ce a petrecut un an în închisorile lui Pinochet, Letelier reuşeşte să scape din Chile, mulţumită unei campanii internaţionale de lobby intense. Urmărind din exil sărăcirea rapidă a ţării sale, Letelier scria în 1976 că „în ultimii trei ani, mai multe miliarde de dolari au fost luate din buzunarele salariaţilor şi puse în buzunarele capitaliştilor şi latifundiarilor... concentrarea avuţiei nu reprezintă un accident, ci o regulă; nu reprezintă rezultatul periferic al unei situaţii dificile – aşa cum ar dori junta ca lumea să creadă că stau lucrurile –, ci baza unui proiect social; ea nu reprezintă o obligaţie economică, ci un succes politic temporar.”[279]

Ceea ce Letelier nu avea cum să ştie la acea vreme era că statul chilian, aflat sub conducerea Şcolii de la Chicago, constituia un prolog al viitoarei economii mondiale, un model

[279] Letelier, „The Chicago Boys în Chile.”

care avea să se repete la nesfârşit, din Rusia, până în Africa de Sud, sau Argentina: un balon de săpun metropolitan, compus din speculaţii frenetice şi contabilitate dubioasă, alimentând super-profituri şi un consumism frenetic, încercuit de infrastructura şi fabricile fantomatice ale trecutului în care se dezvoltaseră; jumătate din populaţie exclusă total din economie; o corupţie scăpată de sub control, într-un capitalism de cumetrie; decimarea întreprinderilor mici şi mijlocii cu capital autohton; un transfer uriaş de active din proprietatea statului în mâinile antreprenorilor, urmat de un transfer uriaş al datoriilor private ale acestor antreprenori în conturile statului. Dacă trăiai în Chile şi te aflai în afara acestui balon de avuţie, miracolul arăta precum Marea Recesiune, însă înăuntrul coconului etanş, profiturile curgeau nestingherite cu o viteză şi cu o uşurinţă atât de mare, încât averea câştigată atât de facil, prin „reformele" terapiei de şoc, a constituit cocaina *crack*[280] de care au rămas dependente pieţele financiare până în zilele noastre. Acesta este, deci, motivul pentru care lumea finanţelor nu a ripostat contradicţiilor evidente ale experimentului chilian, printr-o reevaluare a premiselor

[280] O combinaţie de cocaină şi heroină, numită şi cocaina săracilor, care creează utilizatorilor acestui drog o puternică dependenţă. (n. t.).

fundamentale ale *laissez-faire*-ului. În schimb, a reacţionat cu logica drogatului: de unde fac rost de următoarea doză?

Revoluţia se întinde, oamenii dispar

O vreme, următoarea doză a venit din alte ţări ale Conului de Sud, care fuseseră contaminate de contrarevoluţia Şcolii de la Chicago. Brazilia era deja sub controlul unei junte militare susţinute de SUA şi mai mulţi foşti studenţi ai lui Friedman deţineau poziţii-cheie în administraţia ei. Friedman călătoreşte în Brazilia în 1973, când brutalitatea regimului ajunge la apogeu, şi declară experimentul economic de aici „un miracol”.[281] În Uruguay, armata organizează în 1973 o lovitură de stat, iar un an mai târziu decide şi ea să urmeze calea Şcolii de la Chicago. Neavând însă suficienţi absolvenţi uruguayeni ai şcolii, generalii îi invită pe „Arnold Harberger şi [profesorul în economie] Larry Sjaastad, de la Universitatea din Chicago, împreună cu echipa acestora, care includea foşti studenţi ai Universităţii, din Argentina, Chile şi Brazilia, să reformeze sistemul de impozitare şi politicile comerciale ale Uruguayului”.[282] Efectele acestei măsuri asupra

[281] Milton Friedman, „Economic Miracles”, *Newsweek,* 21 ianuarie 1974.

[282] Glen Biglaiser, „The Internaţionalization of Chicago’s Economics în Latin America”, *Economic Development and Cultural Change* 50

egalitarismului societăţii uruguayene sunt imediate: salariile reale se reduc cu 28%, iar pe străzile din Montevideo apar pentru prima dată hoarde de cerşetori.[283]

Următoarea ţară care se alătură acestui experiment este Argentina, în 1976, când o juntă militară o înlătură de la putere pe Izabela Peron. În urma acestui ultim puci Argentina, Chile, Uruguay şi Brazilia – ţările-model ale developmentalismului – sunt gestionate acum de guvernări susţinute de SUA, constituind totodată laboratoare reale ale economiei Şcolii de la Chicago.

Potrivit unor documente braziliene desecretizate în martie 2007, cu doar câteva săptămâni înainte ca generalii argentinieni să preia puterea în stat, aceştia îl contactează pe Pinochet şi membrii juntei militare braziliene schiţând principalii paşi ce trebuiau urmaţi de viitorul regim".[284]

În ciuda strânsei colaborări evidenţiate în aceste documente, guvernul militar argentinian nu merge atât de departe cu experimentările neoliberale pe cât o făcuse Pinochet; astfel, nu sunt privatizate resursele de petrol şi sistemul

---

(2002): 280.

[283] Lawrence Weschler, *A Miracle, a Universe: Settling Accounts with Torturers* (New York: Pantheon Books, 1990), 149.

[284] Citatul provine din notele ambasadorului brazilian în Argentina la acea vreme, Joao Baptista Pinheiro. Reuters, „Argentine Military Warned Brazil, Chile of '76 Coup", CNN, 21 martie 2007.

naţional de asigurări (acest lucru petrecându-se doar mai târziu). În schimb, atunci când această juntă doreşte să atace politicile şi instituţiile responsabile pentru ridicarea clasei săracilor din Argentina la nivelul clasei de mijloc, ea urmăreşte îndeaproape exemplul oferit de Pinochet, mulţumită în parte abundenţei de economişti argentinieni care absolviseră Şcoala de la Chicago.

Nou-creaţilor băieţi de la Chicago argentinieni li se oferă posturi economice cheie în acest guvern militar – de la cel de ministru de finanţe, la preşedintele băncii centrale, sau director al departamentului de cercetare din trezoreria Ministerului de finanţe, şi până la o serie de alte posturi de nivel mediu de conducere.[285] Dar în vreme ce băieţii de la Chicago argentinieni erau nişte participanţi entuziaşti în acest guvern militar, în cea mai înaltă funcţie din economie este numit nu unul dintre ei, ci José Martínez de

[285] Mario I. Blejer era secretar de stat la Ministerul finanţelor din Argentina, în timpul dictaturii. El primeşte un doctorat în economie de la Universitatea din Chicago, cu un an înaintea loviturii militare. Adolfo Diz, la rândul său deţinător al unui doctorat de la Universitatea din Chicago, era preşedintele Băncii Centrale în perioada dictaturii militare. Fernando De Santibanes, care deţine şi el un doctorat al Universităţii din Chicago, lucrează în cadrul Băncii Centrale în perioada dictaturii. Ricardo Lopez Murphy, deţinător al unui masterat de la aceeaşi Universitate din Chicago, este directorul Biroului pentru cercetare economică şi analiză fiscală, din cadrul Departamentului Trezoreriei al Ministerului Finanţelor (1974–1983). O serie de alţi absolvenţi ai Universităţii din Chicago deţin diferite poziţii economice în perioada dictaturii militare, lucrând în calitate de consultanţi sau de consilieri juridici.

Hoz. Acesta era unul dintre aristocraţii latifundiari care alcătuiau Asociaţia crescătorilor de vite, Sociedad Rural, cea care controla de multă vreme exporturile argentiniene. Toate aceste familii – cel mai apropiat lucru de o aristocraţie pe care-l poseda Argentina– fuseseră mulţumite cu ordinea economică feudală care domnise anterior – o perioadă în care nu îşi făcuseră griji că pământul lor ar fi putut fi redistribuit ţăranilor sau că preţul cărnii ar putut fi coborât pentru ca toată lumea să aibă ce mânca.

Martínez de Hoz fusese preşedintele asociaţiei Sociedad Rural, la fel ca tatăl și bunicul său; el era membru în consiliile directoare ale mai multor corporaţii multinaţionale, inclusiv Pan American Airways şi ITT. Atunci când şi-a ocupat postul în guvernul juntei militare, nu mai era nicio îndoială că acest puci reprezentase o revoltă a elitelor, o contrarevoluţie pornită împotriva celor 40 de ani de domnie" a muncitorilor argentinieni.

Prima acţiune a lui Martínez de Hoz în calitate de ministru al economiei a fost de a interzice grevele şi de a permite angajatorilor să îşi concedieze angajaţii după bunul lor plac; apoi aboleşte controlul preţurilor, o măsură care determină creşterea exponenţială a preţurilor. Mai mult, este hotărât să transforme din nou Argentina într-o ţară ospitalieră pentru

multinaţionale. Aboleşte restricţiile care nu permiteau proprietatea cu capital străin, iar în primii ani de la numirea în această funcţie, privatizează sute de companii de stat.[286] Toate aceste măsuri îi aduc susţinători influenţi la Washington. Documente desecretizate arată cum William Rogers, secretar de stat adjunct pentru America Latină, îi spune şefului său de atunci, Henry Kissinger, la scurt timp după lovitura de stat: „Martínez de Hoz este un om bun. Am fost în strânsă legătură cu el în toată această perioadă". Kissinger este atât de impresionat de el, încât organizează o întâlnire la cel mai înalt nivel la Washington, „ca un gest simbolic". El se oferă să dea două telefoane pentru susţinerea eforturilor economice ale Argentinei: „Îl voi suna pe David Rockefeller", îi spune Kissinger ministrului de externe al juntei, referindu-se la preşedintele băncii Chase Manhattan. „Şi îl voi suna şi pe fratele său, vice-preşedintele [Statelor Unite, Nelson Rockefeller]."[287]

Pentru atragerea investiţiilor, Argentina plăteşte apariţia unui supliment publicitar de 31 de pagini în *Business Week,* produs de către

---

[286] Michael McCaughan, *True Crimes: Rodolfo Walsh* (London: Latin America Bureau, 2002), 284–90; „The Province of Buenos Aires: Vibrant Growth and Opportunity", *Businessweek,* 14 iulie 1980, supliment special pentru reclamă.

[287] Henry Kissinger şi Cesar Augusto Guzzetti, Memorandum al Conversaţiei, 10 iunie 1976, desecretizat, www.gwu.edu/-nsarchiv.

gigantul de publicitate Burson-Marsteller, în care declară că „puţine guverne în istoria lumii au fost atât de încurajatoare investiţiilor private... Trecem printr-o adevărată revoluţie socială şi suntem în căutare de parteneri. Ne eliberăm de etatism şi credem cu tărie în rolul fundamental pe care-l joacă sectorul privat.”[288][289]

Pentru a nu ştiu câta oară, impactul la nivel uman este mai presus de orice îndoială; în decurs de numai un an, salariile îşi pierd 40% din valoare, fabricile se închid, iar sărăcia scapă de sub control. Înainte ca junta militară să preia puterea, Argentina avusese mai puţini oameni care trăiau în sărăcie decât Franţa, sau SUA – de doar 9% – şi o rată a şomajului de numai 4,2%.[290] Acum însă, ţara începe să manifeste semne de subdezvoltare care se credeau demult date uitării. Cartierele sărace rămân fără apă, iar bolile, ce ar fi putut fi evitate, scapă de sub control.

În Chile, Pinochet avea mână liberă să folosească politici economice prin care pur şi simplu să eviscereze clasa de mijloc, dat fiind felul şocant şi înspăimântător prin care venise la putere. Deşi avioanele sale de vânătoare şi

---

[288] Junta era atât de nerăbdătoare să pună ţara la licitaţie încât oferă investitorilor „o reducere de 10% pentru pământul care urma să fie desţelenit în următoarele şaizeci de zile de la cumpărare”.

[289] „The Province of Buenos Aires”. Notă de subsol: *Ibid.*

[290] McCaughan, *True Crimes,* 299.

plutoanele de execuţie fuseseră deosebit de eficiente în răspândirea terorii, acest lucru avea să-i atragă o notorietate dezastruoasă. Documentarele presei privind masacrele lui Pinochet stârnesc un protest mondial, iar activiştii din Europa şi din America de Nord fac un lobby agresiv guvernelor ţărilor lor de a nu întreţine relaţii economice cu guvernul chilian, un rezultat deosebit de nefavorabil unui regim al cărui *raison d'étre* era să ţină ţara deschisă afacerilor.

Din documentele braziliene desecretizate recent reiese clar că, atunci când pregătiseră lovitura de stat din 1976, generalii argentinieni doriseră „să evite să sufere de pe urma unei campanii internaţionale de presă precum cea dezlănţuită împotriva statului Chile".[291] Pentru asta, trebuiau să folosească tactici de represiune mult mai discrete, de o anvergură mai mică a răspândirii terorii, care să nu atragă atenţia presei internaţionale. În Chile, Pinochet se mulţumeşte acum să-şi facă adversarii dispăruţi. În loc să-i omoare sau să-i aresteze, soldaţii îi răpesc, îi duc în tabere secrete unde îi torturează şi adesea îi ucid, după care neagă că ar şti ce s-a întâmplat cu ei. Apoi, aruncă trupurile în gropi comune. Potrivit Comisiei chiliene pentru aflarea adevărului, înfiinţate în mai 1990, poliţia secretă a aruncat unele din

[291] Reuters, „Argentine Military Warned Brazil, Chile of '76 Coup."

elicopter, direct în ocean, „după ce le tăiaseră mai întâi burţile, pentru ca aceste cadavre să nu mai poată ieşi la suprafaţă”.[292] Dincolo de subtilitate, dispariţiile devin o metodă chiar şi mai eficientă de răspândire a terorii decât se dovediseră masacrele publice, prin înfricoşătoarea idee că aparatul de stat putea fi folosit pentru a face oamenii să dispară pur şi simplu.

Pe la jumătatea anilor ’70, dispariţiile deveniseră instrumentul principal de constrângere al juntelor Şcolii de la Chicago în întregul Con de Sud, şi niciunii nu erau mai zeloşi în aplicarea sa decât generalii care ocupaseră Palatul prezidenţial din Argentina. Până la sfârşitul regimului militar impus de aceştia, se estimează că aproximativ 30.000 de oameni au fost făcuţi dispăruţi.[293] Mulţi dintre aceştia, precum omologii lor chilieni, erau aruncaţi din avioane în apele mâloase din Rio de la Plata.

Junta argentiniană excela în găsirea proporţiilor ideale dintre teroarea publică şi cea privată, lăsând la vedere suficient de multe acte de teroare cât să-i fie clare oricui repercusiunile întreprinderii unor acte necugetate de protest,

---

[292] *Report of the Chilean Naţional Commission on Truth and Reconciliation,* vol. 2, trad. Phillip E. Berryman (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1993), 501.

[293] Marguerite Feitlowitz, *A Lexicon of Terror: Argentina and the Legacies of Torture* (New York: Oxford University Press, 1998), ix.

dar ţinând secrete totodată suficient de multe din acţiunile sale cât să poată fi negate orice acuzaţii publice. În primele zile în care preia puterea, junta face o singură demonstraţie dramatică a disponibilităţii în folosirea forţei letale: un bărbat este împins dintr-un Ford Falcon (un vehicul notoriu prin faptul că era utilizat de poliţia secretă), după care este legat de cel mai proeminent monument al Buenos Aires-ului, Obeliscul alb de 67,5 metri înălţime, şi mitraliat plină stradă.

Ulterior, masacrele juntei devin clandestine, dar omniprezente. Dispariţiile, negate oficial, erau spectacole cât se poate de publice, dar care mizau pe o complicitate a tăcerii unor regiuni. Când cineva urma să fie eliminat, o coloană cu vehicule militare apărea în faţa casei persoanei respective sau a locului său muncă, înconjurând perimetrul şi fiind adesea însoţite de un elicopter ce survola la mică înălţime. Ziua în amiaza mare, şi deseori sub privirile vecinilor, poliţia sau soldaţii dărâmau uşa şi trăgeau afară victima, care îşi striga propriul nume înainte să dispară într-un Ford Falcon, sperând ca în acest fel poată înştiinţa familia că fusese ridicat. Anumite operaţiuni „secrete” erau impertinenţă crasă: astfel, era ştiut faptul că poliţia obişnuia să se urce în autobuze aglomerate şi să scoată oameni din mulţime, târându-i de păr; în oraşul Santa Fe, un cuplu a fost răpit în ziua căsătoriei

chiar din faţa altarului, dintr-o biserică plină de oameni.[294]

Caracterul public al terorii nu înceta după capturare. Odată aflaţi în custodia poliţiei, prizonierii argentinieni erau transportaţi la unul dintre cele peste 300 de lagăre de tortură care împânzeau ţara.[295] Multe dintre acestea se aflau în zone rezidenţiale foarte aglomerate; unul dintre cele mai notorii se afla într-un club sportiv, situat pe o stradă aglomerată din Buenos Aires, altul se afla într-o şcoală din centrul oraşului Bahía Blanca, iar altul se afla într-o aripă a unui spital care funcţiona ca atare. La aceste centre de tortură, prin ai căror pereţi prost izolaţi răsunau strigăte de durere, soseau la ore ciudate şi plecau în mare viteză vehicule militare, în care erau transportate pachete ciudate, prin care se puteau distinge forme umane, un lucru urmărit în tăcere de locuitorii din imediata vecinătate.

Regimul din Uruguay era comparabil în impertinenţa afişată: astfel, unul dintre principalele sale centre de tortură se afla în barăcile unui corp al marinei militare, pe o stradă din Montevideo, pavată cu lemn, o zonă frecventată anterior de familii pentru plimbări pe malul mării şi picnicuri. În vremea dictaturii, acest loc pitoresc era ocolit de oamenii care nu

---

[294] *Ibid.,* 149, 175.

[295] Feitlowitz, A *Lexicon of Terror,* 165.

voiau să audă urletele de durere.[296]

Junta argentiniană era deosebit de neglijentă atunci când se descotorosea de cadavrele victimelor. O plimbare în aer liber putea rezulta în oroarea de a da peste o groapă comună, de vreme ce asemenea gropi nu erau nici măcar bine astupate. Cadavre puteau apărea în ghenele de gunoi, după cum puteau apărea doar degete sau dinţi (aşa cum se întâmplă astăzi în Irak), sau erau scoase la malul lui Rio de la Plata, uneori şi câte şase odată, după vreun „zbor al morţii" al escadroanelor juntei. Ocazional, erau aruncate direct din elicopter pe terenurile vreunui fermier.[297]

Toţi argentinienii erau recrutaţi ca martori la eradicarea compatrioţilor lor, dar, în ciuda acestui fapt, majoritatea oamenilor pretindeau că nu au habar de ceea ce se petrece în jurul lor. Există o frază pe care argentinienii o folosesc pentru descrierea paradoxului cunoaşterii detaliate a situaţiei şi menţinerii ochilor închişi, care ilustrează starea generală de spirit din acea vreme: „Nu ştiam ceea ce nimeni nu putea nega."

Din cauza faptului că persoanele căutate de junte se refugiau în ţările vecine, guvernele

---

[296] Weschler, A *Miracle, a Universe,* 170.

[297] Amnesty Internaţional, *Report on an Amnesty Internaţional Mission to Argentina 6–15 Novembre* 1976 (London: Amnesty Internaţional Publications, 1977), 35; Feitlowitz, *A Lexicon of Tenor,* 158.

regionale colaborau între ele, în cadrul binecunoscutei Operaţiuni Condor. În acest cadru, agenţiile de informaţii ale Conului de Sud schimbau date despre aşa-numiţii „subversivi” – ajutate de un computer superperformant de ultimă generaţie oferit de Washington –, după care le permiteau agenţilor din ţările vecine să treacă graniţa pentru a răpi sau tortura, un sistem asemănător reţelei actuale de transportare clandestină a deţinuţilor CIA, cunoscut sub numele de *„extraordinary rendition”*[298][299]

În plus, aceste junte militare schimbau informaţii privitoare la găsirea celor mai eficiente metode de a extrage informaţii de la prizonieri. Mai mulţi chilieni care fuseseră torturaţi în Stadionul naţional din Chile în zilele imediat următoare puciului militar au oferit detalii neaşteptate despre prezenţa unor soldaţi brazilieni în camerele de tortură, care dădeau sfaturi cu privire la cele mai ştiinţifice utilizări ale durerii.[300]

Au existat nenumărate oportunităţi pentru

---

[298] Operaţia din America Latină a fost modelată după programul lui Hitler, „Noapte şi ceaţă”. În 1941, Hitler decretează că luptătorii din rezistenţă, din ţările aflate sub ocupaţie nazistă, urmau să fie aduşi în Germania pentru a „dispărea în noapte şi ceaţă”. O serie de nazişti de prim rang s-au refugiat în Chile şi Argentina şi există anumite speculaţii potrivit cărora aceştia ar fi instruit agenţiile de informaţii din Conul de Sud în folosirea acestor tactici.

[299] Alex Sanchez, Council on Hemispheric Affairs, „Uruguay: Keeping the Military în Check”, 20 noiembrie 2006, www.coha.org.

[300] Gunder Frank, Economic Genocide în Chile, 43; Batalla de Chile.

astfel de schimburi în toată această perioadă, multe dintre ele petrecându-se prin intermediul bunelor oficii ale Statelor Unite şi CIA. O comisie senatorială americană descoperă în 1975 că agenţia CIA instruise personalul militar al lui Pinochet în domeniul metodelor pentru „controlarea subversiunii”.[301] În plus, instruirea de către Statele Unite a poliţiştilor uruguayeni şi brazilieni în tehnici de interogare a fost, la rândul ei, exhaustiv documentată. Astfel, potrivit declaraţiilor făcute completului de judecată, citate în raportul Comisiei pentru aflarea adevărului *Brazilia: Să nu se mai repete vreodată,* publicat în 1985, ofiţerii militari brazilieni au urmat cursuri formale de specializare în „tehnici de torturare”, la mai multe baze militare, unde le erau prezentate diapozitive ce ilustrau diferite metode de tortură. În timpul sesiunilor, erau aduşi prizonieri pentru „demonstraţii practice”, care erau torturaţi cu brutalitate, în vreme ce clase de până la o sută de sergenţi priveau şi învăţau. În raport este menţionat faptul că „unul dintre primii instructori care au introdus această practică în Brazilia a fost Dan Mitrione, un ofiţer de poliţie american. În calitate de instructor de poliţie în Belo Horizonte, în primii ani ai

[301] Senatul Statelor Unite, Comisia Specială pentru studiul operaţiilor guvernamentale în domeniul activităţilor de informaţii, *Acţiuni speciale în Chile 1963–1973* (Washington, DC: U.S. Government Printing Office, December 18, 1975), 40.

instaurării regimului militar în Brazilia, Mitrione aduna cerşetori de pe străzi pe care îi tortura apoi în săli de clasă, pentru a-i învăţa pe ofiţerii de poliţie locali diferite metode de creare, în mintea prizonierului, a supremei contradicţii dintre trup şi minte."[302] Ulterior, Mitrione este detaşat în acelaşi scop în Uruguay unde, în 1970, este răpit şi ucis de guerilele Tupamaros[303], un grup revoluţionar stângist, care plănuieşte operațiunea tocmai pentru a demasca implicarea lui Mitrione în instruirea forţelor militare în tehnici de tortură.[304] Potrivit declaraţiilor unuia dintre foştii săi studenţi, Mitrione insista, în ton cu autorii manualului CIA, că torturarea eficientă nu înseamnă sadism, ci ştiinţă. „Durere precisă, într-un loc precis, într-o cantitate precisă" era mottoul său.[305]

Rezultatele instruirii sale sunt de netăgăduit în toate rapoartele despre încălcarea drepturilor omului în Conul de Sud din această perioadă sinistră. Ele atestă la nesfârşit şablonul metodelor codificate în manualul *Kubark:* arestarea dis-de-dimineaţă, învelirea capului

---

[302] Arhiepiscopia din São Paulo, *Brazilia: Nunca Mais/Torture în Brazil: A Shocking Report on the Pervasive Use of Torture by Brazilian Military Governments,* 1964–1979, coord. Joan Dassin, trad. Jaime Wright (Austin: University of Texas Press, 1986), 13–14.

[303] MLN (Movimiento de Liberacion Naţional – Mişcarea de eliberare naţională) (n. t.).

[304] Acest episod a fost ceea ce l-a inspirat pe Costas Gavras să facă superbul film *Stare de asediu*, 1972).

[305] Eduardo Galeano, „A Century of Wind", *Memory of Fire,* vol. 3, trad. Ceclric Belfrage London: Quartet Books, 1989), 208.

celui arestat într-o glugă, izolare intensă, drogare, nuditate forţată, electroşocuri. Şi, pretutindeni, moştenirea teribilă a experimentelor în regresiunea indusă în mod deliberat de la Megill.

Prizonierii care au reuşit să scape cu viaţă de pe Stadionul naţional din Chile au povestit despre felul în care erau ţinute aprinse reflectoarele 24 de ore pe zi, în vreme ce secvenţa meselor primite părea să fie în mod deliberat defazată.[306] Soldaţii îi forţau pe prizonieri să îşi acopere capetele cu pături, astfel încţt să nu poată vedea sau auzi, o practică oarecum ciudată, având în vedere că toşi prizonierii ştiau foarte bine că se aflau pe stadion. Efectul acestor manipulări, spuneau aceştia, se manifesta prin pierderea noţiunii timpului, în vreme ce şocul şi panica produsă de lovitura de stat şi arestările ulterioare erau mult acutizate. Era ca şi cum întregul stadion ar fi fost transformat într-un laborator uriaş, iar toţi prizonierii erau subiecţi într-un experiment ciudat de manipulare senzorială.

O copie mai fidelă a experimentelor CIA poate fi găsită în închisoarea chiliană Villa Grimaldi, care „era cunoscută pentru «camerele chiliene» – nişte compartimente izolate de lemn atât de mici, încât prizonierii nu puteau nici măcar să

---

[306] *Raportul Comisiei naţionale chiliene pentru adevăr şi reconciliere,* vol. 1, 153.

îngenuncheze în ele”, nicidecum să se întindă pe jos.[307] Prizonierii din închisoarea uruguayană Libertad erau trimişi pe *la isla,* insula: mici celule fără geamuri, în care exista câte un bec ce stătea aprins continuu. Prizonierii foarte importanţi erau ţinuţi într-o izolare totală pentru perioade de timp care depăşeau un deceniu. „Începusem să credem că eram morţi şi că celulele noastre nu erau celule, ci morminte, că lumea de afară nu exista, iar soarele era un mit”, îşi amintea unul dintre aceştia, Mauricio Rosencof. În unsprezece ani şi jumătate, el vede soarele doar pentru opt ore. Simţurile îi sunt atât de anesteziate încât „uită culorile, nu existau culori”.[308][309]

Într-unul din cele mai mari centre de tortură argentiniene, *Escuela de Suboficiales de Mecanica de la Armada* (ESMA), camera de izolare era cunoscută sub numele de *capucha,* „gluga”. Juan Miranda, care a fost ţinut trei luni într-o asemenea *capucha,* mi-a vorbit despre acel loc întunecat. „Te ţin legat la ochi, cu mâinile şi picioarele în lanţuri, întins pe jos pe o saltea de burete, cât e ziua de lungă, într-un loc aflat la mansarda închisorii. Nu-i puteam vedea

[307] Kornbluh, *The Pinochet File,* 162.

[308] Administraţia închisorii Libertad colabora îndeaproape cu psihologi behaviorişti pentru a proiecta tehnici de torturare croite să se potrivească profilului psihologic al fiecărui prizonier – o metodă care este folosită în prezent la Guantanamo Bay.

[309] Weschler, *A Miracle, a Universe,* 145. Notă de subsol: Jane Mayer, „The Experiment”, 89 *New Yorker,* 11 iulie 2005.

pe ceilalţi prizonieri, eram separat de ei cu o bucată de placaj. Atunci când gărzile aduceau mâncarea, mă obligau să mă întorc cu faţa la perete, după care îmi ridicau gluga ca să pot înghiţi. Era singura dată când ni se permitea să stăm în picioare; altfel, eram obligaţi să stăm culcaţi tot timpul.” Altor argentinieni le erau înfometate simţurile fiind închişi în nişte celule de mărimea unor coşciuge, numite *tubos.*

Singura suspendare a izolării se petrecea atunci când erai dus în camera de interogare. Tehnica cea mai des întâlnită în toate camerele de tortură ale regimului militar[310] o constituia folosirea electroşocurilor. Existau zeci de variaţii ale felului în care le era administrat curent electric prizonierilor: începând cu fire electrice, cabluri de telefoane de campanie, prin ace înfipte sub unghii, prinse cu cârlige de rufe de gingii, de sfârcuri, de organele genitale, urechi, gură, răni deschise, pe corpuri udate pentru intensificarea şocului, pe corpuri legate de mese sau de „scaunul-dragon” de fier din Brazilia. Junta argentiniană a proprietarilor de vite era mândră de contribuţia specifică pe care a adus-o în acest sens: prizonierii erau supuşi şocurilor electrice pe un pat de metal numit *parrilla* (grătarul), prin împunsături cu *picana* (un baston prin care trece curentul electric).

---

[310] Evident, este vorba despre perioada de dictatură (1976–1983) supranumită „Procesul naţional de reorganizare”. (n. t.).

Este imposibil de calculat numărul exact de persoane care au trecut prin angrenajele maşinăriei de tortură din Conul de Sud, dar probabil că o estimare corectă s-ar situa undeva între 100.000 şi 150.000 de persoane, zeci de mii dintre aceştia pierzându-şi vieţile înainte să poată scăpa.[311]

Un martor în vremuri dificile

Să fii o persoană cu vederi de stânga la acea vreme însemna să fii continuu vânat. Cei care nu reuşiseră să fugă în exil se aflau într-o continuă luptă de a rămâne cu un pas înaintea serviciilor secrete: o existenţă dependentă de locuinţe de siguranţă, de coduri telefonice şi identităţi false. Unul din cei care au trăit o asemenea viaţă a fost jurnalistul de investigaţie, Rodolfo Walsh. Un caracter renascentist şi gregar, scriitor de romane poliţiste şi laureat pentru nuvelele sale, Walsh

[311] Această estimare se bazează pe faptul că Brazilia avea 8.400 de prizonieri politici în această perioadă, iar mii dintre aceştia au fost torturaţi în închisori. Uruguay avea 60.000 de prizonieri politici şi, potrivit datelor Crucii Roşii Internaţionale, tortura în închisori era puternică. Se estimează că 50.000 de chilieni şi cel puţin 30.000 de argentinieni au fost torturaţi, ceea ce face ca cifra de 100.000 de victime să pară conservatoare. Larry Rohter, Brazil Rights Group Hopes to Bar Doctors Linked to Torture", *New York Times,* 11 martie Organization of American States, Inter-American Commission on Human Rights, *report on the Situation of Human Rights în Uruguay,* 31 ianuarie 1978, www.cidh.org; Duncan Campbell şi Jonathan Franklin, „Last Chance to Clean the Slate of the Pinochet Era", – *n* (London), 1 septembrie 2003; Feitlowitz, A *Lexicon of Tenor,* ix.

era totodată un super-detectiv, capabil să spargă codurile militare şi chiar să-i spioneze pe spioni. Cel mai mare succes al său a avut loc pe când lucra ca jurnalist în Cuba, unde a reuşit să intercepteze şi să decodifice un telex de la CIA, care conţinea detaliile invaziei din Golful Porcilor. Această informaţie i-a permis lui Castro să se pregătească şi să se apere de invazie.

Când ultima juntă militară interzice peronismul şi sugrumă democraţia, Walsh decide să se alăture mişcării peroniste Montonero, oferindu-le serviciile sale de expert în domeniul informaţiilor.[312] Walsh devine astfel inamicul public numărul unu al acestor generali, care reuşesc, cu ajutorul celebrelor *picam,* să strângă informaţii pentru a ajunge la locuinţa lui dintr-un sătuc aflat lângă Buenos Aires, pe care o împărţea cu partenera sa, Lilia Ferreyra.

Din complexa reţea de surse pe care o avea, Walsh încercase să pună cap la cap toate crimele juntei. El a alcătuit liste de morţi şi dispăruţi, de locuri în care se aflau gropile

[312] Mișcarea peronistă Montonero s-a format ca răspuns la dictatura anterioară. Peronismul era interzis, dar din exil, Juan Peron îşi îndeamnă tinerii suporteri să se înarmeze şi să conducă lupta pentru revenirea ţării la democraţie. Aceşti tineri îi ascultă chemarea şi, deşi recurg la atacuri armate şi răpiri, totuşi joacă un rol important in forţarea organizării unor alegeri democratice în 1973, la care participa şi un candidat peronist. Când Peron revine la la putere, el se simte ameninţat de susţinerea de care se bucură mişcarea în rândul populaţiei și forțează plutoanele de execuţie cu orientare de dreapta să o atace, motiv pentru care această mișcare controversată era deja mult slăbită în timpul loviturii de stat din 1976.

comune şi de centre secrete de tortură. Se mândrea cu vastele sale cunoştinţe despre inamic, dar, în 1977, chiar şi el este surprins de furia brutală cu care junta argentiniană se dezlănţuie asupra populaţiei. În primul an al regimului militar, zeci de prieteni apropiaţi dispăruseră în lagărele morștii, iar fata lui, Vicki, în vârstă de numai douăzeci şi şase de ani, este ucisă, ceea ce îl va înnebuni pur şi simplu de durere pe Walsh.

Dar, cu Fordurile Falcons încercuind zona, nu avea cum să aibă parte de o perioadă de doliu liniştit. Ştiind că timpul pe care-l avea la dispoziţie era limitat, Walsh a luat o decizie privitoare la felul în care avea să marcheze un an de la preluarea puterii de către juntă: în vreme ce ziarele oficiale se întreceau să laude conducerea ţării de către generali, el avea să-şi scrie propria versiune, necenzurată, a corupției în care se scufundase ţara. Va numi acest samizdat *O scrisoare deschisă de la un scriitor către junta militară,* compusă, după cum mărturisea el, cu speranţa de a fi luată în seamă, cu certitudinea de a fi persecutat, fidel curentului pe care l-am luat cu mult timp în urmă de a fi martor în vremuri cruciale”[313]

Samizdatul avea să constituie o condamnare decisivă a metodelor terorii de stat, precum şi a sistemului economic pe care acesta îl servea.

[313] McCaughan, *True Crimes,* 290.

Walsh plănuia să distribuie această scrisoare deschisă în acelaşi fel în care îşi distribuia comunicatele clandestine: făcând zece copii pe care le punea la poştă din locuri diferite adresându-le unor persoane de contact, care la rândul lor le distribuiau mai departe. „Vreau să le fac cunoscut nenorociţilor ăstora că sunt încă aici, că sunt încă în viaţă şi că încă mai scriu”, i-a spus Liliei în timp ce se aşeza la maşina sa de scris, Olympia.[314]

Scrisoarea începea cu descrierea modului în care se desfăşura campania de teroare a generalilor, a felului în care aceştia utilizau „tortura maximă, nesfârşită şi metafizică”, precum şi a modului în care erau ajutaţi de agenţia americană CIA prin instruirea poliţiştilor argentinieni. După enumerarea detaliilor cumplite privitoare la metodele şi locurile în care se aflau gropile comune, Walsh schimbă abrupt tonul: „Aceste evenimente, care stârnesc conştiinţa lumii civilizate, încă nu constituie cele mai mari suferinţe abătute asupra poporului argentinian, după cum nu sunt nici cele mai flagrante violări ale drepturilor omului de care vă faceţi vinovaţi. Politicile economice ale acestei guvernări constituie explicaţia acestor crime, dar ceea ce amplifică grozăvia atrocităţii este tocmai faptul că ele pedepsesc milioane de oameni, plănuindu-le sărăcirea şi aruncându-i în

[314] *Ibid., 274.*

mizerie... Nu trebuie decât să mergi prin suburbiile Buenos Aires-ului câteva ore şi te vei convinge de rapiditatea cu care aceste politici transformă oraşul într-un *shantytown* (mahala) de zeci de milioane de oameni."[315]

Sistemul pe care-l descria Walsh aici era neoliberalismul Şcolii de la Chicago, modelul economic care luase cu asalt lumea. Pe măsură ce îşi adânceşte rădăcinile în Argentina, în deceniile care urmează, aruncă mai mult de jumătate din populaţia Argentinei sub pragul minim de sărăcie. Walsh vedea acest lucru nu ca pe un accident, ci ca pe execuţia minuţioasă a unui plan de „pauperizare planificată".

El semnează această scrisoare pe 24 martie 1977, la exact un an de la puciul militar. În dimineaţa următoare, Walsh şi Lilia Ferreyra călătoresc la Buenos Aires. Îşi împart între ei mănunchiul de scrisori şi le aruncă în cutii poştale din oraş. Câteva ore mai târziu, Walsh se duce la o întâlnire pe care o convenise cu rudele unui coleg dispărut. Era însă o capcană: cineva vorbise sub tortură despre această întâlnire, iar acolo îl aşteptau zece oameni înarmaţi, care aveau ordine să-l captureze. „Aduceţi-mi-l viu pe nenorocitul acela, e al meu", le-a spus amiralul Massera, unul dintre cei trei lideri ai juntei militare, soldaţilor care pregătiseră ambuscada. Walsh, al cărui motto

[315] *Ibid.,* 285–289.

era „Nu este o crimă să vorbeşti; este o crimă să te laşi arestat”, scoate imediat pistolul şi începe să tragă în atacatori. Îl răneşte pe unul dintre soldaţii care-l copleşesc cu focurile lor de armă; era mort înainte ca maşina care îl transporta să ajungă la ESMA. Trupul lui Walsh este ars şi aruncat într-un râu.[316]

Episodul „Războiul împotriva terorii”

Chiar dacă juntele militare din statele ce aparţineau Conului de Sud nu şi-au ascuns câtuşi de puţin ambiţiile revoluţionare de a-şi reconfigura societăţile, ele au fost suficient de pricepute să nege public acuzaţiile lui Walsh, potrivit cărora ar fi făcut uz de violenţă în mod sistematic pentru a-şi atinge scopurile economice, care cu siguranţă ar fi provocat o revoltă populară, dacă nu ar fi existat acest sistem de terorizare a populaţiei prin eliminarea fizică a tuturor obstacolelor.

În măsura în care omuciderile perpetuate de stat erau recunoscute public, juntele militare le justificau sub pretextul luptei împotriva unor marxişti periculoşi, despre care se pretindea că ar fi fost subvenţionaţi şi controlaţi de KGB. Dacă juntele foloseau tactici „murdare”, era doar din cauza faptului că inamicul era monstruos. Folosind un limbaj care sună ciudat

[316] *Ibid.,* 280–282.

de familiar astăzi, amiralul Massera numea aceste acţiuni un „război pentru libertate şi împotriva tiraniei... un război împotriva tuturor celor care preferă moartea, purtat de unii ca noi care preferă viaţa... Luptăm împotriva nihiliştilor, împotriva unor agenţi ai distrugerii, al căror unic obiectiv îl constituie distrugerea de dragul distrugerii, chiar dacă se ascund în spatele unor cruciade sociale.”[317]

În perioada premergătoare loviturii de stat din Chile, CIA subvenţionează uriaşă campanie de propagandă direcţionată împotriva lui Allende, descris drept un dictator în travesti, un intrigant machiavelic care se folosise de mecanismele democraţiei constituţionale pentru a pune mâna pe putere şi care era pe cale să impună un stat poliţienesc de tip sovietic, din care chilienii nu aveau să mai scape niciodată. În Argentina şi Uruguay, organizaţiile de guerilă cu orientare de stânga – Montonero şi Tupamaros – erau prezentate drept ameninţări iminente la adresa siguranţei naţionale, ceea ce nu le-a lăsat generalilor nicio alternativă în afara celei de a suspenda democraţia, preluarea controlului în stat şi folosirea oricăror mijloace pentru a le zdrobi.

În fiecare dintre aceste cazuri, ameninţarea era fie exagerată din cale afară, de complet inventată de juntele militare. Printre multe alte

[317] Feitlowitz, *A Lexicon ofterror,* 25–26.

revelaţii, investigaţia comisiei senatoriale americane din 1975 deconspiră faptul că Allende nu reprezenta nici cea mai mică ameninţare pentru democraţie.[318] Cât despre mișcarea argentiniană Montonero sau cea uruguayană, Tupamaros, acestea erau nişte grupuri armate care, beneficiind de o susţinere populară considerabilă, puteau fi capabile să întreprindă atacuri îndrăzneţe asupra armatei şi ţintelor corporatiste. Numai că Mişcarea de eliberare naţională Tupamaros fusese complet dezmembrată la vremea când armata a preluat controlul total în stat, în vreme ce mişcarea argentiniană Montonero era şi ea desfiinţată în primele șase luni ale dictaturii care a rămas la putere şapte ani (ceea ce a constituit motivul pentru care Walsh se afla în clandestinitate). Documente desecretizate, ce aparţin Departamentului de stat al SUA, au dovedit că, deşi Cesar Augusto Cozzetti, ministrul de externe al juntei argentiniene, îi spune lui Henry Kissinger, pe 7 octombrie 1976, că „organizaţiile teroriste au fost dezmembrate”, junta va continua să facă zeci de mii de oameni dispăruţi după această dată.[319]

Pentru mulţi ani, Departamentul de stat al

---

[318] Covert Action în Chile 1963–1973”, 45.

[319] Weschler, *A Miracle, a Universe,* 110; Department of State, „Subject: Secretary’s Meeting Vrcentine Foreign Minister Guzzetti”, Memorandum of Conversation, 7 octombrie desecretizat, www.gwu.edu/-nsarchiv.

SUA a continuat să prezinte aceste „războaie murdare” din Conul de Sud ca pe nişte lupte cavalereşti[320] între armată şi guerilele periculoase, care, în ciuda faptului că şi-au pierdut pe alocuri caracterul cavaleresc, totuşi meritau cu prisosinţă ajutorul economic şi militar primit din partea Statelor Unite. Există astfel dovezi tot mai numeroase că Washingtonul ştia că atât în Argentina, cât şi în Chile, susţinea un gen foarte diferit de operaţiune militară.

În martie 2006, Arhivele securităţii naţionale din Washington fac publice minutele unei întâlniri la Departamentul de stat care are loc cu două zile înaintea loviturii de stat din 1976 a juntei argentiniene. La această întâlnire, William Rogers, asistentul Secretarului de stat pentru America Latină, îi spune lui Kissinger că „trebuie să ne aşteptăm în curând la destul de multă represiune şi, probabil, la destul de mult sânge vărsat în Argentina. Consider că vor trebui să-i pedepsească foarte sever nu doar pe terorişti, dar şi pe disidenţii din sindicate, precum şi pe cei din partidele politice aferente acestora.”[321]

Ceea ce au şi făcut. Vasta majoritate a

---

[320] În orig. *Pitched battle,* adică o bătălie în care ambele tabere aleg locul şi ora la care să se lupte și în care fiecare tabără are posibilitatea de a se retrage înainte ca lupta să înceapă sau imediat după primele schimburi armate între combatanţi. (n. t.).

[321] In Attendance – vineri, 26 martie 1976, document desecretizat disponibil la National Archive, www.gwu.edu/-nsarchiv.

victimelor terorii aparatului poliţienesc din ţările Conului de Sud nu au fost membrii unor grupări armate, ci activiştii neviolenţi care lucrau în fabrici ori în ferme, care locuiau în mahalalele marilor oraşe sau care studiau în universităţi. Aceştia erau economişti, artişti, psihologi şi activişti ai partidelor de stânga. Aceşti oameni au fost ucişi nu pentru că ar fi purtat arme (pe care marea lor majoritate nici nu le aveau), ci din cauza convingerilor personale. În Conul de Sud, acolo unde s-a născut capitalismul contemporan, „războiul împotriva terorii” a fost un război împotriva tuturor obstacolelor puse în calea noii ordini.

Capitolul 4

Curăţenia generală
Teroarea îşi îndeplineşte misiunea

Exterminarea din Argentina nu este un lucru spontan, după cum nu este nici întâmplător şi nici iraţional: este vorba despre distrugerea sistematică a unei „părţi substanţiale” din gruparea naţională argentiniană, prin care se urmăreşte transformarea sa propriu-zisă, redefinirea felului de a fi al acesteia, al relaţiilor sale sociale, al sorţii şi viitorului acestei grupări.

Daniel Feierstein, sociolog argentinian, 2004[322]

Aveam un singur ţel – să mai rămân în viaţă încă o zi... Dar acest lucru nu însemna doar supravieţuire, ci supravieţuirea ca cel care eram.

Mario Villani, supravieţuitor al unei perioade de patru ani în lagărele de tortură argentiniene[323]

În 1976, Orlando Letelier se întorsese la Washington D.C. Fără să mai beneficieze de statutul diplomatic de ambasador, dar lucrând în schimb ca activist într-un grup de specialişti cu orientare progresistă, reuniţi în cadrul Institutului pentru Studiul Politicilor. Chinuit de coşmarul că prietenii şi colegii sau erau torturaţi în lagărele juntei, Letelier îşi foloseşte libertatea recent recuperată pentru demascarea crimelor lui Pinochet şi apărarea poziţiei lui Allende, în confruntarea acestuia cu maşina propagandistică a CIA.

Activismul dădea unele rezultate, reuşind să îl expună pe Pinochet oprobriului universal pentru încălcarea drepturile omului. Însă lucrul cel mai dezamăgitor pentru Letelier, economist de profesie, era tocmai faptul că, deşi lumea

---

[322] Daniel Feierstein şi Guillermo Levy, *Hasta que la muerte nos separe: Prácticas sociales genocidas en America Latina* (Buenos Aires: Ediciones al margen, 2004), 76.

[323] Marguerite Feitlowitz, *A Lexicon of Tenor: Argentina and the Legacies of Torture* (New York: Oxford University Press, 1998), xii.

rămânea împietrită de oroare la auzul practicii execuţiilor şi torturii cu electroşocuri din închisori, marea majoritate a oamenilor nu avea nimic de obiectat atunci când venea vorba de terapia şocului economic sau, în cazul băncilor internaţionale, al practicii de a-i acorda juntei militare împrumuturi fără niciun fel de condiţionări, ignorând menţiunile adeziunii lui Pinochet la fundamentele pieţei libere". Letelier respingea noţiunea deseori exprimată potrivit căreia junta ar fi avut două proiecte complet separate: unul fiind un experiment îndrăzneţ de transformare economică, iar celălalt constituind un proiect funest, de tortură sinistră şi teroare. Fostul ambasador insista că nu exista, de fapt, decât un singur proiect, în care teroarea era instrumentul principal de transformare al pieţei libere.

Violarea drepturilor omului, sistemul brutalităţii instituţionalizat, controlul drastic şi suprimarea oricărei forme de protest este dezbătută (şi, adeseori, condamnată) ca fiind un fenomen corelat doar într-un mod indirect, dacă nu complet disociat, de politicile pieţei libere, în varianta lor clasică, care au fost impuse de junta militară", scria Letelier într-un articol fulminant, publicat în cotidianul *The Nation.* El sublinia faptul că „această perspectivă deosebit de convenabilă de concepere a unui sistem social în care «libertatea economică» şi

teroarea politică coexistă, fără să se influenţeze reciproc, le permite acestor purtători de cuvânt ai finanţelor mondiale să îşi fundamenteze conceptul de «libertate» în timp ce îşi exersează muşchii limbii în apărarea drepturilor omului”.[324]

Letelier nu ezită să îl considere pe Milton Friedman, în calitatea sa de „arhitect intelectual şi consilier neoficial al echipei de economişti aflate la conducerea economiei chiliene” la vremea aceea, parţial responsabil de crimele lui Pinochet. El respinge pledoaria oferită de Friedman, potrivit căreia lobby-ul acestuia în favoarea adoptării terapiei de şoc nu însemna decât o simplă consiliere „tehnică”. Letelier afirma că „instituirea unei economii private libere şi controlarea inflaţiei à la Friedman” nu puteau fi realizate în mod paşnic. „Planul economic trebuia impus, iar în contextul chilian, acest lucru nu se putea realiza decât prin uciderea câtorva mii de oameni, prin crearea unor lagăre de concentrare pe întreg cuprinsul ţării şi prin încarcerarea a peste 100.000 de oameni, în numai trei ani... Regresia majorităţii şi acordarea «libertăţii economice» unor mici grupuri privilegiate sunt, în Chile, cele două feţe ale aceleiaşi monede.” Exista, scria el, o „armonie internă” între „piaţa liberă” şi

[324] Orlando Letelier, „The Chicago Boys în Chile”, *The Naţion,* 28 august 1976.

teroarea nelimitată.[325]

Controversatul articol al lui Letelier este publicat în 1976, la sfârşitul lunii august. Cam la o lună după apariţia lui, pe 21 septembrie, economistul în vârstă de 44 de ani se afla la volanul maşinii în drum spre serviciul din centrul Washingtonului. Pe când traversa inima districtului ambasadelor, o bombă controlată prin radio, amplasată chiar sub scaunul şoferului, explodează aruncând în aer maşina, împreună cu picioarele lui Letelier. Fără picioarele care-i fuseseră abandonate pe caldarâmul străzii, Letelier este dus de urgenţă la spitalul George Washington; moare înainte să ajungă acolo. Fostul ambasador mai avea un pasager în maşină, o colegă de serviciu, Ronni Moffit, în vârstă de 25 de ani. Şi ea îşi pierde viaţa în acest atentat.[326] Aceasta era cea mai atroce şi mai provocatoare crimă pe care o comitea Pinochet după lovitura de stat.

Investigaţia FBI-ului avea să scoată la iveală faptul că bomba fusese opera lui Michael Townley, un membru important al poliţiei secrete a lui Pinochet, care avea să fie condamnat ulterior într-o curte federală de justiţie pentru această crimă. Asasinilor le fusese admisă intrarea în Statele Unite pe baza

---

[325] *Ibid.*

[326] John Dinges şi Saul Landau, *Assassination on Embassy Row:* (New York: Pantheon Books, 1980), 207–210.

unor paşapoarte false, în deplina cunoştinţă de cauză a CIA.[327]

În decembrie 2006, Pinochet a încetat din viaţă, la vârsta de 91 de ani, după ce dejucase numeroasele încercări de a fi adus în faţa justiţiei pentru crimele comise în timpul regimului său: de la ucideri, răpire şi tortură, până la corupţie şi evaziune fiscală. Familia lui Orlando Letelier, care se străduise decenii la rând să-l aducă în faţa justiţiei pentru atentatul de la Washington, încercase totodată să obţină accesul la arhivele SUA cu privire la acest incident. Numai că dictatorul are ultimul cuvânt chiar şi după moarte, evitând toate procesele care îi fuseseră intentate, lăsând în urma sa o scrisoare postumă, în care apăra lovitura de stat şi folosirea „rigorii maxime" necesare stăvilirii „dictaturii proletariatului... Cât mi-aş fi dorit ca acţiunea militară din 11 septembrie 1973 să nu fi fost necesară!", scria Pinochet. „Cât mi-aş fi dorit ca ideologia marxist-leninistă să nu fi pătruns în patria noastră!"[328]

Nu toţi criminalii anilor de teroare din America Latină au fost la fel de norocoşi. În septembrie

---

[327] Pamela Constable şi Arturo Valenzuela, *A Naţion of Enemies: Chile Under Pinochet* (New York: W. W. Norton Company, 1991), 103–107; Peter Kornbluh, *The Pinochet File: A Declassified Dossier on Atrocity and Accountability* (New York: New Press, 2003), 167.

[328] Kduardo Gallardo, „În Posthumous Letter, Lonely Ex-Dictator Justifies 1973 Chile Coup", Associated Press, 24 decembrie 2006.

2006, la 23 de ani după ce dictatura militară argentiniană ia sfârşit, unul dintre principalii agenţi ai terorii este în sfârşit condamnat la închisoare pe viaţă. Acest condamnat este Miguel Osvaldo Etchecolatz, înalt comisar de poliţie al provinciei Buenos Aires în perioada juntei militare.

În timpul acestui proces istoric, Jorge Julio Lopez, un martor-cheie, a dispărut. Lopez fusese făcut dispărut în anii ’70, torturat brutal şi eliberat; acum acelaşi lucru se întâmpla din nou. În Argentina, Lopez devine primul om dispărut de două ori”.[329] Până la mijlocul lui 2007, Lopez rămâne dispărut ca avertizare pentru alţi potenţiali martori: exact aceleaşi tactici de pe vremea terorii.

Cel care judecă acest caz la Curtea Federală Argentiniană, Carlos Rozanski, în vârstă de 55 de ani, îl declară vinovat pe Etchecolatz la şase capete de acuzare pentru omucidere, şase capete de acuzare de arestare ilegală şi şapte capete de acuzare de tortură. În momentul citirii verdictului, acesta face un pas extraordinar. Rozanski spune că pedeapsa nu face dreptate caracterului real al crimelor săvârşite şi că, în interesul „construirii unei memorii colective”, el a simţit că este nevoie să adauge că toate acestea constituiau „crime împotriva umanităţii, comise în contextul genocidului care a avut loc

[329] „Dos Veces Desaparecido”, *Pagina 12,* 21 septembrie 2006.

în Republica Argentina, între 1976 şi 1983”.[330]

Prin această sentinţă, judecătorul Rozanski joacă un rol important în rescrierea istoriei argentiniene: asasinarea celor cu vederi de stânga în anii ’70 nu a constituit doar o parte a „războiului murdar”, în care au existat două părţi în conflict şi în care au fost comise o serie de crime, aşa cum spunea povestea oficială veche de zeci de ani. Mai mult, cei făcuţi dispăruţi nu fuseseră nişte simple victime ale unor dictatori sadici, avizi de putere. Ceea ce se petrecuse fusese ceva mult mai ştiinţific, cu o raţionalitate cu mult mai terifiantă. Aşa cum s-a exprimat acest judecător, a existat „un plan de exterminare, implementat de cei care conduseseră ţara”.[331]

Aceste asasinate reprezentau aşadar o parte dintr-un întreg sistem, fabricat cu mult înainte, copiat la indigo pe tot cuprinsul ţării şi dus la îndeplinire cu intenţia clară de a extermina nu doar anumiţi indivizi, ci de a eradica tocmai acele părţi din societate pe care le reprezentau aceşti oameni. Genocidul reprezintă o încercare de asasinare a unui grup [de oameni], nu a unei mulţimi de indivizi; tocmai din acest motiv,

---

[330] Carlos Rozanski a fost principalul autor al hotărârii judecătoreşti printre coautorii căreia s-au numărat judecătorii Norberto Lorenzo şi Horacio A. Insaurralde. Federal Oral Court nr. 1, cazul NE 2251/06, septembrie 2006, www.rodolfowalsh.org.

[331] Federal Oral Court nr. 1, cazul NE 2251 /06, septembrie 2006, www.rodolfowalsh.org.

afirmă judecătorul, aici era vorba despre genocid.[332]

Rozanski a recunoscut că folosirea termenului de „genocid” constituia o alegere controversată, drept pentru care şi-a motivat decizia folosirii acestui termen în hotărârea judecătorească pe care a luat-o. Rozanski admite faptul că, potrivit Convenţiei Naţiunilor Unite privitoare la genocid, definiţia acestei forme indică „intenţia de a distruge, total sau parţial, un grup naţional, etnic, religios sau rasial”; însă Convenţia *nu* specifică faptul că genocidul înseamnă eliminarea unui grup din cauza convingerilor politice împărtăşite de membrii săi – aşa cum se întâmplase în Argentina –, iar Rozanski afirmă că el nu considera această excludere legitimă din punct de vedere legal.[333] Făcând trimitere la un capitol puţin cunoscut din istoria Naţiunilor Unite, el arată că, pe 11 decembrie 1946, ca răspuns direct la holocaustul nazist, Adunarea Generală a Naţiunilor Unite votează în unanimitate interzicerea actelor de genocid „atunci când grupuri rasiale, religioase, *politice* sau de altă natură au fost distruse total sau parţial”.[334] Motivul dispariţiei cuvântului

---

[332] *Ibid.*

[333] Biroul Înaltului Comisar ONU pentru drepturile omului, „Convenţia asupra prevenirii şi pedepsirii crimei de genocid”, aprobată 9 decembrie 1948, www.ohehr.org.

[334] Leo Kuper, „Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century”, în Alexander Laban Hinton, coord., *Genocide: An Anthropological Reader* (Maiden, MA: Blackwell, 2002), 56.

„politice” din Convenţie, doi ani mai târziu, se datorează solicitării exprese a lui Stalin. El ştia că, în cazul în care distrugerea unui „grup politic” urma să fie considerată genocid, atunci epurările sângeroase şi detenţiile în masă ale oponenţilor săi politici aveau să se încadreze şi ele în această categorie. Stalin se bucura de suficient sprijin din partea altor lideri politici, care şi-ar fi dorit, la rândul lor, să poată scăpa de oponenţi, ceea ce determină scoaterea acestui cuvânt din textul Convenţiei.[335]

Astfel, Rozanski consideră că definiţia originală dată genocidului în Convenţia Naţiunilor Unite era cea legitimă, neamputată de compromisuri.[336] De asemenea, judecătorul face trimitere la o hotărâre dată de un complet de judecată de la Curtea Supremă din Spania, care, în 1988, l-a judecat pe unul dintre cei mai notorii torţionari argentinieni. Acest complet de judecată a concluzionat că, într-adevăr, junta argentiniană comisese „crima de genocid”. Gruparea pe care această juntă a încercat să o extermine a fost definită drept grupul de

---

[335] Beth Van Schaack, „The Crime of Political Genocide: Repairing the Genocide Convention’s Blând Spot”, *Yale Law Journal* 107, nr. 7 (mai 1997).

[336] Codurile penale ale multor ţări, incluzând între acestea Portugalia, Peru şi Costa Rica, interzic genocidul prin definiţii în care sunt incluse neîndoielnic grupările politice sau „grupurile sociale”. Codul penal francez este chiar mai exhaustiv, definind genocidul drept un plan care urmăreşte să distrugă total sau parţial „o grupare determinată prin orice criterii arbitrare”.

„cetăţeni care nu se încadrau în modelul definit de tiranii aflaţi la conducere, care fusese instaurat de aceştia ca noua ordine a ţării”.[337] În anul următor (1999), judecătorul spaniol Baltasar Garzon, care şi-a câştigat faima în urma emiterii unui mandat de arestare pe numele lui Augusto Pinochet, susţine la rândul său că Argentina fusese victima unui genocid. Acest judecător încearcă şi el să definească caracteristicile grupului vizat de exterminare. Scopul juntei, scria el, era „să instituie, exact aşa cum sperase şi Hitler în Germania, o nouă ordine, în care nu exista loc pentru anumite categorii de indivizi”. Cei care nu se încadrau în noua ordine erau cei „aflaţi în sectoarele care împiedicau realizarea configuraţiei ideale a noii naţiuni argentiniene”.[338]

Este evident că nu se poate compara ce s-a petrecut în perioada nazistă sau în Rwanda, în 1994, cu crimele dictaturilor corporatiste ale Americii Latine din anii *’70.* Dacă genocidul înseamnă holocaust, atunci aceste crime nu fac parte dintr-o asemenea categorie. Dar dacă genocidul este înţeles aşa cum a fost el definit de aceste curţi de justiţie – şi anume, drept o

[337] „Auto de la Sala de lo Penal de la Audiencia Nacional confirmando la jurisdiction de Espana para conocer de los crimines de genocidio y terrorismo cometidos durante la dictadura argentina”, Madrid, 4 noiembrie 1998, www.derechos.org. Notă de subsol: Van Schaack, „The Crime of Political Genocide”.

[338] Baltasar Garzon, „Auto de Procesamiento a Militares Argentines”, Madrid, 2 noiembrie 1999, www.derechos.org.

încercare de a eradica grupurile care constituie obstacole în calea unui proiect politic –, atunci acest proces poate fi întâlnit nu doar în Argentina, ci, în nuanţe diferite prin intensitate, pe întreg cuprinsul acestei regiuni care a fost transformată într-un laborator al Şcolii de la Chicago. În aceste ţări, cei care „se împotriveau proiectului ideal” erau toţi cei cu orientare politică de stânga: de la economişti şi lucrători în cantinele săracilor, la sindicalişti şi muzicieni, până la colectivişti sau politicieni. Membrii tuturor acestor grupuri sociale erau supuşi unei strategii regionale clare şi deliberate, coordonate transfrontalier în cadrul Operaţiunii Condor, în scopul dezrădăcinării şi eradicării stângii.

După căderea comunismului, atât pieţele libere, cât şi oamenii liberi au fost prezentaţi ca aparţinând uneia şi aceleiaşi ideologii, care pretinde a fi nu doar cea mai bună, dar şi singura apărare pe care umanitatea ar deţine-o împotriva posibilităţii repetării unei istorii pline de gropi comune, lagăre de exterminare şi camere de tortură. Cu toate acestea, implementarea acestei ideologii în Conul ie Sud – primul loc în care religia contemporană a pieţei libere a scos capul din subsolurile Universităţii din Chicago pentru a fi aplicată în lumea reală –, nu a adus cu ea democraţia; ea s-a bazat pe, şi a fost afirmată prin, desfiinţarea

democraţiei în ţară după ţară. Nu a adus cu sine pacea, ci, dimpotrivă, masacrarea sistematică a zeci de mii de oameni şi torturarea altor 100.000, poate chiar 150.000.

Exista, aşa cum scria Letelier, „o armonie interioară” între instinctul de a curăţa anumite sectoare ale societăţii şi ideologia care anima acest proiect. Băieţii de la Chicago şi profesorii lor, care consiliau împreună regimurile militare instaurate în Conul de Sud, credeau într-o formă intrinsec puristă de capitalism. Această formă se constituia într-un sistem bazat exclusiv pe echilibru” şi „ordine „, necesitând totodată lipsa oricăror interferenţe şi distorsiuni” pentru a se putea afirma. Din cauza acestor caracteristici, orice regim care ar fi fost hotărât să aplice cu stricteţe acest ideal nu putea să accepte prezenţa vreunor perspective rivale sau care să fi avut o influenţă moderatoare. Pentru ca acest ideal să poată fi atins, este nevoie de un monopol asupra ideologiei; altfel, potrivit teoriei centrale, semnalele economice devin distorsionate şi întregul sistem îşi pierde echilibrul.

Cu greu ar fi putut găsi băieţii de la Chicago un loc mai neospitalier în care să își experimenteze proiectul absolutist decât Conul de Sud al Americii Latine, în anii ’70. Extraordinara ascensiune a

developmentalismului garanta suprasaturarea întregii zone cu o reală cacofonie de politici [sociale] pe care Şcoala de la Chicago le considera nişte distorsiuni sau „idei neeconomice”. Mai mult decât atât, toată atmosfera de aici constituia un mediu propice mişcărilor populare intelectuale, apărute în directă opoziţie faţă de capitalismul de tip *lessez-faire.* Asemenea perspective nu erau marginale, ci tipice opţiunilor politice ale majorităţii cetăţenilor, un lucru reflectat în rezultatele alegerilor desfăşurate în toate aceste ţări. O transformare de tipul celei întrevăzute de adepţii Şcolii de la Chicago era cam la fel de probabilă aici precum o revoluţie proletară în Beverly Hills.

Înainte ca această campanie de teroare să se dezlănţuie asupra Argentinei, Adolfo Walsh scrisese: „Nimic nu ne poate opri, nici închisoarea şi nici moartea. Pentru că nu poţi omorî un popor întreg şi pentru că marea majoritate a argentinienilor ştiu că doar poporul îi va salva pe oameni.”[339] Salvador Allende, urmărind tancurile care asediau palatul prezidenţial, face o ultimă comunicare radiofonică, pe acelaşi ton sfidător: „Sunt sigur că sămânţa pe care am plantat-o în conştiinţa vrednică a miilor şi miilor de chilieni nu va putea

[339] Michael McCaughan, *True Crimes: Rodolfo Walsh* (London: Latin America Bureau, 2002), 182.

fi definitiv dezrădăcinată” au fost ultimele sale cuvinte. „Ei au puterea cu care ne pot subjuga, însă nu vor putea opri progresul social prin crimă sau forţă. Istoria ne aparţine, iar poporul este cel care o scrie.”[340]

Comandanţii juntelor militare din regiune şi complicii lor din economie cunoşteau foarte bine aceste adevăruri. Un veteran al mai multor puciuri militare argentiniene explica mecanismul care acţiona resorturile cognitive ale acestor militari: „În 1955 credeam că problema o constituia [Juan] Peron, aşa că l-am destituit, dar, până în 1976, ştiam deja că problema o constituia [de fapt] clasa muncitoare.”[341] Era la fel în întreaga regiune: problema era mare şi profundă. Odată ce acest lucru este înţeles, devine clar că, pentru ca revoluţiile neoliberale să îşi poată atinge scopurile, juntele trebuiau să facă exact ceea ce Allende pretinsese că ar fi fost imposibil, şi anume să scoată definitiv din rădăcină sămânţa ce fusese sădită în perioada în care America Latină glisase ideologic către stânga. În Declaraţia Principiilor [călăuzitoare], emisă după lovitura de stat, dictatura lui Pinochet îşi descria misiunea ca pe o „operaţiune profundă şi îndelungată de schimbare a mentalităţii

[340] Constable şi Valenzuela, *A Naţion of Enemies,* 16.

[341] Guillermo Levy, „Considerations on the Connections between Race, Politics, Economics and Genocide”, *Journal of Genocide Research* 8, nr. 2 (iunie 2006): 142.

chiliene”, un ecou al declaraţiei făcute de Albion Patterson de la USAID, părintele spiritual al Proiectului chilian: „Ceea ce va trebui să facem este să schimbăm structura oamenilor”.[342]

Dar cum să reuşeşti acest lucru? „Sămânţa” de care vorbea Allende nu constituia o singură idee şi nici măcar un grup de partide politice şi de sindicate muncitoreşti. Pe la mijlocul anilor ’60 şi începutul anilor ’70, stânga reprezenta cultura politică dominantă în America Latină: prin poezia lui Pablo Neruda, prin muzica folk a lui Victor Jara şi a lui Mercedes Sosa, prin teologia Mişcării de eliberare a preoţilor lumii a treia[343], prin teatrul de emancipare al lui

---

[342] Juan Gabriel Valdes, *Pinochet’s Economists: The Chicago School în Chile* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 7–8 şi IB.

[343] Aşa-numiţii „tercemundistas" sunt reprezentanţii unei veritabile schisme ideologice în biserica romano-catolică, cunoscută sub numele de Mişcarea Preoţilor Lumii a Treia. Aceasta debutează în 1961, prin enciclica papei Ioan al XXIII-lea, Mater et Magistra, unde se vorbeşte despre ameninţarea unei noi forme de imperialism globalizant, prin care ţările capitaliste bogate urmăresc să forţeze restul lumii într-o stare de dependenţă. Aceasta este urmată în 1963 de o altă enciclică, Pacem in Terris, în care catolicii sunt chemaţi să se implice în lupta pentru justiţie socială şi să colaboreze în acest scop cu toţi reformatorii sociali, incluzându-i aici chiar şi pe marxişti. Din acest punct, aceşti reprezentanţi ai bisericii pornesc pe o cale pronunţat de stânga, prin enciclica Populorum Progressio (1967), în care este exprimată o simpatie nedisimulată faţă de mişcările violente de emancipare din Lumea a Treia şi în care se solicită schimbări fundamentale în economia mondială. Pe 15 august 1967, la cinci luni după apariţia acestei enciclice papale, 18 episcopi din America Latină, Asia şi Africa iniţiază această mişcare sub conducerea episcopului brazilian Helder Camara. Vezi Guerillas and Generals: The 'Dirty War' in Argentina (Guerilele şi Generalii, „Războiul Murdar” din Argentina), de Paul H. Lewis, 2001, Greenwood Publishing Group. (n. t.).

Augusto Boal, prin pedagogia radicală a lui Paulo Freire sau prin jurnalismul revoluţionar al lui Eduardo Galeano ori al lui Walsh însuşi. Era vorba despre eroi legendari şi despre martiri din istoria mai mult sau mai puţin recentă, de la José Gervasio Artigas, la Simon Bolivar, până la Che Guevara. Când juntele se pornesc să infirme profeţia lui Allende şi să scoată din rădăcini socialismul, ele declară război întregii ramuri a acestei culturi.

Imperativul era reflectat în metaforele dominante folosite de regimurile militare în Brazilia, Chile, Uruguay şi Argentina: curăţare, spălare, dezrădăcinare şi vindecare. În Brazilia, operaţiunea de arestare a suspecţilor cu vederi de stânga purta numele de cod Operaçăo Limpeza sau „Operaţiunea de curăţire". În ziua puciului, Pinochet îi numeşte pe Allende şi cabinetul său „gunoiul care urma să ducă ţara în ruină".[344] O lună mai târziu, el promitea să „extirpe rădăcina răului din Chile", să aducă o „curăţire morală" a naţiunii, să o „purifice de vicii", ca un ecou al apelului lui Alfred Rosenberg, din timpul celui de-al Treilea Reich, de „curăţare nemiloasă cu o mătură de fier".[345]

---

[344] Constable şi Valenzuela, A *Naţion of Enemies,* 16.

[345] *Ibid.,* 39; Alfred Rosenberg, *Myth of the Twentieth Century: An Evaluation of the Spiritual-Intellectual Confrontations of Our Age* (1930, repr. Newport Beach, CA: Noontide Press, 1993), 333.

În Chile, Argentina şi Uruguay, juntele au pus în scenă operaţiuni masive de curăţare ideologică, arzând cărţi scrise de Freud, Marx şi Neruda, închizând sute de ziare şi reviste, ocupând universităţi şi interzicând grevele şi întrunirile politice.

Unele dintre cele mai aspre atacuri au fost rezervate economiştilor „roz”, pe care băieţii de la Chicago nu-i putuseră învinge înaintea loviturilor de stat. La Universitatea din Chile, rivala băieţilor de la Chicago de la Universitatea Catolică, sute de profesori sunt concediaţi pe motiv de „nerespectare a datoriilor morale” (incluzându-l printre aceştia şi pe Andre Gunder Frank, disidentul absolvent al Universităţii din Chicago, care le scria scrisori furioase foștilor săi profesori).[346] În timpul desfăşurării puciului, Gunder Frank a declarat că „şase studenţi fuseseră împuşcaţi chiar la intrarea în Facultatea de Economie, pentru a da o lecţie celorlalţi”.[347] Când junta acaparează puterea în Argentina, soldaţii intră în Universitatea Sudului, în Bahia Blanca, unde arestează 17 cadre universitare în baza unor acuzaţii de „instruire subversivă”; şi aici, majoritatea celor arestaţi

[346] Andre Gunder Frank, *Economic Genocide în Chile: Monetarist Theory Versus Humanity* (Nottingham, UK: Spokesman Books, 1976), 41.
[347] *Ibid.*

făceau parte din catedra de ştiinţe economice.[348] „Este nevoie să distrugem sursele care îi alimentează, îi instruiesc şi îi îndoctrinează pe aceşti delicvenţi subversivi”, declara unul dintre generali, la o conferinţă de presă.[349] Un total de 8.000 de educatori „suspecţi ideologic” că ar fi întreţinut simpatii politice de stânga sunt epuraţi în cadrul operaţiunii „Claritatea”.[350] În licee sunt interzise reprezentaţiile de grup, văzute ca un semn al unui spirit colectiv latent, considerat periculos pentru „libertatea individuală”.[351]

În Santiago, legendarul cântăreţ de muzică folk cu vederi de stânga, Victor care se află printre cei arestaţi şi duşi pe Stadionul Naţional din Chile. Martiriul său reprezintă întruparea obstinaţiei furioase de a reduce la tăcere o cultură. Mai întâi, soldaţii îi rup mâinile, pentru a nu mai putea cânta la chitară, după care îl împuşcă, potrivit Comisiei chiliene pentru adevăr şi reconciliere, de 44 de ori.[352] Pentru a

---

[348] Amnesty Internaţional, *Raport asupra misiunii Amnesty Internaţional în Argentina 6–15 noiembrie 1976* (Londra: Amnesty Internaţional Publications, 1977), 65.

[349] *Ibid.*

[350] Marguerite Feitlowitz, *A Lexicon of Tenor: Argentina and the Legacies of Torture* (New York: Oxford University Press, 1998), 159.

[351] Diana Taylor, *Disappearing Acts: Spectacles of Gender and Naţionalism în Argentina’s „Dirty War”* (Durham, NC: Duke University Press, 1997), 105.

[352] *Raport al Comisiei naţionale chiliene pentru adevăr şi reconciliere,* vol. 1, trad. Phillip E. Berryman (South Bend, ÎN: University of Notre Dame Press, 1993), 140.

se asigura că dincolo de groapa în care este aruncat, nu va mai putea continua să inspire (generaţiile viitoare), regimul dispune distrugerea matriţelor albumelor sale. Mercedes Sosa, o altă cântăreaţă, este obligată să urmeze calea exilului din Argentina, dramaturgul revoluţionar, Augusto Boal, este torturat şi exilat din Brazilia, Eduardo Galeano este alungat din Uruguay, iar Walsh este omorât pe străzile din Buenos Aires. O cultură a fost în mod deliberat eradicată.

Între timp, o altă cultură, igienizată şi purificată corespunzător, apărea în locul celei eradicate. La începutul dictaturii în Chile, Argentina şi Uruguay, singurele întruniri publice tolerate de autorităţi erau paradele militare şi meciurile de fotbal. În Chile, era suficient ca o femeie să poarte pantaloni pentru a fi arestată sau ca un bărbat să aibă părul lung. „În întreaga republică are loc o curăţire temeinică", se declara într-un editorial dintr-un cotidian care juca rolul de simplă gazetă de perete a juntei militare. În acest editorial, populaţia era îndemnată să spele zidurile de graffitiurile care aveau un conţinut de stânga: „În curând, toate suprafeţele vor luci de curăţenie, eliberate de acest coşmar, cu apă şi săpun."[353]

În Chile, Pinochet era hotărât să curme

[353] Editorialul apare publicat în *La Prensa* (Buenos Aires). Citat în Feitlowitz, *A Lexicon of Terror,* 153.

obiceiul oamenilor de a manifesta. Prin urmare, chiar şi cele mai mici întruniri publice erau dispersate cu tunuri cu apă, arma preferată a dictatorului pentru controlul mulţimii. Junta avea sute de asemenea tunuri, suficient de mici cât să poată fi urcate pe trotuare pentru a-i uda zdravăn pe studenţii care împărţeau manifeste; până şi cortegiile mortuare erau reprimate cu brutalitate atunci când deveneau prea zgomotoase. Poreclite *guanacos,* după ierbivora lamă binecunoscută pentru obiceiul de a scuipa, omniprezentele tunuri de apă curăţau străzile de oameni de parcă ar fi fost nişte gunoaie, lăsându-le strălucitoare, curate şi goale.

La scurt timp după puci, junta chiliană decretează că cetăţenii au datoria de a „contribui la curăţarea patriei”, semnalând autorităţilor prezenţa „extremiştilor” străini şi a „chilienilor fanatici”.[354]

Cine a fost ucis şi de ce

Majoritatea celor arestaţi în raiduri nu erau „terorişti”, aşa cum pretindea retorica oficială, ci mai degrabă nişte indivizi pe care junta îi identificase ca fiind cei mai importanţi opozanţi ai programului lor economic. Unii dintre aceştia erau cu adevărat opozanţi, dar singurul *păcat capital* al majorităţii acestor oameni îl constituia

[354] Constable şi Valenzuela, *A Naţion of Enemies,* 153.

faptul că deţineau valori opuse revoluţiei.

Caracterul sistematic al acestei campanii de „dezinfectare” se coroborează cu datele precise ale dispariţiilor, menţionate în rapoartele comisiilor pentru aflarea adevărului şi ale celor înfiinţate pentru respectarea drepturilor omului. În Brazilia, junta militară nu începe să reprime populaţia până pe la sfârşitul anilor ’60; singura excepţie o constituie grupul liderilor sindicali din marile întreprinderi şi ferme agricole. Potrivit raportului *Brasil: Nunca Mais* (Să nu se mai repete niciodată), aceştia sunt trimişi la închisoare, unde sunt torturaţi „pentru simplul motiv că vieţile le erau guvernate de o filosofie politică neagreată de autorităţi”. Raportul Comisiei pentru aflarea adevărului, bazat chiar pe registrele procedurilor judiciare intentate acestor oameni de armată, notează că principala coaliţie de organizaţii sindicale, Confederação General dos Trabalhadores (CGT), apare în aceste registre ca „demonul omniprezent care trebuie exorcizat”. Raportul conchide cu brutalitate că motivul pentru care „autorităţile care au preluat puterea în 1964 au fost deosebit de preocupate să *cureţe* acest sector” a fost „teama răspândirii rezistenţei sindicatelor muncitoreşti la programele economice bazate pe reduceri salariale şi

privatizarea economiei”.[355]

Atât în Chile, cât şi în Argentina, guvernările militare s-au folosit de haosul creat în urma loviturii de stat pentru lansarea unor atacuri violente asupra mişcării sindicaliste.

Dar începerea raidurilor sistematice chiar în prima zi în care este preluată puterea în stat demonstrează că aceste operaţiuni au fost minuţios planificate cu mult înainte. În Chile, când ochii erau aţintiţi asupra Palatului prezidenţial, batalioanele militare sunt trimise la „uzinele care făceau parte din aşa-numita *centură industrială,* pentru arestarea oamenilor. În zilele următoare – se arată în raportul Comisiei chiliene pentru adevăr şi reconciliere – mai multe uzine fac obiectul raziilor ce „duc la arestarea a numeroase persoane, dintre care ulterior unele au fost ucise sau făcute dispărute”.[356] În 1976, 80% din prizonierii politici chilieni erau muncitori sau ţărani.[357]

Raportul Comisiei argentiniene pentru aflarea adevărului, *Nunca Mas* (Să nu se mai repete niciodată), evidenţiază aplicarea concomitentă a unei operaţiuni chirurgicale împotriva sindicatelor muncitoreşti: „Observăm că o mare

---

[355] Arhiepiscopia din São Paulo, Brazilia: *Nunca Mais/Torture în Brazii: A Shocking Report on the Pervasive Use of Torture by Brazilian Military Governments, 1964–1979,* coord. Joan Dassin, trad. Jaime Wright (Austin: University of Texas Press, 1986), 106–110.

[356] *Raport al Comisiei naţionale chiliene pentru adevăr şi reconciliere,* vol. 1, 149.

[357] Letelier, „The Chicago Boys în Chile”.

parte din aceste operaţii [împotriva muncitorilor] au fost întreprinse chiar în ziua puciului sau la scurt timp după."[358] Pe lista atacurilor îndreptate împotriva fabricilor, o mărturie este deosebit de relevantă pentru felul în care „terorismul" a fost folosit ca pretext pentru atacarea activiştilor non-violenţi. Graciela Geuna, prizonieră politică întemniţată în lagărul de tortură La Perla, descria felul în care soldaţii care o păzeau deveniseră agitaţi din cauza unei greve ce urma să aibă loc la o centrală electrică. Această grevă urma să creeze un exemplu important de rezistenţă împotriva dictaturii militare", motiv pentru care junta nu dorea ca această grevă să aibă loc. De aceea – povesteşte Geuna – „soldaţii din această imitate militară au decis să o scoată în afara legii sau, aşa cum se exprimau ei, să o «montonerizeze» *(Montoneros* fiind grupul de guerilă pe care armata îl eradicase deja). Greviştii nu aveau nimic de a face cu acest grup, dar asta nu conta câtuşi de puţin. „Soldaţii înşişi din La Perla tipăresc foi volante, pe care le semnează *Montoneros,* în care le solicită muncitorilor să facă grevă." Aceste manifeste devin ulterior „dovada" necesară pentru a-i răpi şi ucide pe liderii sindicali de aici.[359]

---

[358] *Nunca Mas: The Report of the Argentine Commission of the Disappeared* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1986), 369.
[359] *Ibid.,* 371.

Tortura sponsorizată de corporaţii

Atacurile îndreptate împotriva liderilor sindicali erau adeseori întreprinse în directă coordonare cu patronii respectivelor locuri de muncă; dosarele penale intentate în ultimii ani oferă câteva dintre cele mai bine documentate exemple de implicare directă a corporaţiilor multinaţionale, prin intermediul sucursalelor locale.

În anii premergători loviturii de stat din Argentina, ascendenţa militantismului de stânga afectase companiile străine, atât din punct de vedere economic, cât şi personal; între 1972 şi 1976, sunt asasinaţi nu mai puţin de cinci directori executivi ai companiei Fiat.[360] Destinele acestor companii se schimbă radical atunci când junta militară preia puterea şi implementează politicile Şcolii de la Chicago; acum, aceste companii pot inunda piaţa cu produse de import, le pot plăti angajaţilor salarii mai mici şi îi pot concedia după bunul plac; în plus, îşi pot repatria profiturile obţinute, nestingheriţi de reglementări.

Câteva dintre aceste companii şi-au exprimat cu efuziune gratitudinea. La primele sărbători de Anul Nou ale dictaturii militare din Argentina,

---

[360] Amnesty Internaţional, *Raport asupra misiunii Amnesty Internaţional în Argentina 6–15* noiembrie *1976, 9.*

compania Ford plăteşte o reclamă aniversară în care omagiază noul regim: „1976: Din nou, Argentina se află pe calea cea bună. 1977: Un An Nou cu credinţă şi speranţă pentru toţi oamenii de bine. Compania Ford Motor din Argentina şi angajaţii ei se angajează în lupta pentru îndeplinirea marelui destin patriotic al ţării.”[361] Însă corporaţiile străine au făcut mai mult decât doar să le mulţumească juntelor militare pentru treaba bună pe care o întreprindeau; unele dintre ele au participat în mod direct la campania de teroare. În Brazilia, multe corporaţii au contribuit la finanţarea unor escadroane private de torturare. Pe la mijlocul anului 1969, când junta militară intră într-o fază de brutalitate maximă, se creează o unitate de poliţie neoficială, numită Operaţiunea Bandeirantes, cunoscută şi sub numele de OBAN. Formată din ofiţeri de carieră, OBAN era finanţată, potrivit raportului *Brasil: Nunca Mais* din „contribuţiile mai multor multinaţionale, incluzând aici Ford şi General Motors”. Deoarece se afla în afara structurilor poliţieneşti şi militare oficiale, OBAN se bucura de un grad înalt de „flexibilitate şi impunitate în privinţa metodelor de interogare folosite” – se afirmă în raport – căpătând, în scurtă vreme, o reputaţie de sadism fără pereche.[362]

---

[361] Taylor, *Disappearing Acts,* 111.

[362] Arhiepiscopia din São Paulo, Brazilia: *Torture în Brazii,* 64.

Dar cea mai fățișă asociere a unei sucursale Ford cu aparatul terorii are loc în Argentina. Aici, compania furniza armatei autovehicule, iar mașina Ford Falcon, verde, este vehiculul folosit pentru sutele de răpiri și dispariții. Psihologul și dramaturgul argentinian Eduardo Pavlovski descria această mașină ca „expresia simbolică a terorii. Un vehicul al morții.”[363]

În vreme ce Ford aproviziona junta cu mașini, aceasta îi oferea la schimb serviciile sale specializate, curățându-i liniile de producție de supărătorii sindicaliști. Înaintea puciului, compania fusese nevoită să le ofere muncitorilor o serie de concesii importante: pauza de masă fusese mărită de la 20 de minute la o oră, iar un procent din vânzările fiecărui autovehicul urma să fie donat programelor sociale. Toate acestea se schimbă în ziua puciului militar, când începe contrarevoluția. Fabrica Ford, aflată în suburbiile Buenos Airesului, este transformată într-o tabără militară; în săptămânile următoare, fabrica roiește de vehicule militare, inclusiv tancuri și elicoptere care survolează regiunea. Lucrătorii declară că un batalion de o sută de soldați a fost permanent staționat acolo.[364]

---

[363] Karen Robert, „The Falcon Remembered”, *NACLA Report on the Americas* 39, nr. 3 (noiembrie-decembrie 2005): 12.

[364] Victoria Basualdo, „Complicidad patronal-militar en la ultima dictadura argentina”, *Engranajes: Boletin de FETIA,* nr. 5, ediție specială, martie 2006.

„Arăta de parcă eram în război. Tot acest spectacol ne era dedicat nouă, muncitorilor”, îşi aminteşte Pedro Troiani, unul dintre sindicalişti.[365]

Soldaţii patrulau zona, arestându-i pe cei mai activi sindicalişti, asistaţi de maistrul care le indica cu solicitudine pe cine anume trebuiau să aresteze. Troiani se afla printre cei ridicaţi de pe linia de asamblare. El îşi aminteşte cum a fost „purtat prin toată fabrica, înainte să fie arestat, pentru ca oamenii să vadă şi să înţeleagă că Ford nu va tolera sindicalişti în companie”.[366] Cel mai surprinzător lucru care a urmat a fost faptul că, după ce a fost arestat, în loc să fie transportat la o închisoare din apropiere, Troiani şi ceilalţi sindicalişti arestaţi de soldaţi au fost duşi la o închisoare amenajată chiar *în* fabrică. În acelaşi loc unde, cu doar câteva zile înainte, negociaseră contracte colective de lucru, aceşti muncitori erau acum bătuţi, torturaţi şi, doi dintre ei, electrocutaţi.[367] Ulterior au fost transportaţi în alte închisori, unde au continuat să fie torturaţi săptămâni sau, în unele cazuri,

---

[365] Stenograma interviurilor lui Rodrigo Gutierrez cu Pedro Troiani şi Carlos Alberto Propato, ambii fiind foşti lucrători ai companiei Ford şi lideri sindicali, ce urmează a fi folosite într-un film documentar despre Ford Falcon, intitulat *Falcon.*

[366] „Demandan a la Ford por el secuestro de gremialistas durante la dictadura”, *Pagina 12,* 24 februarie 2006.

[367] Robert, „The Falcon Remembered”, 13–15; stenograma interviurilor lui Gutierrez cu Troiani şi Propato.

chiar luni de zile.[368] Potrivit declaraţiilor date de avocaţii acestor muncitori, cel puţin 25 de reprezentanţi ai sindicatului companiei Ford sunt răpiţi în această perioadă, dintre care jumătate sunt reţinuţi într-o clădire aflată chiar în incinta fabricii; organizaţiile pentru drepturile omului din Argentina exercită presiuni pentru includerea acestei clădiri pe lista fostelor închisori clandestine.[369]

În 2002, procurorii federali au depus în numele lui Troiani şi al altor 14 colegi de-ai săi o plângere împotriva sucursalei Ford din Argentina, invocând responsabilitatea companiei pentru acele acte de reprimare din incinta fabricii pe care o avea în proprietate. „Ford [Argentina] şi conducerea executivă a companiei au complotat la răpirea propriilor angajaţi şi consider că ar trebui să răspundă penal pentru aceste acţiuni", declara Troiani.[370] Mercedes-Benz (filiala companiei Daimler-Chrysler) se confruntă la rândul ei cu o investigaţie similară, derivând dintr-o serie de acuzaţii potrivit cărora compania ar fi contribuit în anii '70 la epurarea de lideri sindicalişti a uneia dintre fabricile sale, furnizând numele şi adresele a 16 persoane, dintre care 14 sunt

---

[368] „Demandan a la Ford por el secuestro de gremialistas durante la dictadura."

[369] *Ibid.*

[370] Larry Rohter, „Ford Motor Is Linked to Argentina's «Dirty War»", *New York Times,* 27 noiembrie 2002.

făcute dispărute definitiv.[371]

Potrivit istoricului Americii Latine, Karen Robert, până la sfârşitul dictaturii militare, „practic toţi delegaţii muncitorilor din cele mai mari întreprinderi ale ţării, precum Mercedes-Benz, Chrysler sau Fiat Concord, fuseseră făcuţi dispăruţi”.[372] Atât Ford, cât şi Mercedes-Benz neagă că directorii lor executivi ar fi jucat vreun rol în reprimare. Aceste cazuri sunt şi astăzi pe rol.

Nu doar sindicaliştii se vedeau confruntaţi cu posibilitatea de a deveni ţinta unor atacuri anticipative; oricine avea o viziune asupra societăţii diferită de cea a obţinerii unui profit net[373] era pasibil să sufere aceeaşi soartă. Atacurile împotriva fermierilor care se implicaseră în lupta pentru reforma agrară au fost deosebit de brutale în întreaga regiune. Liderii Ligilor agrare argentiniene – care propagaseră idei incendiare despre dreptul ţăranilor de a deţine pământ – fuseseră vânaţi şi, ulterior, torturaţi, adeseori chiar în câmpurile în care munceau, sub privirile întregii comunităţi. Soldaţii foloseau baterii de camion pentru a-şi alimenta *picanas,* utilizând această banală unealtă împotriva fermierilor înşişi. Între

[371] *Ibid.;* Sergio Correa, „Los desaparecidos de Mercedes-Benz”, *BBC Mundo,* 5 noiembrie 2002.
[372] Robert, „The Falcon Remembered”, 14.
[373] În orig. *Pure profit.* (n. t.).

timp, politicile economice ale juntei se dovediseră a fi un câştig neaşteptat pentru moşieri şi fermieri. În Argentina, Martinez de Hoz aboleşte restricţiile guvernamentale care controlau preţul cărnii, ceea ce duce la o creştere a preţului acesteia cu peste 700% şi la profituri record.[374]

În cartierele sărace, ţintele loviturilor anticipative au fost lucrătorii din sectorul obştesc, dintre care mulţi afiliaţi bisericilor locale şi care se ocupau cu instruirea celor mai săraci în vederea solicitării de asistenţă medicală, locuinţe sociale şi educaţie, cu alte cuvinte, chiar asistenţa socială a „statului bunăstării" dezafectat de băieţii de la Chicago. „S-a terminat cu binefăcătorii săracilor!" i s-a spus lui Norberto Liwsky, un medic argentinian, în timp ce îi erau ataşaţi electrozi „de gingii, sfârcuri, organe genitale, abdomen şi urechi".[375]

Un preot argentinian care a colaborat cu junta militară descria filosofia călăuzitoare astfel: „Inamicul era marxismul, să spunem, marxismul care îşi găsise adăpost în biserică şi în patria noastră, pericolul noii naţiuni."[376] Acest „pericol al noii naţiuni" explică motivul pentru care o

---

[374] McCaughan, *True Crimes,* 290.

[375] Nunca Mais: *Raport al Comisiei naţionale argentiniene pentru cei dispăruţi, 22.*

[376] Citându-l pe Padre Santano. Patricia Marchak, *God's Assassins: State Terrorism în Argentina in the 1970s* (Montreal: Megill-Queen's University Press, 1999), 241.

proporţie atât de mare a victimelor juntei l-au constituit tinerii. În Argentina, 81% din cei 30.000 de oameni făcuţi dispăruţi aveau între 16 şi 30 de ani.[377] „Lucrăm acum pentru următorii douăzeci de ani” i-a declarat victimei unul dintre cei mai notorii torţionari argentinieni.[378]

Printre cele mai tinere victime s-a numărat un grup de elevi de liceu care, în septembrie 1976, s-au unit pentru a solicita reducerea preţului biletului de autobuz. Pentru junta militară, această acţiune colectivă constituia o dovadă că adolescenţii fuseseră deja infectaţi cu virusul marxismului, fapt care o determină să răspundă cu o furie criminală îndrăznelii de a i se fi adresat o cerere atât de subversivă, torturând şi ucigându-i pe şase dintre ei.[379] Miguel Osvaldo Etchecolatz, comisarul de poliţie condamnat în 2006, este unul dintre personajele-cheie implicate în acest atac.

Modelul acestor dispariţii este clar: în vreme ce terapeuţii şocului încercau să înlăture din economie toate relicvele colectivismului, trupele de şoc îi înlăturau pe reprezentanţii acestui etos de pe străzi, universităţi şi fabrici.

Luaţi pe nepregătite, unii dintre cei aflaţi în avangarda acestor transformări economice au

[377] Marchak, *God’s Assassins,* 155.
[378] Levy, „Considerations on the Connections between Race, Politics, Economics, and Genocide”, 142.
[379] Marchak, *God’s Assassins,* 161.

mărturisit că fusese nevoie de o reprimare în masă pentru a-şi putea atinge scopurile. Victor Emmanuel, directorul de relaţii publice al companiei Burson-Marsteller, însărcinat să cosmetizeze imaginea juntei argentiniene ca un regim pro-afaceri, i-a declarat unei cercetătoare că violenţa a fost necesară pentru deschiderea economiei argentiniene „protecţionistă, etatistă". „Nimeni, absolut nimeni nu este interesat să investească într-o ţară în care are loc un război civil", a spus el, admiţând faptul că nu doar luptătorii de guerilă îşi pierduseră viaţa după schimbarea regimului. „O mulţime de oameni nevinovaţi şi-au pierdut, probabil, viaţa", îi mărturiseşte el autoarei Marguerite Feitlowitz, dar „dată fiind situaţia, a fost nevoie de o forţă uriaşă".[380]

Sergio de Castro, ministrul economiei numit de Pinochet, absolvent al Şcolii de la Chicago, care a supravegheat implementarea terapiei de şoc, mărturiseşte că nu ar fi putut face acest lucru dacă nu ar fi beneficiat de susţinerea pumnului de fier al lui Pinochet. „Opinia publică ne era total potrivnică, motiv pentru care am avut nevoie de o personalitate puternică, care să garanteze menţinerea acestei politici. Am fost norocoşi să beneficiem de înţelegerea preşedintelui Pinochet şi de tăria acestuia de a rezista criticilor." El mai nota faptul că o

[380] Feitlowitz, *A Lexicon of Tenor,* 42.

„guvernare autoritară” este cea mai potrivită să garanteze libertăţile economice, datorită modului „impersonal” de utilizare a puterii.[381]

Aşa cum este cazul în majoritatea situaţiilor în care teroarea este folosită ca instrument de guvernare, crimele premeditate aveau o dublă finalitate. În primul rând, înlăturau obstacolele reale puse în calea proiectului, mai precis, pe cei mai capabili să riposteze. În al doilea rând, faptul că dispariţia opozanţilor era publică reprezenta un avertisment clar pentru cei care s-ar fi gândit să încerce, la rândul lor, să reziste, eliminând astfel şi potenţialele obstacole.

Strategia a funcţionat. „Eram confuzi şi angoasaţi, docili, aşteptând să primim ordine... oameni regresaţi; deveniserăm mai dependenţi şi mai speriaţi”, îşi aminteşte psihiatrul chilian Marco Antonio de la Parra.[382] Cu alte cuvinte, se aflau în stare de şoc. Drept pentru care, atunci când şocurile economice determină mărirea preţurilor şi micşorarea salariilor, străzile din Chile, Argentina şi Uruguay rămân goale şi liniştite. Nu există nicio demonstraţie împotriva lipsei de alimente la preţuri accesibile şi nici greve generale. Familiile se descurcau sărind peste mese, hrănindu-şi copiii cu *mate,* un ceai tradiţional care suprimă foamea, şi trezindu-se înainte de răsăritul soarelui pentru a putea

[381] Constable şi Valenzuela, *A Naţion of Enemies,* 171, 188.
[382] *Ibid.,* 147.

ajunge la serviciu fără să folosească mijloacele de transport în comun. Cei care mureau din cauza malnutriţiei sau a febrei tifoide erau îngropaţi în tăcere.

Cu numai zece ani înainte, ţările Conului de Sud – beneficiind de expansiunea sectoarelor industriale, lărgirea clasei de mijloc şi consolidarea sectoarelor sănătăţii şi învăţământului – constituiseră speranţa lumii aflate în curs de dezvoltare. Acum însă, bogaţii şi săracii se aflau la polurile opuse ale lumii economice: celor bogaţi li se oferă cetăţenia onorifică a statului Florida, în vreme ce săracii sunt „repatriaţi” pe tărâmul subdezvoltării, proces care se va accentua odată cu „restructurările” neo-liberale din perioada post-dictatorială. Nemaiconstituind exemple inspiratoare, aceste ţări au devenit avertismente terifiante pentru acelea care îndrăznesc să creadă că se pot sustrage Lumii a Treia. Era o transformare care oglindea soarta prizonierilor din centrele de tortură ale juntei: nu era suficient ca aceşti oameni să mărturisească; ei trebuiau să renunţe la cele mai intime convingeri, să-şi trădeze partenerii şi copiii. Cei care cedau torturii erau numiţi *quebrados,* adică, laşii. Aşa era întregul Con de Sud, nu doar bătut, ci distrus, *quebrado.*

Tortura ca „vindecare”

În timp ce strategiile încercau eradicarea colectivismului din cultură, în interiorul închisorilor, tortura încerca eradicarea acestuia din minte şi spirit. Așa se menţiona într-un editorial din 1976, din presa juntei militare, „minţile oamenilor trebuiau şi ele dezinfectate, pentru că acolo fusese creată eroarea”.[383] Mulţi torţionari adoptaseră postura de doctor sau de chirurg. La fel ca economiştii de la Chicago, cu terapia lor de şoc necesară, chiar dacă dureroasă, acestor torţionari le plăcea să îşi imagineze că electroşocurile şi celelalte torturi aveau un rol terapeutic, că le administrau un medicament celor pe care îi numeau *apestosos,* adică murdari sau bolnavi. Rolul lor era să-i vindece pe aceşti nefericiţi de boala numită „socialism” şi de impulsul colectivist prin care se manifesta această boală.[384] Desigur, „tratamentele” pe care le administrau erau agonizante, letale chiar, dar erau administrate

[383] Editorialul a fost publicat în *La Prensa* (Buenos Aires), citat în Feitlowitz, *A Lexicon of Terror,* 153.

[384] Aceasta completează perioada de revoluţie a terapiei cu electroşocuri, aducând-o înapoi în prima sa încarnare, unde se prezintă ca fiind o tehnică de exorcizare. Prima menţiune a întrbuințării acestei tehnici în scop medical aparţine unui doctor elveţian şi datează de pe la 1700. Fiind convins că boala mentală era cauzată de diavol, el îşi punea pacienţii să ţină în mână un fir prin care trecea curent electric pe care îl producea cu ajutorul unei maşinării electrostatice; câte un şoc electric era destinat fiecărui demon. Apoi, pacientul era declarat vindecat.

pentru binele pacientului. „Dacă un braţ este cangrenat, atunci trebuie să-l tai, nu?” a întrebat Pinochet, adus la exasperare de criticile la adresa acţiunilor sale împotriva drepturilor omului.[385]

În declaraţiile citate în rapoartele Comisiilor pentru adevăr din întreaga regiune, prizonierii menţionează existenţa unui sistem destinat forţării lor de a-şi trăda principiul determinant al propriei identităţi. Pentru majoritatea latino-americanilor de stânga, cel mai preţios principiu era cel al solidarităţii, pe care istoricul revoluţionar argentinian Osvaldo Bayer o numea „singura teologie transcendentală”.[386] Torţionarii erau perfect conştienţi de importanţa acestui principiu, motiv pentru care erau hotărâţi să stârpească impulsul de interconectare socială al prizonierilor. Desigur, scopul interogării îl constituia obţinerea de informaţii valoroase şi, implicit, forţarea trădării, însă mulţi prizonieri declară că torţionarii lor erau mai puţin interesaţi de informaţia propriu-zisă, pe care o deţineau deja, cât de inducerea trădării. Ceea ce se urmărea de fapt era lezarea ireparabilă a acelei zone morale în care sălăşluia credinţa în ajutorul acordat altuia, mai

---

[385] Constable şi Valenzuela, *A Naţion of Enemies,* 78. Notă de subsol: L. M. Shirlaw, „A Cure for Devils”, *Medical World 94* (January 1961): 56, citat în Leonard Roy Frank, coord., *History of Shock Treatment* (San Francisco: Frank, septembrie 1978), 2.

[386] McCaughan, *True Crimes,* 295.

presus de propria persoană, şi care le susţinea activismul politic, înlocuind-o cu ruşine şi umilinţă.

Uneori, trădările depăşeau orice capacitate de control a prizonierului. De pildă, în momentul arestării, prizonierul argentinian Mario Villani avea asupra sa agenda personală. În ea se găseau coordonatele unei întâlniri pe care şi-o fixase cu un prieten; prin urmare, soldaţii se duc la întâlnire în locul lui şi încă un activist este făcut dispărut în angrenajele maşinăriei terorii. Pe masa de tortură, interogatorii lui Villani îl chinuiesc cu informaţia că „reuşiseră să pună mâna pe Jorge doar pentru că acesta îşi respectase întâlnirea pe care o stabiliseră cei doi. Interogatorii ştiau că această informaţie avea să mă chinuie mult mai mult decât ar fi putut să o facă acel curent electric de 220 volţi. Remuşcările aproape că depăşesc pragul de suferinţă care poate fi îndurat.”[387]

În acest context, micile gesturi de bunăvoinţă între prizonieri, de pildă îngrijirea rănilor sau împărţirea hranei insuficiente, erau considerate actele ultime de rebeliune. Când astfel de gesturi de fraternitate erau descoperite, ele atrăgeau după sine pedepse crunte. Prizonierii erau forţaţi să devină cât mai individualişti cu putinţă, oferindu-li-se tot felul de pacturi faustiene, precum cea de a alege între propria

[387] Feitlowitz, *A Lexicon of Terror,* 77.

tortură insuportabilă şi tortură suplimentară pentru un alt prizonier. În unele cazuri, prizonierii cedau, acceptând să ţină *picana* asupra altor prizonieri sau să apară în faţa camerelor de televiziune pentru a declara că renunţau la fostele convingeri. Aceşti prizonieri reprezentau triumful suprem al torţionarilor: pentru a supravieţui, ei nu renunţaseră doar la solidaritate, ci sucombaseră în faţa etosului nemilos al capitalismului *laissez-faire:* „dorindu-şi să fie câştigător", pentru a folosi cuvintele directorului companiei ITT.[388][389]

Ambele grupuri de „doctori" de şoc care activau în Conul de Sud – generalii şi

---

[388] Expresia contemporană a acestui proces de anihilare a personalităţii prizonierului este întâlnită în felul în care Islamul este folosit ca o armă împotriva prizonierilor musulmani din închisorile administrate de americani. În noianul dovezilor provenind din închisorile Abu Ghraib şi Guantánamo Bay, două forme de abuz sunt întâlnite frecvent: nuditatea şi împiedicarea practicării ritului Islamic, fie prin bărbierirea forţată a prizonierilor, prin lovirea Koranului, împachetarea prizonierilor în steaguri israeliene, forţarea prizonierilor să Dozeze în posturi homosexuale şi prin atingerea bărbaţilor cu sânge pretins menstrual. Moazzam Begg, un fost prizonier la Guantánamo, susţine că a fost în mod frecvent bărbierit cu forţa, iar unul dintre gărzile închisorii îi spunea în tot acest timp: „Asta este partea care a enervează cel mai tare pe voi musulmanii, nu-i aşa?" Islamul este desacralizat nu neapărat pentru că ar fi urât de gărzi (deşi lucrurile ar putea sta chiar aşa), ci pentru că este iubit de prizonieri. De vreme ce ţelul torturii este de depersonalizare, tot ceea ce face parte din personalitatea prizonierului trebuie înstrăinat într-un mod sistematic – de la haine până la convingerile sale fundamentale. În anii '70, acest lucru însemna atacarea solidarităţii sociale; astăzi, acest lucru este echivalent cu insultarea Islamului.

[389] David Rose, „Guantanamo Briton în Handcuff Torture", *The Observer* (Londra), 2 ianuarie 2005.

economiştii – au recurs la metafore aproape identice pentru a-şi descrie munca. Friedman îşi asemăna rolul pe care l-a jucat în Chile cu cel al unui doctor care oferă „sfaturi medicale tehnice guvernului chilian pentru a-l ajuta să pună capăt unei epidemii medicale", „epidemia inflaţiei".[390] Descrierea pe care o face Arnold Harberger, şeful programului latino-american desfăşurat la Universitatea din Chicago, este şi mai metaforică. Într-o prelegere susţinută în faţa unor tineri economişti din Argentina, la mult timp după terminarea dictaturii, el afirmă că economiştii capabili reprezintă ei înşişi tratamentul necesar: „anticorpii care combat ideile şi politicile anti-economice".[391] Ministrul de externe al juntei argentiniene, Cesar Augusto Guzzetti, afirma că „atunci când corpul social al ţării este contaminat de un microb care-i rugineşte intestinele, acesta formează anticorpi. Aceşti anticorpi nu pot fi puşi în aceeaşi categorie cu microbii. Pe măsură ce guvernul controlează şi distruge [formaţiunile] de guerilă, acţiunea acestor anticorpi va dispărea, aşa cum se şi întâmplă în prezent. Nu este decât o

---

[390] Milton Friedman şi Rose D. Friedman, *Two Lucky People: Memoirs* (Chicago: University of Chicago Press, 1998), 596. Notă de subsol: David Rose, „Guantanamo Briton în Handcuff Torture", *The Observer* (Londra), 2 ianuarie 2005.

[391] Arnold C. Harberger, „Letter to a Younger Generation", *Journal of Applied Economics* I, nr. 1 (1998): 4.

reacţie naturală la un corp bolnav."[392]

Acest limbaj reprezintă, evident, acelaşi construct intelectual care le-a permis naziştilor să susţină că, prin uciderea membrilor „bolnavi" ai societăţii, ei vindecau „corpul naţiunii". Cum susţinea doctorul nazist Fritz Klein: „Doresc să conserv viaţa. Şi, din respect pentru viaţa umană, aş îndepărta un apendice cangrenat din corpul omenirii. Evreul este acel apendice cangrenat din corpul umanităţii." Kmerii roşii au folosit acelaşi limbaj pentru a-şi justifica măcelul din Cambodgia: „Ceea ce este infectat trebuie extirpat."[393]

Copii „normali"

Nicăieri nu este mai înfricoşător acest paralelism decât în cazul copiilor din centrele de tortură ale juntei argentiniene. Convenţia Naţiunilor Unite cu privire la genocid prevede că printre practicile pasibile de a fi catalogate sub această titulatură se numără şi „impunerea de măsuri prin care este vizată prevenirea naşterilor în cadrul acelui grup" şi „transferarea forţată a copiilor ce aparţin unui anumit grup,

---

[392] Amnesty Internaţional, *Raport asupra misiunii Amnesty Internaţional în Argentina 6–15 noiembrie 1976,* 34–35.

[393] Robert Jay Lifton, *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide* (1986, repr. New York: Basic Books, 2000), 16; François Ponchaud, *Cambodia Year Zero*, trad. Nancy Amphoux (1977, repr. New York: Rinehart and Winston, 1978), 50.

către un alt grup”.[394]

Se estimează că aproximativ 500 de copii s-au născut între zidurile centrelor de tortură argentiniene, iar aceşti bebeluşi au fost imediat incluşi într-un plan de inginerie socială pentru crearea unei noi rase de cetăţeni model. După o perioadă scurtă de alăptare, sute de copii au fost fie vânduţi, fie oferiţi unor cupluri, dintre care majoritatea deţineau legături directe cu dictatura militară. Potrivit organizaţiei pentru drepturile omului. „Bunicile din Piaza de Mayo” – care a reuşit să dea de urma a zeci de asemenea copii –, copiii aceştia, cărora le-a fost ascunsă provenienţa genetică, au fost crescuţi în spiritul unor valori ale creştinismului şi ale capitalismului pe care junta le considera „normale” şi sănătoase.[395] Părinţii acestor copii, consideraţi mult prea bolnavi ca să merite să fie salvaţi, au fost, fără excepţie, ucişi în lagărele de detenţie. Furturile de copii nu au reprezentat excese individuale, ci au fost parte a unei operaţiuni organizate de stat. Într-unul dintre procese, este prezentat ca dovadă un document al Departamentului de Interne, din 1977,

---

[394] Biroul Înaltului Comisar ONU pentru drepturile omului, „Convenţia asupra prevenirii şi pedepsirii crimei de genocid”, aprobată 9 decembrie 1948, www.ohehr.org.

[395] HIJOS (organizaţie pentru drepturile omului vizând copiii celor dispăruţi) estimează că numărul acestor copii depăşeşte cinci sute. HIJOS, „Lineamientos”, www.hijos.org.ar; cifra de două sute de cazuri citate în Raportul anual din 2001 al organizaţiei Human Rights Watch, www.hrw.org.

intitulat „Instrucţiuni privind procedurile care trebuie urmate în cazul copiilor minori ai liderilor politici sau sindicalişti arestaţi sau dispăruţi”.[396]

Acest capitol din istoria Argentinei prezintă paralelisme frapante cu furturile masive de copii din familiile băştinaşilor din SUA, Canada şi Australia, trimişi la şcoli speciale şi bătuţi până au devenit „albi”. În Argentina anilor ’70, funcţiona neîndoielnic o logică suprematistă similară, însă nu bazată pe criterii rasiale, ci pe apartenenţa la anumite convingeri politice, culturale şi de clasă socială.

Una dintre cele mai expresive conexiuni între asasinatele politice şi revoluţia pieţei libere a fost descoperită abia la patru ani de la sfârşitul dictaturii militare argentiniene. În 1987, în timp ce o echipă de filmare înregistra în subsolul de la Galerías Pacífico, unul dintre s*hopping mall*-urile cele mai exclusiviste ale Buenos Airesului, au dat din greşeală peste un centru de tortură abandonat. Avea să transpară ulterior că, în timpul dictaturii, Prima unitate din cadrul armatei[397] ascunsese o parte din cadavrele celor făcuţi dispăruţi chiar în subsolul acestui mall; zidurile temniţei păstrau încă scrijeliturile

[396] Silvana Boschi, „Desaparicion de menores durante la dictadura militar: Presentan un documento clave”, Clarin (Buenos Aires), 14 septembrie 1997.
[397] În orig. *First Army Corps.* (n. t.).

disperate făcute de prizonierii decedaţi de multă vreme: nume, date, strigăte de ajutor.[398]

Astăzi, Galerías Pacífico reprezintă echivalentul perlei coroanei în districtul magazinelor din Buenos Aires, dovadă a apartenenţei acestui oraş la marile centre ale capitalismului consumist globalizat. Tavane boltite şi fresce încadrează o varietate de magazine ce aparţin unor branduri precum Christian Dior, Ralph Lauren sau Nike, inaccesibile marii majorităţi a populaţiei, dar care sunt un adevărat chilipir pentru străinii care umplu străzile oraşului profitând de valoarea scăzută a monedei naţionale.

Pentru argentinienii care îşi cunosc istoria, acest mall reprezintă o amintire cutremurătoare a faptului că, aşa cum o formă mai veche de cucerire capitalistă s-a ridicat pe gropile comune în care fusese aruncată populaţia băştinaşă, la fel şi proiectul Şcolii de la Chicago în America Latină a fost literalmente construit pe lagărele secrete de tortură, în care au pierit mii de oameni ce credeau într-o altfel de ţară.

Capitolul 5

„Fără nicio legătură”

Cum a fost curăţată o ideologie de crimele sale

[398] Feitlowitz, *A Lexicon of Terror,* 89.

Milton [Friedman] este încarnarea adevărului că „ideile au consecinţe”.

Donald Rumsfeld, Ministrul Apărării SUA, mai 2002[399]

Oamenii au fost întemniţaţi pentru ca preţurile să fie libere.

Eduardo Galeano, 1990[400]

Pentru o scurtă perioadă de timp, crimele din Conul de Sud păreau să se identifice total cu mişcarea neoliberală, discreditând-o astfel înainte de a se extinde dincolo de acest prim laborator. După călătoria fatidică întreprinsă de Milton Friedman în Chile, în 1975, jurnalistul Anthony Lewis, de la *New York Times,* pune o întrebare simplă, dar deosebit de problematică: „Dacă teoria economică a Şcolii de la Chicago, în forma sa pură, poate fi implementată în Chile numai cu preţul represiunii, nu ar fi normal ca autorii ei să poarte responsabilitatea pentru acest lucru?”[401]

După asasinarea lui Orlando Letelier, membrii

---

[399] Donald Rumsfeld, Secretarul de Stat al Apărării, *Discursul secretarului apărării, Donald H. Rumsfeld, în care este omagiat Milton Friedman,* Casa Albă, Washington, DC, 9 mai 2002, www.defenselink.mil.

[400] Lawrence Weschler, *A Miracle, a Universe: Settling Accounts with Torturers* (New York: Pantheon Books, 1990), 147.

[401] Anthony Lewis, „For Which We Stand: II”, *New York Times,* 2 octombrie 1975.

mişcării originare a activismului îşi continuă strădania de a-l face responsabil pe „arhitectul intelectual” al revoluţiei economice chiliene pentru costurile umane ale politicilor sale. În acei ani, Milton Friedman nu putea ţine o prelegere fără să nu fie întrerupt de cineva din public care-l cita pe Letelier, fiind nevoit să intre pe uşa din spate la câteva dintre evenimentele date în onoarea lui.

Studenţii Universităţii din Chicago au fost atât de şocaţi să afle de colaborarea profesorilor lor cu junta, încât au solicitat o investigaţie a Senatului Universităţii. Câteva cadre universitare, printre care economistul austriac Gerhard Tintner – care în anii ’30 fugise din calea fascismului european în Statele Unite – susţin cererea studenţilor. Tintner compară statul chilian din perioada lui Pinochet cu Germania nazistă, evidenţiind paralelismul dintre susţinerea pe care i-o acordă Friedman lui Pinochet şi tehnocraţii care au colaborat cu Hitler în timpul celui de-Al Treilea Reich. (În contrapartidă, Friedman îşi acuză criticii de „nazism”.)[402]

Atât Friedman, cât şi Arnold Harberger sunt încântaţi să fie creditaţi cu miracolele economice înfăptuite de băieţii lor latino-

[402] „A Draconian Cure for Chile’s Economic IIIs?” *Business Week,* 12 ianuarie 1976; Milton Friedman şi Rose D. Friedman, *Two Lucky People: Memoirs* (Chicago: University of Chicago Press, 1998), 601.

americani. Vorbind ca un tată mândru pe progeniturile sale, Friedman evidenţiază pe un ton onctuos, în 1982, în revista *Newsweek* „combinaţia dintre acele abilităţi rar întâlnite, intelectuale şi executive, şi acel curaj de a-şi susţine convingerile şi de a le pune în practică". Harberger, la rândul său, adăuga: „Mă simt mai mândru de studenţii mei decât de orice am scris; de fapt, grupul *latino* îmi aparţine mai mult decât contribuţia literară".[403] Însă atunci când erau invitaţi să justifice costul uman al „miracolelor" înfăptuite de studenţii lor, cei doi nu mai vedeau nicio legătură.

„În ciuda netei mele diferenţieri de sistemul politic autoritar din Chile" – scria Friedman în *Newsweek* – „nu consider că un economist face un lucru rău dacă oferă consiliere economică guvernului chilian".[404]

În memoriile sale, Friedman a pretins că Pinochet ar fi încercat, în primii doi ani de la preluarea puterii, să conducă economia ţării de unul singur şi că abia „În 1975, când inflaţia ieşită de sub control şi recesiunea mondială au provocat o criză economică în Chile, generalul Pinochet a cerut ajutorul băieţilor de la

---

[403] Milton Friedman, „Free Markets and the Generals", *Newsweek,* 25 ianuarie 1982; Juan Gabriel Valdes, *Pinochet's Economists: The Chicago School în Chile* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 156.

[404] Friedman şi Friedman, *Two Lucky People,* 596.

Chicago”.[405] Această ficţiune revizionistă ignoră adevărul istoric care atestă faptul că băieţii de la Chicago colaborau cu armata înainte ca lovitura de stat să fi fost măcar declanşată, iar transformările economice încep chiar din ziua în care junta preia puterea. În alte locuri, Friedman pretinde chiar că întregul regim al lui Pinochet – toţi cei 17 ani de dictatură şi zecile de mii de oameni torturaţi – nu reprezenta o nimicire a democraţiei, ci dimpotrivă. „Lucrul cu adevărat important care poate fi spus despre mediul de afaceri din Chile este că pieţele libere determină instituirea unei societăţi libere”, afirmă Friedman.[406]

La trei săptămâni după asasinarea lui Letelier, o ştire senzaţională scurtcircuitează dezbaterile cu privire la influenţa crimelor lui Pinochet asupra mişcării Şcolii de la Chicago. Lui Milton Friedman îi este decernat Premiul Nobel pentru Economie pe anul 1976 pentru contribuţia sa „originală şi hotărâtoare” la conexiunea dintre inflaţie şi şomaj.[407] Friedman se foloseşte de decernarea acestui premiu pentru a susţine că economia reprezintă o disciplină ştiinţifică la fel

---

[405] *Ibid.,* 398.

[406] Interviu cu Milton Friedman din data de 1 octombrie 2000, pentru *Commanding Heights: The Battle for the World Economy,* www.pbs.org.

[407] Premiul Nobel pentru economie este separat de alte premii alese de Comitetul Nobel. Numele complet al premiului este Premiul suedez al Riksbank pentru ştiinţele economice, în memoria lui Alfred Nobel.

de riguroasă şi de obiectivă ca fizica, chimia sau medicina, bazată pe examinarea imparţială a datelor disponibile. El evită să menţioneze însă faptul că ipoteza centrală pentru care primise acest premiu era într-un mod grăitor infirmată de cozile la pâine, de epidemiile de febră tifoidă şi de fabricile închise din Chile, singurul regim suficient de nemilos cât să-i pună în practică teoriile.[408]

Un an mai târziu, are loc un alt fapt definitoriu pentru parametrii dezbaterii cu privire la Conul de Sud: Amnesty Internaţional câştiga Premiul Nobel pentru Pace, pentru eforturile curajoase depuse pentru demascarea abuzurilor împotriva drepturilor omului în Chile şi Argentina. Premiul decernat pentru ştiinţele economice este, de fapt, independent de premiul pentru pace, fiind conferit de un comitet diferit şi decernat într-un oraş diferit. Dar, privit de la distanţă, părea că prin cele două premii Nobel, verdictul celui mai prestigios juriu din lume era: şocul camerelor de tortură trebuia condamnat cu hotărâre, dar tratamentul şocurilor economice trebuia aplaudat, cele două forme de şoc fiind, aşa cum scrisese Letelier, profund ironic, „fără nicio legătură”.[409]

---

[408] Milton Friedman, „Inflation and Unemployment”, Prelegere comemorativă Nobel, 13 decembrie 1976, www.nobelprize.org.

[409] Orlando Letelier, „The Chicago Boys în Chile”, *The Naţion,* 28 august 1976.

Ochelarii de cal ai mişcării pentru „drepturile omului”

Acest blocaj intelectual a fost determinat nu doar de faptul că economiştii Şcolii de la Chicago refuzau să admită orice legătură între strategiile lor şi folosirea terorii. O contribuţie a avut şi această încadrare a actelor de teroare în particularitatea unor „abuzuri ale drepturilor omului”, în locul admiterii că au fost folosite ca instrumente ce au servit ţeluri politice şi economice clare. Parţial, acest lucru este cauzat de faptul că în anii *’70* zona Conului de Sud este un laborator nu doar pentru un nou model economic, ci pentru un model de activism relativ nou: cel care aparţine mişcării originare pentru respectarea drepturilor omului. Această formă de activism a jucat, fără îndoială, un rol hotărâtor în oprirea celor mai grave abuzuri ale juntelor militare. Numai că, prin concentrarea exclusivă asupra crimelor comise, fără urmărirea motivaţiei lor, această mişcare facilitează eliberarea ideologiei Şcolii de la Chicago de responsabilitatea pentru acest prim laborator al său.

Dilema apare încă de la începuturile mişcării pentru drepturile omului, dată cu adoptarea, în 1948, a Declaraţiei Universale a Drepturilor Omului. Imediat după semnarea lui, acest document a fost transformat într-o armă folosită

în Războiul Rece de ambele tabere pentru acuzarea adversarului de a fi devenit noul Hitler. În 1967, este dezvăluită în presa internaţională falsitatea pretenţiilor de imparţialitate ale importantului grup dedicat respectării drepturilor omului, Comisia internaţională a juriştilor – care se ocupa în principal cu abuzurile sovietice – era subvenţionată în secret de CIA.[410] Acest context apăsător constituie motivul principal pentru evoluţia doctrinei organizaţiei Amnesty Internaţional către o imparţialitate strictă: astfel, finanţarea sa va proveni exclusiv din contribuţiile membrilor, garantând independenţa de orice guvernare, facţiune politică, ideologie, interes economic sau credinţă religioasă". Pentru a dovedi că nu se folosea de problematica drepturilor omului pentru avansarea vreunei agende politice specifice, fiecare capitol al doctrinei Amnesty „adoptă" simultan trei prizonieri de conştiinţă: unul „dintr-o ţară comunistă, [altul dintr-una] occidentală şi unul din Lumea a Treia".[411] Poziţia adoptată de Amnesty, emblematică pentru

[410] Neil Sheehan, „Aid by CIA Groups Put in the Millions", *New York Times,* 19 februarie 1967.

[411] Amnesty Internaţional, *Raport asupra misiunii Amnesty Internaţional în Argentina 6–15 noiembrie 1976* (Londra: Amnesty Internaţional Publications, 1977), pagină sub Copyright; Yves Dezalay şi Bryant G. Garth, *The Internaţionalization of Palace Wars: Lawyers, Economists, and the Contest to Transform Latin American States* (Chicago: University of Chicago Press, 2002), 71.

mişcarea universală dedicată drepturilor omului la acea vreme, era că, de vreme ce încălcarea acestor drepturi constituia un rău universal în sine, determinarea motivaţiei acestei încălcări nu era necesară, ci doar descrierea ei meticuloasă e credibilă.

Acest principiu se reflectă în modul în care este descrisă teroarea în Conul de Sud. Aflate sub supraveghere continuă şi hărţuite de poliţia secretă, delegaţiile organizaţiilor pentru drepturile omului intervievează în Argentina, Uruguay şi Chile sute de victime ale torturii şi membri ai familiilor lor, reuşind uneori chiar să obţină accesul în închisori. Deoarece accesul jurnaliştilor independenţi era interzis, iar juntele îşi negau crimele, aceste mărturii constituie documentaţia primară a unei istorii care nu ar fi trebuit scrise niciodată. Oricât de importantă, această muncă era limitată: rapoartele sunt doar nişte liste medico-legiste, care inventariază cele mai înfiorătoare crime imaginabile, cu trimiteri la cartele ONU pe care le încalcă.

Raportul Amnesty Internaţional despre Argentina, din 1976, care reprezintă o perspectivă novatoare asupra atrocităţilor comise de junta militară, demnă de Premiul Nobel, este totuşi problematic din perspectiva scopului intrinsec.

În ciuda minuţiozităţii, raportul nu explică

motivele respectivelor abuzuri. Se pune întrebarea: „În ce măsură aceste violări sunt explicabile sau necesare”

pentru instaurarea „siguranţei”, adică, exact motivul oficial al juntei pentru „războiul murdar”.[412] După examinarea dovezilor, raportul conchide că ameninţarea pe care o reprezentau guerilele de stânga nu a justificat în niciun fel campania de reprimare dezlănţuită de stat.

Dar a existat oare şi vreun alt scop care ar fi putut face violenţa „explicabilă sau necesară”? Amnesty nu menţionează nimic în acest sens. De fapt, în cele 92 de pagini ale raportului, nu se menţionează nicăieri că junta era pe cale să reconfigureze întreaga ţară conform canoanelor unei forme radicale de capitalism. Mai mult, nu există niciun comentariu la adresa adâncirii sărăciei sau a inversării dramatice a programelor destinate redistribuirii avuţiei naţionale, cu toate că acestea constituiau piese centrale ale regimului impus de junta militară. În raport sunt menţionate toate legile şi decretele emise de juntă, care aduceau atingere libertăţilor civile, dar nu se face nicio menţiune la decretele economice care micşorau salariile şi măreau preţurile şi care astfel încălcau dreptul la hrană şi adăpost, care face la rândul lui parte din aceeaşi cartă ONU. Dacă

---

[412] Amnesty Internaţional, *Raport asupra misiunii Amnesty Internaţional în Argentina 6–15 noiembrie 1976,* 48.

revoluţionarul proiect economic al juntei ar fi fost examinat, chiar şi superficial, ar fi reieşit clar motivul pentru care această reprimare extraordinară era necesară, precum şi motivul pentru care atât de mulţi dintre prizonierii de pe listele Amnesty erau sindicalişti paşnici şi lucrători din serviciile sociale.

Într-o altă omisiune majoră, Amnesty prezintă acest conflict ca pe unul redus la două tabere: armata şi extremiştii de stânga. Nimeni altcineva nu este menţionat: nici guvernul SUA sau CIA, nici moşierii şi nici corporaţiile multinaţionale. Fără examinarea planului general de impunere a capitalismului „pur” în America Latină, precum şi a puternicelor grupuri de interese din spatele acestui proiect, toate actele de sadism enumerate în raport nu au sens: sunt doar nişte evenimente negative aleatorii, plutind în derivă prin eterul politicului şi pe care toţi oamenii cu o oarecare conştiinţă le condamnă, fără să le înţeleagă.

Fiecare faţetă a mişcării pentru drepturile omului funcţiona în circumstanţe profund limitate, chiar dacă din motive diferite. În interiorul ţărilor afectate, cei dintâi oameni care au tras un semnal de alarmă au fost rudele şi prietenii victimelor terorii, dar şi aceştia sufereau limitări severe asupra lucrurilor pe care le puteau spune public. Ei nu deschideau discuţii despre programele politice sau

economice din spatele acestor dispariţii, pentru că aşa ceva i-ar fi expus pe aceşti purtători de cuvânt riscului de a fi, la rândul lor, făcuţi dispăruţi. Cel mai faimos grup de activişti apărut în aceste condiţii primejdioase a fost cel al Mamelor din Piaţa de Mayo, cunoscut în Argentina sub numele de *Madres*[413] (Mamele). La demonstraţiile săptămânale din faţa sediului guvernului din Buenos Aires, aceste mame nu îndrăzneau să poarte pancarte de protest, în schimb, ţineau în mâini fotografii ale copiilor dispăruţi, cu titlul *Donde están?* (Unde se află?). În loc de scandări, mergeau în cerc în tăcere, purtând eşarfe albe brodate cu numele copiilor. Multe dintre ele aveau convingeri politice puternice, însă erau precaute să nu pară mai ameninţătoare pentru regim decât se cuvenea unor mame în doliu, disperate să afle unde le fuseseră duşi copiii.

În Chile, cel mai mare grup de apărare a drepturilor omului era Comitetul e pace, format din politicieni ai opoziţiei, avocaţi şi lideri ai bisericii. Toţi aceştia erau activişti politici care ştiau că încercarea de a opri tortura şi de a-i elibera pe prizonierii politici era doar unul dintre fronturile bătăliei mult mai ample purtate pentru câştigarea controlului asupra activelor

[413] La sfârşitul dictaturii, aceste *Madres* devin unele dintre cele mai critice voci ale noii ordini economice instituite în Argentina, poziţie în care se află şi astăzi.

chiliene. Pentru a evita să devină următoarele victime ale regimului, acest grup renunţă la limbajul învechit al denunţării burgheziei, folosindu-i în schimb pe cel nou, al drepturilor universale ale omului". Curăţat temeinic de orice referinţe la bogaţi și săraci, la cei slabi versus cei puternici, la nord şi sud, acest mod de explicare a lumii, atât de popular în America de Nord şi Europa, afirma pur şi simplu că oricine are dreptul la o judecată dreaptă, precum şi la a nu fi supus cruzimii unui tratament inuman, crud sau degradant. Acest discurs nu întreba *de ce,* ci doar afirma *că.* În amestecul de limbaj judecătoresc şi interese umane care caracterizează lexiconul drepturilor omului, ei au aflat că tovarăşii lor încarceraţi erau, de fapt, prizonieri de conştiinţă, ale căror libertăţi de exprimare şi gândire, protejate de articolele 18 şi 19 ale Declaraţiei Universale ale Drepturilor omului, fuseseră încălcate.

Pentru cei care trăiau sub dictatură, noul limbaj reprezenta esenţialmente un cod; în acelaşi fel în care muzicienii îşi ascundeau mesajele politice în lirica metaforelor cu dublu înţeles, oamenii îşi deghizau orientările de stânga în acest jargon avocăţesc, un fel de implicare în politică fără a fi menţionat cuvântul politică.[414]

[414] Chiar şi cu aceste precauţiuni, activiştii în domeniul drepturilor omului nu erau imuni in faţa aparatului terorii. închisorile chiliene

Atunci când campania de teroare din America Latină este abordată de mişcarea internaţională a drepturilor omului – o mişcare aflată într-un proces de expansiune rapidă – acei activişti aveau motive foarte diferite de a evita să discute despre politică.

Ford pentru Ford

Refuzul de a conecta aparatul de stat al terorii cu ideologia proiectului pe: are îl deserveşte este caracteristic întregii literaturi dedicate drepturilor omului în această perioadă. Deşi reticenţa organizaţiei Amnesty Internaţional poate fi înţeleasă drept o încercare de a rămâne imparţială în vâltoarea tensiunilor Războiului Rece, pentru alte grupuri care operau în acest domeniu mai intervenea un factor: banii. De departe, cea mai semnificativă sursă de finanţare a proiectelor de acest gen era fundaţia Ford, cea mai mare organizaţie filantropică mondială. În anii ’60, această organizaţie cheltuia doar o mică parte din bugetul său pentru drepturile omului, dar în anii ’70 şi ’80, ea alocă uluitoarea sumă de 30 de milioane de

---

erau pline de avocaţi în domeniul drepturilor omului, iar în Argentina junta trimite pe unul dintre cei mai abili torţionari ai săi să se infiltreze în grupul Mamelor, prefăcându-se a fi o rudă îndoliată. În decembrie 1977, în urma unei razii, sunt făcute dispărute douăsprezece mame, printre care şi lidera grupării, Azucena de Vicenti, împreună cu două maici de origine franceză.

dolari pentru finanţarea organizaţiilor care activau în domeniul drepturilor omului, precum grupul latino-american al Comitetului chilian pentru pace sau alte grupuri care funcţionau în interiorul Statelor Unite, de exemplu Americas Watch.[415]

Înaintea puciurilor militare, rolul principal al fundaţiei Ford fusese acela de a instrui persoane din mediul academic, în principal din domeniul ştiinţelor economice şi al agriculturii, colaborând în acest sens cu Departamentul de Stat al SUA.[416] Frank Sutton, vice-preşedintele delegat[417] al diviziei internaţionale a companiei Ford, explica filosofia organizaţiei sale: „Nu poţi avea o ţară în curs de modernizare fără o elită care să o modernizeze”.[418] Deşi puternic ancorată în logica Războiului Rece, prin prisma căreia se urmărea cultivarea unei alternative a

---

[415] Comitetul pentru pace fusese renumit „Vicariatul”, la vremea când Ford începe să-l subvenţioneze. *America's Watch* făcea parte din *Human Rights Watch,* care şi-a început activitatea sub numele de Helsinki Watch, beneficiind de o donaţie de 500.000$ din partea Fundaţiei Ford. Suma de 30 de milioane de dolari a fost menţionată într-un interviu cu Alfred Ironside, în departamentul de comunicaţii al Fundaţiei Ford. Potrivit afirmaţiilor lui Ironside, majoritatea banilor au fost cheltuiţi în anii ’80. El mai spune că „practic, nimic nu a fost cheltuit în domeniul drepturilor omului în America Latină, în anii ’50” şi că „au existat aici o serie de donaţii făcute în anii ’60, care vizau domeniul drepturilor omului, care s-au situat în jurul sumei de 700.000$.”

[416] Dezalay şi Garth, *The Internaţionalization of Palace Wars, 69.*

[417] În orig. deputy vice president (n. t.).

[418] David Ransom, „Ford Country: Building an Elite for Indonesia”, *The Trojan Horse: A Radical Look at Foreign Aid,* coord. Steve Weissman (Palo Alto, CA: Ramparts Press, 1975), 96.

marxismului, majoritatea burselor Ford nu trădau orientarea de dreapta: studenţii din America Latină erau sprijiniţi să studieze la diferite universităţi americane, oferindu-se totodată finanţări unor universităţi latino-americane, inclusiv marilor universităţi de stat, care aveau reputaţia de a fi de stânga.

Dar au existat câteva excepţii semnificative. După cum am menţionat anterior, fundaţia Ford a fost principala sursă de finanţare a Programului Universităţii din Chicago de cercetare şi instruire în domeniul ştiinţelor economice pentru America Latină. Acest program a scos pe bandă rulantă sute de astfel de băieţi de la Chicago, de origine latino-americană. Ford finanţa totodată un program paralel, desfăşurat la Universitatea Catolică, în Santiago, prin care se urmărea atragerea studenţilor în economie ai ţărilor vecine, pentru a studia sub tutela băieţilor (chilieni) de la Chicago. Aceasta a făcut din fundaţia Ford, în mod intenţionat sau nu, prima sursă de finanţare pentru diseminarea ideologiei Şcolii de la Chicago pe întreg cuprinsul Americii Latine, mai importantă chiar decât guvernul SUA.[419]

Atunci când băieţii de la Chicago ajung, în rafale de mitralieră, să preia puterea, sub comanda lui Pinochet, imaginea fundaţiei Ford este oarecum şifonată. Aceşti „băieţi” fuseseră

[419] Valdes, *Pinochet's Economists,* 158, 186, 308.

subvenţionaţi să împlinească misiunea fundaţiei de a „îmbunătăţi instituţiile economice în scopul atingerii ţelurilor democratice”.[420] Acum, instituţiile economice construite prin contribuţia fundaţiei Ford atât în Chicago, cât şi în Santiago de Chile jucau un rol central în răsturnarea democraţiei chiliene, iar aceşti foşti studenţi erau pe cale să-şi aplice cunoştinţele dobândite în SUA, într-un context de o brutalitate şocantă. Pentru a complica şi mai mult lucrurile pentru fundaţia Ford, aceasta era pentru a doua oară când, într-un interval de doar câţiva ani, protejaţii fundaţiei aleseseră o cale violentă pentru acapararea puterii, prima oară acest lucru întâmplându-se în Indonezia, prin ascensiunea meteorică a Mafiei de la Berkeley după puciul sângeros al lui Suharto.

Ford construise întregul departament de ştiinţe economice al Universităţii din Indonezia de la zero, dar când Suharto preia puterea, „aproape toţi economiştii care absolviseră aici sunt recrutaţi în guvern”, se arată într-un document al fundaţiei Ford. Practic, nu mai rămăsese nimeni în tot departamentul care să-i instruiască pe studenţi.[421] În 1974, Indonezia este cuprinsă de revolte raţionaliste împotriva „subversiunii străine” a economiei; fundaţia

[420] Ford Foundation, „History”, 2006, www.fordfound.org.
[421] Goenawan Mohamad, *Celebrating Indonesia: Fifty Years with the Ford Foundation* 1953–2003 (Jakarta: Ford Foundation, 2003), 56.

Ford devine ţinta urii populare: era, după spusele multora, fundaţia care finanţase studiile economiştilor lui Suharto, care vânduseră companiilor multinaţionale occidentale resursele minerale şi de petrol ale ţării.

Între băieţii chilieni de la Chicago şi mafioţii indonezieni de la Berkeley, Ford căpăta o reputaţie nefericită: absolvenţii a două dintre programele portdrapel ale fundaţiei dominau acum cele mai notorii (prin brutalitatea lor) dictaturi de dreapta din lume. Deşi Ford nu ar fi putut anticipa că ideile inculcate absolvenţilor acestor programe vor fi implementate cu asemenea barbarism, se confrunta acum cu întrebări incomode cu privire la motivul implicării covârşitoare a acestei fundaţii, dedicate păcii şi democraţiei, în autoritarism şi violenţă.

Ca rezultat al panicii, al conştiinţei sociale sau al unei combinaţii între cele două, fundaţia Ford abordează problema asocierii sale cu aceste dictaturi cu profesionalismul care era de aşteptat de la o firmă de un asemenea calibru: în mod proactiv![422] Astfel, pe la mijlocul anilor ’70, Ford intră într-un proces de transformare dintr-un producător de „expertiză tehnică”

[422] Chiar dacă acest cuvânt, în original proactive, inventat de psihiatrul Victor Frankl, nu a apărut încă în DOOM², el a fost deja adoptat de mediul de afaceri pentru a desemna o atitudine eficientă, în virtutea căreia oamenii acţionează înainte ca situaţia respectivă să devină o criză sau o sursă de confruntare. (n. t.).

pentru aşa-numita Lume a Treia, în cel mai important finanţator al activismului în domeniul drepturilor omului. Această întoarcere de 180° este deosebit de bruscă nu doar în Chile, dar şi în Indonezia. După ce orice urmă a stângii fusese ştearsă de regimurile create cu ajutorul companiei Ford, acum aceeaşi companie Ford finanţează o nouă generaţie de avocaţi animaţi de un puternic spirit obştesc în lupta dedicată eliberării a mii şi mii de prizonieri politici ai acestor regimuri.

Dat fiind trecutul deosebit de compromis, nu este surprinzător că, atunci când se implică în zona drepturilor omului, Ford defineşte acest domeniu cât mai precis cu putinţă. Fundaţia are o predilecţie pentru grupurile a căror misiune era definită în termenii unei cruciade legaliste destinate asigurării „domniei legii", „transparenţei" şi „bunei guvernări". Unul dintre membrii Consiliului de conducere descrie astfel activitatea organizaţiei în Chile: „Cum să putem face acest lucru fără să ne băgăm în politică?"[423] Problema care se punea nu viza doar conservatismul intrinsec al acestei instituţii, obişnuite să lucreze în strânsă colaborare cu, nu împotriva creatorilor politicii externe a SUA.[424]

---

[423] Dezalay şi Garth, *The Internaţionalization of Palace Wars,* 148.

[424] În anii '50, fundaţia Ford servea adeseori drept paravan al CIA, permiţând agenţiei să canalizeze fonduri în direcţia unor artişti şi cadre universitare cu vederi anti-marxiste, care aveau cunoştinţă de unde proveneau aceşti bani – un proces documentat cu minuţiozitate

Orice cercetare amănunţită a scopurilor pe care le servea represiunea din Chile ar fi dus în mod inevitabil la fundaţia Ford şi la rolul central pe care l-a jucat în îndoctrinarea conducătorilor acestei ţări în canoanele unei secte fundamentaliste a ştiinţelor economice.

La acestea se adăuga şi asocierea inevitabilă cu compania de autovehicule Ford, o relaţie complicată, mai ales pentru activiştii locali. În zilele noastre, fundaţia Ford este total independentă de compania de autovehicule, precum şi de moştenitorii acesteia, însă situaţia era alta în anii ’50–60, când subvenţiona proiecte educaţionale în Asia şi America Latină. Fundaţia a fost înfiinţată în 1936, prin donaţii de acţiuni făcute de trei dintre directorii executivi ai companiei, incluzându-i pe Henry şi Edsel Ford. Pe măsura creşterii activelor fundaţiei, aceasta începe să funcţioneze din ce în ce mai independent, chiar dacă separarea completă de activele companiei Ford Motor nu se produce decât în 1974, la un an după lovitura de stat din Chile, şi la câţiva ani după puciul militar din Indonezia, continuând să păstreze în consiliul de conducere membri ai familiei Ford până în

---

în lucrarea The Cultural Cold War (Războiul Rece din domeniul culturii), scrisă de Frances Stonor Saunders. Amnesty International nu este subvenţionată de fundaţia Ford, după cum nu este subvenţionată nici cea mai radicală dintre organizaţiile Americii Latine în domeniul drepturilor omului, Madres de la Plaza de Mayo.

1976.[425]

În Conul de Sud, contradicţiile aveau un aer suprarealist: astfel, moştenirea filantropică a companiei, care fusese cel mai intim asociată cu aparatul de stat al terorii – şi care fusese chiar acuzată de a fi adăpostit una dintre camerele secrete de tortură şi de a fi ajutat la dispariţia propriilor muncitori –, constituia cea mai bună, şi adeseori singura, şansă de a pune capăt celor mai abominabile abuzuri. Prin subvenţionarea activiştilor în domeniul drepturilor omului, fundaţia Ford a salvat numeroase vieţi omeneşti în acea perioadă. În plus, ea merită laude pentru eforturile de a convinge Congresul american să pună capăt susţinerii militare a guvernelor din Argentina şi Chile, forţând treptat juntele militare ale Conului de Sud să renunţe la folosirea celor mai brutale metode de reprimare. Numai că atunci când Ford intervine salvator, intervenţia sa are un preţ, iar acest preţ a fost, în mod conştient sau nu, probitatea intelectuală a mişcării pentru respectarea drepturilor omului. Decizia fundaţiei de a se implica în mişcarea pentru drepturile omului „fără a se amesteca în politică” a creat un context în care era practic imposibil să se răspundă la întrebări privind fundamentele

[425] Ford Foundation, „History”, 2006, www.fordfound.org. Notă de subsol: Frances Stonor Saunders, *The Cultural Cold War: The CIA and the World of Arts and Letters* (New York: New Press, 2000).

violenţei: De ce se întâmpla şi în interesul cui?

Această omisiune cosmetizează imaginea istoriei revoluţiei pieţei libere, eliberând-o practic de orice pată i-ar fi lăsat circumstanţele extraordinar de violente în care s-a născut. Aşa cum economiştii de la Chicago nu aveau nimic de comentat atunci când venea vorba de tortură (supliciile neavând nimic în comun cu aria lor de expertiză), grupările pentru drepturile omului aveau tot atât de puţine de spus despre transformările economice radicale (prefigurări care depăşeau îngustimea perspectivei lor legaliste).

Ideea că reprimarea şi economia nu erau, de fapt, decât unul şi acelaşi proiect apare într-un singur raport asupra drepturilor omului, din această perioadă: *Brasil: Nunca Mais.* În mod semnificativ, acesta este singurul raport al vreunei comisii pentru aflarea adevărului, care a fost publicat independent nu doar de stat, dar şi de fundaţiile internaţionale. El se bazează pe rapoartele curţilor marţiale instituite sub dictatură, care au fost fotocopiate în secret de-a lungul anilor de nişte avocaţi incredibil de curajoşi şi de activişti din cadrul bisericii. După ce detaliază câteva dintre cele mai oribile crime, autorii ridică întrebarea fundamentală, evitată de toate celelalte rapoarte: De ce? Răspunsul oferit corespunde adevărului: „Deoarece politicile economice erau extrem de

nepopulare printre cele mai numeroase sectoare ale populaţiei, acestea au fost implementate cu forţa.”[426]

Modelul economic radical împământenit în timpul dictaturii s-a dovedit a fi mai viguros chiar şi decât generalii care l-au implementat. La mult timp după ce soldaţii se întorseseră în cazărmi, iar populaţiei Americii Latine îi fusese permis din nou să îşi aleagă guvernanţii, logica Şcolii de la Chicago rămânea adânc înrădăcinată.

Claudia Acuña, jurnalistă şi educatoare argentiniană, mi-a spus cât fusese de dificil în anii ’70 şi ’80 să se înţeleagă că violenţa nu reprezenta scopul juntei, ci doar metoda de lucru. „Încălcările drepturilor omului erau atât de flagrante şi de incredibile, încât oprirea lor a devenit prioritară, bineînţeles. Numai că, în vreme ce am reuşit să distrugem lagărele secrete de tortură, ceea ce nu am putut distruge a fost programul economic instituit de armată, un program care continuă chiar şi astăzi.”

În final, aşa cum prezisese Rodolfo Walsh, mult mai multe vieţi aveau să cadă pradă „mizeriei planificate” decât gloanţelor. Într-un

[426] Arhiepiscopia din São Paulo, Brazilia: *Nunca Mais/Torture în Brazii: A Shocking Report on the Pervasive Use of Torture by Brazilian Military Governments, 1964–1979,* coord. Joan Dassin, trad. Jaime Wright (Austin: University of Texas Press, 1986), 50.

fel, întreaga zonă a Conului de Sud a fost examinată în anii ’70 ca un loc în care se petrecuse o crimă, când de fapt aici era vorba de un jaf armat, de o violenţă extremă. „Era ca şi cum tot acel sânge, sângele celor dispăruţi, ar fi acoperit costul programului economic”, mi-a spus Acuña.

Polemica care se naşte în jurul posibilităţii de a separa problematica drepturilor omului” de politică şi economie nu este un caz specific Americii Latine; aceasta este o dilemă care apare oriunde există state dispuse să folosească tortura ca o metodă de implementare a politicilor pe care le au în vedere. În ciuda misticismului care o înconjoară, precum şi a impulsului comun de a o trata ca pe o aberaţie care depăşeşte politicul, tortura nu este nicidecum complicată sau misterioasă. Unealtă a celei mai primitive forme de coerciţie, este uşor de prevăzut că îşi va face simţită prezenţa oriunde va exista un despot local sau o forţă militară de ocupaţie, cărora le lipseşte mandatul popular de a guverna: Marcos în Filipine, Şahul în Iran, Saddam în Irak, francezii în Algeria, israelienii în teritoriile ocupate sau Statele Unite în Irak şi Afganistan. Lista ar putea continua. Abuzul cvasi-generalizat al prizonierilor reprezintă un indiciu clar că politicienii încearcă să impună un sistem – politic, religios sau economic – respins de masa critică a populaţiei

guvernate. Aşa cum ecologiştii definesc ecosistemele prin prezenţa unor anumite „specii-indicator” de plante şi păsări, la fel şi tortura este un fel de specie-indicator pentru prezenţa unui regim care urmăreşte să implementeze un proiect profund antidemocratic, chiar dacă regimul respectiv se întâmplă să fi venit la putere în urma unor alegeri.

Chiar dacă, ca metodă de extragere a informaţiilor în timpul interogatoriului, tortura este ineficientă, ca metodă de terorizare şi manipulare a populaţiei rămâne totuşi inegalabilă. Tocmai din acest motiv, în anii ’50 şi ’60, mulţi algerieni erau nemulţumiţi de atitudinea liberalilor francezi care se declarau oripilaţi de faptul că propriii soldaţi îi electrocutau şi îi torturau prin simularea înecului[427] pe luptătorii pentru eliberare, dar care nu făceau nimic să oprească ocupaţia: motivul real al acestor abuzuri.

În 1962, Gisele Halimi, o avocată de origine franceză care îi reprezenta pe câţiva algerieni violaţi cu brutalitate şi torturaţi în închisori, scria exasperată: „Cuvintele erau aceleaşi clişee învechite: de la începuturile folosirii torturii în Algeria, s-au rostit mereu aceleaşi cuvinte, aceleaşi expresii de indignare, aceleaşi semnături peste petiţiile de protest, aceleaşi

[427] În orig. waterboarding (n. t.).

promisiuni. Această rutină devenită automatism nu a desfiinţat nici măcar un set de electrozi sau un furtun de apă; după cum nici nu a micşorat în vreun fel puterea celor care le-au folosit.” Simone de Beauvoir, scriind despre acelaşi subiect, adăuga: „A protesta, în numele moralităţii, împotriva «exceselor» sau «abuzurilor» constituie o eroare care sugerează o complicitate activă. Aici nu sunt «abuzuri» sau «excese», ci doar un sistem care se insinuează, pur şi simplu, pretutindeni.”[428]

Argumentul ei era că ocupaţia nu poate fi realizată într-un mod uman; nu există niciun mod uman de a guverna nişte oameni împotriva voinţei lor. Nu există decât două posibilităţi, scria Simone de Beauvoir: acceptarea ocupaţiei şi a tuturor metodelor necesare executării sale silite „sau respingerea nu doar a unor practici specifice, ci şi a scopului general care le consfinţeşte şi pentru a cărui îndeplinire sunt esenţiale”. Aceeaşi alegere definitorie se prezintă astăzi în Irak şi în Israel/Palestina, fiind singura opţiune în Conul de Sud al anilor ’70. Aşa cum nu există vreun mod generos sau blând de a ocupa un popor împotriva voinţei sale, tot aşa nu există vreo modalitate paşnică prin care să poţi priva milioane de cetăţeni de ceea ce au nevoie pentru a putea trăi demn, un

[428] Simone de Beauvoir şi Gisele Halimi, *Djamila Boupacha,* trad. Peter Green (New York: Macmillan, 1962), 19, 21, 31.

lucru pe care băieţii de la Chicago erau hotărâţi să-l facă. Jefuirea, de terenuri sau de un mod de viaţă, necesită utilizarea forţei sau a unei ameninţări credibile de recurgere la ea; de aceea poartă hoţii arme, pe care adesea le şi folosesc. Tortura este dezgustătoare, însă adeseori ea reprezintă un mod deosebit de raţional de atingere a unui scop precis; poate chiar singurul mod de realizare al acestuia. Ceea ce ridică o întrebare şi mai profundă, cea pe care atât de mulţi au fost incapabili să o ridice la momentul respectiv în America Latină. Este neoliberalismul o ideologie intrinsec violentă şi există oare ceva în felul în care îşi programează ţelurile care necesită acest ciclu de purificare politică brutală, urmat apoi de punerea lucrurilor în ordine de către mişcările pentru drepturile omului?

Una dintre cele mai impresionante mărturii legate de această întrebare îi aparţine lui Sergio de Tomasella, un cultivator de tutun şi secretarul general al Ligilor Agrare argentiniene, care a fost torturat şi încarcerat cinci ani, la fel şi soţia sa şi mulţi alţi membri ai familiei şi prieteni.[429] În mai 1990, Tomasella a luat autobuzul de noapte către Buenos Aires, din ţinutul rural Corrientes, pentru a se face

[429] Pentru întâmplarea relatată aici îi sunt îndatorată lui Marguerite Feitlowitz pentru cartea sa *A Lexicon of Terror* (Un dicţionar al terorii).

ascultat de Tribunalul Argentinian împotriva Impunităţii, care audia depoziţii din partea celor care suferiseră abuzuri în timpul dictaturii. Depoziţia lui Tomasella era diferită de restul depoziţiilor. El se prezintă în faţa audienţei formate numai din orăşeni în hainele de fermier şi în cizmele de lucru explicând că este o victimă a unui război de durată, cel dintre ţăranii săraci, care şi-ar fi dorit să aibă în proprietate pământ pentru a forma cooperative, şi atotputernicii moşieri, care deţineau jumătate din pământul provinciei sale.

Este o linie continuă: cei care au luat pământul de la indieni continuă să ne oprime cu structurile lor feudale."[430]

El insistă asupra faptului că abuzul suferit de el, dar şi de colegii săi de la Ligile Agrare nu poate fi izolat de interesele economice uriaşe care le rupseseră trupurile şi le distruseseră reţelele activiste. Astfel că, în loc să-i numească pe soldaţii care îl abuzaseră, el alege să numească corporaţiile străine şi naţionale, care continuau să profite de pe urma dependenţei economice a Argentinei. Monopolurile străine ne impun tipul de culturi pe care să le plantăm, chimicalele care ne poluează pământurile, tehnologia şi ideologia lor. Ele fac toate aceste lucruri prin intermediul oligarhiei moşierilor care

[430] Marguerite Feitlowitz, *A Lexicon of Tenor: Argentina and the Legacies of Torture* (New York: Oxford University Press, 1998), 113.

deţin pământurile şi controlează politica. Ceea ce trebuie să reţinem: oligarhia este la rândul ei controlată de aceste monopoluri, de Ford Motors, Monsanto, Philip Morris. Aceasta este *structura* pe care trebuie să o schimbăm. Asta este ceea ce am venit să denunţ. Asta-i tot."

Auditoriul a explodat în aplauze. În încheierea depoziţiei sale, Tomasella conchide: „Cred că, până la urmă, adevărul şi justiţia vor triumfa. Va dura generaţii. Dacă va trebui să mor în această luptă, atunci aşa să fie. Dar într-o bună zi tot vom triumfa. Între timp, ştiu cine este inamicul, iar inamicul ştie, la rândul său, cine sunt eu."[431]

Prima aventură a băieţilor de la Chicago în anii '70 ar fi trebuit să servească umanităţii drept avertisment: ideile acestea era periculoase. Nereuşind să facă responsabilă ideologia pentru crimele comise în primul său laborator, acestei subculturi de ideologi incorigibili i s-a dat imunitatea şi libertatea de a răscoli pământul în căutarea unei noi cuceriri. În zilele noastre, trăim din nou într-o epocă de masacre corporatiste, în care unele ţări suferă de pe urma transformării lor în obiectul unei înspăimântătoare violenţe armate, completând încercările sistematice de a le transforma în

[431] Am operat mici modificări în traducerea lui Feitlowitz's pentru claritate. Feitlowitz, *A Lexicon of Terror,* 113–15. Accent pe versiunea originală.

modele ale economiei „pieţei libere”; dispariţiile şi tortura şi-au făcut din nou apariţia, cu vârf şi îndesat. Numai că, încă o dată, scopurile construirii unor pieţe libere, precum şi nevoia de brutalitate corelată, sunt privite ca şi cum nu ar avea nicio legătură una cu cealaltă.

Partea a treia

Democraţia care supravieţuieşte
Bombe fabricate din legi

Un conflict armat între naţiuni ne umple de groază. Dar un război economic nu este preferabil unuia militar. Conflictul armat se aseamănă unei intervenţii chirurgicale. Un război economic este echivalent cu tortura prelungită. Iar ravagiile sale nu sunt mai puţin teribile decât cele descrise în literatura de război. Nu avem nimic de spus despre celălalt din cauza faptului că suntem atât de obişnuiţi cu efectele sale fatale... Mişcarea împotriva războiului este solidă. Mă rog pentru succesul ei. Dar nu mă pot elibera de teama că această mişcare va eşua dacă nu va distruge rădăcina tuturor relelor: lăcomia umană.

M.K. Gandhi, „Non-Violence – The Greatest Force”, 1926

Capitolul 6

Salvaţi de un război
Thatcherismul şi inamicii săi folositori

Suveran este cel care declară starea de urgenţă.

Carl Schmitt, avocat nazist[432]

În 1981, când Friedrich Hayek – sfântul protector al Şcolii de la Chicago – se întoarce dintr-o vizită efectuată în Chile, aflat încă sub puternica impresie pe care i-o lăsase Augusto Pinochet şi băieţii lui de la Chicago, el îi scrie o scrisoare prietenei sale, Margaret Thatcher, prim-ministru al Marii Britanii, în care o îndeamnă să folosească această ţară sud-americană ca model pentru transformarea elementelor de factură keynesiană din economia britanică. Thatcher şi Pinochet aveau să devină ulterior prieteni, motiv pentru faimoasa vizită pe care Thatcher i-o va face generalului, mult îmbătrânit şi aflat în arest la domiciliu, în Anglia, în baza unor acuzaţii de genocid, tortură şi terorism.

Premierul britanic cunoştea îndeaproape ceea ce numea „remarcabilul succes al economiei

---

[432] Tradus de Peter Sillem. Carl Schmitt, *Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre von der Souveranitdt* (1922, repr. Berlin: Duncker Humblot, 1993), 13.

chiliene”, descriindu-l ca pe „un exemplu frapant de reformă economică, din care putem învăţa multe lucruri”. Şi totuşi, în ciuda admiraţiei pe care o nutrea pentru Pinochet, sugestia lui Hayek de a-i emula politicile în domeniul terapiei de şoc o deranjează în mod vădit pe Thatcher. În februarie 1982, într-o scrisoare către acest guru personal, ea îi explică fără ocolişuri problema: „Sunt convinsă că veţi fi de acord cu mine că, în Marea Britanie, în condiţiile instituţiilor democratice şi a nevoii unui grad înalt de consimţământ, unele din măsurile adoptate în Chile sunt pur şi simplu inacceptabile. Reforma noastră va trebui să se conformeze tradiţiilor şi Constituţiei[433]. Uneori, tot acest proces poate părea îngrozitor de încet.”[434]

În ultimă instanţă, terapia şocului în stil

[433] Surprinde folosirea termenului deoarece, spre deosebire de majoritatea statelor, Marea Britanie nu are o constituţie scrisă propriu-zisă. Prin urmare, „Constituţia” nescrisă, care pare totuşi să fi fost invocată aici de o persoană atât de conservatoare cum era „Doamna de Fier", nu ar fi putut să însemne decât suveranitatea parlamentară, cu toate că la acea vreme fusese consfinţită prin Actul Comunităţilor Europene (1972), subordonarea legilor britanice celor supranaţionale, europene. Ar putea fi interesant de reţinut că tot acest corp de norme juridice care corespund termenului în discuţie provine dintr-o serie de surse diferite, cum ar fi: dreptul statutar *(Statute law),* dreptul jurisprudenţial *(Common law),* statutele constituţionale *(legile),* prerogativele regale (exercitate de Primul Ministru), convenţiile (mai precis, normele de comportament politic) şi bineînţeles, deja menţionatele tratate ale UE. (n .t.).

[434] Corespondenţă din Colecţia Hayek, cutia 101, dosarul 26, Arhivele Institutului Hoover, Palo Alto, CA. Scrisoarea lui Thatcher este datată 17 februarie. Prin intermediul lui Greg Crandin.

Chicago nu era posibilă într-o democraţie ca Marea Britanie. Thatcher se afla în cel de-al treilea an al primului ei mandat, într-o scădere vizibilă de popularitate, motiv pentru care nu era dispusă să îşi garanteze înfrângerea electorală adaptând un program atât de radical şi de nepopular ca cel sugerat de Hayek.

Pentru Hayek şi mişcarea pe care o reprezenta el, această apreciere era dezamăgitoare. Experimentul din Conul de Sud generase o serie de profituri atât de spectaculoase, chiar dacă doar pentru un număr restrâns de jucători, încât se crease un apetit insaţiabil din partea multinaţionalelor globalizate pentru atingerea unor noi frontiere, şi nu doar în ţările în curs de dezvoltare, ci şi în ţări occidentale bogate, unde statul controla active chiar şi mai profitabile, de genul telefoniei, liniilor aeriene, benzilor de emisie-recepţie sau energiei. Dacă exista cineva care să poată susţine această cauză în ţările occidentale bogate, atunci această persoană nu putea fi decât Margaret Thatcher, în Marea Britanie, sau preşedintele american, Ronald Reagan.

În 1981, revista *Fortune* publica un articol în care era preamărită „minunata lume nouă a reaganomiei chiliene”.[435] Elogiind „magazinele strălucitoare, pline cu articole de lux” şi

[435] În orig. Chile's Brave New World of Reagonomics (n. t.).

„maşinile japoneze noi şi lucioase” de pe străzile din Santiago de Chile, articolul ignora total represiunea generală şi mahalalele mizere care împânzeau oraşul. „Ce putem învăţa din experimentul chilian în ortodoxie economică?” întreba retoric articolul, pentru a oferi imediat şi răspunsul: „Dacă o ţară mică, subdezvoltată, poate supravieţui bazându-se pe teoria avantajului competitiv, atunci cu siguranţă că economia noastră, ale cărei resurse sunt infinit superioare, poate face acelaşi lucru.”[436]

Aşa cum reieşea clar din scrisoarea pe care Thatcher i-o trimisese lui Hayek, lucrurile nu erau chiar atât de simple. Liderii aleşi democratic sunt nevoiţi să ia în considerare percepţia pe care o au alegătorii despre felul în care îşi îndeplinesc îndatoririle publice, îndatoriri a căror execuţie face obiectul unei analize regulate. Iar la începutul anilor ’80, chiar şi cu tandemul Thatcher-Reagan la putere, beneficiind de consilieri precum Hayek şi Friedman, nu era clar că radicalismul agendei economice, impuse cu atâta ferocitate în Conul de Sud, ar fi putut deveni vreodată realitate în Marea Britanie sau Statele Unite.

Un deceniu mai devreme, Friedman şi mişcarea inspirată de el suferiseră o profundă dezamăgire în Statele Unite, chiar din cauza lui

---

[436] Peter Dworkin, „Chile’s Brave New World of Reaganomics”, *Fortune,* 2 noiembrie 1981.

Richard Nixon, un lucru care părea să confirme tocmai acest lucru. Deşi Nixon îi ajutase pe băieţii de la Chicago să preia puterea în Chile, el adoptase o cu totul altă strategie domestică: o lipsă de consecvenţă pe care Friedman nu i-o va ierta niciodată. Când Nixon câştigă alegerile prezidenţiale în 1969, Friedman este convins că a sosit momentul să conducă atacul contrarevoluţionar împotriva moştenirii *New Deal*-ului. „Puţini preşedinţi s-au apropiat atât de mult în exprimarea unei filosofii compatibile cu a mea", scria Friedman despre Nixon.[437] Cei doi se întâlnesc regulat în biroul preşedintelui, iar Nixon numeşte o serie de prieteni şi colegi de-ai lui Friedman în posturi economice cheie. Unul dintre aceştia este profesorul de la Universitatea din Chicago, George Shultz, recrutat pentru Nixon chiar de Friedman însuşi; un altul este Donald Rumsfeld, care avea pe vremea aceea 37 de ani. În anii '60, Rumsfeld obişnuia să participe la seminarii, la Universitatea de la Chicago, pe care ulterior avea să le descrie în termeni absolut reverenţioşi. Rumsfeld îi numea pe Friedman şi pe colegii săi „un grup de genii", în vreme ce el şi alţi „tineri căţeluşi" obişnuiau să „ne aciuăm la picioarele lor ca să învăţăm... eram atât de

[437] Milton Friedman şi Rose D. Friedman, *Two Lucky People: Memoirs* (Chicago: University of Chicago Press, 1998), 387.

privilegiat”.[438] Avându-şi discipolii în postură de creatori de strategii şi beneficiind de o relaţie personală cu preşedintele, Friedman avea toate motivele să creadă că ideile sale aveau să fie puse în practică în cea mai puternică economie a lumii.

Numai că, în 1971, economia SUA se afla în declin; şomajul era ridicat, iar inflaţia creştea preţurile. Nixon ştia că dacă avea să urmeze viziunea *laissez-faire* a lui Friedman, milioane de cetăţeni furioşi nu-l vor mai vota. Astfel, el decide să îngheţe preţurile produselor indispensabile, precum chiriile şi petrolul. Friedman era ultragiat: din toate „distorsiunile” guvernamentale imaginabile, controlul preţurilor era păcatul capital. Îl numea „un cancer care poate distruge capacitatea de funcţionare a unui sistem economic”.[439]

Mai ruşinos, propriii săi discipoli se transformaseră în executori testamentari ai keynesianismului: Rumsfeld era responsabil al programului de control salarii-preţuri şi subordonat lui Shultz, la vremea respectivă director al Departamentului pentru management şi buget. La un moment dat, Friedman l-a convocat pe Rumsfeld la Casa Albă

---

[438] Donald Rumsfeld, *Discursul secretarului apărării, Donald H. Rumsfeld, în care este omagiat Milton Friedman,* Casa Albă, Washington, DC, 9 mai 2002, www.defenselink.mil.

[439] Milton Friedman, „Economic Miracles”, *Newsweek,* 21 ianuarie 1974.

pentru a-l mustra pe fostul său „căţeluş”. Potrivit lui Rumsfeld, Friedman îi dă următoarele dispoziţii: „Trebuie să încetezi să faci ceea ce faci acum.” Birocratul novice a răspuns că ceea ce făcea el părea să dea totuşi rezultate: inflaţia scădea, iar economia începuse să crească. Friedman i-a replicat tăios că tocmai aceasta era crima capitală: „Oamenii vor ajunge să creadă că tu faci acest lucru... vor ajunge să înveţe lecţia greşită.”[440] Oamenii chiar fac acest lucru, realegându-l pe Nixon anul următor, cu 60% din voturi. În cel de-al doilea mandat al său, Nixon continuă să facă praf şi mai multe ortodoxii friedmanite, scoţând, la rotativă, un pachet de legi noi prin care stabilea taxe mai mari de mediu şi de protecţie a muncii. „Suntem cu toţii keynesianişti acum”, a fost memorabila proclamaţie făcută de Nixon: cea mai crudă lovitură dintre toate.[441] Atât de profund a fost percepută trădarea încât Friedman avea să-l numească pe Nixon „cel mai socialist preşedinte al Statelor Unite în secolul al XX-lea”.[442]

---

[440] În stenograma discursului s-a strecurat o eroare. Rumsfeld este citat spunând: „vor învăţa să înveţe lecţia greşită”. Am eliminat repetiţia pentru evitarea confuziei. Rumsfeld, *Secretarul apărării, Donald H. Rumsfeld, Discurs pentru omagierea lui Milton Friedman.*

[441] Henry Allen, „Hayek, the Answer Man”, *Washington Post,* 2 decembrie 1982.

[442] Interviu cu Milton Friedman, desfăşurat la data de 1 octombrie 2000, pentru serialul *Commanding Heights: The Battle for the World Economy,* www.pbs.org.

Toată această perioadă din mandatul lui Nixon constituie o lecţie grea pentru Friedman. Profesorul Universităţii din Chicago crease o mişcare bazată pe ecuaţia dintre capitalism şi libertate, şi totuşi oamenii liberi nu păreau deloc dornici să-i voteze pe acei politicieni care îi urmau sfaturile. Mai mult, dictaturile – unde libertatea lipsea cu desăvârşire – erau singurele guvernări dispuse să pună în practică doctrina pieţei libere, în forma sa pură. Prin urmare, chiţăind în ghearele trădării suferite în propria ţară, luminaţii învăţaţi ai Şcolii de la Chicago pleacă, în anii ’70, în exilul mult mai permisiv ideologic oferit de regimurile juntelor militare. Practic, peste tot unde dictaturile militare se află la putere, se putea simţi prezenţa Universităţii din Chicago. Harberger lucrează, în 1976, în calitate de consilier pentru regimul militar bolivian, după care, în 1979, într-o perioadă în care universităţile argentiniene se aflau sub controlul juntei militare, acceptă un titlu onorific din partea Universităţii din Tucuman.[443] Dincolo de zona Conului de Sud, în Indonezia, el îl consiliază pe Suharto, precum şi pe reprezentanţii Mafiei de la Berkeley. Friedman a scris un program de liberalizare economică pentru represivul Partid comunist chinez, în momentul convergenţei sale la

[443] Arnold C. Harberger, *Curriculum Vitae,* noiembrie 2003, ww.econ.ucla.edu.

economia de piaţă.[444]

Stephen Haggard, politolog de la Universitatea din California, neclintit în neoliberalismul pe care îl afişa, se vedea nevoit să admită „adevărul trist" că „unele dintre cele mai ample programe de reformă ale economiilor ţărilor aflate în curs de dezvoltare fuseseră începute în urma unor lovituri de stat militare", pe lângă ţările Conului de Sud şi Indoneziei, el enumerând Turcia, Coreea de Sud şi Ghana. Alte poveşti de succes urmează nu unor puciuri militare, ci în state cu un singur partid politic, precum Mexic, Singapore, Hong Kong şi Taiwan. În directă contradicţie cu revendicarea fundamentală făcută de Friedman, Haggard conchidea că „lucrurile bune – ca democraţia şi politica economică orientată în direcţia pieţei libere – nu se împacă întotdeauna".[445] Într-adevăr, la începutul anilor '80, nu exista nici măcar un singur caz în care o democraţie pluripartidă să aleagă necondiţionat calea economiei de piaţă.

Cei cu orientare de stânga din lumea aflată în curs de dezvoltare au susţinut întotdeauna că o democraţie veritabilă, cu reguli corecte, care nu permite corporaţiilor să cumpere alegerile, nu poate funcţiona decât în guvernări fidele ideii

---

[444] *Ibid.;* Friedman şi Friedman, *Two Lucky People,* 607–609.

[445] *The Political Economy of Policy Reform,* coord. John Williamson (Washington, DC: Institute for Internaţional Economics, 1994), 467.

de redistribuire a avuţiei. Logica acestei judecăţi este de o simplitate dezarmantă: în toate aceste ţări există infinit mai mulţi oameni săraci decât bogaţi. Astfel, politicile care vizează satisfacerea interesului propriu al majorităţii sărace a populaţiei sunt cele care urmăresc redistribuirea directă a pământului şi mărirea salariilor, nu teoriile economice de tip *trickle-down*[446]. Garantarea universalităţii votului şi a corectitudinii procesului electoral va duce la alegerea politicienilor care vor părea capabili să creeze locuri de muncă şi să ofere pământ, mai degrabă decât a celor care au de oferit promisiunile instituirii unei pieţe libere.

Pentru toate aceste motive, Friedman s-a văzut nevoit să petreacă o bună bucată de timp contemplând un paradox intelectual: în postura de urmaş al lui Adam Smith, el era absolut convins că oamenii sunt guvernaţi de interese proprii, şi că societatea funcţionează la parametri optimi atunci când acestor interese le este permis să guverneze toate activităţile sociale, cu excepţia acelei mici activităţi numite vot. Deoarece majoritatea oamenilor din lume fie sunt săraci, fie trăiesc sub nivelul mediu înregistrat în ţările lor (incluzând aici Statele Unite), este în interesul lor de scurtă durată să

[446] În orig. *Trickle-down,* respectiv teoria economică potrivit căreia avuţia creată de politicile economice care favorizează elitele financiare (aşa cum sunt sistemele regresive de taxare) se va scurge eventual şi către straturile socioeconomice inferioare. (n. t.).

voteze politicienii care le promit să redistribuie avuţia de la vârful economiei către ei.[447] Vechiul prieten al lui Friedman, Allan Meltzer – şi el un adept al monetarismului – formulează această dilemă în felul următor: „Voturile sunt distribuite mai echitabil decât veniturile... Votanţii cu venituri de nivel mediu sau sub acest nivel câştigă prin transferarea acestor venituri către ei înşişi.” Meltzer descria acest gen de reacţie ca „o parte a costurilor aferente guvernării democratice şi libertăţii politice”, adăugând însă că Friedmanii (Milton şi soţia sa, Rose) înotau împotriva curentului. Nu l-au putut opri şi nici nu i-au putut schimba cursul, dar au influenţat infinit mai mult decât oricine altcineva felul în care oamenii şi politicienii gândesc şi acţionează.”[448]

De cealaltă parte a Atlanticului, Thatcher încerca la rândul ei să pună în practică o versiune britanică de friedmanism, susţinând cauza a ceea ce avea să fie cunoscut sub numele de „societatea proprietarilor”. Eforturile ei se concentrează în zona locuinţelor sociale şi

---

[447] Carmen Denavas-Walt, Bernadette D. Proctor, Cheryl Hill Lee, Biroul pentru recensământul SUA, *Venituri, sărăcie şi asigurări de sănătate în Statele Unite: 2005,* August 2006, www.census.gov; Agenţia Centrală de Informaţii (CIA), *World Factbook 2007,* www.cia.gov.

[448] Allan H. Meltzer, „Choosing Freely: The Friedmans’ Influence on Economic and Social Policy”, în *The Legacy of Milton and Rose Friedman’s Free to Choose,* coord. M. Wynne, H. Rosenblum and R. Formaini (Dallas; Federal Reserve Bank of Dallas, 2004), 204, www.dallasfed.org.

a cartierelor construite de consiliile locale, cărora Thatcher li se opunea principial, convinsă fiind că statul nu are de ce să intervină în zona pieţei locuinţelor. Oricum, cei care populau aceste zone nevoiaşe nu ar fi votat partidul Tory, în primul rând pentru că nu reprezenta interesul lor economic; Thatcher era convinsă că dacă aceşti oameni ar fi putut fi integraţi în piaţa locuinţelor, ei se vor identifica cu interesele celor mult mai înstăriţi decât ei, care se opuneau redistribuirii veniturilor. În acest scop, ea le oferă rezidenţilor acestor zone stimulente puternice, care să îi determine să-şi cumpere apartamentele la preţuri reduse. Cei care îşi permit să facă acest lucru devin proprietari, în vreme ce numărul celor care nu îşi mai pot plăti chiriile se dublează. Această strategie gen „dezbină şi cucereşte” funcţionează: chiriaşii continuă să i se opună lui Thatcher – marile oraşe britanice sunt acum notabil mai populate cu „oameni ai străzii”, dar, în sondajele de opinie, este vizibilă o schimbare în afilierea politică a electoratului, şi peste jumătate din noii proprietari susţin acum Partidul Conservator.[449]

Deşi vânzările acestui gen de locuinţe oferă o rază de speranţă posibilităţii ca politicile

[449] John Campbell, *Margaret Thatcher: The Iron Lady,* vol. 2 (London: Jonathan Cape, 2003), 174–75; Patrick Cosgrave, *Thatcher: The First Term* (London: Bodley Head, 1985), 158–59.

economice cu o pronunţată tentă de dreapta să funcţioneze într-o democraţie, Thatcher tot părea să fie pe cale să îşi piardă slujba la sfârşitul primului său mandat. În 1979, ea candidase pe o platformă electorală susţinută de sloganul „Laburismul nu funcţionează”, dar, până în 1982, numărul şomerilor şi rata inflaţiei se dublaseră.[450] Ea eşuase în încercarea de a atrage de partea ei unul dintre cele mai puternice sindicate ale ţării, cel al minerilor şi, după numai trei ani în funcţie, numărul celor care o aprobau pe Thatcher în sondajele de opinie scăzuse la doar 25%, un procent chiar mai scăzut decât cel pe care l-a avut vreodată George W. Bush sau orice alt prim-ministru britanic în istoria sondajelor de opinie. Procentul celor care se declarau de acord cu politicile guvernului condus de ea scăzuse la 18%.[451] Pe măsura apropierii alegerilor generale, thatcherismul era pe cale să-şi dea obştescul sfârşit, într-un mod prematur şi obscur, cu mult înainte ca Partidul conservator să îşi fi putut atinge cele mai ambiţioase scopuri de privatizare în masă şi de distrugere a

[450] Kevin Jefferys, *Finest Darkest Hours: The Decisive Events în British Politics from Churchill to Blair* (London: Atlantic Books, 2002), 208.

[451] Conform sondajelor de opinie MORI (Gallup o avea pe Thatcher la 23%). „President Bush: Overall Job Rating”, www.pollingreport.com, accesat pe data de 12 mai 2007; Malcolm Rutherford, „1982: Margaret Thatcher’s Year”, *Financial Times* (London), 31 decembrie 1982.

sindicatelor muncitoreşti. În aceste circumstanţe, Thatcher îi scrie lui Hayek, informându-i politicos că o transformare în stil chilian este „de-a dreptul inacceptabilă” în Marea Britanie.

Primul mandat, catastrofic, al lui Margaret Thatcher părea aşadar să confirme lecţia anilor de preşedinţie ai lui Nixon, mai precis, că politicile radicale şi deosebit de profitabile ale Şcolii de la Chicago nu puteau supravieţui într-un sistem democratic. Părea clar că impunerea cu succes a terapiei şocului economic necesita totodată alte şocuri: fie cele ale unei lovituri de stat, fie cele din camerele de tortură ale unui regim represiv.

La începutul anilor ’80, tendinţa mondială de colaps în care intră regimurile autoritare din Iran, Nicaragua, Ecuador, Peru sau Bolivia, precum şi o serie de alte regimuri – aparţinând, conform politologului de orientare conservatoare, Samuel Huntington, unui aşa-zis „al treilea val al democratizării”[452] – constituia o perspectivă teribil de neliniştitoare pe Wall Street. Aceste evoluţii îngrijorătoare ridicau problema prevenirii apariţiei unui nou Allende, care să câştige voturile şi susţinerea populaţiei pentru instituirea unor politici populiste.

---

[452] Samuel P. Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* (Norman, OK: University of Oklahoma Press, 1991).

Washingtonul urmărise evoluţia acestui scenariu în 1979 – atât în Iran, cât şi în Nicaragua. În Iran, şahul care se bucura de susţinerea americanilor fusese răsturnat de la putere de o coaliţie formată din politicieni de stânga şi islamişti. În timp ce poveştile cu ostatici şi ayatolahi ţineau capul de afiş, partea economică a programului declanşa la rândul ei alarme în Washington. Regimul islamist, care nu făcuse încă tranziţia spre autoritarism, naţionalizase sectorul bancar, după care introdusese un program de redistribuire a pământurilor. Mai mult, fusese impus controlul asupra importurilor şi exporturilor, în profundă contradicţie cu politica pieţei libere a şahului.[453] Cinci luni mai târziu, în Nicaragua, dictatura lui Anastasio Somoza Dabayle, sprijinită de SUA, este răsturnată de o revoltă populară care instalează un guvern sandinist de stânga. Această guvernare, la fel ca în Iran, controlează importurile şi naţionalizează sectorul bancar.

Toate aceste evoluţii politice generează o perspectivă sumbră asupra visului unei pieţe globalizate libere. Pe la începutul anilor ’80, friedmaniţii se confruntau cu ameninţarea că revoluţia lor, de nici zece ani vechime, nu va supravieţui unui nou val populist.

---

[453] Hossein Bashiriyeh, *The State and Revoluţion in Iran, 1962–1982* (New York: St. Martin’s Press, 1984), 170–171.

Războiul salvator

La şase săptămâni după ce Thatcher îi scrie lui Hayek, are loc un eveniment care îi determină să se răzgândească şi care schimbă destinul cruciadei corporatiste: pe 2 aprilie 1982, Argentina invadează insulele Falkland, o relicvă a colonialismului britanic. Războiul din Falkland sau din Malvine (dacă eşti argentinian) este consemnat în istorie ca o bătălie feroce, dar minoră. La vremea respectivă, insulele Falkland păreau să nu aibă o importanţă strategică. Grupul de insule aflate în largul coastelor argentiniene se aflau la mii de kilometri distanţă de Marea Britanie şi erau costisitor de apărat şi menţinut. Nici Argentina nu beneficia prea mult de pe urma lor, deşi prezenţa unui avanpost britanic în apele sale teritoriale era considerată un afront adus mândriei naţionale. Legendarul scriitor argentinian Jorge Luis Borges descria în mod caustic această dispută teritorială drept „o luptă între doi oameni cu chelie pentru un pieptene”.[454]

Din punct de vedere militar, această bătălie, care a durat 11 săptămâni, a părut să nu aibă nicio semnificaţie istorică. Însă dincolo de aspectul militar nu se putea trece cu vederea peste impactul enorm pe care l-a avut această bătălie asupra proiectului de instituire a pieţei

[454] „On the Record”, *Time,* 14 februarie 1983.

libere: războiul asupra suveranităţii insulelor Falkland i-a oferit premierului britanic Thatcher acoperirea politică de care avea nevoie pentru transpunerea în practică a unui program radical de transformare capitalistă: o premieră pentru orice democraţie liberală occidentală.

Ambele tabere din acest conflict păreau să aibă motive întemeiate pentru a-şi dori războiul. În 1982, economia argentiniană se prăbuşea sub greutatea datoriei externe şi a corupţiei interne, iar campaniile pentru drepturile omului păreau să ia amploare. Un nou guvern al juntei aflate la putere, condus de generalul Leopoldo Galtieri, calculează că singurul lucru care putea fi mai puternic decât nemulţumirea populară pe care o stârnea continua suprimare a democraţiei era naţionalismul cu tentă anti-imperialistă, pe care Galtieri îl aţâţa cu pricepere împotriva britanicilor, care refuzau să cedeze aceste insule. Pe acest fundal, armata argentiniană invadează insulele, plantându-şi steagul alb-albastru pe ţărmul stâncos, iar întreaga ţară jubilează la unison.

Când ştirile că Argentina ocupase insulele Falkland ating ţărmul britanic, Thatcher recunoaşte în ele o şansă nesperată de a-şi revitaliza cariera politică, pozând imediat într-un buldog patriot, de talia lui Churchill. Până în acel moment, ea nu îşi manifestase altceva decât dispreţul profund pentru povara financiară pe

care o reprezentau aceste insule pentru visteria guvernului. Ea redusese subvenţiile acordate insulelor, anunţând totodată reduceri drastice ale cheltuielilor aferente marinei militare britanice, reducerile vizând şi navele care asigurau paza insulelor: măsuri pe care generalii argentinieni le-au interpretat ca indicaţii clare că Marea Britanie era pregătită să cedeze teritoriile în cauză. (Unul dintre biografii lui Thatcher îi caracteriza politicile vizând insulele Falkland ca „practic o invitaţie făcută Argentinei de a invada.”)[455] În perioada premergătoare izbucnirii războiului, critici din întregul spectru politic o acuzau că se folosea de armată în scopuri politice proprii. Parlamentarul laburist Tony Benn afirma: „S-ar părea că miza este de fapt reputaţia doamnei Thatcher şi nicidecum insulele Falkland”, în vreme ce cotidianul conservator *The Financial Times* nota „Este regretabil că acest litigiu intervine în diferendele politice din interiorul Marii Britanii, care nu au nimic de-a face cu problema de faţă. Nu este vorba doar despre mândria guvernului argentinian. Acelaşi lucru este valabil pentru poziţia sau poate chiar supravieţuirea guvernului *tory,* din Marea Britanie.”[456]

---

[455] Campbell, *Margaret Thatcher: The Iron Lady,* vol. 2, 128.

[456] Leonard Downie Jr. Şi Jay Ross, „Britain: South Georgia Taken”, *Washington Post,* April 26, 1982; „Jingoism Is Not the Way”, *Financial Times* (London), 5 aprilie 1982.

Dar în ciuda acestui cinism sănătos, în momentul trimiterii trupelor în luptă, întreaga ţară se lasă purtată de un val de „şovinism militarist” – aşa cum este caracterizat într-un proiect de rezoluţie al Partidului laburist –, văzând în insulele Falkland finalul apoteotic al Imperiului Britanic.[457] Thatcher laudă „spiritul Falkland” de care fusese cuprinsă naţiunea, ceea ce în practică, însemna acoperirea vocilor care scandau „Să scăpăm de căţea!”[458] de către aceia care purtau tricouri pe care era acum înscrisă injuria argotică „Du-te-n mă-ta cu junta ta”[459].[460] Nici Londra şi nici Buenos Aires-ul nu au întreprins eforturi diplomatice pentru evitarea rezoluţiei violente. Thatcher dă la o parte Organizaţia Naţiunilor Unite, la fel cum au făcut-o Bush şi Blair înaintea războiului din Irak, total dezinteresaţi de sancţiuni sau negocieri. O victorie glorioasă era singura soluţie de care erau interesate ambele părţi.

Thatcher luptase să-şi salveze cariera politică, reuşind să facă acest lucru într-un mod spectaculos. După victoria repurtată în acest

---

[457] Tony Benn, *The End of an Era: Diaries 1980–90,* coord. Ruth Winstone (London. Hutchinson, 1992), 206.

[458] În orig. „Ditch the Bitch" (n. t.).

[459] În orig. „Up Your Junta”, unde *junta* este un cuvânt de origine hindusă, însemnând (în argou) *popor/naţiune;* expresia injurioasă este agravată de jocul de cuvinte dintre înţelesul menţionat şi cel care semnifică un comitet militar (sub controlul căruia se afla în acel moment Argentina). (n. t.).

[460] Angus Deming, „Britain’s Iron Lady”, *Newsweek,* 14 mai 1979; Jefferys, *Finest Darkest Hours,* 226.

război din Falkland, cu un cost uman de 255 de victime britanice şi 655 argentiniene, Thatcher este adulată ca un erou de război, iar porecla „Doamna de Fier” se transformă în renume.[461] Cotele aprobării sale de către electorat suferă acelaşi gen de transformare, crescând în proporţie de peste 100%: de la 25% la începutul campaniei la 59% la sfârşitul acesteia, deschizându-i calea către victoria decisivă în alegerile generale organizate un an mai târziu.[462]

Contra-invazia insulelor Falkland de către armata britanică primeşte numele de cod Operation Corporate (Operaţiunea Corporaţia) şi, chiar dacă era un nume ciudat pentru o campanie militară, s-a dovedit prezicător pentru ce avea să urmeze. Thatcher se foloseşte de enorma popularitate pe care i-a adus-o victoria militară pentru a lansa revoluţia corporatistă despre care îl informase anterior pe Hayek că ar fi imposibil de lansat înainte de război. Astfel, în 1984, când minerii intră în grevă, Thatcher descrie confruntarea cu ei ca pe o continuare a confruntării militare cu Argentina, solicitând forţelor de ordine să rezolve situaţia în acelaşi fel brutal. Ea face atunci faimoasa declaraţie: „În Falkland, a trebuit să luptăm cu inamicul din

---

[461] BBC News, „1982: First Briton Dies în Falklands Campaign”, programul *On This Day,* 24 *aprilie,* news. bbc.co.uk.
[462] Rutherford, „1982”.

exterior, iar acum trebuie să confruntăm inamicul din interior, ceea ce va fi mult mai dificil, dar tot la fel de periculos pentru libertate."[463] Categorisindu-i pe muncitori drept „inamicul din interior", Thatcher dezlănţuie asupra greviştilor forţa maximă, incluzând, într-o singură confruntare, soldată cu aproximativ 700 de răniţi, 8.000 de poliţişti cu bastoane, mulţi dintre ei călare, doar pentru a lua cu asalt un pichet de grevişti. Pe toată durata acestei lungi greve, numărul răniţilor este de ordinul miilor. Seumas Milne, reporter la *The Guardian* descrie această situaţie în articolul intitulat „The Enemy Within: Thatcher's Secret War against the Miners" (Inamicul din interior: Războiul secret al lui Thatcher purtat împotriva minerilor): Primul Ministru face presiuni asupra serviciilor de informaţii pentru a-şi intensifica supravegherea sindicatului şi, în special, a preşedintelui militant al acestui sindicat, Arthur Scargill. Ca urmare, este declanşată „cea mai ambiţioasă operaţiune de contra-spionaj întreprinsă vreodată în Marea Britanie". Sindicatul fusese împânzit de o reţea de agenţi şi informatori, toate liniile telefonice erau ascultate, la fel şi casele şi chioşcul unde se servea tradiţionalul peşte cu cartofi prăjiţi. Chiar şi directorul executiv al sindicatului a fost

[463] Michael Getler, „Dockers' Union Agrees to Settle Strike în Britain", *Washington Post,* 21 iulie 1984.

acuzat în Camera Comunelor de a fi fost un agent al serviciilor secrete MI5, „trimis să destabilizeze şi să saboteze sindicatul”, deşi el a negat această acuzaţie.[464]

Nigel Lawson, ministru de finanţe în perioada grevei, explica faptul că guvernul Thatcher considera sindicatul drept inamicul său. „Era la fel ca înarmarea în faţa ameninţării lui Hitler, de la sfârşitul anilor ’30”, spunea Lawson, zece ani mai târziu. „Trebuia să fii pregătit.”[465] Ca şi în cazul insulelor Falkland, nu exista niciun interes real în negociere, doar o determinare încrâncenată de a distruge acest sindicat, indiferent de costuri (enorme, având în vedere costul aferent suplimentării zilnice a forţelor de ordine cu 3.000 de poliţişti). Colin Naylor, un sergent de poliţie aflat pe „linia de front” a conflictului, descria evenimentele din această perioadă drept „un război civil”.[466]

Până în 1985, Thatcher câştigase şi acest război: muncitorii înfometaţi cedează asediului;

---

[464] „TUC (Conferinţa sindicatelor) at Blackpool (Greva minerilor): Labour Urged to Legislate on NUM Strike Fines”, *Guardian* (London), 4 septembrie 1985; Seumas Milne, *The Emmy Within: Thatcher’s Secret War against the Miners* (London: Verso, 2004); Seumas Milne, „What Stella Left Out”, *Guardian* (London), 3 octombrie 2000.

[465] Seumas Milne, „MI5’s Secret War”, *New Statesman Society,* 25 noiembrie 1994.

[466] *Coal War: Thatcher vs. Scargill,* director Liam O’Rinn, episode 8093 al serialului de televiziune *Turning Points of History,* telecast 16 iunie 2005.

în final, 966 de oameni sunt concediaţi.[467] Acest deznodământ are un efect devastator pentru cel mai puternic sindicat britanic, trimiţând totodată celorlalte sindicate un mesaj clar: dacă Thatcher era dispusă să meargă până la capăt cu minerii, de care întreaga ţară depindea pentru electricitate şi căldură, pentru sindicatele aflate în sectoare ale economiei mult mai puţin importante ar fi un gest sinucigaş să critice noua ordine economică pe care aceasta o instituia. Era mult mai bine să accepte orice li se oferea. Era un mesaj aproape identic cu cel trimis de Ronald Reagan, la doar câteva luni după preluarea funcţiei de preşedinte, atunci când este confruntat cu o grevă a controlorilor de zbor. Prin faptul că nu s-au prezentat la lucru, aceşti muncitori „şi-au pierdut dreptul de muncă şi urmează să fie concediaţi", a declarat Reagan. După care a concediat 11.400 de muncitori dintr-unul din cele mai esenţiale sectoare din economia americană: un şoc din care mişcarea laburistă din Statele Unite nu şi-a revenit nici astăzi pe deplin.[468]

În Marea Britanie, Thatcher foloseşte victoriile obţinute (în Falkland şi asupra minerilor) pentru a-şi implementa programul economic. Astfel, între 1984 şi 1988, guvernul privatizează,

---

[467] *Ibid.*

[468] Warren Brown, „U.S. Rules Out Rehiring Striking Air Controllers", *Washington Post,* 7 august 1981; Steve Twomey, „Reunion Marks 10 Years Outside the Tower." *Washington Post,* 2 august 1991.

printre altele, British Telecom, British Gas, British Airways, British Airport Authority şi British Steel, vânzând şi acţiunile deţinute la British Petroleum.

La fel cum cazul atacurilor teroriste de la 11 septembrie salvează imaginea unui preşedinte nepopular, oferindu-i oportunitatea lansării unui program masiv de privatizare (în cazul lui Bush, a unui program de privatizare a securităţii, războiului şi reconstrucţiei), la fel şi Thatcher se foloseşte de acest război pentru lansarea primei licitaţii de privatizare în masă dintr-o democraţie occidentală. Aceasta era adevărata „Operaţiune Corporaţia", una cu reale semnificaţii istorice. Că Thatcher a valorificat cu succes războiul din Falkland constituie prima dovadă clară a faptului că programul economic al Şcolii de la Chicago nu avea neapărată nevoie de dictaturi militare şi camere de tortură pentru a progresa. Ea dovedeşte că, profitând de o criză suficient de mare, care să strângă rândurile populaţiei, o versiune limitată a terapiei de şoc putea fi impusă într-o democraţie.

Thatcher avusese nevoie de un inamic, care să funcţioneze ca un catalizator naţionalist, un set de circumstanţe extraordinare care să justifice folosirea unor măsuri de urgenţă, fundamental represive, o criză care să o facă să pară mai degrabă tenace şi hotărâtă, decât

crudă şi represivă. Astfel, războiul a servit acestui scop în mod perfect, numai că acest conflict armat din insulele Falkland era o anomalie în anii ’80, o întoarcere în timpurile războaielor colonialiste. Dacă anii ’80 erau într-adevăr începutul unei noi epoci de pace şi democraţie, aşa cum pretindeau mulţi, atunci ciocnirile armate de tipul celui din Falkland ar fi fost mult prea rare să poată pune bazele unui proiect politic global.

În 1982, Milton Friedman scrie acel pasaj deosebit de impresionant care rezumă cel mai bine doctrina şocului: „Numai o criză – reală sau percepută – produce o schimbare reală. Atunci când criza se produce, acţiunile ce vor fi întreprinse depind de ideile din jur. Acesta cred că este scopul nostru fundamental: să creăm alternative la politicile existente, să le ţinem viabile şi utilizabile pentru momentul în care ceea ce este politic imposibil devine inevitabil politic.”[469] Acesta este crezul întregii mişcării, în noua eră democratică. Allan Meltzer comentează această filosofie: „Ideile sunt nişte alternative ce pândesc o criză pentru a putea servi drept catalizatorul schimbării. Modelul de influenţare propus de Friedman viza legitimarea ideilor, ilustrarea lor într-un mod care să le facă

[469] Milton Friedman, Prefaţă, *Capitalism and Freedom* (1962, repr. Chicago: University of Chicago Press, 1982), ix.

suportabile şi care să merite încercate atunci când se ivea ocazia.”[470]

Genul de criză la care se referea Friedman nu era militară, ci economică. El considera că, în situaţii normale, deciziile economice sunt luate în baza alternanţei intereselor aflate în competiţie[471]: muncitorii cer locuri de muncă şi creşteri salariale, proprietarii vor taxe mici şi reglementări laxe, iar politicienii trebuie să găsească un echilibru între aceste forţe diametral opuse. Cu toate acestea, în cazul în care se produce o criză economică, iar această criză este suficient de serioasă – de genul topirii valorii devizelor, al unui crah financiar sau al unei recesiuni majore –, totul sare în aer, iar liderii politici au mână liberă să facă ceea ce este necesar (sau ceea ce consideră ei necesar) în numele gestionării stării de urgenţă prin care trece naţiunea. Crizele sunt, într-un fel, zone libere de democraţie, prăpăstii ale politicului create în momentul în care nevoia consimţământului şi a consensului devine superfluă.

Ideea că crahurile pieţei pot acţiona cu rolul de catalizatoare ale schimbării revoluţionare are

---

[470] J. Melane, „Milton Friedman’s Philosophy of Economics and Public Policy”, *Conferinţă pentru omagierea lui Milton Friedman la împlinirea vârstei de nouăzeci de ani,* 25 noiembrie 2002, www.chibus.com.

[471] În orig. *Push and pull,* literal „împinge şi trage”, sintagma vizând ilustrarea metaforică a unui sistem de transmisie bielă-manivelă. (n. t.).

o istorie îndelungată în teoria politică a extremei stângi, cea mai remarcabilă ilustrare a ideii fiind cea din teoria bolşevică, unde hiperinflaţia, distrugând valoarea banilor, are rolul de aducere a maselor mai aproape de distrugerea întregului sistem capitalist propriu-zis.[472] Această teorie explică motivul pentru care o anumită speţă a stângii politice continuă să mai calculeze condiţiile exacte care vor duce capitalismul în pragul „marii crize”, în acelaşi mod în care creştinii evanghelişti verifică în stele semnele venirii Domnului pe Pământ. Pe la mijlocul anilor ’80, această idee comunistă cunoaşte un puternic reviriment, de care economiştii Şcolii de la Chicago se folosesc pentru a-l remodela în forma teoriei „ipotezei crizelor”[473], potrivit căreia astfel de crahuri ale pieţelor pot da naştere nu doar unor revoluţii de stânga, ci şi unor contra-revoluţii de dreapta.

Interesul manifestat de Friedman pentru crize reprezenta totodată o încercare de a învăţa din victoriile stângii survenite după Marea Criză: când pieţele se prăbuşesc, Keynes şi discipolii săi – ale căror voci rămăseseră fără un ecou până la momentul respectiv, sunt pregătiţi să îşi folosească ideile, oferind lumii soluţiile *New*

---

[472] N. Bukharin şi E. Preobrazhensky, *The ABC of Communism: A Popular Explanation of the Program of the Communist Party of Russia,* trad. Eden şi Cedai Paul (1922, repr. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1967), 340–41.

[473] *The Political Economy of Policy Reform,* 19.

Deal-ului (politic, economic şi social). Începând din anii ’70 şi până pe la începutul anilor ’80, Friedman şi acoliţii săi corporatişti încercaseră să imite tocmai acest proces, prin imensa muncă de pregătire pentru intervenţie intelectuală în situaţii de criză. Ei construiesc cu asiduitate o reţea nouă de *think tank*-uri de dreapta, incluzând printre acestea *Heritage* şi *Cato* şi produc cel mai semnificativ vehicul pentru diseminarea teoriei lui Friedman: mini-serialul Public Broadcasting Service (PBS), în 10 episoade, intitulat *Free to Choose* (Liber să alegi), a cărui realizare este plătită de unele dintre cele mai mari corporaţii mondiale: Getty Oil, Firestone Tyre Rubber Co., Pepsico, General Motors, Bechtel sau General Mills.[474] La următoarea criză, Friedman era hotărât ca băieţii lui de la Chicago să aibă ideile şi soluţiile pregătite.

La începutul anilor ’80, când Friedman îşi structurează pentru prima dată această teorie a crizei, SUA trecea printr-o recesiune economică, un rău dublu, format din şomaj şi inflaţie mare. Iar politicile Şcolii de la Chicago, cunoscute de acum sub numele generic de „Reaganomie”, erau cele mai influente la Washington. Dar nici chiar Reagan nu îndrăzneşte să implementeze terapia de şoc exhaustivă la care visa Friedman, de genul celei pe care o prescrisese în Chile.

---

[474] Friedman şi Friedman, *Two Lucky People,* 603.

Încă o dată, laboratorul pentru testarea teoriei crizei enunţate de Friedman va fi tot o ţară din America Latină, numai că de această dată nu va mai fi un băiat de la Chicago care să deschidă drumul, ci un nou soi de doctor al şocului, unul mult mai potrivit noii epoci democratice.

Capitolul 7

Noul doctor şoc
Războiul economic înlocuieşte dictatura

Situaţia din Bolivia poate fi comparată cu cea a unei persoane care suferă de cancer. Acest om ştie că va avea de înfruntat cea mai periculoasă şi mai dureroasă operaţie, aşa cum este cazul stabilizării monetare şi al altor numeroase măsuri similare. Dar nu are alternativă.

Cornelius Zondag, consilier economic american în Bolivia, 1956[475]

Folosirea cuvântului cancer în discursul politic încurajează fatalismul şi justifică întreprinderea de măsuri „severe”, întărind totodată semnificativ ideea că această boală este în mod necesar fatală. Conceptul de boală nu este

[475] „U.S. Operations Mission to Bolivia”, Problems in the Economic Development of Bolivia, La Paz: United States Operation Mission to Bolivia, 1956, 212.

niciodată inocent. Dar, totodată, se poate argumenta că toate aceste metafore ale cancerului sunt intrinsec fatale.

Susan Sontag, *Illness as Metaphor,* 1977[476]

În 1985, Bolivia se afla pe creasta valului democratic care mătura ţările în curs de dezvoltare, în acea perioadă. 18 din cei 21 de ani anteriori, Bolivia îşi dusese existenţa sub o formă sau alta de dictatură. Acum i se oferise şansa de a-şi alege preşedintele prin alegeri naţionale.

Preluarea controlului asupra economiei boliviene în această conjunctură nefavorabilă părea mai degrabă o pedeapsă decât un premiu; datoria externă a ţării era atât de mare, încât suma datorată numai pentru plata dobânzii depăşea bugetul naţional. Un an mai devreme, în 1984, administraţia Reagan împinsese ţara în prăpastie prin subvenţionarea unui atac fără precedent împotriva producătorilor de coca, care creşteau planta verde pentru a extrage din ea cocaina. Asediul care transformă o mare secţiune din teritoriul Boliviei într-o zonă militară nu sugrumă doar comerţul cu coca, ci aproape înjumătăţeşte sursele de venit ale ţării, declanşând astfel o criză economică de proporţii catastrofale. După

[476] Susan Sontag, *Illness as Metaphor* (Boala ca metaforă) (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1977), 84.

cum a fost evidenţiat în *The New York Times*: „atunci când armata intră în Chapare, în luna august, pentru închiderea parţială a conductei de narco-dolari, unda de şoc loveşte instantaneu piaţa neagră a valutei (în dolari)... iar la mai puţin de o săptămână după ocuparea oraşului Chapare guvernul este forţat să scadă valoarea oficială a peso-ului cu mai mult de jumătate.” Câteva luni mai târziu, inflaţia se majorase de peste zece ori, iar zeci de mii de bolivieni părăseau ţara în căutare de lucru în Argentina, Brazilia, Spania şi Statele Unite.[477]

În aceste circumstanţe de maximă volatilitate, în care inflaţia crescuse cu... 14.000%, Bolivia intră în alegerile istorice din 1985. Alegerile sunt o cursă între două personaje binecunoscute bolivienilor: fostul dictator Hugo Banzer şi fostul preşedinte ales, Victor Paz Estenssoro. Rezultatul votului popular este foarte strâns, drept pentru care decizia finală este lăsată în seama congresului bolivian, cu toate că echipa lui Banzer era convinsă că obţinuse victoria. Înainte de anunţarea rezultatelor, partidul cooptează, în scopul trasării unui plan de combatere a inflaţiei, un economist mai puţin cunoscut, în vârstă de treizeci de ani, pe nume Jeffrey Sachs. Sachs

[477] „Bolivia Drug Crackdown Brews Trouble”, *New York Times,* 12 septembrie 1984; Joel Ikinkley, „Drug Crops Are Up în Export Naţions, State Dept. Says”, *New York Times,* 15 februarie 1985.

era vedeta departamentului de economie de la Harvard, câştigător al unui număr impresionant de premii academice şi unul dintre cei mai tineri profesori ai Universităţii. Cu câteva luni mai devreme, o delegaţie de politicieni din Bolivia vizitase Harvardul pentru a-l vedea pe Sachs în acţiune; membrii delegaţiei rămân profund impresionaţi de bravada lui Sachs, acesta spunându-le că era capabil să inverseze, într-o singură zi, criza inflaţionistă care le afecta ţara. Sachs nu avea niciun fel de experienţă în domeniul economiei dezvoltării, dar, aşa cum mărturisea: „Credeam că ştiu cam tot ceea ce merita să fie ştiut" despre inflaţie.[478]

Sachs era puternic influenţat de scrierile lui Keynes, în care era analizată legătura dintre hiperinflaţie şi răspândirea fascismului în Germania, la sfârşitul Primului Război Mondial. Tratatul de pace care îi este impus atunci Germaniei trimite ţara într-o criză economică severă – inclusiv o rată de hiperinflaţie de 3.250.000% (3,25 milioane!) în 1923 – ale cărei efecte sunt amplificate, în scurt timp, de izbucnirea Marii Crize Economice. Cu o rată a şomajului de 30% şi o frustrare generală, cauzată de ceea ce părea o conspiraţie globală, ţara devine un teren fertil pentru ideologia nazistă.

---

[478] Jeffrey D. Sachs, The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time (New York: Penguin, 2005), 90–93.

Lui Sachs îi plăcea să citeze avertizarea lui Keynes, potrivit căreia „nu există metodă mai subtilă şi mai sigură de a răsturna fundamentele unei societăţi decât coruperea monedei naţionale. Procesul implică angajarea tuturor forţelor invizibile ale legilor economice de partea distrugerii.”[479] Sachs împărtăşea viziunea lui Keynes potrivit căreia era datoria sacră a tuturor economiştilor să suprime aceste forţe ale distrugerii, indiferent de costuri. „Ceea ce moştenesc de la Keynes – spunea Sachs – este tristeţea adâncă şi sentimentul riscului că totul o poate lua razna. Cât de incredibil de stupid din partea noastră să aducem Germania în ruină.”[480] Sachs mărturisea jurnaliştilor că stilul de viaţă al lui Keynes, de economist angajat politic şi de cutreierător al lumii, era un model pentru propria sa carieră.

Chiar dacă Sachs împărtăşea încrederea pe care o avusese Keynes în puterea economiei de a combate sărăcia, el rămânea totuşi un produs al Americii din epoca lui Reagan care traversa, în 1985, vâltoarea unei reacţii ostile, de inspiraţie friedmaniană, faţă de keynesism. Preceptele Şcolii de la Chicago care afirmau supremaţia pieţei libere deveniseră ortodoxia incontestabilă a departamentelor de economie

[479] John Maynard Keynes, *The Economic Consequences of the Peace* (1919, repr. London: Labour Research Department, 1920), 220–221.
[480] Interviu cu autorul, octombrie 2006, New York.

din instituţiile academice ale Ivy League[481], în care era inclus şi Harvardul, iar Sachs nu era, cu siguranţă, imun acestei tendinţe. El admira „credinţa lui Friedman în pieţe şi insistenţa cu care propunea un management monetar corespunzător”, numind-o „cu mult mai precisă decât structuralismul difuz ori argumentele pseudo-keynesiene atât de dezbătute în ţările în curs de dezvoltare.”[482]

Acele argumente „nu îndeajuns de solide” erau tocmai cele care fuseseră suprimate cu violenţă, cu zece ani în urmă, şi anume, convingerea că pentru a scăpa de sărăcie, continentul trebuia să întrerupă structurile de proprietate coloniale prin intermediul unor politici intervenţioniste, precum reforma agrară, protecţionismul comercial şi subvenţiile sau naţionalizarea resurselor naturale şi gestionarea cooperatistă a locurilor de muncă. Lui Sachs nu îi erau deloc pe plac asemenea schimbări structurale. Astfel că, deşi nu ştia mai nimic despre Bolivia şi lunga sa istorie ca obiect al exploatării colonialiste, nici despre exterminarea populaţiei băştinaşe sau despre realizările cu greu cucerite în urma revoluţiei

[481] Termen folosit pentru a desemna opt instituţii academice de prim rang din Statele Unite (Brown, Columbia, Cornell, Dartmouth, Harvard, Penn, Princeton, Yale), are, în mod curent, conotaţii de excelenţă academică, selectivitate în politica de admitere a studenţilor şi o reputaţie de elitism social. (n. t.).

[482] Robert E. Norton, „The American Out to Save Poland”, *Fortune,* 29 ianuarie 1990.

din 1952, Sachs era convins că, pe lângă hiperinflaţie, Bolivia suferea şi din cauza unui „romantism socialist”, aceeaşi iluzie cu a developmentalismului pe care o generaţie anterioară de economişti formaţi în Statele Unite încercase să o imprime Conului de Sud.[483]

Punctul în care Sachs se diferenţiază de ortodoxia Şcolii de la Chicago îl reprezintă convingerea că politicile pieţei libere trebuiau susţinute de scutirea de datorii şi de acordarea unor ajutoare generoase, tânărul economist de la Harvard nefiind convins că „mâna invizibilă” ar fi fost suficientă în acest sens. Această discrepanţă îl va face în cele din urmă pe Sachs să se diferenţieze de colegii săi de orientare *laissez-faire* şi să-şi canalizeze eforturile în zona ajutoarelor sociale. Dar diferenţierea avea să se producă doar peste mulţi ani. În Bolivia, hibridul ideologic al lui Sachs a fost responsabil de crearea unor contradicţii stranii. De pildă, atunci când aterizează pe aeroportul din La Paz, respirând aerul rarefiat al Arizilor pentru prima dată, el se imaginează un Keynes modern venit să salveze poporul bolivian de „haosul şi dezordinea” hiperinflaţiei.[484] Chiar dacă

[483] Interviu cu Jeffrey Sachs, 15 iunie 2000, realizat pentru *Commanding Heights: The Battle for the World Economy,* www.pbs.org.

[484] Rezolvarea hiperinflaţiei nu a salvat Germania nici de Marea Depresiune economică care a urmat la scurt timp şi nici de fascism, o contradicţie pe care Sachs nu a adresat-o niciodată în ciuda persistenţei cu care folosea această analogie.

elementul fundamental al keynesismului afirmă că ţările care trec printr-o recesiune severă trebuie să cheltuiască bani pentru stimularea economiei, Sachs adoptă o poziţie diametral opusă, el sfătuind guvernul în sensul unei politici de austeritate şi de majorare a preţurilor în mijlocul crizei, exact aceeaşi reţetă a contradicţiei pe care *Business Week* o descria în Chile ca „Doctorul Strangelove şi lumea depresiei economice deliberat induse”[485].[486]

Sfatul pe care Sachs i l-a dat lui Banzer a fost direct: numai o terapie de şoc putea corecta criza hiperinflaţionistă din Bolivia. Astfel, el propune majorarea preţului petrolului de zece ori, însoţită de o serie de alte de-reglementări ale preţurilor[487] şi reduceri bugetare drastice. Într-un discurs susţinut la Camera de Comerţ Boliviano-Americană, Sachs îşi reafirmă convingerea că hiperinflaţia poate fi oprită într-o singură zi, perspectivă care „îi uimeşte şi îi încântă totodată pe cei prezenţi”.[488] Ca şi Friedman, Sachs era ferm convins că, în urma unui şoc strategic, „o economie poate fi reorientată din drumul fără ieşire pe care se

---

[485] În orig. „Dr. Stragelove’s world of deliberately induced depression” (n. t.).

[486] „A Draconian Cure for Chile’s Economic Ills?” *Business Week,* 12 ianuarie 1976.

[487] În orig. „price deregulation”, adică retragerea controlului şi a restricţiilor guvernamentale în privinţa stabilirii preţurilor, vezi http://www.iqads.ro/dictionar/deregulation.html (n. t.).

[488] Sachs, *The End of Poverty,* 93.

afla, al socialismului sau al corupţiei generalizate sau al unei planificări centralizate, către o economie de piaţă normală."[489]

În momentul în care Sachs făcea aceste promisiuni îndrăzneţe, rezultatele alegerilor generale din Bolivia erau încă nedecise. Fostul dictator Hugo Banzer se purta de parcă ar fi fost deja desemnat câştigător, însă rivalul său în această cursă, Victor Paz Estenssoro, refuza să se dea bătut. În timpul campaniei, Paz Estenssoro oferise foarte puţine detalii despre felul în care intenţiona să rezolve problema inflaţiei. Numai că îşi mai servise ţara în calitate de preşedinte ales de trei ori, ultima dată în 1964, înainte să fie răsturnat de la putere în urma unei lovituri de stat. Paz era imaginea transformării developmentaliste a Boliviei, în urma naţionalizării marilor mine de cositor, începerii procesului distribuirii pământului către populaţia indigenă şi asigurării dreptului la vot pentru toţi bolivienii. La fel ca Juan Peron în Argentina, Paz avea o personalitate complexă, fiind o figură omniprezentă în peisajul politic bolivian, adeseori schimbându-şi în mare viteză culoarea politică doar pentru a rămâne sau a reveni la putere. În timpul campaniei electorale din 1985, un Paz îmbătrânit jura credinţă trecutului său de „revoluţionar naţionalist" şi făcea declaraţii vagi despre responsabilitatea

[489] Sachs, *Commanding Heights.*

fiscală. Nu era un socialist, dar niciun neoliberal gen Şcoala de la Chicago; sau, cel puţin, aşa credeau bolivienii.[490]

De vreme ce decizia finală a numirii preşedintelui aparţinea acum Congresului, această perioadă se transformase într-o rundă de negocieri discrete, cu miză mare şi compromisuri între partide, Congres şi Senat. Un senator nou ales, Gonzalo Sánchez de Losada (cunoscut în Bolivia sub numele de Goni) va juca până la urmă un rol esenţial. El trăise în Statele Unite atât de mult încât ajunsese să vorbească spaniola cu un puternic accent american şi revenise în Bolivia pentru a deveni unul dintre cei mai bogaţi oameni de afaceri. Goni era proprietarul companiei Comsur, a doua, ca mărime, mină privată din ţară, care urma să devină, în scurt timp, cea mai mare. În tinereţe, Goni îşi făcuse studiile la Universitatea din Chicago şi, chiar dacă nu era economist de profesie, era puternic influenţat de ideile lui Friedman, recunoscând faptul că aceste idei erau extrem de profitabile în sectorul minier, rămas în mare parte în proprietatea statului bolivian. Când Sachs îşi prezintă ideile echipei lui Banzer, Goni este impresionat.

Detaliile negocierilor private nu au fost

---

[490] Catherine M. Conaghan şi James M. Malloy, *Unsettling Statecraft: Democracy and Neoliberalism in the Central Andes* (Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press, 1994), 127.

niciodată făcute publice, chiar dacă rezultatele acestora sunt suficient de clare. Pe 6 august 1985, Paz depune jurământul de preşedinte al Boliviei. După numai patru zile de la numirea sa în funcţie, Paz îl numeşte pe Goni să conducă, în mare secret, o echipă bipartidă de economişti, care urma să restructureze radical economia ţării. Punctul de plecare al acestei restructurări l-a constituit terapia de şoc a lui Sachs, numai că ceea ce urmează avea să depăşească net toate sugestiile acestuia. Mai mult, a vizat demontarea întregului model economic centralizat pe care Paz însuşi îl construise cu zeci de ani în urmă. În acest moment, Sachs revenise la Harvard, de unde transmitea cât era de „bucuros să aflu că ADN [partidul lui Banzer] i-a oferit noului preşedinte şi echipei sale o copie a planului nostru de stabilizare”.[491]

Partidul lui Paz nu avea nici cea mai vagă idee că liderul său ar fi făcut această înţelegere. Cu excepţia ministrului de finanţe şi al ministrului planificării, care făceau parte din acest grup secret, Paz nu spusese nimic nici noului său cabinet despre existenţa echipei economice de urgenţă.[492]

Timp de 17 zile, întreaga echipă economică de urgenţă s-a întrunit în sufrageria somptuoasă a

---

[491] Sachs, *The End of Poverty,* 95.

[492] Susan Velasco Portillo, Victor Paz: Decreto es coyuntural, pero puede durar 10 o 20 anos”, *La Prensa* (La Paz), 28 august 2005.

reşedinţei lui Goni. „Ne-am ascuns acolo într-un mod prevăzător şi aproape clandestin”, îşi aminteşte ministrul planificării, Guillermo Bedregal, într-un interviu din 2005[493], dezvăluind aceste detalii pentru prima dată.[494] Ceea ce imaginau aceşti oameni era o revizie atât de radicală a economiei naţionale cum nu mai fusese încercată vreodată într-o democraţie. Preşedintele Paz era convins că singura şansă pe care o avea era să se mişte cât se poate de rapid şi de subit. Astfel, sindicatele şi grupurile de agricultori bolivieni, recunoscute pentru militantismul lor, urmau să fie prinse pe picior greşit, fără nicio şansă de a organiza vreo mişcare de protest sau cel puţin aşa spera el. Aşa cum îşi aminteşte Goni, Paz „repeta continuu: Dacă ai de gând să o faci, atunci fă-o acum. Nu îmi pot exercita influenţa de două ori».”[495] Motivul acestei schimbări radicale a lui Paz rămâne un cvasi-mister. El moare în 2001, înainte să explice dacă acceptase să adopte programul terapiei de şoc a lui Banzer în schimbul ofertei de a deveni

[493] Timp de două decenii bolivienii nu au avut habar de felul în care fusese pus la cale programul terapiei de şoc. în august 2005, la douăzeci de ani după ce decretul original a fost schiţat, jurnalista boliviană Susan Velasco Portillo îi intervievează pe membrii acestui prim comitet economic de urgenţă, iar mai mulţi dintre aceştia dezvăluie informaţii despre această operaţie clandestină. Varianta prezentată aici se bazează în principal pe amintirile acestor oameni.

[494] Ibid.

[495] Conaghan şi Malloy, *Unsettling Statecraft,* 129.

preşedinte sau dacă suferise într-adevăr o conversie ideologică interioară. Mai multe detalii mi-a oferit Edwin Corr, ambasadorul Statelor Unite în Bolivia la acea dată, care mi-a spus că se întâlnise cu reprezentanţii tuturor partidelor politice cărora le spusese clar că vor primi ajutorul american dacă urmau să adopte calea terapiei de şoc.

La capătul celor 17 zile, Bedregal, ministrul bolivian al planificării se afla în posesia unui proiect al programului terapiei de şoc. Acesta solicita eliminarea subvenţiilor la alimente, contramandarea aproape în totalitate a controlului preţurilor şi o creştere de 300% a preţului petrolului.[496] În ciuda faptului că viaţa unei ţări aflate deja în sărăcie urma să devină mult mai scumpă, programul îngheţa lefurile bugetare pentru un an de zile. În plus, solicita reduceri drastice ale cheltuielilor bugetare, deschiderea completă a graniţelor pentru importuri şi reducerea personalului companiilor de stat, un precursor privatizării. Bolivia evitase până în acel moment revoluţiile neoliberale impuse în celelalte ţări din Conul de Sud, dar avea să recupereze decalajul în scurtă vreme.

Când au terminat de schiţat noul pachet de legi, membrii comitetului de urgenţă nu erau

[496] Alberto Zuazo, „Bolivian Labor Unions Dealt Setback”, United Press Internaţional, 9 octombrie 1985; Juan de Onis, „Economic Anarchy Ends”, Los *Angeles Times,* 6 noiembrie 1985.

încă pregătiţi să-l prezinte reprezentanţilor aleşi ai Boliviei, nemaivorbind de electorat, care nu îşi dăduse niciodată girul pentru un asemenea plan. Aceşti membri mai aveau acum un singur lucru de făcut. În grup compact, se duc la biroul reprezentantului FMI în Bolivia şi-i prezintă planul. Răspunsul pe care l-au primit a fost încurajator, dar totodată sfâşietor: „Acesta este lucrul la care a visat fiecare funcţionar al FMI-ului. Însă, dacă planul dă greş, beneficiez din fericire de imunitate diplomatică şi voi putea lua un avion ca să scap de aici.”[497]

Bolivienii care propuseseră acest plan nu beneficiau însă de aceeaşi ieşire de siguranţă şi mulţi erau îngroziţi de reacţia publică. Bedregal, principalul arhitect al planului, încerca să-i încurajeze, comparându-i cu nişte piloţi de avioane de vânătoare atacând un inamic: „Trebuie să fim precum pilotul de la Hiroshima. El nu a ştiut ce face atunci când a lansat bomba atomică, dar când a văzut fumul, a spus: «Hopa, îmi pare rău!» Exact acest lucru trebuie să-l facem noi acum, să lansăm aceste măsuri, după care vom spune: Hopa, ne pare rău!”[498]

Ideea că schimbarea politicilor ar trebui să se asemene lansării unui atac militar constituie un motiv recurent pentru arhitecţii şocului

[497] Comentariile acestui oficial se bazează pe amintirile membrilor echipei economice de urgenţă. Velasco Portillo, „Victor Paz: Decreto es coyuntural, pero puede durar 10 6 20 anos”.
[498] Ibid.

economic. În doctrina militară americană a *Şocului şi Evlaviei,* publicată în 1996 şi destinată asigurării dominaţiei rapide a inamicului – doctrină ce avea să constituie strategia care a stat la baza invadării Irakului în 2003 –, autorii precizează că invadatorul va trebui „să îşi asigure controlul asupra mediului înconjurător al inamicului, după care va trebui să paralizeze sau să supraîncarce percepţiile adversarului şi capacitatea sa de percepţie, astfel încât acesta să devină incapabil să mai reziste.”[499] Şocul economic funcţionează după o teorie similară: pleacă de la premiza că oamenii reuşesc să găsească soluţii atunci când se confruntă cu schimbări treptate – un program de sănătate redus, un acord comercial, dar, când sunt bombardaţi cu zeci de schimbări, venind concomitent din toate direcţiile, trăiesc un sentiment de futilitate, devenind incapabili să reacţioneze.

Sperând să inducă populaţiei un sentiment de profundă disperare, arhitecţii bolivieni solicită ca toate măsurile radicale propuse de ei să fie adoptate concomitent, în primele 100 de zile ale noului guvern. În loc să prezinte fiecare secţiune a planului, cu propria sa lege (noul cod fiscal, noua lege a preţurilor etc.), echipa lui Paz insistă să înglobeze întregul pachet legislativ al

[499] Harlan K. Ullman and James P. Wade, *Shock and Awe: Achieving Rapid Dominance* (Washington, DC: NDU Press, 1996), xxv.

acestei revoluţii într-un singur decret executiv, D.S. 21060. Acest decret conţinea 220 de legi separate, care acopereau fiecare aspect al economiei, făcându-l echivalent, prin scop şi ambiţie, *Cărămizii* scrise de băieţii de la Chicago în anticiparea puciului militar al lui Pinochet. Potrivit autorilor, pachetul legislativ trebuia acceptat sau respins în totalitate; acesta nu putea avea niciun fel de amendamente. Era practic echivalentul economic al doctrinei *Şocului şi Evlaviei.*

Când documentul este gata, echipa face cinci copii, dintre care: una pentru Paz, una pentru Goni şi una pentru ministrul de finanţe. Destinaţia celorlalte două copii arată cât de convins era Paz că mulţi bolivieni aveau să considere planul un act de război: una era pentru Şeful Forţelor Armate, iar cealaltă era destinată Şefului Poliţiei. Cu toate acestea, cabinetul lui Paz nu ştia încă nimic despre acest plan. Aceşti oameni continuau să creadă că lucrează pentru acelaşi om care naţionalizase minele şi redistribuise pământul, cu mulţi ani în urmă.

La trei săptămâni după depunerea jurământului prezidenţial, Paz îşi convoacă în sfârşit cabinetul pentru a le împărtăşi membrilor acestuia marea surpriză pe care le-o pregătise. El ordonă închiderea uşilor către sălile de consiliu şi „instruieşte secretarele să ţină

ocupate toate telefoanele miniştrilor”. Bedregal citeşte audienţei înmărmurite toate cele 60 de pagini ale documentului. Era atât de nervos – avea să mărturisească ulterior – încât „începe să-i curgă sânge din nas, la doar câteva minute după ce termină de citit documentul”. Paz îşi informează miniştrii că acest decret nu era supus dezbaterii; printr-un alt compromis secret, Paz îşi asigurase deja susţinerea partidului de dreapta al lui Banzer, aflat în opoziţie. Dacă nu erau de acord, le-a spus, puteau demisiona.

„Nu sunt de acord”, a afirmat ministrul industriei.

„Te rog să pleci”, i-a răspuns Paz. Ministrul a rămas pe loc. Cu inflaţia aflată încă la cote astronomice şi cu puternice indicii că o politică a terapiei de şoc avea să fie recompensată cu un ajutor financiar semnificativ din partea Washingtonului, nimeni nu a îndrăznit să plece. Două zile mai târziu, într-un anunţ televizat din partea preşedinţiei, intitulat „Bolivia este pe moarte”, Paz lansează *Cărămida* boliviană asupra unui public luat complet prin surprindere.

Sachs avusese dreptate să prezică sfârşitul hiperinflaţiei ca urmare a creşterii preţurilor. În numai doi ani, inflaţia coborâse la doar 10%, o reuşită cu adevărat impresionantă, după orice

standard.[500] Moştenirea cea mai importantă a revoluţiei neoliberale boliviene este însă mult mai problematică decât pare la prima vedere. Toţi economiştii sunt de acord că o inflaţie galopantă provoacă pagube enorme, este imposibil de susţinut şi trebuie imediat controlată – un proces a cărui reglare impune o suferinţă considerabilă. Problema este însă modul în care se poate realiza un program credibil şi determinarea grupului social care va avea de suferit cel mai mult de pe urma implementării lui. Ricardo Grinspun, profesor de ştiinţe economice la Universitatea din York şi specialist pe problemele Americii Latine, explică felul în care abordarea keynesistă sau developmentalistă a problematicii încearcă să obţină susţinere şi să distribuie povara inerentă printr-un „proces de negociere între părţile cheie implicate în acest proces[501]: guvern, angajaţi, fermieri, sindicalişti şi aşa mai departe. Astfel, părţile ajung la acorduri privind politicile de venit, precum salariile şi preţurile, concomitent cu implementarea masurilor de stabilizare.” La polul opus, spune Grinspun, „abordarea ortodoxă vizează transferul întregului cost social asupra săracilor, prin intermediul terapiei de şoc.” Exact acest lucru s-a petrecut în Bolivia, mi-a mărturisit el.

---

[500] Conaghan şi Malloy, *Unsettling Statecraft,* 186.
[501] În orig. *Stakeholder* (n. t.).

Aşa cum promisese Friedman în Chile, comerţul mai liber ar fi trebuit să eeze locuri de muncă pentru noii disponibilizaţi. Acest lucru nu s-a petrecut însă, iar rata şomajului a crescut de la 20%, la 25–30%, în doi ani.[502] Numai corporaţia de stat a mineritului – adică exact compania pe care Paz o naţionalizase în anii ’50 – şi-a redus personalul de la 28.000 de angajaţi, la 6.000.[503]

Salariul minim pe economie nu şi-a mai recuperat valoarea, iar la doi ani de la începutul programului, salariul real al populaţiei scăzuse cu 40%; la un moment dat a scăzut chiar cu 70%.[504] În 1985, anul terapiei de şoc în Bolivia, venitul mediu pe cap de locuitor era de 845 de dolari; doi ani mai târziu, acesta scăzuse la 789 de dolari. Acesta este etalonul folosit de Sachs şi de guvernul bolivian şi, în ciuda lipsei de progres pe care îl transmite, este departe de a ilustra adevărata degradare a vieţii de zi cu zi pentru numeroşi bolivieni. Venitul mediu se calculează adunând venitul total al ţării şi împărţindu-l la numărul de locuitori; se ignoră

---

[502] Peter Mefarren, „48-hour Strike Hurts Country”, Associated Press, 5 septembrie 1985; Mike Reid, „Sitting Out the Bolivian Miracle”, *Guardian* (London), 9 mai 1987.

[503] Robert J. Alexander, A *History of Organized Labor in Bolivia* (Westport, CT: Praeger, 2005), 169.

[504] Sam Zuckerman, „Bolivian Bankers See Some Hope After Years of Economic *Chaos”, American Banker,* 13 martie 1987; Waltraud Queiser Morales, *Bolivia: Land of Struggle* (San Francisco: Westview Press, 1992), 159.

faptul că terapia de şoc din Bolivia are aceleaşi efecte pe care le-a avut şi în restul regiunii: o mică elită devine infinit mai bogată, în timp ce largi segmente din populaţia ţării, care anterior constituise clasa muncitoare, sunt înlăturate din economie şi transformate într-un surplus de populaţie. În 1987, ţăranii bolivieni, cunoscuţi sub numele de *campesinos,* câştigau, în medie, doar 140 de dolari anual, mai puţin de o cincime din „venitul mediu”.[505] Aceasta este problema măsurării valorii „medii”: anulează diferenţele acute.

Un lider al sindicatului agricultorilor explica faptul că „statisticile guvernului nu reflectă numărul tot mai mare al familiilor obligate să trăiască în corturi; miile de copii malnutriţi, care primesc doar o bucată de pâine şi o cană de ceai zilnic; sutele de *campesinos* veniţi în capitală să caute de lucru, care ajung să cerşească pe străzi.”[506] Aceasta a fost povestea ascunsă a terapiei de şoc din Bolivia: sute de mii de locuri de muncă, beneficiind de normă întreagă şi pensie aferentă, sunt eliminate şi înlocuite cu slujbe precare, lipsite de orice fel de protecţie. Între 1983 şi 1988, numărul bolivienilor eligibili să beneficieze de asistenţă

[505] Statisticile provin de la Inter-American Development Bank. Morales, *Bolivia,* 159.

[506] Erick Foronda, „Bolivia: Paz Has Trouble Selling Economic Miracle”, *Latinamerica Press* 21, nr. 5 (16 februarie 1989): 7, citat în Morales, *Bolivia,* 160.

socială scade cu 61%.[507]

Sachs, care se întoarce în Bolivia în calitate de consilier chiar în toiul tranziţiei, s-a opus creşterii salariilor pentru a putea ţine pasul cu creşterile preţurilor la alimente şi combustibil; în schimb, el s-a declarat în favoarea creării unui fond de întrajutorare al celor mai rău afectaţi: un leucoplast peste ceea ce devenise între timp o rană adâncă. Întoarcerea lui Sachs în Bolivia se produce la solicitarea expresă a lui Paz Estenssoro, pentru a lucra direct pentru preşedinte. Imaginea pe care a lăsat-o este cea a unei prezenţe inflexibile. Potrivit lui Goni (ulterior preşedintele Boliviei), Sachs a ajutat politicienii să rămână fermi în decizia lor, atunci când opinia publică a devenit din ce în ce mai virulentă din cauza costurilor umane ale terapiei de şoc. „În vizitele sale [Sachs] spunea: «Priviţi toată această abordare treptată, pur şi simplu nu funcţionează. Atunci când iese total de sub control, trebuie oprită, aşa cum faci cu un medicament. Trebuie făcuţi nişte paşi radicali; altfel, pacientul va sucomba.»”[508]

Rezultatul imediat al acestei abordări a fost că mulţi dintre cei săraci sunt împinşi să devină cultivatori de coca, deoarece erau plătiţi cam de zece ori mai bine decât în alte zone ale

[507] Alexander, A History of Organized Labor în Bolivia, 169.

[508] Interviu cu Gonzalo Sánchez de Lozada realizat pe 10 martie 2001, pentru *Commanding Heights: The Battle for the World Economy,* www.pbs.org.

agriculturii (ceea ce este ironic, dacă ne gândim că iniţial criza a fost declanşată de asediul împotriva cultivatorilor acestei plante, asediu subvenţionat tot de Statele Unite).[509] Până în 1989, se estimează că unul din zece muncitori este implicat, într-un fel sau altul, în industria producătoare de coca.[510] Printre aceşti muncitori se numără şi familia lui Evo Morales, viitor preşedinte bolivian şi un fost lider al sindicatului (cu tentă militantă) al cultivatorilor de coca.

Industria cultivatorilor de coca joacă un rol semnificativ în resuscitarea economiei boliviene şi în stoparea inflaţiei (fapt recunoscut acum de istorici, dar trecut cu vederea de Sachs în explicaţiile pe care le oferă asupra triumfului repurtat în bătălia cu inflaţia boliviană).[511] La doar doi ani după aşa-numita „bombă atomică", exporturile ilegale de droguri generau venituri mai mari pentru Bolivia decât toate exporturile legale ale ţării luate la un loc, iar aproximativ 350.000 de oameni lucrau într-un fel sau altul în această industrie. „Deocamdată – observa un

---

[509] Peter Mefarren, „Farmers' Siege of Police Points Up Bolivia's Drug-Dealing Problems", Associated Press, 12 ianuarie 1986.

[510] Peter McFarren, „Bolivia-Bleak but Now Hopeful", Associated Press, 23 mai 1989.

[511] Conaghan şi Malloy scriu că „este neîndoielnic faptul că traficul de stupefiante (la fel cum a fost şi cazul ajutorului internaţional primit de Paz) a contribuit la atenuarea loviturilor primite de stabilizare. Dincolo de generarea veniturilor, influxul de coca-dolari în sistemul bancar este considerat că ar fi contribuit la stabilizarea cursului monedei naţionale în cea de-a doua jumătate a deceniului." Conaghan şi Malloy, *Unsettling, Statecraft,* 198.

bancher internaţional – economia boliviană este dependentă de cocaină”.[512]

Una dintre consecinţele imediate ale terapiei de şoc a fost că puţini oameni din afara graniţelor Boliviei discutau despre aceste repercusiuni complexe. Ei spuneau o poveste mult mai simplă: despre un profesor de la Harvard, cu o mină de copil şi o îndrăzneală care l-a făcut să salveze, practic de unul singur, „economia ruinată de inflaţie a Boliviei”, potrivit revistei *Boston Magazine.*[513] Victoria asupra inflaţiei boliviene, al cărei arhitect fusese Sachs, era suficientă pentru a califica Bolivia printre poveştile de succes ale economiei pieţei libere, „cea mai remarcabilă a vremurilor moderne”, conform publicaţiei *The Economist*,[514] „Miracolul bolivian” îi conferă imediat lui Sachs statutul de vedetă în cercurile financiare influente, lansându-i cariera de expert incontestabil al gestionării economiilor aflate în criză, în această calitate ajungând şi în Argentina, Peru, Brazilia, Ecuador şi Venezuela.

Elogiile necontenite aduse lui Sachs nu vizau doar atenuarea inflaţiei într-o ţară săracă. Era

---

[512] Tyler Bridges, „Bolivia Turns to Free Enterprise Among Hard Times”, *Dallas Morning News,* 29 iunie 1987; Conaghan şi Malloy, *Unsettling Statecraft,* 198.

[513] John Sedgwick, „The World of Doctor Debt”, *Boston Magazine,* mai 1991.

[514] „Taming the Beast”, *The Economist,* 15 noiembrie 1986.

vorba despre o reuşită pe care mulţi o considerau imposibilă: ajutase să se realizeze o transformare neoliberală radicală într-un cadru democratic, fără intervenţia unui război, o schimbare mult mai radicală decât cele încercate de Thatcher sau Reagan. Sachs era perfect conştient de semnificaţia istorică a ceea ce realizase. „În opinia mea, Bolivia a fost prima combinaţie dintre o reformă democratică şi o schimbare economică instituţională", avea să afirme el câţiva ani mai târziu. „Iar Bolivia a demonstrat, mult mai bine decât Chile, că liberalizarea politică şi democraţia se pot combina cu liberalizarea economică. Este o lecţie extrem de importantă să reuşeşti să le faci pe ambele să funcţioneze în paralel şi să se susţină reciproc."[515]

Comparaţia cu Chile nu era întâmplătoare. Mulţumită lui Sachs – acest „evanghelist al capitalismului democratic", cum îl descria *The New York Times* –, terapia de şoc reuşise să scape în sfârşit de duhoarea dictaturilor şi a lagărelor morţii care o însoţise din clipa în care Friedman întreprinsese acea călătorie fatidică la Santiago, cu zece ani mai înainte.[516] Sachs dovedise, contrar afirmaţiilor făcute de criticii săi, că cruciada pieţei libere putea nu doar să

---

[515] Sachs, *Commanding Heights.*

[516] Peter Passell, „Dr. Jeffrey Sachs, Shock Therapist", *New York Times, 27* iunie 1993.

supravieţuiască, ci chiar să înfrunte valurile democratice care măturau acum lumea. Iar Sachs, cu laudele pe care i le aducea lui Keynes şi angajamentul idealist de a îmbunătăţi situaţia lumii aflate în curs de dezvoltare, era omul perfect să conducă cruciada în această epocă mai blândă, mai paşnică.

Stânga bolivianã construise sintagma *pinochetismo economico* – pinochetism economic – pentru a descrie decretul lui Paz.[517] Din perspectiva comunităţii de afaceri, atât din interiorul, cât şi din afara graniţelor Boliviei, aceasta era cheia întregii problematici: Bolivia introdusese terapia de şoc a lui Pinochet, fără un Pinochet; mai mult decât atât, făcuse acest lucru sub o guvernare de centru-stânga. După cum se exprima plin de admiraţie un bancher bolivian, „toate lucrurile pe care Pinochet le-a făcut cu baioneta, Paz le-a făcut cu un sistem democratic”.[518]

Povestea miracolului bolivian a fost spusă şi respusă la infinit, în articole de presă din cotidiene şi reviste, în schiţe biografice, în bestsellerul lui Sachs însuşi, precum şi în producţii documentare de genul serialului în trei episoade produs de PBS, *Commanding Heights: The Battle for World Economy.* Există însă o

[517] „New Austerity Package Revealed”, *Latin American Regional Reports: Andean Group,* 13 decembrie 1985.

[518] Bancherul este citat sub protecţia anonimatului. Zuckerman, „Bolivian Bankers See Some Hope after Years of Economic Chaos”.

mare problemă cu această poveste: nu este adevărată. Cazul Boliviei demonstrează doar faptul că terapia de şoc poate fi impusă într-o ţară care tocmai şi-a încheiat procesul electoral, însă nu demonstrează şi că acest lucru poate fi impus în mod democratic sau fără reprimarea populaţiei; de fapt, acest episod demonstrează, încă o dată, exact opusul.

În primul rând, problema evidentă care se pune aici este că preşedintele Paz nu a beneficiat de niciun mandat din partea electoratului care să-i permită refacerea întregii arhitecturi economice a ţării. El a candidat pe o platformă naţionalistă, pe care a abandonat-o brusc, în urma unor înţelegeri secrete cu opoziţia. Câţiva ani mai târziu, influentul economist al pieţei libere, John Williamson, a inventat o sintagmă pentru ceea ce a făcut Paz: „politica voodoo”; majoritatea oamenilor o numesc simplu „minciună”.[519] Iar aceasta nu a fost nicicum singura problemă a acestei interpretări a democraţiei.

În mod previzibil, mulţi dintre cei care l-au votat pe Paz au fost furioşi din cauza trădării sale şi, imediat după promulgarea decretului, zeci de mii de demonstranţi ies pe străzi pentru a încerca să blocheze un plan care s-ar fi soldat cu masive concedieri şi agravarea foametei în

[519] *The Political Economy of Policy Reform,* coord. John Williamson (Washington, DC: Institute for Internaţional Economics, 1994), 479.

ţară. Principala opoziţie provenea din partea principalei federaţii sindicale, care cheamă oamenii la grevă generală blocând întreaga ţară. Reacţia lui Paz face ca modul în care Thatcher a gestionat criza minerilor din Marea Britanie să pară, prin comparaţie, inofensiv. El declară imediat „starea de asediu”, iar străzile capitalei sunt patrulate de tancuri care restricţionează mişcarea liberă a populaţiei. Pentru a călători prin propria ţară, bolivienii au acum nevoie de permise speciale. Jandarmii fac razii la mai multe fabrici, în sediile sindicatelor, precum şi la o universitate şi la un post de radio. Mitingurile politice şi marşurile sunt interzise, iar pentru orice fel de întruniri este nevoie de aprobarea statului.[520] Politicile opoziţioniste sunt interzise, exact ca în timpul dictaturii lui Banzer.

Curăţând străzile, poliţia arestează 1500 de demonstranţi, împrăştie mulţimile cu gaze lacrimogene şi trage focuri de armă asupra greviştilor pretinzând că aceştia i-au atacat pe ofiţeri.[521] De asemenea, Paz ia o serie de măsuri pentru a se asigura că protestele vor înceta definitiv. În timp ce liderii federaţiei sindicale se află în greva foamei, Paz dă ordine poliţiei şi armatei să-i aresteze pe cei mai importanţi 200

[520] Associated Press, „Bolivia Now Under State of Siege”, *New York Times,* 20 septembrie 1985.

[521] „Bolivia to Lift State of Siege”, United Press Internaţional, 17 decembrie 1985; „Bolivia Now Under State of Siege”.

de lideri sindicalişti, după care îi urcă în avioane şi îi trimite în închisorile cele mai îndepărtate din jungla amazoniană.[522] Potrivit agenţiei Reuters, printre deţinuţi se afla „conducerea Federaţiei muncitorilor bolivieni, precum şi o serie de alţi lideri sindicalişti importanţi”, iar aceştia sunt transportaţi către „sate izolate din bazinul amazonian, aflat în nordul Boliviei, locuri pe care le este interzis să le părăsească”.[523] Ceea ce se petrece de fapt este o răpire în masă, cu tot cu cerere de răscumpărare: prizonierii aveau să fie eliberaţi doar în schimbul încetării grevei, ceea ce sindicatele vor accepta până la urmă. Filemon Escobar era miner şi activist sindical, participant la protestele din acea perioadă. Într-un interviu telefonic din Bolivia, el a mărturisit că „liderii sindicali au fost culeşi de pe străzi şi duşi în junglă să fie mâncaţi de vii de insecte. Până au fost eliberaţi, noul plan economic era deja în funcţiune.” Potrivit relatării lui Escobar, „guvernul nu a dus oamenii în junglă pentru a-i tortura sau pentru a-i ucide, ci doar pentru a-şi pune în aplicare nestânjenit programul economic.”

Această stare de asediu extraordinară s-a menţinut trei luni de zile şi, având în vedere faptul că planul a fost implementat într-o sută

---

[522] Conaghan şi Malloy, *Unsettling Statecraft,* 149.

[523] Reuters, „Bolivia Strike Crumbling”, *Globe and Mail* (Toronto), 21 septembrie 1985.

de zile, rezultatul net a fost că ţara s-a aflat sub cheie exact în perioada decisivă a terapiei de şoc. Un an mai târziu, când guvernul Paz începe concedierile în masă la minele de cositor, sindicatele ies din nou în stradă pentru a-şi manifesta protestul, ceea ce declanşează exact aceeaşi reacţie din partea guvernului: este declarată starea de urgenţă, după care 100 dintre liderii sindicalişti ai ţării sunt transportaţi în două avioane ale forţelor aeriene boliviene către lagărele din câmpiile[524] tropicale boliviene. De data aceasta, printre liderii răpiţi se aflau doi foşti miniştri ai muncii şi un fost senator, amintind de închisoarea lui Pinochet pentru VIP-uri, aflată în sudul statului chilian, unde fusese dus şi Orlando Letelier. Liderii au fost ţinuţi în două lagăre diferite, timp de două săptămâni şi jumătate, până când sindicatele au fost din nou de acord să îşi înceteze protestul şi să iasă din greva foamei.[525]

Era vorba aici de un soi de variantă mai puţin dură de juntă militară. Pentru ca regimul să îşi poată pune în aplicare terapia de şoc, anumiţi oameni trebuie să dispară, chiar dacă această dispariţie este doar temporară. Deşi, fără îndoială, nu se comparau ca brutalitate, aceste

[524] În orig. flatland, o lume imaginară bidimensională (n. t.).

[525] Peter McFarren, „Detainees Sent to Internment Camps”, Associated Press, 29 august 1986; „Bolivia: Government Frees Detainees, Puts Off Plans for Mines”, Inter Press Service, 16 septembrie 1986.

dispariţii serveau exact aceleaşi scopuri ca în anii ’70. Închiderea sindicaliştilor bolivieni în lagăre din care să nu se poată opune acestor reforme a înlesnit eradicarea din economie a unor întregi sectoare muncitoreşti; curând îşi pierd locurile de muncă şi sfârşesc în mahalalele sărăcăcioase ale oraşului La Paz.

Sachs mersese în Bolivia citând din avertismentul lui Keynes cu privire la pericolul colapsului economic de a crea un teren propice apariţiei fascismului, dar ajunsese să prescrie măsuri atât de neplăcute, încât pentru implementarea lor fusese nevoie de metode cvasi-fasciste.

Intervenţiile brutale ale guvernului condus de Paz apar, la vremea respectivă, în presa internaţională, dar prezentate generic, în secţiunile de ştiri internaţionale, drept revolte latino-americane. Dar în naraţiunea „triumfului reformelor pieţei libere din Bolivia”, toate aceste întâmplări nu-şi mai găsesc locul (la fel ca simbioza omiterii violenţei regimului lui Pinochet atunci când este luat în discuţie „miracolul economic” chilian). Jeffrey Sachs nu este, cu siguranţă, unul dintre cei care au chemat jandarmii sau au declarat starea de urgenţă, cu toate acestea el dedică un capitol din cartea sa *The End of Poverty* (Sfârşitul sărăciei) victoriei boliviene asupra inflaţiei; deşi pare satisfăcut să-i fie recunoscută contribuţia,

nu face nicio referinţă la reprimarea de care a fost nevoie pentru îndeplinirea planului său. El face doar o referinţă indirectă la „momentele încordate din primele luni ale programului de stabilizare”.[526]

În alte descrieri ale evenimentelor menţionate, până şi această recunoaştere este ştearsă. Goni merge atât de departe încât pretinde că „stabilizarea s-a realizat într-o democraţie, fără să se încalce libertăţile omului şi permiţând oamenilor să îşi manifeste opiniile.”[527] O apreciere mai realistă a celor întâmplate a venit din partea unui ministru din guvernul condus de Paz care a admis că „s-au purtat ca nişte porci autoritari”.[528]

Această notă discordantă ar putea fi cea mai durabilă moştenire a experimentului bolivian în terapia şocului. Bolivia a demonstrat că impunerea terapiei şocului nu se poate face decât însoţită de atacuri asupra grupurilor sociale incomode şi asupra instituţiilor democratice. Mai mult, a arătat posibilitatea de avansare a cruciadei corporatiste prin intermediul unor măsuri autoritare drastice, care vor continua să fie considerate *democratice* atâta vreme cât vor fi precedate de alegeri, neţinând cont de suprimarea

---

[526] Sachs, *The End of Poverty,* 96.
[527] Sanchez de Lozada, *Commanding Heights.*
[528] Conaghan and Malloy, *Unsettling Statecraft,* 149.

ulterioară a libertăţilor civile sau de ignorarea dorinţelor perfect democratice ale populaţiei. (Aceasta se va dovedi, în anii următori, o lecţie deosebit de folositoare pentru Boris Elţîn în Rusia, printre alţi lideri.) în acest fel, Bolivia a constituit schiţa pentru un nou gen de autoritarism, mai agreabil, o lovitură de stat civilă, întreprinsă de politicieni şi de economişti îmbrăcaţi în haine de birou, mai degrabă decât de soldaţi în uniforme, totul desfăşurându-se în cadrul oficial al unui regim democratic.

Capitolul 8

Mecanismele crizei
„Ambalarea” terapiei şocului

Ei bine, la ce bun să-mi distrug mintea şi să-mi şterg memoria, unicul meu capital, şi să ajung apoi în faliment? A fost o terapie minunată, dar am pierdut pacientul.

Ernest Hemingway despre sesiunile sale de terapie cu electroşocuri, la scurt timp înainte să se sinucidă, 1961[529]

Pentru Jeffrey Sachs, lecţia primei sale aventuri internaţionale a fost că hiperinflaţia putea fi într-adevăr oprită în blocstart, dacă

[529] A. E. Hotchner, *Papa Hemingway* (1966, repr. New York: Carroll Graf, 1999), 280.

erau aplicate măsuri drastice corespunzătoare. Mersese în Bolivia să „doboare” inflaţia şi o făcuse. Caz rezolvat.

John Williamson, unul dintre cei mai influenţi economişti de dreapta din Washington şi, totodată, unul dintre consilierii de prim rang ai Fondului Monetar Internaţional şi ai Băncii Mondiale, a urmărit îndeaproape experimentul lui Sachs şi a văzut în cazul Bolivia ceva mult mai semnificativ. El descrie programul terapiei de şoc ca un adevărat „Big Bang”, o realizare epocală în campania de diseminare a doctrinei Şcolii de la Chicago pe plan mondial.[530] Motivul viza exclusiv tactica şi aproape deloc ştiinţele economice.

Poate că Sachs nu a intenţionat acest lucru, dar a demonstrat în mod spectaculos că teoria crizelor a lui Friedman era absolut corectă. Volatilizarea economică cauzată de hiperinflaţie a Boliviei a constituit scuza necesară pentru implementarea unui program care, în circumstanţe normale, ar fi fost imposibil politic. Bolivia era o ţară cu o mişcare laburistă recunoscută pentru militantismul ei, cu o puternică tradiţie de stânga, locul înfruntării finale a lui Che Guevara. Şi totuşi fusese obligată să accepte draconica terapie de şoc în

[530] Jim Shultz, „Deadly Consequences: The Internaţional Monetary Fund and Bolivia’s ’Black February’”, (Cochabamba, Bolivia: The Democracy Center, aprilie 2005), 14, www.democracyctr.org.

numele stabilizării monedei sale naţionale scăpate de sub control.

Pe la mijlocul anilor ’80, câţiva economişti observaseră că o criză reală de hiperinflaţie simulează efectele unui război militar, răspândind teamă şi confuzie, creând refugiaţi şi cauzând pierderi semnificative de vieţi omeneşti.[531] Era cât se poate de clar că hiperinflaţia jucase în Bolivia acelaşi rol pe care-l jucase „războiul” lui Pinochet în Chile sau conflictul din insulele Falkland pentru Margaret Thatcher, creând contextul necesar pentru măsuri de urgenţă, o stare de excepţie, pe durata căreia toate regulile democratice sunt suspendate, iar controlul economiei este transferat temporar echipei de experţi cantonate în sufrageria lui Goni. Pentru ideologii cei mai înverşunaţi ai Şcolii de la Chicago, cum era şi acest Williamson, hiperinflaţia nu reprezenta de fapt o problemă ce trebuia rezolvată, ci o oportunitate de aur, de care trebuia profitat.

Existau o mulţime de astfel de oportunităţi în anii ’80. De fapt, o mare parte din lumea aflată în curs de dezvoltare şi, mai ales, din America Latină, traversa o criză acută de hiperinflaţie.

---

[531] Albert O. Hirschman, „Reflections on the Latin American Experience”, în *The Politics of Inflation and Economic Stagnation: Theoretical Approaches and Internaţional Case Studies,* coord. Leon N. Lindberg şi Charles S. Maier (Washington, DC: Brookings Institution, 1985), 76.

Această criză era rezultatul a doi factori, ambii cu rădăcini în instituţiile financiare cu sediul la Washington. Primul dintre aceşti factori l-a constituit insistenţa ca noile democraţii să îşi onoreze datoriile ilegitime, acumulate în timpul dictaturilor militare. Cel de-al doilea factor l-a constituit decizia (de inspiraţie friedmaniană) luată de Banca Centrală a SUA[532] de a permite dobânzilor să se ridice la cote astronomice, ceea ce a dus la creşterea exponenţială a datoriei contractate iniţial.

Transferul unor datorii odioase

Argentina constituie un caz clasic. În 1983, după ce junta pierde puterea în urma înfrângerii militare suferite în Războiul din Falkland, argentinienii îl aleg preşedinte pe Raul Alfonsin. Însă ţării sale recent eliberate i se plantează bomba datoriei externe. Astfel, pentru îndeplinirea a ceea ce junta desemnase drept condiţia necesară pentru o „tranziţie demnă” către democraţie, Washingtonul insistă ca noul guvern să plătească uriaşa datorie externă acumulată de generali. În perioada guvernării militare, datoria externă argentiniană crescuse de la 7,9 miliarde de dolari, în anul premergător puciului, la 45 de miliarde de dolari, în momentul revenirii ţării la o guvernare civilă –

[532] În orig. *Federal Reserve* (n. t.).

datorii către Fondul Monetar Internaţional, Banca Mondială, Banca de Import-Export a SUA şi bănci private din SUA. Cam acelaşi lucru se petrecea şi în restul regiunii. În Uruguay, junta contractează o datorie de o jumătate de miliard de dolari, pe care o măreşte la cinci miliarde de dolari – o povară uriaşă pentru o ţară de doar trei milioane de locuitori. Cel mai dramatic caz se petrece în Brazilia, unde, atunci când generalii vin la putere, în 1964, cu promisiunea că vor face ordine în finanţele ţării, tot ceea ce reuşesc este să crească datoria externă a ţării de la 3 miliarde de dolari, la 103 miliarde, în 1985.[533]

Atunci când se produce tranziţia către democraţie, apar o serie de pledoarii redutabile – moral şi legal – potrivit cărora aceste datorii sunt „odioase”, iar popoarele nou eliberate nu ar trebui forţate să suporte cheltuielile oprimatorilor şi schingiuitorilor săi. Astfel de argumentaţii au o credibilitate aparte, mai ales în zona Conului de Sud, deoarece o mare parte din creditul primit de la aceste instituţii financiare este direcţionată către armata şi poliţia acestor regimuri dictatoriale, plătind

[533] Banca Centrală a Republicii Argentina, *Memoria Anual 1985,* www.bera.gov.ar; Lawrence Weschler, *A Miracle, a Universe: Settling Accounts with Torturers* (New York: Pantheon Books, 1990), 152; „Brazii Refinancing Foreign Debt Load”, *New York Times,* 2 iulie 1964; Alan Riding, „Brazil’s Leader Urges Negotiations on Debt”, *New York Times,* 22 septembrie 1985.

facturile pentru arme, tunuri de apă şi înzestrarea lagărelor cu cele mai noi instrumente de tortură. În Chile, de exemplu, împrumuturile contractate susţin triplarea cheltuielilor militare, mărind în acest fel efectivele armatei chiliene de la 47.000 de soldaţi, în 1973, la 85.000 de soldaţi, în 1980. În Argentina, Banca Mondială estimează că aproximativ zece miliarde de dolari, din totalul sumei împrumutate de generali, sunt destinate acoperii cheltuielilor militare.[534]

O mare parte din sumele care nu au o destinaţie militară precisă, dispar pur şi simplu. Cultura corupţiei permeează dictaturile juntelor, o viziune a desfrâului care avea să se repete atunci când exact aceleaşi politici economice, lipsite de orice reguli[535], se răspândesc în Rusia, China şi „zona liberă a fraudării fără restricţii din Irakul aflat sub ocupaţie americană" (pentru a folosi aici o frază rostită de un consilier american nemulţumit).[536] Potrivit unui raport din 2005, întocmit de Senatul Statelor Unite, Pinochet a menţinut o reţea bizantină formată din cel puţin 125 de conturi, deschise la bănci din străinătate, pe numele unor membri ai

---

[534] Robert Harvey, „Chile's Counter-Revolution", *The Economist,* February 2, 1980; World Bank, *Economic Memorandum: Argentina* (Washington, DC: World Bank, 1985), 17.

[535] În orig. *Free-wheeling* (n. t.).

[536] Consilierul era Franklin Willis. Michael Hirsh, „Follow the Money", *Newsweek,* 4 aprilie 2005.

familiei sale sau pe pseudonime create din combinaţii ale propriului nume. Aceste conturi, dintre care cele mai notorii erau deschise la Banca Riggs, cu sediul la Washington, ascundeau o sumă estimată la 27 de milioane de dolari SUA.[537]

În Argentina, junta fusese acuzată de a fi fost chiar şi mai „strângătoare" decât o arătau aceste cifre. În 1984, José Martinez de Hoz – arhitectul programului economic – este arestat pe baza unor acuzaţii de fraudă, în legătură cu subvenţiile masive primite din partea statului de către una dintre companiile pe care o condusese în trecut (cazul fiind în cele din urmă clasat).[538] Ulterior, Banca Mondială descoperă că 19 din cele 35 de miliarde de dolari împrumutaţi de juntă – adică 46% din întreaga sumă – fuseseră transferaţi în conturi *offshore*.[539] Funcţionarii elveţieni au confirmat faptul că marea majoritate a banilor au fost depuşi în conturi speciale[540], care au în loc de numele titularului o serie de numere.[541] Banca centrală a SUA notează că, numai în anul 1980, datoria

---

[537] Terence O'Hara, „6 U.S. Banks Held Pinochet's Accounts", *Washington Post,* 16 martie 2005.

[538] United Press Internaţional, „Former Cabinet Minister Arrested în Argentina", *Seattle Times,* 17 noiembrie 1984.

[539] Instituţii bancare care funcţionează în zone de refugiu tarifar, adevărate paradisuri ale evazioniştilor fiscali. (n. t.).

[540] În orig. *Numbered accounts,* aşa cum este, de exemplu, cazul conturilor bancare elveţiene http://www.switzerland.isyours.eom/e/banking/secrecy/numbered.account.html (n. t.).

Argentinei creşte cu 9 miliarde de dolari; în acelaşi an, suma depusă de cetăţeni argentinieni creşte cu 6,7 miliarde de dolari.[542] Larry Sjaastad, unul dintre cei mai cunoscuţi profesori ai Universităţii de la Chicago, care-i instruieşte personal pe numeroşi băieţi de la Chicago, descria miliardele lipsă (furate chiar de sub nasurile studenţilor săi) ca „cea mai mare fraudă a secolului al XX-lea”[543].[544]

Delapidatorii juntelor au mers atât de departe încât şi-au implicat chiar propriile victime în comiterea acestor crime. La centrul de tortură ESMA, din Buenos Aires, toţi prizonierii care deţineau cunoştinţe lingvistice solide sau care aveau studii superioare erau în mod curent scoşi din celulele lor pentru a face muncă de birou pentru temniceri. Unei supravieţuitoare a închisorii, Graciela Daleo, i s-a spus să dactilografieze un document în care ofiţerii erau sfătuiţi să depună sumele delapidate în astfel de refugii *offshore*.[545]

---

[541] World Bank, *Economic Memorandum: Argentina,* pag. 17; „Documentacion que prueba los ilicitos de Martinez de Hoz”, *La Voz del Interior,* 6 octombrie 1984, citat în H. Hernandez, *Justicia y Deuda Externa Argentina* (Santa Fe, Argentina: Editorial Universidad de Santa Fe, 1988), 36.

[542] Hernandez, *Justicia y Deuda Externa Argentina,* 37.

[543] Este posibil ca această descriere să fi fost valabilă la momentul respectiv, dar secolul nu era încă terminat – experimentul Şcolii de la Chicago în Rusia avea să urmeze la scurt timp după aceea.

[544] *Ibid.*

[545] Ea l-a descris ca pe „un raport despre felul în care se pot face investiţii în Bahamas, Luxemburg, Panama, Elveţia şi Lichtenstein. Mai exista şi o secţiune relativ tehnică – cu privire la sistemele de

Restul datoriei naţionale se acumulează din plata dobânzilor aferente acestor împrumuturi, precum şi din sumele care ar fi fost, chipurile, necesare salvării de la faliment a unor firme private. În 1982, chiar înainte ca dictatura argentiniană să se prăbuşească, junta mai face un ultim favor sectorului corporatist. Domingo Cavallo, preşedintele Băncii Centrale Argentiniene, anunţă că statul urmează să absoarbă datoriile companiilor multinaţionale, dar şi pe cele ale companiilor naţionale ajunse în pragul falimentului în urma acumulării datoriilor, pe o scară comparabilă cu aşa-zişii piranha din Chile. Acest aranjament substanţial le permitea companiilor vizate să continue să deţină nu doar activele pe care le aveau în proprietate, dar şi profiturile pe care le obţineau, în vreme ce populaţia ţării era nevoită să plătească între 15 şi 20 de miliarde de dolari din aceste datorii; printre companiile care s-au bucurat de acest tratament generos se numără Ford Motor Argentina, Chase Manhattan, City Bank, IBM şi Mercedez Benz.[546]

Cei care s-au declarat în favoarea neonorării acestor datorii acumulate ilegitim au susţinut că

---

taxare existente în aceste ţări". Marguerite Feitlowitz, *A Lexicon of Terror: Argentina and the Legacies of Torture* (New York: Oxford University Press, 1998), 57.

[546] Norberto Galasso, *De la Banco Baring al FMI* (Buenos Aires: Ediciones Colihue, 2002), 246; Adolfo Perez Esquivel, „Cuando comenzo el terror del 24 de marzo de 1976?" *La Fogata,* 24 martie 2004, www.lafogata.org.

creditorii ştiau, sau cel puţin ar fi trebuit să ştie, că toţi aceşti bani erau cheltuiţi fie în scopul reprimării populaţiei argentiniene, fie în acte de corupţie. Acest punct de vedere capătă şi mai multă greutate în momentul desecretizării stenogramei unei întâlniri din 7 octombrie 1976, dintre Henry Kissinger, secretar de stat la vremea respectivă, şi ministrul de externe argentinian, amiralul Cesar Augusto Guzzetti. După ce discută protestele internaţionale împotriva încălcării drepturilor omului în timpul puciului, Kissinger îi spune lui Guzzetti: „Poziţia noastră fundamentală este că ne-am dori să reuşiţi. Eu am o perspectivă de modă veche, că prietenii trebuiesc ajutaţi... Cu cât veţi reuşi mai repede, cu atât va fi mai bine.” Apoi Kissinger trece la subiectul împrumuturilor, încurajându-i pe Guzzetti să solicite cât mai rapid un ajutor financiar cât mai mare, înainte ca „problema drepturilor omului” din Argentina să paralizeze manevrele administraţiei SUA. „Există două împrumuturi în bancă”, spune Kissinger, făcând referinţă la Inter-American Development Bank. „Nu avem nicio intenţie de a bloca aceste împrumuturi.” Kissinger chiar îl sfătuieşte pe ministru: „Mergeţi înainte cu solicitările de împrumuturi de la Export-Import Bank. Ne dorim ca programul economic pe care îl aveţi în vedere să reuşească şi vom face tot ce ne stă în

putinţă să vă ajutăm.”[547]

Stenograma dovedeşte că guvernul Statelor Unite a aprobat împrumuturi juntei fiind perfect conştient că acestea urmau să fie folosite în campania de terorizare a populaţiei. La începutul anilor ’80, tocmai aceste împrumuturi odioase fac obiectul insistenţei Washingtonului de a fi onorate de către noul guvern democratic argentinian.

Şocul datoriilor

Chiar şi fără dobândă, aceste datorii ar fi constituit o povară enormă pentru noile democraţii, dar această povară urma să crească exponenţial. Un nou gen de şoc umplea ştirile: şocul Volcker.[548] Economiştii foloseau acest termen pentru a descrie impactul deciziei preşedintelui Băncii Centrale a Statelor Unite, Paul Volcker, de a creşte ratele de dobândă până la 21%, atingând apogeul în 1981 şi rămânând la această cotă până la mijlocul anilor

---

[547] Departamentul de Stat al SUA, Memorandum al conversaţiei, subiect: Întâlnirea Secretarului [de Stat] cu Ministrul de Externe al Argentinei, Guzzetti, 7 octombrie 1976, desecretizat, www.gwu.edu/-nsarchiv.

[548] În general, evenimentele crizelor de recesiune economică, petrecute la începutul anilor '80, sunt cunoscute mai degrabă sub numele de „recesiunea Volcker”, decât „şocul Volcker”. Această recesiune survine la scurt timp după ultima criză a petrolului, încheiată în iulie 1980, şi durează, conform datelor oficiale, 16 luni, mai precis, din august 1981 şi până în noiembrie 1982. (n. t.).

’80.[549] În SUA, creşterea ratei dobânzilor a dus la un val de falimente, iar în 1983, numărul celor care nu-şi mai pot achita ratele ipotecare se triplează.[550]

Însă efectul cel mai dureros se produce în afara graniţelor Statelor Unite. În ţările în curs de dezvoltare, împovărate de datorii uriaşe, şocul Volcker – numit şi „şocul datoriilor” sau „criza datoriilor” – semăna cu o armă Taser[551] uriaşă, acţionată direct de la Washington, provocând convulsii. Ratele ridicate ale dobânzilor însemnau plăţi mai mari pentru datoriile înregistrate, ceea ce se finaliza deseori cu acumularea de noi împrumuturi pentru reeşalonarea dobânzii. Astfel a luat naştere spirala dobânzilor. În Argentina, uriaşa dobândă de 45 de miliarde de dolari acumulată de juntă ajunge rapid la suma de 65 de miliarde de dolari, în 1989, situaţie repetată în alte ţări sărace din întreaga lume.[552] Şocul Volcker detonează şi datoria externă a Braziliei, care se dublează, de la 50 la 100 de miliarde de dolari, în doar şase ani. Multe ţări africane, care se împrumutaseră masiv în perioada anilor ’70, se află acum într-o situaţie la fel de delicată: astfel,

---

[549] Sue Branford şi Bernardo Kucinski, *The Debt Squads: The US, the Banks, and Latin America* (London: Zed Books, 1988), 95.

[550] Matthew L. Wald, „A House, Orice Again, Is Just Shelter”, *New York Times,* 6 februarie 1983.

[551] Baston cu electroşocuri (n. t.).

[552] Jaime Poniachik, „Como empezo la deuda externa”, *La Naţion* (Buenos Aires), 6 mai 2001.

în acelaşi interval de timp, datoria Nigeriei creşte, de la 9 la 29 de miliarde de dolari.[553]

Acestea nu erau singurele şocuri economice care afectau ţările în curs de dezvoltare, în anii ’80. Un „şoc al preţurilor” survine de fiecare dată când preţul unui produs pentru export, precum cafeaua sau cositorul, scade cu cel puţin 10%. Potrivit datelor FMI, între 1981 şi 1983, ţările în curs de dezvoltare au suferit nu mai puţin de 25 de astfel de şocuri; între 1984 şi 1987, când criza datoriilor atinge apogeul, aceste ţări trec prin 140 de asemenea şocuri, care le împing şi mai adânc în datorie.[554] Unul dintre aceste şocuri loveşte Bolivia în 1986, la un an după ce a înghiţit doctoria amară administrată de Jeffrey Sachs în încercarea de a deveni capitalistă. Preţul cositorului, cel mai exportat produs în afară de coca, scade cu 55%, devastând pur şi simplu economia ţării. (Această situaţie reprezenta exact genul de dependenţă de resurse primare pe care economiştii developmentalişti încercaseră să o depăşească în anii ’50-’60 – idee desfiinţată de

---

[553] Donald V. Goes, *Macroeconomic Crises: Politics and Growth în Brazii, 1964–1990* (Washington, DC: World Bank, 1995), 187; Eghosa E. Osaghae, *Structural Adjustment and Ethnicity în Nigeria* (Uppsala, Suedia: Nordiska Afrikainstitutet, 1995), 24; T. Ademola Oyejide şi Mufutau I. Raheera, „Nigeria”, în *The Rocky Road to Reform: Adjustment, Income Distribution, and Growth in the Developing World,* coord. Lance Taylor (Cambridge, MA: MIT Press, 1993), 302.

[554] FMI, *Fund Assistance for Countries Facing Exogenous Shock, 8* august 2003, pag. 37, www.imf.org.

economiştii occidentali ca fiind „neclară”).

În acest punct, teoria crizelor a lui Friedman devine autotelică. Astfel, cu cât economia globală îi respectă mai îndeaproape reţetele – adoptând rate flotante de dobândă, liberalizând preţurile şi orientându-şi economiile către export –, cu atât întregul sistem devine mai pasibil de criză, producând tot mai multe situaţii de volatilitate economică, pe care Friedman le identificase ca fiind sigurele de natură să determine un guvern să-i asculte sfaturile radicale.

În acest mod, devine încorporată în modelul Şcolii de la Chicago. Atunci când sume nelimitate de bani sunt libere să traverseze pământul în mare viteză, iar speculanţii au posibilitatea să parieze pe valoarea oricărui lucru, de la cacao, la cursul valutar, ceea ce rezultă este o volatilitate extremă. Iar atâta vreme cât politicile pieţei libere încurajează ţările sărace să continue să se bazeze pe exportul de materii prime, precum cafeaua, cuprul, uleiul sau grâul, acestea rămân prinse în capcana unui cerc vicios de criză continuă. O scădere bruscă a preţului cafelei determină o criză economică care se acutizează în momentul când dealerii de valute, sesizând momentul de slăbiciune financiară, mizează pe căderea cursului monedei respective, provocându-i o cădere liberă. Dacă se adaugă

creşterea ratelor de dobândă, cuplată cu mărirea corespunzătoare a datoriei externe, se obţin ingredientele unui potenţial dezastru economic.

Susţinătorii Şcolii de la Chicago au tendinţa să prezinte ceea ce se petrece de la mijlocul anilor ’80 încoace ca pe o paradă a victoriei ideologiei lor: în acelaşi timp în care se alăturau valului democratic, ţărilor respective le fusese imprimată viziunea colectivă că oamenii liberi şi pieţele libere sunt două lucruri care merg mână în mână. Această viziune a fost întotdeauna fictivă. De fapt, odată ce oamenii îşi câştigau în sfârşit libertăţile de care fuseseră privaţi atât de multă vreme, scăpând de şocul camerelor de tortură ale unora ca Ferdinand Marcos, în Filipine, sau Juan María Bordaberry, în Uruguay, nu apucau să se dezmeticească bine, că erau loviţi de furtuna şocurilor financiare – şocul datoriilor, şocul preţurilor sau al monedei naţionale –, create de tot mai volatila şi mai liberalizata economie globalizată.

Experienţa Argentinei cu privire la felul în care criza datoriilor este amplificată de aceste alte şocuri a fost, din păcate, una tipică. Raul Alfonsín devine preşedinte în 1983, în condiţiile tumultuoase ale Şocului Volcker, care-i pune guvernul într-o stare de criză, chiar din prima zi a mandatului. În 1985, inflaţia este atât de pronunţată încât Alfonsín se vede nevoit să

introducă o monedă nouă, australul, mizând pe faptul că un nou început îi va permite să recâştige controlul situaţiei. În doar patru ani însă, preţurile au devenit atât de mari, încât ţara a fost cuprinsă de revolte populare de proporţii, cauzate de lipsa alimentelor, iar restaurantele argentiniene foloseau noua bancnotă naţională ca hârtie de tapet, pentru că valora chiar mai puţin decât hârtia pe care era tipărită. În iunie 1989, cu cinci luni înainte de expirarea mandatului, confruntându-se cu o inflaţie care atinsese, doar pe luna în curs, 203%, Alfonsín renunţă la bătălie: demisionează şi organizează alegeri anticipate.[555]

Politicienii aflaţi în poziţia lui Alfonsín aveau la dispoziţie o serie de opţiuni. Una ar fi fost să declare ţara în imposibilitatea onorării uriaşei obligaţii financiare. Sau ar fi putut să creeze o alianţă cu guvernele ţărilor vecine, aflate într-o situaţie similară, pentru a forma împreună un cartel al datornicilor. Aceste guverne ar fi putut forma o piaţă comună, bazată pe principii developmentaliste, proces care începuse atunci când regiunea căzuse pradă regimurilor militare sadice. Numai că provocarea pe care o aveau de înfruntat aceste noi democraţii ţinea parţial de faptul că ele moşteneau aparatul terorii de stat. În anii ’80-’90, cea mai mare parte a lumii

[555] Banca Centrală a Republicii Argentina, *Memoria Anual 1989,* www.bera.gov.ar.

în curs de dezvoltare era marcată de un soi de mahmureală post-teroare, teoretic fiind liberă, rămânând însă precaută. Scăpând în sfârşit din bezna terorii, puţinii politicieni aleşi în mod democratic îndrăzneau să provoace încă o serie de lovituri de stat susţinute de americani, promovând aceleaşi politici care le generaseră în anii ’70, mai ales că militarii care organizaseră aceste puciuri nu erau în închisoare, ci îşi negociaseră imunitatea în libertate, urmărind desfăşurarea evenimentelor.

Refractare ideii de a declara război instituţiilor de la Washington, faţă de care aveau datorii, noile democraţii aflate în criză nu puteau decât să joace după regulile impuse de Washington. Mai mult, la începutul anilor ’80 regulile devin cu mult mai stricte. Acest lucru se petrece deoarece şocul datoriilor coincide în mod precis, nu întâmplător, cu începutul unei noi epoci în relaţiile nord-sud, una care face superfluă prezenţa dictaturilor militare. Este epoca „ajustărilor structurale”, cunoscută şi sub numele de *dictatura datoriilor.*

Din punct de vedere filosofic, Milton Friedman nu credea în instituţiile FMI-ului sau Băncii Mondiale: ele reprezentau exemple clasice ale marii birocraţii guvernamentale, care bruiau semnalele fine ale pieţei libere. Ironia este că în acea perioadă exista o adevărată bandă rulantă

prin care erau livraţi băieţi de la Chicago în cele mai înalte poziţii ale celor două instituţii, de pe strada 19 din Washington D.C.

Arnold Harberger, directorul programului latino-american al Universităţii de la Chicago, se lăuda adesea cu numărul mare al absolvenţilor săi care ajunseseră să deţină poziţii importante la Banca Mondială şi FMI. „La un moment dat, patru directori regionali ai Băncii Mondiale îmi fuseseră studenţi la Chicago. Unul dintre aceştia, Marcelo Selowski, ajunge să fie şef al direcţiei nou înfiinţate a fostului imperiu sovietic, care constituie cea mai importantă slujbă a Băncii. Şi ce credeţi? El va fi înlocuit tot de un fost student de-ai mei, Sebastian Edwards. Aşadar este un privilegiu să văd că aceşti oameni ajung în poziţii atât de importante şi sunt onorat că am jucat un rol în cariera lor de economişti."[556] O altă stea era argentinianul Claudio Loser, absolvent al promoţiei 1971 a Universităţii din Chicago, care ajunge director al Departamentului Emisferei Occidentale la FMI, cea mai importantă poziţie a instituţiei pentru America Latină.[557] De

[556] „Interviu cu Arnold Harberger", *The Region,* Federal Reserve Bank of Minneapolis, martie 1999, www.minneapolisfed.org.

[557] Loser este concediat după colapsul economic argentinian din 2001. Opinia generală era că FMI-ul ajunsese atât de îndrăgostit de politicile pieţei libere în perioada sa încât, atâta vreme cât guvernele acestor ţări continuau să reducă cheltuielile publice şi să îşi privatizeze economiile, slăbiciunile flagrante din economiile lor erau trecute cu vederea, ca în cazul şomajului cronic sau al corupţiei

asemenea, absolvenţii Universităţii din Chicago ocupă numeroase poziţii importante la FMI, inclusiv pe cea de vice-preşedinte delegat, precum şi pe cele de economist-şef, director de cercetare sau economist principal al departamentului african.[558]

Chiar dacă Friedman se opunea filosofic acestor instituţii, practic nu existau alte instituţii mai abilitate să-i implementeze teoria crizei. În anii ’80, când ţările sunt afundate în criză, ele nu au cui să ceară ajutorul decât Băncii Mondiale şi FMI-ului. Însă când fac acest lucru, sunt întâmpinate de un zid de ortodoxie format din „băieţi de la Chicago”, instruiţi să vadă aceste catastrofe economice nu ca pe nişte probleme care trebuie soluţionate, ci ca pe nişte oportunităţi ce trebuie exploatate pentru lărgirea graniţelor pieţei libere. Oportunismul crizelor constituia acum logica după care se călăuzeau aceste instituţii financiare deosebit de puternice. Dar era vorba şi de o trădare fundamentală a principiilor lor fondatoare.

Precum Organizaţia Naţiunilor Unite, Banca Mondială şi FMI au fost create ca reacţie directă la ororile celui de-al Doilea Război Mondial.

---

generalizate – ca să nu mai vorbim despre acumularea unei datorii către FMI imposibil de rambursat.

[558] Fostul profesor de la Chicago şi coleg al său, Stanley Fischer, era prim-vicedirector managerial al FMI în 1994, Raghuram Rajan era economist-şef la FMI, în 2003, Michael Mussa era director al departamentului de cercetare la FMI, în 1991, iar Danyang Xie era economist superior în departamentul Africa al FMI, în 2003.

Având scopul de a nu permite să se mai repete vreodată greşelile care au permis ascensiunea fascismului în Europa, puterile mondiale s-au reunit la Bretton Woods, în New Hampshire, pentru a pune bazele unei noi structuri economice. Banca Mondială şi FMI, finanţate prin intermediul contribuţiilor celor 43 (la acea dată) de ţări membre, au fost învestite cu mandatul explicit de a preveni şocuri economice viitoare, precum cele care destabilizaseră Germania în perioada Republicii de la Weimar. Banca Mondială urma să facă investiţii pe termen lung pentru scoaterea din sărăcie, în vreme ce FMI avea să funcţioneze ca un amortizor de şocuri mondial, promovând politici economice care să reducă speculaţiile financiare şi volatilitatea pieţelor financiare. Atunci când o ţară părea să intre în criză, FMI-ul ar fi intervenit cu subvenţii şi împrumuturi pentru stabilizarea situaţiei, prevenind astfel criza înainte să aibă loc.[559] Cele două instituţii, poziţionate vizavi una faţă de cealaltă în Washington, ar fi trebuit să îşi coordoneze acţiunile în acest sens.

John Maynard Keynes, şeful delegaţiei Marii Britanii, era convins că lumea recunoscuse în sfârşit pericolele de a permite pieţei să se

[559] Fondul Monetar Internaţional, „Articolul I – Scopuri”, *Articole pentru stabilirea acordurilor Fondului Monetar Internaţional,* www.imf.org.

reglementeze singură. „Puţini considerau posibil acest lucru”, spunea Keynes la sfârşitul conferinţei. Dacă aceste instituţii ar fi rămas fidele principiilor fondatoare, „fraternitatea umanităţii ar fi devenit mai mult decât o simplă frază”.[560]

Dar FMI şi Banca Mondială nu se ridică la înălţimea viziunii universaliste care le-a dat naştere; chiar de la înfiinţare, modul în care este alocată puterea decizională nu respectă modelul Adunării Generale ONU, „o ţară, un vot”, ci se bazează pe mărimea economiei fiecărei ţări participante, ceea ce practic conferă Statelor Unite drept de veto asupra tuturor deciziilor importante, în timp ce Europa şi Japonia controlează restul deciziilor. Astfel, în anii ’80, când Reagan şi Thatcher vin la putere administraţiile lor puternic ideologizate pot manipula cele două instituţii în scopul servirii propriilor interese, crescându-le rapid puterea şi transformându-le în vehicule primare pentru avansarea cruciadei corporatiste.

Colonizarea Băncii Mondiale şi a FMI-ului cu absolvenţi ai Şcolii de la Chicago a fost, în mare măsură, un proces tacit; această stare de fapt devine oficială abia în 1989, când John Williamson dezvăluie aşa-numitul „Consens de

[560] „Speech by Lord Keynes în Moving to Accept the Final Act at the Closing Plenary Session, Bretton Woods, 22 iulie, 1944”, *Collected Writings of John Maynard Keynes,* vol. 26, ed. Donald Moggridge (London: Macmillan, 1980), 103.

la Washington". Prin intermediul acestei sintagme este desemnată lista politicilor economice pe care el afirma că ambele instituţii ajunseseră să le considere minimul necesar asigurării stării de sănătate a economiilor mondiale, acel „miez comun al înţelepciunii, asumat de toţi economiştii serioşi".[561] Întregul set de politici, deghizat într-o compilaţie de sfaturi tehnice, includea o serie de pretenţii vădit ideologice, precum cele care afirmau că „toate întreprinderile de stat trebuie privatizate" sau că „barierele care împiedică accesul firmelor străine trebuie abolite".[562] Când lista este completă, ea nu este altceva decât oglinda triumviratului neoliberal enunţat de Friedman: privatizare, liberalizare/piaţă liberă şi reduceri drastice ale cheltuielilor bugetare. Acestea au fost politicile, spunea Williamson, „pe care grupurile influente din Washington le-au impus Americii Latine".[563] Joseph Stiglitz, fost economist-şef la Banca Mondială şi una dintre ultimele voci care contraziceau noua ortodoxie, scria: „Keynes s-ar răsuci în mormânt dacă ar vedea ce s-a întâmplat cu acest copil de

[561] John Williamson, „În Search of a Manual for Technopols", în John Williamson, coord., *The Political Economy of Policy Reform* (Washington, DC: Institute for Internaţional Economics, 1994), 18.
[562] „Appendix (anexa): The Washington Consensus", în *The Political Economy of Policy Reform, 27.*
[563] Williamson, *The Political Economy of Policy Reform,* 17.

suflet”.[564][565]

Funcţionarii superiori ai Băncii Mondiale şi FMI au recomandat întotdeauna strategii politice ţărilor cărora le-au acordat împrumuturi financiare; dar la începutul anilor ’80, încurajaţi de disperarea ţărilor în curs de dezvoltare, aceste recomandări se transformă subtil în solicitări clare de liberalizare radicală a economiilor. Atunci când ţările aflate în criză veneau la FMI în căutarea unor soluţii pentru uşurarea poverii datoriilor externe sau pentru a solicita împrumuturi de urgenţă, instituţia condiţiona acordarea acestora de implementarea unor programe exhaustive de terapie a şocului, echivalente prin amploarea lor acelei *Cărămizi* schiţate de băieţii de la Chicago pentru generalul Pinochet sau pachetului legislativ al celor 220 de legi, inventat pentru economia boliviană în sufrageria lui Goni.

În 1983, FMI-ul emite primul său program exhaustiv de „ajustare structurală”. În următoarele două decenii, fiecare ţară care-i solicită acestei instituţii împrumuturi se supune condiţionării acestora de restructurarea detaliată a economiei. Davison Budhoo, economist principal al FMI-ului, responsabil de

---

[564] Nu sunt convins că această descoperire i-ar fi deranjat somnul de veci al lui Keynes, deoarece el a anticipat apariţia speculatorilor globali ai aşa-numitei „economii de cazinou”. (n. t.).

[565] Joseph E. Stiglitz, *Globalization and Its Discontents* (New York: W. W Norton Company, 2002), 13.

programele de ajustare structurală din America Latină şi Africa în anii ’80, avea să mărturisească ulterior că „tot ceea ce am întreprins începând din 1983 s-a bazat pe noul nostru misionarism de a privatiza Sudul sau de a-l lăsa să moară; în acest scop, între 1983 şi 1988, am creat, în America Latină şi Africa, infamia economică a unui veritabil azil de boli mintale.”[566]

În ciuda noii (şi extrem de profitabilei) lor misiuni, FMI-ul şi Banca Mondială au pretins întotdeauna că tot ceea ce întreprind este în scopul stabilizării. Mandatul oficial al FMI încă mai era acela de a preveni crizele – nu de întreprindere a unor proiecte de inginerie socială sau transformare ideologică –, aşa că stabilizarea trebuia să constituie oficial raţiunea sa fundamentală. Dar, în realitate, în fiecare ţară care urma la rând, criza internaţională a datoriilor era folosită sistematic în scopul avansării agendei politice a Şcolii de la Chicago, bazată pe o aplicare nemiloasă a doctrinei friedmanite a şocului.

Economiştii de la Banca Mondială şi FMI au recunoscut acest lucru la vremea respectivă, chiar dacă aceste recunoaşteri erau formulate, în general, într-un limbaj codificat, destinat unui

[566] Davison L. Budhoo, *Enough Is Enough: Dear Mr. Camdessus... Open Letter of Resignation to the Managing Director of the Internaţional Monetary Fund,* cuvânt înainte de Errol K. Meleod (New York: New Horizons Press, 1990), 102.

grup restrâns de forumuri şi publicaţii dedicate în exclusivitate „tehnocraţilor”. Dani Rodrik, un vestit economist de la Harvard, care a lucrat un timp îndelungat pentru Banca Mondială, descria întregul construct al „ajustării structurale” drept o strategie ingenioasă de marketing. „Băncii Mondiale trebuie să i se acorde creditul – scria Rodrik, în 1994 – pentru reinventarea şi comercializarea cu succes a conceptului *ajustării structurale,* un concept care încorpora reforme micro şi macroeconomice. *Ajustarea structurală a fost comercializată drept procesul pe care ţările trebuiau să îl urmeze pentru a-şi salva economiile din criză.* Pentru guvernările care au înghiţit această „găluşcă”, distincţia dintre politicile macroeconomice solide, destinate menţinerii echilibrului balanţei plăţilor externe şi stabilităţii preţurilor, pe de o parte, şi strategiile care vizau deschiderea pieţei, de cealaltă parte, era una ambiguă.”[567]

Principiul era simplu: ţările în criză aveau nevoie disperată să-şi stabilizeze moneda naţională. Atunci când privatizarea şi politicile pieţei libere sunt încorporate într-un singur pachet pentru eliberarea [financiară] pe cauţiune, aceste ţări nu aveau de ales decât să-l

[567] Dani Rodrik, „The Rush to Free Trade in the Developing World: Why So Late? Why Now? Will It Last?” în *Voting for Reform: Democracy, Political Liberalization and Economic Adjustment,* ed. Stephan Haggard şi Steven B. Webb (New York: Oxford University Press, 1994), 82. Accent adăugat.

accepte ca atare. Partea cea mai abilă o constituia faptul că aceşti economişti erau perfect conştienţi că deschiderea pieţei nu avea nimic de-a face cu soluţionarea unei crize, numai că această informaţie era trecută sub tăcere. Rodrik a intenţionat printr-o asemenea remarcă să le facă acestor experţi un compliment. Strategia de comercializare a avut dublul rol de a determina ţările sărace să accepte politicile trasate de Washington, precum şi de a nu le lăsa alternativă, iar Rodrik deţinea datele care evidenţiau tocmai acest lucru. El studiase toate ţările care adoptaseră în anii ’80 politici radicale de comerţ liber şi descoperise că „niciun caz semnificativ de reformă comercială nu fusese întreprinsă de vreo ţară în curs de dezvoltare, în afara contextului unei crize economice majore”.[568]

Această recunoaştere era uluitoare. La momentul respectiv, Banca Mondială şi FMI-ul insistau public că guvernele din lumea întreagă avuseseră o revelaţie în urma căreia înţeleseseră că politicile Consensului de la Washington constituiau, într-adevăr, unica reţetă pentru stabilitate şi, astfel, pentru democraţie. Cu toate acestea, iată că cineva din interiorul cercurilor conducătoare de la Washington admitea că ţările în curs de dezvoltare se supuneau acestor politici doar în

[568] *Ibid.,* 81.

urma unei combinaţii de impostură şi pură extorsiune: Vrei să-ţi salvezi ţara? Atunci vinde-o! Rodrik mărturiseşte la un moment dat că privatizarea şi comerţul liber – piesele centrale ale pachetului de ajustare structurală – nu aveau nicio legătură directă cu stabilitatea. Să pretinzi altceva, potrivit spuselor lui Rodrik, era un caz de „economie defectuoasă”.[569]

Argentina – „studentul model” al FMI-ului în toată această perioadă – oferă încă o dată o imagine clară asupra mecanicii noii ordini. După ce criza hiperinflaţiei îl forţează pe preşedintele Alfonsín să demisioneze, el este înlocuit de Carlos Menem, un guvernator peronist dintr-o provincie mică, care purta haine de piele şi favoriţi, dând impresia unei personalităţi suficient de robuste cât să fie capabilă să înfrunte atât armata, care reprezenta încă un pericol, cât şi creditorii internaţionali. După toate încercările violente de a eradica partidul peronist şi mişcarea sindicală, Argentina avea acum un preşedinte care candidase pe o platformă pro-sindicalistă, promiţând să revigoreze politicile economice naţionaliste ale lui Juan Peron. Era un moment care reverbera multe dintre ecourile emoţionale ale alegerii lui

---

[569] „...indiferent de meritele reformei comerţului, legătura cauzală dintre regimurile comerciale şi tendinţa de criză macroeconomică constituia un caz de economie defectuoasă”. Dani Rodrik, „The Limits of Trade Policy Reform în Developing Countries”, *Journal of Economic Perspectives 6,* nr. 1 (iarna 1992): 95.

Paz, în Bolivia.

După cum avea să devină curând clar, erau chiar prea multe asemenea ecouri. După un an în funcţia de preşedinte, sub presiunea FMI-ului, Menem alege o cale provocatoare de „politici ale practicilor vrăjitoreşti”. Ales ca simbol al partidului care se opusese dictaturii, Menem îl numeşte în funcţia de ministru al economiei pe Domingo Cavallo, readucând la putere un înalt funcţionar din perioada juntei militare, care fusese responsabil pentru ştergerea datoriilor sectorului corporatist: darul de bun rămas al dictaturii militare.[570] Numirea lui reprezintă ceea ce economiştii numesc „un semnal”: un indiciu indubitabil, în cazul de faţă, că noul guvern intenţiona să repornească şi să ducă mai departe experimentul corporatist început de juntă. Bursa de valori din Buenos Aires răspunde acestei numiri în funcţie cu echivalentul unor urale: o creştere cu 30% a activităţilor de brokeraj în ziua în care este anunţată numirea lui Cavallo.[571]

Cavallo îşi cheamă imediat în ajutor întăriri ideologice, foşti studenţi de-ai lui Milton Friedman şi Arnold Harberger. Astfel, practic toate posturile economice importante ale ţării sunt ocupate de băieţi de la Chicago:

---

[570] Herasto Reyes, „Argentina: historia de una crisis”, La *Prensa* (Panama City), 12 ianuarie 2002.

[571] Nathaniel C. Nash, „Turmoil, Then Hope în Argentina”, *New York Times,* 31 ianuarie 1991.

preşedintele Băncii Centrale era Roque Fernández, care lucrase atât la FMI, cât şi la Banca Mondială; vicepreşedinte al Băncii Centrale era Pedro Pou, un alt băiat de la Chicago, care lucrase pentru dictatură; de asemenea, consilierul-şef al acestei bănci era Pablo Guidotti, care se transferă direct de la FMI, unde lucra ca adjunct al unui alt fost profesor al Universităţii din Chicago, Michael Mussa.

Argentina nu era un caz unic în acest sens. Până în 1999, printre alumnii internaţionali ai Şcolii de la Chicago se numărau peste douăzeci şi cinci de miniştri şi mai mult de şase preşedinţi de bănci centrale, din Israel şi până în Costa Rica, un nivel extraordinar de influenţă provenind doar dintr-un singur departament universitar.[572] În Argentina, la fel ca în multe alte ţări, băieţii de la Chicago formau un fel de cleşte ideologic în jurul guvernului ales: un grup acţionând în interior, celălalt exercitându-şi presiunea de la Washington. De exemplu, delegaţiile FMI la Buenos Aires erau adeseori conduse de Claudio Loser, băiatul argentinian de la Chicago, ceea ce însemna că, atunci când se întâlnea cu ministrul de finanţe sau cu reprezentanţii Băncii Centrale, discuţiile dintre ei nu aveau caracterul obişnuit al negocierilor purtate de pe poziţii contradictorii, fiind mai

[572] „Interviu cu Arnold Harberger”.

degrabă discuţii colegiale, prieteneşti, între foşti colegi de grupă la Universitatea din Chicago şi colegi la birourile instituţiilor aflate pe strada 19. O carte publicată în Argentina, despre efectele acestei fraternităţi economice globale, poartă titlul sugestiv de *Buenos Muchachos,* o referinţă directă la filmul clasic al lui Martin Scorsese despre mafie, *Goodfellas.*[573]

Membrii acestei „fraternităţi" împărtăşeau aceeaşi înţelegere entuziastă cu privire la ceea ce trebuia schimbat în economia argentiniană şi la cum trebuia făcut acest lucru. Planul Cavallo, cum i se va spune, se baza pe şmecheria de marketing perfecţionată de Banca Mondială şi FMI: recoltarea haosului şi disperării provocate de crizele de hiperinflaţie pentru promovarea privatizării ca parte integrantă a planului de salvare a ţării. Astfel, pentru stabilizarea sistemului monetar, Cavallo introduce rapid reduceri masive ale cheltuielilor bugetare şi lansează o nouă monedă naţională, pesoul argentinian, legat direct de dolarul american. În decurs de un an, inflaţia scăzuse la 17,5%, fiind practic eliminată în următorii ani.[574] Ceea ce a rezolvat problema volatilităţii monetare, dar „a

---

[573] José Natanson, *Buenos muchachos: Vida y obra de fas economistas del establishment* (Buenos Aires: Libros del Zorzal, 2004).

[574] Paul Blustein, *And the Money Kept Rolling În (and Out): Wall Street, the IMF, and the Bankrupting of Argentina* (New York: Publicaffairs, 2005), 21.

eclipsat” cealaltă jumătate a programului.

Dictatura argentiniană, în ciuda disponibilităţii de a mulţumi investitorii străini, lăsase părţi considerabile şi atrăgătoare ale economiei în mâinile statului, începând cu liniile aeriene naţionale şi până la impresionantele rezerve de petrol din Patagonia. Astfel, pentru Cavallo şi băieţii de la Chicago, revoluţia era doar pe jumătate încheiată, ceea ce-i determină să se folosească de criza economică pentru a-şi termina treaba.

La începutul anilor ’90, statul argentinian vinde activele ţării într-un ritm atât de rapid şi într-un mod atât de exhaustiv, încât proiectul depăşeşte ca amploare tot ceea ce se întâmplase în Chile cu zece ani în urmă. Astfel, până în 1994, 90% din toate întreprinderile de stat fuseseră vândute unor companii private, printre care companii americane – Citibank, Bank Boston –, franceze – Suez şi Vivendi – sau spaniole – Repsol şi Telefonica. Înaintea perfectării acestor vânzări, Menem şi Cavallo le fac noilor proprietari, cu generozitatea binecunoscută, încă un serviciu valoros: concediază în jur de 700.000 dintre angajaţii acestor întreprinderi – aceasta fiind cifra estimată de Cavallo însuşi, în vreme ce alţii estimează că numărul celor concediaţi a fost mult mai mare. Numai compania exploatărilor petrolifere pierde 27.000 de lucrători în

perioada lui Menem. Fiind un admirator declarat al lui Jeffrey Sachs, Cavallo numeşte acest proces de concedieri masive „terapie de şoc”, iar Menem are o sintagmă şi mai brutală: într-o ţară încă traumatizată de tortura în masă a populaţiei, el numeşte întregul proces o „intervenţie chirurgicală majoră, fără anestezie”.[575][576]

În mijlocul acestor transformări, revista *Time* îi pune poza lui Carlos Menem pe copertă,

---

[575] În ianuarie 2006, la mult timp după ce Cavallo şi Menem părăsiseră poziţiile oficiale, argentinienii primesc nişte ştiri surprinzătoare. Planul lui Cavallo nu era de fapt al său, după cum nu era nici al FMI-ului: întregul program argentinian al terapiei de şoc de la începutul anilor '90 fusese scris în secret de către J.P. Morgan şi Citibank – doi dintre creditorii privaţi majori din Argentina. In decursul unei acţiuni judecătoreşti intentate guvernului argentinian, marele istoric argentinian, Alejandro Olmos Gaona descoperă un document fenomenal de 1.400 de pagini, scris de cele două bănci americane pentru Cavallo, în care sunt cuprinse „toate politicile întreprinse de guvern, începând din 1992, în domeniile privatizării utilităţilor publice, a reformei legii muncii, al privatizării sistemului de pensii. Totul este formulat în cele mai mici detalii... Toată lumea credea că planul economic urmat după 1992 era creaţia lui Domingo Cavallo, dar nu aşa stau lucrurile."

[576] *Ibid.,* 24; interviu cu Domingo Cavallo realizat pe 30 ianuarie 2002, pentru *Commanding Heights: The Battle for the World Economy,* www.pbs.org; Cesar V. Herrera şi Marcelo Garcia, „A 10 anos de la privatizacion de YPF-Analisis y con-secuencias en la Argentina y en la Cuenca del Golfo San Jorge (version ampliada)”, Centra Regional de Estudios Economicos de la Patagonia Central, 23 ianuarie 2003, www.creepace.com.ar; Antonio Camou, „Saber tecnico y politica en los orfgenes del inenemismo”, *Perfiles Latinoamericanos* 7, nr. 12 (iunie 1998); Carlos Saul Menem, prelegere ţinută în cursul unui dineu cu preşedintele mexican, Ernesto Zedillo, 26 noiembrie 1997, zedillo. Presidencia. Gob.mx. Notă de subsol: Interviu cu Alejandro Olmos Gaona, „Las deudas hay que pagarlas, las estafas no”, *Lavaca,* 10 ianuarie 2006, www.lavaca.org.

zâmbind larg din mijlocul unei pălării de floarea-soarelui, sub titlul „Miracolul lui Menem”.[577] Titlul nu reprezenta nicidecum o hiperbolă, deoarece faptul că Menem şi Cavallo reuşiseră să implementeze un program de privatizare atât de radical şi de dureros, fără să stârnească o revoltă naţională, reprezenta un adevărat miracol. Dar cum au reuşit acest lucru?

La mulţi ani după consumarea acestor evenimente, Cavallo explica: „Hiperinflaţia este un lucru groaznic pentru populaţie, în special pentru cei săraci şi pentru cei cu mici economii depuse la bănci, pentru că, în doar câteva ore sau zile, îşi dau seama că economiile le-au fost distruse de creşterea preţurilor, care se petrece cu o viteză incredibilă. Acesta este motivul pentru care oamenii cer guvernului: «Vă rugăm, faceţi ceva». Iar dacă guvernul intervine cu un plan bun de stabilizare, atunci este momentul oportun pentru implementarea altor reforme, cele mai importante vizând deschiderea economiei, liberalizarea şi privatizarea sa. Numai că singura cale prin care am putut implementa toate aceste reforme, în acel moment, a fost să profităm de criza pe care o crease hiperinflaţia, pentru că populaţia era gata să accepte schimbări drastice, care să reuşească să o elimine şi să permită

[577] „Menem’s Miracle”, *Time Internaţional,* 13 iulie 1992.

reîntoarcerea la normalitate."[578]

Pe termen lung, programul lui Cavallo, luat în ansamblu, avea să se dovedească dezastruos pentru Argentina. Metoda aleasă pentru stabilizarea monetară – prin legarea pesoului argentinian de dolarul american – a însemnat că producţia internă de bunuri de consum devine atât de costisitoare, încât nu mai este rentabil pentru fabricile autohtone să intre în competiţie cu importurile ieftine care umplu piaţa. Din această cauză se pierd atât de multe locuri de muncă, încât veniturile a mai mult de jumătate din populaţia ţării scad sub pragul oficial de sărăcie. Dar, pe termen scurt, planul funcţionează excepţional: Cavallo şi Menem introduc pe furiş privatizarea, în vreme ce întreaga ţară se află în şocul hiperinflaţiei. Criza îşi îndeplinise menirea.

Ceea ce au reuşit liderii argentinieni în această perioadă a fost testarea unei tehnici mai degrabă psihologice, decât economice. Veteranul guvernării juntei militare, Cavallo, era perfect conştient că, în momente de criză, oamenii sunt dispuşi să cedeze nefiresc de multă putere oricui pretinde că deţine soluţia magică pentru problemele lor, fie că este vorba de volatilitate financiară, fie, aşa cum va demonstra ulterior administraţia Bush, de un atac terorist.

---

[578] Cavallo, *Commanding Heights.*

Cruciada începută de Friedman reuşeşte să supravieţuiască astfel temutei tranziţii către democraţie, însă nu prin convingerea electoratului de înţelepciunea perspectivei sale globale, ci prin efectuarea unui slalom printre crize, exploatând cu maximă expertiză disperarea generată de aceste stări de urgenţă, pentru a-şi impune politicile prin care noile democraţii devin ulterior regimuri clientelare. Această tactică odată perfecţionată, oportunităţile par să se multiplice. Şocul Volcker este urmat de criza tequilei mexicane din 1994, a contagiunii asiatice din 1997 şi de colapsul din Rusia, din 1998, urmat la scurtă de vreme de unul similar în Brazilia. Când aceste şocuri şi crize încep să îşi piardă din putere, apar unele şi mai cataclismice: tsunami, uragane, războaie şi atacuri teroriste. Capitalismul dezastrelor începea să capete contur.

Partea a patra

Pierduţi în tranziţie

În timp ce plângeam, în timp ce tremuram, în timp ce dansam

Aceste vremuri teribile creează cele mai bune oportunităţi pentru cei care înţeleg necesitatea reformelor economice fundamentale.

Stephan Haggard şi John Williamson, *The*

Capitolul 9

Trântind uşa în nas istoriei
O criză în polonia, un masacru în China

Trăiesc într-o Polonie care este acum liberă şi îl consider pe Milton Friedman unul dintre principalii arhitecţi ai libertăţii ţării mele.
Leszek Balcerowiez, fost ministru de finanţe al Poloniei, noiembrie 2006[579]

Există un anumit compus chimic care se descarcă în stomacul tău în clipa în care îţi înzeceşti banii pe care i-ai avut anterior; şi creează dependenţă.
William Browder, manager american de finanţe personale, vorbind despre investiţiile în Polonia la începutul capitalismului.[580]

Cu siguranţă că nu trebuie acum să nu mai mâncăm, de frică să nu ne înecăm cumva.
People's Daily, ziar oficial, comentând asupra nevoii continuării reformelor de piaţă liberă, după masacrul din Piaţa Tiananmen.[581]

---

[579] Leszek Balcerowiez, „Losing Milton Friedman. A Revoluţionary Muse of Liberty", *Daily* Beirut), 22 noiembrie 2006.
[580] Michael Freedman, „The Radical", *Forbes,* 13 februarie 2006.
[581] Joseph Fewsmith, *China Since Tiananmen: The Politics of Transition* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 35.

Înainte ca dărâmarea Zidului Berlinului să devină simbolul căderii comunismului, a existat o altă imagine care promitea dărâmarea barierelor sovietice. Era Lech Walesa, un electrician disponibilizat, cu o mustaţă ca un ghidon de bicicletă şi păr zbârlit, cocoţat pe un gard de oţel împodobit cu ghirlande de flori şi steaguri din Gdańsk, în Polonia. Gardul împrejmuia şantierele navale Lenin şi miile de muncitori care se baricadaseră acolo pentru a protesta împotriva deciziei Partidului Comunist de a creşte preţul cărnii.

Greva muncitorilor constituia un act fără precedent împotriva guvernului controlat de Moscova, care era la putere în Polonia de 35 de ani. Nimeni nu ştia ce se va întâmpla: Va trimite Moscova tancurile? Vor trage în muncitori pentru a-i forţa să îşi reia lucrul? Pe măsură ce greva continua, şantierul naval devenea un lăcaş al democraţiei populare în interiorul unei ţări autoritariste, iar muncitorii îşi extindeau cerinţele. Refuzau să-şi mai lase viaţa controlată de nişte activişti de partid, care pretindeau că vorbesc în numele clasei muncitoare. Cereau sindicate muncitoreşti independente şi, în plus, dreptul de a negocia, de a încheia înţelegeri şi de a intra în grevă. Fără a mai aştepta să primească permisiunea, aceşti muncitori votează să se constituie într-un

sindicat pe care-l numesc Solidarnosc, Solidaritatea.[582] Toate aceste întâmplări se petreceau în 1980, anul în care lumea întreagă s-a îndrăgostit de sindicatul Solidaritatea şi de liderul ei, Lech Walesa.

Walesa, care avea treizeci şi şase de ani, reprezenta atât de bine aspiraţiile muncitorilor polonezi, încât părea a fi o adevărată comuniune spirituală. „Mâncăm aceeaşi pâine!" tuna el în microfonul de pe şantierul naval din Gdańsk. Aceasta era o referinţă nu doar la invulnerabila sa acreditare de apartenenţă la clasa muncitoare, dar şi la rolul influent al catolicismului în noua mişcare deschizătoare de drumuri. Dat fiind că religia era desconsiderată de activiştii de partid, muncitorii îşi afişau credinţa ca pe un act de curaj, stând la rând, în spatele baricadelor, să primească împărtăşania. Walesa, o combinaţie reconfortantă de trivialitate şi pioşenie, inaugurează biroul Solidarităţii cu o cruce de lemn într-o mână şi un buchet de flori în cealaltă. Când semnează primul acord de referinţă între sindicatul Solidaritatea şi guvernul polonez, Walesa îşi scrie numele „cu un pix suvenir uriaş, pe care se afla o figură ce semăna cu Papa Ioan Paul al II-lea". Admiraţia era reciprocă; suveranul

[582] Embrionul Solidarităţii l-a constituit un sindicat semiindependent, numit Sindicatele Libere ale Litoralului, format în 1978. Acesta a fost grupul care a organizat grevele ce aveau să ducă, în ultimă instanţă, la crearea Solidarităţii.

pontif, de origine poloneză, îi spusese la rândul său lui Walesa că se roagă pentru Solidaritatea.[583]

Solidaritatea se răspândeşte cu o viteză uluitoare în minele, şantierele navale şi fabricile ţării. În numai un an, strânsese 10 milioane de membri, aproape jumătate din totalul populaţiei apte de muncă a Poloniei. Câştigând dreptul de a negocia, sindicatul Solidaritatea începe să avanseze în mod concret, obţinând o săptămână de lucru de cinci zile, în loc de şase, precum şi un grad mai mare de participare la gestionarea activităţilor fabricilor. Sătui să mai trăiască într-o ţară în care era venerat idealul clasei muncitoare, dar unde muncitorii sufereau abuzuri, membrii Solidarităţii denunţă corupţia şi brutalitatea funcţionarilor de partid care nu răspundeau pentru faptele lor în faţa poporului polonez, ci a unor birocraţi de la Moscova. Întreaga dorinţă pentru democraţie şi autodeterminare, suprimată de guvernarea partidului unic, se revărsase în sindicatele locale ale Solidarităţii, dând naştere unui adevărat exod din rândurile Partidului Comunist.

Moscova recunoştea acum că această mişcare constituia cea mai serioasă ameninţare adusă imperiului său din estul Europei. În interiorul Uniunii Sovietice, opoziţia se reducea în mare parte la activişti pentru drepturile omului, dintre

[583] Thomas A. Sancton, „He Dared to Hope”, *Time,* 4 ianuarie 1982.

care mulţi aveau simpatii politice de dreapta. Numai că membrii Solidarităţii nu puteau fi catalogaţi drept simpli lachei ai capitalismului, erau muncitori cu ciocane în mâini şi praf de cărbune în pori, exact oamenii care ar fi trebuit, conform doctrinei marxiste, să constituie fundamentul partidului.[584] Mai mult, viziunea Solidarităţii era tot ceea ce Partidul Comunist nu reuşea să fie: democratică, acolo unde partidul era autoritarist; dispersată, acolo unde partidul era centralizat; participativă, acolo unde acesta era birocratic. Iar cele 10 milioane de membri ai Solidarităţii aveau puterea să blocheze întreaga economie a Poloniei. Walesa afirma zeflemitor că, şi dacă aveau să piardă bătăliile politice, „tot nu vom putea fi obligaţi să muncim. Pentru că, dacă vor vrea să construim tancuri, noi vom construi tramvaie. Iar camioanele vor merge înapoi, dacă le vom construi să meargă aşa. Ştim cum să învingem sistemul. Noi suntem copiii acestui sistem."

Angajamentul Solidarităţii faţă de cauza democraţiei îi inspiră chiar şi pe unii membri de partid să se răzvrătească. „Pe vremuri eram atât de naiv, încât credeam că o mână de oameni răi erau responsabili pentru erorile partidului", declara unui ziar polonez Marian

[584] Unul dintre sloganele cele mai populare ale Solidarităţii în 1980 era „Socialism – DA, Distorsiunilor sale – NU" (care sună mult mai bine în poloneză).

Arendt, membru în comitetul central. „Acum însă nu mai am asemenea iluzii. Există ceva greşit în tot aparatul nostru de stat, în întreaga sa structură.”[585]

În septembrie 1981, membrii Solidarităţii erau pregătiţi să ducă mişcarea către următoarea etapă. 900 de muncitori polonezi se întrunesc încă o dată la şantierul naval din Gdańsk pentru a participa la primul congres naţional al acestui sindicat. La acest congres, Solidaritatea se transformă într-o mişcare revoluţionară, cu aspiraţii de preluare a puterii în stat şi cu propriul său program economic şi politic alternativ pentru Polonia. Acest program declara: „Solicităm autoguvernare şi reformarea democratică a fiecărui eşalon de management, precum şi un sistem socioeconomic nou, care să combine acest plan, autoguvernarea şi cerinţele pieţei.” Piesa centrală a planului o constituia viziunea radicală pentru marile întreprinderi de stat, în care lucrau milioane de membri ai Solidarităţii, de a ieşi de sub controlul statului şi a se transforma în cooperative muncitoreşti democratice. „Întreprinderile socializate – se menţiona în program – ar trebui să constituie unitatea organizatorică fundamentală a economiei. Acestea ar trebui gestionate de consilii muncitoreşti, reprezentante ale colectivului muncitoresc şi conduse în mod

[585] *Ibid*

operativ de un director, ales prin competiţie şi demis de către consiliu.”[586] Walesa se opune acestei solicitări, temându-se că ea reprezintă o provocare atât de mare, încât va atrage o ripostă pe măsură. Alţii au susţinut că mişcarea avea nevoie de un ţel, de o speranţă pozitivă pentru viitor, nu doar de un inamic. Walesa a fost învins în această dezbatere, programul economic devenind politica oficială a Solidarităţii.

Temerile lui Walesa s-au dovedit întemeiate. Ambiţiile din ce în ce mai mari ale Solidarităţii înspăimântă şi înfurie deopotrivă Moscova. Aflat sub o presiune imensă, liderul polonez, generalul Wojciech Jaruzelski, declară în decembrie 1981 legea marţială. Tancurile înfruntă zăpada pentru a înconjura fabricile şi minele, iar membrii Solidarităţii sunt arestaţi cu miile, împreună cu liderii lor, printre care şi Walesa. După cum descria *Time,* „soldaţii şi poliţia folosesc forţa împotriva celor care rezistă, iar o astfel de acţiune împotriva minerilor din Katowice, înarmaţi cu topoare şi răngi, se soldează cu şapte morţi şi sute de răniţi.”[587]

Solidaritatea este forţată să intre în ilegalitate, dar acest lucru nu reuşeşte decât să-i sporească

---

[586] Solidarity’s Programme Adopted by the First Naţional Congress”, în Peter Raina, 1*981: Towards Social Renewal* (Londra: George Allen Unwin, 1985), 326–80.

[587] Sancton, „He Dared to Hope.”

numărul adepţilor şi faima devenită legendară în timpul celor opt ani în care Polonia este transformată în stat poliţienesc. În 1983, lui Walesa îi este acordat premiul Nobel pentru Pace, cu toate că libertatea lui de mişcare este restricţionată, fiindu-i imposibil să participe la decernarea premiului. „Locul laureatului Premiului Nobel este gol”, a rostit reprezentantul comitetului Nobel la ceremonia pentru decernarea premiului. „Să încercăm aşadar să ascultăm cu şi mai mare atenţie discursul mut care vine din acest scaun gol.”

Spaţiul gol era o metaforă potrivită deoarece, la vremea respectivă, fiecare vedea ce voia în Solidaritatea: comitetul Nobel văzuse un om care „nu folosise nicio altă armă, cu excepţia celei pe care o reprezenta greva paşnică.”[588] Stânga vedea mântuirea, considerând-o o versiune de socialism păstrată nemânjită de crimele lui Stalin sau Mao. Dreapta vedea dovada că statele comuniste întâmpinau cu forţă brutală chiar şi cele mai moderate forme de disidenţă. Mişcările pentru drepturile omului vedeau peste tot prizonieri de conştiinţă. Biserica catolică vedea un aliat împotriva comunismului ateist, iar Margaret Thatcher şi Ronald Reagan vedeau o oportunitate, o fisură în armura blocului sovietic, chiar dacă

[588] Egil Aarvik, „The Nobel Peace Prize 1983 Presentation Speech”, Oslo, Norvegia, 10 decembrie 1983, www.nobelprize.org.

Solidaritatea lupta pentru drepturi pe care cei doi făceau tot ce se putea să le anuleze în ţările pe care le conduceau. Cu cât dura mai mult interdicţia, cu atât devenea mai puternică mitologia Solidarităţii.

În 1988, intervenţia forţelor de ordine se mai domolise, iar muncitorii polonezi organizau din nou greve de proporţii. De această dată, economia era în cădere liberă, iar Moscova era condusă de regimul moderat al lui Mihail Gorbaciov, ceea ce-i face pe comunişti polonezi să renunţe să se mai agaţe de putere. Astfel, ei legalizează sindicatul Solidaritatea şi acceptă organizarea imediată a unor alegeri generale. Solidaritatea se separă în două: o parte o reprezenta sindicatul, iar cealaltă, Comitetul Cetăţenesc al Solidarităţii, care avea să participe la aceste alegeri. Cele două aripi ale sindicatului sunt inextricabil legate; liderii Solidarităţii erau candidaţii şi, din cauza faptului că platforma pe care candidau era vagă, singurele indicii despre viitor le constituiau cele din programul economic. Walesa însuşi nu candidează, preferând să îşi menţină rolul de şef al sindicatului şi de imagine a campaniei desfăşurate sub sloganul „Cu noi, sunteţi mai în siguranţă”.[589] Rezultatele alegerilor sunt umilitoare pentru comunişti şi glorioase pentru

[589] Lawrence Weschler, „A Grand Experiment”, *The New Yorker,* 13 noiembrie 1989.

candidaţii Solidarităţii: din cele 261 de locuri în care sindicatul a candidat, a câştigat 260.[590] Walesa, manevrând din culise, se asigură că Tadeusz Mazowiecki este ales prim-ministru. El nu avea nici pe departe carisma lui Walesa, dar, în calitate de editor al ziarului săptămânal publicat de Solidaritatea, era considerat unul dintre cei mai de seamă intelectuali ai mişcării.

Şocul puterii

Aşa cum tocmai aflaseră latino-americanii, regimurile autoritare au obiceiul să adopte democraţia tocmai în momentul în care proiectele economice sunt pe cale să se năruiască din interior. Polonia nu constituia o excepţie în acest sens.

Comuniştii se făceau vinovaţi de administrarea greşită a economiei de atâţia zeci de ani, comiţând greşeli după greşeli şi făcându-se responsabili de dezastrele costisitoare care aduseseră economia în pragul colapsului. „Spre ghinionul nostru, am câştigat!” a fost faimoasa (şi, după cum avea să se dovedească ulterior, profetica) declaraţie a lui Walesa. În clipa în

[590] Aceste alegeri, deşi au constituit o premieră, au fost totuşi falsificate: de la început, Partidului Comunist îi fuseseră garantate 65% din locurile camerei inferioare a parlamentului, Solidarităţii permiţându-i-se să candideze doar pentru restul de 35%. Cu toate acestea, victoria a fost atât de covârşitoare, încât îi permite Solidarităţii să câştige controlul efectiv în guvern.

care Solidaritatea preia puterea în Polonia, datoria externă a ţării este de 40 de miliarde de dolari, inflaţia ajunge la 600%, este o lipsă cronică de alimente şi o piaţă neagră înfloritoare. Multe fabrici şi uzine produc mărfuri care, din cauza lipsei unei pieţe de desfacere, putrezeau prin depozite.[591] Pentru polonezi, aceste auspicii nefavorabile făceau şi mai grea intrarea ţării în democraţie. Libertatea mult așteptată sosise în sfârşit, dar erau prea puţini cei care se bucurau de ea, cu salariile de nimic pe care le aveau. Îşi petreceau zilele aşteptând la cozi, pentru făină sau unt, în caz că s-ar fi întâmplat să fie aprovizionate magazinele goale.

Toată vara care urmează victoriei electorale, guvernul Solidarităţii rămâne paralizat din cauza indeciziei. Rapiditatea colapsului vechiului regim, precum bruscheţea organizării şi câştigării alegerilor constituiseră şocuri propriu-zise:

În doar câteva luni, activiştii Solidarităţii ieşiseră din ascunzători pentru a plăti salariile celor de care se ascunseseră până atunci. Iar acum descopereau că abia dacă aveau suficienţi bani să acopere sumele aferente

---

[591] Jeffrey D. Sachs, *The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time* (New York: Penguin, 2005), 120; Magdalena Wyganowska, „Transformation of the Polish Agricultural Sector and the Role of the Donor Community”, Misiunea USAID în Polonia, septembrie 1998, www.usaid.gov.

ștatelor de plată. În loc să construiască economia post-comunistă la care visase, mişcarea sindicală se confrunta cu o încercare disperată de a preveni intrarea crizei economice în metastază şi cu o potenţială înfometare în masă a populaţiei.

Liderii Solidarităţii erau perfect conştienţi de faptul că îşi doreau să anuleze controlul statului asupra economiei, numai că nu ştiau ce ar fi putut să-l înlocuiască. Pentru militanţii de rând ai mişcării, acum era momentul testării programului economic: dacă fabricile de stat urmau să fie transformate în cooperative muncitoreşti, exista o şansă să devină din nou viabile din punct de vedere economic; gestionarea activităţii economice de către muncitori ar fi putut să îşi recapete eficienţa, mai ales dacă va fi lipsită de cheltuiala suplimentară a politrucilor. Alţii se declarau în favoarea abordării treptate a tranziției, exemplificate în epocă de Gorbaciov: o extindere lentă a zonelor în care să se aplice regulile cererii şi ofertei (creşterea numărului de pieţe şi magazine), combinată cu un sector public robust, după modelul scandinav al social-democraţiei.

Numai că, la fel ca în America Latină, înainte să se poată întâmpla orice altceva, Polonia trebuia să scape de datoria externă, şi pentru a putea ieşi din starea în care se afla avea nevoie

de ajutor. În teorie, această arie de competenţă se subscria mandatului fundamental cu care era învestit FMI: să ofere fonduri de stabilizare, destinate prevenirii crizelor economice. Dacă exista vreun guvern care să merite acest tip de ajutor, atunci acesta era cel condus de Solidaritatea, care tocmai reuşise să înlăture de la putere regimul comunist, o premieră pentru Europa de Est în ultimele patru decenii. Cu siguranţă, după toată tirada propagandistică din timpul Războiului Rece împotriva totalitarismului, noii conducători ai Poloniei erau îndreptăţiţi să aştepte ajutor din partea acestor organizaţii.

Dar nu au primit niciun fel de ajutor. Dominate de economiştii Şcolii de la Chicago, atât FMI-ul, cât şi Trezoreria SUA priveau problemele Poloniei prin prisma doctrinei şocului. O volatilizare economică extremă şi o datorie externă imensă, exacerbate în urma dezorientării profunde, cauzate de rapiditatea cu care fusese schimbat regimul, însemnau că Polonia se afla într-o poziţie ideală de slăbiciune pentru a accepta un program radical al terapiei de şoc. Iar miza financiară era cu mult superioară celei din America Latină: Europa de Est rămăsese neatinsă de capitalismul occidental, aici neexistând practic o piaţă de consum propriu-zisă. Mai mult, cele mai preţioase active se aflau în proprietatea

statului, ceea ce le făcea candidaţii principali la privatizare. Potenţialul acumulării unor profituri uriaşe pentru primii aflaţi la rând era de-a dreptul fantastic.

Încrezător în informaţiile potrivit cărora agravarea situaţiei avea să determine noul guvern polonez să accepte o transformare totală în sensul pieţei libere, FMI-ul lasă Polonia să se afunde în dificultăţile cauzate de inflaţie şi de datoria externă. Casa Albă, condusă de George H.W. Bush, felicită Solidaritatea pentru triumful repurtat, dar îi spune clar că se aşteaptă ca noul guvern să îşi onoreze datoriile făcute de regimul trecut, care îi încarcerase şi îi proscrisese pe membrii Solidarităţii, şi îi oferă ca ajutor modica sumă de 119 milioane de dolari, un mărunţiş pentru o ţară care se afla în colaps economic şi care avea nevoie urgent de restructurare fundamentală.

În acest context, Jeffrey Sachs este angajat să lucreze în calitate de consilier economic pentru Solidaritatea. Odată cu isprăvile sale din Bolivia, publicitatea extremă de care se bucura atinsese un nivel paroxistic. Arhitect al şocului economic pentru nu mai puţin de şase ţări, continuând în acest timp să îşi menţină slujba de profesor, Sachs – care încă arăta de parcă ar fi fost unul dintre membrii echipei de dezbateri publice de la Universitatea Harvard – fusese declarat de

Los Angeles Times „Indiana Jones al economiei”.[592]

Munca lui Sachs în Polonia începuse înainte de victoria electorală a Solidarităţii, la cererea guvernului comunist. Totul a început de la o călătorie de o zi, în timpul căreia Sachs s-a întâlnit atât cu reprezentanţii guvernului, cât şi cu cei ai Solidarităţii. George Soros, miliardarul jucător la bursă este cel care îi distribuie lui Sachs un rol mai direct. Soros şi Sachs călătoresc împreună la Varşovia; potrivit amintirilor lui Sachs despre această călătorie: „Le-am spus celor din Solidaritatea şi guvernului polonez că aş fi dispus să mă implic mai mult în vederea rezolvării problemelor crizei economice tot mai adânci”.[593] Soros se declară dispus să acopere costurile lui Sachs şi pe cele ale colegului său, David Lipton, un economist care lucra la FMI şi a cărui viziune asupra pieţei libere era de o inflexibilitate aparte, ceea ce îl recomanda pentru o misiune permanentă în Polonia. După ce Solidaritatea câştigă detaşat alegerile, Sachs începe să lucreze îndeaproape pentru aceasta.

Chiar dacă independent, nefiind nici în solda FMI-ului şi nici a guvernului american, Sachs era, în ochii multora dintre cei mai înalţi oficiali

---

[592] James Risen, „Cowboy of Poland’s Economy”, *Los Angeles Times,* 9 februarie 1990.

[593] Sachs, *The End of Poverty,* 111.

ai Solidarităţii, un om care deţinea puteri aproape mesianice. Cu reputaţia sa legendară şi contactele din Washington, părea să deţină cheia ce avea să deschidă lacătele ajutorului financiar şi asistenţei în problema datoriilor, un lucru care părea unica şansă a noului guvern polonez. Sachs afirmase la vremea aceea că Solidaritatea ar trebui să refuze să plătească datoriile moştenite de la vechiul regim, exprimându-şi totodată încrederea că putea să strângă în jur de trei miliarde de dolari, o avere comparativă cu ceea ce oferise Bush.[594] Sachs ajutase Bolivia să obţină împrumuturi de la FMI, reuşind ulterior să-i şi reeşaloneze datoriile; părea să nu existe niciun motiv pentru a i se pune la îndoială promisiunile.

Insa ajutorul său avea un preţ: pentru ca Solidaritatea să aibă acces la relaţiile şi puterea lui de convingere, guvernul trebuia mai întâi să adopte ceea ce avea să fie cunoscut în presa poloneză sub numele de „planul Sachs” sau „terapia şocului”.

Planul pe care Sachs îl avea în vedere era chiar mai radical decât cel impus Boliviei: dincolo de eliminarea ţinerii sub control a preţurilor şi de reducerea subvenţiilor, Planul Sachs avea în vedere privatizarea minelor, şantierelor navale şi a fabricilor aflate în proprietatea statului. Acest plan contrazicea

[594] Weschler, „A Grand Experiment.”

direct programul economic al Solidarităţii, care vizase trecerea acestora în proprietatea angajaţilor şi, cu toate că liderii mişcării naţionale încetaseră să mai facă vreo referinţă la aceste idei controversate, ele rămâneau articole de credinţă pentru mulţi dintre membrii Solidarităţii. Sachs şi Lipton scriu planul terapiei de şoc a tranziţiei pentru Polonia într-o singură noapte. Întregul document avea 15 pagini, iar Sachs credea că „era pentru prima dată când cineva a scris un plan complet pentru transformarea unei economii socialiste într-o economie de piaţă”.[595]

Sachs era convins că Polonia trebuia să facă imediat „saltul peste prăpastia instituţională” deoarece, dincolo de toate celelalte probleme pe care le avea, ţara se afla pe punctul de a intra într-o perioadă de hiperinflaţie. Odată ce acest lucru se va produce, spunea el, va urma „colapsul esenţial – un dezastru deplin şi nemijlocit”.[596]

Într-o serie de seminarii individuale – unele dintre acestea ţinând aproape patru ore – el explică liderilor Solidarităţii planul pe care-l avea în vedere; de asemenea, se adresează în acelaşi scop unor grupuri de parlamentari polonezi. Multora dintre liderii Solidarităţii nu le plăceau ideile lui Sachs: mişcarea se născuse în

[595] Sachs, *The End of Poverty,* 114.
[596] *Ibid.;* Weschler, „A Grand Experiment.”

urma revoltei cauzate de creşterile mari de preţuri, impuse de comunişti, iar Sachs venea acum să le spună să facă exact acelaşi lucru, însă la o scară şi mai mare. Argumentul lui Sachs era că acest lucru putea fi făcut tocmai pentru că „Solidaritatea beneficia de un rezervor de încredere publică a cărui mărime era absolut fenomenală şi critică în acelaşi timp”.[597]

Liderii Solidarităţii nu plănuiseră să îşi cheltuiască capitalul de încredere pe nişte politici care să cauzeze răul simpatizanţilor de rând, numai că anii petrecuţi în ilegalitate, în închisoare sau exil îi alienaseră de fundamentul lor spiritual. După cum explică editorul polonez Przemyslaw Wielgosz, eşalonul superior al mişcării „se rupe efectiv... susţinerea nu mai vine din fabrici şi uzine, ci din partea bisericii.”[598] În plus, aceşti lideri erau disperaţi să găsească o rezolvare rapidă, chiar dacă dureroasă, iar Sachs oferea exact acest lucru. „Va funcţiona? Eu asta vreau să ştiu. Va merge?”, întreba Adam Michnik, unul dintre intelectualii cei mai renumiţi ai Solidarităţii. Sachs nu a şovăit: „Este bine. Acest plan va

---

[597] Interviu cu Jeffrey Sachs realizat pe 15 iunie 2000 pentru *Commanding Heights: The Battle for the World Economy,* www.pbs.org.

[598] Przemyslaw Wielgosz, „25 Years of Solidarity”, prelegere nepublicată, august 2005. Prin amabilitatea autorului.

funcţiona.”[599][600]

Sachs dădea Bolivia ca model pe care Polonia trebuia să-l emuleze; Bolivia devenise un leitmotiv de care polonezii aveau să se sature curând. „Mi-aş dori să ajung într-o bună zi să văd Bolivia”, declara unui jurnalist unul dintre liderii Solidarităţii. „Sunt convins că este un loc minunat şi deosebit de exotic. Dar nu aş vrea să văd Bolivia *aici.”* Lech Walesa ajunge să capete o adevărată aversiune pentru această ţară, după cum îi mărturiseşte lui Gonzalo Sánchez de Lozada (Goni) când se întâlnesc la un summit, în calitate de preşedinţi, câţiva ani mai târziu. „A venit la mine – îşi aminteşte Goni – şi a spus: «Mi-am dorit mereu să întâlnesc un bolivian, în special un preşedinte bolivian, pentru că suntem mereu obligaţi să înghiţim doctoria aceasta amară, spunându-ni-se că trebuie să facem aşa pentru că aşa au făcut şi bolivienii. Acum vă cunosc şi văd că nu sunteţi un personaj rău, însă cu siguranţă v-am urât».”[601]

Atunci când Sachs dădea Bolivia ca exemplu,

---

[599] Michnik avea să remarce ulterior cu amărăciune că „cel mai rău lucru despre comunism este ceea ce urmează după.”

[600] Sachs, *The End of Poverty, 117.* FOOTNOTE: Randy Boyagoda, „Europe’s Original Sin”, *The Walrus,* februarie 2007, www.walrusmagazine.com.

[601] Weschler, „A Grand Experiment”; Interview cu Gonzalo Sánchez de Lozada realizat pe 20 martie 2001 pentru *Commanding Heights: The Battle for the World Economy,* www.pbs.org.

el uita să menţioneze că, pentru a putea implementa programul terapiei de şoc, guvernul impusese starea de urgenţă şi, în două ocazii diferite, răpise şi deportase conducerea sindicală, tratament similar cu cel aplicat conducerii Solidarităţii de aparatul de securitate al Partidului Comunist, cu puţin timp înainte.

Ceea ce era cel mai convingător la Sachs, îşi amintesc acum mulţi dintre aceşti lideri, era promisiunea că, dacă aveau să-i fie urmate sfaturile, Polonia nu va mai fi un caz excepţional, ci va deveni „normală”, în sensul unei „ţări europene normale”. Dacă Sachs avea dreptate şi, prin simpla eradicare a vechilor structuri ale statului, ar fi putut da timpul înainte către o epocă în care Polonia era similară Franţei sau Germaniei, atunci nu merita oare tot sacrificiul? La ce bun să adopţi un ritm treptat al schimbării, care putea foarte bine să eşueze – sau să deschizi o a treia cale – când această versiune de europenism instantaneu era la îndemână şi aştepta să fie implementată? Sachs prezice că terapia de şoc va cauza „dislocări temporare” prin creşterea preţurilor. „Mai târziu însă, acestea se vor stabiliza, iar oamenii vor şti în ce poziţie se află.”[602]

El formează o alianţă cu noul ministru de finanţe polonez, Leszek Balcerowiez, economist la Şcoala principală de planificare şi statistică

[602] Weschler, „A Grand Experiment”.

din Varşovia. La momentul numirii în funcţie nu se ştiau prea multe despre orientările lui politice (oficial, toţi economiştii erau socialişti), dar avea să devină clar, în scurt timp, că imaginea pe care o avea despre sine era aceea a unui băiat de la Chicago, asta după ce se cufundase în studiul unei copii ilegale în poloneză a cărţii lui Friedman *Liber să alegi.* Această carte avea darul „să ne inspire, pe mine şi pe mulţi alţii, să visăm la un viitor în libertate, în perioada anilor întunecaţi ai guvernării comuniste", mărturisea ulterior Balcerowiez.[603]

Versiunea fundamentalistă de capitalism à la Friedman era foarte departe de ceea ce promisese Walesa ţării sale. El încă mai insista că Polonia urma să găsească acea mult mai generoasă a treia cale, pe care o descrisese într-un interviu cu Barbara Walters ca pe o „mixtură... Nu va fi capitalism. Va fi un sistem mai bun decât capitalismul, care va respinge tot ceea ce este rău în capitalism."[604]

Mulţi au afirmat, la vremea respectivă, că această rezolvare bruscă a tuturor problemelor pe care o trâmbiţau Sachs şi Balcerowiez nu era altceva decât un simplu mit, iar terapia şocului economic avea să ducă la o şi mai mare sărăcire şi dezindustrializare a Poloniei decât

---

[603] Balcerowiez, „Losing Milton Friedman".

[604] „Walesa: U.S. Has Stake în Poland's Success", United Press Internaţional, 25 august 1989.

fusese cazul până în acel moment.

„Aceasta este o ţară săracă şi slabă. Nu vom putea absorbi şocul pur şi simplu”, declara pentru jurnalistul Lawrence Weschler, de la *The New Yorker,* un mare doctor şi avocat al sănătăţii.[605]

Vreme de trei luni după victoria istorică repurtată în alegeri şi tranziţia bruscă ce i-a urmat, transformându-i pe reprezentanţii Solidarităţii din haiduci în judecători, aceştia au dezbătut, s-au frământat şi au fumat ţigară de la ţigară, fără să se poată hotărî ce să facă. Cu fiecare zi care trecea, ţara se afunda şi mai mult într-o criză economică.

O îmbrăţişare deosebit de stângace

Pe 12 septembrie 1989, Primul ministru polonez, Tadeusz Mazowiecki, se adresează primului parlament ales democratic. Conducătorii Solidarităţii deciseseră în sfârşit ce aveau de gând să facă în privinţa economiei ţării, dar numai o mână de oameni cunoşteau decizia finală: va fi planul lui Sachs, abordarea treptată a lui Gorbaciov sau platforma Solidarităţii de cooperative muncitoreşti?

Mazowiecki tocmai era pe cale să anunţe

---

[605] Citatul provine de la Zofia Kuratowska, „Cel mai eminent expert al Solidarităţii în problema serviciilor de sănătate este acum un legislator de seamă.” Weschler, „A Grand Experiment”.

verdictul când, deodată, în mijlocul acestui discurs crucial, chiar înainte să abordeze cea mai arzătoare întrebare pentru ţară, ceva deosebit de grav se întâmplă. Începe să se clatine, se agaţă de pupitru şi, conform declaraţiei unui martor ocular, „devine palid, respiră convulsiv şi este auzit mormăind: «Nu mă simt prea bine».”[606] Consilierii săi îl scot repede din sală, lăsându-i pe cei 415 deputaţi să răspândească zvonuri. Suferise oare un atac de cord? Fusese otrăvit? De comunişti? De americani?

Cu un etaj mai jos, o echipă de medici îl examinează pe Mazowiecki şi îi fac o electrocardiogramă. Nu era atac de cord şi nici nu fusese otrăvit. Primul ministru suferea pur şi simplu de „oboseală acută”, acumulată în urma unui număr prea mic de ore de somn şi a unei doze intense de stres. După aproape o oră de nesiguranţă tensionată, el reapare în Camera Deputaţilor, unde este întâmpinat cu un ropot de aplauze. „Scuzaţi-mă”, le-a spus studiosul Mazowiecki. „Starea sănătăţii mele este identică cu cea a economiei poloneze.”[607]

În sfârşit, vine şi verdictul: economia poloneză urma să fie tratată la rândul ei, pentru propria-i oboseală acută, cu terapie de şoc, o abordare

---

[606] John Tagliabue, „Poles Approve Solidarity-Led Cabinet”, *New York Times,* 13 septembrie 1989.

[607] Weschler, „A Grand Experiment”; „Mazowiecki Taken I11 în Parliament”, *The Guardian* (Londra), 17 septembrie 1989.

deosebit de radicală, care avea să includă „privatizarea industriei de stat, crearea unei burse de valori şi a unei pieţe de capital, transformarea monedei naţionale într-o monedă convertibilă, trecerea de la industria grea la producerea de bunuri de consum”, precum şi o serie de „reduceri bugetare”, totul realizat cât mai rapid şi dintr-o dată.[608]

Dacă visul Solidarităţii începuse cu saltul energic făcut de Walesa peste gardul de oţel al şantierului naval din Gdańsk, atunci epuizarea lui Mazowiecki şi sucombarea sa în faţa terapiei de şoc reprezentau cu siguranţă sfârşitul acelui vis. În ultimă instanţă, decizia luată a fost influenţată de bani. Membrii Solidarităţii nu îşi dau seama că viziunea pe care o avuseseră iniţial, de a înfiinţa o economie gestionată în cooperare, era greşită; în schimb, liderii lor ajung să fie convinşi că singurul lucru care contează îl constituie descarcerarea de datoriile comuniste şi stabilizarea monedei naţionale. Aşa cum s-a exprimat Henryk Wujek, unul dintre cei mai importanţi susţinători ai cooperativizării: „Dacă am fi avut suficient timp la dispoziţie, poate că am fi reuşit să o scoatem la capăt. Numai că nu beneficiem de acest timp.”[609] Între

[608] Anne Applebaum, „Exhausted Polish PM’s Cabinet Is Acclaimed”, *The Independent* (Londra), 13 septembrie 1989.
[609] Weschler, „A Grand Experiment”.

timp, Sachs putea să livreze banii. El ajută Polonia să negocieze un acord cu FMI-ul, să primească ajutor pentru datoria sa externă, precum şi un miliard de dolari, pentru stabilizarea monedei naţionale – întregul pachet şi, în special, fondurile provenind de la FMI fiind condiţionate de aderenţa necondiţionată a Solidarităţii la terapia de şoc.

Polonia devine astfel un exemplu clasic al teoriei friedmaniene a crizei: dezorientarea cauzată de schimbarea politică bruscă, sporită exponenţial de teama colectivă generată de fluidizarea economiei, o face o pradă uşoară pentru capcana promisiunilor goale ale unei vindecări rapide ca-n poveste; oricât de iluzorii, acestea sunt mult prea seducătoare să fie refuzate. Halina Bortnowska, activistă în domeniul drepturilor omului, descria viteza acestei schimbări ca „diferenţa dintre anii unui câine şi cei ai unui om... începi să fii martor la reacţii caracteristice unei stări de semi-psihoză. Nu te mai poţi aştepta ca oamenii să acţioneze în propriul lor interes atunci când sunt atât de dezorientaţi, încât nu mai ştiu – sau, pur şi simplu, nu le mai pasă – care le sunt interesele.”[610]

Ministrul de finanţe Balcerowiez a recunoscut între timp că modul în care s-a profitat de starea de urgenţă a fost o strategie deliberată,

---

[610] *Ibid.*

un mod, ca toate tacticile şocului, de înlăturare a opoziţiei. El a explicat că a reuşit să pună în practică politicile – în antiteză cu viziunea Solidarităţii, atât în formă, cât şi în conţinut – pentru că Polonia trecea printr-o perioadă a „politicilor ieşite din comun”. El descrie situaţia respectivă ca pe o ocazie favorabilă, de scurtă durată, în care regulile normale ale vieţii politice (consultări, discuţii, dezbateri) sunt suspendate, cu alte cuvinte, o insulă lipsită de democraţie, într-o democraţie.[611]

„Politicile extraordinare – spunea el – reprezintă, prin definiţie, o perioadă distinctă de discontinuitate în istoria unei ţări. Această perioadă poate fi cauzată de o criză economică profundă, de o prăbuşire a sistemului instituţional precedent sau de eliberarea de sub dominaţia externă (ori de sfârşitul unui război). În Polonia, toate cele trei cauze converg spre 1989.”[612] Din cauza acestor circumstanţe extraordinare, el poate evita rigorile legii, forţând „accelerarea radicală a procesului legislativ” în vederea promulgării pachetului de legi aferente terapiei şocului.[613]

La începutul anilor ’90, teoria lui Balcerowiez

---

[611] Leszek Balcerowiez, „Poland”, în *The Political Economy of Policy Reform,* coord. John Williamson (Washington, DC: Institute for Internaţional Economics, 1994), 177.
[612] *Ibid.,* 176–77.
[613] *Ibid.,* 163.

despre „politicile ieşite din comun” prezintă un interes deosebit printre economiştii de la Washington. Ceea ce nu era de mirare, dat fiind că, la numai două luni după ce Polonia anunţă că va accepta terapia de şoc, se petrece un lucru care avea să schimbe cursul istoriei şi să învestească experimentul polonez cu o semnificaţie globală. În noiembrie 1989, zidul Berlinului este demolat cu voioşie, în vreme ce întregul oraş se transformă într-un festival al tuturor posibilităţilor, iar steagul MTV este înfipt în molozul zidului dărâmat, de parcă Berlinul de Est ar fi devenit dintr-o dată un loc pentru aselenizare. Brusc, întreaga lume părea să trăiască aceeaşi existenţă derulată cu rapiditate pe care o trăiau polonezii: Uniunea Sovietică era pe cale să se dezmembreze, apartheidul în Africa de Sud îşi trăia ultimele clipe, regimurile autoritare se prăbuşeau în America Latină, Asia şi Europa de Est, iar aparent interminabilele războaie, din Namibia şi până în Liban, îşi găseau în sfârşit rezoluţia. Peste tot, vechile regimuri intrau în colaps, iar noile regimuri îşi căutau încă forma definitivă.

În doar câţiva ani, părea că o jumătate din lume trecea printr-o perioadă de „politică extraordinară” sau „tranziţie”, care devine în foarte scurt timp sintagma preferată pentru desemnarea ţărilor nou-eliberate, la începutul anilor ’90, ţări suspendate într-o stare a

provizoratului existenţial dintre trecut şi viitor. Potrivit lui Thomas Carothers, unul dintre liderii maşinăriei guvernului american responsabile pentru aşa-numita „promovare a democraţiei”, „În prima jumătate a anilor ’90... numărul «ţărilor în tranziţie» creşte brusc, ceea ce face ca numărul lor total să se apropie de o sută (aproximativ 20 în America Latină, 25 în estul Europei şi fosta Uniune Sovietică, 30 în sudul Africii[614], 10 în Asia şi 5 în Orientul Mijlociu) de ţări care se află într-un fel sau altul de tranziţie democratică de la un model la altul.”[615]

Mulţi pretindeau că tot acest flux, alături de căderea zidurilor reale sau metaforice, va însemna sfârşitul ortodoxiei ideologice. Eliberaţi de efectele polarizatoare ale duelului superputerilor, ţările vor fi în sfârşit capabile să aleagă ce era mai bun din cele două sisteme: un fel de hibrid de libertate politică şi siguranţă economică. Aşa cum se exprima Gorbaciov: „Deceniile în care am fost vrăjiţi de o dogmă şi de o abordare strictă îşi fac simţit efectul. Astăzi vrem să introducem un spirit cu adevărat creativ.”[616]

În cercurile Şcolii de la Chicago, asemenea

---

[614] În orig. S*ub-Saharan Africa,* o arie geografică alcătuită din 47 de ţări. (n. t.).

[615] Thomas Carothers, „The End of the Transition Paradigm”, *Journal of Democracy* 13, nr. 1 (ianuarie 2002): 6–7.

[616] George J. Church, „The Education of Mikhail Sergeyevich Gorbachev”, *Time,* 4 ianuarie 1988.

discuţii despre ideologii à *la carte* întâmpinau cu dispreţ nedisimulat. Polonia arătase clar că acest gen de tranziţie haotică crease oportunităţi pentru cei hotărâţi, care acţionaseră cu fermitate pentru a induce schimbări rapide. Acum era momentul convertirii fostelor ţări comuniste la friedmanismul pur şi nicidecum la un compromis de tip keynesist. Trucul, aşa cum spusese Friedman însuşi, era ca adepţii Şcolii de la Chicago să aibă pregătite propriile soluţii atunci când restul lumii se va întreba ce să facă, încercând să îşi revină din şoc.

O întâlnire[617] care, dincolo de convertirea unor noi adepţi, urmărea să-i inspire pe cei care împărtăşeau deja această perspectivă a avut loc în acea memorabilă iarnă din 1989; locul întâlnirii – putea fi altul? – a fost Universitatea din Chicago. Ocazia a constituit-o un discurs al lui Francis Fukuyama intitulat Oare ne apropiem de sfârşitul istoriei?”[618] Pentru Fukuyama, care era consilier politic superior la Departamentul de Stat al SUA, strategia adepţilor capitalismului descătuşat era clară: nu intraţi în dezbateri cu mulţimea adepţilor celei de-a treia căi; în schimb, declaraţi anticipativ victoria. Fukuyama era convins că nu trebuie abandonate

[617] În orig. *Revival meeting.* (n. t.).

[618] Această prelegere a constituit baza cărţii scrise de Fukuyama, *Sfârşitul istoriei şi ultimul om* publicată trei ani mai târziu.

extremele, după cum nu trebuie să existe nici vreo soluţie *à la carte,* care să permită autoservirea cu cele mai bune elemente ale celor două lumi aflate în competiţie. Colapsul comunismului, declara el audienţei, „nu ducea la un sfârşit al ideologiei sau la o convergenţă între capitalism şi socialism... ci la o victorie de răsunet a liberalismului economic şi politic.” Nu era ideologia cea care se terminase, ci „istoria propriu-zisă.”[619]

Prelegerea fusese sponsorizată de John M. Olin, un vechi finanţator nu doar al cruciadei ideologice pornite de Milton Friedman, ci şi al institutelor de cercetare cu vederi de dreapta.[620] Sinergia era potrivită de vreme ce Fukuyama nu făcea decât să reafirme revendicarea făcută de Friedman, potrivit căreia oamenii liberi şi pieţele libere făceau parte din acelaşi proiect unic. Fukuyama duce această teză pe un teren virgin, emiţând ipoteza că pieţele liberalizate ale sferei economice, combinate cu liberal-democraţia în sfera politicului, reprezentau „punctul terminus al evoluţiei ideologice a umanităţii şi... forma finală a guvernării umane”.[621] Democraţia şi capitalismul radical nu erau doar legate între

---

[619] Francis Fukuyama, „The End of History?” *The Naţional Interest,* vara 1989. Notă de subsol: Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York: Free Press, 1992).

[620] Milton Friedman şi Rose D. Friedman, *Two Lucky People: Memoirs* (Chicago: University of Chicago Press, 1998), 603.

[621] Fukuyama, „The End of History?”

ele, ci şi legate intrinsec de modernitate, progres şi reformă. Cei care obiectau împotriva acurateţei acestei „legături” nu numai că greşeau, ci erau „înţepeniţi în istorie”, ca să folosim cuvintele lui Fukuyama, echivalent cu a fi lăsat în urmă după urcarea la cer, în vreme ce restul lumii a ajuns deja în câmpia celestă, „post-istorică”.[622]

Acest argument constituia un exemplu perfect de evitare a practicilor democratice, trâmbiţat de reprezentanţii Şcolii de la Chicago. Aşa cum FMI-ul introdusese „comerţul liber” în America Latină şi Africa, sub acoperirea programelor de „stabilizare”, Fukuyama încerca acum să escamoteze exact aceeaşi ordine de zi extrem de controversată în valul pro-democratic care străbătea lumea, de la Varşovia la Manila. Într-adevăr, nota Fukuyama, exista un consens irepresibil, potrivit căruia toţi oamenii aveau dreptul să se autoguverneze democratic, dar numai în viziunile cele mai îndrăzneţe ale Departamentului de Stat al SUA această dorinţă de democraţie putea fi acompaniată de corul cetăţenilor ce aclamau susţinerea unui sistem economic care avea să-i lase fără locuri de muncă.

Dacă exista un consens de masă în privinţa vreunui lucru, atunci acesta era în definiţia dată democraţiei de către popoarele scăpate de

---

622 *Ibid.*

dictaturi, fie ele de stânga sau de dreapta, şi anume: participarea la toate deciziile majore ale statului, iar nu impunerea unilaterală şi forţată a unei ideologii. Cu alte cuvinte, principiul universal, identificat de Fukuyama drept „suveranitatea poporului”, *includea* suveranitatea aceluiaşi popor de a-şi alege singur modul de distribuire a avuţiei naţionale, începând cu soarta întreprinderilor de stat şi până la nivelul subvenţiilor destinate şcolilor şi spitalelor. În întreaga lume, cetăţenii erau pregătiţi să îşi exercite puterea democratică pe care şi-o câştigaseră cu greu pentru a deveni, în sfârşit, autorii destinului naţional.

În 1989, istoria făcea o curbă ameţitoare, intrând într-o perioadă de reală deschidere a posibilităţilor. Prin urmare, nu este o coincidenţă că acest consilier politic de la Departamentul de Stat al SUA încearcă tocmai acum să închidă cartea istoriei. După cum nu este o coincidenţă nici faptul că FMI-ul şi Banca Mondială aleg aceeaşi perioadă de maximă volatilitate să inaugureze Consensul de la Washington, o încercare clară de a pune capăt oricăror discuţii despre alte idei economice în afara celor ale pieţei libere. Acestea erau strategii de stopare a democraţiei, destinate să prevină orice plan original de autodeterminare, aceasta fiind dintotdeauna marea ameninţare a cruciadei Şcolii de la Chicago.

Socul din Piaţa Tiananmen

Primul loc în care sentinţa îndrăzneaţă a lui Fukuyama va fi discreditată este China. Speech-ul său avusese loc în februarie 1989; două luni mai târziu, o mişcare pro-democratică explodează la Beijing, cu proteste de masă şi greve italiene în Piaţa Tiananmen. Fukuyama pretinsese că reformele democratice şi cele ale „pieţei libere" constituiau părţile inseparabile ale aceluiaşi proces. Totuşi, în China, guvernul făcuse exact acest lucru: încerca cu insistenţă să liberalizeze salariile şi preţurile, concomitent cu extinderea pieţei de desfacere, fiind însă hotărât să reziste presiunii de a organiza alegeri libere şi de a acorda libertăţi civile populaţiei. De cealaltă parte, demonstranţii solicitau democraţie, cu toate că o mare parte dintre ei se opuneau încercărilor guvernului de a porni pe drumul liberalizării capitaliste, un lucru ignorat în presa occidentală. În China, democraţia şi preceptele economice ale Şcolii de la Chicago nu mergeau mână în mână; dimpotrivă, ele se aflau de părţile opuse ale baricadelor din Piaţa Tiananmen.

La începutul anilor '80, guvernul chinez condus de Deng Xiaoping era obsedat să evite repetarea situaţiei din Polonia, care permisese muncitorilor să se organizeze într-o mişcare

independentă, ce ajunsese până la urmă să conteste monopolul puterii Partidului Comunist. Această situaţie nu traducea dorinţa liderilor chinezi de a proteja întreprinderile de stat şi cooperativele agricole, fundamentul statului comunist. De fapt, Deng era foarte ataşat de ideea convertirii economiei la corporatism – atât de ataşat, încât, în 1980, guvernul său îl invită pe Milton Friedman în China pentru o serie de prelegeri în faţa a sute de funcţionari publici, profesori şi economişti pe tema principiilor fundamentale ale pieţei libere. „Toţi cei prezenţi fuseseră invitaţi şi trebuiau să prezinte invitaţia pentru a putea intra în sală”, îşi amintea Friedman de publicul din Beijing şi Shanghai. Mesajul său principal era „cât de bine trăiau oamenii obişnuiţi în Occident faţă de ţările comuniste”.[623] Exemplul oferit în acest sens era Hong Kong-ul, o zonă de capitalism pur, pe care Friedman o admira de multă vreme pentru „caracterul inovator, rezultat al libertăţii individuale, comerţului liber, taxelor reduse şi reducerii la minim a intervenţiei guvernamentale”. El pretinde că Hong Kong-ul era mai liber decât Statele Unite, de vreme ce guvernul participa mai puţin la viaţa economică.[624]

---

[623] Friedman şi Friedman, *Two Lucky People,* 520–22.

[624] *Ibid.,* 558; Milton Friedman, „If Only the United States Were as Free as Hong Kong”, *Wall Street Journal,* 8 iulie 1997.

Definiţia pe care Friedman o dă libertăţii – în care libertăţile politice sunt neesenţiale, chiar inutile în comparaţie cu libertatea nerestricţionată a comerţului – se conformează viziunii care începea să prindă contur în biroul PCC. Partidul dorea să deschidă economia în direcţia privatizării şi a consumului, însă fără să slăbească frâiele puterii: un plan care asigura că, odată ce activele statului erau scoase la vânzare, membrii de partid şi rudele acestora aveau să pună mâna pe cele mai bune afaceri şi să obţină cele mai mari profituri. Potrivit acestei versiuni de „tranziţie”, aceiaşi oameni care controlau statul în comunism aveau să îl controleze şi în capitalism, singura deosebire constituind-o o creştere substanţială a nivelului lor de trai. Modelul pe care guvernul chinez intenţiona să îl emuleze nu era cel al Statelor Unite, ci unul mult mai apropiat de Chile, din perioada lui Pinochet: pieţe libere combinate cu un control politic autoritar, impus prin reprimări puternice.

Chiar de la început, Deng înţelege clar că reprimarea va fi un punct crucial. Sub Mao, statul chinez exercitase un control draconic asupra populaţiei, dispensându-se de opozanţi şi trimiţându-şi dizidenţii la reeducare. Numai că represiunea lui Mao se petrecuse în numele muncitorilor şi împotriva burgheziei; partidul urma de-acum să îşi lanseze propria

contrarevoluţie, solicitându-le muncitorilor să renunţe la o mare parte a beneficiilor şi a siguranţei locului lor de muncă pentru ca o minoritate să poată culege profituri uriaşe. Acest lucru nu avea să fie uşor. De aceea, în 1983, când Deng deschide ţara investiţiilor străine, reducând protecţia oferită muncitorilor chinezi, el creează şi o nouă unitate de poliţie în cadrul armatei populare, cu 400.000 de efective, fără sediu fix şi care avea sarcina depistării şi înăbuşirii oricărui semn de comitere a unor „crime economice” (cum erau grevele şi protestele). Potrivit specialistului în istoria Chinei, Maurice Meisner, „poliţia populară avea în dotare elicoptere americane şi bastoane electrice”. În plus, „o serie de unităţi de luptă sunt trimise în Polonia pentru instruire în domeniul mişcărilor de stradă”, unde studiază tacticile folosite împotriva Solidarităţii în perioada în care fusese instituită legea marţială.[625]

Multe din reformele lui Deng s-au dovedit populare, fiind încununate cu succes: fermierii capătă mai mult control asupra propriilor vieţi, iar comerţul revine în oraşe. Dar, la sfârşitul anilor ’80, Deng începe să introducă măsuri profund nepopulare, în special printre lucrătorii

[625] Maurice Meisner, *The Deng Xiaoping Era: An Inquiry into the Fate of Chinese Socialism, 1978–1994* (New York: Hill and Wang, 1996), 455; „Deng’s June 9 Speech: ’We Face a Rebellious Clique’ and ’Dregs of Society’”, *New York Times,* 30 iunie 1989.

din mediul urban: controlul preţurilor este abolit, ceea ce le face să crească exponenţial; siguranţa locului de muncă este şi ea eliminată, creând valuri de şomeri; în fine, inegalităţi flagrante încep să îşi facă apariţia între câştigătorii şi perdanţii acestor schimbări din noua Chină. Prin 1988, Partidul se confruntă cu o puternică reacţie ostilă la aceste schimbări şi se vede forţat să revină asupra unora dintre aceste liberalizări ale preţurilor. Creştea totodată indignarea cu privire la cazurile sfidătoare de corupţie şi nepotism. Mulţi cetăţeni chinezi îşi doresc să beneficieze de mai multă libertate economică, dar cuvântul „reformă” ajunge să desemneze transformarea oficialilor de partid în oligarhi, prin preluarea activelor pe care le gestionaseră anterior în calitate de birocraţi.

Experimentul pieţei libere fiind în pericol, Milton Friedman este din nou invitat în China, aşa cum şi băieţii de la Chicago şi piranha îi solicitaseră ajutorul, în 1975, când programul lor stârnise o revoltă internă în Chile.[626] O vizită la cel mai înalt nivel din partea acestui guru faimos al capitalismului mondial era exact genul de susţinere de care aveau nevoie

[626] Friedman fusese invitat în China în diferite ipostaze – în calitate de participant la conferinţă, de conferenţiar universitar – dar, în autobiografia sa, el le caracterizează drept vizite de stat: „Am fost de cele mai multe ori invitatul unor entităţi guvernamentale”, scrie Friedman. Friedman şi Friedman, *Two Lucky People,* 601.

„reformatorii” Chinei.

În septembrie 1988, când Friedman şi soţia lui, Rose, ajung la Shanghai, ei sunt uimiţi de cât de rapid începuse acesta să semene cu Hong Kong-ul. În ciuda furiei care mocnea la nivelul populaţiei, tot ceea ce vedeau părea să le confirme „credinţa în puterea pieţelor libere”. Friedman descrie acest moment ca pe „cea mai optimistă perioadă a experimentului chinez”.

În prezenţa jurnaliştilor de la cotidienele oficiale, Friedman discută două ore cu Zhao Ziyang, Secretar General al Partidului Comunist Chinez şi cu Jiang Zemin, secretar de partid al Comitetului de la Shanghai, viitor preşedinte al Chinei. Mesajul lui Friedman pentru Jiang seamănă cu cel dat lui Pinochet atunci când proiectul chilian era pe cale să deraieze: nu cedaţi presiunii şi nu clipiţi. „Am evidenţiat importanţa privatizării şi a pieţelor libere, precum şi a liberalizării dintr-o dată”, îşi amintea Friedman. Într-un memoriu adresat Secretarului General al PCC, Friedman subliniază că era necesară mai multă, nu mai puţină terapie de şoc. „Paşii iniţiali de reformă pe care i-a făcut China au fost încununaţi de un succes absolut spectaculos. China va putea continua să progreseze bazându-se şi mai mult pe *pieţele private libere*.”[627]

La scurt timp după întoarcerea în SUA,

[627] *Ibid.,* 517, 537, 609. Accentuat în original.

Friedman, amintindu-şi de criticile vehemente pe care şi le atrăsese prin sfaturile pe care i le dăduse lui Pinochet, scrie din „pură răutate” o scrisoare editorului unui ziar studenţesc în care îşi denunţă criticii, acuzându-i de standarde duble. În această scrisoare, el explică cum tocmai petrecuse douăsprezece zile în China, unde „am fost invitatul oficialilor guvernamentali chinezi”, discutând cu cei mai de seamă membri ai Partidului Comunist Chinez. Cu toate acestea, de această dată nu se iscase nicio mişcare de protest pentru drepturile omului în campusurile universitare americane. „Apropo, am dat exact acelaşi sfat şi în Chile, şi în China.” Friedman încheia scrisoarea într-un mod sarcastic: „Ar trebui oare acum să mă pregătesc pentru o avalanşă de proteste pentru că am fost dispus să consiliez un guvern atât de hain?”[628]

La doar câteva luni după trimiterea ei, această scrisoare diavolească va căpăta accente sinistre, guvernul chinez începând să emuleze cele mai infame tactici practicate de Pinochet.

Călătoria lui Friedman nu are efectele scontate. Fotografiile din ziarele oficiale, în care profesorul este imortalizat binecuvântându-i pe activiştii de partid, nu reuşesc să schimbe

[628] Wang Hui, *China’s New Order: Society, Politics, and Economy în Transition* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003), 45, 54.

opinia publică. În lunile care urmează, protestele devin din ce în ce mai energice şi mai radicale. Cele mai vizibile semne ale opoziţiei le constituiau demonstraţiile studenţeşti din Piaţa Tiananmen. Aceste proteste fără precedent sunt cvasi-universal prezentate în media internaţională drept o confruntare între modernismul unor studenţi idealişti, care îşi doreau libertăţi democratice occidentale, şi vechea gardă autoritară însărcinată să păzească statul comunist. De curând, a apărut un alt gen de analiză a semnificaţiei fenomenelor din Piaţa Tiananmen, care denunţă versiunea oficială asupra acestor evenimente, plasând friedmanismul în mima problemei. Această naraţiune alternativă este susţinută, printre alţii, de Wang Hui, unul dintre organizatorii protestelor din 1989, devenit între timp unul dintre cei mai de seamă intelectuali ai aşa-numitei „Noua Stângă" din China. În cartea sa publicată în 2003, *China's New Order* (Noua ordine a Chinei), Wang arată că protestatarii proveneau din toate categoriile sociale ale Chinei, nefiind vorba nicidecum de o elită studenţească, ci şi de muncitori, mici antreprenori şi profesori. Ceea ce a detonat aceste proteste – îşi aminteşte Wang – au fost schimbările economice „revoluţionare" iniţiate de liderul chinez Deng, al căror rezultat se manifesta prin salarii mai scăzute, creşterea

preţurilor şi o „criză a concedierilor şi a şomajului”.[629] Potrivit afirmaţiilor făcute de Wang, „aceste schimbări au constituit catalizatorul mobilizării sociale din 1989”.[630]

Demonstraţiile nu erau îndreptate împotriva reformei economice propriu-zise; ele aveau ca obiect caracterul specific friedmanian al reformelor vizate – mai precis, viteza şi cruzimea lor deosebită, precum şi faptul că întregul proces avea un caracter profund antidemocratic. Wang afirmă că revendicările protestatarilor, care solicitau organizarea de alegeri libere şi libertatea cuvântului, erau intim legate de caracterul economic al disidenţei. Resortul care acţiona revendicările democratice îl constituia faptul că partidul implementa aceste schimbări cu caracter revoluţionar fără niciun fel de mandat din partea populaţiei. Exista, scria el, „o revendicare generală pentru instituirea unor mijloace democratice de supervizare a justeţei procesului de reformă şi de reorganizare a sistemului asigurărilor sociale”.[631]

Aceste revendicări forţează Politburo-ul să adopte o hotărâre clară. Alegerea nu era, aşa cum se pretindea, între democraţie şi comunism sau între „reformă” şi „vechea gardă”. Calculele

---

[629] *Ibid.,* 601–602.
[630] *Ibid.,* 54.
[631] *Ibid.,* 57.

erau mult mai complexe: Să meargă mai departe partidul, ca un veritabil buldozer, pentru crearea condiţiilor necesare instituirii pieţei libere, aflate pe ordinea sa de zi – lucru care părea realizabil doar prin nivelarea trupurilor protestatarilor din Piaţă? Sau să se supună revendicărilor acestor protestatari pentru democraţie, cedând monopolul puterii şi riscând astfel ca întregul program economic să fie definitiv deturnat?

Unii dintre reformatorii pieţei libere din interiorul partidului, aşa cum era, de pildă, Secretarul General Zhao Ziyang, păreau dispuşi să rişte, mizând pe cartea democraţiei, fiind convinşi de posibilitatea compatibilizării reformelor politice şi economice. Dar alţi membri influenţi ai partidului nu erau dispuşi să îşi asume acest risc. În final, statul decide să îşi protejeze programul de „reforme” economice şi să-i zdrobească pe demonstranţi.

Acesta era mesajul fără echivoc pe care guvernul Republicii Populare Chineze îl trimite populaţiei pe 20 mai 1989, când declară legea marţială. Pe 3 iunie, tancurile armatei de eliberare populară îşi fac apariţia pe străzi, trăgând fără discriminare în mulţime. Soldaţii iau cu asalt autobuzele în care îşi găsiseră adăpost studenţii şi se năpustesc asupra lor cu bastoanele; şi mai multe trupe militare străpung baricadele ridicate să protejeze Piaţa

Tiananmen, unde studenţii ridicaseră o statuie a Zeiţei Democraţiei, pentru a-i aresta pe organizatori. Reprimări la fel de violente au loc simultan în toată ţara.

Nu vor putea exista niciodată estimări exacte ale numărului total de morţi şi răniţi din acele zile. Partidul recunoaşte câteva sute, în vreme ce relatările martorilor oculari estimează că acest număr s-ar situa undeva între 2.000–7.000 de morţi şi 30.000 de răniţi. Protestele sunt urmate de o adevărată vânătoare de vrăjitoare împotriva tuturor opozanţilor care criticau regimul. În jur de 40.000 de oameni sunt arestaţi, alte mii sunt trimişi la închisoare şi mulţi – poate sute de oameni – sunt executaţi. La fel ca în America Latină, guvernul rezervă cea mai aspră reprimare muncitorilor din fabrici, care reprezentau cea mai directă ameninţare adusă capitalismului de-reglementat. „Mulţi dintre cei arestaţi şi practic toţi cei executaţi sunt muncitori. Cu scopul clar de a teroriza populaţia, practica maltratării sistematice a celor arestaţi devine o politică publică”, scrie Maurice Meisner.[632]

În mare măsură, masacrul este descris în presa occidentală drept încă un exemplu al brutalităţii comuniste: aşa cum îşi eliminase Mao oponenţii, în timpul Revoluţiei culturale, la fel şi Deng, „Măcelarul din Beijing”, îşi strivise

[632] Meisner, *The Deng Xiaoping Era,* 463–65.

acum criticii, sub privirea atentă dintr-un portret gigantic al lui Mao. Un titlu din cotidianul *Wall Street Journal* pretindea că „Acţiunile drastice ale Chinei ameninţă pierderea celor zece ani de reformă”, de parcă Deng ar fi fost inamicul acelor reforme, şi nu apărătorul lor cel mai înfocat, hotărât să le ducă mai departe, la o dimensiune care nu mai fusese încercată până atunci.[633]

La cinci zile după sângeroasa reprimare, Deng se adresează naţiunii chineze pentru a-i explica foarte clar că ceea ce apăra el de fapt nu era comunismul, ci capitalismul. După ce-i denigrează pe protestatari, numindu-i „drojdii ale societăţii”, preşedintele Chinei reafirmă hotărârea Partidului Comunist Chinez de a continua experimentul economic al terapiei şocului. „Într-un singur cuvânt, acesta a fost un test pe care l-am trecut”, a spus Deng, adăugând: „Poate că acest lucru rău care s-a petrecut ne va permite să mergem mai departe cu reforma şi cu politicile porţilor deschise într-un ritm mult mai stabil, mai bun, chiar mai rapid... Nu am greşit. Nu este nimic rău cu cele patru principii cardinale [ale reformei economice]. Dacă lipseşte ceva este doar că aceste principii nu au fost implementate cu mai

---

[633] „China’s Harsh Actions Threaten to Set Back 10-Year Reform Drive”, *Wall Street Journal,* 5 iunie 1989.

multă fermitate.”[634][635]

Orville Schell, un erudit în afacerile Chinei şi jurnalist de profesie, face un rezumat al alegerii lui Deng Xiaoping: „După masacrul din 1989, el practic afirmă că nu vom opri reforma economică; vom opri, de fapt, reforma politică.”[636]

Pentru Deng, dar şi pentru restul Politburo-ului PCC, posibilităţile pe care le oferea economia de piaţă erau acum nelimitate. Aşa cum teroarea dezlănţuită de Pinochet a curăţat străzile pentru implementarea schimbării revoluţionare, la fel şi Tiananmenul a deschis calea către o transformare radicală, eliberată de teama unui protest popular. Dacă viaţa devenea mai grea pentru ţărani şi muncitori, atunci aceştia fie trebuiau să accepte situaţia liniştiţi, fie să sufere furia armatei şi a securităţii. În acest climat în care publicul se afla într-o stare de teroare, Deng pune în aplicare cele mai radicale reforme de până atunci.

---

[634] Deng a avut şi câţiva apărători importanţi. După masacru, Henry Kissinger scrie un editorial în care afirmă că partidul nu a avut nicio altă alternativă. „Niciun guvern din lume nu ar fi tolerat ca principala piaţă din capitala ţării să fie ocupată vreme de opt săptămâni, de către zeci de mii de demonstranţi... Reprimarea a fost aşadar inevitabilă.”

[635] „Deng’s June 9 Speech: ’We Face a Rebellious Clique’ and ’Dregs of Society.’” Notă de subsol: Henry Kissinger, „The Caricature of Deng as a Tyrant Is Unfair”, *Washington Post,* 1 august 1989.

[636] Interviu cu Orville Schell, realizat pe data de 13 decembrie 2005, pentru episodul realizat de PBS, „The Tank Man”; întreaga stenogramă a interviului este disponibilă la www.pbs.org.

Înainte de Tiananmen, el fusese nevoit să îndulcească întrucâtva o parte dintre cele mai dureroase măsuri întreprinse; la trei luni după masacru, le reintroduce, implementând totodată o serie de alte recomandări făcute de Friedman, printre care liberalizarea preţurilor. Pentru Wang Hui există un motiv evident pentru care „reformele pieţei libere, ce nu putuseră fi implementate la sfârşitul anilor ’80, sunt definitivate în mediul creat după 1989”; motivul, scrie el, a fost că „violenţa din 1989 ajută la controlarea revoltei sociale generate de acest proces, ceea ce duce la definitivarea noului sistem de preţuri.”[637] Cu alte cuvinte, şocul cauzat de acest masacru face posibilă terapia şocului.

În cei trei ani care urmează acestei băi de sânge, China devine un teren propice investiţiilor străine, prin crearea unor zone speciale destinate producţiei pentru export pe întreg cuprinsul ţării. Atunci când anunţă noile măsuri, Deng reaminteşte tuturor că „dacă va fi necesar, vor fi adoptate toate măsurile care ne stau la dispoziţie pentru eliminarea oricăror tulburări, la primul semn al apariţiei lor. Ar putea fi introduse legea marţială sau chiar măsuri şi mai severe decât starea de urgenţă.”[638][639]

Tot acest val de reforme transformă China în

[637] Wang, *China’s New Order,* 65–66.

atelierul de manufactură al lumii, sediul preferat al tuturor multinaţionalelor care contractează fabrici pentru producţie. Nicio ţară din lume nu oferea condiţii mai profitabile decât China: taxe şi tarife reduse, oficiali coruptibili şi, cel mai important, forţă de muncă la discreţie, cu pretenţii salariale mici, care nu va îndrăzni ani de zile să rişte să ceară salarii mai mari sau condiţii de muncă decente de frica represaliilor violente ale autorităţilor.

Pentru investitorii străini, ca şi pentru membrii Partidului Comunist aflaţi în situaţia descrisă, toţi participanţii aveau de câştigat.[640] Potrivit unui studiu efectuat în 2006, 90% din miliardarii Chinei (calculaţi în yuani chinezeşti) sunt copiii oficialilor PCC. În jur de 2.900 de astfel de „lăstare" ale Partidului Comunist Chinez – cunoscuţi sub numele de „prinţişori" – controlează 260 de miliarde de dolari.[641] Este o

---

[638] Aşa cum nota antropologul David Harvey, de la Universitatea din New York, abia după Tiananmen, când Deng pleacă în faimosul să „periplu prin sudul Chinei", „întreaga forţă a aparatul central de guvernare este pus în slujba deschiderii ţării în vederea comerţului exterior şi al investiţiilor directe străine".

[639] V. Meisner, *The Deng Xiaoping Era,* 482. Notă de subsol: David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 135.

[640] În orig. *Win-win arrangement,* o strategie cooperativă destinată rezolvării conflictelor, actuale sau potenţiale, aplicabilă în dinamica grupurilor; în teoria jocurilor, în matematică, poartă denumirea de „sumă non-zero". (n. t.).

[641] Mo Ming, „90 Percent of China's Billionaires Are Children of Senior Officials", *China Digital Times, 2* noiembrie 2006, www.chinadigitaltimes.net.

oglindă fidelă a statului corporatist din Chile: un gen de uşă batantă între elitele politice şi cele corporatiste, care îşi combină puterea pentru eliminarea muncitorimii ca forţă politică organizată. Astăzi, această acţiune în tandem poate fi văzută în ajutorul pe care companiile mediatice şi de tehnologie a informaţiei îl oferă statului chinez în vederea spionării propriilor cetăţeni, precum şi a împiedicării studenţilor (dar nu numai[642]) de a accesa pe net, prin intermediul motoarelor de căutare, informaţii despre „masacrul din Piaţa Tiananmen" sau „democraţie". „Crearea societăţii contemporane de piaţă liberă nu a fost rezultatul unei secvenţe de evenimente spontane – scrie Wang Hui – ci, mai degrabă, al interferenţei statului şi al violenţei."[643]

Unul dintre adevărurile pe care le-a dezvăluit Tiananmenul a fost asemănarea izbitoare dintre tacticile comunismului autoritar şi cele ale capitalismului Şcolii de la Chicago, care împărtăşesc disponibilitatea de a-şi face dispăruţi oponenţii şi de a crea *tabula rasa* peste tot ceea ce înseamnă opoziţie,

---

[642] Potrivit unei ştiri BBC, în ultima vreme a crescut spectaculos numărul arestărilor printre persoanele care deţin bloguri, în scopul folosirii lor ca instrumente de critică a politicilor din ţări precum China, Egipt sau Iran, vezi http://news.bbe.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/technology/7456357.stm (n. t.).

[643] Human Rights Watch, „Race to the Bottom: Corporate Complicity în Chinese Internet Censorship", *Human Rights Watch* 18, nr. 8 (c) (august 2006): 28,43; Wang, *China's New Order,* 65

manifestând totodată o disponibilitate extremă de a relua totul de la zero.

În ciuda faptului că masacrul se petrece la doar câteva luni după ce Friedman îi încurajase pe oficialii chinezi să continue politicile nepopulare ale pieţei libere, acesta nu este niciodată confruntat cu „o avalanşă de proteste că am fost dispus să consiliez un guvern atât de hain”. Ca de obicei, el nu vedea niciun fel de legătură între sfatul oferit şi violenţa necesară implementării acestuia. În vreme ce condamna reprimarea guvernului chinez, Friedman nu contenea să ofere China drept exemplu al „eficienţei mecanismelor pieţei libere pentru promovarea prosperităţii şi a libertăţii”.[644]

Printr-o stranie coincidenţă, masacrul din Piaţa Tiananmen are loc în aceeaşi zi în care Solidaritatea câştigă alegerile din Polonia: 4 iunie 1989. Într-un fel, ambele situaţii reprezintă cazuri diametral opuse ale aceleiaşi doctrine a şocului. Ambele ţări fuseseră nevoite să exploateze şocul şi teama pentru a-şi putea avansa programele care vizau transformarea economică a ţării către economia de piaţă. În China, unde statul nu poartă mănuşi pentru a-şi teroriza, tortura şi asasina populaţia, rezultatul a fost, privit din perspectiva pieţei, un succes de răsunet. În Polonia, în schimb, acolo unde singurul şoc este cel provocat de criza

[644] Friedman şi Friedman, *Two Lucky People,* 516.

economică şi de viteza schimbării politice – fără ca acestea să fie însoţite de violenţă făţişă – efectele şocului sunt difuze, în vreme ce rezultatele obţinute sunt mult mai ambigue.

În Polonia este posibil ca terapia şocului să fi fost impusă după desfăşurarea alegerilor, dar ea batjocoreşte întregul proces democratic, pentru că neagă dorinţa majorităţii covârşitoare a electoratului care votase în favoarea Solidarităţii. Chiar şi în 1992, 60% din polonezi se opuneau încă privatizării industriei grele. Apărându-şi iniţiativele nepopulare, Sachs pretindea că nu avusese de ales, asemănându-şi rolul cu cel al unui chirurg în camera de urgenţă. „Când cineva este adus la urgenţă pentru că a suferit un şoc cardiac, nu poţi decât să îi desfaci sternul, fără să te mai îngrijorezi de cicatricele pe care i le laşi”, afirma el. „Este important să îi faci inima să bată din nou. Desigur, procedura este brutală şi sângeroasă. Dar nu ai nicio alternativă.”[645]

Odată ce polonezii se trezesc din „anestezie”, încep să pună întrebări atât despre doctor, cât şi despre tratamentul administrat. Terapia şocului din Polonia nu cauzează doar „dislocări temporare”, aşa cum prezisese Sachs. Se

[645] Jaroslaw Urbanski, „Workers în Poland After 1989”, Workers Initiative Poland, paspartoo.w. Interia.pl; Weschler, „A Grand Experiment”.

produce aici o adevărată depresiune economică: o scădere cu 30% a producţiei industriale în primii doi ani de la introducerea rundei iniţiale de reforme. Reducerea subvenţiilor şi invadarea pieţei cu importuri ieftine duc la creşterea exponenţială a şomajului, care, în 1993, atinge în unele zone cota de 25%, o schimbare dramatică pentru o ţară în care, în timpul comunismului, în ciuda abuzurilor sistemului şi a lipsei aferente de mărfuri, nu existase şomaj. Chiar şi atunci când economia reîncepe să crească, problema şomajului rămâne cronică. Potrivit celor mai recente date oferite de Banca Mondială, Polonia are o rată de şomaj de 20%, cea mai ridicată din întreaga Uniune Europeană. Pentru cei aflaţi sub vârsta de douăzeci şi patru de ani, situaţia este incomparabil mai dificilă: în 2006, 40% erau şomeri, o rată dublă faţă de cea înregistrată în UE. Cea mai dramatică statistică aparţine numărului celor săraci: în 1989, 15% dintre polonezi trăiau sub nivelul de sărăcie; în 2003, 59% dintre ei se aflau în această stare.[646] Terapia şocului, care erodează protecţia locurilor de muncă şi face viaţa de zi cu zi cu

[646] Mark Kramer, „Polish Workers and the Post-Communist Transition, 1989–93”, *Europe-Asia Studies,* iunie 1995; Banca Mondială, Indicatori ai Dezvoltării Mondiale 2006, www.woridbank.org; Andrew Curry, „The Case against Poland’s New President”, *New Republic,* 17 noiembrie 2005; Wielgosz, „25 Years of Solidarity”.

mult mai scumpă decât până atunci, nu constituia drumul pe care Polonia urma să devină una dintre ţările „normale” ale Europei (cu un cod al muncii care să garanteze siguranţa muncitorilor şi cu un grad înalt de protecţie socială), ci unul către crearea unor disparităţi flagrante, aşa cum erau cele înregistrate în toate ţările în care s-a produs triumful contrarevoluţiei, din Chile, până în China.

Faptul că tocmai Solidaritatea, un partid al clasei muncitoare, coordonează acest proces care duce la crearea unei clase sociale defavorizate, permanente, reprezenta o dublă trădare, care alimenta furia şi cinismul profund al populaţiei, vizibil chiar şi în prezent. Adesea, liderii Solidarităţii minimalizează semnificaţia rădăcinilor socialiste ale partidului, ajungând ca Walesa să pretindă că încă din 1980 ştia că „va trebui să construiască capitalismul”. Karol Modzelewski, un intelectual, militant al Solidarităţii, care a stat în închisorile comuniste opt ani şi jumătate, ripostează furios: „Nu aş fi fost închis nicio săptămână, şi nicio lună, darămite opt ani şi jumătate pentru capitalism!”[647]

În primul an şi jumătate al guvernării Solidarităţii, muncitorii şi-au crezut eroii atunci când le spuneau că situaţia grea prin care

[647] Wielgosz, „25 Years of Solidarity”.

treceau era temporară, o oprire necesară pe drumul pe care Polonia urma să intre în Europa modernă. Chiar şi atunci când se confruntă cu un şomaj în continuă creştere, oamenii organizează doar câteva greve de complezenţă, aşteptând răbdători ca terapia să îşi facă efectul scontat. Numai că însănătoşirea economică întârzie să se facă simţită, cel puţin în forma creării unor noi locuri de muncă, iar membrii Solidarităţii nu ştiu ce să mai facă: Cum era oare posibil ca propria lor mişcare să le ofere un standard de viaţă mai rău decât cel din vremea comunismului? „[Solidaritatea] m-a apărat în 1980, după ce am organizat un comitet sindical", afirma un lucrător din construcţii. „Când am cerut acum ajutor, mi-au spus că trebuie să sufăr pentru binele reformei."[648]

Cam la optsprezece luni de la începutul perioadei „politicilor extraordinare" în Polonia, cei aflaţi la temelia Solidarităţii se satură şi cer să i se pună capăt acestui experiment. Nemulţumirea profundă se reflecta în numeroasele greve. Astfel, în 1990, pe vremea când muncitorii dădeau Solidarităţii un credit nelimitat, fuseseră înregistrate doar 250 de greve; doi ani mai târziu, numărul protestelor

[648] David Ost, *The Defeat of Solidarity: Anger and Politics în Postcommunist Europe* (Ithaca, NY: Corneli University Press, 2005), 62.

muncitoreşti crescuse la peste 6.000.[649] Confruntându-se cu această presiune venită de la baza societăţii, guvernul este nevoit să încetinească ritmul ambiţios al privatizării. Până la sfârşitul anului 1993 – când sunt organizate aproape 7.500 de greve –, 62% din totalul industriei poloneze se afla încă în proprietatea statului[650].

Faptul că muncitorii polonezi reuşesc să oprească privatizarea masivă a economiei lor înseamnă că, în ciuda dificultăţilor cauzate populaţiei de procesul de reformă, ei reuşesc să evite o situaţie cu mult mai dificilă. Este indubitabil faptul că valul de greve salvează sute de mii de locuri de muncă ce ar fi fost pierdute dacă s-ar fi permis închiderea firmelor presupuse ineficiente sau dacă le-ar fi fost redusă semnificativ forţa de muncă şi ar fi fost vândute sectorului privat. Un lucru interesant îl constituie faptul că economia poloneză începe să crească rapid în această perioadă, dovedind astfel, potrivit afirmaţiilor făcute de Tadeusz Kowalik – un economist de prestigiu, fost membru al sindicatului Solidaritatea –, că toţi cei care erau grăbiţi să catalogheze firmele de stat drept ineficiente şi arhaice, „în mod evident greşeau”.

---

[649] Anuar statistic (Varşovia: Polish Main Statistical Office, 1997), 139.

[650] Kramer, „Polish Workers and the Post-Communist Transition, 1989–93”.

Dincolo de intrarea în grevă, muncitorii polonezi descoperă o altă modalitate de a-şi exprima dezaprobarea şi furia faţă de aliaţii lor de odinioară: folosind mijloacele democratice pentru care se luptaseră, ei pedepsesc în mod decisiv partidul şi pe fostul lor lider, Lech Walesa, la alegerile generale. Cea mai dramatică înfrângere se înregistrează pe 19 septembrie 1993, când o coaliţie de stânga – incluzându-i şi pe foştii comunişti, care îşi schimbă numele în Alianţa Democratică de Stânga –, câştigă 66% din numărul locurilor din Parlament. Solidaritatea era acum dezbinată într-o serie de facţiuni beligerante. Facţiunea sindicalistă câştigă mai puţin de 5%, pierzându-şi astfel statutul de partid parlamentar, în vreme ce un partid nou, condus de prim-ministrul Mazowiecki, obţine doar 10,6% din voturi, o respingere hotărâtă a practicilor terapiei de şoc.

Şi totuşi, un lucru ciudat în anii care urmează, pe când zeci de ţări se chinuiau să îşi reformeze economiile, îl constituie faptul că toate detaliile inoportune – grevele, înfrângerile electorale sau schimbările de politici – sunt date uitării. Mai mult, Polonia este folosită ca model, o dovadă că transformările radicale către piaţa liberă pot fi efectuate democratic şi paşnic.

Aşa cum este cazul cu o sumedenie de poveşti despre ţările în tranziţie, aceasta îndeplinea cu

precădere caracteristicile unui mit. Numai că era o alternativă mai bună decât adevărul. În Polonia, democraţia este folosită ca o armă împotriva „pieţei libere”, atât pe străzi, cât şi în procesul electoral. În schimb, în China, acolo unde există tendinţa de a fi creat un gen de capitalism liber de orice restricţii şi control[651], care nu ezită să treacă cu tăvălugul peste manifestaţiile democratice din Piaţa Tiananmen, şocul şi teroarea au darul să dezlănţuie una dintre cele mai prospere şi mai profitabile perioade din istoria modernă. Încă un miracol s-a născut dintr-un masacru.

Capitolul 10

Democraţia născută în lanţuri
Libertatea îngustă din Africa de Sud

„Reconcilierea înseamnă că toţi cei care s-au aflat pe partea inferioară a istoriei trebuie să înţeleagă că există o diferenţă calitativă între reprimare şi libertate. Iar pentru aceşti oameni, libertatea înseamnă să beneficiezi de apă potabilă, electricitate prin apăsarea unui buton; să trăieşti într-o casă decentă şi să ai o slujbă bună, să îţi poţi trimite copiii la şcoală şi să beneficiezi de servicii de sănătate accesibile. De fapt, ceea ce vreau să spun este la ce bun să fi

[651] În orig. *Free-wheeling* (n.t.).

parcurs această tranziţie dacă calitatea vieţii acestor oameni nu creşte? În acest caz, votul este inutil”.

Arhiepiscopul Desmond Tutu, preşedintele Comisiei pentru Adevăr şi Reconciliere din Africa de Sud, 2001[652]

Înainte să transfere puterea, Partidul Naţionalist vrea să o emasculeze. Acest partid încearcă să negocieze un fel de troc, prin care renunţă la dreptul de a conduce ţara, în schimbul dreptului de a-i bloca pe negri să o conducă aşa cum îşi doresc.

Allister Sparks, jurnalist sud-african[653]

În ianuarie 1990, Nelson Mandela, în vârstă de şaptezeci şi unu de ani, lua loc în celula sa pentru a le scrie o notă susţinătorilor săi aflaţi dincolo de zidurile închisorii. Scopul acestei note era de a stabili dacă cei douăzeci şi şapte de ani petrecuţi în spatele gratiilor, în mare parte pe insula Robben, aflată în largul coastelor Cape Town-ului, îi slăbiseră în vreun fel hotărârea de a transforma economic Africa de Sud din perioada regimului de apartheid. Această notă, constând în doar două propoziţii, elimina orice dubiu: „Naţionalizarea minelor, băncilor şi a

[652] „South Africa; Tutu Says Poverty, Aids Could Destabilise Naţion”, AHAfrica.com, noiembrie 2001

[653] Martin J. Murray, *The Revolution Deferred* (London: Verso, 1994), 12.

industriilor monopoliste este politica Congresului Naţional African (ANC), iar schimbarea sau modificarea în vreun fel a perspectivei noastre în acest domeniu constituie un lucru de neconceput. Împuternicirea economică a negrilor este un ţel pe care îl susţinem şi îl încurajăm, chiar dacă situaţia în care ne aflăm face inevitabil controlul statului în anumite sectoare ale economiei."[654]

După cum avea să devină clar în scurt timp, istoria nu se sfârşise încă, în ciuda profeţiilor lui Fukuyama. În Africa de Sud, cea mai mare economie de pe continentul african, părea că unii oameni încă mai credeau că libertatea însemna dreptul de a revendica şi redistribui avuţiile luate cu japca de asupritor.

Această convingere a constituit fundamentul politicilor ANC timp de treizeci şi cinci de ani, mai precis, din momentul în care a fost exprimată în declaraţia principiilor sale fundamentale, *Carta libertăţii.* Povestea schiţării *Cartei* este, în mod justificat, subiect de folclor în Africa de Sud. Procesul debutează în 1955, când partidul trimite 50.000 de voluntari în districtele preorăşeneşti[655] şi în cele rurale. Sarcina acestor voluntari era să culeagă

---

[654] „ANC Leader Affirms Support for State Control of Industry", *The Times* (Londra), 26 ianuarie 1990.

[655] În orig. township, termenul desemnează în Africa de Sud o zonă preorăşenească rezervată populaţiei de culoare, indienilor şi negrilor. (n. t.).

„cererile populaţiei pentru perioada de libertate”, mai exact, viziunea populară asupra unei lumi post-apartheid, în care toţi sud-africanii urmau să se bucure de aceleaşi drepturi. Solicitările oamenilor erau apoi transcrise pe bucăţele de hârtie: „Pământul să fie împărţit tuturor celor care nu au terenuri în proprietate”, „să existe salarii din care să se poată trăi şi un program mai scurt de lucru”, „educaţie gratuită şi obligatorie, indiferent de culoare, rasă sau naţionalitate”, „dreptul de a-şi stabili reşedinţa oriunde şi libertate de mişcare” şi multe altele.[656] Când toate solicitările sunt returnate, liderii ANC le sintetizează într-un document final, adoptat oficial pe data de 26 iunie 1955, în cadrul Congresului Popular de la Kliptown, o „zonă-tampon”, construită lângă Johannesburg, în scopul stăvilirii maselor populaţiei din Soweto, care i-ar fi aglomerat pe rezidenţii albi ai oraşului. În jur de 3000 de delegaţi – negri, indieni, populaţie „de culoare” şi câţiva albi – se reunesc într-un câmp pustiu pentru a supune la vot conţinutul acestui document final. Conform amintirilor lui Nelson Mandela cu privire la evenimentul istoric al reuniunii de la Kliptown, „Carta era citită cu voce tare, secţiune după secţiune, în limba

[656] Ismail Vadi, *The Congress of the People and Freedom Charter Campaign,* prefaţă de Walter Sisulu (New Delhi: Sterling Publishers, 1995), www.sahistory.org.za.

engleză, sesotho şi în limba xhosa. După fiecare secţiune, mulţimea aclama: *Afrika*! *Mayibuye*!”[657] Prima dintre aceste cereri solicita provocator: „Să guverneze poporul!”

La mijlocul anilor ’50, împlinirea acestui vis era la zeci de ani depărtare. În cea de-a doua zi a Congresului, adunarea este atacată cu violenţă de poliţia care pretinde că delegaţii plănuiau un act de trădare.

Vreme de trei decenii, guvernul sud-african, dominat de albi de origine afrikaaner şi britanică, scot în afara legii Congresul Naţional African şi alte formaţiuni politice care urmăreau să pună capăt politicii de apartheid. De-a lungul acestei perioade de represiune intensă, *Carta libertăţii* continuă să se răspândească – samizdat, circulată din mână în mână printre membrii revoluţionari ai mişcării, aflaţi în ilegalitate, iar puterea ei de a inspira speranţă şi rezistenţă nu se diminuează. În anii ’80, lupta este preluată de o nouă generaţie de tineri militanţi, provenind din districtele suburbane. Sătui să aştepte răbdători şi să se poarte frumos, şi fiind pregătiţi să facă tot ce era necesar în vederea răsturnării dominaţiei albilor, tinerii radicali îşi îngrozesc părinţii cu tenacitatea lor. Ei ocupă străzile, scandând lozinci de genul: „Nici gloanţele şi nici gazele

[657] Nelson Mandela, A Long *Walk to Freedom: The Autobiography of Nelson Mandela* (New York: Little, Brown and Company, 1994), 150.

lacrimogene nu ne vor opri”. Înfruntă masacru după masacru, îşi îngroapă prietenii şi continuă să revină pe străzi cântând. Când aceşti militanţi erau întrebaţi care era lucrul căruia i se împotriveau, ei răspundeau: „apartheidul” sau „rasismul”; când erau întrebaţi care era lucrul pentru care luptau, răspunsul era: „libertate” sau, de cele mai multe ori, *Carta libertăţii.*

În această cartă este consfinţit dreptul la muncă, la o locuinţă adecvată, la libertatea gândirii şi, cea mai radicală dintre toate revendicările, la o parte din avuţiile celei mai bogate ţări de pe întregul continent african, printre resursele căreia se numără şi cele mai mari mine de aur din lume. „Avuţia noastră naţională, patrimoniu al tuturor sud-africanilor, va fi restituită întregului popor; bogăţiile minerale ale pământului, băncile şi industriile monopoliste vor fi transferate în proprietatea întregului popor; toate celelalte ramuri industriale şi comerciale vor fi controlate pentru a contribui la bunăstarea poporului”, se mai menţionează în *Cartă*.[658]

La vremea proiectării sale, *Carta* a fost considerată de unii dintre participanţii la mişcarea de eliberare ca fiind categoric de centru, în vreme ce alţii au considerat-o prea slabă. Pan-africanişti le reproşează celor din

[658] „The Freedom Charter”, adoptată la Congresul poporului, la Kliptown, pe data de 26 iunie 1955, www.anc.org.za.

ANC că au oferit prea multe concesii coloniştilor albi (pentru ce ar fi trebuit Africa de Sud să aparţină „tuturor, negri şi albi”?, întrebau ei; proclamaţia ar fi trebuit să ceară, aşa cum o făcuse naţionalistul negru jamaican, Marcus Garvey, ca „Africa să aparţină africanilor”). Marxiştii inveteraţi tratau sumar astfel de revendicări, considerându-le „mic burgheze”: împărţirea pământului între toţi membri societăţii era împotriva spiritului revoluţionar, deoarece Lenin spusese că proprietatea privată în sine trebuia abolită.

Ceea ce era considerat de la sine înţeles de către toate facţiunile mişcării de eliberare era că apartheidul nu reprezenta doar un sistem care reglementa cine putea vota şi beneficia de libertate de mişcare. Apartheidul însemna în acelaşi timp un sistem *economic,* care folosea rasismul în scopul impunerii unui aranjament deosebit de profitabil: o mică elită, albă, reuşise să acumuleze profituri enorme din minele, fermele şi fabricile Africii de Sud, beneficiind de pe urma faptului că majorităţii populaţiei negre nu îi era permis să deţină pământ în proprietate, fiind obligată să îşi vândă forţa de muncă pentru mult mai puţin decât valora în realitate, suferind bătăi şi încarcerări în cazul în care ar fi îndrăznit să se revolte. În mine, albii erau plătiţi de zece ori mai mult decât negrii şi, la fel ca în America Latină, marii industriaşi

lucrau în strânsă colaborare cu armata pentru a-i face dispăruţi pe muncitorii-problemă.[659]

Fundamentul consensului dintre facţiunile mişcării pentru eliberare, exprimat în *Carta libertăţii,* afirma că libertatea nu va fi obţinută odată cu preluarea controlului în stat de către populaţia neagră, ci doar atunci când toate bogăţiile ţării vor fi naţionalizate şi redistribuite întregului popor. Africa de Sud trebuia să înceteze să mai fie o ţară cu un standard de viaţă californian pentru minoritatea ei albă şi unul congolez pentru majoritatea negrilor, aşa cum era descrisă pe vremea apartheidului; libertatea însemna găsirea unei căi de mijloc.

Acesta era dezideratul pe care Mandela îl confirma prin nota scrisă în închisoare, formată din două propoziţii: el încă mai credea că, în ultimă instanţă, nu putea exista libertate fără redistribuire. Cu atât de multe ţări aflate „în tranziţie”, această declaraţie avea implicaţii de-a dreptul covârşitoare. Dacă Mandela şi ANC-ul ar fi preluat puterea naţionalizând băncile şi minele, s-ar fi creat un precedent care i-ar fi împiedicat pe economiştii Şcolii de la Chicago să desconsidere astfel de iniţiative pe motiv că reprezintă relicve ale trecutului şi să insiste să afirme că numai pieţele libere şi bursele de mărfuri şi capital autonome puteau redresa

[659] William Mervin Gumede, *Thabo Mbeki and the Battle for the Saul of the ANC* (Cape Town: Zebra Press, 2005), 219–20

inegalităţile flagrante.

Pe 11 februarie 1990, la două săptămâni după ce scrie această notă, Mandela este eliberat din închisoare, ca un sfânt încarnat din neantul închisorii. Toate aglomerările suburbane sud-africane explodează de bucurie la auzul veştii care le reîntăreşte convingerea că nimic nu mai poate opri acum mişcarea pentru eliberare. Spre deosebire de mişcarea din Europa de Est, cea din Africa de Sud nu era înfrântă, ci, dimpotrivă, în plin avânt. În ceea ce-l priveşte pe Mandela, acesta suferea atât de mult din cauza şocului cultural de proporţii, încât confundă microfonul unei camere de luat vederi cu „o armă nou inventată cât am fost în închisoare”.[660]

Lumea arăta cu siguranţă altfel decât atunci când intrase în închisoare. Când Mandela a fost arestat în 1962, un val de naţionalism, tipic pentru Lumea a Treia, măturа continentul african; acum, acesta se confrunta cu ravagiile războiului. Cât stătuse în închisoare, focul revoluţiilor socialiste se stinsese: Che Guevara fusese ucis în 1967, în Bolivia; Salvador Allende îşi pierduse viaţa în puciul militar din 1973; eroul luptei de eliberare din Mozambic, Samora Machel, îşi pierduse şi el viaţa într-un misterios accident de avion, în 1986. La sfârşitul anilor ’80 şi începutul anilor ’90 avuseseră loc căderea

[660] Mandela, A Long *Walk to Freedom,* 490–91.

Zidului Berlinului, reprimarea din Piaţa Tiananmen şi colapsul comunismului. Tot acest val de schimbări îi oferea lui Mandela prea puţine oportunităţi de a se pune la curent cu situaţia geopolitică: imediat după eliberare este nevoit să îşi conducă poporul către libertate şi să încerce să evite izbucnirea unui război civil, precum şi să îşi salveze ţara de la un colaps economic, ambele constituind posibilităţi distincte.

Dacă ar fi existat o a treia cale între comunism şi capitalism – care să permită, concomitent, democratizarea ţării şi redistribuirea bogăţiilor sale –, atunci Africa de Sud, condusă de ANC, se afla în poziţia ideală să transforme un vis în realitate. Acest lucru era favorizat nu doar de izvorul nesecat de admiraţie şi sprijin pentru Mandela, ci şi de modul particular în care lupta pentru eradicarea apartheidului fusese configurată în perioada precedentă. În anii ’80, această luptă devenise o adevărată mişcare globală, iar în afara graniţelor Africii de Sud, arma folosită de activişti cu maximă eficienţă era cea a boicotului corporaţiilor: atât al celor care comercializau produse sud-africane, cât şi al celor care făceau afaceri cu guvernul acestui stat al apartheidului. Ţelul acestei strategii de boicotare viza aplicarea unei presiuni suficient de mari asupra sectorului corporatist ca să-l

determine să întreprindă activităţi de lobby pe lângă intransigentul guvern sud-african pentru a pune capăt apartheidului. În plus, campania avea şi o importantă componentă morală: mulţi consumatori credeau cu fermitate că toate companiile care beneficiau de pe urma rasismului meritau cu prisosinţă să sufere financiar.

Tocmai această atitudine a fost cea care a oferit ANC-ului oportunitatea unică de a respinge ortodoxia economiei de piaţă. De vreme ce exista consensul că toate corporaţiile erau parţial vinovate pentru crimele apartheidului, aceasta reprezenta platforma de la a cărei înălţime morală Mandela putea explica motivul pentru care anumite sectoare cheie ale economiei trebuie naţionalizate, aşa cum se cerea în *Carta libertăţii.* El ar fi putut folosi exact acelaşi argument pentru a explica şi faptul că datoria acumulată sub regimul de apartheid constituia o povară la fel de ilegitimă pentru orice guvern nou, care venea la putere în urma unor alegeri democratice. Desigur, valuri de indignare ar fi curs din partea FMI-ului, a Trezoreriei Statelor Unite şi Uniunii Europene pentru un astfel de comportament nedisciplinat, dar, dat fiind că Mandela reprezenta echivalentul unui sfânt în viaţă, ar fi avut şi o enormă susţinere populară pentru întreprinderea acestei măsuri.

Nu vom şti niciodată care dintre aceste forţe s-ar fi dovedit mai puternică în ultimă instanţă. În intervalul cuprins între scrierea notei din închisoare şi victoria covârşitoare repurtată de ANC la alegerile din 1994, în urma cărora este ales preşedinte, se petrece un lucru care convinge conducerea partidului că nu poate folosi prestigiul popular pentru naţionalizarea şi redistribuirea bogăţiilor furate ale ţării. Astfel că, în loc să aleagă mijlocul drumului dintre California şi Congo, ANC-ul adoptă o serie de politici care fac ca inegalitatea şi criminalitatea să crească exponenţial, ajungând acum la un nivel apropiat celui din Beverly Hills şi Bagdad. Astăzi, ţara reprezintă o moştenire vie a sechelelor produse în urma strangulării reformelor economice din cauza transformărilor politice. Din punct de vedere politic, oamenii au dreptul la vot, la libertăţi civile şi la guvernare majoritară. Cu toate acestea, din punct de vedere economic, Africa de Sud a depăşit Brazilia, fiind cea mai inegală societate din lume.

Am vizitat Africa de Sud în 2005, pentru a încerca să înţeleg ce se întâmplase în această tranziţiei, în acel interval decisiv, 1990–1994, care să-l determine pe Mandela să aleagă o cale pe care o descrisese anterior „de neconceput”.

ANC-ul a intrat în negocieri cu Partidul

Naţional, aflat la guvernare, hotărât să evite coşmarul prin care trecuse în 1975 ţara vecină, Mozambic, atunci când mişcarea naţională de independenţă pusese capăt colonialismului portughez. Trântind nervoşi uşa în urma lor, portughezii se răzbună turnând ciment în puţurile lifturilor, distrugând tractoarele şi jefuind ţara de toate bunurile mobile. Spre lauda sa, ANC-ul reuşeşte să negocieze un transfer de putere relativ paşnic. Cu toate acestea, eforturile sale nu sunt suficiente să îi determine pe guvernanţii din perioada apartheidului să nu lase un dezastru în urma lor. Spre deosebire de vecinii lor din Mozambic, Partidul Naţional nu toarnă ciment în puţurile lifturilor, sabotajul lor fiind cu mult mai subtil, dar la fel de paralizant, aflat în partea scrisă cu litere mici a negocierilor istorice încheiate între cele două părţi.

Aceste negocieri asupra condiţiilor sfârşitului regimului de apartheid au loc pe două căi paralele, care se intersectează adeseori: politică şi economică. În mod evident, cea mai mare atenţie a fost acordată summiturilor dintre Nelson Mandela şi F.W. De Klerk, liderul Partidului Naţional.

Strategia adoptată de de Klerk era să încerce să păstreze cât mai multă putere. În acest sens, el a încercat tot ceea ce s-a putut: federalizarea ţării, garantarea dreptului la veto partidelor

minoritare, rezervarea unui anumit procent de locuri în parlament pentru fiecare grup etnic – orice ar fi putut să anuleze regula unei majorităţi simple, care ar fi dus cu siguranţă la exproprierea moşiilor şi la naţionalizarea corporaţiilor. Aşa cum se exprima ulterior Mandela, „ceea ce încerca să facă Partidul Naţional era să păstreze supremaţia albilor, cu acordul nostru”. De Klerk avea în spatele său bani şi arme, numai că oponentul său beneficia de susţinerea a milioane de oameni. Mandela şi negociatorul său şef, Cyril Ramaphosa, au câştig de cauză aproape în toate subiectele dezbătute.[661]

În paralel cu aceste summituri, care depăşeau adeseori cutumele diplomaţiei, aveau loc, departe de lumina reflectoarelor, runde de negocieri economice, gestionate în principal de Thabo Mbeki, actualul preşedinte al Africii de Sud, la vremea respectivă o vedetă pe cale de afirmare în cadrul ANC. Pe măsură ce negocierile politice avansau, iar Partidul Naţional devenea tot mai conştient că parlamentul va intra curând sub dominaţia totală a ANC-ului, partidul elitelor sud-africane

[661] Regula majorităţii simple a fost practic amânată până în 1999. Până atunci, puterea executivă era împărţită între toate partidele politice care câştigaseră în alegeri mai mult de 5% din votul exprimat de electorat. Interviu nepublicat cu Nelson Mandela realizat de producătorul de film Ben Cashdan, în 2001; Hein Marais, *South Africa: Limits to Change: The Political Economy of Transition* (Cape Town: University of Cape Town Press, 2001), 91–92.

îşi pune întreaga energie şi creativitate în slujba acestor negocieri economice. Albii sud-africani nu reuşiseră să-i oprească pe negri să preia puterea executivă în guvern, dar atunci când erau în joc bogăţiile acumulate de-a lungul perioadei de apartheid, nu aveau să se dea bătuţi atât de uşor.

În cadrul acestor runde de negocieri, guvernul lui de Klerk adoptă o dublă strategie. În primul rând, inspirându-se din *Consensul de la Washington* – tot mai larg acceptat şi potrivit căruia nu exista decât un singur mod de gestionare a economiei –, aceşti negociatori prezintă anumite sectoare economice esenţiale (din punct de vedere decizional) – precum politica comercială sau banca centrală –, drept nişte sectoare „tehnice”, „administrative”. În al doilea rând, negociatorii lui de Klerk se folosesc de o gamă largă de instrumente politice – acordurile comerciale, inovaţiile în dreptul constituţional sau programele de ajustări structurale – vizând să înmâneze controlul decizional unor experţi presupuşi imparţiali – precum economiştii FMI, ai Băncii Mondiale sau cei care lucraseră la Acordul GATT[662], sau chiar

[662] Acronimul reprezintă Acordul general privind tarifele şi comerţul (General Agreement on Tariffs and Trade) care a fost tot ce a rămas după eşuarea, în 1950, a rundei de negocieri purtate pentru înfiinţarea Organizaţiei Internaţionale a Comerţului. La începutul anilor ’90, funcţiile acestui acord sunt preluate de către nou înfiinţata Organizaţie Mondială a Comerţului (WTO).

economişti din interiorul Partidului Naţional –, de fapt, oricui în afara luptătorilor pentru eliberare ai ANC-ului. Aceasta constituia o strategie de balcanizare[663] nu atât a geografiei ţării (aşa cum intenţionase iniţial de Klerk), ci mai ales a economiei Africii de Sud.

Acest plan a fost executat magistral, chiar sub privirile liderilor ANC, care erau mult mai preocupaţi să câştige bătălia pentru controlul parlamentului. Din această cauză, ei nu reuşesc să se protejeze împotriva unei strategii mult mai insidioase, care viza, în esenţă, încheierea unei poliţe de asigurare detaliate, prin care urma să împiedice legiferarea clauzelor economice din *Carta libertăţii.* Sintagma „Poporul va guverna!” urma să devină în scurt timp o realitate, numai că sfera peste care „poporul” avea să-şi exercite acest drept se micşora rapid.

În vreme ce aceşti adversari purtau negocieri tensionate pe tema viitorului economiei sud-africane, ANC-ul era ocupat să se pregătească pentru ziua în care avea să preia puterea. Echipe de economişti şi avocaţi ai ANC-ului formează grupuri de lucru, însărcinate cu găsirea modalităţii transformării promisiunilor

---

[663] Termenul provenind din domeniul geopoliticii desemnează procesul fragmentării unui stat, sau chiar a regiunilor aceluiaşi stat, într-o serie de mini-regiuni/ mini-state necooperante, sau chiar ostile una faţă de cealaltă. El ilustrează fragmentarea continuă a regiunilor europene, începând din timpul Războaielor Balcanice şi continuând cu războaiele din fosta Federaţie Iugoslavă.

enunţate în *Carta libertăţii* – privitor la spaţii de locuit şi îngrijire medicală – în politici aplicate. Cel mai ambiţios dintre toate aceste planuri era cel intitulat „Să facem democraţia să funcţioneze”, un proiect destinat viitorului post-apartheid al economiei sud-africane, schiţat pe parcursul desfăşurării acestor runde de negocieri la nivel înalt. Ceea ce credincioşii partidului nu ştiau era că, în timp ce ei îşi făceau ambiţioasele planuri, echipa de negociatori accepta la masa tratativelor o serie de concesii care făceau practic imposibilă implementarea acelor planuri. „Era mort încă dinainte să fie lansat”, mi-a declarat economistul Vishnu Padayachee despre programul „Să facem democraţia să funcţioneze”. Până să fie terminată schiţa acestui program, „situaţia era complet diferită”.

Fiind unul dintre puţinii economişti cu studii în domeniu ai ANC-ului, Padayachee este însărcinat cu un rol principal în programul „Să facem democraţia să funcţioneze” (mai precis, să „facă calcule aride interminabile”, după cum se exprimă el însuşi). Majoritatea celor alături de care lucrează în cadrul acelor interminabile discuţii despre strategiile politice ajung în posturi-cheie în guvernul condus de ANC, cu excepţia lui Padayachee. El refuză toate ofertele care i se fac de a lucra în noul guvern, preferând să rămână în mediul academic, la

Durban, acolo unde predă, scrie şi manageriază mult iubita sa librărie, Ike's Bookshop, după numele primului librar non-alb din Africa de Sud, Ike Mayet. În această librărie, înconjuraţi de volume, păstrate cu mare grijă, despre istoria Africii, ale căror tiraje au fost de mult epuizate, ne-am întâlnit să discutăm problematica tranziţiei.

Padayachee intră în mişcarea pentru eliberare în anii '70, în calitate de consilier al mişcării sindicale sud-africane. „La vremea aceea, toţi aveam lipită pe uşă *Carta libertăţii",* povesteşte el. L-am întrebat când şi-a dat seama că promisiunile economice conţinute în *Cartă* nu aveau să fie îndeplinite. Mi-a răspuns că primele bănuieli apăruseră la sfârşitul anului 1993, atunci când, împreună cu un coleg care lucra la programul „Să facem democraţia să funcţioneze", primeşte un telefon de la echipa ANC-ului, aflată în stadiul final al negocierilor cu Partidul Naţional. Motivul interpelării îl constituia solicitarea de a scrie o analiză critică[664], cu argumente pro şi contra, referitoare la transformarea Băncii Centrale Sud-africane într-o entitate independentă, care să funcţioneze în condiţii de autonomie totală faţă de guvernul ales democratic; în plus,

[664] În orig. *Position paper,* un eseu scris de o organizaţie majoră, guvernamentală sau diplomatică, în care sunt afirmate opinii distincte şi sunt propuse soluţii, fără să fie propuse neapărat şi strategii pentru implementarea acestora. (n. t.).

negociatorii aveau nevoie de ea până a doua zi dimineaţa.

„Am fost complet luaţi prin surprindere”, îşi aminteşte Padayachee, abia trecut acum de cincizeci de ani. Îşi obţinuse diploma de licenţă la Universitatea John Hopkins, din Baltimore. El ştia că, la vremea respectivă, chiar şi printre adepţii declaraţi ai economiei de piaţă din Statele Unite, independenţa băncii centrale era considerată o idee marginală, politica preferată a unei minorităţi de ideologi ai Şcolii de la Chicago, care considerau că băncile centrale ar trebui să funcţioneze ca nişte republici suverane în interiorul statelor, departe de amestecul politicienilor aleşi.[665][666] Pentru Padayachee şi colegii săi, care credeau cu fermitate că politicile monetare ar trebui să deservească noua guvernare pentru garantarea îndeplinirii „marilor ţeluri ale dezvoltării, ocupării forţei de muncă şi redistribuirii”, poziţia adoptată de ANC era de neînţeles, pentru că „nici nu ar fi trebuit să existe o Bancă Centrală independentă în Africa de Sud.”

Padayachee şi colegul său îşi petrec noaptea scriind o analiză critică destinată să pună la

[665] Milton Friedman glumea adeseori spunând că dacă ar fi fost după el, băncile centrale ar fi fost bazate pur şi simplu pe „ştiinţă economică" încât ar fi fost puse în mişcare de nişte computere uriaşe, nefiind nevoie de oameni.

[666] Notă de subsol: Milton Friedman, „Milton Friedman-Banquet Speech”, la banchetul oferit de comitetul Nobel, 10 decembrie 1976, www.nobelprize.org.

dispoziţia echipei de negociatori ai ANC-ului argumentele cu care să poată rezista atacului înşelător[667] venit din partea Partidului Naţional. Dacă Banca Centrală (numită în Africa de Sud Banca de Rezerve) era gestionată separat de restul guvernului, acest lucru ar fi micşorat capacitatea ANC-ului de a-şi ţine promisiunile făcute în *Carta libertăţii.* Într-o structură în care Banca Centrală nu era responsabilă faţă de guvern, cărei alte instituţii ar fi urmat atunci să-i fie subordonată? Fondului Monetar Internaţional? Bursei de valori din Johannesburg? Era evident că Partidul Naţional încerca să găsească o ieşire de urgenţă prin care să se menţină la putere, chiar dacă avea să piardă alegerile generale, o strategie care trebuia combătută cu orice preţ. „Încercau să intre cât mai adânc în tranşee – îşi amintea Padayachee. Aceasta constituia fără doar şi poate o componentă esenţială a strategiei lor.”

În dimineaţa următoare, Padayachee trimite

[667] În orig. curveball; termenul înseamnă în jargon american, „comportament surprinzător, paradoxal". Existând posibilitatea ca autoarea să încerce un joc de cuvinte, voi menţiona că termenul, care provine din forma unui teren de baseball, era folosit în timpul Războiului Rece pentru a desemna un informator care deţinea cunoştinţe despre armament. Din acest motiv, ar putea fi interesant de rememorat episodul folosirii cuvântului pentru a desemna, codificat, un delapidator irakian, aflat în căutare de azil politic în Occident, care furnizează serviciilor secrete germane şi americane informaţii false despre aşa-zisul program nuclear al lui Saddam Hussein – informaţii care au stat la baza invaziei Irakului. Pentru detalii suplimentare, vezi http://en.wikipedia.org/wiki/Curveball_(informant) (n. t.).

prin fax documentul, însă nu primeşte niciun răspuns săptămâni de-a rândul. „Când am întrebat ce se întâmplase, răspunsul a fost «Ei bine, am cedat în privinţa aceea».” Astfel, nu numai că noua bancă centrală sud-africană avea să funcţioneze ca o entitate autonomă, un statut garantat în noua constituţie a ţării, ci, mai mult decât atât, cel care avea să o conducă urma să fie aceeaşi persoană care o condusese şi în perioada apartheidului, Chris Stals. Aceasta nu era singura concesie făcută de ANC: ministrului de finanţe din perioada apartheidului, Derek Keyes, i se va permite să îşi păstreze poziţia, o manevră similară celei care le-a permis miniştrilor de finanţe şi preşedinţilor Băncii Centrale Argentiniene din vremea dictaturii să îşi reia poziţiile odată cu trecerea ţării la democraţie. Cotidianul *New York Times* îl laudă pe Keyes drept „apostolul guvernărilor caracterizate prin cheltuieli bugetare mici şi un climat favorabil afacerilor”.[668]

Până în acel moment, afirmă Padayachee, „eram încă optimişti, deoarece, Dumnezeule mare, eram în mijlocul luptei revoluţionare; ceva-ceva tot avea să iasă de aici până la urmă”. Când am aflat că Banca Centrală şi finanţele urmau să fie gestionate în continuare

[668] Bill Keller, „Can Both Wealth and Justice Flourish în a New South Africa?” *New York Times, 9* mai 1994.

de foştii şefi de pe vremea apartheidului, am înţeles că „totul fusese pierdut în ceea ce priveşte transformarea economică”. Atunci când l-am întrebat dacă era de părere că negociatorii fuseseră conştienţi de magnitudinea pierderii suferite, după o oarecare ezitare mi-a răspuns: „Sincer, nu.” Pentru ei era vorba despre încă o rundă acerbă de negocieri: „La aceste negocieri, ceva trebuia oferit, iar partea noastră a oferit aceste lucruri: eu îţi voi da asta, tu îmi vei da aia.”

Din punctul de vedere al lui Padayachee, nimic din ceea ce s-a petrecut nu a fost urmarea vreunei trădări capitale din partea liderilor ANC, ci pur şi simplu rezultatul faptului că nu au înţeles, la vremea respectivă, importanţa crucială a lucrurilor pe care le cedau, care aveau să pună la îndoială însăşi eliberarea Africii de Sud de sub dominaţia colonială.

La capătul acelor runde de negocieri, ANC-ul se trezeşte prins într-un nou tip de reţea, compusă din reguli şi reglementări ezoterice, al căror unic scop era să constrângă şi să limiteze puterea aleşilor poporului. Pe măsură ce această „plasă” se cobora asupra ţării, puţini erau cei care îi observau măcar existenţa, iar în clipa în care noul guvern preia puterea şi încearcă să se mişte nestânjenit pentru a oferi

în sfârşit electoratului beneficiile tangibile ale eliberării mult aşteptate – şi pentru care se crezuse că au votat –, ochiurile plasei se micşorează tot mai mult, iar lucrătorii din administraţie descoperă că puterile pe care le pot exercita sunt extrem de limitate. Patrick Bond, consilier economic în cabinetul lui Mandela în primii săi ani de guvernare, îşi aminteşte gluma sarcastică: „Avem statul, dar unde-i puterea?" Pe măsură ce noul guvern încerca să manevreze situaţia în aşa fel încât visele din *Carta libertăţii* să poată deveni o realitate tangibilă, descoperea că puterea îndeplinirii acestor deziderate se afla în cu totul alt loc.

Vreţi să redistribuiţi pământul? Imposibil: în ultimul moment, negociatorii căzuseră de acord să adauge o clauză noii constituţii, prin care era protejată proprietatea privată, ceea ce face practic imposibilă reforma agrară. Vreţi să creaţi locuri de muncă pentru milioanele de şomeri? Imposibil: de fapt, sute de fabrici erau pe punctul de a fi închise deoarece liderii ANC-ului semnaseră aderarea la GATT, precursorul Organizaţiei Mondiale a Comerţului (OMC), prin care devenea ilegală subvenţionarea fabricilor producătoare de autovehicule şi a celor de textile. Vreţi să primiţi medicamente gratuite împotriva virusului HIV în districtele preorăşeneşti, acolo unde boala se răspândeşte

cu o viteză înfricoşătoare? Un astfel de lucru contravine angajamentelor vizând respectarea drepturilor de proprietate intelectuală asumate faţă de OMC, la care Africa de Sud aderă fără a solicita în prealabil acordul electoratului. Aveţi nevoie de bani să construiţi locuinţe mai mari şi mai multe pentru cei săraci sau pentru furnizarea gratuită a energiei electrice în districtele preorăşeneşti? Ne pare rău: bugetul este consumat pe sumele necesare plăţii dobânzii aferente datoriei naţionale, trecute, tacit, de guvernul de apartheid în sarcinile noului guvern democratic. Tipărirea mai multor bani? încercaţi să îi spuneţi acest lucru guvernatorului Băncii Centrale. Apă potabilă pentru toată lumea? Puţin probabil. Banca Mondială, beneficiind de un contingent numeros de economişti, cercetători şi formatori, aflaţi chiar la faţa locului (o autoproclamată „Bancă de Cunoştinţe") face ca parteneriatele private să devină norma în servicii. Vreţi să impuneţi un control asupra fluctuaţiilor monedei naţionale pentru a o proteja împotriva speculaţiilor? Acest lucru contravine acordului, în valoare de 850 de milioane de dolari, încheiat cu FMI-ul chiar înaintea alegerilor generale. Doriţi să creşteţi salariul minim pe economie pentru a reduce diferenţele dintre venituri din perioada apartheidului? Nici nu încape vorbă. Acordul încheiat cu FMI-ul promite „constrângeri

salariale”.[669] Şi nu care cumva să vă gândiţi să încălcaţi promisiunile asumate; orice schimbare va fi considerată dovada unei lipse periculoase de onestitate naţională, de dedicaţie către „reformă” şi a absenţei unui „sistem bazat pe nişte reguli clare”. Toate aceste posibile manifestări vor rezulta în devalorizarea spectaculoasă a monedei naţionale, oprirea programelor de asistenţă financiară şi dispariţia lichidităţilor. Rezultatul final a fost că Africa de Sud era liberă, dar în acelaşi timp captivă; fiecare dintre aceste acronime ezoterice reprezentau un alt fir din pânza în care fusese înfăşurat noul guvern.

Un activist cu state vechi în lupta anti-apartheid, Rassool Snyman, descria această capcană în termeni contrastanţi: „Nu ne-au eliberat niciodată. Ne-au luat doar lanţurile de la gât şi ni le-au pus în jurul gleznelor.” Yasmin Sooka, activistă în domeniul drepturilor omului, mi-a spus că tranziţia a însemnat de fapt „o declaraţie a lumii oamenilor de afaceri prin care s-a consfinţit că: «Vom păstra totul, iar voi (ANC) veţi conduce cu numele... Puteţi deţine puterea politică, adică puteţi beneficia de faţada guvernării, dar adevăratul act al

---

[669] Mark Htirton, „Role of Fiscal Policy în Stabilization and Poverty Alleviation”, în *Post-Apartheid South Africa: The First Ten Years,* coord. Michael Nowak şi Lucy Antonio Ricci (Washington DC: Internaţional Monetary Fund, 2005), 84.

guvernării va avea loc în cu totul altă parte».”[670][671] Era vorba despre un proces de regresie a societăţii către un stadiu infantil, un lucru comun în ţările parcurgând aşa-zisa tranziţie; efectiv, noilor guverne le sunt date cheile casei, dar nu şi combinaţia de la seif.

O parte din ceea ce doream să înţeleg era felul în care fusese posibil un asemenea lucru, mai ales după lupta eroică pentru libertate. Mai precis, doream să aflu nu doar motivul pentru care liderii mişcării pentru eliberare abandonaseră frontul economic, ci şi felul în

---

[670] În ton cu cele petrecute în situaţia de faţă, băieţii de la Chicago din Chile sunt primii care izolează capitalismul de democraţie, creând ceea ce ei numesc „noua democraţie". În Chile, înainte de a preda puterea unui guvern democratic, după şaptesprezece ani de guvernare a juntei militare, băieţii de la Chicago măsluiesc constituţia şi justiţia în aşa fel încât devine practic imposibil, din punct de vedere legal, să mai poată vreodată să fie schimbate legile lor revoluţionare. Ei folosesc o serie de sintagme pentru a descrie acest proces, precum „crearea unei democraţii tehnicizate", sau a unei „democraţii aflate sub protectorat", sau, aşa cum se exprimă tânărul ministru al lui Pinochet, Jose Piñera, pentru asigurarea „izolării de politică". Alvaro Bardon, sub-secretar de stat la economie în perioada lui Pinochet, explica raţionamentul clasic al Şcolii de la Chicago: „Dacă recunoaştem economia drept o ştiinţă, acest lucru înseamnă automat mai puţină putere pentru guvern şi pentru structurile politice aferente, deoarece ambele îşi vor pierde responsabilitatea pentru luarea deciziilor în acest domeniu.”

[671] Notă de subsol: Juan Gabriel Valdes, *Pinochet’s Economists: The Chicago School în Chile* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 31, 33, citând definiţia „noii democraţii”, oferită de Ministrul economiei din perioada lui Pinochet, Pablo Baraona; Robert Harvey, „Chile’s Counter-Revolution: The Fight Goes On”, *The Economist, 2* februarie 1980 (Harvey îl cita pe Sergio Fernandez, Ministrul de interne); José” Piñera, „Wealth Through Ownership: Creating Property Rights în Chilean Mining”, *Cato Journal* 24, nr. 3 (Fall 2004): 298.

care oamenii de la temelia ANC-ului – cei care sacrificaseră deja atât de mult – le permiseseră liderilor lor să facă acest lucru. Care a fost motivul pentru care mişcarea nu le-a cerut celor din ANC să îşi ţină promisiunile făcute în *Carta libertăţii* şi de ce nu au protestat împotriva concesiilor făcute la momentul respectiv?

I-am pus această întrebare lui William Gumede, care făcea parte din cea de-a treia generaţie de activişti ANC şi care, în calitate de lider al mişcării studenţeşti din perioada tranziţiei, s-a aflat în mijlocul celor care protestau pe străzi, în acea perioadă tumultuoasă. „Toată lumea urmărea negocierile politice”, îşi aminteşte el referitor la summiturile dintre de Klerk şi Mandela. „Dacă oamenii ar fi simţit că lucrurile nu mergeau cum s-ar fi aşteptat, atunci ar fi avut loc proteste de masă. Numai că atunci când negociatorii raportau care era stadiul acestor negocieri economice, oamenii aveau impresia că discuţiile aveau un caracter tehnic; nimeni nu era interesat de astfel de amănunte tehnice.” Această percepţie, mai adaugă el, a fost încurajată de Mbeki, cel care a prezentat aceste runde de negocieri ca având un caracter „administrativ” drept pentru care nu trebuiau să trezească îngrijorare în rândul populaţiei (similar felului în care chilienii vorbeau despre „democraţia tehnicizată”). Rezultatul acestui lucru, mi-a mărturisit cu mare

exasperare, a fost că „Am pierdut! Am pierdut din vedere adevărata poveste.”

Gumede, astăzi unul dintre cei mai buni jurnalişti de investigaţie din Africa de Sud, afirmă că ajunge, în cele din urmă, să înţeleagă că adevăratul viitor al tării s-a decis tocmai în aceste runde „tehnice” de negocieri, cu toate că puţini au fost cei care au înţeles acest lucru la vremea respectivă. Aşa cum s-a întâmplat cu mulţi dintre cei cu care am stat de vorbă, Gumede mi-a reamintit faptul că Africa de Sud s-a aflat, pe întreg parcursul tranziţiei, în pragul izbucnirii unui război civil: districtele preorăşeneşti erau terorizate de bande înarmate de Partidul Naţional, încă mai aveau loc masacre ale poliţiei, liderii politici continuau să fie asasinaţi, iar peste tot auzeai doar cum ţara avea să se transforme într-o baie de sânge. „Mă concentram asupra politicii – organizarea acţiunilor de masă, marşul de la Bisho [locul unei confruntări definitorii între demonstranţi şi poliţie], unde manifestanţii au scandat «Tipii ăştia trebuie să demisioneze»”, îşi aminteşte Gumede. „Dar aceasta nu era adevărata luptă; adevărata luptă viza economia. Sunt atât de dezamăgit de mine însumi din cauza naivităţii: Credeam atunci că eram suficient de matur din punct de vedere politic să pot înţelege aceste probleme. Cum am pierdut din vedere acest lucru?”

De atunci, Gumede a mai recuperat din timpul pierdut. Când ne-am întâlnit, era prins în mijlocul unei adevărate furtuni naţionale, stârnite de noua sa carte, *Thabo Mbeki and the Battle for the Soul of the ANC* (Thabo Mbeki şi bătălia pentru sufletul ANC). Această carte constituie explicaţia formală exhaustivă a felului în care ANC-ul a pierdut suveranitatea economică a ţării în acele runde de negocieri în care fusese prea ocupat cu alte lucruri pentru a mai fi atent la ceea ce era negociat. „Am scris această carte dintr-un acces de furie”, mi-a mărturisit Gumede. „Furie împotriva mea şi împotriva partidului.”

Este greu de întrevăzut un rezultat diferit. Dacă Padayachee are dreptate când afirmă că nici chiar echipa de negociatori ai ANC-ului nu a reuşit să înţeleagă cât de crucial era subiectul acelor runde de negocieri, ce şansă ar fi avut să înţeleagă luptătorii stradali ai mişcării?

În acea perioadă esenţială în care erau încheiate aceste acorduri, sud-africanii traversau o perioadă neîntreruptă de criză, ricoşând între stări de exuberanţă intensă, la ieşirea lui Mandela din închisoare, şi furie cumplită, la aflarea veştii tragice a uciderii lui Chris Hani, tânărul militant în care mulţi vedeau speranţa succesiunii, asasinat mişeleşte de un rasist. În afara câtorva economişti, nimeni nu dorea să vorbească despre independenţa băncii

centrale, subiect de dezbatere cu efect tranchilizant, chiar şi în situaţii normale. Gumede subliniază că percepţia generală era una potrivit căreia indiferent de compromisurile care trebuiau făcute pentru a prelua puterea, ele puteau fi anulate după ce ANC-ul avea să controleze ferm situaţia. „Urma să guvernăm; puteam rezolva toate aceste probleme mai târziu”, a spus el.

Ceea ce activiştii ANC-ului nu au înţeles însă la momentul respectiv a fost că însăşi natura democraţiei era alterată în acele runde de negocieri atât de radical încât nu va mai exista un moment ulterior după ce plasa acestor constrângeri se va lăsa asupra ţării.

În primii doi ani de guvernare, ANC încearcă să se folosească de resursele limitate pe care le avea la dispoziţie pentru a-şi respecta promisiunea redistribuirii activelor statului. Are loc acum o frenezie a investiţiilor publice construindu-se mai mult de 100.000 de locuinţe sociale, iar milioane de locuinţe sunt branşate la sistemele de apă curentă, electricitate şi telefonie.[672] Dar, urmând o poveste devenită familiară, guvernul creşte curând preţurile, împovărat de valoarea mare a datoriei şi aflat sub presiunea internaţională de a-şi privatiza

[672] James Brew, „South Africa – Habitat: A Good Home Is Still Hard to Own”, Inter Press Service, 11 martie 1997.

serviciile. După zece ani de guvernare, milioane de oameni au fost debranşaţi de la reţeaua de apă şi electricitate din cauza imposibilităţii de a-şi plăti facturile.[673] Cel puţin 40% din liniile telefonice nou instalate nu mai erau în folosinţă în 2003.[674] În privinţa „băncilor, minelor şi industriilor cu poziţie de monopol", pe care Mandela promisese că le va naţionaliza, ele rămân în posesia celor patru mega-societăţi[675] aflate în proprietatea albilor, care deţin 80% din Bursa de valori de la Johannesburg.[676] În 2005, doar 4 din companiile cotate la bursă erau deţinute sau controlate de negri.[677] Până în 2006, 70% din terenurile Africii de Sud erau încă monopolizate de albi, cu toate că aceştia reprezintă doar 10% din populaţie.[678] Cea mai

---

[673] Întrebarea privitoare la posibilitatea ca numărul celor conectaţi la aceste servicii să fie mai mic decât numărul celor deconectaţi este una acerb contestată. Astfel, cel puţin un studiu întreprins în acest sens arată că numărul celor deconectaţi îl depăşeşte pe cel al celor conectaţi la aceste reţele: potrivit datelor oficiale, numărul celor conectaţi la reţeaua de apă potabilă este de nouă milioane, în vreme ce datele oferite de acest studiu de cercetare arată că numărul celor deconectaţi este de zece milioane de oameni.

[674] David McDonald, „Water: Attack the Problem Not the Data", *The Independent on Sunday* (Londra), 19 iunie 2003.

[675] Cu interese în diferite industrii (n. t.).

[676] Bill Keller, „Cracks în South Africa's White Monopolies", *New York Times,* 17 iunie 1993.

[677] Gumede citează statisticile Businessmap afirmând că „în jur de 98% dintre directorii executivi ai companiilor listate la JSE (Johanesburg Stock Exchange) sunt albi, iar aceştia operează peste 97% din valoarea totală a bursei de valori". Simon Robinson, „The New Rand Lords", *Time,* 25 aprilie 2005; Gumede, *Thabo Mbeki and the Battle for the Soul of the ANC,* 220.

[678] Gumede, *Thabo Mbeki and the Battle for the Soul of the ANC,* 112.

mare problemă o constituie însă faptul că guvernul ANC a cheltuit infinit mai multe resurse pentru negarea gravităţii crizei SIDA, decât pentru procurarea medicamentelor necesare celor 5 milioane de purtători ai virusului HIV, chiar dacă, începând cu anul 2007, apar semne ale îmbunătăţirii situaţiei.[679] însă cea mai impresionantă statistică dintre toate este aceasta: din 1990, anul în care Mandela este eliberat din închisoare, speranţa medie de viaţă a sud-africanilor a scăzut cu 13 ani.[680]

Toate aceste realităţi şi date statistice sunt consfinţite de alegerea fatidică a ANC-ului, în momentul în care conducerea lui înţelege că au fost manipulaţi abil în rundele de negocieri economice. În acel punct, partidul ar fi putut încerca lansarea unei a doua mişcări de eliberare pentru a scăpa de laţul în care fusese prins în timpul tranziţiei. Sau ar fi putut pur şi simplu accepta puterea redusă, adoptând noua ordine economică. Liderii ANC aleg cea de-a doua alternativă. În loc să îşi concentreze capacităţile administrative asupra redistribuirii bogăţiilor ţării – fundamentul *Cartei libertăţii,* în baza căreia fusese ales să conducă tara – ANC acceptă, în momentul venirii la putere, logica

[679] Moyiga Nduru, „S. Africa: Politician Washed Anti-AIDS Efforts Down the Drain”, Inter Press Service, 11 aprilie 2006.
[680] „Study: AIDS Slashes SA’s Life Expectancy”, *Mail Guardian* (Johanesburg), 11 decembrie 2006.

predominantă potrivit căreia singura şansă era să găsească investitori străini, aceştia urmând să creeze noi bogăţii, de care aveau să beneficieze treptat păturile mai sărace ale populaţiei. Dar, pentru ca modelul economic „trickle-down” să poată funcţiona, guvernul ANC trebuia să îşi modifice semnificativ comportamentul pentru a putea atrage acest gen de investitori.

Aceasta nu era o misiune uşoară, aşa cum avea să afle Mandela la ieşirea din închisoare. Imediat după eliberarea sa, bursa de valori sud-africană se prăbuşeşte, provocând panică; astfel, moneda naţională, randul, îşi pierde 10% din valoare.[681] Câteva săptămâni mai târziu, corporaţia de prelucrare a diamantelor, De Beers, îşi mută sediul din Africa de Sud în Elveţia.[682] Acest gen de pedeapsă instantanee, administrată de pieţele de capital, ar fi fost imposibil de imaginat cu treizeci de ani înainte, când Mandela a fost închis pentru prima dată. În anii ’60, era de neconceput ca o companie multinaţională să îşi schimbe dintr-o dată sediul, în timp ce sistemul mondial financiar era legat de etalonul aur. Acum însă, mecanismele de

[681] Randul îşi recuperează parţial din valoare până la încheierea tranzacţiilor, terminând cu 7% mai jos. Jim Jones, „Foreign Investors Take Fright at Hardline Stance”, *Financial Times* (Londra), 13 februarie 1990.

[682] Steven Mufson, „South Africa 1990”, *Foreign Affairs* [Special Edition: *America and the World*], 1990/ 1991.

verificare ale monedei naţionale sud-africane fuseseră înlăturate, la fel ca şi restul barierelor comerciale, în vreme ce activităţile bursiere erau în marea lor parte doar speculaţii pe termen scurt.

Volatilitatea pieţelor era o dovadă nu doar a faptului că ideea eliberării lui Mandela din închisoare nu era agreată în cercurile financiare, ci şi a celui că doar câteva cuvinte necugetate, venite din partea sa ori a liderilor ANC, ar fi putut crea o mişcare spontană de panică din partea aşa-numitei „turme electronice”[683], cum o numea plastic Thomas Friedman, reporter *New York Times.* Efervescenţa pe care a creat-o eliberarea lui Mandela a fost doar începutul unui adevărat reflex condiţionat care se creează între pieţele de capital şi liderii ANC: un dialog purtat pe baza administrării de şocuri destinate să dreseze partidul pentru a învăţa să respecte noile reguli ale jocului. De fiecare dată când unul dintre liderii partidului făcea vreo afirmaţie care trimitea la potenţialitatea transformării prevederilor *Cartei libertăţii* în strategii politice, piaţa de capital răspundea trimiţând un şoc care arunca randul în cădere liberă. Regulile erau simple şi lipsite de orice rafinament – un echivalent electronic al unor grohăituri monosilabice: dreptate – scump, vinde; *status*

[683] Thomas L. Friedman, *The Lexus and the Olive Branch* (New York: Random House, 2000), 113.

quo – bun, cumpără. Atunci când, la scurtă vreme după eliberarea din închisoare, Mandela aduce din nou în discuţie problema naţionalizării, „indexul (etalonului aur) All-Gold îşi pierde 5% din valoare”.[684]

Chiar şi acţiunile care păreau să nu aibă vreo legătură cu lumea finanţelor, dar care păstrau o notă de radicalism latent în ele, păreau să zdruncine piaţa. Când Trevor Manuel, ministru în guvernul ANC, numeşte rugby-ul un „sport al minorităţii albilor” datorită echipamentului complet alb al jucătorilor, randul suferă încă o lovitură.[685]

Cea mai aspră dintre toate constrângerile aplicate noului guvern s-a dovedit a fi cea impusă de pieţele financiare, iar acesta este, într-un fel aparte, geniul capitalismului nereglementat: este auto-aplicabil. În momentul în care ţările rămân neprotejate în faţa toanelor temperamentale ale pieţelor de capital mondiale, orice abatere de la ortodoxia Şcolii de la Chicago este imediat pedepsită de agenţii de bursă din New York şi Londra, care pariază împotriva monedei ţării vinovate de asemenea abateri, adâncindu-i criza prin care trece şi nevoia suplimentară de împrumuturi, la care sunt ataşate tot mai multe condiţii. Mandela

---

[684] Gumede, *Thabo Mbeki and the Battle for the Soul of the ANC,* 69.
[685] Ibid., 85; „South Africa: Issues of Rugby and Race”, *The Economist,* 24 august 1996.

admite existenţa acestei curse în 1997, când le spune delegaţilor prezenţi la conferinţa ANC: „Însăşi mobilitatea capitalului şi globalizarea pieţelor de capital pun ţările în imposibilitate de a-şi decide, de exemplu, politicile economice naţionale, fără să ţină seama de reacţia previzibilă a acestor pieţe.”[686]

Persoana din ANC care părea să înţeleagă cel mai bine felul în care şocurile ar fi putut fi eradicate era Thabo Mbeki, mâna dreaptă a lui Mandela în timpul preşedinţiei sale şi cel care avea să-i devină în scurtă vreme succesor. Mbeki îşi petrecuse o mare parte a exilului în Anglia studiind la Universitatea din Sussex, înainte să se mute la Londra. În anii ’80, când populaţia districtelor preorăşeneşti era sufocată în gaze lacrimogene, Mbeki inhala „tămâia” thatcherismului. Dintre toţii liderii ANC el se învârtea cel mai bine în lumea marilor afaceri şi, încă înainte de eliberarea din închisoare a lui Mandela, organizase mai multe întâlniri secrete cu directori executivi ai marilor corporaţii care se temeau de perspectiva unei Africi de Sud conduse de populaţia neagră majoritară. În 1985, după o noapte petrecută bând whisky cu Mbeki, într-un grup de oameni de afaceri sud-africani, Hugh Murray, editorul unei renumite

[686] Nelson Mandela, „Report by the President of the ANC to the 50th Naţional Conference of the African Naţional Congress”, 16 decembrie 1997.

publicaţii de afaceri, comenta: „liderul ANC are o abilitate remarcabilă de a inspira încredere, chiar şi în cele mai încordate situaţii.”[687]

Mbeki era convins că metoda fundamentală de calmare a pieţelor de capital era ca ANC-ul să genereze în mediul de afaceri acelaşi gen de încredere pe care îl au membrii aceluiaşi club, la o scară mult mai mare decât o făcea în acel moment. Potrivit declaraţiilor lui Gumede, Mbeki preia în cadrul partidului rolul de tutore în economia pieţei libere. Bestia pieţei scăpase din zgardă, avea să le explice Mbeki; ea nu putea fi îmblânzită, singurul lucru care putea fi făcut era să fie hrănită cu lucrurile după care tânjea: dezvoltare, urmată de şi mai multă dezvoltare.

În consecinţă, în loc să solicite naţionalizarea minelor, Mandela şi Mbeki aleg să se întâlnească regulat cu Harry Oppenheimer, fostul preşedinte al concernului minier anglo-american, precum şi al celui producător de diamante, De Beers, veritabilele simboluri economice ale guvernării din perioada apartheidului. La scurt timp după alegerile din 1994, cei doi ajung chiar să îi prezinte lui Oppenheimer programul de guvernare al ANC, pentru a-l aproba; în urma acestor întâlniri, cei doi operează o serie de schimbări-cheie, pe baza observaţiilor făcute nu doar de

[687] Gumede, *Thabo Mbeki and the Battle for the Soul of the ANC,* 33–39, 69.

Oppenheimer, ci şi de alţi mari industriaşi.[688] Sperând să evite încă un şoc din partea pieţei de capital, în primul său interviu post-electoral, Mandela se distanţează net de toate declaraţiile făcute anterior, când menţionase subiectul naţionalizării acestor industrii. „În politicile noastre economice... nu se face nicio referinţă la naţionalizare, ceea ce nu constituie un lucru accidental”, a spus el. „Nu există nici măcar un singur slogan care să ne lege de ideologia marxistă.”[689][690] Presa scrisă din domeniul financiar susţine nemijlocit această transformare ideologică a partidului: Deşi ANC continuă să aibă o aripă de stânga puternică – scria *Wall Street Journal* – tonul dlui Mandela seamănă mai degrabă cu cel al lui Margaret Thatcher, decât cu cel al revoluţionarului socialist de odinioară.”[691]

Amintirea trecutului său radical rămânea ataşată ANC-ului şi, în ciuda eforturilor susţinute ale noului guvern de a se distanţa de imaginea ameninţătoare din trecut, piaţa de capital continuă să-i administreze şocuri dureroase:

---

[688] Ibid., 79.

[689] De fapt, în platforma economică oficială a ANC, în baza căreia sunt câştigate alegerile, se menţionează clar nevoia „creşterii sectorului public în domenii strategice prin [...] naţionalizare”. În plus, *Carta libertăţii* continuă să fie declaraţia-program a partidului.

[690] Marais, *South Africa,* 122. Notă de subsol: ANC, *Ready to Govern: ANC* Policy *Guidelines for a Democratic South Africa Adopted at the Naţional Conference,* 28–31 mai 1992, www.anc.org.za.

[691] Ken Wells, „U.S. Investment în South Africa Quickens”, *Wall Street Journal,* 6 octombrie 1994.

într-o singură lună, în 1996, randul pierde 20% din valoare, iar ţara îşi continuă hemoragia de capital, ca urmare a faptului că sud-africanii bogaţi își mută rezervele financiare în refugii tarifare *off-shore.*[692]

Mbeki îl convinge pe Mandela că venise momentul unei rupturi definitive cu trecutul. ANC avea nevoie de un plan economic complet nou, îndrăzneţ, şocant, care să comunice intenţiile guvernului într-un mod percutant, în tuşe dramatice pe care piaţa de capital să le perceapă ca o dovadă că ANC era pregătit să adopte *Consensul de la Washington.*

La fel ca în Bolivia, unde programul terapiei de şoc fusese pregătit cu discreţia unei operaţiuni militare secrete, în Africa de Sud doar câţiva dintre asociaţii cei mai apropiaţi ai lui Mbeki ştiau că se pregătea un nou program economic, foarte diferit de promisiunile colective făcute în perioada alegerilor din 1994. Toţi cei care fac parte din această echipă, scrie Gumede, „sunt obligaţi, sub jurământ, să păstreze secretul, întregul proces fiind învăluit în cea mai profundă confidenţialitate, ca nu cumva să prindă de veste aripa de stânga a partidului despre acest plan al lui Mbeki”.[693] Economistul Stephen Gelb, care participă la schiţarea noului plan, recunoaşte că „era vorba despre un caz extrem

---

[692] Gumede, *Thabo Mbeki and the Battle for the Soul of the ANC,* 88.
[693] Ibid., 87.

de reformă, de sus în jos, care urmărea să izoleze şi să confere autonomie decizională executivului în faţa eventualelor presiuni populare”.[694] (Întregul accent pus pe caracterul secret şi pe izolare este deosebit de ironic prin faptul că, sub tirania apartheidului, partidul putuse totuşi să pună în mişcare un proces participativ remarcabil din care se născuse *Carta libertăţii.* Acum însă, în noua ordine, partidul alegea să îşi ascundă planurile economice de propriul său electorat.)

În iunie 1996, Mbeki dezvăluie rezultatele acestui proces: era vorba despre un program neoliberal de terapie de şoc, prin care se urmărea extinderea procesului de privatizare, reducerea cheltuielilor bugetare ale statului, „flexibilizarea” forţei de muncă, înlăturarea barierelor comerciale şi reducerea controlului asupra fluxului de capital. Potrivit lui Gelb, ţelul suprem al acestui program era „de a le indica potenţialilor investitori intenţiile guvernului (şi, în mod specific, ale ANC) de a urma ortodoxia generală”.[695] Pentru a se asigura că mesajul era clar şi fără echivoc pentru agenţii de bursă din Londra şi New York, atunci când noul program economic este lansat oficial, Mbeki afirmă sarcastic, „numiţi-mă un adept al lui

[694] Marais, *South Africa,* 162.
[695] Ibid., 170.

Thatcher”.[696]

Terapia de şoc este întotdeauna legată de randamentul pieţei; parţial, aceasta este teoria care stă la baza ei. Piaţa de capital adoră excitaţia artificială, dar atent gestionată, al cărei rezultat este să provoace creşterea exponenţială a titlurilor de capital, de obicei în urma unei oferte de acţiuni publice, a unei fuziuni importante sau a angajării unui şef al executivului de notorietate. Atunci când economiştii îndeamnă ţările să anunţe introducerea unui program economic centrat pe terapia de şoc, sfatul lor se bazează parţial pe încercarea de a imita acest gen de eveniment de mare dramatism pentru a declanşa fluxul de investitori – diferenţa este că aici nu are loc vânzarea unor titluri individuale, ci vânzarea ţării respective. Răspunsul anticipat este „Cumpăraţi acţiuni argentiniene!” sau „Cumpăraţi titluri de rentă boliviene!” În contrapartidă, o abordare mai lentă, mai calculată ar putea fi mai puţin brutală, numai că ea lipseşte bursa de aceste bule de excitaţie, în timpul cărora se fac foarte mulţi bani. Terapia şocului este mereu un pariu important, iar în Africa de Sud acest pariu nu a funcţionat: măreţele acţiuni ale lui Mbeki nu reuşesc să atragă investiţii pe termen lung; singura consecinţă sunt pariurile speculative, care

[696] Gumede, *Thabo Mbeki and the Battle for the Soul of the ANC, 89.*

determină deprecierea şi mai accentuată a monedei naţionale.

Şocul aplicat la bază

„Noul convertit este întotdeauna mai zelos. Doreşte să mulţumească şi mai mult”, remarca scriitorul Ashwin Desai, stabilit în Durban, atunci când ne-am întâlnit să depănăm amintirile tranziţiei. Desai a fost închis în perioada luptei pentru eliberare şi consideră că există un paralelism între psihologia prevalentă în închisori şi comportamentul ANC-ului la guvernare. În închisoare, spunea el, „dacă îţi mulţumeşti gardianul, primeşti un statut mai bun. Iar această logică s-a transpus clar într-o serie de acţiuni ale societăţii sud-africane. Doreau să arate că erau nişte prizonieri model. Nişte prizonieri cu mult mai disciplinaţi decât se dovedeau celelalte ţări.”

Temelia ANC s-a dovedit însă rebelă în extrem, ceea ce a necesitat instituirea unei discipline suplimentare. Potrivit declaraţiilor făcute de Yasmin Sooka, unul dintre jurişti comisiei sud-africane pentru adevăr şi reconciliere, mentalitatea disciplinării permeează fiecare aspect al tranziţiei, inclusiv pe cel al justiţiei. După audierea mărturiilor care atestau torturarea, uciderile şi dispariţiile acestor victime pe parcursul mai multor ani,

comisia ajunge să dezbată compensaţiile necesare vindecării nedreptăţii suferite. Adevărul şi iertarea erau importante, însă la fel de importantă era problema compensaţiei acordate victimelor şi familiilor lor. Nu avea niciun sens să i se ceară noului guvern să facă plata acestor compensaţii, deoarece nu i se puteau imputa aceste crime şi orice sumă cheltuită pentru compensarea abuzurilor apartheidului însemnau bani deturnaţi de la construirea caselor şi a şcolilor pentru săracii naţiunii nou eliberate.

Unii dintre comisari considerau necesară forţarea corporaţiilor multinaţionale, care beneficiaseră de pe urma regimului de apartheid, să plătească aceste compensaţii. În final, comisia pentru adevăr şi reconciliere face modesta recomandare, numită „taxă pentru solidaritate”, de a se plăti, o singură dată, o taxă corporatistă de 1% prin care să fie strânse fonduri pentru compensarea acestor victime. Sooka se aştepta ca ANC-ul să susţină măcar această recomandare blândă; în schimb, guvernul Mbeki respinge orice sugestie de taxare sau de impunere a unor compensaţii sectorului corporatist, temându-se că un astfel de gest ar putea trimite un semnal anti-afaceri pieţelor de capital. Preşedintele a decis să nu facă sectorul corporatist responsabil şi nimic mai mult”, mi-a declarat Sooka. Într-un final,

guvernul acordă o parte din suma solicitată, luând aceşti bani din propriul buget, exact aşa cum se temuseră acei comisari că se va întâmpla.

Comisia sud-africană pentru adevăr şi reconciliere este frecvent dată exemplu de „clădire cu succes a păcii" şi exportată în diferite zone de conflict, din Sri Lanka până în Afganistan. Însă mulţi dintre cei care au fost direct implicaţi în acest proces rămân ambivalenţi. În martie 2003, când face public ultimul raport al comisiei, preşedintele acesteia, arhiepiscopul Desmond Tutu, îi confruntă pe jurnaliştii prezenţi cu problema libertăţii încă nesoluţionată. Puteţi explica cum este posibil ca o persoană neagră să se trezească dimineaţa într-un ghetou mizer, la aproape zece ani după câştigarea libertăţii? După care se duce să lucreze la oraş, în palatele ocupate în marea lor majoritate de albi? Nu ştiu de ce aceşti oameni nu spun «La dracu' cu pacea. La dracu' cu Tutu și Comisia lui»."[697]

Sooka, aflată acum la conducerea fundaţiei sud-africane pentru drepturile omului, spune că, deşi are impresia că audierile au vizat ceea ce ea descrie drept manifestări exterioare ale apartheidului, precum tortura, abuzurile severe şi dispariţiile", ele au lăsat „complet neatins"

[697] Ginger Thompson, „South African Commission Ends Its Work", *New York Times,* 22 martie 2003.

sistemul economic pe care l-au deservit aceste abuzuri, un ecou al rezervelor pe care le exprimase Orlando Letelier cu 30 de ani înainte, atunci când denunţa „miopia” mişcării pentru drepturile omului. Dacă ar fi avut posibilitatea reluării întregului proces, afirmă Sooka, „aş face totul complet diferit. Aş analiza *sistemele* de apartheid, mai precis, aş examina problematica pământului, aş analiza cu siguranţă rolul multinaţionalelor, cel jucat de industria minieră extrem de atent pentru că sunt convinsă că aici rezidă adevărata maladie a Africii de Sud... Aş analiza efectele sistematice ale politicilor de apartheid şi aş oferi *o singură* audiere [victimelor] torturii deoarece consider că atunci când te concentrezi asupra torturii fără să examinezi la ce servea acea tortură eşti pasibil să începi revizionismul istoriei adevărate.”

Reparaţii în sens invers

Faptul că ANC-ul tratează sumar recomandările comisiei de a solicita compensaţii din partea corporaţiilor este deosebit de nedrept, subliniază Sooka, pentru că guvernul continuă să plătească datoriile regimului de apartheid. În primul an după transferul puterii, noul guvern plăteşte 30 de miliarde de rand (aproximativ 4,5 miliarde de dolari americani) în dobânzi, sumă care păleşte în comparaţie cu

cea totală de 85 de milioane de dolari americani pe care guvernul o plăteşte în ultimă instanţă celor peste 19.000 de victime ale torturii şi uciderilor comise de regimul de apartheid, precum şi familiilor acestora. Nelson Mandela invocă povara acestei datorii externe drept singurul mare obstacol care a împiedicat respectarea angajamentelor asumate în *Carta libertăţii.* „Mai precis este vorba despre cele 30 de miliarde pe care nu le-am avut ca să construim locuinţele planificate înainte de guvernare, ceea ce nu ne-a permis să ne trimitem copiii la cele mai bune şcoli, să tratăm corespunzător problema şomajului şi să ne asigurăm că toată lumea beneficiază de demnitatea unui loc de muncă, a unui venit decent, de posibilitatea de a le oferi celor dragi hrană şi un adăpost deasupra capului... Suntem limitaţi de datoria pe care am mostenit-o.”[698]

În ciuda faptului că Mandela recunoaşte că plata facturilor apartheidului a devenit o povară hidoasă, partidul se opune tuturor sugestiilor de a se declara în imposibilitate de plată. Teama este că, în ciuda faptului că există o plângere legală întemeiată că aceste datorii sunt „odioase”, orice încercare de a nu le achita ar

[698] ANC, „The State and Social Transformation”, document de lucru, noiembrie 1996, www.anc.org.za; Ginger Thompson, „South Africa to Pay $3,900 to Each Family of Apartheid Victims”, *New York Times,* 16 aprilie 2003; interviu nepublicat luat lui Mandela de Cashdan, 2001.

putea face ca Africa de Sud să apară periculos de radicală în ochii investitorilor, devenind pasibilă de un alt şoc din partea pieţelor de capital. Dennis Brutus, un membru cu state vechi în ANC, fost prizonier pe insula Robben, intră frontal în acest zid de teamă. În 1998, văzând situaţia grea în care se afla guvernul, Brutus şi un grup de activişti sud-africani decid că cea mai bună cale de susţinere a cauzei este să pornească o mişcare intitulată „jubileul datoriilor”.[699] „Trebuie să recunosc că eram atât de naiv – mi-a mărturisit Brutus, acum în vârstă de 70 de ani – încât mă aşteptam ca guvernul să îşi exprime gratitudinea pentru faptul că cei de la baza societăţii abordau problema datoriei externe şi le ofereau guvernanţilor posibilitatea de a solicita remedierea situaţiei”. Spre uimirea lui însă, „guvernul ne-a repudiat spunându-ne: «Nu acceptăm sprijinul vostru»”.

Decizia ANC este cu atât mai frustrantă pentru activişti de seama lui Brutus tocmai prin prisma sacrificiilor tangibile făcute pentru efectuarea fiecărei plăţi. De exemplu, între 1997 şi 2004, guvernul sud-african a vândut 18 companii de stat în urma cărora a obţinut aproximativ 4 miliarde de dolari, din care aproape jumătate sunt cheltuiţi pentru plata dobânzii acestei

[699] Conceptul de „jubileu al datoriilor” provine din Vechiul Testament potrivit căruia, la fiecare cincizeci de ani, oamenii care fuseseră vânduţi în sclavie îşi recăpătau libertatea, iar terenurile care fuseseră confiscate în urma falimentului erau redobândite. (n.t.).

datorii.[700] Cu alte cuvinte, dincolo de faptul că ANC-ul nu respectă promisiunea iniţială făcută de Mandela de a „naţionaliza minele, băncile şi industria monopolurilor”, din cauza acestei datorii face exact opusul: vinde activele ţării pentru a-şi putea plăti datoriile făcute de cei care îi oprimaseră până atunci.

În plus, se pune problema destinaţiei acestor bani. În rundele negocierilor din perioada tranziţiei, echipa lui F.W. De Klerk solicită ca tuturor funcţionarilor publici să le fie garantate posturile, chiar după efectuarea transferului de putere, iar celor care îşi doreau să plece trebuiau să li se acorde pensii grase. Aceasta era o cerere extraordinară într-o ţară ca Africa de Sud, care nu avea practic un sistem de asigurări sociale propriu-zis şi, în ciuda acestui fapt, şi acest detaliu tehnic” a fost unul dintre subiectele la care ANC a cedat.[701] Această concesie are drept rezultat susţinerea costurilor a două aparate guvernamentale: propriul său guvern, dar şi guvernul albilor care fuseseră înlocuiţi de la putere. 40% din plăţile anuale ale datoriei ţării se duc către acest uriaş fond de pensii. Imensa majoritate a beneficiarilor acestor pensii sunt foştii funcţionari ai regimului

[700] Gumede, *Thabo Mbeki and the Battle for the Soul of the ANC,* 108.
[701] Ibid., 119.

de apartheid.[702][703]

Într-un final, Africa de Sud se alege cu un sistem de compensaţii ce funcţionează în sens invers, în care afacerile albilor, cu profituri enorme de pe urma forţei de muncă a negrilor, nu au plătit un cent la acest fond de compensaţii, în vreme ce victimele apartheidului continuă să trimită sume considerabile de bani torţionarilor lor. Şi cum pot strânge bani pentru acest act caritabil?

---

[702] De fapt, această povară, provenind din perioada regimului de apartheid, alimentează nivelul datoriei externe a ţării, făcând totodată ca miliarde de rand din aceste fonduri publice să nu poată fi folosite în alte scopuri sociale. O schimbare „tehnică" în contabilitate, efectuată în 1989, a schimbat sistemul de contribuţie dintr-un sistem „pay-as-you-go" al încasărilor curente, în care pensia este calculată în funcţie de contribuţiile efectuate în fiecare an, într-un sistem „complet subvenţionat", în care fondul de pensii trebuie să aibă lichidităţi care să-i permită să plătească, în orice moment, între 70% şi 80% din creanţele pe care le are – o situaţie cu care nu se poate confrunta niciodată în mod real. În consecinţă, acest fond s-a ridicat de la 30 de miliarde de rand în 1989, la peste 300 de miliarde în 2004 – putând astfel să fie calificat drept un şoc al datoriilor. În mod concret, toată această rezervă uriaşă de capital administrată de reprezentanţii acestui fond de pensii a fost securizată într-un loc inaccesibil folosirii sale în scopuri sociale precum construcţia de locuinţe, asigurări de sănătate sau alte servicii sociale de bază. Acordul cu privire la pensii a fost negociat de către Joe Slovo, legendarul lider al Partidului Comunist Sud-African, un lucru care continuă să fie şi astăzi în Africa de Sud o sursă inepuizabilă de resentimente.

[703] Partidul Comunist Sud-African, „The Debt Debate: Confusion Heaped on Confusion", noiembrie-decembrie 1998, www.sacp.org.za; Jeff Rudin, „Apartheid Debt: Questions and Answers", Alternative Information and Development Centre, 16 martie 1999, www.aide.org.za. Notă de subsol: Congress of South Africa Trade Unions, „Submission on the Public Investment Corporation Draft Bill", 25 iunie 2004, www.cosatu.org.za; Kudin, „Apartheid Debt"; South African Communist Party, „The Debt Debate".

Scoţând la vânzare activele statului: o formă modernă de spoliere pe care ANC a intenţionat să o evite acceptând să vină la masa negocierilor, în speranţa de a nu suferi exact ceea ce s-a petrecut în Mozambic. Spre deosebire de Mozambic însă, unde funcţionarii publici au distrus utilajele şi instalaţiile, după care şi-au umplut buzunarele şi au plecat de unde veniseră, în Africa de Sud această dezmembrare şi jefuire a statului continuă şi în prezent.

Când am ajuns în Africa de Sud, se apropia cea de-a cincizecia aniversare a semnării *Cartei libertăţii,* iar ANC a decis să marcheze ocazia cu un spectacol mediatic. Planul era ca Parlamentul să se mute pentru o zi de la impunătoarea sa reşedinţă din Cape Town, la mult mai umilele împrejurimi ale Kliptownului, unde *Carta* fusese ratificată întâia oară. Preşedintele sud-african, Thabo Mbeki, urma să folosească acest prilej pentru a schimba numele celei mai importante intersecţii a oraşului în Walter Sisulu Square of Dedication, un omagiu adus celui mai venerat lider ANC. De asemenea, Mbeki urma să mai inaugureze un nou monument dedicat *Cartei libertăţii* – un turn de cărămidă pe care fuseseră gravate, pe tăbliţe de piatră, cuvintele *Cartei* –, şi să aprindă o eternă „flacără a libertăţii”. Alături de acest

monument, se mai construia încă unul, intitulat Turnurile Libertăţii, un pavilion format din nişte stâlpi albi şi negri de beton, dorind să simbolizeze faimoasa clauză a *Cartei* în care se afirmă că „Africa de Sud aparţine tuturor celor care trăiesc în ea, negri şi albi”.[704]

Mesajul general al evenimentului era evident: în urmă cu cincizeci de ani, partidul promisese să aducă libertate în Africa de Sud, iar acum îşi îndeplinise promisiunea: era momentul în care ANC putea declara că „îşi îndeplinise misiunea”.

Şi totuşi se petrecea ceva ciudat cu acest eveniment. Kliptown – un district preorăşenesc de o sărăcie lucie, plin de cocioabe, de mizerie revărsată din conductele de canalizare şi cu o rată a şomajului de 72%, cu mult mai mare decât cea din vremea apartheidului –, părea mai mult un simbol al promisiunilor din *Carta libertăţii* care nu au fost îndeplinite decât fundalul unui eveniment mediatic bine regizat.[705] Aşa cum am aflat ulterior, evenimentul aniversar a fost organizat şi regizat de o entitate ciudată, numită Blue IQ, şi nu de ANC. Deşi, oficial, este o instituţie aparţinând guvernului regional, Blue IQ „operează într-o ambianţă construită cu o deosebită grijă pentru detalii, care dă senzaţia că ar fi o companie

---

[704] *Carta libertăţii.*

[705] Nomvula Mokonyane, „Budget Speech for 2005/06 Financial Year by MEC for Housing în Gauteng”, Speech ţinut în Camera legislativă Guateng pe 13 iunie 2005, www.info.gov.za.

aparţinând sectorului privat şi nu unui departament al guvernului”, după cum indică atrăgătoarea sa broşură, lucind într-un albastru intens. Scopul ei este să atragă noi investiţii străine în Africa de Sud, constituind o parte a programului ANC de „redistribuire prin dezvoltare”.

Blue IQ a identificat turismul ca o sursă majoră de dezvoltare, iar studiile sale de piaţă au arătat că pentru turiştii care vizitează Africa de Sud, o mare atracţie o constituie reputaţia mondială pe care o are ANC de a fi câştigat lupta împotriva oprimării. Sperând să profite de acest atu important, Blue IQ stabileşte că nu există vreun simbol mai puternic al triumfului sud-african împotriva adversităţii decât *Carta libertăţii.* În acest scop, agenţia lansează un proiect destinat transformării Kliptownului într-un parc turistic al *Cartei libertăţii,* „o destinaţie turistică de clasă mondială şi un sit de patrimoniu oferind turiştilor locali şi vizitatorilor internaţionali o experienţă unică”, un pachet turistic incluzând un muzeu, un mall cu magazine vânzând tema libertăţii şi un hotel al libertăţii din beton şi sticlă. Ceea ce este acum o mahala urmează să fie transformat într-o suburbie „dezirabilă şi prosperă” a Johannesburgului, în vreme ce mulţi dintre locuitorii săi vor fi mutaţi în alte mahalale, cu o

semnificaţie istorică mai mică.[706]

Planurile agenţiei Blue IQ de rebranding al Kliptownului urmează reţetele de comercializare ale pieţei libere, oferind stimulente care încurajează companiile să investească, sperând că acest lucru va crea ulterior locuri de muncă. Ceea ce este deosebit la acest proiect este faptul că în Kliptown, temelia pe care se sprijină întreaga infrastructură a efectului economic *trickle-down,* există o bucată de hârtie veche de 50 de ani pe care a fost scris un drum mult mai direct pentru eliminarea sărăciei. Redistribuiţi pământul pentru ca milioane de oameni să poată trăi de pe urma lui, solicitau întemeietorii *Cartei libertăţii,* şi luaţi înapoi minele pentru ca ceea ce este extras din ele să poată fi folosit pentru construcţia de locuinţe şi pentru crearea infrastructurii necesare creării locurilor de muncă. Cu alte cuvinte, scurtcircuitaţi intermediarii. Astfel de idei ar putea să pară multora o utopie populistă, numai că după atâtea experimente în spiritul Şcolii de la Chicago, eşuate, adevăraţii visători ar putea fi cei care mai cred că o idee precum cea a creării unui parc turistic cu tema *Carta libertăţii,* care a făcut cadouri corporaţiilor adâncind şi mai mult sărăcia celor mai nevoiaşi, ar putea rezolva

---

[706] Lucille Davie şi Mary Alexander, „Kliptown and the Freedom Charter”, June 27,2005, www.southafrica.info; Blue IQ, *The Plan for a Smart Province-Guateng.*

problemele economice şi de sănătate ale celor 22 de milioane de sud-africani care trăiesc încă în sărăcie.[707]

După mai mult de un deceniu de când Africa de Sud a pornit pe drumul thatcherismului, rezultatele acestui experiment de justiţie socială de tip *trickle-down* rămân scandaloase:

• Din 1994, anul preluării puterii de către ANC, numărul celor care trăiesc cu mai puţin de 1$ pe zi s-a dublat, de la 2 milioane, la 4 în 2006.[708]

• Între 1991 şi 2002, rata şomajului pentru negrii sud-africani a crescut de la 23% la 48%.[709]

• Dintre cei 35 de milioane de cetăţeni negri ai Africii de Sud, doar 5000 câştigă mai mult de 60000 de dolari americani anual. Numărul albilor în această categorie de venit este de douăzeci de ori mai mare, în vreme ce un număr însemnat câştigă mult mai mult.[710]

• Guvernul ANC a construit 1,8 milioane de locuinţe într-o perioadă în care 2 milioane de

---

[707] Gumede, *Thabo Mbeki and the Battle for the Soul of the ANC,* 215.
[708] Scott Baldauf, „Class Struggle: South Africa's New, and Few, Black Rich", *Christian Science Monitor,* 31 octombrie 2006; „Human Development Report 2006", United Naţions Development Programme, www.undp.org.
[709] „Africa de Sud: Statistici", *Le Monde Diplomatique,* septembrie 2006; Michael Wines şi Sharon Lafraniere, „Decade of Democracy Fills Gaps în South Africa", New *York Times,* 26 aprilie 2004.
[710] Simon Robinson, „The New Rand Lords".

oameni şi le-au pierdut.[711]

• Aproape 1 milion de oameni au fost evacuaţi de la fermele unde lucrau în primii zece de ani de democraţie.[712]

• Astfel de evacuări au avut ca rezultat creşterea cu 50% a numărului celor care trăiesc în adăposturi temporare. În 2006, mai mult de un sfert dintre sud-africani trăiau în cocioabe, în mahalale improvizate, fără apă potabilă sau electricitate.[713]

Poate că cea mai bună ilustrare a încălcării promisiunilor de libertate le constituie felul în care *Carta libertăţii* este acum privită în diferite părţi ale societăţii sud-africane. Nu cu mult timp în urmă, acest document reprezenta ameninţarea supremă adusă privilegiilor de care se bucura populaţia albă din Africa de Sud; astăzi, în schimb, ea este adoptată în întâlniri de afaceri şi în comunităţile închise ale acestora drept o declaraţie de bune intenţii, devenită brusc măgulitoare şi complet lipsită de ameninţare, precum manierele preţioase din lumea corporatistă. Numai că în zonele preorăşeneşti unde acest document a fost

---

[711] Michael Wines, „Shantytown Dwellers în South Africa Protest the Sluggish Pace of Change”, *New York Times,* 25 decembrie 2005.

[712] Mark Wegerif, Bev Russell and Irma Grundling, *Summary of Key Findings from the Naţional Evictions Survey* (Polokwane, South Africa: Nkuzi Development Association, 2005), 7, www.nkuzi.org.za.

[713] Wines, „Shantytown Dwellers în South Africa Protest...”.

adoptat, pe un câmp din Kliptown electrizat de aşteptări, promisiunile făcute atunci sunt prea dureroase ca să mai poată fi contemplate. Mulţi sud-africani au boicotat complet festivităţile jubiliare organizate de guvern. „Tot ce scrie în *Carta libertăţii* este foarte bun”, mi-a spus S’bu Zikode, unul dintre liderii acestei mişcări în continuă expansiune a locuitorilor în cocioabe. „Însă tot ce văd în ea este trădare.”

În final, cel mai convingător argument pentru abandonarea promisiunilor de redistribuire făcute în *Carta Libertăţii* a fost şi cel mai lipsit de imaginaţie: toată lumea face acelaşi lucru. Vishnu Padayachee a rezumat mesajul pe care conducerea ANC-ului îl primise încă de la început din partea „guvernelor occidentale, a FMI-ului şi Băncii Mondiale. Aceştia spuneau «Lumea s-a schimbat; nimic din toată vorbăria asta de stânga nu mai înseamnă nimic; acesta este singurul lucru care contează astăzi în lume».” După cum scria Gumede, „a fost un atac sălbatic pentru care ANC era complet nepregătit. Lideri economici cheie vizitau în mod regulat sediile centrale ale unor organizaţii internaţionale precum Banca Mondială sau FMI-ul şi, în perioada 1992–1993, mai mulţi membri ai ANC-ului, mulţi dintre aceştia neavând niciun fel de pregătire economică luau parte la programe prescurtate de training la şcoli

internaţionale de business, bănci de investiţii, institute pentru politici economice şi Banca Mondială, unde erau «îndopaţi cu un regim alimentar de idei neoliberale». Era o experienţă ameţitoare. Nu se mai întâmplase vreodată ca un guvern în aşteptarea învestiturii să fie atât de curtat de comunitatea internaţională."[714]

Mandela primeşte o doză deosebit de mare de astfel de presiune colegială[715] elitistă atunci când se întâlneşte cu liderii europeni la Forumul economic mondial de la Davos din 1992. Atunci când le spune că ceea ce îşi dorea Africa de Sud era tot atât de radical pe cât fusese Planul Marshall, la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, este contrazis de ministrul finanţelor din Olanda, care respinge paralelismul situaţiei. „Asta era ceea ce înţelesesem la vremea respectivă. Dar economiile lumii sunt interdependente. Procesul globalizării se adânceşte. Nicio economie nu se poate dezvolta separat de economiile altor ţări."[716]

În timpul în care liderii, inclusiv Mandela, făceau turul de onoare al globalizării, li se repeta constant că până şi cele mai de stânga guverne au adoptat *Consensul de la*

---

[714] Gumede, *Thabo Mbeki and the Battle for the Soul of the* ANC, 72. Citat în interior: Asghar Adelzadeh, „From the RDP to GEAR: The Gradual Embracing of Neo-liberalism în Economic Policy" *Transformation* 31, 1996.

[715] În orig. *Peer pressure* (n. t.).

[716] Ibid., 70.

Washington: comuniştii din Vietnam şi China au făcut acest lucru, la fel şi liderii sindicali din Polonia şi social-democraţii din Chile, scăpaţi în sfârşit de Pinochet. Până şi ruşilor li se arătase lumina neoliberalismului; la vremea când ANC-ul se afla în cele mai acerbe runde de negocieri, Moscova era cuprinsă de o adevărată frenezie corporatistă, vânzându-şi activele de stat foştilor activişti deveniţi peste noapte antreprenori. Dacă până şi Moscova cedase, cum ar fi putut atunci o adunătură de luptători pentru libertate din Africa de Sud să reziste acestei covârşitoare maree globale?

Cel puţin acesta era mesajul pe care-l propagau toţi avocaţii, economiştii sau asistenţii sociali din care se constituia rapid extensibila industrie a „tranziţiei”: acele echipe de experţi, care migrează între ţări devastate de războaie şi oraşe pustiite de criză, făcându-le cadou acestor politicieni covârşiţi de noutatea situaţiei ultimele mostre ale celor mai bune practici implementate în Buenos Aires, cea mai înălţătoare poveste de succes din Varşovia sau cel mai înspăimântător răget al „tigrilor asiatici”. „Tranzitologiştii” (aşa cum îi numeşte politologul Stephen Cohen de la Universitatea din New York), au un avantaj intrinsec asupra politicienilor pe care îi consiliază: constituie o clasă hiper-mobilă, în vreme ce liderii mişcărilor de eliberare sunt într-un mod esenţial

introspectivi.[717] Prin însăşi natura lor, oamenii care conduc transformările naţionale de mare intensitate trădează îngustime atunci când se concentrează asupra propriilor lor naraţiuni şi luptelor care se dau între ei, fiind adeseori incapabili să acorde atenţie lumii exterioare. Acest lucru este regretabil deoarece liderii ANC ar fi putut observa nişte realităţi complet diferite dacă ar fi avut ocazia să vadă ei înşişi ceea ce se petrecea cu adevărat la Moscova, Varşovia, Buenos Aires sau Seul.

Capitolul 11

Rugul unei tinere democraţii
Rusia alege „Soluţia Pinochet”

„Părţi dintr-un oraş vibrant nu pot fi scoase la licitaţie fără a se lua în considerare tradiţiile locale, chiar dacă ele pot părea ciudate unor vizitatori străini... Chiar şi aşa, acestea sunt tradiţiile noastre, iar acesta este oraşul nostru. Am trăit multă vreme sub dictatura comunistă, dar am descoperit acum că viaţa sub dictatura oamenilor de afaceri nu este cu nimic mai bună. Acestor afacerişti nu le pasă câtuşi de puţin în ce ţară se află.

---

[717] Stephen F. Cohen, *Failed Crusade: America and the Tragedy of Post-Communist Russia* (New York: W. W. Norton Company, 2001), 30.

Grigori Gorin, scriitor rus, 1993[718]

Răspândiţi adevărul: legile economice sunt la fel cu legile ingineriei. Un set de legi funcţionează pretutindeni.

Lawrence Summers, economist-şef la Banca Mondială, 1991[719]

Când preşedintele sovietic Mihail Gorbaciov merge la Londra, în iulie 1991, pentru a participa la primul său Summit G7, are toate motivele să se aştepte la o primire rezervată eroilor. În ultimii trei ani, el se dovedise a fi un om care nu păşea, ci plutea pe scena afacerilor internaţionale, încântând presa, semnând tratate pentru dezarmare şi culegând premii pentru pace, inclusiv Premiul Nobel, care i-a fost decernat în 1990.

Reuşise chiar un lucru imposibil de imaginat până atunci: să câştige simpatia publicului american. Liderul rus se dovedeşte atât de diferit de caricaturile Imperiului Răului, încât presa americană îi acordă porecla simpatică de „Gorby”, iar în 1987 revista *Time* ia decizia, riscantă la acea vreme, de a-l numi „Omul

---

[718] Boris Kagarlitsky, *Square Wheels: How Russian Democracy Got Derailed,* trad. Leslie A. Auerbach et al. (New York: Monthly Review Press, 1994), 191.

[719] William Keegan, *The Spectre of Capitalism: The Future of the World Economy After the Fall of Communism* (London: Radius, 1992), 109.

anului”. Editorii revistei îşi explică decizia luată prin faptul că, spre deosebire de predecesorii săi („nişte balauri cu căciuli de blană”), Gorbaciov era un Ronald Reagan al Rusiei – „versiunea de la Kremlin a Marelui Comunicator”. Comitetul care i-a decernat premiul Nobel a declarat că, mulţumită muncii sale, „sperăm să sărbătorim chiar în acest moment sfârşitul Războiului Rece”.[720]

La începutul anilor ’90, prin politicile sale gemene de *glasnost* (deschidere) şi *perestroika* (restructurare), Gorbaciov duce Uniunea Sovietică pe calea unui remarcabil proces de democratizare: aduce libertatea presei, parlamentul, consiliile locale, preşedintele şi vice-preşedintele devin instituţii supuse procesului electoral, iar Curtea Constituţională devine independentă. În privinţa economiei, Gorbaciov porneşte pe un drum în care piaţa liberă coexistă cu un sistem de asigurări sociale puternic şi în care industriile-cheie sunt păstrate sub controlul statului: un proces pentru a cărui finalizare el estimează că ar fi avut nevoie de circa 10–15 ani. Ţelul său final era să construiască un sistem social democrat, pe model scandinav, „un far al socialismului pentru

[720] George J. Church, „The Education of Mikhail Sergeyevich Gorbachev”, *Time,* 4 ianuarie 1988; Gidske Anderson, „The Nobel Peace Prize 1990 Presentation Speech”, www.nobelprize.org.

întreaga umanitate”.[721]

La început părea că Occidentul şi-ar fi dorit ca Gorbaciov să reuşească să deschidă economia sovietică în vederea transformării acesteia după un model apropiat celui suedez. Comitetul pentru decernarea premiului Nobel a comentat în mod explicit că acesta constituia un mod de a-şi oferi ajutorul în perioada tranziţiei: „o mână de ajutor într-un moment în care este nevoie de el”. În timpul unei vizite la Praga, Gorbaciov spune clar că nu poate face acest lucru de unul singur: „Aşa cum fac alpiniştii atunci când urcă în coardă, naţiunile lumii pot fie să urce împreună către vârf, fie să cadă împreună în abis.”[722]

De aceea, evenimentele care se petrec la Summitul G7 sunt complet neaşteptate. Mesajul cvasi-unanim pe care îl primeşte Gorbaciov de la liderii statelor prezente este că, dacă nu va adopta imediat terapia unor şocuri economice radicale, ei vor tăia coarda şi îl vor lăsa să cadă în prăpastie. „Sugestiile ritmului şi metodelor pentru efectuarea acestei tranziţii au fost uimitoare”, scria Gorbaciov după eveniment.[723]

Polonia tocmai îşi completase prima rundă de

---

[721] Marshall Pomer, *Introduction,* în *The New Russia: Transition Gone Awry,* coord. Lawrence R. Klein şi Marshall Pomer (Stanford: Stanford University Press: 2001), 1.

[722] Anderson, „The Nobel Peace Prize 1990 Presentation Speech”; Church, „The Education of Mikhail Sergeyevich Gorbachev”.

[723] Mihail Gorbaciov, Prefaţă, în Klein şi Pomer, coord., *The New Russia,* xiv.

terapie a şocurilor, sub tutelajul oferit de FMI în colaborare cu Jeffrey Sachs, iar consensul exprimat de prim-ministrul britanic John Major, de preşedintele american George H. W. Bush, de prim-ministrul canadian Brian Mulroney şi de prim-ministrul japonez, Toshiki Kaifu, era că Uniunea Sovietică trebuia să urmeze exemplul Poloniei într-un tempo şi mai susţinut decât aceasta. După întâlnire, Gorbaciov primeşte din partea FMI-ului, a Băncii Mondiale şi a tuturor celorlalte instituţii creditoare mondiale aceleaşi ordine de a porni la drum fără întârziere. Către sfârşitul acelui an, când Rusia cere ajutor în privinţa datoriei externe pentru evitarea unei crize economice catastrofale, răspunsul brutal a fost că datoriile trebuiau onorate.[724] Vremurile în care Sachs reuşea să obţină ajutor pentru datoriile acumulate de Polonia se schimbaseră în mult mai rău.

Ceea ce a urmat – dizolvarea Uniunii Sovietice, eclipsarea lui Gorbaciov de către Elţîn, precum şi tumultuosul parcurs al terapiei de şoc în Rusia – reprezintă un capitol exhaustiv documentat în istoria contemporană. Şi totuşi,

[724] Raportul comun extraordinar solicita „reforma radicală”, insistând totodată că graniţele trebuiau să fie deschise comerţului simultan oricărui plan de stabilizare, acel doi-pentru-unu special, discutat de Dani Rodrik în Capitolul 8. Fondul Monetar Internaţional, Banca Mondială, Organizaţia pentru Cooperare Economică şi Dezvoltare, Banca Europeană pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare, *Economia URSS: Sumar şi Recomandări* (Washington, DC: World Bank, 1990); interviul autoarei cu Jeffrey Sachs, octombrie 2006, New York.

această poveste este adeseori relatată în limbajului de lemn al „reformei”, un discurs atât de generic, încât ascunde una dintre cele mai mari crime comise împotriva unei democraţii din istoria modernă. Rusia, ca şi China, este obligată să aleagă între un program economic produs de Şcoala de la Chicago şi o revoluţie democratică autentică. Confruntaţi cu acest gen de pact faustian, liderii chinezi şi-au atacat propriul popor pentru a se asigura că democraţia nu avea să interfereze cu planurile lor de instituire a economiei de piaţă. Cazul Rusiei era diferit: revoluţia democratică era deja începută – astfel, pentru a i se băga pe gât un program economic construit de Şcoala de la Chicago, programul paşnic şi promiţător pe care îl începuse Gorbaciov trebuia să fie întrerupt violent, pentru ca ulterior să fie schimbat cu 180°.

Gorbaciov ştia că singurul mod de a impune genul de terapie de şoc pe care-l recomandau membrii G7 şi FMI-ul era prin forţă, aşa cum o făcuseră mulţi în Occident, dorindu-şi cu ardoare implementarea acestor politici. Într-un articol celebru, publicat în 1990 în revista *The Economist,* Gorbaciov era îndemnat cu stăruinţă să adopte „o autoritate neşovăielnică în actul guvernării... pentru a nimici rezistenţa care a blocat până acum reforma economică

importantă”.[725] La doar două săptămâni după ce Comitetul pentru decernarea premiului Nobel declarase sfârşitul Războiului Rece, *The Economist* îl îndemna pe Gorbaciov să ia exemplul unuia dintre cei mai notorii ucigaşi din această perioadă. Purtând titlul „Mihail Sergheevici Pinochet”, articolul conchidea că, şi în cazul în care acest sfat ar fi putut cauza „vărsare de sânge... [,] există posibilitatea angajării Uniunii Sovietice pe drumul deschis de Pinochet în economia liberală”. Dar lucrurile nu se opreau aici, *The Washington Post* era dispus să meargă şi mai departe. În august 1991, cotidianul publică un articol cu titlul „Chile [din perioada lui] Pinochet, un model pragmatic pentru economia sovietică”. În articol se susţinea ideea unei lovituri de stat pentru înlocuirea prea lentului Gorbaciov, singura îngrijorare a lui Michael Schrage, autorul articolului, fiind aceea că opozanţii preşedintelui sovietic „nu beneficiau nici de priceperea şi nici de susţinerea care să le permită să urmeze exemplul lui Pinochet”. Astfel de pucişti, scria Schrage, ar trebui să ia ca model „un despot care chiar ştia cum să conducă un puci militar: generalul chilian ieşit la pensie, Augusto Pinochet”.[726]

---

[725] „Order, Order”, *The Economist,* 2 decembrie 1990.

[726] *Ibid.;* Michael Schrage, „Pinochet’s Chile a Pragmatic Model for Soviet Economy”, *Washington Post,* 23 august 1991.

În curând însă, Gorbaciov se confruntă cu un adversar dornic să joace rolul de Pinochet al Rusiei. Această persoană este Boris Elţîn, cel care, deşi deţinea poziţia de preşedinte al Rusiei, aspira la poziţia deţinută de Gorbaciov, care conducea întreaga Uniune Sovietică. Toată această situaţie avea să se schimbe dramatic pe 19 august 1991, la o lună de la Summitul G7. Un grup de militari din vechea gardă a Partidului Comunist ordonă tancurilor să înconjoare sediul parlamentului, numit Casa Albă. Într-o încercare de a stăvili procesul democratizării, aceştia ameninţă că vor ataca sediul primului parlament ales democratic. În mijlocul unei mulţimi de ruşi hotărâţi să îşi apere noua democraţie, Elţîn foloseşte unul dintre acele tancuri drept podium pentru un speech în care denunţă agresiunea, numind-o „o încercare cinică de lovitură de stat, din partea unor oameni cu vederi de dreapta”.[727] Tancurile se retrag, iar Elţîn pozează drept apărătorul curajos al democraţiei. Unul dintre demonstranţii care au umplut străzile în ziua aceea descria evenimentele astfel: „A fost prima dată când am simţit că aş putea efectiv să influenţez situaţia din ţara mea. Sufletele noastre aveau aripi. Era o senzaţie profundă de

[727] *Return of the Czar,* un episod din *Frontline* [serial televizat PBS], producător Sherry Jones, difuzat 9 mai 2000.

unitate. Ne simţeam invincibili”.[728]

La fel se simţea şi Elţîn. Ca lider, el era antiteza lui Gorbaciov. În vreme ce Gorbaciov proiecta o imagine a bunelor maniere şi a sobrietăţii (una dintre cele mai controversate măsuri întreprinse de el constituind-o iniţierea unei campanii agresive împotriva consumului de votcă), despre Elţîn se auzise că era beţiv şi lacom. Anterior loviturii de stat, mulţi ruşi manifestaseră rezerve cu privire la acest om, dar acum el salvase democraţia de ameninţarea unei lovituri de stat, iar acest lucru îl făcea, cel puţin pentru moment, un fel de erou popular.

Elţîn îşi pariază imediat capitalul politic acumulat pentru a-şi mări puterea politică. Ştiind că, atâta vreme cât Uniunea Sovietică rămânea intactă, el urma să deţină mai puţină putere decât Gorbaciov, în decembrie 1991 întreprinde o mişcare politică magistrală. Se aliază cu alte două republici sovietice pentru a dizolva Uniunea Sovietică şi pentru a-l forţa astfel pe Gorbaciov să demisioneze. Abolirea Uniunii Sovietice, „singura ţară pe care cei mai mulţi dintre sovietici o cunoscuseră vreodată”, imprimă un şoc profund spiritului rus, constituind, conform afirmaţiilor analistului politic Stephen Cohen, primul dintre cele „trei şocuri traumatizante” pe care ruşii urmau să le

[728] Vadim Nikitin, „’91 Foes Linked by Anger and Regret”, *Moscow Times,* 21august 2006.

sufere în următorii trei ani.[729]

Jeffrey Sachs se afla la Kremlin în ziua în care Elţîn anunţă dizolvarea Uniunii Sovietice. Sachs îşi aduce aminte cum preşedintele Rusiei a spus atunci: „ «Domnilor, doresc să vă aduc la cunoştinţă sfârşitul Uniunii Sovietice...» Am spus: «Doamne, un asemenea lucru se petrece o dată într-un secol. Este cel mai incredibil lucru care poate fi imaginat; aceasta este adevărata eliberare; haideţi să-i ajutăm pe aceşti oameni.»”[730] Elţîn îl invitase pe Sachs în Rusia să-i fie consilier, iar Sachs depăşeşte toate aşteptările: „Dacă Polonia a putut-o face, la fel se va întâmpla şi cu Rusia”, a declarat el.[731]

Dar Elţîn nu dorea numai sfaturi, el îşi dorea acea tavă de aur pe care Sachs strânsese fonduri în Polonia. „Singura speranţă pe care o aveam – a spus Elţîn – erau promisiunile făcute de Grupul celor şapte ţări industrializate (G7) de a ne acorda mari sume de bani, în ajutor financiar.”[732] Sachs îi spune lui Elţîn că, dacă Moscova ar fi fost dispusă să adopte o strategie de „Big Bang” pentru instaurarea unei economii capitaliste, el era încrezător că ar fi putut

---

[729] Stephen F. Cohen, „America’s Failed Crusade în Russia”, *The Nation,* 28 februarie 1994.

[730] Interviul autoarei cu Jeffrey Sachs.

[731] Peter Passell, „Dr. Jeffrey Sachs, Shock Therapist”, *New York Times,* 27 iunie 1993.

[732] Peter Reddaway şi Dmitri Glinski, *The Tragedy of Russia’s Reforms: Market Bolshevism against Democracy* (Washington, DC: United States Institute for Peace Press, 2001), 291.

strânge o sumă în jurul a 15 miliarde de dolari.[733] Era nevoie de ambiţie şi de o mişcare rapidă. Însă ceea ce nu ştia Elţîn era că norocul lui Sachs se apropia de sfârşit.

Conversia Rusiei la capitalism avea multe lucruri în comun cu abordarea avută de oficialii corupţi ai Chinei, împotriva cărora se dezlănţuiseră protestele din Piaţa Tiananmen, cu doi ani înainte. Primarul Moscovei pretinde că existau cu adevărat doar două opţiuni pentru demontarea economiei centralizate: „Proprietatea putea fi împărţită egal între toţi membrii societăţii sau cele mai bune bucăţi puteau fi date liderilor acesteia... Mai precis, este vorba despre abordarea democratică şi cea nomenclaturistă, a activiştilor de partid.”[734] Elţîn adoptă de urgenţă cea de-a doua opţiune. La sfârşitul anului 1991, el face parlamentului o propunere neortodoxă: dacă parlamentarii aveau să-i acorde puteri speciale, în virtutea cărora putea să adopte legi prin decret, fără să mai aibă nevoie de votul parlamentului, pentru un an de zile, el avea să le ofere în schimb un sistem economic sănătos şi plin de vigoare. Elţîn le cere acestora să-l învestească cu puteri pe care le au numai dictatorii şi care nu au ce căuta într-un sistem democratic, iar

[733] Jeffrey D. Sachs, *The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time* (New York: Penguin Books, 2005), 137.
[734] Reddaway şi Glinski, *The Tragedy of Russia's Reforms,* 253.

parlamentul, recunoscător pentru rolul jucat în timpul încercării de lovitură de stat şi aflat într-o nevoie disperată de ajutor financiar, i le acordă. Răspunsul parlamentului dat solicitării lui Elţîn este pozitiv, acordându-i-se în consecinţă un an de puteri absolute în care să refacă economia Rusiei.

Elţîn reuneşte imediat o echipă de economişti, mulţi dintre membrii acesteia făcând parte dintr-un club înfiinţat în ultimii ani de comunism şi format din cititori avizi ai literaturii care preamărea piaţa liberă, în care erau dezbătute textele fundamentale ale Şcolii de la Chicago şi felul în care aceste teorii ar putea fi aplicate în Rusia. În ciuda faptului că niciunul dintre membrii acestui club nu studiase în Statele Unite, ei erau atât de devotaţi ideilor lui Milton Friedman, încât presa de specialitate din Rusia începe să se refere la echipa lui Elţîn cu numele de „băieţii de la Chicago”, o trimitere la titlul original, ceea ce se potriveşte ca o mănuşă contextului economiei de piaţă neagră din Rusia. În Occident, în schimb, termenul de referinţă preferat era cel de „tineri reformatori”. Conducătorul acestui grup era Egor Gaidar, pe care Elţîn îl numeşte în unul dintre cele două posturi de viceprim-ministru. Piotr Aven, ministru în cabinetul lui Elţîn, în perioada 1991–1992, şi el unul dintre acoliţi, spunea despre această fostă clică: „Identificarea cu Dumnezeu,

un lucru care decurgea natural din convingerea superiorităţii lor incontestabile era, din păcate, tipică reformatorilor noştri."[735]

Trecând în revistă membrii acestui grup ajuns brusc la putere, cotidianul rus *Nezavisimaya Gazeta* observa o evoluţie politică uimitoare, potrivit căreia „pentru prima dată Rusia urmează să aibă un guvern format din liberali care se consideră drept moştenitori ai lui Friedrich von Hayek şi ai Şcolii de la Chicago, conduse de Milton Friedman". Politicile acestora erau „clare: stabilizare financiară strictă, realizată în conformitate cu reţetele terapiei de şoc". Concomitent cu numirea în funcţie a acestor personaje, nota cotidianul moscovit, Elţîn îl numeşte pe Iuri Skokov, recunoscut ca un personaj cu mână forte, „responsabil pentru apărare şi departamentele aparatului represiv: armata, ministerul afacerilor interne şi comitetul pentru siguranţa naţională". Aceste decizii de numire în funcţie sunt evident interconectate: „Probabil că puternicul Skokov poate asigura o stabilitate strictă în politică, în vreme ce «puternicii» economişti asigură acelaşi lucru pentru economie". Articolul se încheia cu următoarea concluzie: „Nu va fi nicio surpriză

---

[735] *The Agony of Reform,* un episod din *Commanding Heights: The Battle for the World Economy* [serial televizat PBS], producători executivi Daniel Yergin şi Sue Lena Thompson, producător al serialului William Cran (Boston: Heights Productions, 2002); Reddaway şi Glinski, *The Tragedy of Russia's Reforms,* 237, 298.

dacă rezultatul va fi o încercare de a construi pe plan local un sistem de genul celui instituit de Pinochet, în care rolul băieţilor de la Chicago va fi jucat de echipa lui Gaidar."[736]

Pentru a le oferi susţinere ideologică şi tehnică băieţilor de la Chicago ai lui Elţîn, guvernul Statelor Unite subvenţionează costurile aferente experţilor însărcinaţi fie cu scrierea decretele de privatizare, fie cu lansarea unei burse de valori, după modelul celei de la New York sau cu proiectarea unei pieţe a fondurilor mutuale în Rusia. În toamna anului 1992, USAID acordă un contract în valoare de 2,1 milioane de dolari Institutului pentru dezvoltare internaţională de la Harvard, care trimite echipe de tineri avocaţi şi economişti pentru a consilia echipa lui Gaidar. În mai 1995, Universitatea din Harvard îl numeşte pe Sachs în postul de director al Institutului, ceea ce înseamnă că el a jucat concomitent două roluri în perioada reformei în Rusia: şi-a început activitatea în calitate de consilier independent al lui Elţîn, iar ulterior a devenit coordonatorul departamentului din Rusia al Harvardului, subvenţionat de guvernul Statelor Unite.

Încă o dată, un grup care se autoproclamase revoluţionar se strânge în secret pentru a

---

[736] Mikhail Leontyev, „Two Economists Will Head Russian Reform; Current Digest of the Soviet Press", *Nezavisimaya Gazeta,* 9 noiembrie 1991, rezumatul disponibil în data de 11 decembrie 1991.

elabora un plan economic radical. Aşa cum îşi aminteşte Dimitri Vasiliev, unul dintre reformatorii-cheie ai grupului, „la început, nu aveam niciun angajat, nici măcar o secretară. Nu aveam niciun fel de echipament, nu aveam nici măcar un fax. În aceste condiţii, am reuşit totuşi, în doar o lună şi jumătate, să scriem un program exhaustiv de privatizare, precum şi un set de douăzeci de legi normative... Era cu adevărat o perioadă romantică.”[737]

Pe 28 octombrie 1991, Elţîn anunţă încetarea controlului preţurilor, prognozând că „liberalizarea preţurilor va pune totul în ordine”.[738] „Reformatorii” au aşteptat doar o săptămână după demisia lui Gorbaciov ca să lanseze programul lor economic al terapiei de şoc, cel de-al doilea dintre cele trei şocuri traumatizante. Programul de terapie a şocului includea o serie de politici de comerţ liber, precum şi prima fază a privatizării la foc continuu a celor aproximativ 225.000 de întreprinderi de stat.[739]

„Ţara a fost luată prin surprindere de programul Şcolii de la Chicago”, îşi aminteşte unul dintre consilierii economici ai echipei lui

---

[737] Chrystia Freeland, *Sale of the Century: Russia’s Wild Râde front Communism to Capitalism* (New York: Crown, 2000), 56.

[738] Boris Elţîn, „Speech to the RSFSR Congress of People’s Deputies”, 28 octombrie 1991.

[739] David Meclintick, „How Harvard Lost Russia”, *Institutional Investor,* 1 ianuarie 2006.

Elţîn.[740] Surpriza a fost deliberată, ea constituind o parte din strategia lui Gaidar de a implementa un program de schimbări atât de neaşteptat şi de rapid, încât să facă imposibilă orice rezistenţă. Problema cu care s-a confruntat echipa sa a fost cea obişnuită: planurile le erau obstrucţionate de ameninţarea care venea din partea democraţiei. Ruşii nu îşi doreau ca redistribuirea avuţiei lor naţionale să fie făcută de un Comitet Central al Partidului Comunist, dar mulţi credeau cu fermitate în redistribuire şi într-un rol activ al guvernului în acest proces. Potrivit sondajelor de opinie efectuate în 1992, 67% din ruşi considerau, la fel ca susţinătorii Solidarităţii în Polonia, că modul cel mai echitabil de privatizare a activelor statului comunist trebuia făcut prin intermediul cooperativelor muncitoreşti, în vreme ce 79% dintre aceştia considerau că menţinerea ocupării totale a forţei de muncă ar fi trebuit să constituie una dintre priorităţile fundamentale ale guvernului.[741] Aceste rezultate însemnau că, în cazul în care echipa lui Elţîn ar fi supus aceste planuri dezbaterii publice, în loc să le lanseze printr-un atac înşelător, dezlănţuit asupra unui public profund dezorientat, revoluţia Şcolii de la

---

[740] Georgi Arbatov, „Origins and Consequences of Shock Therapy”, în Klein şi Pomer, coord., *The New Russia,* 171.

[741] Vladimir Mau, „Russia”, în *The Political Economy of Policy Reform,* coord. John Williamson (Washington, DC: Institute for Internaţional Economics, 1994), 435.

Chicago nu ar fi avut nicio şansă de câştig.

Vladimir Mau, consilier al lui Elţîn în această perioadă, explică cum „cele mai favorabile condiţii pentru reformă” sunt cele oferite de „un public confuz, obosit de lupta politică anterioară... Acesta a fost motivul pentru care guvernul a fost atât de încrezător, în ajunul anunţului liberalizării preţurilor, că o confruntare socială de proporţii era imposibilă, iar guvernul nu avea cum să fie răsturnat de la putere de o revoltă populară.” Marea majoritate a ruşilor – 70% dintre ei – se opuneau liberalizării preţurilor, explica el, dar „puteam vedea că oamenii continuau să se concentreze, la fel ca în trecut, asupra recoltei propriilor răsaduri şi, în general, asupra propriilor circumstanţe economice”.[742]

Joseph Stiglitz, care, la vremea respectivă, deţinea poziţia de economist-şef la Banca Mondială, descrie mentalitatea care-i ghida pe aceşti terapişti ai şocului. Metaforele sale au intrat în folclor: „Numai o abordare de *blitzkrieg* în perioada «ferestrei oportunităţii» create de «ceaţa tranziţiei» ar putea aduce aceste schimbări, înainte ca populaţia să aibă şansa să se organizeze pentru a-şi proteja interesele definite în perioada anterioară.”[743] Cu alte

---

[742] *Ibid.,* 434–435.

[743] Joseph E. Stiglitz, *Preface,* în Klein şi Pomer, coord., *The New Russia,* xxii.

cuvinte, doctrina şocului.

Stiglitz îi numea pe reformatorii ruşi „bolşevicii economiei de piaţă” din cauza afinităţii lor pentru revoluţiile-cataclism.[744] Cu toate acestea, în timp ce primii bolşevici intenţionaseră să îşi construiască economia centralizată pe vestigiile vechiului stat, noii bolşevici ai economiei de piaţă credeau într-un fel de magie: în cazul în care s-ar fi creat condiţiile optime pentru obţinerea profitului, ţara avea să se reconstruiască de la sine, fără să mai fie nevoie de planificare economică. (Această credinţă va reapărea zece ani mai târziu în Irak).

Elţîn face o serie de promisiuni hazardate, potrivit cărora „pentru aproximativ şase luni, lucrurile vor fi şi mai dificile”, dar, în scurt timp, economia va intra pe un făgaş ascendent şi nu va trece mult până când Rusia se va transforma într-un gigant economic, una dintre primele patru economii ale lumii.[745] Această logică a distrugerii creative a dus la o creativitate modestă şi la o distrugere exponenţială. După numai un an, devastarea produsă de terapia de şoc atinsese proporţiile unui cataclism: milioane de oameni din clasa de mijloc îşi pierd economiile de o viaţă pentru că banii se

---

[744] Joseph E. Stiglitz, *Globalization and Its Discontents* (New York: W. W. Norton Company, 2002), 136.

[745] Elţîn, „Speech to the RSFSR Congress of People’s Deputies”.

devalorizează, iar oprirea subită a subvenţiilor de stat face ca milioane de muncitori să nu îşi mai primească salariile luni de zile.[746] Consumul mediu al populaţiei ruse se reduce cu 40% în 1992 faţă de 1991, iar o treime din populaţie ajunge acum să trăiască sub pragul minim de sărăcie.[747] Cei care făcuseră parte din clasa de mijloc sunt nevoiţi să îşi vândă bunurile personale la tarabe improvizate – nişte acte disperate, pe care economiştii Şcolii de la Chicago le caracterizau drept o dovadă a spiritului „antreprenorial", ce urma să dea naştere în scurt timp unei renaşteri capitaliste, din fiecare bijuterie de familie şi blazer second-hand vândute de aceşti oameni nevoiaşi.[748]

La fel ca în Polonia, ruşii îşi recapătă în cele din urmă echilibrul, începând să ceară oprirea acestei aventuri economice sadice („încetaţi experimentele" era unul dintre graffitiurile populare în acea perioadă, scrise pe zidurile Moscovei). Sub presiunea electoratului, parlamentul ales – aceeaşi instituţie care susţinuse ascensiunea lui Elţîn la putere – decide că e timpul să-i oprească pe Elţîn şi clica lui de băieţi de la Chicago. În decembrie 1992,

---

[746] Stephen F. Cohen, „Can We 'Convert' Russia?" *Washington Post,* March 28, 1993; Helen Womack, „Russians Shell Out as Cashless Society Looms", *The Independent* (Londra), 27 august 1992.

[747] *Russian Economic Trends,* 1997, pag. 46, citat în Thane Gustafson, *Capitalism Russian-Style* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 171.

[748] *The Agony of Reform.*

parlamentul votează demiterea lui Gaidar, iar trei luni mai târziu, în martie 1993, îi revocă puterile speciale acordate lui Elţîn, prin care i se permisese să impună legi economice prin decret. Perioada de graţie expirase, iar rezultatele erau catastrofale; din acel moment, toate legile urmau să fie aprobate în parlament, procedura standard în orice democraţie liberală, respectându-se totodată şi procedurile constituţionale în vigoare.

Deputaţii procedaseră conform mandatului cu care fuseseră învestiţi, dar Elţîn se obişnuise cu puterile sale extraordinare ajungând să se considere nu doar un simplu preşedinte, ci un monarh (autointitulându-se Boris I). În consecinţă, el trece la represalii împotriva revoltei parlamentarilor, declarând pe posturile naţionale de televiziune starea de urgenţă, în baza căreia puterile sale imperiale sunt reactivate. Trei zile mai târziu, Curtea Constituţională rusă (a cărei independenţă reprezentase una dintre cele mai importante victorii democratice ale lui Gorbaciov) confirmă prin vot, 9 pentru şi 3 împotrivă, cele 8 acuzaţii care îi sunt aduse lui Elţîn pentru abuz de putere şi violarea constituţiei pe care jurase să o respecte.

Până în acel punct, încă se mai putea să se afirme că „reforma economică” şi cea democratică din Rusia aparţin aceluiaşi proiect.

Dar odată ce Elţîn declară starea de urgenţă, cele două proiecte intră în conflict, aducându-i pe Elţîn şi pe arhitecţii şocului în opoziţie directă cu Parlamentul şi constituţia ţării.

Cu toate acestea, Occidentul îl susţine nemijlocit pe Elţîn, pe care îl prezintă în rolul unui personaj progresist, „un adevărat susţinător al libertăţii, al democraţiei şi al reformei", după cum declara preşedintele american Bill Clinton.[749] Cea mai mare parte a jurnaliştilor occidentali îi ţin partea lui Elţîn împotriva parlamentului, ai cărui membri sunt caracterizaţi drept „comunişti bigoţi", care încercau să oprească reformele democratice.[750] Toţi aceşti oameni sufereau, potrivit declaraţiilor şefului biroului moscovit al cotidianului *New York Times,* de pe urma „mentalităţii sovietice, suspicioase când e vorba de reformă, ignorante în privinţa democraţiei şi dispreţuitoare la adresa intelectualilor sau «democraţilor»."[751]

De fapt, cei menţionaţi erau tot aceiaşi politicieni care, în ciuda defectelor lor (şi trebuie să fi fost multe, dacă ne gândim că era vorba despre nu mai puţin de 1.041 de deputaţi), îi

---

[749] Gwen Ifill, „Clinton Meets Russian on Assistance Proposal", *New York Times,* 25 martie 1993.

[750] Malcolm Gray, „After Bloody Monday", *Maclean's,* 18 octombrie 1993; Leyla Boulton, „Powers of Persuasion", *Financial Times* (London), 5 noiembrie 1993.

[751] Serge Schmemann, „The Fight to Lead Russia", *New York Times,* 13 martie 1993.

susţinuseră pe Elţîn şi Gorbaciov în încercarea de lovitură de stat din 1991, ei votând totodată dizolvarea Uniunii Sovietice, şi îl susţinuseră, până recent, pe Elţîn. Cu toate acestea, *Washington Post* îi caracterizează acum drept „antiguvernamentali”, de parcă ar fi fost nişte personaje interlope, care nu făceau ei înşişi parte din acelaşi guvern.[752]

În primăvara lui 1993, coliziunea dintre cele două entităţi guvernamentale devine frontală, în momentul în care parlamentul înaintează preşedintelui un buget în care sunt ignorate solicitările FMI-ului pentru austeritate totală. Elţîn răspunde acestei provocări încercând să înlăture parlamentul. Susţinut într-o manieră orwelliană de presă, Elţîn organizează de urgenţă un referendum, în care electoratul este invitat să aprobe dizolvarea parlamentului şi organizarea imediată a unor alegeri generale. Dar numărul celor care votează în acest referendum nu este suficient pentru a-i oferi lui Elţîn mandatul solicitat. Cu toate acestea, el declară victoria, continuând să afirme că scopul exerciţiului democratic fusese îndeplinit, în ciuda deturnării suferite prin adăugarea în textul referendumului a unei întrebări generale, în care era vizată susţinerea reformelor sale. O

[752] Margaret Shapiro şi Fred Hiatt, „Troops Move în to Put Down Uprising After Yeltsin Foes Rampage în Moscow”, *Washington Post,* 4 octombrie 1993.

majoritate infimă a răspuns afirmativ.[753]

În Rusia, referendumul a fost considerat un exerciţiu propagandistic eşuat. În realitate, Elţîn şi Washingtonul rămân prizonierii unui parlament care fusese învestit de electorat cu dreptul constituţional de a face exact ceea ce făcea: să încetinească transformarea conform terapiei şocului. O puternică campanie de intimidare începe acum. Lawrence Summers, sub-secretar de stat al Ministerului de finanţe al SUA, avertizează că „elanul reformelor ruse trebuie revigorat şi intensificat pentru asigurarea unei susţineri multilaterale continue".[754] FMI-ul îi recepţionează mesajul şi un oficial anonim declară presei că un împrumut în valoare de 1,5 miliarde de dolari va fi retras deoarece FMI-ul era „nemulţumit că Rusia dădea înapoi pe drumul reformelor".[755] Piotr Aven, fost ministru în cabinetul lui Elţîn, spunea: „Obsesia maniacă a FMI-ului pentru politicile bugetare şi monetare, precum şi atitudinea complet superficială şi formală faţă de restul problemelor... au jucat un rol deloc

---

[753] John Kenneth White şi Philip John Davies, *Political Parties and the Collapse of the Old Orders* (Albany: State University of New York Press, 1998), 209.

[754] „Testimony Statement by the Honorable Lawrence H. Summers Under Secretary for Internaţional Affairs U.S. Treasury Department Before the Committee on Foreign Relations of the U.S. Senate, 7 septembrie 1993."

[755] Reddaway and Glinski, *The Tragedy of Russia's Reforms,* 294.

nesemnificativ în tot ceea ce a urmat”.[756]

Ceea ce urmează este că, în ziua următoare acestei scurgeri de informaţie către presă, Elţîn, încrezător că beneficiază de susţinerea Occidentului, adoptă prima dintre măsurile ireversibile către ceea ce se numea, acum în mod deschis, „opţiunea Pinochet”: el dă decretul 1400, prin care anunţă abolirea constituţiei şi dizolvarea parlamentului. Două zile mai târziu, într-o sesiune extraordinară a parlamentului, se votează, cu 636 de voturi pentru şi 2 împotrivă, punerea sub acuzaţie a preşedintelui Elţîn pentru actul său reprobabil (echivalentul dizolvării Congresului SUA de către preşedinte). Vicepreşedintele Alexandr Ruţkoi anunţă cu această ocazie că Rusia plătise deja „prea scump aventurismul” lui Elţîn şi al acoliţilor săi.[757]

Un conflict armat între Elţîn şi parlament este acum inevitabil. Deşi Curtea Constituţională a Rusiei confirmă încă o dată comportamentul neconstituţional al lui Elţîn, Clinton continuă să îl susţină, iar Congresul SUA votează să îi ofere preşedintelui Rusiei un ajutor în valoare de 2,5 miliarde de dolari. Încurajat de acest gest, Elţîn trimite trupele să înconjoare clădirea parlamentului, ordonând tăierea curentului

---

[756] *Ibid.,* 299.

[757] Celestine Bohlen, „Rancor Grows în Russian Parliament”, *New York Times,* 28 martie 1993.

electric, a căldurii şi a liniilor telefonice de la Casa Albă. Boris Kagarlițki, directorul Institutului pentru studiul globalizării, mi-a relatat cum susţinătorii democraţiei ruse veneau „cu miile pentru a sparge blocada. Timp de două săptămâni au avut loc demonstraţii paşnice, în care manifestanţii au sfidat forţele de poliţie şi armata, cărând apă şi mâncare parlamentarilor asediaţi. Rezistenţa paşnică devenea, cu fiecare zi care trecea, tot mai populară şi mai puternică.”

Fiecare dintre tabere devenea din ce în ce mai încrâncenată, singurul compromis posibil fiind organizarea de alegeri anticipate, ceea ce ar fi supus slujbele tuturor celor implicaţi reexaminării electoratului. Erau mulţi cei care cereau cu insistenţă această rezoluţie, dar, chiar în timp ce Elţîn îşi cântărea opţiunile, fiind pregătit să accepte alegerile, vin veşti din Polonia, unde electoratul administrase Solidarităţii o pedeapsă exemplară pentru trădarea de a-i fi administrat aceeaşi terapie a şocului.

Asistând la înfrângerea pe care o suferă Solidaritatea, Elţîn şi consilierii săi occidentali devin conştienţi de riscurile organizării unor alegeri anticipate. În Rusia, miza era mult prea mare: uriaşe câmpuri petrolifere, aproximativ 30% din resursele mondiale de gaze naturale, 20% din cele de nichel, pentru a nu mai vorbi de

fabricile de armament şi aparatul mediatic cu care Partidul Comunist Rus controlase populaţia.

Elţîn abandonează negocierile şi adoptă, în schimb, postura combatantului. Deoarece în urmă cu puţină vreme dublase salariile militarilor, era sigur de susţinerea majorităţii armatei, drept pentru care ordonă „înconjurarea parlamentului cu mii de trupe ale ministerului de interne, cu sârmă ghimpată şi tunuri de apă, refuzând să mai permită să se treacă pe acolo”, aşa cum relata *Washington Post*[758], Vicepreşedintele Ruţkoi, principalul rival al lui Elţîn în parlament, înarmase gărzile care păzeau parlamentul şi primise în rândurile sale parlamentari naţionalişti, cu orientare proto-fascistă. Acesta îşi îndeamnă susţinătorii să nu dea „dictaturii lui Elţîn niciun moment de răgaz”.[759] Kagarliţki, participant direct la manifestările de protest, în urma cărora a scris o carte, mi-a declarat că, în 3 octombrie, mase de suporteri ai parlamentarilor pornesc către sediul televiziunii de la Ostankino, pentru a solicita transmiterea ştirilor despre evenimentele din parlament. Unii dintre demonstranţi purtau arme, dar majoritatea erau

---

[758] „The Threat That Was”, *The Economist,* 28 aprilie 1993; Shapiro şi Hiatt, „Troops Move în to Put Down Uprising After Yeltsin Foes Rampage în Moscow.”

[759] Serge Schmemann, „Riot în Moscow Amid New Calls for Compromise”, *New York Times,* 3 octombrie 1993.

neînarmaţi. Erau şi copii în această mulţime. Trupele lui Elţîn îi întâmpină pe drum şi îi mitraliază.” Aproximativ o sută de demonstranţi şi un soldat sunt ucişi în această confruntare. Următoarea mişcare a lui Elţîn este dizolvarea tuturor consiliilor orăşeneşti şi regionale. Tânăra democraţie a Rusiei este astfel distrusă, bucată cu bucată.

Nu există nicio îndoială că unii dintre parlamentari erau profund refractari soluţionării paşnice a acestui conflict, instigând mulţimea prezentă, dar, aşa cum evidenţia până şi fostul oficial al Departamentului de stat al SUA, Leslie Gelb, parlamentul „nu era dominat de o mână de nebuni de dreapta”.[760] Dizolvarea ilegală a parlamentului de către Elţîn, precum şi atitudinea lui provocatoare faţă de Curtea Supremă au fost principalele cauze care au precipitat criza, acţiuni care urmau să provoace alte acţiuni disperate, din partea unei ţări care nu voia să renunţe sub nicio formă la democraţia abia cucerită.[761]

---

[760] Leslie H. Gelb, „How to Help Russia”, *New York Times,* 14 martie 1993. Notă de subsol: Shapiro şi Hiatt, „Troops Move în to Put Down Uprising After Yeltsin Foes Rampage în Moscow”.

[761] Într-unul dintre cele mai senzaţionale reportaje, The Washington Post relata: „Aproximativ 200 de demonstranţi au pornit apoi către Ministerul rus al apărării, unde se află pupitrul de comandă al armelor nucleare şi unde se reunesc cei mai mari generali ai armatei" – ridicând posibilitatea absurdă că acea mulţime de ruşi care încercau să îşi apere democraţia ar fi putut porni un război nuclear. „Ministerul şi-a închis uşile ţinând mulţimea afară fără niciun incident", se arăta în articol.

Un semnal clar din partea Washingtonului sau a Uniunii Europene l-ar fi putut forţa pe Elţîn să intre în negocieri serioase cu parlamentarii, însă tot ce primeşte din partea acestora sunt numai încurajări. În final, în dimineaţa zilei de 4 octombrie 1993, Elţîn îşi îndeplineşte destinul prezis de atâta vreme, devenind un Pinochet al Rusiei şi dezlănţuind o serie de evenimente violente, ecouri clare ale loviturii de stat din Chile, petrecute exact cu douăzeci de ani înainte. În ceea ce constituia cel de-al treilea şoc aplicat de Boris Elţîn poporului rus, el ordonă armatei refractare să ia cu asalt Casa Albă a Rusiei, dându-i foc şi transformând într-o ruină clădirea în care îşi construise reputaţia cu doar doi ani înainte. Comunismul căzuse fără să se fi tras un singur foc de armă, dar capitalismul Şcolii de la Chicago avusese nevoie de artilerie grea pentru a se apăra: Elţîn cheamă 5.000 de soldaţi, zeci de tancuri şi transportoare blindate, elicoptere, precum şi trupe de şoc de elită, înarmate cu mitraliere, pentru a apăra noua economie capitalistă a Rusiei de ameninţarea democraţiei.

The Boston Globe relata asediul Parlamentului astfel: „Ieri, timp de zece ore, în jur de treizeci de tancuri şi transportoare blindate au încercuit clădirea parlamentului aflată în centrul Moscovei, cunoscută sub numele de Casa Albă, după care au bombardat-o cu voleuri explozive

de artilerie, în vreme ce infanteria trăgea asupra ocupanţilor cu arme automate. La ora 16:15, în jur de 300 de gărzi, deputaţi ai congresului şi personal auxiliar au ieşit în şir indian din clădire, cu mâinile ridicate."[762]

Până la sfârşitul zilei, asaltul militar s-a soldat cu aproximativ 500 de victime şi aproape o mie de răniţi, constituind cea mai violentă zi a Moscovei, din 1917 până în acel moment.[763] Peter Reddaway şi Dimitri Glinski, autori ai unei descrieri esenţiale a perioadei în care Elţîn a fost la putere (*Tragedia reformelor Rusiei: Bolşevismul de piaţă împotriva democraţiei),* atrag atenţia asupra faptului că „în timpul operaţiei de curăţare în interiorul şi împrejurul Casei Albe, sunt arestate 1.700 de persoane şi confiscate 11 arme. Unii dintre cei arestaţi sunt duşi pe un stadion, ceea ce aminteşte de procedurile lui Pinochet din timpul loviturii de stat din 1973."[764] Mulţi dintre cei arestaţi sunt duşi la secţii de poliţie unde sunt bătuţi crunt. Kagarliţki îşi aminteşte că, în timp ce arestaţii erau loviţi în cap, un ofiţer le striga: „Aţi vrut

---

[762] Fred Kaplan, „Yeltsin în Command as Hard-Liners Give Up", Boston *Globe, 5* octombrie 1993.

[763] „Autorităţile au declarat că, în decursul a două zile, 142 de oameni au fost ucişi în Moscova. Aceasta a fost o batjocură – adevăratul număr al celor decedaţi trebuie să fi fost de câteva ori mai mare. Nimeni nu a încercat măcar să determine numărul exact al celor răniţi sau bătuţi. Mii de oameni au fost arestaţi." Kagarlitsky, *Square Wheels,* 218.

[764] Reddaway şi Glinski, *The Tragedy of* Russia's *Reforms,* 427.

democraţie, jigodiilor? Lasă că vă arătăm noi democraţie!”[765]

Numai că Rusia nu era o reproducere după Chile, era Chile în ordine inversă: Pinochet pune în scenă un puci militar, desfiinţează instituţiile democratice şi, abia după aceea, impune terapia de şoc; în Rusia, Elţîn impune terapia de şoc într-o democraţie ale cărei rezultate nu le poate apăra altfel decât desfiinţând democraţia şi punând în scenă un puci militar. Ambele scenarii primesc susţinerea entuziastă a Occidentului.

„Elţîn primeşte o susţinere considerabilă pentru asalt”, era un titlu din *The Washington Post* în ziua următoare loviturii militare, „Victorie pentru democraţie”. Cotidianul *The Boston Globe* preferă varianta „Rusia scapă de o întoarcere în temniţa trecutului”. Secretarul de stat al Statelor Unite, Warren Christopher, călătoreşte la Moscova pentru a-i susţine pe Elţîn şi pe Gaidar, unde declară: „Statele Unite nu susţin cu uşurinţă suspendarea parlamentelor. Dar acestea sunt nişte vremuri extraordinare.”[766]

Însă evenimentele arătau diferit în Rusia. Elţîn, un om care ajunsese la putere apărând

---

[765] Kagarlitsky, *Square Wheels,* 212.

[766] John M. Goshko, „Victory Seen for Democracy”, *Washington Post,* 5 octombrie 1993; David Nyhan, „Russia Escapes a Return to the Dungeon of Its Past”, *Boston Globe,* 5 octombrie 1993; Reddaway and Glinski, *The Tragedy of Russia’s Reforms,* 431.

parlamentul, acum îl arsese literalmente, transformându-l într-o ruină poreclită Casa Neagră. Un moscovit între două vârste declară cu oroare unei echipe de filmare străină: „Oamenii l-au susţinut pe Elţîn pentru că ne-a promis democraţie, dar acum a împuşcat democraţia promisă. El nu s-a mulţumit să o violeze, a şi împuşcat-o apoi.”[767] Vitali Neiman, una din gărzile care apăraseră Casa Albă în timpul puciului militar din 1991, descrie trădarea suferită astfel: „Ceea ce am primit a fost exact opusul a ceea ce visasem. Am mers la baricade pentru ei, ne-am pus vieţile în joc, dar ei nu şi-au ţinut promisiunile.”[768]

Jeffrey Sachs, lăudat pentru că dovedise că reformele radicale ale economiei de piaţă pot fi compatibile cu democraţia, continuă să îl susţină public pe Elţîn şi după ce acesta ia cu asalt parlamentul, caracterizându-i pe adversarii lui drept „un grup de foşti comunişti intoxicaţi de putere”.[769] În cartea sa, *Sfârşitul sărăciei,* în care oferă o descriere edificatoare a implicării sale în Rusia, Sachs obturează complet acest episod dramatic, fără să îl menţioneze nici măcar o singură dată, la fel cum face şi cu starea de asediu şi cu atacurile îndreptate asupra liderilor sindicali, care îi acompaniază

[767] *Return of the Czar.*
[768] Nikitin, „’91 Foes Linked by Anger and Regret”.
[769] Cacilie Rohwedder, „Sachs Defends His Capitalist Shock Therapy”, *Wall Street Journal Europe,* 25 octombrie 1993.

programul economic din Bolivia.[770]

În urma acestei lovituri de stat, Rusia reintră sub conducere dictatorială, lipsită de orice control: instituţiile alese sunt abrogate, Curtea Constituţională este suspendată, la fel şi constituţia ţării; tancurile patrulează străzile pe care domneşte starea de asediu, în vreme ce presa este sever cenzurată, chiar dacă libertăţile civile sunt în scurt timp reinstituite.

Şi ce au făcut băieţii ruşi de la Chicago şi consilierii lor occidentali în aceste momente critice? Exact acelaşi lucru pe care l-au făcut nu doar când Santiago de Chile fumega, dar şi când ardea Bagdadul: eliberaţi de interferenţele democraţiei, ei nu îşi mai pot stăpâni lăcomia legiferării. La trei zile după lovitura de stat, Sachs observă că până în acest moment „nu se putea vorbi despre o terapie a şocului", deoarece planul era „pus în practică în mod incoerent şi spasmodic. Acum există şansa să se facă ceva", a mai spus el.[771]

În consecinţă, s-a făcut ceva. „În aceste zile, echipa economiştilor liberali ai lui Elţîn trece printr-o pasă bună", relata *Newsweek.* „A doua zi după ce preşedintele rus dizolvă parlamentul, reformatorii pieţei primesc următoarea

[770] Sachs, *The End of Poverty.*

[771] Arthur Spiegelman, „Western Experts Call for Russian Shock Therapy", Reuters, 6 octombrie 1993.

înştiinţare: începeţi să scrieţi decrete.” Revista cita declaraţiile unui „economist occidental care lucra îndeaproape cu guvernul şi care jubila”, afirmând foarte clar că, în Rusia, democraţia a fost mereu o piedică pentru planurile economiei de piaţă: „Acum, că parlamentul a ieşit din discuţie, este un moment deosebit de oportun pentru reformă... Economiştii care se află aici au fost cam descumpăniţi. Acum, în schimb, lucrăm împreună zi şi noapte.” Într-adevăr, nimic altceva nu pare să ridice moralul unui grup cum o face o lovitură de stat, afirmă pentru *The Wall Street Journal* Charles Blitzer, economist-şef al Băncii Mondiale în Rusia. „Nu m-am distrat niciodată atât de bine ca acum.”[772]

Distracţia abia începea. Cu o ţară aflată în şoc în urma atacurilor suferite, băieţii de la Chicago ai lui Elţîn introduc cele mai litigioase măsuri imaginabile: reduceri bugetare colosale, înlăturarea controlului preţurilor la alimentele de bază, inclusiv pâinea, imprimând un ritm şi mai rapid procesului de privatizare, politici standard care cauzează atâta suferinţă încât par să necesite existenţa unui stat poliţienesc pentru stăvilirea rebeliunilor.

După puciul lui Elţîn, Stanley Fischer, prim viceadministrator al FMI (şi totodată unul dintre

[772] Dorinda Elliott şi Betsy Mekay, „Yeltsin’s Free-Market Offensive”, *Newsweek,* 18 octombrie 1993; Adi Ignatius şi Claudia Rosett, „Yeltsin Now Faces Divided Naţion”, *Asian Wall Street Journal,* 5 octombrie 1993.

băieţii de la Chicago din anii *'70),* consilia o „avansare cât mai rapidă, pe toate fronturile".[773] Acelaşi lucru îl recomanda şi Lawrence Summers, cel care ajutase la trasarea configuraţiei politicilor Rusiei, în perioada administraţiei Clinton. „Triplul proces – privatizare, stabilizare şi liberalizare – va trebui încheiat în cel mai scurt timp posibil."[774]

Schimbarea a fost atât de rapidă, încât ruşilor le-a fost imposibil să ţină pasul cu ea. De multe ori, muncitorii nici nu ştiau că fabricile în care lucrau fuseseră vândute, nemaivorbind despre modul vânzării sau cui anume fuseseră vândute (aceeaşi confuzie profundă, la care aveam să fiu martoră un deceniu mai târziu, în Irak.) Teoretic, toate aceste aranjamente ar fi trebuit să producă un *boom* economic, care să scoată Rusia din starea profundă de disperare în care se afla; practic, statul comunist era înlocuit cu unul corporatist, beneficiarii acestui *boom* fiind reprezentanţii unui club restrâns, format din foştii activişti de partid şi o mână de manageri occidentali de fonduri mutuale de investiţii, care obţin profituri ameţitoare investind în recent privatizatele companii ruseşti. Clica de

---

[773] Stanley Fischer, „Russia and the Soviet Union Then and Now", în *The Transition în Eastern Europe,* coord. Olivier Jean Blanchard, Kenneth A. Froot şi Jeffrey D. Sachs, *Country Studies,* vol. 1 (Chicago: University of Chicago Press: 1994), 237.

[774] Lawrence H. Summers, „Comment", în *The Transition în Eastern Europe, Country Studies,* vol. 1, 253.

miliardari parveniţi, mulţi dintre aceştia urmând să formeze binecunoscuta clasă a „oligarhilor”, din cauza nivelului imperial de bogăţie şi putere, face echipă cu băieţii de la Chicago ai lui Elţîn şi împreună vor curăţa ţara de aproape tot ce era de valoare, mutându-şi profiturile enorme (aproximativ 2 miliarde de dolari lunar) în refugii tarifare *offshore.* Înaintea terapiei şocului, Rusia nu avea miliardari; până în anul 2003, numărul miliardarilor ruşi era 17, potrivit revistei *Forbes*.[775]

Acest lucru este cauzat, parţial, de faptul că Elţîn şi echipa sa, distanţându-se în mod cu totul excepţional de ortodoxia reţetelor Şcolii de la Chicago, nu permit companiilor multinaţionale să cumpere direct activele Rusiei; astfel, ei păstrează aceste premii fabuloase pentru cetăţenii ruşi; ulterior, aceşti aşa-numiţi oligarhi deschid investitorilor străini nou-privatizatele companii, acum ale lor. Profiturile obţinute rămân totuşi astronomice. „Căutaţi o investiţie care v-ar putea aduce un câştig de 2000%, în trei ani?” întreba cotidianul *The Wall Street Journal.* „Există doar o singură piaţă de capital care oferă această speranţă – Rusia.”[776] Multe bănci pentru investiţii, inclusiv

[775] Jeffrey Tayler, „Russia Is Finished”, *Atlantic Monthly,* mai 2001; „The World’s Billionaires, According to *Forbes* Magazine, Listed by Country”, Associated Press, 27 februarie 2003.

[776] E. S. Browning, „Bond Investors Gamble on Russian Stocks”, *Wall Street Journal,* 24 martie 1995.

Credit Suisse First Boston, precum şi o serie de alţi finanţatori cu buzunare adânci deschid rapid fonduri mutuale de investiţii în Rusia.

Pentru oligarhii ţării, ca şi pentru investitorii străini, un singur nor se arăta la orizont: popularitatea lui Elţîn era în cădere liberă. Efectele programelor sale economice erau atât de brutale, iar întregul proces era în mod evident atât de corupt, încât popularitatea lui scade sub pragul de 10%. Dacă Elţîn avea să fie înlăturat de la putere, oricine ar fi venit în locul lui probabil urma să pună capăt aventurii ruseşti în capitalismul sălbatic. Dar şi mai îngrijorătoare pentru oligarhi şi clica „reformatorilor" era posibilitatea reală a re-naţionalizării activelor primite cadou în circumstanţe politice neconstituţionale.

În decembrie 1994, Elţîn face ceea ce mulţi alţi lideri disperaţi să se agaţe de putere au făcut de-a lungul istoriei: începe un război. Şeful securităţii naţionale, Oleg Lobov, îi împărtăşeşte unui legiuitor: „Avem nevoie de un război mic, dar victorios, pentru creşterea popularităţii preşedintelui". O propunere la care ministrul apărării reacţionează afirmând că armata ar putea înfrânge forţele din republica separatistă Cecenia în doar câteva ore – un fleac.[777]

[777] Sergei Yushenkov îl citează pe Oleg Lobov. Carlotta Gall and Thomas De Waal, *Chechnya: Calamity in the Caucasus* (New York:

Cel puţin un timp, planul a părut să dea roade. În faza iniţială, mişcarea pentru independenţa Ceceniei este parţial suprimată, iar trupele ruseşti ocupă palatul prezidenţial din Groznâi, abandonat de insurgenţi, permiţându-i astfel lui Elţîn să declare victoria glorioasă a forţelor sale. Însă triumful avea să aibă o viaţă scurtă, nu doar în Cecenia, ci şi la Moscova. În 1996, când Elţîn îşi începe campania electorală, el devenise atât de nepopular, iar înfrângerea torţelor sale părea atât de sigură, încât consilierii prezidenţiali se gândesc şi la posibilitatea anulării complete a alegerilor; o scrisoare semnată de un grup de bancheri ruşi, publicată în toate ziarele naţionale, face aluzii tocmai la această posibilitate.[778] Ministrul rus al privatizării, Anatoli Ciubais (pe care Sachs îl descrisese la un moment dat drept un „luptător pentru libertate") devine unul dintre cei mai înfocaţi partizani ai opţiunii Pinochet.[779] „Pentru a putea avea democraţie în societate, trebuie să existe o dictatură la putere", susţine el.[780] Era un ecou direct atât al scuzelor inventate de băieţii de la Chicago chilieni pentru Pinochet, cât şi al filosofiei friedmanite lipsite de libertate

---

New York University Press, 1998), 161.

[778] Vsevolod Vilchek, „Ultimatum on Bended Knees", Moscow News, 2 mai 1996.

[779] Passell, „Dr. Jeffrey Sachs, Shock Therapist".

[780] David Hoffman, 'Yeltsin's 'Ruthless' Bureaucrat", *Washington Post,* 22 noiembrie 1996.

a lui Deng Xiaoping.

În final, sunt organizate alegeri generale, pe care Elţîn le câştigă graţie finanţării campaniei sale de către oligarhi – ale cărei costuri au fost estimate la 100 de milioane de dolari (de 33 de ori peste limita legală admisă) – şi datorită timpului de emisie (de 800 de ori mai mult decât rivalii săi) care i se acordă pe posturile de televiziune controlate de aceiaşi oligarhi.[781] Văzându-se scăpaţi de ameninţarea unei schimbări de guvern, băieţii de la Chicago de pe plan local sunt capabili să treacă la cea mai litigioasă, dar şi cea mai profitabilă parte a programului: vânzarea a ceea ce Lenin numise la un moment dat „înălţimile impunătoare”.

40% din activele unei companii petroliere de mărimea companiei franceze Total s-au vândut pentru modesta suma de 88 de milioane de dolari (vânzările companiei Total, în 2006, au fost de 193 de miliarde de dolari). Norilsk Nichel, companie care producea o cincime din producţia mondială de nichel, a fost vândută pentru 170 de milioane de dolari, deşi profiturile sale anuale atingeau 1,5 miliarde de dolari. Masiva companie Iukos, având la dispoziţie resurse de petrol mai mari decât ale Kuweitului,

---

[781] Svetlana P. Glinkina et al., „Crime and Corruption”, în Klein şi Pomer, coord., *The New Russia,* 241; Matt Bivens şi Jonas Bernstein, „The Russia You Never Met”, *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democracy 6,* nr. 4 (Fall 1998): 630, www.demokratizatsiya.org.

a fost vândută pe 309 milioane de dolari; astăzi, profiturile sale depăşesc 3 miliarde de dolari anual. Un pachet majoritar de acţiuni de 51% din gigantul petrolier Sidanko a costat 130 de milioane de dolari; doar doi ani mai târziu, acest procent valorează pe piaţa internaţională 2,8 miliarde de dolari. O uriaşă fabrică de armament s-a vândut pentru 3 milioane de dolari, preţul unei case de vacanţă la Aspen.[782]

Scandalul iscat nu era cauzat doar de scoaterea bogăţiilor Rusiei la licitaţie pentru o fracţiune din valoarea lor reală, ci mai ales de faptul că, în stil pur corporatist, acestea erau achiziţionate din banii publici. Interpretarea jurnaliştilor de la *Moscow Times,* Matt Bivens şi Jonas Bernstein, este că „o mână de oameni aleşi pe sprânceană iau în posesie terenurile petrolifere ale statului pe degeaba, ca parte a unui joc de alba-neagra în care o mână a guvernului o plăteşte pe cealaltă." Într-un act de adevărată cumetrie între politicienii care

---

[782] Bivens şi Bernstein, „The Russia You Never Met", 627–28; Total, *Factbook 1998–2006,* April 2006, pag. 2, www.total.com; cifra profitului este pentru anul 2000: Marshall I. Goldman, *The Piratization of Russia: Russian Reform Goes Awry* (New York: Routledge, 2003), 120; „Yukos Offers 12.5 Percent Stake against Debts to State-Owned Former Unit", Associated Press, 5 iunie 2006; cifra de $2.8 miliarde se bazează pe faptul că în 1997 British Petroleum a plătit $571 milioane pentru o cotă de 10% în Sidanko, drept pentru care o cotă de 51% ar fi valorat mai mult decât $2.8 miliarde: Freeland, *Sale of the Century,* 183; Stanislav Lunev, „Russian Organized Crime Spreads Beyond Russia's Borders", *Prism* 3, nr. 8 (30 mai 1997).

scoteau la vânzare companiile de stat şi afaceriştii care le cumpărau, mai mulţi dintre miniştrii lui Elţîn transferă sume uriaşe de bani publici în conturi deschise la băncile noilor oligarhi[783], în loc să-i depună la banca naţională sau la trezorerie. Ulterior, statul contractează, tot cu aceste bănci, gestionarea procesului de privatizare a terenurilor petrolifere şi minelor ţării. Băncile organizează licitaţia la care şi participă, drept pentru care decid în final să devină mândrii proprietari ai fostelor active publice. Sumele colaterale de bani necesare cumpărării acţiunilor acestor companii publice sunt evident aceleaşi fonduri publice, depuse anterior de miniştrii lui Elţîn.[784] Cu alte cuvinte, poporul rus oferă banii necesari jefuirii propriei ţări.

Aşa cum aprecia unul dintre „tinerii reformatori" ruşi, atunci când comuniştii Rusiei decid să distrugă Uniunea Sovietică, aceştia „dau puterea în schimbul proprietăţii".[785] La fel ca mentorul ei, Pinochet, familia lui Elţîn devine putred de bogată, iar copiii săi, împreună cu soţiile lor, sunt numiţi în posturi-cheie ale marilor companii privatizate.

După ce oligarhii pun definitiv controlul pe

[783] Cele două mari bănci care aveau conexiuni directe cu aceşti oligarhi erau banca Menatep, a lui Mihail Khodorkovski şi banca Uneximbank, a lui Vladimir Potanin.

[784] Bivens şi Bernstein, „The Russia You Never Met", 629.

[785] Reddaway şi Glinski, *The Tragedy of Russia's Reforms,* 254.

activele statului rus, îşi deschid companiile multinaţionalelor de prim rang, care profită de ocazie pentru acapararea unor părţi importante din ele. În 1997, Royal Dutch/Shell şi BP intră în parteneriat cu doi giganţi ai petrolului din Rusia, Gazprom şi Sidanko.[786] Acestea au fost investiţii deosebit de profitabile, numai că principala cotă parte din bogăţiile Rusiei rămâne în mâinile jucătorilor ruşi, nefiind transferată partenerilor străini. Această scăpare din partea FMI-ului şi a Ministerului de finanţe al Statelor Unite va fi rectificată în viitor, în licitaţiile organizate în scopul privatizării activelor Argentinei şi Boliviei. Iar după invazia din Irak, Statele Unite vor merge şi mai departe pe acelaşi drum, încercând să scurtcircuiteze complet elita locală din aranjamentele pe care le organizează pentru privatizarea activelor ţării.

Wayne Merry, analist politic la ambasada Statelor Unite de la Moscova în perioada 1990–1994, a recunoscut că alegerea care a trebuit făcută între democraţie şi interesele dictate de economia de piaţă a fost sumbră. „Guvernul Statelor Unite a ales economicul, în defavoarea politicului. Am ales libertatea preţurilor, privatizarea industriei şi crearea unui capitalism complet eliberat de orice fel de reglementări, nutrind speranţa fundamentală că domnia legii, societatea civilă şi democraţia reprezentativă

[786] Freeland, *Sale of the Century, 299.*

aveau să derive cumva automat din acestea... Din păcate însă, alegerea făcută a însemnat ignorarea voinţei populare şi continuarea acestei politici."[787]

Atât de multă bogăţie s-a acumulat în această perioadă în Rusia, încât unii dintre „reformatori" nu s-au putut abţine să nu participe şi ei la acest proces. Într-adevăr, până la acest punct, situaţia din Rusia, mai mult decât oriunde altundeva, dezvăluia falsitatea mitului tehnocratului – intelectualul, economist al pieţei libere – care impunea din pură convingere modele prezentate în manualele de specialitate. La fel cum se întâmplase în China sau Chile, unde corupţia excesivă şi terapia de şoc mergeau mână în mână, mai mulţi dintre miniştrii şi miniştrii adjuncţi ai lui Elţîn, adepţi declaraţi ai Şcolii de la Chicago, ajung să îşi piardă poziţiile în urma unor mari scandaluri de corupţie.[788]

---

[787] *Return of the Czar*.

[788] Bivens şi Bernstein fac cunoscut faptul că „au ieşit la iveală informaţii potrivit cărora Chubais şi patru dintre locotenenţii reformelor sale – plătiţi prin intermediul patronajului subvenţionat de USAID al lui Chubais – acceptaseră fiecare câte 90.000$, nişte sume de bani deghizate în avansuri de carte de la Uneximbank" (una dintre principalele firme oligarhice, care câştigase de la aceşti oameni contracte de privatizare). Într-o afacere la fel de controversată, Alfred Kokh, cel de-al doilea în ierarhia privatizărilor guvernului Elţîn, a fost plătit 100.000$ de o companie care avea legături cu principalii oligarhi cărora le *acordase* contracte de privatizare; la fel de convenabil, banii ar fi trebuit, chipurile, să fie acordaţi pentru o carte care ar fi tratat eficienţa acestor companii privatizate. Niciunul

În plus, existau şi copiii-minune ai Proiectului pentru Rusia al Universităţii de la Harvard, însărcinaţi cu organizarea privatizării şi cu instituirea unei pieţe a fondurilor mutuale de investiţii. S-a dovedit că cei doi universitari care conduceau proiectul – profesorul de economie Andrei Shleifer şi adjunctul său, Jonathan Hay – profitaseră direct de avantajele pe care le oferea piaţa creată cu entuziasm. În vreme ce Shleifer era consilierul-şef al echipei lui Gaidar care se ocupa cu politicile de privatizare, soţia acestuia făcea investiţii masive în activele ruseşti proaspăt privatizate. Hay, absolvent al Facultăţii de Drept a Universităţii de la Harvard, în vârstă de treizeci de ani, face la rândul său investiţii personale în rezervele privatizate de petrol, ceea ce contravenea, chipurile, contractului USAID al Harvardului. În timp ce Hay ajuta guvernul Rusiei să pună bazele unei pieţe a fondurilor mutuale de investiţii, prietenei şi, ulterior, soţiei sale îi este acordată prima autorizaţie de a opera o astfel de companie de fonduri de investiţii din Rusia; iniţial, aceasta este gestionată direct de Harvard, subvenţionat de guvernul Statelor Unite. (Din punct de vedere tehnic, în calitate sa de şef al Institutului

---

dintre aceşti oameni nu au fost vreodată puşi sub acuzare în legătură cu aceste presupuse contracte de autor. Bivens şi Bernstein, „The Russia You Never Met”, 636; Vladimir Isachenkov, „Prosecutors Investigate Russia’s Ex-Privatization Czar”, Associated Press, 1 octombrie 1997.

Harvard pentru dezvoltare internaţională, Sachs era, în această perioadă, şeful direct atât al lui Shleifer, cât şi al lui Hay. Cu toate acestea, Sachs nu mai lucra în Rusia la acea vreme şi nici nu a fost vreodată implicat în vreuna din aceste acţiuni reprobabile.)[789]

Când aceste încurcături ies la iveală, Ministerul de justiţie al SUA intentează Harvardului un proces, susţinând că afacerile încheiate de Shleifer şi Hay încalcă termenii contractului conform căruia le era interzis să profite personal din munca la nivel înalt pe care o îndeplineau. După o investigaţie şi o bătălie juridică care a durat şapte ani, tribunalul din Boston hotărăşte că Harvardul și-a încălcat îndatoririle contractuale, că cei doi universitari „au conspirat să fraudeze Statele Unite", că „Shleifer a încheiat tranzacţii personal" şi că „Hay a încercat să spele 400.000$, prin intermediul tatălui său şi al prietenei sale".[790] Harvardul plăteşte în urma sentinţei suma de 26,5 milioane de dolari, cea mai mare compensaţie plătită vreodată de această instituţie. Shleifer convine la rândul său să plătească 2 milioane de dolari, iar înţelegerea la

---

[789] McClintick, „How Harvard Lost Russia".

[790] U.S. District Court, District of Massachusetts, „United States of America, Plaintiff, v. President and Fellows of Harvard College, Andrei Shleifer and Jonathan Hay, Defendants: Civil Action No. 00–11977-DPW", *Memorandum and Order,* 28 iunie 2004; Meclintick, „How Harvard Lost Russia."

care ajunge Hay este ca şi el să plătească o sumă variind între 1 şi 2 milioane de dolari, în funcţie de veniturile obţinute, chiar dacă niciunul dintre cei doi nu-şi recunosc responsabilitatea.[791][792]

Poate că acest gen de „trişare” era inevitabil, dată fiind natura experimentului din Rusia. Anders Áslund, unul dintre cei mai influenţi economişti care lucrau la vremea respectivă în Rusia, a afirmat că terapia de şoc urma să funcţioneze tocmai datorită faptului că „stimulentele miraculoase sau tentaţiile capitalismului cuceresc aproape totul”.[793] Dacă lăcomia constituia motorul reconstruirii Rusiei, atunci cu siguranţă cei de la Harvard, soţiile şi prietenele acestora, precum şi personalul şi familia lui Elţîn, care luau parte la această frenezie bulimică, nu făceau altceva decât să conducă prin exemplu.

Acest lucru face trimitere la o întrebare pe cât de sâcâitoare, pe atât de importantă despre ideologii pieţei libere: sunt ei oare nişte „drept credincioşi”, animaţi de convingerea că

---

[791] Din nefericire, banii nu sunt oferiţi poporului rus, adevăratele victime ale acestui proces corupt de privatizare, ci sunt transferaţi guvernului SUA – în acelaşi mod în care suma acordată pentru reglementarea disputei legale a proceselor „informatorului" care a dat date despre antreprenorii americani din Irak a fost împărţită între guvernul SUA şi respectivul informator american.

[792] McClintick, „How Harvard Lost Russia.”

[793] Dan Josefsson, „The Art of Ruining a Country with a Little Professional Help from Sweden”, ETC (Stockholm) ediţia engleză, 1999.

ideologia pieţei libere va rezolva problema subdezvoltării, aşa cum este afirmat adeseori, sau aceste idei nu reprezintă altceva decât un discurs elaborat, destinat să permită unora să acţioneze pentru a-şi satisface lăcomia nemăsurată, invocând motive altruiste? Desigur, toate ideologiile sunt coruptibile (aşa cum au arătat-o cât se poate de clar activiştii de partid ai Rusiei, care se bucurau de nenumărate privilegii în timpul comunismului), însă acest lucru nu exclude posibilitatea existenţei unor neoliberali oneşti. Numai că economia Şcolii de la Chicago pare să creeze un mediu deosebit de propice corupţiei. Odată ce accepţi că profitul şi corupţia creează, practicate pe scară largă, cele mai mari beneficii pentru orice societate din lume, atunci orice act care urmăreşte îmbogăţirea personală poate fi justificat ca o contribuţie la măreţul cazan de creativitate al capitalismului, destinat generării de bogăţie şi stimulării creşterii economice, chiar dacă destinatarii acesteia nu sunteţi decât tu şi colegii tăi.

Munca filantropică a lui George Soros în Europa de Est – inclusiv subvenţionarea călătoriilor lui Sachs în regiune – nu a fost nici ea ferită de controversă. Nu există niciun dubiu că Soros a militat pentru cauza democratizării în blocul estic; însă la fel de clar este şi faptul că interesele sale economice primau atunci când

susţinea ca democratizarea trebuie să fie însoţită de reformă economică. Din poziţia celui mai important dealer de valute, el ar fi beneficiat enorm de implementarea valutelor convertibile în aceste ţări care ar fi renunţat astfel la controlul asupra capitalului sau de scoaterea la licitaţie a companiilor de stat, el fiind unul dintre potenţialii cumpărători.

Ar fi fost perfect legal pentru Soros să profite direct de pe urma pieţelor de capital, la a căror deschidere ajutase, însă acest lucru nu ar fi creat o impresie bună asupra motivaţiilor lui. Pentru o vreme, el rezolvă problema conflictului de interese nepermiţând companiilor sale să investească în ţările în care fundaţiile îi erau active. Dar în momentul în care Rusia este oferită spre vânzare, Soros nu mai poate rezista. În 1994, el explică decizia luată prin faptul că politica lui „s-a modificat ca urmare a faptului că pieţele se dezvoltă în regiune şi nu am niciun motiv să interzic capitalului sau acţionarilor mei să investească acolo sau să le refuz ţărilor respective şansa de a accesa o parte din acest capital.” Soros cumpărase în 1994 acţiuni în sistemul privatizat de telefonie al Rusiei (o investiţie complet nerentabilă, cum avea să se dovedească ulterior) şi mai achiziţionase totodată şi o parte dintr-o mare companie producătoare de alimente, din

Polonia.[794] În perioada imediat următoare căderii comunismului, Soros este, prin intermediul lui Sachs, unul dintre principalii avocaţi ai terapiei şocului în transformarea economică a acestor ţări. Dar la sfârşitul anilor ’90, el îşi schimbă fundamental optica, devenind unul dintre cei mai vehemenţi critici ai terapiei de şoc şi îndrumându-şi fundaţiile să subvenţioneze ONG-urile care insistau să se ia măsuri pentru prevenirea corupţiei înainte de privatizare.

Însă inspiraţia vine mult prea târziu pentru a salva Rusia de capitalismul de cazinou. Terapia de şoc desface ţara ca pe o conservă, deschizând-o fluxului de capital de provenienţă dubioasă: investiţii speculative de scurtă durată şi trafic de valută, ambele constituind surse deosebit de profitabile. Intensitatea acestor activităţi speculative face ca, în 1998, când criza financiară asiatică (descrisă în Capitolului 13) începe să se răspândească, Rusia să fie lipsită de orice fel de protecţie. Economia sa, aflată deja într-o situaţie precară, se prăbuşeşte definitiv. Lumea dă vina pe Elţîn, iar cota sa de popularitate în sondajele de opinie scade la 6%.[795] Viitorul multora dintre oligarhi ajunge din nou în pericol, fiind nevoie de încă un şoc de

[794] Ernest Beck, „Soros Begins Investing în Eastern Europe”, *Wall Street Journal,* 1 iunie 1994; Andrew Jack, Arkady Ostrovsky şi Charles Pretzlik, „Soros to Sell”, „The Worst Investment of My Life”, *The Financial Times* (Londra), 17 martie 2004.

proporţii, atât pentru salvarea proiectului economic din Rusia, cât şi pentru stăvilirea democraţiei.

În septembrie 1999, ţara este lovită de o serie de atacuri teroriste, de o cruzime înfiorătoare: pe neaşteptate, patru blocuri sunt aruncate în aer, ucigând aproape 300 de oameni. Într-un scenariu devenit familiar americanilor după 11 septembrie 2001, orice alt subiect este înlăturat de pe harta politică de singura forţă de pe faţa pământului capabilă să facă acest lucru. „Era vorba aici despre frica primară", explica jurnalista rusă Yevghenia Albats. „Dintr-o dată, parcă toate aceste discuţii despre democraţie şi oligarhi nu sufereau comparaţie cu teama de a muri în propriul apartament."[796]

Însărcinat să vâneze „animalele" care făcuseră această faptă a fost prim-ministrul rus, un personaj sever, cu o mină sinistră, Vladimir Puţin.[797][798] Imediat după bombardarea blocurilor, spre sfârşitul anului 1999, Puţin lansează un bombardament aerian asupra

---

[795] Brian Whitmore, „Latest Polis Showing Communists Ahead", *Moscow Times,* 8 septembrie 1999.

[796] *Return of the Czar.*

[797] Nu este surprinzător faptul că, dată fiind criminalitatea provocatoare a clasei conducătoare ruse, teoriile conspiraţiei abundă în jurul acestor evenimente. Mulţi ruşi cred că cecenii nu au avut nimic de-a face cu bombardarea blocurilor şi că, de fapt, a fost vorba despre o operaţiune secretă destinată să-i transforme pe Putin în urmaşul lui Elţîn.

[798] Helen Womack, „Terror Alert în Moscow as Third Bombing Kills 73", *The Independent* (Londra), 14 septembrie 1999.

Ceceniei, atacând zone civile. În noua lumină oferită de terorism, faptul că Puţin era un veteran KGB – cel mai temut simbol din perioada comunismului – cu o experienţă în domeniu de 17 ani, pare să confere multora, dintr-o dată, un sentiment de siguranţă. Pe măsură ce alcoolismul lui Elţîn se agravează, făcându-l din ce în ce mai disfuncţional, protectorul Puţin se află în poziţia ideală de a-i urma la preşedinţie. Pe 31 decembrie 1999, într-un moment în care războiul din Cecenia anula din start orice discuţie semnificativă, o serie de oligarhi pun la cale un transfer tacit de putere, de la Elţîn către Puţin, fără să mai fie nevoie de alegeri în acest sens. Înainte să părăsească scaunul puterii, Elţîn mai ia o ultimă pagină din îndrumarul politic al lui Pinochet, solicitând imunitate politică. Primul act pe care îl semnează Puţin în calitate de preşedinte este legea prin care Elţîn este protejat de orice acuzaţii criminale care i s-ar putea aduce în viitor, fie pentru acte de corupţie, fie pentru faptul că a ordonat armatei uciderea demonstranţilor pentru democraţie.

Elţîn este considerat de istorici mai degrabă un bufon corupt, decât o prezenţă ameninţătoare pe scena politică contemporană. Dar politicile economice şi războaiele pe care le-a provocat pentru apărarea acestor, au adus un

aport semnificativ la sporirea numărului victimelor cruciadei Şcolii de la Chicago, un număr care a crescut continuu după evenimentele anilor ’70, din Chile. Dincolo de victimele puciului din octombrie al lui Elţîn, războaiele din Cecenia au ucis aproximativ 100.000 de civili.[799] Masacrele pe care el le-a provocat s-au desfăşurat cu încetinitorul, însă numărul victimelor este mult mai mare: „victimele colaterale” ale terapiei şocului economic.

În afara vremurilor de foamete, ciumă sau război, niciodată nu s-a întâmplat ca atât de mulţi oameni să piară, într-un timp atât de scurt. Până în 1998, peste 80% din fermele de stat ruseşti intraseră în faliment, iar aproximativ 70.000 de fabrici de stat fuseseră închise, creând o epidemie a şomajului. În 1989, înainte de aplicarea terapiei şocului, 2 milioane de oameni din Federaţia Rusă trăiau în sărăcie, supravieţuind cu mai puţin de 4$ zilnic. După ce terapeuţii şocului le administraseră „medicamentul amar”, 74 de milioane de ruşi ajunseseră să trăiască sub nivelul de sărăcie, potrivit datelor Băncii Mondiale. Ceea ce înseamnă că „reformele economice” din Rusia sunt răspunzătoare pentru *sărăcirea a 72 de milioane de oameni în doar opt ani.* În 1996,

[799] Asian Nurbiyev, „Last Bodies Cleared from Rebels’ Secret Grozny Cemetery”, Agence France-Presse, 6 aprilie 2006.

25% dintre ruşi – aproape 37 de milioane de oameni – trăiau într-o sărăcie „disperată”.[800]

Deşi milioane de ruşi au reuşit să iasă din sărăcie în ultima perioadă de timp, mulţumită, în primul rând, preţurilor aberante ale gazelor naturale şi petrolului, în această perioadă s-a permanentizat o sub-clasă[801], care trăieşte într-un grad extrem de sărăcie, suferind de pe urma tuturor bolilor asociate cu această stare de abandon social. Oricât de mizerabilă era viaţa în comunism, cu apartamente supraaglomerate şi neîncălzite, ruşii beneficiau măcar de un acoperiş deasupra capului; în 2006, guvernul admitea existenţa a 715.000 de copii ai străzii în Rusia, în vreme ce UNICEF estimează că numărul este în jur de 3,5 milioane.[802]

---

[800] Sabrina Tavernise, „Farms as Business în Russia”, *New York Times,* 6 noiembrie 2001; Josefsson, „The Art of Ruining a Country with a Little Professional Help from Sweden”; „News Conference by James Wolfensohn, President of the World Bank Re: IMF Spring Meeting”, Washington, DC, 22 aprilie 1999, www.imf.org; Branko Milanovic, *Income, Inequality and Poverty during the Transition from Planned to Market Economy* (Washington, DC: World Bank, 1998), 68; Working Center for Economic Reform, Government of the Russian Federation, *Russian Economic Trends 5,* nr. 1 (1996): 56–57, citat în Bertram Silverman şi Murray Yanowitch, *New Rich, New Poor, New Russia: Winners and Losers on the Russian Road to Capitalism* (Armonk, NY: M.E. Sharpe, 2000), 47.

[801] Conceptul contemporan al acestei sub-clase sociale îşi trage originile din termenul marxist de lumpenproletariat, care-i desemna pe cei aflaţi într-o sărăcie extremă. (n. t.)

[802] Cifra de 715.000 provine din statisticile Ministrului sănătăţii şi dezvoltării sociale al Rusiei. „Russia Has More Than 715,000 Homeless Children – Health Minister”, RIA Novosti news agency, 23 februarie 2006; Carel De Rooy, UNICEF, *Children in the Russian Federation,* 16 noiembrie 2004, pag. 5, www.unicef.org.

În timpul Războiului Rece, problema alcoolismului era privită de Occident drept dovada că viaţa în comunism era atât de mizerabilă, încât ruşii aveau nevoie de mari cantităţi de votcă pentru a uita de grijile vieţii cotidiene. În capitalism însă, ruşii ajung să bea de două ori mai mult decât înainte, apelând la „calmante" mult mai puternice. Ţarul drogurilor din Rusia, Alexandr Mihailov, afirmă că numărul persoanelor care iau droguri a crescut cu 900%, din 1994 şi până în 2004, ajungându-se la 4 milioane de toxicomani, dintre care mulţi dependenţi de heroină. Epidemia drogurilor a contribuit la apariţia unui alt ucigaş tăcut: în 1995, 50.000 de ruşi erau purtători de HIV şi în numai doi ani numărul acestora se dublează; zece ani mai târziu, potrivit UNAIDS, aproape un milion de ruşi erau purtători de HIV.[803]

Acestea sunt morţi lente, dar nici morţile rapide nu sunt excluse. Imediat după introducerea terapiei de şoc în 1992, numărul deja mare al sinuciderilor în Rusia creşte considerabil; în 1994, la apogeul „reformelor"

[803] În 1987, consumul de alcool pe cap de locuitor în Rusia era de 3,9 litri. În 2003, acesta ajunsese la 8,87 litri. Biroul Regional pentru Europa al Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii, 3050 Pure Alcohol Consumption, Litres Per Capita, 1987, 2003", European Health for All Database (HFA-DB), data. Euro. Who.int/hfadb; „În Sad Tally, Russia Counts More Than 4 Million Addicts", *Pravda* (Moscova), 20 februarie 2004; UNAIDS, „Annex 1: Russian Federation", *Raport global al epidemiei de SIDA,* mai 2006, pag. 437, www.unaids.org; Interviu cu Natalya Katsap, manager, Parteneriate Media, Parteneriate transatlantice împotriva SIDA, iunie 2006.

lui Elţîn, această rată aproape că se dublează faţă de cea înregistrată cu opt ani în urmă. Ruşii ajung să se şi ucidă unul pe altul cu o frecvenţă tot mai mare: în 1994, crimele violente cresc de mai mult de patru ori.[804]

„Ce a câştigat patria noastră şi poporul ei de pe urma ultimilor 15 ani criminali?" întreba Vladimir Gusev, universitar din Moscova, la o demonstraţie pentru democraţie din 2006. „Anii de capitalism criminal au ucis 10% din populaţia ţării." Populaţia Rusiei se află într-adevăr, într-un declin dramatic – anual, ţara pierde circa 700.000 de oameni. Între 1992, primul an al terapiei de şoc, şi 2006, populaţia Rusiei se micşorează cu 6,6 milioane de oameni.[805] Cu treizeci de ani în urmă, Andre Gunder Frank, economistul disident de la Chicago, îi scria lui Milton Friedman o scrisoare în care îl acuza de „genocid economic". Mulţi ruşi descriu azi în termeni similari dispariţia lentă a concetăţenilor

---

[804] Biroul regional european al Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii, „1780 SDR, sinucideri şi răniri autoprovocate, toate vârstele per 100.000, 1986–1994", European Health for All Database (HFA-DB), data. Euro. Who.int/hfadb; în 1986, rata omuciderilor şi a rănirilor intenţionate per 100.000 oameni era de 7,3; în 1994, aceasta ajunsese la un punct culminant de 32,9; în 2004, aceasta scăzuse la 25,2. Biroul regional european al Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii, „1793 SDR, omucideri şi răniri intenţionate, toate vârstele, per 100.000, 1986–2004", European Health for All Database.

[805] Nikitin, „'91 Foes Linked by Anger and Regret"; Stephen F. Cohen, „The New American Cold War", *The Naţion,* 10 iulie 2006; Agenţia Centrală de Informaţii (CIA), „Russia", *World Factbook 1992* (Washington, DC: CIA, 1992), 287; CIA, „Rusia", *World Factbook 2007,* www.cia.gov.

lor.

Această mizerie planificată este cu atât mai grotescă cu cât opulenţa noilor elite este afişată în Moscova într-o manieră nemaiîntâlnită nicăieri în lume, cu excepţia câtorva emirate arabe, bogate în petrol. În Rusia de azi, bogăţia este atât de stratificată, încât bogaţii şi săracii par să trăiască nu doar în oraşe diferite, ci şi în secole diferite. Un spaţiu temporal futurist îl constituie centrul Moscovei, transformat rapid într-un centru al păcatelor[806] secolului al XXI-lea, prin care oligarhii trec în viteză, în convoaie de Mercedesuri negre, păzite de cei mai periculoşi soldaţi mercenari, şi unde managerii financiari occidentali sunt seduşi în timpul zilei de regulile fondurilor de investiţii deschise tranzacţiilor[807], iar pe timp de noapte, de prostituatele de lux, aduse la domiciliu. Într-un alt spaţiu temporal, o fată de la ţară în vârstă de 17 ani, întrebată despre şansele ei pentru viitor, a răspuns: „Este dificil să vorbeşti despre secolul al XXI-lea, când citeşti la lumânare. Secolul al XXI-lea nu contează. Aici este secolul al XIX-lea.”[808]

Jefuirea unei ţări atât de bogate ca Rusia a necesitat acte de teroare extremă, începând cu incendierea clădirii parlamentului şi continuând cu invazia Ceceniei. „Politicile care dau naştere

---

[806] În orig. sin city. (n. t.).

[807] În orig. open investment. (n. t.).

[808] Colin Memahon, „Shortages Leave Russia’s East Out in the Cold”, *Chicago Tribune,* 19 noiembrie 1998.

sărăciei şi crimei pot supravieţui doar dacă democraţia este suprimată”[809], scria Georgi Arbatov, unul dintre primii consilieri economici ai lui Elţîn. Exact ceea ce s-a întâmplat în Conul de Sud, în Bolivia aflată sub stare de asediu sau în China, în timpul demonstraţiilor din Piaţa Tiananmen. Şi exact ceea ce se va întâmpla şi în Irak.

Când nu sunteţi sigur, daţi vina pe corupţie

Recitind ştirile publicate în Occident, în perioada terapiei de şoc din Rusia, este izbitor paralelismul discuţiilor purtate la vremea respectivă pe tema acestui subiect cu cel al dezbaterilor privitoare la situaţia din Irak, peste zeci de ani. Şi administraţiile Bush senior şi Clinton, ca să nu mai vorbim de Uniunea Europeană, ţările membre ale grupului G7 sau de instituţii precum FMI, ţelul urmărit în Rusia a fost eradicarea statului existent anterior şi crearea condiţiilor necesare izbucnirii unei frenezii capitaliste de acaparare a activelor ţării, care, la rândul ei, avea să creeze o democraţie viguroasă a economiei pieţei libere, gestionate de americani îngâmfaţi, abia ieşiţi de pe băncile şcolii. Cu alte cuvinte, era vorba despre exact acelaşi scenariu ca în Irak, dar fără materiale explozibile.

---

[809] Arbatov, „Origins and Consequences of ’Shock Therapy’”, 177.

Când zelul pentru terapia şocului se afla în punctul său maxim, fanii săi cei mai înfocaţi erau convinşi că numai distrugerea totală a fiecărei instituţii existente va crea condiţiile necesare renaşterii naţionale, visul *tabulei rasa,* care avea să reapară la Bagdad. Este „de preferat”, scria istoricul de la Harvard, Richard Pipes, „ca Rusia să continue să se dezintegreze, până ce nu va mai rămâne nimic din structurile sale instituţionale.”[810] Economistul Richard Ericson de la Universitatea Columbia scria în 1995: „Orice reformă trebuie să fie disruptivă la o scară fără precedent istoric. O întreagă lume trebuie înlăturată, inclusiv întreaga ei structură economică, începând cu majoritatea instituţiilor sociale şi politice, până la structura fizică a producţiei, a capitalului şi a tehnologiei.”[811]

O altă paralelă cu Irakul este următoarea: indiferent de neruşinarea cu care Elţîn sfida orice ar fi semănat a democraţie, conduita sa era caracterizată în Occident ca făcând parte din procesul „tranziţiei către democraţie”, discurs care nu se va schimba până în clipa în care acesta începe să adopte o atitudine mai severă faţă de câţiva dintre oligarhi. În mod similar, administraţia Bush caracterizează

---

[810] Richard Pipes, „Russia’s Chance”, *Commentary* 93, nr. 3 (martie 1992): 30.

[811] Richard E. Ericson, „The Classical Soviet-Type Economy: Nature of the System and Implications for Reform”, *Journal of Economic Perspectives* 5, nr. 4 (Autumn 1991): 25.

mereu Irakul drept o ţară aflată pe drumul către libertate, chiar şi atunci când nu mai putea fi negată folosirea pe scară largă a torturii, echipele morţii scăpate de sub control sau cenzura presei. Programul economic al Rusiei a fost încontinuu descris ca „reformă”, la fel cum Irakul a fost afectat de perenitatea „reconstrucţiei”, ceea ce s-a petrecut chiar şi după ce majoritatea antreprenorilor americani dăduseră bir cu fugiţii, părăsind locul faptei şi lăsând infrastructura Irakului într-o stare derizorie, deşi aceasta continua să fie distrusă. În Rusia, la mijlocul anilor ’90, oricine îndrăznea să pună sub semnul întrebării practicile „reformatorilor” era defăimat ca nostalgic stalinist, la fel şi cei care criticau ocupaţia Irakului, acuzaţi de vina de a fi crezut că viaţa era mai bună sub Saddam Hussein.

Când eşecurile programului terapiei de şoc din Rusia nu mai pot fi ascunse, maşina propagandistică schimbă tonul, dând vina pe „cultura de corupţie” şi pe faptul că ruşii „nu sunt încă pregătiţi” pentru o democraţie autentică, din cauza lungii lor istorii de autoritarism. Economiştii institutelor de politici economice dezmoştenesc rapid economia frankensteiniană pe care o creaseră în Rusia, desconsiderând-o ca o formă de „capitalism mafiot”, presupusa trăsătură a caracterului rus. „Nimic bun nu va ieşi vreodată din Rusia”, scria

The Atlantic Monthly în 2001, citând un funcţionar rus. În cotidianul *The Los Angeles Times,* jurnalistul şi romancierul Richard Lourie dădea verdictul că ruşii sunt o naţiune atât de funestă, încât până şi atunci când întreprind ceva normal şi banal, cum ar fi să mergi la vot sau să faci avere, ei tot reuşesc să încurce definitiv lucrurile."[812] Economistul Anders Áslund afirmase la un moment dat că doar „tentaţiile capitalismului" vor transforma Rusia şi că simpla putere pe care o dă lăcomia va oferi elanul necesar reconstruirii ţării. Întrebat după câţiva ani unde anume se greşise, el a răspuns: „Corupţia, corupţia şi iar corupţia", de parcă corupţia ar fi fost altceva decât expresia descătuşată a „tentaţiilor capitalismului", pe care tot el le lăudase anterior cu atâta entuziasm.[813]

Întreaga şaradă va fi din nou pusă în scenă zece ani mai târziu când, pentru a explica miliardele de dolari destinaţi reconstrucţiei Irakului, care nu ieşeau la socoteală, se dă vina pe moştenirea desfigurată a lui Saddam şi pe patologia „Islamului radical", motive care înlocuiesc moştenirea comunismului şi autoritarismul ţarist. În Irak, furia Statelor Unite, provocată de aparenta inabilitate a irakienilor

[812] Tayler, „Russia Is Finished"; Richard Lourie, „Shock of Calamity", *Los Angeles Times,* 21 martie 1999.
[813] Josefsson, „The Art of Ruining a Country with a Little Professional Help from Sweden."

de a le accepta cadoul oferit sub ameninţarea puştii, se va transforma la rândul ei într-un abuz, singura excepţie constituind-o faptul că furia nu se răsfrângea doar în articole tendenţioase despre irakienii „nerecunoscători”, ci era reflectată de trupurile civililor irakieni ucişi de soldaţii americani şi britanici.

Marea problemă a discursului „daţi-vina-pe-Rusia” este că el preîntâmpină orice examinare serioasă a învăţămintelor care pot fi trase de pe urma adevăratei feţe a cruciadei pornite pentru deschiderea pieţei libere, cea mai pregnantă tendinţă politică a ultimelor trei decenii. Corupţia de care se fac vinovaţi majoritatea oligarhilor este considerată o forţă înstrăinată, care a infectat mecanismele altfel respectabile ale economiei de piaţă. Numai că această corupţie nu a fost un virus, care a infectat reformele pieţei libere din Rusia: afacerile murdare încheiate rapid au fost încurajate de reprezentanţii puterilor occidentale ca cea mai directă metodă pentru demararea economiei Rusiei. Salvarea naţională prin hrănirea lăcomiei a fost cel mai la îndemână plan al băieţilor de la Chicago din Rusia şi al consilierilor lor occidentali după ce aveau să distrugă instituţiile Rusiei.

Rezultatele catastrofale din Rusia nu au fost singulare; întreaga istorie de treizeci de ani a experimentului Şcolii de la Chicago a fost unul

de corupţie în masă şi de aranjamente dubioase, între forţele de securitate şi corporaţii, începând de la piranha din Chile şi continuând cu privatizările de cumetrie din Argentina, oligarhii din Rusia, jocul de alba-neagra jucat de Enron, şi până la crearea „zonelor pentru fraudare liberă" din Irak. Scopul terapiei şocului îl constituie crearea unor oportunităţi pentru obţinerea unor profituri enorme, realizate foarte rapid, nu în ciuda stării de anarhie, ci datorită ei. „Rusia a devenit un Klondike pentru speculanţii de fonduri internaţionale", era un titlu dintr-un cotidian rus, în 1997, în vreme ce, în *Forbes,* descrierea Rusiei şi Europei centrale era cea de „noua frontieră".[814] Astfel de termeni care fuseseră folosiţi în perioada colonialismului erau perfect potriviţi situaţiei.

Mişcarea lansată de Milton Friedman în perioada anilor '50 este cel mai bine înţeleasă ca o încercare din partea capitalului multinaţional de a reintra în posesia extrem de profitabilei şi anarhicei frontiere pe care Adam Smith, strămoşul intelectual al neoliberalismului contemporan, o admira atât de tare – cu o denaturare, însă. În loc să călătorească prin teritoriile pe care Smith le denumea „sălbatice

[814] Tatyana Koshkareva şi Rustam Narzikulov, *Nezavisimaya Gazeta* (Moscow), 31 octombrie 1997; Paul Klebnikov şi Carrie Shook, „Russia and Central Europe: The New Frontier", Forte, 28 iulie 1997.

şi barbare”, unde nu existau niciun fel de legi occidentale, această mişcare încearcă desfiinţarea sistematică a legilor şi regulamentelor existente pentru a recrea acel climat anterior de anarhie. Iar acolo unde coloniştii lui Smith îşi câştigă uriaşele profituri, punând mâna pe ceea ce el numea „terenuri necultivate” pentru „sume derizorii”, multinaţionalele de azi consideră programele guvernamentale, activele publice şi orice altceva nu este de vânzare un teren care aşteaptă să fie cucerit şi luat în posesie: serviciile de poştă, parcurile naţionale, şcolile, sistemul asigurărilor sociale, asistenţă pentru dezastre naturale şi orice alt sector administrat public.[815]

Potrivit preceptelor economice ale Şcolii de la Chicago, statul este văzut ca o frontieră a colonialismului, pe care conchistadorii trebuie să îl jefuiescă cu aceeaşi energie şi hotărâre implacabilă pe care au arătat-o predecesorii lor când au adus acasă aurul şi argintul Arizilor. Acolo unde Smith vedea terenuri fertile transformate în ferme profitabile, în pampas şi în prerii, Wall Street-ul vedea „oportunităţi fertile” în sistemul telefonic chilian, în compania aeriană argentiniană, în terenurile petrolifere ruseşti, în reţeaua de apă potabilă boliviană, în

[815] Adam Smith, *The Wealth of Naţions,* ed. Edwin Cannan (New York: Modern Library, 1937), 532.

culoarele aeriene americane sau în fabricile poloneze, toate făcute din bani publici, pentru ca mai apoi să fie vândute pe nimic.[816] Apoi există bogăţiile create prin forţarea statelor de a pune patente şi un preţ pe organismele vii şi pe resursele naturale, niciodată imaginate ca bunuri de consum: seminţe, gene, până şi carbonul din atmosfera pământului. Prin căutarea neîncetată de noi frontiere pentru profit în domeniul public, economiştii Şcolii de la Chicago sunt precum cartografii din epoca colonialismului, care identificau noi căi de acces maritim prin jungla amazoniană şi marcau locul în care fusese ascuns aurul într-un templu incaş.

Corupţia a constituit un accesoriu al acestor frontiere contemporane, aşa cum s-a întâmplat şi în goana după aur, din perioada colonială. Atâta vreme cât cele mai importante afaceri ale privatizării sunt perfectate în tumultul creat de o criză politică sau economică, climat în care nu pot exista legi clare şi administratori eficienţi care să le preîntâmpine, atmosfera este haotică, preţurile sunt flexibile, la fel şi politicienii. Perioada ultimilor treizeci de ani a fost una a capitalismului de frontieră, iar această graniţă se află într-o continuă mişcare, mutându-se de la o criză la alta, părăsind locul în clipa în care

[816] Îi rămân îndatorată lui David Harvey pentru intelectualizarea acestei analize. David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism* (New York: Oxford University Press, 2005).

apar legi care reglementează situaţia.

Astfel, departe de a reprezenta o fabulă, apariţia oligarhilor miliardari ai Rusiei a dovedit cât poate fi de profitabil acest minerit de suprafaţă al unui stat industrializat, iar Wall Street-ul îşi dorea şi mai mult. Imediat după colapsul Uniunii Sovietice, ministerul de finanţe american şi FMI-ul devin mult mai implacabile atunci când solicită privatizarea imediată a ţărilor aflate în criză. Cel mai dramatic caz transpare în 1994, anul de după puciul lui Elţîn, când economia Mexicului suferă din pricina unei crize economice profunde, cunoscute sub numele de „Criza tequilei": termenii ajutorului american pentru ieşirea din această criză solicită privatizarea la foc continuu, iar revista *Forbes* anunţa că se „nasc" acum 23 de noi miliardari. „Lecţia care poate fi învăţată de aici este simplă: pentru a preveni apariţia unei noi serii de miliardari, căutaţi ţări unde se deschid pieţe." Mexicul se deschide acum pentru prima oară proprietăţii private străine: în 1990, exista doar o singură bancă cu capital străin, dar „în 2000, 24 din 30 de bănci erau cu capital străin".[817] Este evident că singura lecţie învăţată din Rusia a fost aceea că, cu cât transferul bogăţiilor unei ţări se face mai rapid şi mai ilegal, cu atât este mai profitabil.

---

[817] Michael Schuman, „Billionaires in the Making", *Forbes,* 18 iulie 1994; Harvey, *A Brief History of Neoliberalism,* 103.

O persoană care a înţeles acest lucru era Gonzalo Sánchez de Lozada (Goni), afaceristul în a cărui sufragerie a fost concepută strategia terapiei de şoc din Bolivia în 1985. Din postura de preşedinte al ţării, el vinde, la jumătatea anilor 90, compania naţională de petrol a Boliviei, liniile aeriene, de cale ferată, de electricitate şi de telefonie. Spre deosebire de ceea ce se întâmplă în Rusia, unde cele mai mari premii le sunt rezervate localnicilor, printre câştigătorii privatizării la foc continuu din Bolivia se numără Enron, Royal Dutch/Shell, Amoco Corporation şi Citicorp, vânzările efectuându-se direct, ceea ce scurtcircuitează un posibil parteneriat cu firme locale.[818] Cotidianul *The Wall Street Journal* descria în 1995 imaginea din Vestul Sălbatic, din La Paz: Hotelul Radisson Piaza e înţesat cu directorii executivi ai unor mari companii, printre care AMR Corporation American Airlines, MEI Communications, Exxon şi Salomon Brothers. Aceştia au venit aici la invitaţia bolivienilor, ca să ajute la rescrierea legilor care guvernează sectoarele ce urmează a fi privatizate, pentru ca apoi să liciteze pentru achiziţionarea companiilor oferite spre vânzare” – un aranjament deosebit de convenabil. „Cel mai

[818] „YPFB: Selling a Naţional Symbol”, *Institutional Investor,* 1 martie 1997; Jonathan Friedland, „Money Transfer”, *Wall Street Journal,* 15 august 1995.

important lucru este ca aceste schimbări să devină ireversibile, iar întregul proces să fie completat înainte ca anticorpii să acţioneze", spunea preşedintele Sánchez de Lozada, explicând modul în care voia să abordeze terapia de şoc. Pentru a se asigura că aceşti „anticorpi" nu vor acţiona, guvernul bolivian întreprinde un lucru pe care îl mai făcuse anterior, în condiţii similare: impune încă o „stare de asediu", interzicând adunările politice şi permiţând arestarea tuturor celor care se opuneau acestui proces.[819]

Tot acum are loc şi binecunoscutul circ al privatizărilor corupte din Argentina, în care un referat despre investiţiile de acolo, întocmit de Goldman Sachs, este salutat cu cuvintele „A Bravo New World"[820]. Carlos Menem, preşedintele peronist, ales în urma promisiunilor că va deveni vocea muncitorului, începe să vândă terenurile petrolifere ale ţării, reţeaua de telefonie şi apă, reţelele aeriene şi feroviare, autostrăzile, băncile, chiar şi grădina zoologică din Buenos Aires, poşta şi asigurările sociale. Pe măsură ce avuţiile Argentinei erau transferate în refugii tarifare *offshore,* stilul de viaţă al politicienilor argentinieni devine tot mai extravagant. Menem, cunoscut pe vremuri

[819] Friedland, „Money Transfer."

[820] Sintagma face referinţă la binecunoscuta distopie orwelliană. (n. t.).

pentru haina de piele şi perciunii care-l prezentau drept un membru al clasei muncitoare, începe să poarte costume italieneşti şi să viziteze chirurgi plastici (justificându-şi faţa tumefiată printr-o „înţepătură de albină”). Maria Julia Alsogaray, ministrul privatizării din cabinetul lui Menem, pozează pe coperta unei reviste bine-cunoscute, purtând nimic altceva decât o haină de blană înfăşurată artistic în jurul ei, în timp ce Menem însuşi începe să conducă un Ferrari Testarossa de culoare roşu aprins, un „cadou” făcut de un om de afaceri recunoscător.[821]

Ţările care emulează privatizările făcute în Rusia trec şi ele prin versiuni mai puţin violente ale puciului în ordine inversă, pus în scenă de Elţîn: guverne care ajunseseră paşnic la putere, dar care ulterior au recurs la tot mai multă brutalitate pentru a se agăţa de putere şi pentru a-şi apăra reformele economice. În Argentina, guvernarea inspirată de acest neoliberalismul eliberat de orice reglementări ia sfârşit pe 19 decembrie 2001, atunci când preşedintele Fernando de la Rua şi ministrul său de finanţe, Domingo Cavallo, încearcă să impună măsurile

[821] Paul Blustein, *And the Money Kept Rolling În (and Out): Wall Street, the IMF, and the Bankrupting of Argentina* (New York: Publicaffairs, 2005), 24, 29; Nathaniel C. Nash, „Argentina’s President, Praised Abroad, Finds Himself în Trouble at Home”, *New York Times,* 8 iunie 1991; Tod Robberson, „Argentine President’s Exit Inspires Mixed Emotions”, *Dallas Morning News,* 18 octombrie 1999.

de austeritate prescrise de FMI. Populaţia se revoltă, iar de la Rua trimite poliţia federală să împrăştie mulţimea, prin orice mijloace necesare. De la Rua este forţat să fugă cu un elicopter, dar nu înainte ca 21 de protestatari să fie ucişi şi 1.350 răniţi.[822] Ultimele luni ale lui Goni la putere sunt şi mai sângeroase. Privatizările pe care le iniţiază stârnesc o serie de „războaie" în Bolivia: întâi, „războiul apei", împotriva contractului de privatizare încheiat cu Bechtel, care măreşte preţul apei cu 300%; după care urmează „războiul taxelor", împotriva unui plan al FMI-ului care sugera taxarea săracilor pentru acoperirea unui deficit bugetar; în fine, „războiul gazelor", împotriva planurilor de a exporta gaz natural în Statele Unite. În cele din urmă Goni este obligat să fugă din Palatul prezidenţial în exil în Statele Unite, dar, la fel ca de la Rua, nu înainte să ia cu el vieţile multor oameni. După ce Goni ordonă armatei să oprească demonstraţiile, soldaţii ucid aproape 70 de oameni – mulţi dintre aceştia fiind simpli spectatori – şi rănesc alţi 400. De la începutul lui 2007, Goni este căutat de Curtea Supremă a Boliviei pentru a răspunde acuzaţiilor aduse în legătură cu aceste masacre.[823]

Regimurile care au impus privatizările în

[822] Paul Brinkley-Rogers, „Chaos Reigns as President Flees Uprising", *The Daily Telegraph* (Londra), 22 decembrie 2001.

[823] Jean Friedman-Rudovsky, „Bolivia Calls Ex-President to Court", *Time,* 6 februarie 2007.

masă, atât în Argentina, cât şi în Bolivia, au fost date în Washington ca exemple ale felului în care terapia de şoc poate fi impusă în mod paşnic şi democratic, fără lovituri de stat sau reprimarea populaţiei. Deşi este adevărat că ele nu au început în rafale de arme automate, este cu siguranţă semnificativ faptul că ambele s-au terminat în rafale de gloanţe.

În mare parte din emisfera sudică, neoliberalismul este adeseori considerat „al doilea jaf al colonialismului”: în primul jaf au fost furate bogăţiile pământului, în al doilea au fost jefuite statele care existau în acele locuri. După fiecare astfel de goană nebunească după profit, urmează promisiunile: data viitoare vor exista legi ferme înainte să se pornească procesul privatizării activelor vreunui stat, iar întregul proces va fi supervizat de ochii de vultur ai inspectorilor generali şi ai investigatorilor, a căror etică va fi mai presus de orice îndoială. Data viitoare va fi „clădit cadrul instituţional” (pentru a folosi limbajul de după episodul din Rusia) înaintea privatizării. Dar solicitările de legalitate şi ordine, după ce profiturile au fost mutate în refugii tarifare *offshore,* nu sunt altceva decât un mod de a legaliza furtul *ex post facto,* la fel cum au făcut-o şi colonişti europeni atunci când şi-au legalizat spolierea prin încheierea unor tratate.

Nelegiuirile de la frontieră, după cum înţelegea Adam Smith întregul proces, nu constituie problema, ci chiar scopul, fiind o parte integrantă a jocului de interese, cu declaraţii scrise de mână pline de remuşcări şi cu jurăminte că vor face mai bine data viitoare.

Capitolul 12
Cartea de identitate a capitalismului
Rusia şi noua eră a pieţei ţopârlanilor

V-aţi asumat sarcina de administrator pentru cei din toate ţările lumii, care se străduiesc să îndrepte racilele condiţiei noastre prin experimente logice, încadrate în sistemul social existent. Dacă daţi greş, această schimbare raţională va fi profund prejudiciată în întreaga lume, lăsând ortodoxia şi revoluţia să se lupte între ele.

John Maynard Keynes, într-o scrisoare către Preşedintele Franklin D. Roosevelt, 1933[824]

Când m-am dus să-l vizitez pe Jeffrey Sachs, în octombrie 2006, oraşul New York era acoperit cu o pătură umedă de burniţă gri, punctată, cam la fiecare cinci paşi, cu o explozie vibrantă de roşu. Era săptămâna marii lansări a (produsului) lui Bono, marca Roşu, iar oraşul era

[824] John Maynard Keynes, „From Keynes to Roosevelt: Our Recovery Plan Assayed”, *New York Times,* 31 decembrie 1933.

bombardat de lumina reflectoarelor. Ochelari Armani şi ipod-uri roşii survolau, de la înălţimea reclamelor, întreg oraşul, iar în fiecare staţie de autobuz „aşteptau” Stephen Spielberg sau Penelope Cruz, îmbrăcaţi de fiecare dată într-un alt costum roşu faţă de cel afişat în staţia precedentă; tot în roşu era decorat şi fiecare magazin Gap din oraş, în vreme ce reprezentanţa Apple de pe Fifth Avenue, emitea o lumină roz. „Poate un tricou să schimbe lumea?”, întreba o reclamă. Desigur, venea răspunsul asigurător, pentru că o parte din profiturile obţinute din vânzarea acelui tricou se duce la Fondul global pentru combaterea SIDA, tuberculozei şi malariei. „Cumpăraţi până se vor opri”[825], declamase Bono cu două zile mai devreme, pe când se afla, împreună cu Oprah, în vâltoarea unei sesiuni televizate de cumpărături.[826]

Am avut atunci presimţirea că majoritatea jurnaliştilor care urmăreau să îl intervieveze pe Sachs în săptămâna aceea ar fi vrut de fapt să ştie care era părerea economistului despre această nouă modă de a strânge bani pentru cauze nobile. La urma urmelor, Bono i se adresa lui Sachs cu apelativul „profesorul meu”, iar o fotografie a celor doi m-a întâmpinat chiar la

---

[825] În orig., *Shop ’till it stops!* (n. t.).

[826] Ashley M. Herer, „Oprah, Bono Promote Clothing Line, ipod”, Associated Press, 13 octombrie 2006.

intrarea în cabinetul lui Sachs, de la Universitatea Columbia (părăsise Harvardul în 2002). În mijlocul acestei sarabande cu ştaif a lumii bune, m-am simţit un pic de parcă aş fi fost cea care strică cheful oamenilor, deoarece îmi doream să vorbesc cu profesorul despre cel mai puţin agreat subiect, cel care l-a făcut să-i ameninţe pe reporterii care îl intervievau că le va închide telefonul în nas. Doream să vorbesc despre Rusia şi ce anume nu mersese bine acolo.

Rusia, după primul an de terapie a şocului, este locul în care Sachs îşi începe propria tranziţie, cea de la doctor al şocului, de talie mondială, la unul dintre cei mai înfocaţi susţinători ai creşterii ajutorului acordat ţărilor sărace. Tocmai această tranziţie reprezintă lucrul care l-a pus în conflict cu foştii săi colegi şi colaboratori din cercurile economiştilor ortodocşi. În privinţa lui Sachs, el nu este cel care s-a schimbat – fiind întotdeauna dispus să ajute ţările să îşi dezvolte economii de piaţă bazându-se pe ajutoare generoase şi anularea datoriilor externe. Ani la rând, el găsise resursele necesare atingerii acestor scopuri, lucrând în parteneriat cu Fondul Monetar Internaţional şi cu ministerul de finanţe al Statelor Unite. Numai că, în clipa în care ajunge în Rusia, tonul discuţiilor se schimbase, fiind întâmpinat cu indiferenţă de oficiali, ceea ce îl

şochează şi îl aduce într-o poziţie beligerantă cu potentaţii din Washington.

Privind retrospectiv, nu există niciun dubiu că Rusia marchează un nou capitol în cruciada Şcolii de la Chicago. În primele laboratoare ale terapiei de şoc, cele din anii ’70-’80, existase o oarecare dorinţă din partea FMI-ului şi a ministerului de finanţe american de a face ca aceste experimente să fie considerate, chiar şi superficial, poveşti de succes, tocmai pentru că erau menite să servească drept modele bune de urmat şi de către alte ţări. Dictaturile latino-americane ale anilor ’70 sunt în mod constant recompensate cu împrumuturi, ca răsplată a faptului că atacau sindicatele muncitoreşti şi că practicau o politică economică a graniţelor deschise, în ciuda faptului că astfel de împrumuturi reprezentau o deviere majoră de la ortodoxia Şcolii de la Chicago, mai ales că Chile a continuat să îşi menţină controlul asupra minelor de cupru, având cele mai bogate zăcăminte din lume, în vreme ce în Argentina, junta militară iniţiază întregul proces de privatizare extrem de lent. Boliviei, ca primă democraţie care adoptă terapia şocului în anii ’80, îi este acordat ajutor financiar şi, în plus, i se şterge o parte a datoriei externe, cu mult înainte ca Goni să iniţieze, în anii ’90, procesul privatizării. În Polonia, prima ţară din Blocul estic în care este impusă terapia de şoc, Sachs

nu întâmpină nicio dificultate să obţină împrumuturi substanţiale, chiar dacă privatizările majore sunt din nou încetinite şi fragmentate, odată ce planurile iniţiale întâmpină o puternică opoziţie.

Însă Rusia reprezintă un caz diferit. „Prea mult şoc, prea puţină terapie" a fost verdictul cvasi-unanim. Marile puteri occidentale dovedesc nu doar o totală inflexibilitate, solicitând cele mai dureroase „reforme", dar şi o avariţie asiduă în ceea ce priveşte ajutorul pe care sunt dispuse să îl ofere. Până şi Pinochet amortizează impactul dureros al terapiei de şoc cu programe prin care se acordau ajutoare alimentare celor mai săraci copii; liderii de la Washington nu văd însă niciun motiv pentru care ar fi trebuit să facă exact acelaşi lucru pentru Elţîn, împingând în schimb ţara într-un coşmar hobbesian.

Este greu să porţi o discuţie semnificativă despre Rusia cu Sachs. Speram să pot duce conversaţia dincolo de eschivările defensive cu care m-am confruntat iniţial („Eu am avut dreptate, iar ei s-au înşelat complet", mi-a declarat. După care, a continuat cu afirmaţii de genul „întreabă-l pe Larry Summers, nu mă întreba pe mine; întreabă-l pe Bob Rubin, întreabă-l pe Clinton, întreabă-l pe Cheney cât erau de mulţumiţi cu direcţia în care mergea Rusia"). Ceea ce încercam să înţeleg erau motivele eşecului său din Rusia, acolo unde se

termină norocul faimos de care se bucurase Jeffrey Sachs.

Sachs spune acum că a simţit că ceva era diferit imediat ce a ajuns la Moscova. „Am avut o senzaţie de premoniţie din primul moment... eram furios încă din primul moment.” Rusia se confrunta „cu o criză macro-economică de primă clasă, una dintre cele mai intense şi mai instabile din câte mi-a fost dat să văd vreodată”, a adăugat el. Iar în ceea ce îl privea, modul de a ieşi din această criză era clar: terapia de şoc pe care o prescrisese în Polonia „pentru a pune în mişcare rapid forţele fundamentale ale economiei de piaţă; în plus, era nevoie de un ajutor financiar de proporţii. Suma la care mă gândeam se situa la 30 de miliarde de dolari anual, împărţită egal, 15 miliarde pentru Rusia şi alte 15 pentru fostele republici sovietice, ca să se poată produce o tranziţie paşnică şi democratică.”

Trebuie spus că Sachs are o memorie extrem de selectivă atunci când vine vorba despre politicile draconice impuse atât în Polonia, cât şi în Rusia. În interviul nostru, el trece în mod repetat peste propriile sale îndemnuri de a se trece la o privatizare imediată şi la efectuarea unor reduceri bugetare substanţiale (pe scurt, terapia şocului, o sintagmă pe care acum o repudiază, pretinzând că, de fapt, făcea referinţă la politici de preţuri, cu o aplicabilitate

extrem de precisă, şi nu la schimbarea drastică a ţării). Descriindu-şi rolul, acordă un loc minor terapiei de şoc, concentrându-se aproape exclusiv pe strângerea de fonduri; planul pentru Polonia, spune el, a fost să creeze „un fond de stabilizare, anularea datoriei, acordarea de ajutor financiar de scurtă durată, integrarea în economia occidentală... Atunci când echipa lui Elţîn mi-a solicitat ajutorul, am propus acelaşi lucru.”[827]

Nu există nicio îndoială cu privire la punctul-cheie din expunerea lui Sachs: asigurarea unei infuzii masive de capital a constituit unul dintre pilonii centrali ai planului său pentru Rusia, acesta fiind stimulentul care l-a determinat pe Elţîn să se supună întregului său program. Sachs afirmă că acesta a avut la bază Planul Marshall, cele 12,6 miliarde de dolari (echivalentul a 130 de miliarde de dolari, la valoarea de acum a banilor) pe care Statele Unite i-au alocat pentru reconstrucţia industriei şi infrastructurii Europei, la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, plan considerat cea mai

[827] Aşa cum remarca John Cassidy, într-o schiţă biografică publicată în 2005, în New Yorker. „Fapt este că, atât în Polonia, cât şi în Rusia, Sachs a favorizat ingineria socială la scară macroeconomică în dauna schimbării treptate şi clădirii instituţiilor. Politicile dezastruoase ale privatizării constituie un exemplu în acest sens. Deşi majoritatea privatizărilor au loc după ce Sachs părăseşte Rusia, la sfârşitul lui 1994, cadrul original al politicilor este creat în 1992 şi 1993, atunci când el se afla încă acolo."

de succes iniţiativă a Washingtonului.[828] În opinia lui Sachs, Planul Marshall a demonstrat că „atunci când o ţară este în derută, nu te poţi aştepta ca ea să se regăsească, în mod coerent, de una singură. Din această cauză, în ceea ce mă priveşte... lucrul interesant privitor la Planul Marshall... este felul în care o cantitate modestă de infuzie monetară a creat bazele redresării economice". La început, el a fost convins că în Washington exista voinţa politică de a transforma Rusia într-o economie capitalistă de succes, similară celei din Germania de Vest şi Japonia, după cel de-al Doilea Război Mondial.

Sachs era îndreptăţit să creadă că ar fi putut obţine, de la FMI şi ministerul de finanţe american, un nou Plan Marshall. Cotidianul *New York Times* îl descria, în acea perioadă, ca fiind „probabil cel mai important economist mondial".[829] Pe când era consilierul guvernului polonez, îşi aminteşte cum „a adunat la Casa Albă un miliard de dolari într-o singură zi". Numai că, mi-a relatat Sachs, „atunci când am sugerat acelaşi lucru pentru Rusia, nu a existat niciun fel de interes. Niciunul. Iar FMI-ul s-a uitat lung la mine de parcă aş fi fost nebun."

---

[828] T. Christian Miller, *Blood Money: Wasted Billions, Lost Lives, and Corporate Greed în Iraq* (New York: Little, Brown and Company, 2006), 123. Notă de subsol pag. 248: John Cassidy, „Always with Us", *The New Yorker,* 11 aprilie 2005.

[829] Peter Passell, „Dr. Jeffrey Sachs, Shock Therapist", *New York Times,* 27 iunie 1993.

Cu toate că Elţîn şi băieţii săi de la Chicago aveau o mulţime de admiratori la Washington, nimeni nu părea dispus să ofere ajutorul financiar cerut de Sachs. Astfel, Sachs se vede obligat să solicite Rusiei să implementeze o serie de politici chinuitoare, deşi nu îşi poate ţine promisiunile. În acest sens, îşi face autocritica: „Cea mai mare greşeală personală pe care am făcut-o – afirmă el despre dezastrul din Rusia din acea perioadă – a fost să îi spun preşedintelui Boris Elţîn: «Nu vă îngrijoraţi, ajutorul e pe drum». Eram profund convins că ajutorul financiar necesar constituia un lucru prea important, prea crucial pentru Occident, ca să poată fi încurcate lucrurile atât de semnificativ şi de fundamental pe cât s-a întâmplat.”[830] Dar problema nu s-a rezumat la faptul că FMI-ul şi ministerul de finanţe al Statelor Unite au refuzat să-l asculte pe Sachs; ea se acutizează odată ce el insistă cu terapia de şoc, fără să aibă nicio garanţie din partea acestor instituţii: un risc pentru care milioane de oameni au plătit foarte scump.

Atunci când am revenit la această întrebare, el a reiterat faptul că adevăratul său eşec a fost acela că nu a înţeles dispoziţia politică a Washingtonului. El îşi aminteşte o discuţie

[830] Jeffrey Sachs, „Life in the Economic Emergency Room”, în *The Political Economy of Policy Reform,* coord. John Williamson (Washington, DC: Institute for Internaţional Economics, 1994), 516.

purtată cu Lawrence Eagleburger, secretar de stat în administraţia lui George H.W. Bush. Sachs şi-a expus teza: dacă Rusia va fi lăsată în haos economic, există posibilitatea dezlănţuirii unor forţe incontrolabile: foamete în masă, resurecţia naţionalismului, chiar a fascismului, elemente cu siguranţă nerecomandate într-o ţară în care singurul produs care constituia un surplus erau armele nucleare. „Analiza dumneavoastră ar putea fi corectă, dar nu se va face nimic”, a răspuns Eagleburger. După care l-a întrebat pe Sachs: „Ştiţi cumva în ce an suntem?”

Era 1992, anul campaniei electorale în Statele Unite, la sfârşitul căreia Bill Clinton avea să îl înfrângă pe Bush. Esenţa campaniei lui Clinton era că Bush neglijase problema dificultăţilor economice interne în urmărirea gloriei internaţionale („Este vorba despre economie, prostule”). Sachs consideră că Rusia a fost victima acelei bătălii domestice. El mai adaugă că înţelege acum că mai exista încă un factor în această bătălie: mulţi dintre potentaţii de la Washington se mai aflau încă în tranşeele Războiului Rece. Ei considerau colapsul economic al Rusiei o victorie geopolitică, hotărâtoare, care asigura supremaţia Statelor Unite. „Acel cadru ideologic îmi era complet străin”, mi-a spus Sachs, dându-mi impresia, aşa cum o face adeseori, că era un mic

cercetaş, nimerit din pură întâmplare într-unul din episoadele serialului *Clanul Soprano.* „În ceea ce mă privea, sentimentul pe care îl încercam era: «Grozav, acesta este sfârşitul acelui regim abominabil. Acum este momentul să îi ajutăm cu adevărat [pe ruşi]. Să dăm totul…» Gândind retrospectiv, îmi dau seama că îndemnul meu era considerat un lucru nebunesc de cei care făceau strategiile politice în Washington.”

În ciuda eşecurilor, Sachs nu consideră că strategiile care au vizat Rusia au fost animate de ideologia economiei de piaţă, ci, în mare parte, pur şi simplu de „lene”. Ar fi fost binevenită o dezbatere despre posibilităţile de a oferi ajutor Rusiei sau de a lăsa totul pe seama pieţei libere. Dar s-a lovit de o indiferenţă colectivă. Se declară uimit de absenţa oricărei cercetări aprofundate sau a dezbaterilor pe tema acestor decizii extrem de importante: „În ceea ce mă privea, nu puteam constata decât lipsa oricărui efort. Haideţi să petrecem măcar două zile dezbătând această problemă; asta nu s-a întâmplat niciodată! Nu a fost vorba de acea etică a muncii de genul «Hai, să ne suflecăm mânecile, să ne punem pe treabă şi să rezolvăm această problemă, ca să putem înţelege ce se întâmplă de fapt».”

Atunci când Sachs vorbeşte pasionat despre „muncă serioasă”, face referinţă la zilele *New*

Deal-ului, ale Marii Societăţi şi ale Planului Marshall, când tineri studenţi de la universităţile din Ivy League, stăteau în jurul unor birouri impunătoare, îmbrăcaţi în cămăşi cu mâneci scurte şi înconjuraţi de ceşti goale de cafea şi de vrafuri de ciorne cu propuneri de politici guvernamentale, purtând discuţii aprinse despre ratele de dobândă sau despre preţul grâului. Acesta a fost modelul de comportament al diplomaţilor keynesieni şi acesta era genul de „seriozitate” pe care catastrofa din Rusia l-ar fi meritat.

Numai că acuzaţia exclusivă a lenei colective de la Washington, pentru abandonarea Rusiei, rămâne o explicaţie superficială. Poate că mai bună este cea oferită de perspectiva economiştilor pieţei libere: competiţia din această piaţă. La apogeul Războiului Rece, când Uniunea Sovietică era intactă, iar popoarele lumii îşi puteau alege (măcar teoretic) ideologia, existau doi poli, aflaţi la mare distanţă unul de celălalt. Aceasta însemna că ideologia capitalismului era nevoită să îşi câştige adepţii; avea nevoie să ofere stimulente, după cum avea nevoie şi de un produs de calitate. Keynesismul a reprezentat mereu expresia nevoii capitalismului de a intra în competiţie. Preşedintele Roosevelt oferă *New Deal*-ul nu doar pentru a răspunde disperării cauzate de Marea Criză, ci şi pentru a submina puternica

mişcare socială americană care, după ce suferise lovitura cruntă a unei pieţe de-reglementate, solicita un model economic diferit de cel existent. Unii cereau chiar un model radical diferit: la alegerile prezidenţiale din 1932, un milion de americani votează candidaţi socialişti sau comunişti. Tot mai mulţi americani erau atraşi de Huey Long, un senator populist din Lousiana, care considera că toţi americanii ar trebui să beneficieze de un venit anual de 2500$. Explicându-şi motivele pentru care, în 1935, adăugase şi mai multe beneficii sociale la prevederile *New Deal*-ului, Roosevelt a spus că „dorise să-i taie avântul lui Long”.[831]

În acest context, marii industriaşi americani au fost nevoiţi să accepte prevederile *New Deal*-ului lui Roosevelt. Ascuţişurile pieţei trebuiau atenuate prin slujbe în sectorul public şi avându-se grijă ca nimeni să nu sufere de foame; miza o reprezenta întregul viitor al capitalismului. În timpul Războiului Rece, nicio ţară din lume nu era imună la această presiune. De fapt, reuşitele înregistrate la jumătatea secolului de orânduirea capitalistă, pe care Sachs o numeşte capitalismul „normal” – protecţia muncitorilor, pensii, serviciul public de sănătate şi ajutor social pentru cei nevoiaşi din

[831] „Roosevelt Victor by 7,054,520 Votes”, *New York Times,* 25 decembrie 1932; Raymond Moley, *After Seven Years* (New York: Harper Brothers, 1939), 305.

nordul Americii – au avut ca resort aceeaşi nevoie pragmatică de a face concesii majore care să contracareze din ce în ce mai puternica stângă.

Planul Marshall s-a dovedit cea mai eficientă armă pe frontul economic. După război, economia Germaniei se afla în criză, ameninţând să tragă după ea întreaga Europă Occidentală. În plus, atât de mulţi germani erau atraşi de socialism, încât guvernul SUA alege să împartă Germania în două, decât să rişte să piardă întreaga ţară, fie din pricina colapsului economic, fie a socialismului. În Germania de vest, guvernul american foloseşte Planul Marshall pentru a construi un sistem capitalist, care nu era menit să creeze pieţe noi şi rapide de desfacere pentru Ford şi Sears, ci, mai degrabă, să constituie un succes al economiei de piaţă europene, iar socialismul, în acest fel, să îşi piardă farmecul.

În 1949, un asemenea lucru însemna tolerarea din partea guvernului vest-german a tuturor politicilor cu tentă profund necapitalistă: crearea de locuri de muncă direct de către stat, investiţii uriaşe în sectorul public, subvenţii acordate firmelor germane şi sindicate muncitoreşti puternice. Guvernul SUA a luat atunci o măsură inimaginabilă pentru Rusia anilor ’90 sau pentru Irakul aflat sub ocupaţie, înfuriindu-şi propriul sector corporatist prin

impunerea unui moratoriu asupra investiţiilor străine care să permită companiilor germane care suferiseră din cauza războiului să nu fie nevoite să intre în competiţie până nu deveneau capabile de acest lucru. „Sentimentul era că permiterea intrării companiilor străine în acest moment ar fi fost un act echivalent pirateriei”, mi-a declarat Carolyn Eisenberg, autoarea unei cărţi foarte bine primite despre istoria Planului Marshall.[832] Principala diferenţă dintre ce s-a întâmplat atunci şi ce se petrece acum o constituie percepţia guvernului SUA, care, la vremea respectivă, nu a văzut Germania drept o vacă de muls. Americanii nu au vrut să-şi atragă oprobriul germanilor. La vreme aceea, percepţia era că dacă vii undeva şi începi să jefuieşti locul, vei influenţa negativ întregul proces al redresării economice europene.”

Această abordare, evidenţiază Eisenberg, nu era născută din altruism. „Uniunea Sovietică era ca o armă cu piedica ridicată. Economia era în criză, existau puternice forţe de stânga, iar Occidentul trebuia să câştige rapid loialitatea germanilor. Chiar se vedeau în postura unor combatanţi pentru sufletul Germaniei.”

Descrierea pe care o face Eisenberg bătăliei ideologice care a dus la crearea Planului

---

[832] Carolyn Eisenberg, *Drawing the Line: The American Decision to Divide Germany, 1944–1949* (New York: Cambridge University Press, 1996).

Marshall face trimitere la o veritabilă gaură neagră în munca întreprinsă de Sachs, incluzând aici şi lăudabilele lui eforturi pentru creşterea cheltuielilor destinate întrajutorării Africii. Sachs menţionează rareori mişcările populare de masă. Pentru el, scrierea istoriei reprezintă un lucru eminamente elitist, care depinde de o serie de tehnocraţi cărora li se dă pe mână un set de politici potrivite. La fel cum programele de terapie a şocului sunt scrise în buncărele secrete din La Paz şi Moscova, tot aşa ar fi trebuit să se materializeze şi acel program destinat republicilor sovietice, în valoare de 30 de miliarde de dolari, bazat exclusiv pe judecata sănătoasă şi simţul practic al argumentelor pe care el le expusese tehnocraţilor de la Washington. Însă, aşa cum a remarcat şi Eisenberg, Planul Marshall în formula sa originală nu s-a născut din bunăvoinţă sau în urma unor argumente raţionale, ci din teama de revolta populară.

Sachs îl admiră pe Keynes, dar pare neinteresat de contextul general care a făcut până la urmă posibil keynesismul în propria ţară: dezordinea şi solicitările militantiste ale sindicaliştilor şi socialiştilor, a căror forţă a transformat o soluţie radicală într-o ameninţare credibilă, care face ca *New Deal*-ul să pară un compromis acceptabil. Această încăpăţânare de a nega rolul mişcărilor de masă în obligarea

guvernelor de a adopta ideile pe care el, la rândul lui, le susţine are implicaţii grave. În primul rând, este evident că Sachs este incapabil să înţeleagă realitatea politică din Rusia: nu avea cum să existe un Plan Marshall pentru Rusia tocmai *din cauza* Rusiei. Când Elţîn aboleşte Uniunea Sovietică, acel „glonţ de pe ţeavă" care determinase crearea planului iniţial fusese scos de pe ţeavă. Fără el, capitalismul era liber să adopte cea mai sălbatică formă, nu doar în Rusia, ci pe întregul mapamond. Odată ce se produce colapsul Uniunii Sovietice, piaţa liberă capătă un monopol global, toate „distorsiunile" care interferaseră până atunci cu echilibrul său perfect devenind superflue.

Aceasta a fost adevărata tragedie a promisiunii făcute polonezilor şi ruşilor, şi anume aceea că, dacă aveau să urmeze terapia şocului, vor avea o „ţară europeană". Acele ţări europene normale (care beneficiau de puternice plase de siguranţă socială, cu protecţie oferită muncitorilor, cu sindicate puternice şi cu un sistem public de asigurări medicale) apar ca un compromis între capitalism şi comunism. Însă acum nu mai era nevoie de compromisuri, toate acele politici moderate erau asediate în toată Europa Occidentală, la fel şi în Canada, în Australia şi SUA. Asemenea politici nu aveau să fie introduse în Rusia şi, cu siguranţă, nu pe banii Occidentului.

Această eliberare de orice constrângeri reprezintă, în esenţa sa, economia Şcolii de la Chicago (cunoscută în Statele Unite şi sub numele de neoliberalism sau neoconservatism): ea nu este o invenţie nouă, ci acelaşi capitalism eliberat de balastul keynesismului, capitalismul în faza sa monopolistă, un sistem fără niciun fel de inhibiţii, care nu trebuie să se mai străduiască să-şi menţină clienţii, care poate fi oricât de antisocial, de antidemocratic şi de necioplit. Atâta vreme cât comunismul a constituit o ameninţare, acel acord de curtoazie pe care l-a reprezentat keynesismul avea să dăinuie; odată ce acel sistem începe să dea rateuri, orice urmă de compromis putea fi în sfârşit eradicată, îndeplinind astfel scopul purist al mişcării pe care Friedman o iniţiase cu o jumătate de secol înainte.

Aceasta a fost teza cărţii lui Fukuyama, *Sfârşitul istoriei,* titlul dramatic aparţinând unei prezentări pe care autorul o face în 1989 la Universitatea de la Chicago: el nu susţinea atunci că nu ar mai exista şi alte ideologii concurente în lume, ci doar că, odată ce comunismul intră în colaps, nu mai există alte idei suficient de puternice ca să poată intra în competiţie directă.

Astfel că, în vreme ce Sachs vede colapsul Uniunii Sovietice ca pe o eliberare de conducerea autoritară, fiind gata să dea o mână

de ajutor, colegii săi de la Şcoala de la Chicago văd acest eveniment ca pe o cu totul altfel de libertate: ca pe eliberarea finală de keynesism şi de ideile generoase ale unora ca Jeffrey Sachs. Văzută din această perspectivă, atitudinea de expectativă care l-a înfuriat atât de mult pe Sachs în problema Rusiei nu a fost una de „pură lene", ci de *laissez-faire* în acţiune: lasă lucrurile în voia lor şi nu încerca să faci nimic. Faptul că toţi cei implicaţi în problema Rusiei nu au mişcat un deget pentru a oferi ajutor – de la Dick Cheney, secretarul de stat pentru apărare în perioada lui Bush, la Lawrence Summers, sub-secretar de stat la ministerul finanţelor şi până la Stanley Fischer de la FMI – a însemnat că ei făceau de fapt ceva: puneau în practică ideologia Şcolii de la Chicago, în forma ei cea mai pură, lăsând piaţa liberă cu totul liberă. Rusia, chiar mai mult decât Chile, a reprezentat practica acestei ideologii, o imagine a distopiei îmbogăţeşte-te-sau-mori-încercând, pe care mulţi dintre aceşti jucători aveau să o creeze peste un deceniu în Irak.

Noile reguli ale jocului au fost făcute publice în Washington D.C., pe 13 ianuarie 1993. Ocazia a constituit-o mica, dar importanta – accesul făcându-se doar pe bază de invitaţie – conferinţă organizată la etajul zece al Centrului

de Conferinţe Carnegie, din Dupont Circle, la doar şapte minute de mers cu maşina de Casa Albă şi foarte aproape de sediile centrale ale FMI şi Băncii Mondiale. John Williamson, influentul economist, binecunoscut pentru creionarea misiunilor Băncii Mondiale şi ale FMI-ului, convoacă aici întregul trib al neoliberalilor pentru un eveniment istoric. În sală era prezentă o pleiadă impresionantă de „tehnocraţi" de primă mână, care se aflaseră în avangarda cruciadei mondiale a doctrinei Şcolii de la Chicago: foşti miniştri de finanţe din Spania, Brazilia şi Polonia, şefi ai băncilor centrale din Turcia şi Peru, şeful executivului Mexicului şi un fost preşedinte al statului Panama. De asemenea, printre invitaţi se mai numărau vechiul prieten şi erou al lui Sachs, Leszek Balcerowitz, arhitectul terapiei de şoc din Polonia, precum şi colegul său de la Harvard, Dani Rodrik, economistul care dovedise că fiecare ţară care acceptase restructurările neoliberale trecuse printr-o criză profundă. Anne Krueger, viitor director managerial adjunct al FMI-ului se afla şi ea acolo şi, chiar dacă José Piñera, ministrul cel mai evanghelist al lui Pinochet, nu a putut fi prezent din cauza alegerilor prezidenţiale din Chile, el a trimis totuşi un studiu detaliat drept contribuţie la dezbateri. Sachs, care, la vremea respectivă, încă era consilierul lui Elţîn, urma să

prezinte discursul esenţial.

Toată ziua, participanţii la conferinţă s-au dedat plăcerii favorite a economiştilor de a concepe strategii prin care să-i convingă pe politicienii refractari să adopte politici nepopulare. Cât de repede după alegeri ar trebui lansată terapia de şoc? Sunt partidele de centru-stânga mai folositoare decât cele de dreapta din cauza faptului că atacul este neaşteptat? Este oare mai bine să avertizezi publicul sau să-l iei prin surprindere cu „politici voodoo”? Deşi conferinţa s-a numit „Economia politică a reformei politicilor” – un titlu atât de insipid, încât părea ales tocmai pentru a distrage atenţia jurnaliştilor – unul dintre participanţi observă mucalit că subiectul întregii conferinţe era, de fapt, „economia machiavelică”.[833]

Sachs a ascultat ore în şir discuţiile interminabile şi, după cină, s-a îndreptat către podium pentru a-şi susţine prelegerea, intitulată, în stilul său inconfundabil, „Viaţa în camera de terapie intensivă a economiei”[834].[835] Era vizibil agitat. Mulţimea era pregătită să asculte speech-ul unuia dintre idolii săi, omul care purtase torţa terapiei de şoc în epoca democraţiei. Sachs nu avea niciun chef să se

---

[833] *The Political Economy of Policy Reform,* 44.

[834] În orig., „Life in the Economic Emergency Room”. (n. t.).

[835] Sachs, „Life in the Economic Emergency Room”, 503–504, 513.

laude pe sine. În schimb, era hotărât, după cum avea să îmi explice ulterior, să se folosească de acest prilej pentru a-i face conştienţi pe cei prezenţi de gravitatea situaţiei din Rusia.

El reaminteşte audienţei de infuzia de ajutor financiar primită de Europa şi de Japonia la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, „vitală pentru succesul magnific petrecut ulterior în Japonia". Apoi povesteşte cum a primit o scrisoare de la un analist care lucra la Fundaţia Heritage – epicentrul friedmanismului – care „credea cu fermitate în reformele din Rusia, dar nu şi în acordarea de ajutor financiar Rusiei. Aceasta este o perspectivă des întâlnită printre ideologii pieţei libere, printre care mă număr şi eu", a adăugat Sachs. „Ea este plauzibilă, însă greşită. Piaţa nu poate face acest lucru de una singură; ajutorul internaţional este crucial." Obsesia *laissez-faire* ducea Rusia către o catastrofă unde, spune el, „indiferent cât de viteji, eminenţi şi norocoşi ar fi reformatorii Rusiei, nu vor reuşi să o scoată la capăt fără un ajutor extern pe scară largă... suntem aproape de a rata o oportunitate istorică."

Sachs primeşte, desigur, aplauze, însă răspunsul este modest. Pentru ce făcea el oare apologia unor cheltuieli sociale abundente? Mulţimea aceasta pornise într-o cruciadă pentru revocarea *New Deal*-ului, nu pentru reînceperea

lui. În sesiunea de comunicări care urmează, niciunul dintre participanţi nu susţine provocarea lui Sachs, mulţi dintre ei pronunţându-se chiar împotriva ei.

Ceea ce încercase să facă prin speech-ul său, mi-a spus Sachs, era „să explice ce însemna o criză adevărată... să comunice caracterul imperios [al solicitării sale]”. Cei care fac politici în Washington, a spus el, adeseori „nu înţeleg ce înseamnă haosul economic. Nu înţeleg dezorientarea care rezultă de aici”. El a vrut să îi confrunte pe aceşti oameni cu realitatea că „există şi o dinamică care face ca lucrurile să fie pierdute progresiv de sub control, până când apar alte dezastre, până când Hitler este ales din nou la putere, până când ai război civil sau foamete sau altceva... Trebuie să întreprindeţi ceva de urgenţă, deoarece o situaţie instabilă creează cu siguranţă o cale de creştere a instabilităţii, nu doar una către un echilibru normal.”

Nu m-am putut abţine să nu cred că Sachs îşi desconsidera într-o anumită măsură publicul. Oamenii prezenţi acolo erau pe deplin familiarizaţi cu teoria crizelor enunţată de Friedman, iar mulţi dintre ei o aplicaseră deja în propriile ţări. Mulţi înţelegeau perfect cât este de chinuitor şi câtă volatilitate creează un colaps economic total, numai că ei primeau o lecţie diferită din Rusia: o situaţie politică

dureroasă şi care crea dezorientare în rândul populaţiei îl forţa pe Elţîn să scoată la vânzare bogăţiile statului, ceea ce constituia un rezultat deosebit de favorabil.

Lui John Williamson, gazda conferinţei, îi este lăsată sarcina readucerii discuţiilor înapoi la priorităţile pragmatice. Sachs era cel cu statut de vedetă, dar adevăratul guru al mulţimii era Williamson. Un om care chelea cu rapiditate, lipsit de orice prezenţă telegenică, dar încântător de incorect politic, Williamson este cel care avea să monetizeze sintagma Consensului de la Washington, poate cea mai citată şi mai litigioasă sintagmă a ştiinţei economice moderne. El este faimos pentru conferinţe şi seminarii dens structurate, desfăşurate în spatele uşilor închise, având drept scop testarea unora dintre ipotezele sale îndrăzneţe. Organizarea conferinţei din ianuarie avea un scop pe cât de bine determinat, pe atât de presant: el dorea să testeze definitiv ceea ce numea „ipoteza crizelor”.[836]

În expunerea sa, Williamson nu oferă nicio avertizare cu privire la imperativul salvării vreunei ţări de la criză; de fapt, el vorbeşte emfatic despre evenimente a căror magnitudine este comparabilă cataclismelor. El reaminteşte publicului dovezile incontestabile care atestau că doar atunci când ţările suferă cu adevărat,

[836] John Williamson, *The Political Economy of Policy Reform,* 19, 26.

ele sunt de acord să li se administreze doctoria amară a pieţei; doar atunci când se află într-o stare de şoc stau cuminţi să li se administreze terapia şocurilor economice. „Cele mai grele timpuri dau naştere celor mai bune oportunităţi pentru cei care înţeleg nevoia reformelor economice fundamentale”, declară el.[837]

Cu o abilitate incomparabilă de a verbaliza subconştientul lumii finanţelor, Williamson remarcă accidental că acest lucru ridică o serie de întrebări contrariante:

Va trebui să ne întrebăm dacă există posibilitatea rezonabilă de a crea deliberat o criză în scopul înlăturării obstacolelor politice puse în calea reformei. De exemplu, s-a sugerat uneori meritul creării în Brazilia a unei crize de hiperinflaţie pentru a speria lumea atât de tare, încât să accepte acele schimbări... Probabil că nimeni dintre cei care pot anticipa istoria nu ar fi sugerat, la jumătatea anilor ’30, Germaniei şi Japoniei să pornească un război pentru a beneficia de super-creşterea economică care a urmat înfrângerii lor militare. Ne întrebăm însă dacă o criză de proporţii mai mici nu ar fi putut avea aceeaşi funcţie. Este oare posibil să ne imaginăm o pseudo-criză, cu aceleaşi funcţii

[837] John Williamson şi Stephan Haggard, „The Political Condiţions for Economic Reform”, în *The Political Economy of Policy Reform,* 565.

pozitive, fără costurile unei crize adevărate?[838]

Remarcile lui Williamson reprezentau un uriaş salt înainte pentru doctrina şocului. Într-o cameră plină cu destui miniştri de finanţe şi şefi ai băncilor centrale cât pentru un summit comercial important, ideea creării unei crize serioase pentru avansarea terapiei de şoc se discuta acum deschis.

Măcar un participant la această conferinţă a simţit nevoia să se distanţeze de aceste idei riscante. „Sugestia lui Williamson că ar trebui provocată o criză artificială doar pentru a declanşa procesul reformei ar trebui luată drept o idee menită să provoace şi să tachineze", a spus John Toye, economist britanic de la Universitatea din Sussex.[839] Dar nu exista nicio dovadă că intenţia lui Williamson era de a tachina publicul. Dimpotrivă, existau o mulţime de dovezi că ideile sale, care constituiau baza acţiunii la cel mai înalt nivel decizional, existau deja în politica financiară a Washingtonului şi nu numai. La o lună după conferinţa de la Washington, am putut vedea o frântură din noul entuziasm pentru „pseudo-crize" în propria mea ţară, deşi puţini au înţeles-o la vremea respectivă ca făcând parte dintr-o strategie globală. În februarie 1993, Canada era în

[838] Williamson, *The Political Economy of Policy Reform,* 20.
[839] John Toye, *The Political Economy of Policy Reform,* 41.

vârtejul unei catastrofe financiare, sau cel puţin aceasta ar fi fost concluzia trasă dacă urmăreai programele de televiziune şi citeai ziarele naţionale. „Criza datoriilor pluteşte ameninţător” era scris cu litere de-o şchioapă pe prima pagină din *Globe and Mail.* Într-un reportaj al unui important post de televiziune se spunea că „economiştii prezic că anul viitor sau poate peste doi ani, vice-ministrul finanţelor va intra în cabinetul ministerial şi va anunţa că creditul Canadei a expirat... Vieţile noastre se vor schimba dramatic.”[840]

Sintagma „zidul datoriei” intră subit în vocabular. Ceea ce însemna că, deşi viaţa părea acum confortabilă şi paşnică, Canada cheltuia atât de mult peste posibilităţile sale, încât puternicele firme de credit, precum Moody sau Standard and Poor, aveau să degradeze ratingul canadian de credit, de la perfectul Triplu A, la un rating mult inferior. Când acest lucru avea să se petreacă, investitorii hipermobili, eliberaţi acum de noile reguli ale globalizării şi comerţului liber, aveau să-şi retragă pur şi simplu banii din Canada pentru a-i transfera într-un loc mai sigur. Singura soluţie, ni se spunea, era reducerea drastică a cheltuielilor

---

[840] Bruce Little, „Debt Crisis Looms, Study Warns”, *Globe and Mail* (Toronto), 16 februarie 1993; reportajul a fost televizat pe W5, pe CTV, unde gazda emisiunii a fost Eric Mailing. Linda Mequaig, *Shooting the Hippo: Death by Deficit and Other Canadian Myths* (Toronto: Penguin, 1995), 3.

aferente programelor precum asigurările de şomaj şi de sănătate. Evident, Partidul Liberal aflat la guvernare face exact acest lucru, în ciuda faptului că este ales la conducere pe baza unei platforme electorale în care promitea crearea de locuri de muncă (versiunea canadiană a „politicilor voodoo”).

La doi ani după ce isteria deficitului atinge apogeul, jurnalista de investigaţie Linda Mequaig descoperă felul în care acest sentiment naţional de criză fusese inoculat şi apoi manipulat abil de câteva institute de politici publice, subvenţionate de cele mai mari bănci şi corporaţii canadiene, în special de Institutul C.D. Howe şi de Institutul Fraser (pe care Milton Friedman le-a susţinut întotdeauna).[841] Canada avea într-adevăr o problemă a deficitului, dar aceasta nu fusese cauzată de asigurările pentru şomaj sau de alte asemenea programe sociale. Conform datelor oferite de Statistics Canada, ea a fost cauzată de ratele de dobândă ridicate, care au dus la explozia datoriei externe în acelaşi fel în care Şocul Volker a umflat datoriile ţărilor în curs de dezvoltare în anii ’80. Mequaig merge la sediul central al firmei de credit Moody, de pe Wall Street, unde vorbeşte cu Vincent Truglia, analistul-şef răspunzător pentru acordarea ratingului Canadei. Acesta îi

[841] Informaţia oferită în acest paragraf este dedusă din Mequaig, *Shooting the Hippo,* 18, 42–44,117.

dezvăluie ceva extraordinar: se aflase sub o presiune enormă din partea executivilor corporatişti şi a bancherilor canadieni de a produce rapoarte îngrijorătoare despre finanţele ţării, ceea ce el a refuzat să facă, deoarece considera Canada o investiţie nu doar excelentă, dar şi stabilă. „A fost singura ţară pe care o am în grijă unde, în loc să se întâmple opusul, cetăţenii săi doreau să fie degradat ratingul propriei lor ţări şi, mai mult, acest lucru să fie făcut în mod constant. Aceştia insistau că ratingul era mult prea sus faţă de cât ar fi trebuit să fie de fapt.” Truglia spune că era obişnuit să primească telefoane de la reprezentanţii unei ţări pentru a se plânge că acordase un rating mult prea jos faţă de cât ar fi trebuit să fie în realitate. „Dar canadienii, de obicei, îşi defăimează ţara mult mai mult decât o fac străinii.”

De fapt, comunitatea financiară canadiană folosea „criza deficitului” ca pe o armă de o importanţă critică în bătălia politică internă. La vremea când Truglia primea aceste telefoane ciudate, în Canada se desfăşura o campanie majoră pentru forţarea guvernului de a micşora taxele prin reduceri bugetare în domeniile programelor sociale, ca sănătatea şi educaţia. Deoarece aceste programe se bucurau de susţinerea canadienilor, singurul mod prin care puteau fi justificate reducerile bugetare ar fi fost

dacă li s-ar fi prezentat canadienilor alternativa colapsului economic: criza totală. Faptul că Moody continuă să acorde Canadei cel mai mare rating de obligaţii posibil (echivalentul lui A) făcea extrem de dificilă menţinerea spectrului apocaliptic.

Între timp, din cauza mesajelor contradictorii pe care le primeau, investitorii se aflau într-o stare de confuzie generală: Moody era optimist în privinţa Canadei, în timp ce presa canadiană prezenta, în continuare, starea financiară catastrofală a ţării. Sătul de statisticile politizate care veneau din Canada şi care păreau să îi submineze autoritatea profesională, Truglia face un pas ieşit din comun adăugând un „comentariu special”, prin care clarifica faptul că resursele financiare ale Canadei „nu erau scăpate de sub control”, făcând chiar nişte atacuri mascate la adresa matematicii dubioase practicate de anumite institute de politici publice, cu orientare de dreapta. „O serie de rapoarte recent publicate au exagerat în mod grosier poziţia datoriei fiscale canadiene. Unele dintre acestea au numărat de două ori aceleaşi cifre, în vreme ce altele au făcut o serie de comparaţii internaţionale inoportune... Aceste măsurători incorecte ar fi putut juca un rol în exagerarea gravităţii problemelor legate de datoria externă a Canadei.” La apariţia acestui raport special din partea celor de la Moody,

devine clar că nu există niciun pericol din partea „zidului datoriei”, ceea ce nemulţumeşte profund comunitatea de afaceri canadiană. Truglia afirmă că, atunci când a făcut public comentariul respectiv, „un canadian... care lucra pentru o mare instituţie financiară din Canada, m-a sunat la telefon zbierând la mine, literalmente zbierând. A fost incredibil”.[842][843]

Până când canadienii îşi dau seama că această „criza a deficitului” a fost doar o manipulare grosieră din partea institutelor de politici publice finanţate de marile corporaţii, nu mai avea practic nicio importanţă: reducerile bugetare fuseseră deja efectuate în mod irevocabil. Un rezultat direct al acestor reduceri îl constituie eroziunea radicală a programelor sociale destinate şomerilor, ele nemaiputându-şi reveni vreodată, în ciuda surplusurilor bugetare ulterioare. Strategia crizelor este folosită continuu în această perioadă. În septembrie 1995, presei canadiene îi este trimisă o înregistrare video în care John Snobelen, ministrul educaţiei din statul Ontario, le spune unor funcţionari publici într-o întâlnire la care mass-media nu a avut acces că, înainte să poată fi anunţate public reducerile bugetare din

---

[842] Trebuie spus că Truglia este o raritate pe Wall Street: ratingurile la ipoteci şi credite sunt de cele mai multe ori influenţate de presiuni politice, ele fiind adeseori folosite în scopul măririi presiunii exercitate pentru promulgarea „reformei pieţei”.

[843] *Ibid.,* 44,46.

domeniul educaţiei şi o serie de alte măsuri nepopulare, a fost nevoie de crearea unui climat de panică, dându-se presei informaţii care creau o impresie mult mai dezastruoasă „decât putea comenta”. El numeşte acea acţiune „crearea unei crize folositoare”.[844]

„Malpraxisul statisticilor” de la Washington

Până în 1995, în majoritatea democraţiilor occidentale, discursul politic ajunsese să fie saturat de menţiunea zidurilor datoriilor şi de iminenţa colapsului economic, ataşate solicitărilor unor reduceri tot mai mari ale cheltuielilor bugetare şi ale efectuării unor privatizări din ce în ce mai ambiţioase, în avangarda agitatorilor aflându-se mereu aceleaşi institute fridmaniene de politici publice. Dar cele mai puternice instituţii financiare de la Washington manifestau o mare disponibilitate nu doar pentru crearea aparenţelor unei crize prin intermediul mass-mediei, ci şi pentru adoptarea unor măsuri concrete, care să genereze crize cât se poate de reale. La doi ani după ce Williamson a făcut observaţiile referitoare la necesitatea „inflamării” crizelor, Michael Bruno, economist-şef al departamentului pentru dezvoltare economică

[844] „How to Invent a Crisis în Education”, *Globe and Mail* (Toronto), 15 septembrie 1995.

de la Banca Mondială, preia în mod public acelaşi raţionament, fără să atragă totuşi atenţia mass-mediei. Într-o prelegere susţinută la Tunis, în 1995, în cadrul Asociaţiei Economice Internaţionale – publicată ulterior sub forma unei comunicări ştiinţifice de către Banca Mondială – Bruno le face cunoscut celor 500 de economişti din 68 de ţări, prezenţi la întrunire, că exista un consens cvasiunanim că „ideea unei crize suficient de mari i-ar fi putut şoca pe acei politicieni refractari ideii instituirii unor reforme care vizau creşterea productivităţii”.[845][846] Bruno oferă America Latină ca „un exemplu de primă calitate al efectului benefic al crizelor profunde”, referindu-se, în special, la Argentina, unde preşedintele Carlos Menem şi ministrul său de finanţe, Domingo Cavallo, reuşeau „să profite de starea de urgenţă” pentru impunerea unei privatizări acerbe. În cazul în care cei din public nu înţeleseseră bine mesajul, Bruno a adăugat: „Am evidenţiat o temă majoră: economia politică a crizelor profunde tinde să dea reformelor radicale nişte rezultate pozitive.”

---

[845] Deşi Bruno nu a urmat cursurile Universităţii din Chicago, el a studiat avându-l ca mentor pe proeminentul chicagoan, Don Patinkin – cel care a fost citat anterior comparând economia Şcolii de la Chicago cu marxismul, pentru „completitudinea sa logică".

[846] Informaţia oferită în următoarele două paragrafe este dedusă din Michael Bruno, *Deep Crises and Reform: What Have* We *Learned?* (Washington, DC: World Bank, 1996), 4, 6, 13, 25. Subliniat în original.

În virtutea acestui fapt, el susţine că agenţiile internaţionale trebuie să facă mai mult decât doar să profite de crizele economice existente, pentru avansarea Consensului de la Washington, ele trebuie să sisteze preventiv asistenţa oferită pentru a agrava acele crize. „Un şoc nefavorabil (cum este, de pildă, scăderea veniturilor anuale sau cea a transferurilor externe) ar putea, de fapt, să *mărească* bunăstarea deoarece scurtează întârzierile. Ideea că „lucrurile trebuie să se înrăutăţească înainte să se poată îmbunătăţi „apare astfel în mod natural... De fapt, o criză de hiperinflaţie ar putea aduce o ţară într-o situaţie mult mai bună decât dacă s-ar târî printr-o criză de mai mică amploare.”

Bruno admite că agravarea sau crearea unei crize totale constituie un spectru înspăimântător – salariile guvernamentale ar putea rămâne neplătite, infrastructura sectorului public ar putrezi –, dar, ca discipol al Şcolii de la Chicago, îşi îndeamnă audienţa să sprijine totuşi acest act de distrugere, ca pe o primă etapă a creaţiei. „Într-adevăr, pe măsură ce criza se adânceşte, *guvernul ar putea, treptat, să dispară”*, afirmă Bruno. Această evoluţie are un rezultat pozitiv, şi anume acela că, în perioada reformei, puterea grupurilor de interese bine înrădăcinate în societate se poate să fi slăbit, iar un lider care alege soluţia pe termen lung în

locul oportunităţii pe termen scurt, poate câştiga susţinerea procesului de reformă.”[847]

Cei dependenţi de teoria crizelor Şcolii de la Chicago se aflau cu siguranţă pe o traiectorie intelectuală accelerată. Cu doar câţiva ani mai devreme, ei speculaseră că o criză de hiperinflaţie ar putea crea condiţiile necesare politicilor şocului. Acum, un economist-şef de la Banca Mondială – instituţie subvenţionată din taxele provenind din 178 de ţări, al cărei mandat a fost să reconstruiască şi să întărească economiile ţărilor aflate în dificultate – făcea apologia creării unor state destinate eşecului, pentru oportunităţile pe care acestea le ofereau ca material de construcţie, un simplu moloz pentru construirea altor state.[848]

De ani de zile se zvonea că instituţiile financiare internaţionale s-ar fi ocupat de arta „pseudo-crizelor”, cum se exprimă Williamson, pentru a forţa ţările să facă ce li se spune, însă acest lucru era dificil de dovedit. Mărturia cea mai completă în acest sens a fost oferită de Davison Budhoo, angajat al FMI-ului, care denunţă ulterior practicile instituţiei la care lucrase, acuză FMI-ul că a oferit informaţii incorecte pentru a submina economia unor ţări

---

[847] *Ibid.,* 6. Subliniere adăugată.

[848] Cifra referitoare la numărul membrilor Băncii Mondiale datează din 1995. Astăzi există 185 de ţări membre.

sărace, dar „încăpăţânate”.

Budhoo, născut în Grenada, absolvent al universităţii London School of Economics, se făcea remarcat în Washington prin stilul neconvenţional: avea o frizură a la Albert Einstein şi purta hanorac în loc de costum. Lucrase la FMI timp de doisprezece ani, proiectând programe de ajustări structurale pentru ţări din Africa, America Latină şi Insulele Caraibe, de unde provenea. După ce organizaţia virează brusc către dreapta, în epoca lui Thatcher şi a lui Reagan, nonconformistul Budhoo se simte din ce în ce mai stânjenit la locul de muncă. FMI-ul era plin de Băieţi de la Chicago zeloşi, aflaţi sub conducerea inflexibilului neoliberal, Michael Camdessus. Când Budhoo îşi dă demisia, în 1988, decide să dezvăluie secretele fostului său serviciu. Totul începe cu remarcabila scrisoare deschisă, adresată lui Camdessus, în care adoptă tonul *j’accuse* al scrisorilor lui Andre Gunder Frank către Friedman, scrise cu zece ani în urmă.

Manifestând entuziasm pentru exprimarea verbală, rar întâlnit printre economiştii superiori ai FMI-ului, scrisoarea începe astfel: „Astăzi am demisionat din rândul personalului Fondului Monetar Internaţional, după mai bine de 12 ani şi după 1.000 de zile de lucru în calitate de funcţionar al Fondului, detaşat în străinătate, ca vânzător ambulant al medicamentelor voastre şi

al accesoriilor de iluzionist destinate guvernelor şi oamenilor Americii Latine, Caraibelor şi Africii. Pentru mine, demisia înseamnă câştigarea unei libertăţi fără preţ, pentru că, odată cu ea, am făcut primul pas către acel loc unde sper că voi putea să mă spăl pe mâini de ceea ce pentru mine înseamnă sângele a milioane de oameni săraci şi înfometaţi... Este atât de mult sânge încât curge în râuri. Se şi usucă, se lipeşte de trupul meu; uneori am impresia că nu există suficient de mult săpun în întreaga lume să mă cureţe de lucrurile pe care le-am făcut în numele vostru."[849]

După care începe să îşi construiască cazul. Budhoo acuză Fondul că a utilizat statistica ca pe o armă „letală". El aduce dovezi exhaustive asupra felului în care, în calitate de funcţionar al Fondului, a fost implicat în „malpraxisuri statistice" elaborate, pentru exagerarea datelor prezentate în rapoartele FMI-ului despre Trinidad-Tobago-bogată în resurse de petrol – doar pentru a face ca ţara să arate mult mai puţin stabilă decât în realitate. Budhoo pretinde că FMI-ul a mărit cu peste 100% o cifră statistică de importanţă crucială, care măsura costurile forţei de muncă[850], făcând ca aceasta să pară extrem de neproductivă, cu toate că,

[849] Informaţia oferită în următoarele patru paragrafe este dedusă din Davison L. Budhoo, *Enough Is Enough: Dear Mr. Camdessus... Open Letter of Resignation to the Managing Director of the Internaţional Monetary Fund* (New York: New Horizons Press, 1990), 2–27.

după afirmaţiile sale, Fondul dispunea de informaţia corectă. Într-un alt caz, el susţine că Fondul „inventase, literalmente” nişte datorii guvernamentale uriaşe.[851]

Aceste „nereguli grave”, despre care Budhoo afirmă că ar fi fost comise deliberat şi că nu au constituit simple „calculaţii neglijente”, au fost considerate reale de către pieţele financiare, ceea ce a dus la clasificarea Trinidadului drept o ţară cu risc mare şi la oprirea finanţărilor. Problemele economice ale ţării – declanşate de scăderea preţului petrolului, principalul produs destinat exportului – devin rapid o reală

---

[850] În orig. unit labour cost – indicator al presiunilor de pe piaţa muncii, dar şi al competitivităţii economiei prin costuri, vezi Glosarul BNR pentru Ţintirea directă a inflaţiei, http://www.bnr.ro/Ro/Pubs/RapInflatie/Glosar.pdf (n. t.).

[851] Majoritatea afirmaţiilor lui Budhoo’s sunt centrate pe discrepanţele apărute în calcularea costurilor unitare ale forţei de muncă (Relative Unit Labour Cost – RULC), pentru Trinidad şi Tobago – o unitate care reprezintă un indicator economic extrem de important pentru măsurarea productivităţii unei ţări. El scrie: „În baza calculaţiilor făcute anul trecut de statisticianul diviziei noastre, după reîntoarcerea misiunii FMI din teritoriu, costurilor unităţii relative de muncă în Trinidad şi Tobago cresc cu numai 69%, în loc să crească cu 145,8%, după cum este menţionat în referatul nostru din 1985, sau cu 142,9% cum este menţionat în documentele FMI din 1986. În perioadal980–1985, costul RUFE creşte, de fapt, cu doar 66,1%, în loc să crească cu 164,7%, cum fusese previzionat în referatele noastre din 1986. În perioada l983–1985, costul RULC creşte cu doar 14,9%, iar nu cu 36,9%, aşa cum fusese comunicat comunităţii internaţionale, în 1986. În 1985, în loc să crească cu 9%, aşa cum fusese menţionat în referatele RED şi Staff Report ale FMI, indicele RULC de fapt scade cu 1,7%. Iar în 1986, costurile RULC se reduc spectaculos cu nu mai puţin de 46,5%, deşi nu există nicio menţiune în acest sens în raportul FMI din 1987 sau oriunde altundeva în documentaţia Fondului.” *Ibid.,* 17.

calamitate, ceea ce o forţează să ceară FMI-ului ajutorul pentru a ieşi din criză. În acel moment Fondul solicită Trinidadului să accepte ceea ce Budhoo descria drept „medicamentul cel mai ucigător” al FMI-ului: reduceri de personal, reduceri salariale, precum şi „întreaga gamă” a politicilor ajustărilor structurale. El descrie întregul proces ca „blocarea deliberată a unei ancore de salvare economică a ţării prin intermediul unor subterfugii” pentru a vedea „mai întâi distrugerea economică a ţării şi abia apoi convertirea ei”.

În scrisoarea trimisă, Budhoo – care decedează în 2001 – explică foarte clar că disputa sa implică mult mai mult decât simplul tratament neonest al unei ţări de către o mână de funcţionari FMI. El caracterizează întregul program de ajustări structurale al FMI-ului ca o formă de tortură în masă, în urma căreia „guverne şi popoare, urlând de durere, sunt forţate să îngenuncheze în faţa noastră – distruse, îngrozite şi pe cale să se dezintegreze –, implorându-ne să avem măcar o urmă de moderaţie şi decenţă. Dar noi nu facem altceva decât să le râdem în faţă, iar tortura continuă mai departe, fără încetare.”

După publicarea scrisorii, guvernul statului Trinidad-Tobago însărcinează două comisii independente să investigheze declaraţiile lui Budhoo, ambele ajungând la concluzia că

acestea erau adevărate: FMI-ul umflase şi fabricase cifre şi date ale căror rezultate aduc prejudicii îngrozitoare ţării.[852]

Chiar şi în urma prezentării acestor dovezi, declaraţiile explozive ale lui Budhoo dispar fără urmă; Trinidad-Tobago nu reprezintă decât o salbă de insule, aflate în largul coastelor Venezuelei şi, atâta vreme cât populaţia acestor insule nu va lua cu asalt sediul central al FMI-ului, aflat pe Strada 19 din New York, această plângere este puţin probabil să atragă atenţia lumii. În 1996, scrisoarea este transformată într-o piesă de teatru, numită *Mr. Budhoo's Letter of Resignation from the I.M.F. (50 Years Is Enough)* – Scrisoarea de demisie a domnului Budhoo de la FMI (50 de ani este destul) – şi este pusă în scenă la un mic teatru din East Village, New York. Producţia s-a bucurat de o cronică pozitivă în cotidianul *The New York Times,* care-i lăuda „creativitatea ieşită din comun" şi „recuzita inventivă".[853] Această scurtă cronică a fost singurul text din *The New York Times* în care s-a menţionat vreodată numele lui Budhoo.

---

[852] „Bitter Calypsos in the Caribbean", *The Guardian* (Londra), 30 iulie 1990; Robert Weissman, „Playing with Numbers: The IMF's Fraud în Trinidad and Tobago", *Multinaţional Monitor* 11, nr. 6 (iunie 1990).

[853] Lawrence Van Gelder, „Mr. Budhoo's Lefter of Resignation from the I.M.F. (50 Years Is Enough)", *New York Times,* 20 martie 1996.

Capitolul 13

Să ardă!
Jefuirea Asiei şi „căderea celui de-al doilea zid al Berlinului”

Banii curg către locurile în care se află oportunităţile şi, în acest moment, Asia pare ieftină.

Gerard Smith, bancher la UBS Securities, New York, despre criza economiilor asiatice din 1997–1998[854]

Vremurile bune aduc politici defectuoase.

Mohammad Sadli, consilier economic al generalului indonezian Suharto[855]

Păreau nişte întrebări uşoare: Ce poţi cumpăra din salariul pe care îl primeşti? Este suficient pentru casă şi masă? Îţi mai rămân ceva bani să trimiţi acasă părinţilor? Cum te descurci cu cheltuielile de transport? Cu toate acestea, indiferent de felul în care mi-aş fi formulat întrebările, răspunsurile primite erau „Depinde” sau „Nu ştiu”.

„Cu câteva luni în urmă”, îmi explica această

---

[854] Anita Raghavan, „Wall Street Is Scavenging în Asia-Pacific”, *Wall Street Journal,* 10 februarie 1998.

[855] K. William Liddle, „Year One of the Yudhoyono-Kalla Duumvirate”, *Bulletin of Indonesian Economic Studies* 41, nr. 3 (decembrie 2005): 337.

fată de 17 ani, care lucra în împrejurimile Manilei cosând haine pentru Gap, „aveam suficienţi bani cât să pot trimite ceva familiei lunar, dar acum nu mai am bani nici să îmi ajungă de mâncare.”

„Ţi-au micşorat salariul?” o întreb.

„Nu, nu cred”, mi-a răspuns, oarecum confuză. „Pur şi simplu nu mai pot cumpăra atât cât cumpăram înainte. Preţurile sunt în continuă creştere.”

Era vara anului 1997 şi mă aflam în Asia pentru a investiga condiţiile de muncă din fabricile din regiune care prosperau lucrând pentru export. Aveam să descopăr muncitori care se confruntau cu probleme mult mai mari decât aceea că erau forţaţi să lucreze ore suplimentare sau că aveau supraveghetori abuzivi: ţările regiunii cădeau cu rapiditate în ceea ce devine curând o criză economică deplină. În Indonezia, unde criza economică era chiar şi mai profundă, atmosfera generală era una periculos de volatilă. Moneda indoneziană se devaloriza de dimineaţă până seara, iar şi iar. Într-o zi muncitorii puteau cumpăra peşte şi orez, pentru ca a doua zi să nu mai poată cumpăra decât orez. În discuţiile cotidiene, la restaurante sau în taxiuri, toată lumea părea să aibă o teorie despre cine anume era de vină pentru această situaţie: „Chinezii sunt de vină”, mi se spunea. În consecinţă, populaţia de etnie

chineză devenea principala ţintă a furiei oamenilor, în vreme ce clasa comercianţilor indonezieni părea să profite cel mai direct de pe urma creşterii necontrolate a preţurilor. La acest lucru se referise Keynes, când avertizase asupra pericolelor haosului economic: nu poţi şti niciodată ce combinaţie de furie oarbă, rasism şi revoluţie se poate dezlănţui.

Ţările Asiei de est erau deosebit de vulnerabile la teoriile conspiraţiei, dar şi la găsirea unor ţapi ispăşitori de altă etnie deoarece, la prima vedere, criza financiară nu părea să aibă nicio cauză raţională. La televizor şi în ziare, toate analizele continuau să vorbească despre regiunea Asiei de parcă ar fi fost cuprinsă de vreo afecţiune misterioasă şi extrem de contagioasă – „gripa asiatică" a fost numele dat crahului financiar, ridicat ulterior la rangul de „contagiunea asiatică", după ce s-a răspândit în America Latină şi Rusia.

Cu doar câteva săptămâni înainte ca lucrurile să scape de sub control, ţările regiunii erau date drept modele de sănătate economică şi vitalitate: aşa-numiţii „tigrii" asiatici constituiau cele mai robuste poveşti de succes ale globalizării. Doar cu puţin timp înainte agenţii de bursă le spuneau clienţilor că nu exista o cale mai sigură către bogăţie ca aceea de a-şi plasa economiile în „piaţa emergentă asiatică" a fondurilor mutuale, iar acum aceştia dădeau

bir cu fugiţii, sub atacurile speculanţilor de valute asupra *baht*-ului, a *ringit*-ului şi rupiei, creând ceea ce revista *The Economist* numea „distrugerea economiilor la o scară asociată de obicei cu războaiele la scară extinsă”.[856] Cu toate acestea, nimic notabil nu părea să se petreacă în economiile tigrilor asiatici, în marea lor majoritate continuând să fie gestionate de aceeaşi elită dintotdeauna; ele nu fuseseră lovite de vreun dezastru natural sau de război; nici nu erau covârşite de povara vreunor datorii scadente; unele dintre ele nu aveau niciun fel de datorie externă. Multe dintre marile conglomerate duceau cu ele datorii masive, dar acest lucru nu le împiedica să continue să producă absolut orice, de la pantofi şi până la maşini, având vânzări la fel de mari ca întotdeauna. Cum a fost deci posibil ca, în 1996, investitorii să considere oportun să toarne 100 de miliarde de dolari în Coreea de Sud, iar anul imediat următor aceasta să aibă o lichidare de investiţii[857] de 20 de miliarde de dolari, ceea ce duce la o discrepanţă de 120 de miliarde de dolari?[858] Ce ar putea explica o astfel de lovitură financiară?

Explicaţia este că aceste ţări au fost victimele

---

[856] „The Weakest Link”, *The Economist,* 8 februarie 2003.

[857] În orig. negative investment (n. t.).

[858] Irma Adelman, „Lessons from Korea”, în *The New Russia: Transition Gone Awry,* coord. Lawrence R. Klein şi Marshall Pomer (Stanford, CA: Stanford University Press, 2001), 129.

panicii, devenite letale din cauza vitezei şi a volatilităţii pieţelor globalizate. Ceea ce a început ca un zvon, potrivit căruia Thailanda nu ar deţine suficienţi dolari pentru a-şi susţine moneda naţională, provoacă năvala „turmei electronice”. Băncile solicită returnarea împrumuturilor acordate, iar piaţa imobiliară, care crescuse într-atât de mult încât devenise un uriaş balon de săpun, pocneşte imediat. Construcţia de noi mall-uri, zgârie-nori şi staţiuni de vacanţă încetează imediat; macaralele înţepenite se profilează ameninţător la orizontul aglomerat al Bangkok-ului. Într-o epocă mai înceată a capitalismului, criza s-ar fi putut opri în acest punct, însă din cauza faptului că brokerii de fonduri mutuale îi comercializaseră pe „tigrii” asiatici într-un pachet unic de investiţii, căderea unuia dintre „tigri” îi trage după el pe toţi ceilalţi: după Thailanda, panica se răspândeşte făcând ca banii să fie retraşi din Indonezia, Malaysia, Filipine şi chiar din Coreea de Sud – a unsprezecea economie ca mărime din lume, una dintre stelele globalizării.

Guvernele ţărilor asiatice sunt forţate să îşi golească rezervele din bănci, într-o încercare disperată de a-şi susţine devizele naţionale, transformând teama originală într-o realitate prezentă: aceste ţări se îndreptau de-acum către un faliment cert. Răspunsul pieţelor de

capital adânceşte şi mai mult sentimentul de panică. Într-un singur an, 600 de miliarde de dolari dispar din bursele de valori din Asia, o avuţie care fusese strânsă de-a lungul multor decenii.[859]

Criza provoacă adoptarea unor măsuri disperate. În Indonezia, cetăţenii care fuseseră sărăciţi iau cu asalt magazinele, luând de pe rafturi tot ce puteau căra. Într-un episod groaznic, un mall ia foc în timp ce este jefuit, iar sute de oameni sunt arşi înăuntru de vii.[860]

În Coreea de Sud, posturile de televiziune iniţiază o campanie de masă, solicitând populaţiei să îşi doneze bijuteriile de aur, urmând ca acestea să fie topite şi folosite pentru plata datoriilor ţării. În doar câteva săptămâni, trei milioane de oameni donaseră lanţuri şi cercei de aur, medalii sportive şi trofee. Cel puţin o femeie şi-a donat verigheta, în vreme ce un cardinal şi-a donat crucea de aur. Posturile de televiziune organizau *concursuri* kitsch pe tema „donează-ţi-aurul-din-casă”, dar chiar şi după ce sunt colectate 200 de tone de aur – suficiente să scadă preţul aurului pe plan mondial – moneda naţională coreeană continuă să se devalorizeze.[861]

La fel ca în timpul Marii Depresiuni Economice,

---

[859] David Menally, „Globalization on Trial” *Monthly Review,* septembrie 1998.

[860] „Apec Highlights Social Impact of Asian Financial Crisis”, Bernama news agency, 25 mai 1998.

criza duce la un val de sinucideri, odată ce familiile îşi văd economiile de-o viaţă dispărând, iar zeci de mii de întreprinderi mici şi mijlocii dau faliment. În Coreea de Sud, rata sinuciderilor creşte cu 50% în 1998. Ţeapa[862] este deosebit de dureroasă pentru cei în vârstă de peste şaizeci de ani, care nu reuşesc, ca părinţi, să atenueze povara economică care le apasă copiii. Presa coreeană descrie o creştere alarmantă a pactelor sinucigaşe, unde taţii din gospodăriile înglodate în datorii erau cei care organizau spânzurarea în grup a întregii familii. Autorităţile coreene atrag atenţia asupra faptului că, deoarece „numai moartea liderului familiei este clasificată ca suicid, restul familiei fiind înregistrată la ucideri, numărul propriu-zis al sinuciderilor este cu mult mai mare decât cel indicat de statisticile oficiale”.[863]

Criza din Asia a fost cauzată de un ciclu clasic de teamă; singurul lucru care ar fi putut opri degenerarea situaţiei ar fi fost o intervenţie de

---

[861] Hur Nam-II, „Gold Rush... Korean Style”, *Business Korea,* martie 1998; „Selling Pressure Mounts on Korean Won-Report”, *Korea Herald* (Seul), 12 mai 1998.

[862] Termenul (*spike*) este folosit de autoare în sensul pe care politicianul britanic Iain McLeod l-a dat cuvântului *stagflation* – o combinaţie a cuvintelor de „stagnare" şi „inflaţie” – pentru desemnarea unei situaţii care contrazicea teoria macroeconomică postbelică potrivit căreia inflaţia şi recesiunea, care erau considerate incompatibile, coincideau – o situaţie foarte dificil de eradicat, odată ce afectează economia unei ţări sau regiuni. (n. t.).

[863] „Elderly Suicide Rate on the Increase”, *Korea Herald* (Seul), 27 octombrie 1999; „Economic Woes Driving More to Suicide”, *Korea Times* (Seoul), 23 aprilie 1998.

genul celei care a salvat moneda mexicană în 1994, în timpul Crizei Tequilei: un împrumut masiv, acordat cu rapiditate, o dovadă oferită pieţelor de capital că Ministerul de finanţe al SUA nu avea să lase Mexicul pradă eşecului.[864] Pentru ţările asiatice nu a existat o astfel de intervenţie. Mai mult decât atât, odată ce izbucneşte criza, un grup surprinzător de mare de instituţii financiare mondiale trimit mesajul: Nu ajutaţi Asia!

Milton Friedman însuşi, în vârstă de optzeci şi cinci de ani la vremea aceea, îşi face una dintre rarele apariţii la televiziune, în care îi spune prezentatorului de ştiri, Lou Dobbs, că se opune oricărui gen de ajutor financiar şi că piaţa trebuie lăsată să se corecteze singură. „Domnule profesor, nu vă pot spune ce înseamnă pentru mine susţinerea dumneavoastră în această discuţie semantică", afirmă, în direct, penibil de intimidatul Dobbs. Aceeaşi poziţie de „să îi lăsăm să se ducă la fund" este adoptată de vechiul prieten al lui Friedman, Walter Wriston, fostul şef al Citibank, şi de George Shultz, care lucra acum alături de Friedman la Hoover Institution, precum şi de un membru al consiliului director de la casa de brokeraj Charles Schwab.[865]

---

[864] Criza loveşte în 1994, dar împrumutul nu se materializează până la începutul lui 1995.

[865] „Milton Friedman Discusses the IMF", CNN *Moneyline with Lou Dobbs,* 22 ianuarie 1998; George P. Shultz, William E. Simon şi

Opinia era împărtăşită în mod deschis de una dintre principalele bănci de investiţii de pe Wall Street, Morgan Stanley. Vedeta firmei, Jay Peloski, strateg în domeniul pieţelor emergente, declară la o conferinţă susţinută în Los Angeles şi găzduită de Institutul Milken (a cărui faimă provenea din plasamente în obligaţiuni speculative[866]) că era imperativ necesar ca FMI-ul şi ministerul american al finanţelor să nu întreprindă absolut nimic pentru uşurarea acestei crize de proporţiile celei din anii ’30. „Lucrul de care avem nevoie acum este de şi mai multe veşti proaste din Asia. Veştile proaste sunt necesare pentru stimularea procesului de ajustare”, a spus Peloski.[867]

Politicile administraţiei Clinton vin direct de pe Wall Street. Astfel, la summitul Cooperării economice din zona Pacificului, organizat la Vancouver în noiembrie 1997, la patru luni de la începutul crahului financiar, Bill Clinton îi exasperează pe omologii săi din Asia, caracterizând situaţia pe care aceştia o considerau un apocalips economic ca fiind doar „o serie de mici perturbări”.[868] Mesajul era clar: Ministerul de finanţe al SUA nu va interveni

---

Walter B. Wriston, „Who Needs the IMF”, *Wall Street Journal,* 3 februarie 1998.

[866] În orig. junk bonds (n. t.).

[867] Milken Institute, „Global Overview”, *Global Conference 1998,* Los Angeles, 12 martie 1998, www.milkeninstitute.org.

[868] Bill Clinton, „Joint Press Conference with Prime Minister Chretien”, 23 noiembrie 1997, www.clintonfoundation.org.

pentru a remedia situaţia. Cât despre FMI, instituţia creată să prevină astfel de crize, reacţia este una de expectativă, caracteristică deja după episodul din Rusia. Până la urmă FMI-ul va face totuşi ceva, dar fără să ofere împrumutul urgent necesar în această criză pur financiară. Va oferi în schimb o listă lungă de solicitări, determinate de convingerea Şcolii de la Chicago, potrivit căreia catastrofa din Asia era o oportunitate de care trebuia profitat.

La începutul anilor ’90, atunci când adepţii comerţului liber aveau nevoie de o poveste convingătoare pentru a o folosi ca argument în dezbateri, făceau invariabil trimitere la „tigrii” asiatici. Acestea erau economiile-miracol, care creşteau în salturi uriaşe, chipurile deoarece îşi deschiseseră graniţele globalizării fără restricţii. Era o poveste folositoare – „tigrii” se dezvoltau într-adevăr cu viteză extraordinară –, presupunerea că expansiunea lor se datora comerţului liber este pură ficţiune. Malaysia, Coreea de Sud şi Thailanda aveau încă politici extrem de protecţioniste, conform cărora străinilor le era interzis să deţină pământ sau să cumpere firme naţionale. Statul avea încă un rol semnificativ în aceste ţări, păstrând în proprietatea publică sectoare precum cel al energiei sau al transportului. „Tigrii” blocaseră totodată o serie de importuri din Japonia,

Europa şi America de Nord pentru a permite dezvoltarea pieţelor interne. Fără îndoială, ei reprezentau succese economice, dar acest lucru se datora gestionării simultan publice şi private a economiei, diferite de modelul Vestului Sălbatic al Consensului de la Washington.

Această situaţie a displăcut profund băncilor de investiţii şi firmelor multinaţionale din Japonia şi Occident; urmărind explozia pieţei consumatorilor din Asia, era de înţeles că acestea şi-ar fi dorit să capete acces nelimitat la pieţele din regiune. Mai mult, ele şi-ar fi dorit să cumpere cele mai bune corporaţii ale „tigrilor", în special masivele conglomerate coreene, precum Daewoo, Hyundai, Samsung sau LG. La mijlocul anilor '90, sub presiunea FMI-ului şi a recent înfiinţatei Organizaţii Mondiale a Comerţului, guvernele Asiei cad de acord să împartă ce le prisosea: astfel, ele îşi menţin legile care protejau firmele naţionale de a intra în proprietatea străinilor şi rezistă presiunilor de a privatiza companiile-cheie, dar, în schimb, ridică barierele protecţioniste din sectoarele financiare, permiţând astfel un aflux de investiţii financiare şi de comerţ valutar.

În 1997, apariţia afluxului de capital speculativ pe pieţele din Asia este rezultatul direct al legalizării investiţiilor speculative ca urmare a presiunii exercitate de Occident. Desigur, Wall Street-ul nu vedea lucrurile în

acest fel. Cei mai de seamă analişti în domeniul investiţiilor văd în această criză şansa desfiinţării ultimelor bariere care protejau pieţele Asiei. Peloski, strategist de la Morgan Stanley, este cât se poate de direct în acest sens: dacă această criză ar fi fost lăsată să se înrăutăţească, toate devizele străine s-ar fi scurs din piaţa de capital asiatică, iar companiile aflate în proprietatea asiaticilor ar fi fost nevoite fie să se închidă, fie să fie preluate de firme occidentale, ambele rezultate fiind cât se poate de benefice celor de Morgan Stanley. „Mi-ar plăcea să văd închiderea companiilor şi vânzarea activelor acestora... Vânzările de active sunt extrem de dificile; de obicei, proprietarii refuză să vândă până când nu sunt forţaţi. De aceea, avem nevoie de tot mai multe veşti proaste pentru a continua presiunea asupra proprietarilor corporatişti [asiatici] să îşi vândă companiile.”[869]

Unii vedeau această breşă în armura Asiei în termeni şi mai înălţători. José Piñera, vedeta miniştrilor lui Pinochet, care lucra acum la Institutul Cato din Washington D.C., întâmpină criza cu o nedisimulată satisfacţie, dând verdictul: „ziua socotelilor a sosit”. În viziunea lui Piñera, această criză era doar un capitol nou în războiul pe care el şi băieţii săi de la Chicago

[869] Bill Clinton, „Joint Press Conference with Prime Minister Chretien”, 23 noiembrie 1997, www.clintonfoundation.org.

îl porniseră în Chile în anii ’70. Căderea „tigrilor”, afirmă el, reprezenta, nici mai mult nici mai puţin, decât „căderea celui de-al doilea Zid al Berlinului”, colapsul „noţiunii că ar putea exista o «A Treia Cale» între capitalismul democratic al pieţei libere şi socialismul etatist.”[870]

Viziunea lui Piñera nu era nicidecum singulară. Aceasta era pe deplin împărtăşită de Alan Greenspan, preşedintele Băncii Federale de Rezervă a Statelor Unite ale Americii, probabil cel mai puternic strateg al politicilor mondiale. Greenspan descria criza drept „un eveniment deosebit de dramatic, care va genera un consens asupra tipului de piaţă de genul celei pe care o avem în ţara noastră”. El observa totodată că „această criză este pe cale să accelereze dezmembrarea, în multe ţări asiatice, a rămăşiţelor unui sistem bazat pe investiţiile directe ale guvernului”.[871] Cu alte cuvinte, distrugerea economiilor etatiste ale Asiei reprezenta un proces de creare a unor economii în stil american, „durerile naşterii”

---

[870] José Piñera, „The ’Third Way’ Keeps Countries in the Third World”, pregătită pentru Institutul Cato la cea de-a 16-a Conferinţă Monetară Anuală, cosponsorizată de *The Economist,* Washington, D.C., 22 octombrie 1998; José Piñera, „The Fall of a Second Berlin Wall”, 22 octombrie 1998, www.josepinera.com.

[871] „U.S. Senate Committee on Foreign Relations Holds Hearing on the Role of the IMF in the Asian Financial Crisis”, 12 februarie 1998; „Text-Greenspan’s Speech to New York Economic Club”, agenţia Reuters, 3 decembrie 1997.

unei noi Asii, ca să folosesc aici o sintagmă consacrată câţiva ani mai târziu, într-un context chiar mai violent decât acesta.

Michael Camdessus, care, în calitate de şef al FMI, putea fi considerat al doilea strateg la nivel mondial, avea o perspectivă similară asupra evenimentelor. Într-unul din puţinele interviuri acordate, el consideră criza financiară oportunitatea Asiei de a se vedea scăpată de vechea piele şi de a renaşte. „Modelele economice nu sunt eterne", spune el. „Există momente în care sunt folositoare şi momente... când devin demodate şi trebuie abandonate."[872] Criza stârnită de un simplu zvon, care transformase ficţiunea în realitate, părea să ofere un astfel de moment.

Nerăbdător să nu piardă cumva această oportunitate, FMI-ul – după luni în care nu făcuse nimic, aşteptând ca situaţia să se înrăutăţească – intră în negocieri cu guvernele Asiei. Singura ţară care rezista Fondului în această perioadă era Malaysia, graţie datoriei externe suficient de scăzute. Controversatul prim-ministru malaysian, Mahathir Mohamad, spune că el nu era de părere că este nevoie „să distrugă economia ţării pentru a o face mai

[872] M. Perez şi S. Tobarra, „Los países asiáticos tendrán que aceptar cierta flexibilidad que no era necesaria hasta ahora", *El País,* ediţia internaţională, (Madrid), 8 decembrie 1997; „IMF Chief Calls for Abandon of 'Asian Model'", agenţia France-Presse, 1 decembrie 1997.

bună”, ceea ce a fost suficient pentru a fi caracterizat, la vremea respectivă, drept un radical care delirează.[873] Restul economiilor afectate de criză din Asia erau prea disperate să obţină valută din străinătate pentru a refuza posibilitatea obţinerii a zeci de miliarde de dolari în împrumuturi de la FMI: Thailanda, Filipinele, Indonezia şi Coreea de Sud vin la masa negocierilor. „Nu poţi forţa o ţară să îţi ceară ajutorul. Trebuie ea singură să facă acest lucru. Doar că, atunci când a rămas fără bani, nu prea mai are multe alternative”, declara Stanley Fischer, negociatorul-şef al Fondului.[874]

Fischer fusese unul dintre cei mai înfocaţi susţinători ai terapiei de şoc în Rusia şi, în ciuda costurilor umane cutremurătoare înregistrate acolo, atitudinea sa rămăsese la fel de necruţătoare şi în Asia. Mai multe guverne sugeraseră că, din cauza faptului că această criză fusese provocată de uşurinţa cu care banii intrau şi ieşeau din ţară, poate că ar fi fost logic ca anumite bariere comerciale să fie ridicate din nou, înspăimântătoarele „controale asupra capitalului”. China îşi păstrează controalele în această privinţă (ignorând sfaturile lui Friedman), fiind singura ţară din regiune

---

[873] Interviu cu Mahathir Mohamad, realizat pe 2 iulie 2001, pentru *Commanding Heights: The Battle for the World Economy,* www.pbs.org.

[874] Interviu cu Stanley Fischer, realizat pe 9 mai 2001, pentru *Commanding Heights,* www.pbs.org.

neafectată de criză. Malaysia ridică la rândul ei controalele financiare, iar măsura pare să funcţioneze.

Fischer şi restul echipei FMI-ului desconsideră din principiu ideea.[875] Ei nu manifestă niciun fel de interes pentru analizarea cauzelor care provocaseră criza. În schimb, aşa cum interogatorul îi caută unui prizonier slăbiciunile, la fel şi echipa FMI-ului se concentra exclusiv pe găsirea unui mod în care să se folosească de criză pentru a-şi atinge scopurile. Crahul financiar forţase un grup de ţări tenace să cerşească îndurare; a nu profita de situaţia oportună ivită însemna, pentru economiştii Şcolii de la Chicago aflaţi la conducerea FMI-ului, echivalentul neglijenţei profesionale.

Cu trezoreriile goale, „tigrii" erau, din punctul de vedere al Fondului, bătuţi, ei aflându-se acum în poziţia ideală din care să poată fi refăcuţi. Prima etapă a procesului o constituia „dezactivarea măsurilor protecţioniste din domeniile comerţului, investiţiilor şi al intervenţiei statului, acestea constituind ingredientele-cheie ale «miracolului asiatic»", după cum se exprima politologul Walden Bello.[876] FMI-ul mai solicită acum acestor ţări

---

[875] Stephen Grenville, „The IMF and the Indonesian Crisis", Studiu introductiv, Biroul Independent Evaluare al FMI, mai 2004, pag. 8, www.imf.org.

[876] Walden Bello, „The IMF's Hidden Agenda", *The Naţion* (Bangkok), 25 ianuarie 1998.

efectuarea unor reduceri bugetare drastice, care urmau să rezulte în concedieri masive în sectorul public, fără să ţină cont de rata sinuciderilor, aflată deja la o cotă alarmantă. Fischer admite, la ceva timp după producerea situaţiei, că în Coreea de Sud şi în Indonezia criza nu avea nicio legătură cu cheltuielile bugetare. Aşa cum se exprima un jurnalist de la *New York Times,* acţiunile FMI-ului erau asemănătoare celor ale unui „chirurg care, în timpul unei operaţii pe cord, decide să-i opereze pacientului şi plămânii şi rinichii, dacă tot s-a apucat de treabă”.[877][878]

Odată ce FMI-ul îi dezvaţă pe „tigrii” de vechile obiceiuri, aceştia sunt gata să fie renăscuţi, după stilul Şcolii de la Chicago: servicii privatizate, bănci centrale

---

[877] FMI-ul este adeseori considerat drept o mazetă a ministerului de finanţe al SUA, dar rareori au fost aceste legături mai vizibile decât în timpul amintitelor runde de negocieri. Pentru a se asigura că interesele firmelor americane erau adresate, fostul partener al lui Sachs în cadrul programului pentru aplicarea terapiei de şoc în Polonia, David Lipton, care lucra acum în calitate de sub-secretar de stat pentru afaceri interNationale la ministerul de finanţe al SUA, zboară în Coreea de Sud şi se cazează la hotelul Hilton din Seul – locul în care se desfăşurau negocierile dintre echipa FMI-ului şi guvernul coreean. Prezenţa lui Lipton acolo a constituit, potrivit comentariului făcut de jurnalistul Paul Blustein, de la The Washington Post, „o manifestare vizibilă a influenţei pe care Statele Unite o exercită asupra politicilor FMI-ului".

[878] Fischer, *Commanding Heights;* Joseph Kahn, „I.M.F.’s Hand Often Heavy, a Study Says”, *New York Times,* 21 octombrie 2000. Notă de subsol: Paul Blustein, *The Chastening: Inside the Crisis That Rocked the Global Financial System and Humbled the IMF* (New York: Publicaffairs, 2001), 6–7.

independente, forţe de muncă „flexibile”, cheltuieli sociale reduse şi, desigur, comerţ absolut liber. Potrivit noilor acorduri, Thailanda permite străinilor să deţină cote importante în băncile sale, Indonezia sistează subvenţiile în agricultură, iar Coreea de Sud suspendă legile care protejau muncitorii împotriva concedierii în masă.[879] FMI-ul stabileşte chiar nişte cote stricte pentru reduceri de personal în Coreea de Sud. Astfel, pentru a putea beneficia de împrumuturile vizate, sectorul bancar era nevoit să concedieze 50% din totalul forţei de muncă (redus ulterior la 30%).[880] Acest gen de cereri a avut o importanţă crucială pentru multinaţionalele occidentale care doreau asigurări ferme că numărul personalului firmelor din Asia, pe care urmăreau să le achiziţioneze, va fie drastic redus. În acest moment, „Zidul Berlinului” la care se referea Piñera stătea să se dărâme.

Astfel de măsuri ar fi fost imposibil de

---

[879] Acordul FMI cu Coreea de Sud solicita, într-un mod explicit, „uşurarea restricţiilor pe piaţa muncii în privinţa concedierilor (pentru a le permite companiilor să treacă de la o industrie la alta)”. Citat în Martin Hart-Landsberg şi Paul Burkett, „Economic Crisis and Restructuring în South Korea: Beyond the Free Market-Statist Debate”, *Criticai Asian Studies* 33, nr. 3 (2001): 421; Alkman Granitsas şi Dan Biers, „Economies: The Next Step: The IMF Has Stopped Asia’s Financial Panic”, *Far Eastern Economic Review,* 23 aprilie 1998; Cindy Shiner, „Economic Crisis Clouds Indonesian’s Reforms”, *Washington Post,* 10 septembrie 1998.

[880] Soren Ambrose, „South Korean Union Sues the IMF”, *Economic Justice News* 2, nr. 4 (ianuarie 2000).

imaginat cu un an înainte, când sindicatele sud-coreene se aflau la apogeul militantismului. O propunere a unei noi legi a muncii, prin care se urmărea reducerea siguranţei locurilor de muncă, determinase organizarea unora dintre cele mai mari şi mai radicale greve din istoria Coreei de Sud. Criza financiară oferă însă posibilitatea schimbării regulilor jocului. Crahul economic era atât de profund, încât permite guvernelor (aşa cum o făcuseră toate crizele, din Bolivia până în Rusia) să impună temporar o serie de reguli autoritare; această perioadă nu a durat mult, dar a durat suficient cât să impună decretele FMI-ului.

De exemplu, pachetul terapiei şocului din Thailanda este promulgat prin intermediul adoptării de către Adunarea Naţională a patru hotărâri de urgenţă, scurtcircuitându-se astfel procesul normal al dezbaterii publice pentru un pachet de legi de o asemenea anvergură. „Ne-am pierdut autonomia şi abilitatea de a ne autodetermina politicile macroeconomice. Este un eveniment nefericit", declara viceprim-ministrul Thailandei, Supachai Panitchpakdi (recompensat ulterior pentru atitudinea cooperantă dovedită în această perioadă prin numirea sa la conducerea Organizaţiei Mondiale a Comerţului).[881] În Coreea de Sud, actele

[881] Nicola Bullard, *Taming the Tigers: The IMF and the Asian Crisis* (London: Focus on the Global South, March 2, 1999),

subversive ale FMI-ului sunt chiar şi mai făţişe. În acest caz, sfârşitul negocierilor guvernului sud-coreean cu FMI-ul a coincis cu alegerile prezidenţiale, în care platformele electorale a doi din cei patru candidaţi erau contrare intereselor FMI-ului. Într-un act extraordinar de interferenţă în procesul politic al unei ţări suverane, FMI-ul refuză să elibereze sumele de bani negociate, până când toţi cei patru candidaţi la preşedinţie nu aveau să se declare de acord cu regulile impuse, în cazul în care ar fi câştigat alegerile. Şantajând întreaga ţară, FMI-ul iese triumfător: fiecare dintre cei patru candidaţi la preşedinţia Coreei de Sud promite în scris să respecte regulile.[882] Niciodată nu fusese mai explicită misiunea Şcolii de la Chicago de a proteja problemele economice de interferenţele democraţiei. Astfel, mesajul transmis sud-coreenilor a fost: puteţi vota, însă acest lucru nu va avea nicio consecinţă asupra modului de organizare şi gestionare a economiei ţării voastre. (Ziua semnării acordului a fost instantaneu botezată „Ziua umilirii naţionale a Coreei”.)[883]

Într-una din ţările cele mai afectate de criză,

---

www.focusweb.org; Walden Bello, *A Siamese Tragedy: The Collapse of Democracy în Thailand* (London: Focus on the Global South, September 29, 2006), www.focusweb.org.

[882] Jeffrey Sachs, „Power Unto Itself”, *The Financial Times* (Londra), 11 decembrie 1997.

[883] Michael Lewis, „The Worid’s Biggest Going-Out-of-Business Sale”, *New York Times Magazine,* 31 mai 1998.

asemenea acte de încătuşare a democraţiei nu erau necesare. Indonezia, prima ţară din regiune care îşi deschisese porţile investiţiilor străine de-reglementate, se afla, de mai bine de treizeci de ani, sub controlul generalului Suharto. Dar Suharto devenise la bătrâneţe cu mult mai neascultător faţă de Occident (un obicei destul de răspândit printre dictatori). După zeci de ani în care Indonezia îşi vânduse petrolul şi celelalte minereuri corporaţiilor străine, el se plictisise să-i tot îmbogăţească pe alţii, începând, în ultimul deceniu, să aibă mai multă grijă de el însuşi, de copiii şi partenerii săi de golf. Un exemplu în acest sens îl constituie subvenţiile masive acordate unei companii producătoare de autovehicule – aflată în proprietatea fiului său, Tommy – spre consternarea companiilor Ford şi Toyota, care nu înţelegeau de ce ar fi trebuit să se afle în competiţie cu ceea ce analiştii numeau „jucăriile lui Tommy”.[884]

Timp de câteva luni, Suharto încearcă să reziste FMI-ului, promulgând un buget în care nu erau incluse reducerile masive solicitate. La rândul său, Fondul răspunde printr-o serie de măsuri şi mai drastice. Oficial, reprezentanţilor FMI nu le este permis să vorbească cu presa în timpul negocierilor, deoarece chiar şi cel mai

[884] Ian Chalmers, „Tommy’s Toys Trashed”, *Inside Indonesia 56* (octombrie-decembrie 1998).

mic indiciu cu privire la felul în care decurg ele poate influenţa dramatic piaţa. Acest lucru nu împiedică un „important oficial al FMI-ului” să declare pentru *The Washington Post* că „pieţele îşi pun întrebări despre nivelul angajamentului asumat de conducerea indoneziană faţă de acest program şi în special faţă de măsurile majore de reformă”. Articolul continuă cu previziunea că FMI-ul va pedepsi Indonezia, refuzând să elibereze miliardele de dolari promise în împrumuturi. După publicarea articolului, moneda naţională indoneziană se prăbuşeşte, pierzându-şi, într-o singură zi, 25% din valoare.[885]

În urma acestei grave lovituri, Suharto cedează. „Îmi poate găsi cineva un economist care ştie ce se petrece?” se spune că ar fi rostit ministrul de externe indonezian.[886] Suharto găseşte un astfel de economist; de fapt, găseşte chiar mai mulţi. Garantându-i că runda finală a negocierilor cu FMI-ul se va desfăşura fără probleme, revine pe poziţii *Mafia de la Berkeley* care, după ce jucase un rol central în faza de început a regimului generalului, îşi pierduse influenţa odată cu înaintarea acestuia în vârstă. După ani de zile petrecuţi în anonimat, „mafioţii de la Berkeley” se aflau din nou la putere.

[885] Paul Blustein şi Sandra Sugawara, „Rescue Plan for Indonesia în Jeopardy”, *Washington Post,* 7 ianuarie 1998; Grenville, „The IMF and the Indonesian Crisis”, 10.
[886] McNally, „Globalization on Trial”.

Widjojo Nitisastro, în vârstă de şaptezeci de ani – cunoscut în Indonezia ca „decanul Mafiei de la Berkeley” – este numit negociator-şef. „Când totul merge bine, Widjojo şi restul economiştilor sunt puşi într-un con de umbră, iar preşedintele Suharto se sfătuieşte cu acoliţii săi”, explică Mohammad Sadli, unul dintre foştii miniştrii ai lui Suharto. „Grupul tehnocraţilor se află la apogeu în vremuri de criză. Suharto îi ascultă mai mult, ordonându-le celorlalţi miniştri să tacă.”[887] Negocierile cu FMI-ul adoptă brusc un ton mult mai colegial, „asemănător unor discuţii intelectuale. Niciuna dintre părţi nu pune presiune asupra celeilalte”, explica un membru al echipei lui Widjojo. Fireşte, FMI-ul obţine aproape tot ceea ce îşi dorise: un total de 140 de „ajustări”.[888]

Dezvăluirea

Din punctul de vedere al FMI-ului, criza mergea extrem de bine. În mai puţin de un an de zile, Fondul negociase echivalentul economic al unor schimbări profunde pentru Thailanda, Indonezia, Coreea de Sud şi Filipine.[889] Acum

[887] „Magic Arts of Jakarta’s ’Witch-Doctor’”, *The Financial Times* (Londra), 3 noiembrie 1997.

[888] Susan Sim, „Jakarta’s Technocrats vs. The Technologists”, *Straits Times* (Singapore), 30 noiembrie 1997; Kahn, „I.M.F.’s Hand Often Heavy, a Study Says.”

[889] Fondul Monetar Internaţional, *The IMF’s Response to the Asian Crisis,* ianuarie 1999, www.imf.org.

era, în sfârşit, pregătit pentru momentul definitoriu al oricărei schimbări dramatice: dezvăluirea, momentul în care subiectul cosmetizat, bine periat şi instruit pe măsură este prezentat publicului căzut în adulaţie, în cazul de faţă, acesta însemnând pieţele globale de valori şi devize. Dacă totul ar fi mers impecabil, atunci când FMI-ul trage cortina pentru a-şi prezenta ultimele creaţii, refluxul din anul precedent de capital speculativ de pe pieţele din Asia ar fi trebuit să se transforme într-un flux destinat cumpărării activelor, acţiunilor şi devizelor „tigrilor”, care ar fi devenit acum irezistibil de atractive. Însă efectul scontat nu se petrece: dimpotrivă, pieţele intră în panică. Raţionamentul a fost următorul: dacă Fondul consideră că „tigrii” sunt nişte cazuri fără speranţă şi trebuie „refăcuţi” de la zero, atunci Asia se află într-o situaţie economică cu mult mai dificilă decât fusese anticipat.

De aceea, în loc să revină, agenţii de bursă răspund marii dezvăluiri a FMI-ului, scoţând şi mai mulţi bani din regiune şi continuând să atace monedele naţionale ale „tigrilor”. Astfel, Coreea de Sud ajunge să piardă 1 miliard de dolari pe zi, iar datoria sa externă se degradează, ajungând la nivelul obligaţiunilor speculative. „Ajutorul” FMI-ului transformase o criză într-o catastrofă. Sau, aşa cum afirmă

Sachs aflat într-o confruntare deschisă cu instituţiile financiare internaţionale: „În loc să stângă focul, FMI-ul îl aţâţă.”[890]

Costul uman al acestui oportunism al FMI-ului a fost aproape la fel de devastator în Asia, pe cât a fost în Rusia. Organizaţia Internaţională a Muncii estimează că 24 de milioane de oameni şi-au pierdut locurile de muncă şi că şomajul în Indonezia a crescut de la 4% la 12%. Thailanda pierdea, la apogeul „reformelor”, 2.000 de locuri de muncă pe zi, adică 60.000 pe lună. În Coreea de Sud, 300.000 de muncitori erau concediaţi lunar, în mare parte din cauza solicitărilor inutile ale FMI-ului de reducere radicală a bugetului guvernamental şi de mărire a ratei dobânzilor. Până în 1999, rata şomajului în Coreea de Sud şi Indonezia aproape că se triplase, în numai doi ani. La fel ca în America Latină, în anii ’70, primul lucru care dispare este tocmai remarcabilul „miracol”: mai precis, numeroasa clasă de mijloc, care se aflase într-o continuă creştere. În 1996, 63,7% dintre sud-coreeni se identificau ca aparţinând clasei de mijloc; până în 1999, acest procentaj aproape se înjumătăţise (38,4%). Potrivit datelor oferite de Banca Mondială, 20 de milioane de asiatici fuseseră aduşi la sapă de lemn în această

[890] Paul Blustein, „At the IMF, a Struggle Shrouded în Secrecy”, *Washington Post,* 30 martie 1998; Martin Feldstein, „Refocusing the IMF”, *Foreign Affairs,* martie-aprilie 1998; Jeffrey Sachs, „The IMF and the Asian Flu”, *American Prospect,* martie-aprilie 1998.

perioadă pe care Rodolfo Walsh ar fi numit-o „mizerie planificată”.[891]

Dincolo de toate aceste statistici se afla povestea cutremurătoare a unor sacrificii în urma cărora fuseseră luate decizii degradante. Aşa cum se întâmplă mereu, femeile şi copiii sunt cei mai afectaţi de criză. Multe familii din zonele rurale ale Filipinelor şi ale Coreei de Sud se văd nevoite să îşi vândă fetele traficanţilor de fiinţe umane, care le trimit să lucreze în industria sexului din Australia, Europa şi America de Nord. În Thailanda, lucrătorii în domeniul sănătăţii publice raportau, într-un singur an, o creştere cu 20% a cazurilor de prostituţie printre copii, mai precis, în anul următor reformelor FMI-ului. Filipinele urmează aceeaşi tendinţă. „Cei deja bogaţi beneficiază de pe urma creşterii economice, în vreme ce noi, săracii, am plătit preţul crizei”, spunea Khun Bunjan, lider al comunităţii din nord-estul Thailandei, care, la rândul ei, fusese nevoită să

---

[891] Coreea de Sud a crescut de la 2,6% la 7,6%, Indonezia de la 4% la 12%. Modele asemănătoare apar şi în celelalte ţări. Organizaţia Internaţională a Muncii, „ILO Governing Body to Examine Response to Asia Crisis”, comunicat de presă, 16 martie 1999; Mary Jordan, „Middle Class Plunging Back to Poverty”, *Washington Post,* 6 septembrie 1998; Menally, „Globalization on Trial”; Florence Lowe-Lee, „Where Is Korea’s Middle Class?” *Korea Insight* 2, nr. 11 (noiembrie 2000): 1; James D. Wolfensohn, „Opening Address by the President of the World Bank Group”, *Summary Proceedings of the Fifty-Third Annual Meeting of the Board of Governors* (Washington, DC: Internaţional Monetaryfund, 6–8 octombrie 1998), 31, www.imf.org.

îşi trimită copiii să lucreze ca gunoieri, după ce soţul şi-a pierdut slujba la întreprinderea unde lucra. „Până şi accesul la educaţie şi sănătate începe să dispară.”[892]

În acest context de absolută disperare, în martie 1999, Secretarul de Stat american, Madeleine Albright, vizitează Thailanda, găsind de cuviinţă să admonesteze publicul thailandez pentru recurgerea la prostituţie şi la „fundătura drogurilor”. Este „esenţial ca fetele să nu fie exploatate, abuzate şi expuse pericolului SIDA. Este foarte importantă riposta”, a spus ea, plină de indignare moralizatoare. Însă Albright nu vedea nicio legătură între faptul că atât de multe fete thailandeze fuseseră împinse în comerţul sexual şi politicile de austeritate, pentru care tot ea îşi exprimase, în cursul aceleiaşi vizite, „sprijinul deplin”. Era echivalentul, în contextul crizei financiare asiatice, al modului în care Friedman îşi exprimase dezgustul faţă de violarea drepturilor omului comisă de Pinochet sau Deng Xiaoping, pe care în acelaşi timp îi lăuda pentru aplicarea curajoasă a terapiei de şoc.[893]

---

[892] „Array of Crimes Linked to the Financial Crisis, Meeting Told”, *New Straits Times* (Kuala Lumpur), 1 iunie 1999; Nussara Sawatsawang, „Prostitution-Alarm Bells Sound Amid Child Sex Rise”, *Bangkok Post,* 24 decembrie 1999; Luz Baguioro, „Child Labour Rampant in the Philippines”, *Straits Times* (Singapore), 12 februarie 2000; „Asian Financial Crisis Rapidly Creating Human Crisis: World Bank”, agenţia France-Presse, 29 septembrie 1998.

Hrănindu-se de pe urma dezastrului

Povestea crizei asiatice se sfârşeşte, de obicei, astfel: FMI-ul a încercat să dea o mână de ajutor, însă acest ajutor nu a funcţionat. Până şi auditul intern al Fondului ajunge la această concluzie. Totuşi, Biroul Independent de Evaluare al Fondului conchide că ajustările structurale solicitate au fost „greşit concepute", acestea „având un caracter prea amplu faţă de ceea ce părea necesar", ele „nefiind critice rezolvării crizei". În plus, Biroul avertiza împotriva „folosirii crizei ca oportunitate pentru urmărirea unei liste lungi de reforme în virtutea faptului că beneficiază de o mare putere de influenţare, indiferent care ar fi justificările acestor reforme".[894] O secţiune deosebit de virulentă din acest raport intern acuza Fondul că ar fi fost atât de orbit de ideologia pieţei libere, încât până şi ideea conceperii unor controale asupra mişcărilor de capital era inimaginabilă instituţional. „Dacă sugestia că pieţele financiare nu distribuiau capitalul mondial într-un mod stabil şi raţional constituia o erezie, atunci controlarea fluxului de capital constituia

[893] Laura Myers, „Albright Offers Thais Used F-16s, Presses Banking Reforms", Associated Press, 4 martie 1999.

[894] Dintr-un motiv oarecare, acest raport extrem de critic nu a apărut mai devreme de 2003, la cinci ani după terminarea crizei. în 2003, era cam târziu să mai fie făcute avertizări pentru prevenirea oportunismului; la vremea aceea, FMI-ul refăcea structural Afganistanul şi pregătea deja planurile pentru Irak.

o crimă pasibilă de pedeapsa cu moartea."[895]

Ceea ce puţini erau pregătiţi să recunoască la vremea respectivă este că, în timp ce îi neglijase pe oamenii din Asia, FMI-ului nu neglijase Wall Street-ul, dimpotrivă. Dacă fluxul de capital speculativ fusese blestemat de măsurile drastice ale FMI-ului, marile fonduri de investiţii şi firmele multinaţionale erau tot mai încurajate de situaţie. „Desigur, aceste pieţe sunt deosebit de volatile", afirma Jerome Booth, şeful departamentului de cercetare al firmei londoneze Ashmore Investment Management. „Tocmai acest lucru le face amuzante."[896] Toate aceste firme aflate în căutare de distracţii înţeleg că, datorită „ajustărilor" FMI-ului, practic totul era de vânzare în Asia şi, cu cât pieţele de capital intrau mai mult în panică, cu atât companiile asiatice deveneau mai disperate să vândă totul pe nimic. Jay Peloski, de la Morgan Stanley, afirmase că lucrul de care avea Asia nevoie în acel moment erau „tot mai multe veşti proaste, care să încurajeze corporaţiile asiatice să îşi vândă companiile", ceea ce, mulţumită FMI-ului, s-a şi întâmplat.

Dacă FMI-ul a planificat cu bună ştiinţă

---

[895] Biroul Independent Evaluare al FMI, *The IMF and Recent Capital Account Crises: Indonesia, Korea, Brazii* (Washington, DC: Fondul Monetar Internaţional, 12 septembrie 2003): 42–43, www.imf.org; Grenville, „The IMF and the Indonesian Crisis", 8.

[896] Craig Mellow, „Treacherous Times", *Institutional Investor Internaţional Edition,* mai 1999.

adâncirea crizei financiare în Asia sau dacă a manifestat doar o neglijenţă nepăsătoare faţă de ce se întâmpla acolo rămâne un subiect deschis dezbaterilor. Poate că cea mai îngăduitoare interpretare dată acelor evenimente ar fi aceea că Fondul ştia că, oricum, nu putea pierde; dacă ajustările sale aveau să umfle încă o bulă a stocurilor de pe pieţele emergente, aceasta însemna un avantaj în plus; dacă acestea aveau să genereze o scurgere de capital de pe pieţele asiatice, cu atât mai bine pentru vulturii speculanţi. Oricare ar fi fost rezultatul, FMI-ul era suficient de satisfăcut de posibilitatea unui crah financiar total cât să mai îndrăznească să arunce zarul. Este clar acum cine a câştigat acest pariu.

La două luni după semnarea acordului final cu Coreea de Sud, în *The Wall Street Journal* era publicat un articol cu titlul „Wall Street-ul – necrofag în Asia Pacifică”. În articol se arăta felul în care firma lui Peloski, dar şi o serie de alte case importante de brokeraj „expediaseră armate de bancheri în zona Asiei Pacifice, în căutare de firme de brokeraj, de firme specializate în gestionarea activelor sau chiar de bănci pe care le-ar fi putut achiziţiona la preţuri de soldare. Vânătoarea achiziţiilor de firme asiatice constituie o urgenţă deoarece multe firme americane, specializate în titluri de rentă, au făcut, după exemplul celor de Merrill

Lynch Co. Şi al celor de la Morgan Stanley, ca expansiunea în exterior să constituie o prioritate.”[897] În mare viteză, se perfectează acum o serie de vânzări majore: Merrill Lynch achiziţionează firma japoneză Yamaichi Securities, precum şi cea mai mare asemenea firmă din Thailanda, în timp ce AIG achiziţionează Bangkok Investment pentru o fracţiune din valoarea sa. J.P. Morgan achiziţionează o participaţie în compania Kia Motors, în vreme ce Salomon Smith Barney achiziţionează, printre numeroase alte firme sud-coreene, una dintre cele mai mari firme producătoare de textile. Un lucru interesant este acela că preşedintele comitetului director al firmei Salomon Smith Barney’s Internaţional Advisory Board, care consilia în această perioadă compania în privinţa achiziţiilor şi fuziunilor sale, era Donald Rumsfeld (numit în mai 1999). Un alt câştigător a fost discretul Grup Carlyle, o firmă cunoscută ca pista de aterizare preferată pentru foşti preşedinţi şi miniştri, începând de la fostul Secretar de Stat, James Baker, continuând cu fostul prim-ministru britanic John Major şi ajungând până la Bush seniorul, care a lucrat şi el în calitate de consultant al acestei firme. Firma Carlyle se foloseşte de conexiunile sale la cel mai înalt nivel pentru achiziţionarea diviziei de telefonie a

[897] Raghavan, „Wall Street Is Scavenging în Asia-Pacific”.

concernului Daewoo, Ssangyong Information and Communication (una dintre cele mai mari firme sud-coreene de tehnologie avansată), precum şi pentru a deveni un acţionar major într-una din cele mai mari bănci din Coreea de Sud.[898]

Jeffrey Garten, fost sub-secretar american al comerţului, prezisese că atunci când FMI-ul avea să-şi termine treaba, „va exista o Asie semnificativ diferită, şi va fi o Asie în care firmele americane vor fi reuşit să penetreze mult mai adânc, beneficiind de un acces semnificativ sporit".[899] El nu glumea. Într-o perioadă de numai doi ani, spaţiul asiatic fusese transformat radical, sute de branduri locale fiind înlocuite de giganţi multinaţionali. Această perioadă fusese poreclită de *The New York Times* „cea mai mare soldare prin faliment din întreaga lume", în vreme ce *Business Week* o

[898] Rory McCarthy, „Merrill Lynch Buys Yamaichi Branches, Now Japan's Biggest Foreign Broker", agenţia France-Presse, 12 februarie 1998; „Phatra Thanakit Announces Partnership with Merrill Lynch", comunicat de presă Merrill Lynch, 4 iunie 1998; Conferinţa ONU asupra comerţului şi dezvoltării, *Raport asupra Investiţiilor Mondiale 1998: Trends and Determinants* (New York: United Naţions, 1998): 337; James Xiaoning Zhan şi Terutomo Ozawa, *Business Restructuring în Asia: Cross-Border MAs in the Crisis Period* (Copenhaga: Copenhagen Business School Press, 2001), 100; „Advisory Board for Salomon", *The Financial Times* (Londra), 18 mai 1999; „Korea Ssangyong Sells Info Unit Shares to Carlyle", agenţia Reuters, 2 ianuarie 2001; „JP Morgan-Carlyle Consortium to Become Largest Shareholder of Koram", *Korea Times* (Seul), 9 septembrie 2000.

[899] Nicholas D. Kristof, „Worsening Financial Flu în Asia Lowers Immunity to U.S. Business", *New York Times,* 1 februarie 1998.

numea „bazarul achiziţionării de afaceri”.[900] De fapt, era o avanpremieră a genului de capitalism al dezastrelor, care urma să devină normă după 11 septembrie 2001: o tragedie teribilă era exploatată în scopul de a permite firmelor străine să ia cu asalt Asia. Acestea nu se aflau acolo pentru a-şi clădi propriile afaceri sau pentru a intra în competiţie cu firmele locale, ci pentru a pune mâna pe întregul sistem, pe forţa de muncă, pe baza de clienţi şi pe valoarea brandurilor construite de-a lungul a zeci de ani de companiile sud-coreene, spărgându-le adeseori în filiale, micşorându-le personalul sau închizându-le complet în scopul eliminării competiţiei pentru propriile importuri.

Titanul sud-coreean Samsung, de exemplu, a fost împărţit şi vândut pe bucăţi: Volvo a căpătat divizia de industrie grea, S.C. Johnson Son s-a ales cu divizia de farmaceutice, iar General Electric cu cea a produselor de iluminare. La câţiva ani după ce cândva măreaţa divizie de automobile a companiei Daewoo fusese evaluată la 6 miliarde de dolari, este achiziţionată de General Motors pentru 400 de milioane de dolari, o captură demnă de terapia de şoc din Rusia. Numai că, spre deosebire de situaţia din Rusia, firmele locale

---

[900] Lewis, „The World’s Biggest Going-Out-of-Business Sale”; Mark L. Clifford, „Invasion of the Bargain Snatchers”, *Businessweek,* 2 martie 1998.

sunt măturate de concernele multinaţionale.[901]

Alţi „grei” care profită de pe urma nenorocirii Asiei sunt Seagram’s, Hewlett-Packard, Nestle, Interbrew, Novartis, Carrefour, Tesco şi Ericsson. Coca-Cola cumpără o companie sud-coreeană de îmbuteliere pentru o jumătate de miliard de dolari; Procter and Gamble cumpără o companie sud-coreeană de ambalaje; Nissan cumpără una dintre cele mai mari companii de automobile din Indonezia. General Electric achiziţionează un pachet majoritar de acţiuni în compania producătoare de frigidere LG, în vreme ce compania britanică Powergen pune mâna pe divizia LG Energy, compania sud-coreeană de gaz şi electricitate. Potrivit unui articol din *Business Week,* prinţul saudit Alwaleed bin Talal „zbura prin Asia, în propriul său Boeing 727 de culoare crem, după chilipiruri”, printre care şi un pachet de acţiuni Daewoo.[902]

În mod previzibil, Morgan Stanley, cel mai înfocat susţinător al adâncirii crizei, mijloceşte multe dintre aceste afaceri, de pe urma cărora încasează comisioane grase. Astfel, compania acţionează în calitate de consilier pentru

---

[901] Conferinţa ONU asupra comerţului şi dezvoltării, *World Investment Report 1998,* 336; Zhan şi Ozawa, *Business Restructuring în Asia,* 99; „Chronology-GM Takeover Talks with Daewoo Motor Creditors”, Reuters, 30 aprilie 2002.

[902] Zhan şi Ozawa, *Business Restructuring în Asia,* 96–102; Clifford, „Invasion of the Bargain Snatchers”.

Daewoo la vânzarea diviziei auto, la fel şi în privatizarea mai multor bănci sud-coreene.[903]

Dar nu era vorba doar despre vânzarea firmelor asiatice străinilor. Aşa cum se întâmplase în crizele anterioare din America Latină şi Europa de Est, guvernele din zonă sunt nevoite să-şi vândă serviciile publice pentru a strânge capitalul de care aveau nevoie urgentă. Guvernul SUA anticipase cu nerăbdare acest moment, cu mult înainte de producerea lui. Pledându-şi motivele pentru care Congresul ar fi trebuit să autorizeze miliardele de dolari care să permită FMI-ului să schimbe faţa Asiei, reprezentanta comercială a Statelor Unite, Charlene Barshefsky, le oferă parlamentarilor asigurări ferme că acordurile care urmau să fie încheiate „vor crea noi oportunităţi de afaceri pentru firmele americane”: Asia va fi forţată „să îşi accelereze procesul de privatizare al unor sectoare-cheie, inclusiv sectoarele energetic, de transport, de utilităţi şi de comunicaţii.”[904]

Aşa cum fusese scontat, criza financiară pune într-adevăr în mişcare un val de privatizări, iar multinaţionalele străine curăţă totul. Astfel, Bechtel obţine contractul de privatizare a reţelei

---

[903] Alexandra Harney, „GM Close to Taking 67% Stake în Daewoo for $400M”, *The Financial Times* (Londra), 20 septembrie 2001; Stephanie Strom, „Korea to Sell Control of Banks to U.S. Investors”, *The New York Times,* 1 ianuarie 1999.

[904] Charlene Barshefsky, „Trade Issues with Asian Countries”, Declaraţie pentru *Subcommittee on Trade of the House Committee on Ways and Means,* 24 februarie 1998.

de apă şi canalizare din estul Manilei, precum şi acordul de a construi o rafinărie de petrol în Sulawesi, o insulă din Arhipelagul Indonezian. Motorola obţine control deplin asupra reţelei sud-coreene de telefonie, Korea's Appeal Telecom. Concernul energetic gigant Sithe, cu sediul la New York, obţine un pachet important de acţiuni în compania de gaze naturale a Thailandei, Cogeneration. Reţelele de apă ale Indoneziei sunt împărţite între compania britanică Thames Water şi cea franceză, Lyonnaise des Eaux. Compania canadiană Westcoast Energy se alege cu o uriaşă companie indoneziană producătoare de energie. British Telecom cumpără un pachet important de acţiuni atât în serviciile poştale malaysiene, cât şi în cele sud-coreene. Bell Canada obţine o parte din compania sud-coreeană de telefonie, Hansol.[905]

O trecere în revistă a firmelor din Indonezia, Thailanda, Coreea de Sud şi Malaysia, preluate de multinaţionale, indică un număr de 186 de astfel de fuziuni şi achiziţii în numai douăzeci de luni. Urmărind desfăşurarea acestei vânzări,

---

[905] „Internaţional Water-Ayala Consortium Wins Manila Water Privatization Contract", Business Wire, 23 ianuarie 1997; „Bechtel Wins Contract to Build Oil Refinery în Indonesia", agenţia de ştiri Asia Puise, 22 septembrie 1999; „Mergers of S. Korean Handset Makers with Foreign Cos on the Rise", agenţia de ştiri Asia Puise, 1 noiembrie 2004; Conferinţa ONU asupra comerţului şi dezvoltării, *Raport asupra Investiţiilor Mondiale 1998,* 337; Zhan şi Ozawa, *Business Restructuring în Asia,* 96–99.

Robert Wade, economist de la London School of Economics, şi Frank Veneroso, un consultant economic, prezic că programul FMI-ului „ar putea precipita cel mai mare transfer de active din timpul păcii, de la proprietari autohtoni la proprietari străini, din ultimii cincizeci de ani, la nivel mondial”.[906]

FMI, admiţând că a comis anumite greşeli prin reacţia pe care a avut-o la începutul crizei, pretinde că le-ar fi corectat ulterior şi că programele sale de „stabilizare” ar fi constituit un succes. Este adevărat că pieţele Asiei se liniştesc în cele din urmă, dar la un cost fenomenal şi continuu. Milton Friedman, în apogeul crizei încerca să liniştească oamenii, spunând că „aceasta va lua sfârşit... Pe măsură ce vor rezolva toată această încurcătură financiară, veţi putea observa o revenire a creşterii economice în Asia, însă nimeni nu poate spune dacă acest lucru se va petrece peste un an, doi sau trei ani de-acum înainte.”[907]

Adevărul este că nici acum, după zece ani, criza din Asia nu s-a sfârşit. Atunci când 24 de milioane de oameni îşi pierd locurile de muncă

---

[906] Zhan şi Ozawa, *Business Restructuring în Asia,* 96–102; Robert Wade şi Frank Veneroso, „The Asian Crisis: The High Debt Model Versus the Wall Street-Treasury-IMF Complex”, *New Left Review* 228 (martie-aprilie 1998).

[907] „Milton Friedman Discusses the IMF”, *CNN Moneyline with Lou Dobbs,* 22 ianuarie *1998.*

în numai doi ani, un anume gen de disperare se înrădăcinează în întreaga regiune, pe care nicio cultură nu o poate absorbi cu uşurinţă. Ea se exprimă în feluri diferite în fiecare zonă, variind de la o creştere semnificativă a extremismului religios, în Indonezia şi Thailanda, până la o creştere explozivă a comerţului sexual cu copii.

Ratele de ocupare a forţei de muncă încă nu au ajuns în Indonezia, Malaysia şi Coreea de Sud la nivelul avut înainte de 1997. Aici nu este vorba doar despre faptul că muncitorii, care şi-au pierdut locurile de muncă în timpul crizei, nu şi le-au mai recăpătat niciodată. Disponibilizările au continuat, în vreme ce noii proprietari solicită profituri tot mai mari pentru investiţia făcută. Sinuciderile continuă şi ele: în Coreea de Sud, sinuciderile sunt pe locul patru între cele mai comune cauze de deces, o rată care s-a dublat acum faţă de perioada anterioară crizei financiare, ceea ce înseamnă că acum, 38 de oameni îşi iau viaţa zilnic.[908]

Aceasta este povestea nespusă a politicilor pe care FMI-ul le numeşte „programe de stabilizare", de parcă ţările ar fi nişte vapoare, plutind în voia valurilor înalte ale pieţelor de

[908] În 1995, rata sinuciderilor era de 11,8 la 100.000 oameni; în 2005, aceasta ajunsese la 26,1 per 100.000, o creştere cu 121%. *World Factbook 1997* (Washington, DC: Central Intelligence Agency, 1997); *World Factbook 2007,* www.cia.gov; „S. Korea Has Top Suicide Rate among OECD Countries: Report", agenţia de ştiri Asia Puise, 18 septembrie 2006; „S. Korean Police Confirm Actress Suicide", agenţia France-Presse, 12 februarie 2007.

capital. Ele se stabilizează în cele din urmă, însă noul echilibru este căpătat prin aruncarea în apă a milioane de oameni: lucrătorii din sectoarele publice, proprietarii întreprinderilor mici, agricultorii care cultivă mici loturi de pământ pentru a putea supravieţui sau sindicaliştii. Secretul murdar al „stabilizării" este că marea majoritate a celor aruncaţi în apă nu mai reuşesc niciodată să se urce înapoi pe vapor. Ei sfârşesc în mahalalele în care astăzi trăiesc peste un miliard de oameni; sfârşesc în bordeluri sau asfixiaţi în containere. Ei sunt dezmoşteniţii sorţii, aceia pe care poetul german Rainer Maria Rilke îi descria drept „cei cărora nu le aparţine nici trecutul şi nici viitorul".[909]

Aceşti oameni nu sunt singurele victime ale solicitărilor făcute de FMI pentru respectarea unei ortodoxii perfecte în Asia. În Indonezia, sentimentul anti-chinez la care am fost martoră în vara lui 1997 a continuat să se amplifice, aţâţat de o clasă politică mulţumită să devieze atenţia populaţiei de la ea însăşi.

Acest sentiment se acutizează după ce Suharto creşte preţurile la produsele de bază. Se dezlănţuie revolte în întreaga ţară, multe

[909] United Nations Human Settlements Program, 2005 *Annual Report* (Nairobi: UN-HABITAT, 2006), 5–6, www.rmehs.org; Rainer Maria Rilke, *Duino Elegies and the Sonnets to Orpheus,* trad. A. Poulin Jr. (Boston: Houghton Mifflin, 1977), 51.

dintre acestea îndreptate împotriva minorităţii chineze; aproximativ 1200 de oameni sunt ucişi, iar zeci de femei de origine chineză sunt victime ale violului în grup.[910] Şi acestea ar trebui numărate printre victimele ideologiei Şcolii de la Chicago.

Furia din Indonezia se îndreaptă, până la urmă, împotriva lui Suharto şi a palatului său prezidenţial. Vreme de treizeci de ani, indonezienii fuseseră ţinuţi în frâu de amintirea băii de sânge în urma căreia Suharto venise la putere, amintire împrospătată periodic de masacrele din Timorul de Est. Furia anti-Suharto arsese mocnit în toată această perioadă, dar a fost nevoie ca FMI-ul să pună gaz pe foc pentru a se dezlănţui; ironia sorţii este că FMI-ul face acest lucru la propriu, solicitând creşterea preţului benzinei. După această ultimă creştere a preţurilor, indonezienii se răscoală şi îl răstoarnă pe Suharto de la putere.

Ca un adevărat anchetator, FMI-ul s-a folosit de durerea extremă provocată de criză pentru a înfrânge voinţa „tigrilor asiatici”, în scopul supunerii depline a acestor ţări. Numai că manualul de interogare al CIA-ului avertizează că întregul proces poate depăşi limitele dacă se aplică prea multă durere; în loc să obţină regresiune şi conformare, anchetatorul se

---

[910] „Indonesia Admits to Rapes during Riots”, *Washington Post, 22* decembrie 1998.

confruntă cu încredere şi sfidare. În Indonezia, această linie a fost depăşită, un memento că terapia de şoc poate fi dusă prea departe, provocând o reacţie care avea să devină familiară, din Bolivia până în Irak.

Dar cruciaţii pieţei libere învaţă greu că politicile lor au consecinţe pe care s-ar putea să nu le fi dorit. Singura lecţie pe care au înţeles-o din extrem de profitabila vânzare soldată a ţărilor asiatice pare să fi fost confirmarea terapiei de şoc, criza oferind şi mai multe dovezi (dacă mai era nevoie) în sprijinul concluziei că nimic nu ajută la deschiderea de noi frontiere ca un dezastru de proporţii catastrofice, menit să treacă societatea prin sită. La câţiva ani de la apogeul crizei, mai mulţi comentatori de marcă erau dispuşi să afirme că tot ce se întâmplase în Asia constituia, în ultimă instanţă, un lucru pozitiv. Cotidianul *The Economist* nota că „a fost nevoie de o criză naţională pentru a determina Coreea de Sud să se transforme dintr-o naţiune introspectivă într-una care acceptă capital străin, schimbare şi competiţie”. Acelaşi lucru îl declara şi Thomas Friedman, în cartea sa de succes, *The Lexus and the Olive Tree* (Lexusul şi măslinul), unde afirma că evenimentele din Asia nu puteau în niciun caz să fie considerate o criză. „Sunt convins că globalizarea ne-a făcut tuturor un favor amalgamând economiile Thailandei, Coreei, Malaysiei, Indoneziei,

Mexicului, Rusiei şi Braziliei în anii ’90, pentru că a expus o mulţime de practici şi instituţii putrede”, scria el, adăugând că „în ceea ce mă priveşte, nu se poate spune că dezvăluirea capitalismului de cumetrie din Coreea ar fi constituit o criză”.[911] În articolele sale din *New York Times,* în care aplauda invazia Irakului, el afişează aceeaşi logică a gazetelor de perete, singura diferenţă constituind-o faptul că „amalgamarea” se făcea acum cu rachete de croazieră, şi nu prin bombardarea devizei naţionale irakiene.

Criza asiatică a demonstrat fără echivoc mecanismul perfect prin care pot fi exploatate dezastrele. În acelaşi timp, puterea de distrugere a crahurilor financiare şi cinismul reacţiei occidentale provoacă puternice contrareacţii.

Forţele capitalului multinaţional şi-au îndeplinit scopurile în Asia, însă acestea au provocat o furie populară la cote fără precedent, direcţionată în cele din urmă către instituţiile care susţineau ideologia capitalismului de-reglementat. Aşa cum se arăta într-un articol deosebit de echilibrat din *Financial Times,* Asia a constituit „un avertisment asupra faptului că anxietatea publicului faţă de forţele capitalismului şi ale

[911] „The Weakest Link”; Thomas L. Friedman, *The Lexus and the Olive Tree* (New York: Farrar, Straus and, Giroux, 1999), 452–53.

globalizării a atins un nivel îngrijorător. Criza din Asia a arătat lumii felul în care până şi cele mai de succes economii pot fi îngenuncheate de o scurgere bruscă de capital. Oamenii au fost indignaţi de faptul că toanele şi coaliţiile speculanţilor la bursă pot cauza o sărăcire în masă la celălalt capăt al pământului."[912]

Spre deosebire de situaţia din fosta Uniune Sovietică, unde mizeria planificată a terapiei de şoc putea trece drept o parte a „tranziţiei dureroase" de la comunism către democraţia de piaţă, criza asiatică a fost o creaţie a pieţelor mondiale de capital. Iar atunci când înalţii preoţi ai globalizării trimiteau misiuni de recunoaştere în zonele afectate de calamitate, tot ceea ce urmăreau era să găsească modalităţile prin care să adâncească durerea.

Rezultatul a fost că toate aceste misiuni de recunoaştere îşi pierd anonimatul confortabil de care se bucuraseră anterior. Stanley Fischer, de la FMI, îşi aduce aminte de „atmosfera de circ" de la hotelul Seul Hilton, când a vizitat Coreea de Sud, la începutul negocierilor. „Eram încarcerat în propria cameră de hotel, din care nu puteam ieşi pentru că afară mă aşteptau 10.000 de fotografi." Potrivit unei alte relatări, pentru a putea ajunge în sala banchetului, unde erau programate să se desfăşoare rundele de

[912] „The Critics of Capitalism", *The Financial Times* (Londra), 27 noiembrie 1999.

negocieri, reprezentanţii FMI-ului au fost forţaţi să „meargă pe o rută întortocheată către o intrare din spate, care implica urcarea şi coborârea mai multor scări şi traversarea vastei bucătării a hotelului Hilton”.[913] La vremea aceea, înalţii funcţionari ai FMI-ului nu erau obişnuiţi cu o asemenea atenţie din partea presei. Experienţa prizonieratului în hoteluri de cinci stele şi în centre de conferinţă va deveni în anii următori un lucru familiar emisarilor Consensului de la Washington, odată ce largi mişcări de protest îi întâmpină la orice întrunire.

După 1988, devine din ce în ce mai dificilă impunerea terapiei de şoc prin mijloace paşnice, mai precis, prin presiunea FMI-ului exercitată la summiturile comerciale. Atitudinea sfidătoare a Sudului şi-a făcut premiera mondială odată cu eşuarea negocierilor din 1999, din cadrul Organizaţiei Comerţului Mondial, de la Seattle. Deşi atenţia mediatică a fost concentrată în principal asupra unor protestatari studenţi, adevărata rebeliune s-a produs în interiorul centrului de conferinţă, unde ţările în curs de dezvoltare şi-au unit voturile într-un singur bloc pentru a respinge cererile de acordare a unor concesiuni comerciale şi mai mari, atâta vreme cât ţările europene şi Statele Unite continuau să îşi subvenţioneze şi să îşi protejeze industriile locale.

---

[913] Fischer, *Commanding Heights;* Blustein, The Chastening, 6–7.

La acea vreme eşecul negocierilor de la Seattle încă mai putea fi desconsiderat ca reprezentând doar o mini-pauză în marşul necontenit al corporatismului. În doar câţiva ani însă, adâncirea acestei schimbări de atitudine va deveni incontestabilă: visul ambiţios al guvernului SUA de creare a unei zone unificate de comerţ liber în întreaga zonă din Asia Pacifică este abandonat, la fel şi încercările de încheiere a unui tratat al investitorilor globali sau planurile de încheiere a unui acord de comerţ liber al Americii (*Free Trade Area of the Americas* – FTAA), care s-ar fi întins din Alaska şi până în Chile.

Poate că cel mai profund impact al aşa-numitei mişcări anti-globalizare l-a constituit impunerea ideologiei Şcolii de la Chicago în centrul atenţiei internaţionale. Pentru un moment, la graniţa dintre milenii, nu a mai existat nicio criză presantă care să abată atenţia oamenilor: şocul datoriilor se estompase, „tranziţiile" erau complete şi niciun nou război global nu se pornise. Tot ce mai rămăsese era performanţa mondială reală a cruciadei pieţei libere: sinistra realitate a inegalităţii, a corupţiei şi a degradării mediului înconjurător, lăsată în urmă de guvernările ţărilor care implementaseră, una după alta, sfaturile pe care Friedman i le dăduse lui Pinochet cu atâţia ani în urmă, potrivit cărora

era „o greşeală să încerci să faci bine cu banii altuia”.

Privind retrospectiv, este izbitor cât de scurtă a fost perioada monopolistă a capitalului, dat fiind că nu a mai avut niciun competitor ideologic sau militar: doar opt ani, de la colapsul Uniunii Sovietice, în 1991, până la colapsul negocierilor Organizaţiei Mondiale a Comerţului, în 1999. Numai că opoziţia din ce în ce mai energică cu care se confruntă [cruciaţii Consensului de la Washington] nu pare să le afecteze hotărârea de a-şi urmări şi avansa extraordinar de profitabilul program; susţinătorii săi vor negocia valurile de frică şi dezorientare create de şocuri mai mari decât existaseră vreodată.

Partea a cincea

Vremuri şocante

Dezvoltarea complexului capitalismului dezastrelor

Distrugerea creativă este cel de-al doilea nume de botez al nostru, atât în propria noastră societate, cât şi în străinătate. În fiecare zi sfâşiem vechea ordine, începând de la afaceri, la ştiinţă, literatură, artă, arhitectură şi de la cinema, la politică şi justiţie... Ei trebuie să ne atace pentru a putea supravieţui, tot aşa cum

noi trebuie să îi distrugem pentru a ne duce mai departe misiunea istorică.

Michael Ledeen, *The War against the Terror Masters* (Războiul împotriva maeştrilor terorii), 2002

Răspunsul lui George pentru orice problemă care se iveşte la fermă este să o taie cu drujba; cred că acesta este şi motivul pentru care se înţelege atât de bine cu Cheney şi Rumsfeld.

Laura Bush, dineul Asociaţiei corespondenţilor de la Casa Albă, 30 aprilie, 2005

Capitolul 14

Terapia de şoc în sua
Bula siguranţei statului[914]

E un ticălos fără scrupule. Te asigur!

Richard Nixon, preşedinte al SUA, despre Donald Rumsfeld, 1971[915]

Mi-e teamă că de-abia acum ne dăm seama că trăim într-o societate în care de mult suntem permanent supravegheaţi.

Richard Thomas, comisarul pe probleme de informaţii al Regatului Unit al Marii Britanii,

---

[914] În orig. Homeland Security Department. (n. t.).

[915] Tom Baldwin, „Revenge of the Battered Generals”, *The Times* (Londra), 18 aprilie 2006.

noiembrie 2006[916]

Siguranţa statului s-ar putea să fi ajuns acum la stadiul la care se afla în 1997 expansiunea investiţiilor în internet. La vremea aceea, nu trebuia decât adaugi un „e” înaintea numelui companiei tale şi IPO[917]-ul acesteia era lansat pe orbită. Acum, acelaşi lucru poate fi făcut folosind cuvântul „fortăreaţă”.

Daniel Gross, *Slate,* iunie 2005[918]

Era o zi înăbuşitoare de luni la Washington, iar Donald Rumsfeld urma să facă un lucru pe care îl ura cu desăvârşire: să le vorbească membrilor echipei sale. De când era în funcţia de secretar de stat al apărării, îşi întărise reputaţia pe care o avea printre şefii de stat major: de om arbitrar, secretos şi – un cuvânt repetat la infinit – arogant. Animozitatea pe care aceştia o manifestau faţă de el era de înţeles. De când pusese piciorul în Pentagon, Rumsfeld ignorase complet rolul prescris poziţiei pe care o ocupa, de lider şi factor motivaţional, adoptându-l în schimb pe cel de măcelar sângeros – un secretar de CEO (şef al executivului) pornit într-

[916] Reuters, „Britain’s Ranking on Surveillance Worries Privacy Advocate”, *The New York Times,* 3 noiembrie 2006.
[917] Initial public offers, ofertele publice iniţiale, primul pas pentru cotarea unei companii la bursă în vederea finanţării. (n. t.).
[918] Daniel Gross, „The Homeland Security Bubble”, Slate.com, 1 iunie 2005.

o misiune de reducere a personalului.

Când Rumsfeld acceptă postul, mulţi sunt cei care se întreabă pentru ce şi l-a dorit. Avea şaizeci şi opt de ani, cinci nepoţi şi active personale nete estimate la 250 de milioane de dolari; în plus, deţinuse exact aceeaşi poziţie în administraţia preşedintelui Gerald Ford.[919] Numai că Rumsfeld nu îşi dorea să fie un secretar al apărării tradiţional, la care să se facă referinţă prin războaiele purtate de Statele Unite în timpul mandatului său; el avea ambiţii mult mai mari.

Noul secretar de stat al apărării îşi petrecuse ultimii douăzeci de ani conducând corporaţii multinaţionale, făcând parte din consiliile lor de administraţie şi ajungând adeseori să le conducă în urma unor fuziuni sau achiziţii dramatice ori ale unor restructurări drastice. În anii ’90, ajunge să se considere un om ce aparţinea Noii Economii, îndrumând o companie specializată în televiziunea digitală, făcând parte din consiliul director al unei alte companii care promitea „soluţii e-business” sau acţionând în calitate de preşedinte al consiliului director de la firma de bio-tehnologie care deţinea exclusivitatea patentelor unui tratament pentru gripa aviară, dar şi a unei serii de medicamente

[919] Robert Burns, „Defense Chief Shuns Involvement în Weapons and Merger Decisions to Avoid Conflict of Interest”, Associated Press, 23 august 2001.

anti-SIDA.[920] Când Rumsfeld vine în cabinetul lui George W. Bush, în 2001, are misiunea personală de a reinventa războiul secolului al XXI-lea – transformându-l în ceva mai mult psihologic decât fizic, aducând mai mult a spectacol decât a luptă propriu-zisă, un gen de război care să fie mult mai profitabil decât fusese vreodată.

S-a scris mult despre controversatul proiect de „transformare" al lui Rumsfeld, care i-a determinat pe opt generali în retragere să îi solicite demisia şi care, în cele din urmă, avea să îl facă să se retragă după alegerile de la jumătatea mandatului lui Bush, din 2006. Când Bush îi anunţă demisia, el descrie proiectul „transformării profunde" – nu războiul din Irak sau „Războiul împotriva terorii" – drept cea mai însemnată contribuţie adusă de Rumsfeld: „Munca lui Don în aceste domenii nu a ajuns prea des pe prima pagină a ziarelor. Dar reformele pe care [...] le-a pus în mişcare sunt istorice."[921] Aşa este, deşi nu a fost întotdeauna clar în ce au constat acele reforme.

---

[920] John Burgess, „Tuning în to a Trophy Technology", *Washington Post,* 24 martie 1992; „TIS Woridwide Announces the Appointment of the Honorable Donald Rumsfeld to its Board of Advisors", PR Newswire, 25 aprilie 2000; Geoffrey Lean şi Jonathan Owen, „Donald Rumsfeld Makes $5M Killing on Bird Flu Drug", *The Independent* (Londra), 12 martie 2006.

[921] George W. Bush, „Bush Delivers Remarks with Rumsfeld, Gates", CQ Transcripts Wire, 8 noiembrie 2006.

Joseph L. Galloway, „After Losing War Game, Rumsfeld Packed Up His Military and Went to War", Knight-Ridder, 26 aprilie 2006.

Înalţii oficiali militari au luat în derâdere această „transformare”, considerând-o „un jargon la modă, lipsit de sens”, iar Rumsfeld adeseori părea hotărât (în mod aproape comic) să le dovedească criticilor săi că aveau dreptate: „Armata trece printr-o modernizare majoră”, spunea Rumsfeld în 2006. „Ea trece de la o forţă structurată în divizii, spre o forţă de luptă formată din echipe de brigăzi modulare... de la o forţă de război centrată pe servicii, către o forţă de război bazată pe utilizarea procedurilor de management folosite în războaiele electronice[922], către interoperabilitate, iar acum către interdependenţă. Acesta este un lucru greu de realizat.”[923] Numai că acest proiect nu a fost niciodată chiar atât de complicat pe cât încerca Rumsfeld să complice lucrurile. În spatele jargonului pe care îl folosea era vorba, pur şi simplu, de o încercare de a revoluţiona externalizarea serviciilor şi brandingul în armata Statelor Unite, acelaşi lucru pe care îl făcuse în corporaţiile de care aparţinea.

În anii ’90, multe companii, care, tradiţional, îşi manufacturaseră produsele menţinând o forţă de muncă stabilă, adoptă ceea ce devine cunoscut sub numele de modelul Nike: nu ţine

[922] În orig. deconfliction; vezi Dictionary of Military and Associated Terms, US Department of Defence 2005. (n. t.).

[923] Joseph L. Galloway, „After Losing War Game, Rumsfeld Packed Up His Military and Went to War”, Knight-Ridder, 26 aprilie 2006.

în proprietate fabrici, fabrică-ţi produsele printr-o reţea complicată de antreprenori şi furnizori, iar apoi foloseşte-ţi toate resursele pe care le deţii pentru design şi marketing. Alte companii optează pentru alternativa modelului Microsoft: menţine un turn de control pentru supravegherea atentă a angajaţilor şi acţionarilor care execută „competenţele fundamentale" şi externalizează restul activităţilor companiei, începând cu serviciile poştale şi ajungând până la activităţile de programare. Unii numeau companiile care suferiseră acest gen de transformări „corporaţii scorbură", din cauza faptului că erau, în mare parte, doar o simplă formă lipsită de conţinut tangibil.

Rumsfeld era convins că Departamentul apărării Statelor Unite avea nevoie de acelaşi gen de transformare; aşa cum se afirma în revista *Fortune,* odată cu venirea sa la Pentagon, „Mr. CEO[924]" urma „să supravegheze exact acelaşi gen de restructurare pe care îl orchestrase cu succes în lumea corporatistă".[925] Desigur, aici era nevoie de o abordare puţin diferită. În locul fabricilor constrânse de poziţia lor geografică şi de lucrătorii permanenţi de care se descotorosiseră corporaţiile, Rumsfeld

[924] Domnul Ofiţer Șef al Executivului. (n. t.).
[925] Jeffrey H. Birnbaum, „Mr. CEO Goes to Washington", *Fortune,* 19 martie 2001.

vedea o demobilizare drastică a personalului militar şi înlocuirea acestor soldaţi de carieră cu un grup restrâns de personal administrativ, păzit de soldaţi temporari, mai puţin costisitori, adunaţi din rândul rezerviştilor şi de la gărzile naţionale. Între timp, mai mulţi antreprenori, care lucrau pentru companii precum Blackwater sau Halliburton, urmau să îndeplinească o serie de sarcini, de la condusul automobilelor în zone extrem de periculoase, până la interogarea prizonierilor sau oferirea unor servicii de catering pentru soldaţii aflaţi sub îngrijire medicală. Iar acolo unde corporaţiile îşi foloseau resursele financiare pentru design şi marketing, Rumsfeld urma să folosească economiile făcute din plata unui număr redus de soldaţi şi din reducerea cheltuielilor aferente întreţinerii tancurilor pentru achiziţionarea de echipament din sectorul privat, utilizând tehnologia prin satelit şi nano-tehnologia. „În secolul al XXI-lea – afirma Rumsfeld despre armata modernă – va trebui să încetăm să mai gândim în termeni de lucruri, de numărul acelor *lucruri* şi cantitatea lor, şi să ne gândim *şi la* sau, mai bine spus, *în special* la viteză, la agilitate şi la precizie.” Era un discurs care semăna foarte mult cu cel al surexcitatului specialist în management, Tom Peters, care declara, la sfârşitul anilor ’90, că venise momentul în care companiile trebuiau să aleagă dacă doreau să fie „adevăraţii jucători ai

comerţului cu materie cenuşie” sau voiau să fie doar nişte „antreprenori de obiecte voluminoase”.[926]

Deloc surprinzător, generalii care se obişnuiseră să aibă ultimul cuvânt la Pentagon credeau că „lucrurile” şi „cantităţile” încă mai contau, atunci când venea vorba de războaie. Ei ajung să fie în scurtă vreme profund ostili viziunii lui Rumsfeld despre o armată goală pe dinăuntru. După doar câteva luni în care s-a aflat la conducerea Departamentului de apărare, Rumsfeld supărase deja atât de multe persoane importante, încât se zvonea că zilele îi erau numărate.

În acest moment, Rumsfeld convoacă una din rarele „întruniri obşteşti” ale funcţionarilor de la Pentagon. Speculaţiile încep imediat: Îşi va anunţa demisia? Va spune oare câteva vorbe de încurajare? Oare încerca în al doisprezecelea ceas să-i convingă pe cei din vechea gardă de meritele transformării? În timp ce aula se umplea în acea dimineaţă de luni cu sute de funcţionari superiori ai Pentagonului, „atmosfera era negreşit una de curiozitate”, mi-a spus unul dintre cei care au participat la întrunire. „Atmosfera era ceva de genul: Ia, hai, cum ne vei convinge? Şi asta se datora

[926] Donald H. Rumsfeld, „Secretary Rumsfeld’s Remarks to the Johns Hopkins, Paul H. Nitze School of Advanced Internaţional Studies”, 5 decembrie 2005, www.defenselink.mâl; Tom Peters, *The Circle of Innovation* (New York: Alfred A. Knopf, 1997), 16.

profundei animozităţi faţă de el.”

Când Rumsfeld şi-a făcut intrarea, „ne-am ridicat politicos, după care ne-am aşezat la loc”. Începe să fie foarte repede clar că nu era vorba nici despre prezentarea demisiei, după cum devine şi mai clar că nici nu avea să fie vorba despre rostirea câtorva vorbe de încurajare. Este posibil să fi fost cea mai extraordinară alocuţiune rostită vreodată de vreun secretar de stat al apărării din Statele Unite ale Americii. A început astfel:

Subiectul de astăzi îl constituie prezentarea unui adversar care reprezintă o ameninţare, o ameninţare gravă la siguranţa Statelor Unite ale Americii. Acest adversar este unul dintre ultimele bastioane de planificare centralizată din întreaga lume. El guvernează dictând planuri cincinale. Dintr-o singură capitală, el încearcă să îşi impună cerinţele dincolo de fuse orare, continente sau oceane. Cu o consecvenţă brutală, înăbuşă gândirea liberă şi zdrobeşte ideile noi. El subminează apărarea Statelor Unite ale Americii şi riscă vieţile bărbaţilor şi ale femeilor în uniformă.

Este posibil să credeţi că acest adversar este asemănător fostei Uniuni Sovietice, dar acel inamic nu mai există: inamicii noştri sunt astăzi mult mai subtili şi mai implacabili... Adversarul este mult mai aproape de casă. Este birocraţia

Pentagonului.[927]

Pe măsură ce scamatoria retorică a lui Rumsfeld începea să fie tot mai clară, feţele celor prezenţi în sală împietreau. Majoritatea îşi devotaseră întreaga carieră luptei împotriva Uniunii Sovietice şi nu apreciau deloc să fie comparaţi cu comuniştii. Dar Rumsfeld nu terminase ce avea de spus. „Ştim cine este adversarul. Ştim şi care este ameninţarea. Şi, cu aceeaşi fermitate pe care o necesită un adversar hotărât, va trebui să îl atacăm şi să fim consecvenţi... astăzi declarăm război birocraţiei."

O făcuse lată: secretarul de stat nu se mulţumise să descrie Pentagonul drept o ameninţare gravă la adresa Americii, ci declarase război instituţiei în care lucra. Publicul era înmărmurit. „El spunea că noi eram inamicul, că inamicul eram noi! Iar noi crezusem că aveam grijă de afacerile naţiunii", mi-a spus respectivul funcţionar.

Aici nu se punea problema că Rumsfeld şi-ar fi dorit să economisească banii contribuabilului, pentru că tocmai solicitase Congresului o mărire cu 11% a bugetului instituţiei. Numai că, în ton cu principiile corporatiste ale contrarevoluţiei,

[927] Informaţia oferită în următoarele două pagini derivă din discursul lui Donald H. Rumsfeld, „DoD Acquisition and Logistics Excellence Week Kickoff – Bureaucracy to Battlefield" ţinut la Pentagon, 10 septembrie 2001, www.defenselink.mil.

potrivit cărora birocraţia[928] şi elitele financiare trebuie să facă front comun pentru redistribuirea fondurilor publice către vârful societăţii, el îşi dorea ca o parte cât mai mică din acest buget să fie destinată cheltuielilor salariale pentru a permite unei părţi cât mai mari din aceşti bani publici să ajungă în conturile companiilor private. În urma acestei declaraţii, Rumsfeld îşi lansează „războiul". Fiecare departament trebuia să îşi micşoreze personalul cu 15%, incluzând „fiecare cartier general din orice colţ al lumii. Nu doar că aceasta este legea, dar este o idee bună, pe care o vom duce la îndeplinire."[929]

El îşi însărcinase deja cei mai înalţi funcţionari din subordine să „cutreiere Departamentul în căutarea tuturor funcţiilor care ar putea fi îndeplinite mai bine şi mai ieftin prin externalizarea acestor servicii către sectorul comercial". „De ce este Departamentul Apărării una dintre ultimele organizaţii din lume care îşi plăteşte încă serviciile? Atunci când există o întreagă industrie de antrepozitare eficientă, pentru ce am avea nevoie să posedăm şi să exploatăm noi înşine? La bazele noastre din întreaga lume, pentru ce trebuie să ne

---

[928] În orig. Big Government. (n. t.)

[929] Carolyn Skomeck, „Senate Committee Approves New Base Closings, Cuts $1.3 Billion from Missile Defense", Associated Press, 7 septembrie 2001; Rumsfeld, „DoD Acquisition and Logistics Excellence Week Kickoff."

strângem gunoiul şi să ne spălăm singuri podelele, în loc să externalizăm aceste servicii, cum fac multe întreprinderi comerciale? Sunt absolut sigur că putem externaliza mai multe dintre sistemele de întreţinere a reţelei de computere."

Rumsfeld atacă până şi adevărata „vacă sacră" a armatei ca instituţie a statului: serviciile medicale pentru soldaţi. Nu înţelegea de ce erau atât de mulţi doctori. „O parte din acele nevoi, în special cele de competenţa medicinei generale sau a unor specializări fără legătură cu războiul, ar putea fi furnizate mai eficient de sectorul privat." Ca să nu mai vorbim de locuinţele de serviciu pentru soldaţi şi familiile lor, cu siguranţă şi acestea ar putea fi mai bine furnizate prin „parteneriate public-privat".

Departamentul Apărării ar trebui să se concentreze cu precădere asupra competenţelor sale fundamentale: „lupta armată. Dar, pentru toate celelalte cazuri, ar trebui să căutăm furnizori care pot oferi aceste activităţi neesenţiale mai eficient şi mai profitabil [...]".

La terminarea alocuţiunii, numeroşi funcţionari ai Pentagonului s-au legat de singurul lucru care stătea în calea viziunii îndrăzneţe a lui Rumsfeld de a externaliza armata, şi anume Constituţia Statelor Unite ale

Americii, care defineşte fără echivoc siguranţa naţională drept o îndatorire guvernamentală, şi nu a unor companii private. „Am crezut că această alocuţiune avea să îl coste slujba pe Rumsfeld”, a mai adăugat martorul meu.

Însă acest lucru nu s-a întâmplat, iar relatările din presă cu privire la războiul pe care Rumsfeld îl declarase Pentagonului au fost lacunare. Şi asta deoarece alocuţiunea lui Rumsfeld a fost rostită pe 10 septembrie 2001.

Există în istorie o notă de subsol ciudată – la ştirile de seară de la CNN, din data de 10 septembrie se titra: „Secretarul [de stat al] Apărării declară război birocraţilor de la Pentagon”, iar în dimineaţa următoare reţeaua de televiziune transmitea ştiri despre atacul dezlănţuit asupra instituţiei, pe un ton mult mai puţin metaforic, care s-a soldat cu moartea a 125 de angajaţi ai Pentagonului şi cu rănirea gravă a altor 110, dintre cei pe care Rumsfeld, cu mai puţin de 24 de ore înainte, îi caracterizase drept inamici ai statului.[930]

Cheney şi Rumsfeld: capitaliştii proto-dezastrelor

Ideea care a stat la baza de mult uitatei

[930] Bill Hemmer şi Jamie Meintyre, „Defense Secretary Declares War on the Pentagon’s Bureaucracy”, Ştirile de seară de la CNN, 10 septembrie 2001.

alocuţiuni a lui Rumsfeld reprezintă totodată fundamentul ideatic al regimului lui Bush, potrivit căruia menirea guvernului nu este de a guverna, ci de a sub-contracta actul guvernării mult mai eficientului şi, în general, superiorului sector privat. Aşa cum afirmase Rumsfeld, această sarcină nu trebuia să însemne un lucru atât de prozaic pe cât l-ar fi reprezentat efectuarea unor reduceri bugetare, ci o cruciadă destinată să schimbe faţa lumii, echivalentă înfrângerii comunismului.

Atunci când echipa lui Bush vine la conducere, mania privatizării – ajunsă la apogeu în anii ’80-’90 (şi adoptată pe deplin atât de administraţia Clinton, cât şi de aparatele guvernării locale descentralizate) – încheiase cu succes vânzarea sau externalizarea serviciilor marilor companii de stat, începând de la reţelele de apă şi electricitate, până la managementul autostrăzilor sau colectarea deşeurilor. După ce fuseseră retezate aceste membre ale statului, tot ceea ce mai rămăsese era „miezul”, mai exact, acele funcţii atât de intrinsec legate de conceptul de guvernare, încât ideea preluării lor de către corporaţii private punea în discuţie însăşi ideea de stat-naţiune: armata, poliţia, grănicerii, departamentele de pompieri, închisorile, serviciile secrete, educaţia şi sănătatea publică şi chiar aparatul administrativ al guvernului. Fazele iniţiale ale privatizării

fuseseră atât de profitabile, încât multe dintre companiile care devoraseră membrele ciopârţite de securea privatizării aşteptau cu ochi flămânzi privatizarea funcţiilor esenţiale ale statului ca pe următoarea sursă de îmbogăţire.

La sfârşitul anilor ’90, luase avânt o puternică mişcare ce urmărea să demitizeze tabuurilor care protejau acest „miez” de la privatizare. Era, în multe feluri, doar o simplă extensie logică a *status quo*-ului. La fel cum se întâmplase în anii ’90, când câmpurile petrolifere ale Rusiei, telecomunicaţiile latino-americane sau industria Asiei furnizaseră burselor de valori adevărate super-profituri, acum venise rândul guvernului american să joace un rol economic central, cu atât mai important cu cât reacţia ostilă împotriva privatizării şi a comerţului liber se răspândea cu rapiditate în ţările în curs de dezvoltare, blocând orice alternative pentru creştere economică.

Această mişcare duce doctrina şocului într-o fază nouă, autoreferenţială: până în acel punct, dezastrele şi crizele fuseseră valorificate în scopul iniţierii unor programe radicale de privatizare, doar că instituţiile care aveau puterea de a crea şi de a răspunde evenimentelor de proporţiile unui cataclism – armata, CIA, Crucea Roşie, Naţiunile Unite sau echipele de „prim-ajutor” – erau printre ultimele bastioane ale instituţiilor publice. Acum, când

„miezul” urma să fie devorat, metodele de exploatare a crizelor, perfectate în decursul ultimilor treizeci de ani, urmau să fie folosite în scopul privatizării infrastructurii necesare creării dezastrelor, dar şi intervenţiei după producerea acestora. Teoria crizelor enunţată de Friedman devenea postmodernă.

În avangarda încercării de a crea ceea ce nu poate fi descris decât ca un stat poliţienesc privatizat se aflau cele mai influente personaje din viitoarea administraţie Bush: Dick Cheney, Donald Rumsfeld şi George W. Bush însuşi.

Pentru Rumsfeld, ideea aplicării „logicii pieţei” în cadrul armatei Statelor Unite constituia un proiect vechi de patruzeci de ani. Acest proiect este lansat la începutul anilor ’60, când Rumsfeld obişnuia să participe la cursurile Departamentului de ştiinţe economice al Universităţii de la Chicago. Aici i-a devenit deosebit de apropiat lui Milton Friedman, care, după alegerea lui Rumsfeld în Congresul SUA, la vârsta de treizeci de ani, îl ia sub aripa lui protectoare pentru a-l ajuta să definească un program îndrăzneţ de strategie a pieţei libere. Cei doi rămân apropiaţi de-a lungul anilor, Rumsfeld participând constant la petrecerile organizate de preşedintele Fundaţiei Heritage, Ed Feulner, pentru aniversarea Friedman. „Există ceva la Milton Friedman care mă face ca, de fiecare dată când sunt în preajma lui şi îi

vorbesc, să mă simt mai deştept", declara Rumsfeld despre mentorul său, când acesta sărbătorea împlinirea vârstei de nouăzeci de ani.[931]

Admiraţia era reciprocă. Friedman era atât de impresionat de angajamentul lui Rumsfeld faţă de pieţele liberalizate, încât face un lobby agresiv pe lângă Reagan pentru a-l determina să-l numească pe Rumsfeld, în locul lui George H. W. Bush, la candidatura pentru postul de vicepreşedinte la alegerile din 1980; nu l-a iertat niciodată pe Reagan că nu i-a ascultat sfatul. „Cred că Reagan a comis o greşeală atunci când l-a ales pe Bush să candideze la postul de vicepreşedinte", scria Friedman în autobiografia sa; „într-adevăr, consider că aceasta a fost cea mai gravă greşeală, nu doar a campaniei sale, dar şi a întregului său mandat. Candidatul meu favorit a fost Donald Rumsfeld. Dacă l-ar fi ales pe el, sunt convins că i-ar fi succedat lui Reagan la preşedinţie, iar jalnica perioadă Bush-Clinton n-ar mai fi existat."[932]

Rumsfeld supravieţuieşte refuzului lui Reagan în privinţa candidaturii sale, dedicându-se, în schimb, unei înfloritoare cariere în afaceri. În

---

[931] Donald Rumsfeld, „Tribute to Milton Friedman", Washington, DC, 9 mai 2002, www.defenselink.rnil; Milton Friedman şi Rose D. Friedman, *Two Lucky People: Memoirs* (Chicago: University of Chicago Press, 1998), 345.

[932] Friedman şi Friedman, Two *Lucky People,* 391.

calitate de CEO al companiei internaţionale de medicamente Searle Pharmaceuticals, el îşi foloseşte relaţiile politice pentru a obţine controversata, dar extrem de profitabila aprobare din partea agenţiei medicale americane Food and Drug Administration (FDA)[933] pentru aspartam (comercializat sub denumirea de Nutrasweet); în plus, atunci când intermediază vânzarea companiei Searle către Monsanto, câştigul său personal este estimat la 12 milioane de dolari.[934]

Această vânzare îl plasează pe Rumsfeld printre cei mai importanţi jucători corporatişti, oferindu-i-se acum poziţii în consiliile de administraţie ale unor companii „blue-chip”[935] precum Sears sau Kellogg’s. Statutul său de fost Secretar al Apărării îl făcea foarte dorit de orice companie din ceea ce Eisenhower numea „complexul industrial şi militar”. Aşadar, Rumsfeld este cooptat în consiliul de administraţie al companiei producătoare de avioane Gulfstream, fiind plătit anual cu suma

---

[933] Organismul echivalent în România este Agenţia Naţională a Medicamentului (ANM), in vreme ce, la nivel european, este European Agency for the Evaluation of Medicinal Products (EMEA). (n. t.).

[934] William Gruber, „Rumsfeld Reflects on Politics, Business”, *Chicago Tribune,* 20 octombrie 1993; Stephen J. Hedges, „Winter Comes for a Beltway Lion”, *Chicago Tribune,* 12 noiembrie 2006.

[935] Companiile blue-chip, numite astfel după culoarea albastră a jetoanelor de poker, sunt companiile mari, recunoscute pentru creşterea profitului şi plata dividendelor, ale căror acţiuni au preţuri mari şi randamente moderate. (n. t.).

de 190.000$ în calitate de membru în consiliul de administraţie al gigantului elveţian ASEA Brown Boveri (ABB), care capătă o nedorită notorietate după ce vinde Coreei de Nord tehnologie nucleară, inclusiv capacitatea producerii de plutoniu. Vânzarea reactorului nuclear este perfectată în 2000, la vremea aceea Rumsfeld fiind singurul nord-american din întregul consiliu de administraţie al companiei ABB. El pretinde că nu-şi aminteşte ca vânzarea reactorului să fi fost supusă atenţiei consiliului de administraţie, deşi compania insistă că toţi membrii „consiliului de administraţie au fost informaţi cu privire la acest proiect”.[936]

În 1997, după ce Rumsfeld este numit preşedintele consiliului de administraţie al companiei Gilead Sciences, el devine un protocapitalist al dezastrelor consacrat. Compania înregistrase patentul pentru medicamentul Tamiflu, un tratament pentru mai multe varietăţi de gripă, dar şi cel mai bun medicament pentru gripa aviară.[937] În cazul în

---

[936] Greg Schneider, „Rumsfeld Shunning Weapons Decisions”, *Washington Post,* 24 august 2001; Andrew Cockburn, *Rumsfeld: His Rise, Fall, and Catastrophic legacy* (New York: Scribner, 2007), 89–90; Randeep Ramesh, „The Two Faces of Rumsfeld” *The Guardian* (Londra), 9 mai 2003; Richard Behar, „Rummy’s North Korea Connection”, Fortune, 12 mai 2003.

[937] Tamiflu a devenit între timp un medicament extrem de controversat. Un număr din ce în ce mai mare de cazuri relatează că tineri pacienţi care au luat acest medicament au devenit ulterior confuzi, paranoici, psihotici şi cu tendinţe de sinucidere. Intre noiembrie 2005 şi noiembrie 2006 au fost înregistrate douăzeci şi

care s-ar fi produs o epidemie generată de acest virus extrem de contagios (sau doar o simplă ameninţare), guvernele ar fi fost forţate să plătească miliarde de dolari pentru a cumpăra acest medicament de la Gilead Sciences.

Patentarea medicamentelor şi a vaccinelor destinate tratamentului de urgenţă rămâne un subiect controversat. De zeci de ani, Statele Unite ale Americii nu s-au mai aflat în pericol din cauza epidemiilor, dar, la mijlocul anilor ’50, când epidemia de poliomielită se afla la apogeu, etica speculării unor asemenea situaţii constituia un subiect de dezbatere aprinsă. În timp ce numărul cazurilor înregistrate de poliomielită se apropia de 60.000, iar părinţii erau îngroziţi de posibilitatea că şi copiii lor ar putea contacta această boală producătoare de malformaţii, adeseori letală, încercarea de a găsi un leac era disperată. Când Jonas Salk, cercetător la Universitatea din Pittsburgh, descoperă şi creează în 1952 primul vaccin împotriva poliomielitei, el nu îşi patentează tratamentul salvator. „Nu există niciun patent”, i-a declarat Salk jurnalistului de televiziune

---

cinci de decese legate de Tamiflu, iar în Statele Unite medicamentul este însoţit acum de contraindicaţii prin care pacienţii sunt avertizaţi de „un risc crescut de automutilare şi confuzie", insistându-se ca aceştia să fie „atent monitorizaţi pentru semne de comportament neobişnuit".

Edward R. Murrow: „Ai putea patenta Soarele?”[938]

Se poate afirma cu siguranţă că, dacă Soarele ar putea să fie patentat, Donald Rumsfeld ar fi făcut de mult o aplicaţie la U.S. Patent and Trademark Office (Biroul american pentru patente şi mărci). Fosta sa companie, Gilead Sciences, care deţine patentele pentru patru tratamente anti-SIDA, cheltuieşte enorm încercând să blocheze distribuirea unor versiuni generice ale acestui tratament salvator în ţările aflate în curs de dezvoltare. Acesta este motivul pentru care compania a fost ţinta activiştilor americani din domeniul sănătăţii publice, care arată că unele din medicamentele cele mai importante produse de Gilead au fost rezultatul unor cercetări întreprinse din banii contribuabililor.[939] Din perspectiva companiei Gilead, epidemiile constituiau o piaţă de viitor, folosindu-se în acest scop de o campanie agresivă de marketing pentru încurajarea companiilor, dar şi a indivizilor să stocheze

---

[938] Joe Palca, „Salk Polio Vaccine Conquered Terrifying Disease”, *Naţional Public Radio: Morning edition,* 12 aprilie 2005; David M. Oshinsky, *Polio: An American Story* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 210–11. Notă de subsol: Carly Weeks, „Tamiflu Linked to 10 Deaths”, *Gazette* (Montreal), 30 noiembrie 2006; Dorsey Griffith, „Psychiatric Warning Put on Flu Drug”, *Sacramento Bee,* 14 noiembrie 2006.

[939] Knowledge Ecology Internaţional, „KEI Request for Investigation into Anticompetitive Aspects of Gilead Voluntary Licenses for Patents on Tenofivir and Emtricitabine”, 12 februarie 2007, www.keionline.org.

Tamiflu, în caz că vor avea curând nevoie de el. Înainte să revină în guvern, Rumsfeld era atât de convins că descoperise o nouă industrie a momentului, încât ajută mai multe fonduri private de investiţii specializate în domeniul biotehnologiei şi al farmaceuticii.[940] Aceste companii mizează pe un viitor apocaliptic, cu epidemii ieşite de sub control, în care guvernele sunt forţate să cumpere la preţuri exorbitante produsele medicale salvatoare, aflate sub aceste patente.

Dick Cheney, unul dintre protejaţii lui Rumsfeld din administraţia Ford, şi-a clădit averea profitând de prognozele sinistre făcute despre viitorul umanităţii, dar, spre deosebire de Rumsfeld, care miza pe epidemii globale, Cheney miza pe un viitor ameninţat de războaie. Ca secretar de stat al apărării în administraţia lui Bush seniorul, Cheney micşorează dramatic numărul trupelor active, crescând în aceeaşi măsură întrebuinţarea antreprenorilor privaţi. El contractează divizia de inginerie tehnică Brown Root a concernului multinaţional Halliburton pentru a identifica care dintre sarcinile armatei ar putea fi preluate de sectorul privat în scopul obţinerii de profit. Deloc surprinzător, Halliburton identifică toate felurile posibile de slujbe care s-ar fi pretat la

[940] John Stanton, „Big Stakes în Tamiflu Debate”, *Roll Call,* 15 decembrie 2005.

acest lucru, ceea ce duce la încheierea unui nou şi îndrăzneţ contract de către Pentagon, mai precis, programul pentru Creşterea sectorului civil de logistică (Logistics Civil Augmentation Program sau, pe scurt, LOGCAP). Pentagonul era notoriu pentru încheierea unor contracte, în valoare de miliarde de dolari, cu firme producătoare de armament, însă acest contract reprezenta o inovaţie în domeniu: armatei nu i se mai oferea armament, ci servicii de management pentru operaţiunile sale.[941]

Un grup de companii selecte a fost invitat să ofere „suport logistic" nelimitat pentru misiunile armatei americane, o descriere cât se poate de vagă a obiectului acestui contract. Mai mult decât atât, acest contract nu avea nicio valoare nominală: compania care avea să câştige licitaţia era pur şi simplu asigurată că toate costurile urmau să-i fie acoperite de Pentagon; în plus, i se garanta un profit, adică ceea ce este denumit în contract prin „cost-plus"[942]. Acum erau ultimele zile ale administraţiei

---

[941] Informaţiile oferite în următoarele două paragrafe sunt deduse din cartea lui T. Christian Miller, *Blood Money: Wasted Billions, Lost Lives and Corporale Greed în Iraq* (New York: Little, Brown and Company, 2006), 77–79.

[942] Termenul folosit în marketing desemnează o metodă simplă de calculare a preţului, potrivit căreia un anumit procentaj, cunoscut ca standard, se adaugă unităţii costului de producţie al produsului respectiv pentru a-i determina preţul de vânzare. Vezi Dicţionar explicativ termeni marketing, http://www.dictionar-online.ro/marketing. php?id=Cost- Plus %20Pricing. (n. t.).

conduse de Bush seniorul, iar compania care a câştigat contractul nu a fost nimeni alta decât Halliburton. Aşa cum se arăta într-un articol publicat în *Los Angeles Times,* Halliburton „câştigă în faţa altor 36 de competitori un contract pe cinci ani, deloc surprinzător având în vedere că aceasta era compania care făcuse şi planurile”.

În 1995, sub noua administraţie condusă de Bill Clinton, Halliburton îl recrutează pe Cheney pentru postul de preşedinte al companiei. Chiar dacă divizia de inginerie tehnică Brown Root avea o istorie îndelungată ca furnizor al armatei SUA, sub conducerea lui Cheney, concernul Halliburton urma să-şi extindă acest rol într-o asemenea măsură, încât să transforme însăşi natura războiului modern. Mulţumită termenilor vagi în care a fost redactat acest contract – pe care Halliburton şi Cheney îl formulaseră împreună, în perioada în care acesta lucrase la Pentagon – compania extinsese înţelesul termenului de „suport logistic” până în punctul în care Halliburton devine responsabilă pentru crearea întregii infrastructuri necesare operaţiunilor militare externe ale armatei americane. Singurul lucru rămas în atribuţiile armatei americane era să ofere soldaţi şi arme, devenind, într-un fel, furnizorul de conţinut, în vreme ce Halliburton regiza întregul spectacol.

Premiera acestei puneri în scenă are loc în

Balcani, unde rezultatul este un gen de experienţă Memilitary, potrivit căreia desfăşurarea trupelor americane aduce cu un pachet de vacanţă primejdios şi înarmat până în dinţi. „Cei care îi întâmpină pe soldaţi la sosirea în Balcani şi cei care le spun la revedere sunt angajaţii noştri”, explica unul dintre purtătorii de cuvânt ai companiei Halliburton, descriindu-şi angajaţii mai degrabă ca pe nişte directori de croazieră, decât ca pe nişte coordonatori ai serviciilor de logistică ale armatei.[943] Aceasta era diferenţa oferită de Halliburton: Cheney nu vedea niciun motiv pentru care războiul nu ar fi constituit şi el o parte prosperă din extrem de profitabila economie americană a serviciilor: invazia cu zâmbetul pe buze.

În Balcani, unde Clinton trimite 19.000 de soldaţi, bazele militare pentru încartiruirea acestora devin adevărate mini-orăşele Halliburton: un fel de suburbii atent îngrijite, cu acces restricţionat, construite şi gestionate în întregime de companie. Halliburton se angajase să ofere trupelor întregul confort de care se bucurau acasă, cu localuri fast-food, supermarketuri, săli de cinematograf şi de gimnastică.[944] Unii dintre ofiţerii superiori se

---

[943] Joan Didion, „Cheney: The Fatal Touch”, *The New York Review of Books,* 5 octombrie 2006.

[944] Dan Briody, *Halliburton Agenda: The Politics of Oil and Money* (New Jersey: John Wiley Sons, 2004), 198–99; David H. Hackworth, „Balkans Good for Texas-Based Business”, *Sun-Sentinel* (Fort

întrebau ce rezultat urma să aibă această înfăţişare comercială asupra disciplinei trupelor, dar, desigur, şi aceştia profitau de beneficiile suplimentare. „Totul era placat cu aur la Halliburton”, mi-a spus unul dintre ofiţeri. „Aşa că nu ne plângeam de nimic.” În privinţa lui Halliburton, satisfacerea clientului era o afacere bună – le garanta şi mai multe contracte şi, deoarece profiturile se calculau ca un procentaj al costurilor, cu cât cheltuielile erau mai mari, cu atât erau şi profiturile mai mari. „Nu îţi face griji, este cost-plus” era fraza devenită faimoasă în Zona Verde a Bagdadului, dar cheltuielile de lux pentru război sunt introduse pentru prima dată în perioada mandatului lui Clinton. În doar cinci ani la Halliburton, Cheney aproape că dublează suma de bani obţinută de la Ministerul Finanţelor SUA, de la 1,2 la 2,3 miliarde de dolari, în timp ce suma primită în împrumuturi federale şi în garantarea acestor împrumuturi creşte de 15 ori.[945] Cheney va fi recompensat generos pentru eforturile depuse. Înainte de a prelua poziţia de vicepreşedinte, el îşi estima „averea undeva între 18 şi 81,9 de milioane de dolari, incluzând acţiuni Halliburton Co., cu o valoare cuprinsă între 6 şi 30 de milioane de dolari... În total, lui Cheney i-au fost oferite

---

Lauderdale), 16 august 2001.

[945] Antonia Juhasz, *Bush Agenda: Invading the World, One Economy at a Time* (New York: Regan Books, 2006), 120.

aproximativ 1.260.000 de opţiuni[946] Halliburton, din care a folosit deja 100.000, 760.000 fiind încă disponibile, iar 167.667 devenind eligibile în decembrie [2000].”[947] Iniţiativa extinderii serviciilor în interiorul guvernului era pentru Cheney ceva familiar. La sfârşitul anilor ’90, pe când transforma bazele militare americane în suburbii marca Halliburton, soţia sa, Lynne, obţinea la rândul ei opţiuni în acţiuni, în plus faţă de salariul pe care-l primea ca membru în consiliul de administraţie al companiei Lockheed Martin, cel mai mare furnizor de echipament militar din lume. Perioada în care Lynne Cheney este membru în consiliul de administraţie al companiei Lockheed Martin, din 1995 şi până în 2001, coincide cu o perioadă-cheie de tranziţie pentru astfel de companii.[948] Sfârşitul Războiul Rece şi reducerea aferentă a cheltuielilor militare determină aceste companii, al căror buget provenea aproape exclusiv din contracte guvernamentale, să se îndrepte către un nou model de afaceri. Lockheed şi celelalte firme de armament adoptă în consecinţă o strategie de marketing agresivă: administrarea guvernului în

[946] Opţiunile reprezintă dreptul, dar nu obligaţia, de a cumpăra sau vinde un număr de acţiuni etc. Ale unei companii, la un preţ stabilit şi într-o anumită perioadă de timp; pentru detalii suplimentare, vezi http://www.investorwords.com/3477/option.html. (n. t.).

[947] Jonathan D. Salant, „Cheney: I’ll Forfeit Options”, Associated Press, 1 septembrie 2000.

[948] „Lynne Cheney Resigns from Lockheed Martin Board”, Dow Jones News Service, 5 ianuarie 2001.

schimbul unei taxe.

La mijlocul anilor ’90, Lockheed începe să preia diviziile guvernului american care furnizau serviciile de tehnologie a informaţiei, administrându-i acum sistemele computerizate şi o mare parte din managementul datelor. Aflată în atenţia opiniei publice, compania merge atât de departe în această direcţie, încât, în 2004, cotidianul *The New York Times* afirma că „Lockheed Martin nu guvernează Statele Unite. Dar ajută la o parte incredibil de mare din guvernarea ţării... îi sortează poşta şi îi adună taxele. Îi gestionează plata ajutoarelor sociale şi îi face recensământul. Îi organizează zborurile în spaţiu şi îi monitorizează traficul aerian. Pentru toate aceste lucruri, Lockheed face mai multă programare decât Microsoft.[949][950]

Era o echipă puternică, formată din soţ şi

---

[949] Toţi marii producători de armament se reprofilează către sectorul administrativ al guvernării în această perioadă. Compania Computer Sciences, furnizorul armatei de softuri de tehnologie a informaţiei, incluzând printre acestea softurile pentru identificare biometrică, câştigă un contract în valoare de 644 de milioane de dolari de la autorităţile statului american San Diego pentru executarea programelor de tehnologia informaţiei – unul dintre cele mai mari contracte de acest gen din întreaga lume. Autorităţile locale ale statului San Diego nu au fost mulţumite de calitatea serviciilor prestate de compania Computer Sciences, motiv pentru care nu le-au reînnoit contractul; în schimb, contractul este oferit unei alte firme de armament, Northrop Grumman, producătorul bombardierului „invizibil” B-2.

[950] Tim Weiner, „Lockheed and the Future of Warfare”, *New York Times,* 28 noiembrie 2004. Notă de subsol: Jeff Medonald, „City Looks at County’s Outsourcing as Blueprint”, *San Diego Union-Tribune,* 23 iulie 2006.

soţie. În vreme ce Dick se afla la comanda companiei Halliburton, preluând infrastructura organizării războaielor în străinătate, Lynne ajuta compania Lockheed să preia îndatoririle administrative ale guvernării pe plan local. Uneori, soţul şi soţia sunt în competiţie directă. În 1996, când statul Texas anunţă că orice corporaţie poate licita pentru preluarea programului de ajutor social – un contract în valoare de 2 miliarde de dolari, pe o durată de 5 ani – atât Lockheed, cât şi gigantul în tehnologia informaţiei, Electronic Data Systems (EDS), care se mândrea cu Dick Cheney în consiliul de administraţie, ofertează pentru acest contract. În ultimă instanţă, administraţia Clinton intervine, oprind licitaţia. Deşi, în general, administraţia susţinea cu entuziasm externalizarea serviciilor, decizia persoanelor eligibile să primească ajutor social a fost considerată unul dintre rolurile esenţiale ale actului de guvernare, care nu putea fi privatizat. Atât Lockheed, cât şi EDS obiectează împotriva acestei decizii, aşa cum o face şi guvernatorul statului Texas, George W. Bush, care considera privatizarea serviciilor sociale o idee minunată.[951]

George W. Bush nu se face remarcat ca

[951] Sam Howe Verhovek, „Clinton Reining în Role for Business în Welfare Effort”, *The New York Times,* 11 mai 1997; Barbara Vobejda, „Privatization of Social Programs Curbed”, *Washington Post,* 10 mai 1997.

guvernator, dar a existat un domeniu în care a excelat: parcelarea către reprezentanţii intereselor private a numeroaselor funcţii guvernamentale pe care fusese ales să îl servească, în special funcţiile care aveau legătură cu siguranţa, o avanpremieră a Războiului privatizat împotriva Terorii, pe care urma să îl dezlănţuie în scurt timp. În timpul mandatului său, numărul închisorilor private din Texas creşte de la 26 la 42, determinând revista *The American Prospect* să numească Texasul condus de Bush „capitala mondială a industriei închisorilor private". În 1997, FBI-ul începe o investigaţie la o închisoare din comitatul Brazoria, situat la 60 de kilometri de Houston, după ce o televiziune locală transmite o casetă video în care gărzile închisorii îi loveau pe prizonierii nedisciplinaţi în zona genitală, trăgeau în ei cu arme paralizante şi îi atacau cu câinii de pază din dotare. Cel puţin una dintre gărzi purta uniforma Capital Correctional Resources, o companie privată contractată să furnizeze gărzi pentru închisoare.[952]

Entuziasmul lui Bush pentru privatizare nu a fost diminuat în niciun fel de incidentul de la Brazoria. Câteva săptămâni mai târziu, el are o

---

[952] Michelle Breyer şi Mike Ward, „Running Prisons for a Profit", *Austin American-Statesman,* 4 septembrie 1994; Judith Greene, „Bailing Out Private Jails", *The American Prospect,* 10 septembrie 2001; Madeline Baro, „Tape Shows Inmates Bit by Dogs, Kicked, Stunned", Associated Press, 19 august 1997.

revelaţie atunci când îl întâlneşte pe José Piñera, ministrul chilian care privatizase sistemul asigurărilor sociale în timpul dictaturii lui Pinochet. Ceea ce urmează este descrierea lui Piñera a acestei întâlniri: „Prin atenţia sa concentrată, prin gestica [şi] întrebările relevante, mi-am dat seama imediat că dl Bush a înţeles esenţa ideilor mele: că reforma sistemului de asigurări sociale poate fi folosită atât pentru a oferi o pensie decentă, cât şi pentru a crea o lume a capitaliştilor-muncitori, o societate a proprietarilor. Era atât de entuziasmat, încât la sfârşit mi-a şoptit la ureche zâmbind: «Du-te şi spune-i toate astea fratelui meu mai mic, în Florida. O să fie şi el la fel de încântat».”[953]

Obstinaţia viitorului preşedinte de a privatiza statul, combinată cu leadership-ul lui Cheney în externalizarea serviciilor militare şi cu patentarea medicamentelor pentru prevenirea epidemiilor făcută de Rumsfeld ofereau o avanpremieră a genului de stat pe care cei trei aveau să îl construiască împreună: era o perspectivă a unui guvern eminamente gol pe dinăuntru. Deşi acest program radical nu a constituit punctul central al platformei electorale a lui Bush, în campania prezidenţială din 2002 au existat indicii cu privire la ceea ce

[953] Matt Moffett, „Pension Reform Pied Piper Loves Private Accounts”, *Wall Street Journal*, 3 martie 2005.

se pregătea: „Există sute de mii de funcţionari federali care execută sarcini ce ar putea fi efectuate de companii din sectorul privat”, afirma Bush într-unul din discursurile sale electorale. „Voi scoate cât mai multe dintre aceste sarcini la licitaţii competitive. Dacă sectorul privat este capabil să facă o treabă mai bună, atunci sectorul privat trebuie să primească contractul.”[954]

11 septembrie şi revenirea funcţionarilor publici

Când Bush şi cabinetul său îşi preiau posturile în ianuarie 2001, nevoia găsirii unor noi surse de creştere pentru corporaţiile americane devenise şi mai urgentă. Acum că bula tehnologiilor înalte se sparge oficial, iar indicele Dow Jones pierduse 824 de puncte, în primele două luni şi jumătate ale mandatului său, cabinetul lui Bush se confruntă cu o scădere serioasă a activităţii economice. Keynes sfătuia guvernele să cheltuiască în continuare pentru a ieşi din recesiune, oferind stimulente economice prin efectuarea unor construcţii publice. Soluţia lui Bush a fost aceea de automutilare a guvernului, ciopârţind bucăţi mari din avuţia publică pentru a hrăni corporaţiile americane,

[954] „Governor George W. Bush Delivers Remarks on Government Reform”, *FDCH Political Transcripts,* Philadelphia, 9 iunie 2000.

sub formă de scutiri de taxe, pe de o parte, şi de contracte grase, de cealaltă. Directorul de buget al lui Bush, ideologul de serviciu Mitch Daniels, dădea următorul verdict: „Ideea că activitatea guvernamentală nu reprezintă furnizarea de servicii, ci asigurarea furnizării lor este, cred, de la sine înţeleasă.”[955] Această evaluare includea şi reacţia la dezastre. Joseph Allbaugh, republicanul numit de Bush la conducerea Agenţiei FEMA (Federal Emergency Management Agency) – instituţia responsabilă pentru gestionarea situaţiilor de urgenţă, precum atacurile teroriste – descria noul său loc de muncă drept un „program supradimensionat de conferire a drepturilor”.[956]

Vine apoi 11 septembrie şi, brusc, ideea de a avea un guvern a cărui misiune centrală o constituie automutilarea nu mai pare la fel de atractivă. Cu o populaţie înfricoşată, care îşi dorea protecţie din partea unui guvern puternic şi solid, atacurile teroriste ar fi putut pune capăt proiectului lui Bush de a face un guvern gol pe dinăuntru chiar înainte să fi fost pus în aplicare.

---

[955] Jon Elliston, „Disaster in the Making”, *Tucson Weekly,* 23 septembrie 2004.

[956] Joe M. Allbaugh, „Current FEMA Instructions Manuals Numerical Index”, Mărturia directorului Agenţiei Federale de Management al situaţiilor de urgenţă (FEMA), Joe M. Allbaugh, înaintea sub-comitetului senatorial pentru problemelor veteranilor, construirea de locuinţe şi dezvoltare urbană, precum şi al sub-comitetului agenţiilor independente al comitetului senatorial pentru alocarea de fonduri, 16 mai 2001.

Pentru un timp, părea că tocmai acest lucru se va petrece. „11 septembrie a schimbat totul”, a afirmat Ed Feulner, vechiul prieten al lui Milton Friedman şi preşedintele Fundaţiei Heritage, la zece zile după atac; a fost unul dintre primii care au rostit această frază profetică. Mulţi erau îndreptăţiţi să creadă că o parte din această schimbare avea să o constituie reevaluarea programului radical anti-etatist pe care Feulner şi acoliţii săi ideologici o avansaseră de mai bine de trei decenii, atât pe plan intern, cât şi internaţional. La urma urmelor, natura eşecurilor în domeniul siguranţei statului, demonstrată de atacurile teroriste din 11 septembrie, constituia rezultatul ultimilor douăzeci de ani de reducere a personalului din sectorul public şi de externalizare a funcţiilor guvernamentale către corporaţii dornice de profit. La fel cum inundaţiile din New Orléans demonstraseră starea jalnică a infrastructurii publice, atacurile dezvăluie starea de slăbiciune a statului american: comunicaţiile radio ale poliţiei şi pompierilor newyorkezi încetează să funcţioneze în mijlocul operaţiunilor de salvare, controlorii de zbor nu observă la timp devierea avioanelor de la traseele de zbor, iar atacatorii se strecoară prin punctele de verificare ale aeroporturilor operate de angajaţi temporari, mulţi dintre ei cu salarii mai mici decât cei care

lucrau în cantinele fast-food.[957]

Prima victorie majoră a contrarevoluţiei friedmaniene în Statele Unite a rezultat în urma atacului lui Ronald Reagan împotriva sindicatului controlorilor de zbor şi liberalizării liniilor aeriene. Douăzeci de ani mai târziu, întregul sistem de tranzit aerian fusese privatizat, liberalizat şi micşorat, munca de siguranţă a zborurilor fiind îndeplinită acum de personal insuficient remunerat, slab pregătit şi lipsit de un sindicat care să-i apere drepturile. După atacuri, inspectorul general al Departamentului Transporturilor mărturisea sub jurământ că liniile aeriene, responsabile pentru siguranţa propriilor zboruri, făcuseră economii la sânge pentru a-şi reduce costurile. „În schimb, contrapresiunile exercitate se manifestaseră sub forma unor slăbiciuni semnificative în domeniul siguranţei" a declarat acesta Comisiei pentru elucidarea evenimentelor din 11 septembrie, reunite de Bush. Un funcţionar al Autorităţii federale aviatice, cu vechi state de plată, a declarat aceleiaşi Comisii că problematica siguranţei zborurilor a fost abordată de companiile aeriene după principiul: „minimalizează, neagă şi

[957] John F. Harris şi Dana Milbank, „For Bush, New Emergencies Ushered în a New Agenda", *Washington Post,* 22 septembrie 2001; United States General Accounting Office, *Aviation Security: Long-Standing Problems Impair Airport Screeners' Performance,* iunie 2000, pag. 25, www.gao.gov.

întârzie”.[958]

În 10 septembrie, cât timp zborurile erau ieftine şi numeroase, nimic din toate acestea nu părea să conteze. Pe 12 septembrie însă, faptul că problema siguranţei fusese lăsată în seama unor funcţionari care lucrau cu contracte de muncă pe perioadă determinată şi care erau plătiţi cu 6$ pe oră părea o nesăbuinţă. Apoi, în luna octombrie, plicuri conţinând o pudră albă sunt trimise politicienilor şi jurnaliştilor, răspândindu-se panica posibilităţii izbucnirii unei epidemii de antrax. Din nou, privatizările din anii ’90 arătau foarte diferit în această nouă lumină: Cine permisese unui laborator privat să deţină drepturile exclusive de a produce vaccinul pentru neutralizarea antraxului? îşi declinase oare guvernul federal responsabilitatea de a proteja sănătatea publică într-o situaţie de urgenţă? Nu a fost de ajutor nici faptul că s-a aflat ulterior că laboratorul în cauză, Bioport, nu primise avizele de funcţionare şi, mai mult, nici că FDA-ul (Agenţia federală a medicamentelor) nici măcar nu autorizase la vremea respectivă acest laborator să îşi distribuie vaccinele.[959] În plus, dacă era

---

[958] Comisia Naţională privind atacurile teroriste asupra Statelor Unite, Raportul Comisiei 9/11: *Final Report of the Naţional Commission on Terrorist Attacks Upon the United States,* 2004, pag. 85, www.gpoaccess.gov.

[959] Anita Manning, „Company Hopes to Restart Production of Anthrax Vaccine”, *USA Today,* 5 noiembrie 2001.

adevărat ceea ce mass-media publica fără încetare, că antraxul, vărsatul de vânt sau alţi agenţi mortali puteau fi răspândiţi prin poştă sau prin canalele reţelei de apă potabilă, era oare o idee atât de bună să se insiste cu implementarea planurilor lui Bush pentru privatizarea serviciilor poştale? Şi ce se întâmplase cu toţi inspectorii din alimentaţia publică care fuseseră concediaţi? Putea oare cineva să-i aducă acum înapoi?

Reacţia negativă împotriva consensului pro-corporatist nu face altceva decât să se acutizeze în urma izbucnirii unor noi scandaluri, precum cel al companiei Enron. La trei luni după atacurile de la 11 septembrie, Enron declară faliment, lăsând mii de angajaţi fără pensie, în timp ce înalţii funcţionari ai companiei îşi salvează banii folosindu-se de informaţiile de uz intern, la care doar ei aveau acces. Criza stârnită de acest eveniment contribuie la agravarea neîncrederii generale în capacitatea industriei private de a executa servicii esenţiale, în special după ce transpare în presă că masivele întreruperi de curent din California, cu câteva luni înainte ca Enron să declare falimentul, fuseseră cauzate de încercările sale de manipulare a preţurilor. Milton Friedman, în vârstă de nouăzeci de ani, era atât de îngrijorat de tendinţa reîntoarcerii la keynesism, încât se lamenta că „oamenii de afaceri sunt prezentaţi

publicului ca nişte cetăţeni de clasă inferioară”.[960]

În vreme ce şefii executivelor erau dărâmaţi de pe piedestale, sindicaliştii sectorului public – răufăcătorii pe care-i viza contrarevoluţia lui Friedman – creşteau rapid în ochii publicului. În numai două luni de la atacuri, încrederea în guvern era mai mare decât fusese din 1968 încoace –, iar acest lucru se datora, declara Bush unei mulţimi de funcţionari federali, „felului în care v-aţi făcut datoria”.[961] Eroii incontestabili ai evenimentelor de la 11 septembrie au fost acei muncitori din serviciile de primă intervenţie, pompierii, poliţiştii şi echipajele de salvare newyorkeze, din rândurile cărora şi-au pierdut viaţa 403 oameni în timp ce încercau să evacueze turnurile şi să acorde primul ajutor victimelor. Brusc, America se îndrăgosteşte de toţi bărbaţii şi femeile în uniformă, precum şi de politicienii săi, care încep imediat să poarte şepci de baseball, cu logo-ul NYPD (New York Police Department) sau FDNY (Fire Department of New York), încercând să ţină pasul cu noua atmosferă.

Când Bush se pozează cu pompierii şi cu

---

[960] J. McLane, „Conference to Honor Milton Friedman on His Ninetieth Birthday”, *Chicago Business,* 25 noiembrie 2002, www.chibus.com.

[961] Joan Ryan, „Home of the Brave”, *San Francisco Chronicle,* 23 octombrie 2001; George W. Bush, „President Honors Public Servants”, Washington, DC, 15 noiembrie 2001.

oamenii din echipele de intervenţie, pe 14 septembrie, la locul impactului (Ground Zero) – în ceea ce consilierii săi numesc „momentul megafonului” – el se îmbrăţişează cu o parte a funcţionarilor publici sindicalişti, pe care mişcarea conservativă modernă se străduise să-i distrugă. Desigur, nu avea alternativă (în acele zile, până şi Dick Cheney poartă cască de protecţie), doar că nu trebuia să o facă chiar atât de convingător. Printr-o combinaţie de sentimente reale din partea lui Bush şi dorinţa publicului de a avea un lider demn de însemnătatea momentului, alocuţiunile lui Bush din această perioadă sunt printre cele mai emoţionante din întreaga sa carieră politică.

Săptămâni la rând după aceste atacuri, preşedintele porneşte într-un turneu grandios în sectorul public – şcoli de stat, sedii ale pompierilor şi monumente, centre pentru prevenirea şi controlul epidemiilor – îmbrăţişându-se şi mulţumindu-le funcţionarilor publici pentru contribuţia şi umilul patriotism de care dăduseră dovadă. „Am câştigat noi eroi”, afirmă Bush într-o alocuţiune în care elogiază nu doar personalul serviciilor de urgenţă, dar şi profesorii, angajaţii poştei şi lucrătorii din serviciile de sănătate.[962] În fiecare dintre aceste vizite, el tratează munca depusă în interes

[962] George W. Bush, „President Discusses War on Terrorism”, Atlanta, Georgia, 8 noiembrie 2001.

public cu un respect şi o demnitate care nu se mai văzuseră în Statele Unite de patru decenii. Reducerea costurilor dispăruse subit de pe agenda politică şi fiecare discurs al preşedintelui prezenta câte un nou program public ambiţios.

„Solicitările gemene ale unei economii în recesiune şi ale noului război împotriva terorismului transformă esenţa filosofică a agendei politice a preşedintelui Bush”, declarau încrezători John Harris şi Dana Millibank, în cotidianul *The Washington Post,* la unsprezece zile după atacurile teroriste. „Un om care a venit la putere prezentându-se drept descendentul lui Ronald Reagan, apare nouă luni mai târziu ca urmaş mai apropiat al lui Franklin D. Roosevelt.” Cei doi autori continuau să observe că „Bush lucrează la un important pachet economic care vizează oprirea recesiunii. El afirma că o economie slabă are nevoie de o infuzie semnificativă de bani, precept fundamental al economiei keynesiene care a stat la baza *New Deal*-ului lui FDR.”[963]

Un *New Deal* corporatist

Lăsând la o parte declaraţiile publice şi fotografiile oficiale, Bush şi acoliţii săi nu aveau

[963] Harris şi Milbank, „For Bush, New Emergencies Ushered în a New Agenda”.

nici cea mai mică intenţie de a se converti la keynesism. Departe de a renunţa la hotărârea de a slăbi sectorul public, eşecurile siguranţei naţionale din 11 septembrie le reafirmă cele mai profunde convingeri ideologice de urmărire a propriilor interese, şi anume că numai firmele private posedă inteligenţa şi capacitatea de inovaţie necesare acestei provocări. Deşi era adevărat că administraţia Casei Albe era pe cale să cheltuiască sume uriaşe din banii publici pentru stimularea economiei, cu siguranţă că acest lucru nu avea să urmeze modelul lui Roosevelt. Mai degrabă, *New Deal*-ul lui Bush urma să fie încheiat exclusiv cu America corporatistă, un transfer direct de sute de miliarde de dolari din banii publici în mâinile companiilor private. Acest transfer urma să ia forma unor contracte, multe dintre acestea fiind oferite în secret, fără nicio competiţie şi aproape fără niciun fel de supraveghere, către o reţea tot mai mare de industrii: tehnologie, mass-media, comunicaţii, încarcerare, inginerie, educaţie, sănătate.[964]

Ceea ce s-a întâmplat în perioada de profundă

[964] Lipsa competiţiei pentru acordarea acestor contracte a constituit una dintre trăsăturile marcante ale administraţiei Bush. O analiză întreprinsă în februarie 2007, publicată în cotidianul The New York Times, descoperea că „mai puţin de jumătate din toate acţiunile contractuale – încheierea de noi contracte şi efectuare de plăţi în baza contractelor existente – sunt supuse în prezent competiţiei depline şi deschise. Doar 48% [dintre acestea] erau competitive în 2005, faţă de 79% în 2001.”

dezorientare generală care a urmat atacurilor a fost, privit retrospectiv, o formă domestică a terapiei şocului economic. Echipa lui Bush, cu o ideologie profund friedmaniană, începe imediat să exploateze şocul naţional pentru a-şi îndeplini viziunea radicală a creării unui guvern gol pe dinăuntru, în care toate acţiunile, începând cu purtarea războaielor şi până la modalitatea de a răspunde dezastrelor, constituiau o întreprindere pentru obţinerea profitului.

Aceasta constituia o evoluţie îndrăzneaţă a terapiei de şoc. În locul abordării din perioada anilor ’90, când companiile de stat erau scoase la vânzare, echipa lui Bush creează un cadru complet nou pentru desfăşurarea acţiunilor sale: războiul împotriva terorii, conceput să fie privat încă de la început. Această „realizare” a avut două etape. În primul rând, Casa Albă se foloseşte de spaima generală creată după 11 septembrie pentru a-şi creşte major activităţile de supraveghere, spionaj, detenţie şi a puterilor executivului său de a purta războaie, o acaparare de competenţe pe care istoricul militar Andrew Bacevich a intitulat-o „un puci în desfăşurare”.[965] Ulterior, toate aceste funcţii

[965] Andrew Bacevich, „Why Read Clausewitz When Shock and Awe Can Make a Clean Sweep of Things?”, *London Review of Books,* 8 iunie 2006. Notă de subsol: Scott Shane şi Ron Nixon, „În Washington, Contractors Take on Biggest Role Ever”, *The New York Times*, 4 februarie 2007.

legate de siguranţă sau de ordonare a invaziilor, de ocupaţie şi de reconstrucţie, a căror capacitate fusese sporită şi subvenţionată din belşug, sunt imediat externalizate şi oferite sectorului privat pentru a le gestiona în vederea obţinerii unui profit.

Deşi scopul declarat al acestei acţiuni era combaterea terorismului, de fapt, scopul real urmărea crearea unui complex al capitalismului dezastrelor: o economie nouă, complet dezvoltată, în domeniile siguranţei naţionale, războaielor private şi reconstrucţiei după dezastre, o economie însărcinată cu nici mai mult nici mai puţin decât construirea şi gestionarea unui stat poliţienesc privatizat, atât în interiorul, cât şi în afara graniţelor Statelor Unite. Stimulentul economic oferit de această iniţiativă impetuoasă s-a dovedit suficient de puternic cât să permită preluarea frâielor din punctul în care globalizarea şi bula dot-com-urilor le lăsaseră. Aşa cum internetul lansase bula dot-com, 11 septembrie lansează bula capitalismului dezastrelor. „Când industria IT îşi închide porţile, la sfârşitul perioadei de creştere, ghici cine avea toţi banii? Guvernul!”, afirma Roger Novak, de la Novak Biddle Venture Partners, o firmă de investiţii speculative în domeniul companiilor naţionale de siguranţă. În momentul de faţă, spune el, „fiecare dintre aceste fonduri vede cât este de mare prada şi

se întreabă: Cum aş putea să iau şi eu ceva?”[966]

Era apogeul contrarevoluţiei lansate de Friedman. De câteva decenii, piaţa se hrănea din anexele statului; acum însă, avea să devoreze miezul.

În mod bizar, cel mai eficient instrument ideologic al procesului a fost afirmaţia că ideologia economică nu mai constituia principala motivaţie a politicilor interne şi internaţionale ale Statelor Unite. Sintagma cu iz de incantaţie dogmatică „11 septembrie a schimbat totul” ascundea perfect faptul că, din punctul de vedere al corporaţiilor şi al ideologilor pieţei libere care profitau de pe urma ei, singurul lucru care se schimbă este viteza cu care îşi pot urmări ambiţioasa ordine de zi. Acum, în loc să-şi supună noile politici irascibilelor dezbateri publice din Congresul american sau aprigelor conflicte cu sindicatele din sectorul public, Casa Albă se putea folosi de alinierea patriotardă a populaţiei americane pentru susţinerea preşedintelui şi de mâna liberă acordată presei de a o îndemna public să înceteze să mai comenteze şi să treacă la lucru. Aşa cum afirma *The New York Times,* într-un articol din februarie 2007, „fără o dezbatere publică sau aprobare formală prin intermediul unor politici publice, furnizorii au devenit acum

[966] Evan Ratliff, „Fear, Inc.”, *Wired,* decembrie 2005.

o a patra putere în stat”.[967]

În loc să răspundă provocării adresate siguranţei statului de atacurile de la 11 septembrie cu un plan exhaustiv de acoperire a găurilor din infrastructura sectorului public, echipa lui Bush inventează un nou rol pentru guvern, care nu mai viza siguranţa naţională, ci achiziţionarea ei, la preţul pieţei. Astfel, în noiembrie 2001, la doar două luni după atacuri, Departamentul apărării reuneşte ceea ce descrie ca „un mic grup de consultanţi în domeniul investiţiilor speculative”, cu experienţă în sectorul dot-com. Misiunea lor era să identifice „soluţiile tehnologice care să ajute direct eforturile Statelor Unite în războiul global împotriva terorismului”. Până la începutul anului 2006, acest grup neoficial de consultanţă fusese transformat într-un departament oficial al Pentagonului: aşa-numitul Defense Venture Catalyst Initiative (DeVenCi)[968], un „birou complet funcţional”, care oferă continuu informaţii de securitate naţională acelor investitori în capital speculativ care au conexiuni politice şi care, la rândul lor, se află într-o continuă căutare de iniţiative private în domeniul aparaturii pentru supraveghere şi alte

[967] Shane şi Nixon, „În Washington, Contractors Take on Biggest Role Ever”.
[968] Iniţiativa catalizatoare a investiţiilor în domeniul apărării. (n. t.).

produse similare. „Suntem un motor de căutare”, explica Bob Pohanka, directorul DeVenCi.[969] Potrivit perspectivei lui Bush, rolul guvernului se limitează la strângerea banilor necesari lansării unei noi pieţe a industriei războiului, după care urmează achiziţionarea celor mai bune produse din acel creuzet creativ, încurajând astfel industria să inoveze şi mai mult decât până atunci. Cu alte cuvinte, politicienii creează cererea, iar sectorul privat furnizează soluţiile posibile: o economie dinamică, în domeniul siguranţei statului şi al echipamentului de luptă pentru secolul al XXI-lea, plătită în întregime din banii contribuabililor.

Departamentul Securităţii Interne – cea mai nouă putere în stat, creată de regimul Bush – constituie dovada cea mai clară a acestui mod de guvernare complet externalizat. Aşa cum explica Jane Alexander, director adjunct al biroului de cercetare din cadrul acestui departament, „Noi nu producem lucruri aici. Dacă ceva nu provine din industrie, atunci nu îl vom putea procura”.[970]

O putere în stat similară o constituie noua Agenţie de contraspionaj Counterintelligence

---

[969] Matt Richtel, „Tech Investors Cull Start-ups for Pentagon”, *Washington Post,* 7 mai 2007; Defense Venture Catalyst Initiative, „An Overview of the Defense Venture Catalyst Initiative”, devenci.dtic.mil.

[970] Ratliff, „Fear, Inc”.

Field Activity (CIFA), creată de Rumsfeld pentru a funcţiona independent de CIA. Această agenţie paralelă de spionaj îşi externalizează 70% din buget către furnizorii privaţi; la fel ca Departamentul siguranţei naţionale, această agenţie este concepută ca o carcasă, goală pe dinăuntru. Aşa cum explica Ken Minihan, fost director în Departamentul Securităţii Interne, „Siguranţa naţională este un lucru mult prea important pentru a fi lăsat pe mâna guvernului". Minihan, la fel ca sute de alţi angajaţi din administraţia Bush, îşi părăsise poziţia deţinută anterior în guvern pentru a lucra în industria siguranţei naţionale, în mare expansiune, la a cărei creare contribuise în calitate de mare securist.[971]

Fiecare aspect al felului în care administraţia Bush a definit parametrii Războiului împotriva terorii a servit la maximizarea profitabilităţii şi sustenabilităţii sale ca piaţă, începând cu definirea inamicului, continuând cu regulile de angajare ale acestuia în bătălie şi ajungând până la exacerbarea intensităţii acestor bătălii. În actul de înfiinţare al Departamentului siguranţei naţionale se declară următoarele: „Teroriştii din zilele noastre pot lovi în orice loc, oricând şi, practic, cu orice fel de armă", ceea

[971] Jason Vest, „Inheriting a Shambles at Defense", *Texas Observer* (Austin), 1 decembrie 2006; Ratliff, „Fear, Inc."; Paladin Capital Group, „Lt. General (Ret) USAF Kenneth A. Minihan", Paladin Team, 2 decembrie 2003, www.paladincapgroup.com.

ce poate fi interpretat ca o confirmare convenabilă a necesităţii ca serviciile de securitate să protejeze populaţia împotriva oricărui risc imaginabil, în orice loc posibil şi la orice oră din zi şi din noapte. În plus, acum nu mai este necesară dovada că ameninţarea este chiar atât de reală încât să merite un răspuns la o scară atât de extinsă – cu siguranţă că nu s-a considerat necesar acest lucru în cazul faimoasei „doctrine 1%" enunţată de Cheney, prin care s-a justificat invazia Irakului pe baza raţionamentului că, dacă exista 1% şansa unei ameninţări, atunci Statele Unite sunt nevoite să răspundă ca şi cum ameninţarea ar reprezenta o certitudine de 100%. Această logică a constituit o favoare specială făcută fabricanţilor de dispozitive de tehnologie avansată pentru detectarea feluritelor ameninţări: de exemplu, deoarece ne putem imagina un atac cu germeni de variolă, Departamentul securităţii naţionale a oferit o jumătate de miliard de dolari companiilor private pentru crearea şi instalarea echipamentelor pentru detectarea şi apărarea împotriva acestei ameninţări nedovedite.[972]

Indiferent de numele care i-au fost atribuite – războiul împotriva terorii, războiul împotriva

---

[972] Office of Homeland Security, *Naţional Strategy for Homeland Security,* iulie 2002, pagina 1, www.whitehouse.gov; Ron Suskind, *The One Percent Doctrine: Deep Inside America's Pursuit of Its Enemies Since 9/11* (New York: Simon Schuster, 2006); „Terror Fight Spawns Startups", *Red Herring,* 5 decembrie 2005.

islamismului radical, războiul împotriva islamo-fascismului, războiul Lumii a Treia, războiul lung, războiul generaţiilor – forma fundamentală a conflictului a rămas neschimbată. Acesta nu este limitat în timp, spaţiu sau ţintă. Privit dintr-o perspectivă militară, aceste trăsături extensibile şi amorfe fac războiul împotriva terorii o propunere imposibil de câştigat. Dar din perspectivă economică, aceleaşi trăsături furnizează o propunere imbatabilă: nu un război mic, cu potenţială victorie, ci o trăsătură permanentă a arhitecturii economiei globale.

Aceasta a fost propunerea de afaceri pe care a făcut-o administraţia Bush Americii corporatiste după 11 septembrie. Sursa de câştig părea să o constituie un izvor nesecat de dolari ai contribuabililor, care urma să fie transferat de la Pentagon (270 de miliarde de dolari anual furnizorilor privaţi, o creştere cu 137 de miliarde de dolari faţă de momentul venirii lui Bush la putere), de la agenţiile de spionaj americane (42 de miliarde de dolari pentru furnizorii de informaţii externalizaţi, mai mult decât dublul sumei din 1995), precum şi de la ultima apariţie în acest peisaj: Departamentul Securităţii Statului. Între 11 septembrie 2001 şi 2006, acest Departament oferă 130 de miliarde de dolari furnizorilor privaţi, sumă care nu existase anterior în economie şi care reprezintă mai mult decât produsul naţional brut (PNB) al

statului Chile sau al Republicii Cehe. În 2003, administraţia Bush a cheltuit 327 de miliarde de dolari pe contracte încheiate cu furnizori privaţi, aproape 40% din fiecare dolar discreţionar[973].[974]

Într-o perioadă remarcabil de scurtă, suburbiile Washingtonului devin înţesate cu clădiri gri, adăpostind sediile unor „incubatoare" pentru idei de afaceri, aşa-numitele companii „start-up", ridicate peste noapte, la fel cum se întâmplase la sfârşitul anilor '90 în Silicon Valley, unde banii veneau mai repede decât putea fi asamblat mobilierul. Între timp, administraţia Bush juca rolul unui antreprenor capitalist cu buzunare fără fund. În timp ce, în anii '90, scopul era crearea celei mai tari aplicaţii, „cel mai nou şi mai nou lucru" pe care să-l poţi vinde apoi celor de la Microsoft sau

[973] Bugetul federal discreţionar se referă la acea parte din bugetul federal propus de preşedinte, dezbătută şi aprobată anual de Congresul SUA. Această parte a bugetului reprezintă mai mult de o treime din totalul cheltuielilor federale. Pentru detalii suplimentare, vezi http://www.nationalpriorities.org/Proposed+Discretionary+Budget. (n. t.).

[974] United States House of Representatives, Committee on Government Reform – Minority Staff, Special Investigations Division, *Dollars, Not Sense: Government Contracting Under the Bush Administration,* Prepared for Rep. Henry A. Waxman, iunie 2006, pag. 5, www.democrats.reform.house.gov; Tim Shorrock, „The Corporate Takeover of U.S. Intelligence", *Salon,* 1 iunie 2007, www.salon.com; Rachel Monahan şi Elena Herrero Beaumont, „Big Time Security", *Forbes,* 3 august 2006; Central Intelligence Agency, *World Fact Book 2007,* www.cia.gov; „US Government Spending în States Up 6 Pct în FY'03", Agenţia Reuters, 7 octombrie 2004; Frank Rich, „The Road from K Street to Yusufiya", *The New York Times,* 25 iunie 2006.

celor de la Oracle, acum trebuia să descoperi cea mai tare tehnologie de „căutare şi prindere” a teroriştilor pe care să o vinzi apoi celor de la Pentagon sau de la Departamentul pentru Siguranţa Patriei. Acesta este motivul pentru care, dincolo de companiile „start-up” şi de fondurile de investiţii, industria dezastrelor dă naştere totodată unei armate de firme de lobby, care promiteau să le facă legătura recent înfiinţatelor companii cu cine trebuia de la Capitol Hill; în 2001, existau 2 astfel de firme, dar la mijlocul anului 2006, numărul acestora ajunsese la 543. „Am lucrat în domeniul fondurilor închise cu capital de risc[975] încă de la începutul anilor ’90, dar nu am văzut niciodată până acum un asemenea flux de capital precum acesta”[976], afirma Michael Steed, director la firma de securitate naţională Paladin, pentru revista *Wired.*

O piaţă pentru terorism

La fel cum s-a întâmplat cu bula dot-com, şi bula dezastrelor se umflă în aceeaşi manieră ad-hoc. Unul dintre primele succese pentru industria siguranţei interne l-au constituit camerele de supraveghere, 4,2 milioane fiind

[975] În orig. private equity. (n. t.).
[976] Monahan şi Herrero Beaumont, „Big Time Security”; Ratliff, „Fear, Inc”.

instalate în Marea Britanie, ceea ce înseamnă câte o cameră de supraveghere la fiecare 14 oameni, şi 30 de milioane în SUA, ceea ce însumează cam 4 miliarde de ore de înregistrare anual. Acest lucru a creat o problemă. Cine va putea urmări 4 miliarde de ore de înregistrare? Astfel se creează o nouă piaţă pentru „softuri analitice", destinate scanării înregistrărilor video pentru a crea perechi între imaginile aflate deja în cartoteca cu dosare personale (crearea unor reţele de contacte utile[977] între diferitele sisteme de securitate a constituit sursa unora dintre cele mai profitabile contracte încheiate vreodată, precum acela în valoare de 9 miliarde de dolari, încheiat între forţele aeriene şi un consorţiu de companii printre care şi Booz Allen Hamilton, mai precis, între una dintre cele mai vechi firme de consultanţă în domeniul strategiei şi una dintre cele mai mari firme producătoare de armament).[978]

Această evoluţie creează o problemă suplimentară, deoarece softurile pentru

---

[977] În orig. *Networking.* Vezi www.123urban.ro. (n. t.).

[978] Cifra provine de la Roger Cressey, un fost funcţionar în domeniul antiterorismului al administraţiei Bush, care este acum preşedintele companiei Good Harbor Consulting. Rob Evans şi Alexi Mostrous, „Britain's Surveillance Future", *The Guardian* (Londra), 2 noiembrie 2006; Mark Johnson, „Video, Sound Advances Aimed at War on Terror", Associated Press, 2 august 2006; Ellen Mecarthy, „8 Firms Vie for Pieces of Air Force Contract", *Washington Post,* 14 septembrie 2004.

identificare biometrică nu pot recunoaşte trăsăturile unei persoane decât dacă persoana respectivă este poziţionată frontal şi central faţă de obiectiv, un lucru pe care oamenii care se grăbesc către şi dinspre locul de muncă nu îl fac decât rareori. Ceea ce face ca încă o piaţă să fie creată pentru mărirea digitală a imaginilor. Salient Stills, o companie care vinde softuri destinate izolării şi măririi imaginilor video, a început prin a-şi vinde produsul companiilor din mass-media, numai că avea să descopere curând că o piaţă mult mai bună pentru desfacere o constituiau FBI-ul şi alte agenţii de aplicare a legii.[979] Iar toată această intruziune în viaţa personală a indivizilor – ascultarea convorbirilor telefonice şi ţinerea evidenţei acestora, urmărirea situaţiei financiare a oamenilor şi a schimburilor de mesaje prin serviciile poştale sau e-mail, a preferinţelor de navigare pe internet sau urmărirea lor directă prin camere video – face ca guvernul să se înece în date, ceea ce duce la crearea unei alte pieţe uriaşe de management al informaţiei şi de explorare a datelor[980], precum şi la apariţia unor softuri capabile să „conecteze punctele” din tot acest ocean de cuvinte şi numere, indicând cu acurateţe orice activitate suspectă.

---

[979] Brian Bergstein, „Attacks Spawned a Tech-Security Market That Remains Young Yet Rich”, Associated Press, 4 septembrie 2006.
[980] În orig. *Data mining*. (n. t.).

În anii ’90, companiile de tehnologia informaţiilor se lăudau cu minunile unei lumi fără graniţe şi cu puterea pe care o avea această tehnologie de a dărâma regimurile autoritare şi zidurile ridicate de acestea. Astăzi în schimb, înăuntrul complexului capitalismului dezastrelor, instrumentele revoluţiei informatice au fost deturnate pentru a servi interese diametral opuse. Astfel, telefoanele mobile şi preferinţele de navigare pe internet au fost transformate în puternice instrumente de supraveghere în masă a populaţiei de către regimuri tot mai autoritare, care beneficiază de cooperarea nemijlocită a companiilor de telefonie şi a motoarelor de căutare, fie că este vorba despre colaborarea dintre Yahoo şi guvernul chinez pentru localizarea disidenţilor, fie despre cea dintre ATT şi Agenţia Naţională de Securitate a Statelor Unite pentru ascultarea telefoanele clienţilor fără să mai fie nevoie de vreun mandat legal (o practică căreia administraţia Bush i-a pus în cele din urmă capăt). Demontarea graniţelor, acest mare simbol al globalizării şi al promisiunilor sale, a fost înlocuită cu o întreagă industrie, în continuă expansiune, de supraveghere a acestor graniţe şi de dotare a lor cu instrumente pentru scanare optică şi identificare biometrică, ajungând până la instalarea unui zid de înaltă tehnologie între Mexic şi Statele Unite – în baza unui contract de

2,5 miliarde de dolari pentru Boeing şi un consorţiu format din alte companii private.[981]

Veritabilul slalom printre bulele de creştere economică pe care îl fac firmele de înaltă tehnologie a rezultat într-o fuziune a culturii mersului la cumpărături cu cea a securităţii. Multe dintre tehnologiile folosite astăzi ca parte din Războiul împotriva terorii – identificarea biometrică, supravegherea video, depistarea preferinţelor de navigare pe internet şi explorarea datelor, comercializate de companii ca Verint Systems, Seisint, Accenture sau Choicepoint – fuseseră create de sectorul privat cu mult înaintea atacurilor de la 11 septembrie, în scopul obţinerii unor profiluri detaliate ale clienţilor, care să le deschidă noi perspective pentru micromarketing. O altă promisiune făcută a fost aceea de a reduce numărul lucrătorilor în supermarketuri şi mall-uri, deoarece introducerea unor procedee pentru identificare biometrică şi a cărţilor de debit urmau să elimine casierii. Însă când lumea devine suspicioasă în legătură cu implicaţiile unei societăţi tip „Big Brother", multora dintre aceste iniţiative li se pune capăt, ceea ce

[981] Mure Dickie, „Yahoo Backed on Helping China Trace Writer", *Financial Times* (Londra), 10 noiembrie 2005; Leslie Cauley, „NSA Has Massive Database of Americans' Phone Calls", *USA Today,* 11 mai 2006; „Boeing Team Awarded SBInet Contract by Department of Homeland Security", comunicat de presă, 21 septembrie 2006, www.boeing.com.

creează consternarea cumpărătorilor şi a comercianţilor deopotrivă. 11 septembrie deblocase piaţa: brusc, frica provocată de terorism devenise mai mare decât frica de a trăi într-o societate în care eşti supravegheat continuu. Drept pentru care, acum, aceeaşi informaţie, colectată prin intermediul cardurilor bancare sau al celor de loialitate, poate fi vândută nu doar unei agenţii de turism sau firmei Gap, pentru întocmirea unor profiluri de marketing, ci şi agenţiei FBI, ca informaţie de securitate, dacă individul manifestă un interes „suspicios" pentru telefoanele mobile şi cartelele telefonice cu sistem de reţinere la sursă[982] şi călătoreşte frecvent în Orientul Mijlociu.[983]

Aşa cum se arăta într-un articol exuberant publicat în revista *Red Herring,* unul dintre aceste programe permite „localizarea teroriştilor prin descifrarea unui nume scris într-o sută de feluri diferite şi potrivirea acestui nume cu un altul aflat într-o bază de date a serviciilor de securitate. Să luăm, de pildă, numele Mahomed. Softul conţine sute de posibile scrieri ale numelui şi poate căuta terabiţi de date într-o secundă."[984] Un lucru impresionant, atâta timp cât nu se arestează,

[982] În orig. *Pay-as-you-go*. (n. t.).
[983] Robert O'Harrow Jr., *No Place to Hide* (New York: Free Press, 2005).
[984] „Terror Fight Spawns Startups."

din greşeală, un alt Mahomed, ceea ce se întâmplă frecvent, din Irak, în Afganistan şi până în suburbiile oraşului Toronto.

Potenţialul comiterii unei greşeli este locul cutremurător în care îşi dau mâna incompetenţa şi lăcomia, caracteristicile anilor de guvernare ai administraţiei Bush, din Irak şi până în New Orléans. O singură identificare greşită făcută în urma acestor expediţii de pescuit electronic este suficientă ca un familist apolitic, care seamănă cu cineva sau al cărui nume seamănă cu al său (ori cel puţin aşa i se pare unui individ care nu posedă niciun fel de cunoştinţe despre cultura arabă sau musulmană) să fie identificat drept potenţial terorist. Iar întregul proces de înscriere a numelor şi organizaţiilor pe liste de urmărire este gestionat tot de companii private, la fel ca programele de verificare a numelor călătorilor cu numele din banca de date. În iunie 2007, existau deja o jumătate de milion de nume pe lista celor suspectaţi de activităţi teroriste, compilată de Centrul Naţional Contraterorism. Un program similar, intitulat Sistemul automatizat de ţintire[985], făcut public în noiembrie 2006, a atribuit deja un „coeficient de risc" fiecăruia dintre zecile de milioane de pasageri aflaţi în trecere prin Statele Unite. Calcularea coeficientului de risc, întotdeauna păstrat confidenţial, se bazează pe construirea

[985] În orig. *Automated Targeting System* (ATS), (n. t.).

unor şabloane în care sunt încadrate activităţile „suspecte” ale pasagerilor, dezvăluite prin explorarea datelor comerciale, de exemplu, informaţiile oferite de liniile aeriene cu privire la „istoricul zborurilor cu bilet simplu de călătorie, preferinţele pentru anumite locuri în avion, istoricul frecvenţei acestor zboruri, numărul bagajelor pentru cală, modul în care îşi plătesc biletele şi chiar meniurile comandate”.[986] Incidentele în care este înregistrat un comportament presupus suspect sunt adunate pentru a genera coeficientul de risc al fiecărui pasager în parte.

Oricine poate fi oprit să se îmbarce în avion, să-i fie refuzată viza de intrare în Statele Unite sau chiar să fie arestat şi numit „combatant inamic”, pe baza profilului compilat de aceste tehnologii dubioase, o imagine vagă, identificată fie prin intermediul unor softuri de recunoaştere facială, fie printr-un nume transcris greşit sau prin surprinderea unei frânturi de conversaţie la fel de greşit înţeleasă. Dacă aceşti „combatanţi inamici” nu sunt cetăţeni americani, atunci este probabil că nu vor afla niciodată motivul pentru care au fost condamnaţi, deoarece administraţia Bush i-a privat de principiul legal *habeas corpus,* adică

[986] Justine Rood, „FBI Terror Watch List ’Out of Control’”, *The Blotter blog on ABC News,* 13 iunie 2007, www.abenews.com; Ed Pilkington, „Millions Assigned Terror Risk Score on Trips to the US”, *The Guardian* (Londra), 2 decembrie 2006.

de dreptul de a solicita să fie prezentată în instanţă dovada incriminatoare, precum şi de dreptul de a le fi intentat un proces corect şi de a beneficia de o apărare viguroasă împotriva acuzaţiilor care le-au fost aduse.

Dacă suspectul este transferat dintr-un astfel de motiv la Guantánamo, atunci are toate şansele să ajungă în noua închisoare de maximă securitate, cu o capacitate de 200 de deţinuţi, construită acolo de Halliburton. Dacă suspectul este victima programului CIA de „predare extraordinară”[987], în urma răpirii sale de pe străzile din Milano sau în timp ce schimba avionul la un aeroport din Statele Unite, el va fi transportat cu capul înfăşurat într-o cagulă [pentru izolarea şi dezorientarea prizonierului] către unul din centrele de detenţie secrete din arhipelagul găurilor negre[988] al CIA, într-un Boeing 737, avion proiectat iniţial ca avion personal de lux, modificat ulterior în acest scop. Potrivit revistei *The New Yorker,* Boeing s-a transformat într-un „agent de călătorie pentru CIA”, blocând planurile de zbor pentru 1245 de astfel de „predări extraordinare”, aranjând echipaje la sol şi chiar rezervând camere de hotel [pentru securiştii americani]. Într-un proces verbal întocmit de poliţia spaniolă se explică faptul că întreaga activitate necesară a

[987] În orig. *extraordinary rendition*. (n. t.).
[988] În orig. *black sites*. (n. t.).

fost îndeplinită de Jeppesen Internaţional Trip Planning, o filială a companiei Boeing, cu sediul la San José. În mai 2007, Sindicatul pentru Libertăţile Civile Americane a acţionat în judecată filiala companiei Boeing; compania a refuzat să confirme sau să nege aceste afirmaţii.[989]

Odată ce prizonierii ajung la destinaţie sunt întâmpinaţi de interogatori, unii dintre aceştia nefiind angajaţi CIA sau ai armatei, ci ai unor furnizori privaţi. Potrivit lui Bill Golden, administratorul sitului web www.intelligencecareers.com, „mai mult de jumătate din experţii calificaţi în domeniul contraspionajului lucrează pentru furnizori specializaţi în acest domeniu de activitate”.[990] Pentru ca aceşti colaboratori externi să continue să obţină contracte de lucru ca interogatori, ei trebuie să extragă de la prizonieri „informaţii în baza cărora să se poată acţiona” pentru angajatorii lor de la Washington. Această

[989] Rick Anderson, „Flog Is My Co-Pilot”, *Seattle Weekly,* 29 noiembrie 2006; Jane Mayer, „The C.I.A.’s Travel Agent”, *The New Yorker,* 30 octombrie 2006; Brian Knowlton, „Report Rejects European Denial of CIA Prisons”, *New York Times,* 29 noiembrie 2006; Mayer, „The C.I.A.’s Travel Agent”; Stephen Grey, *Ghost Plane: The True Story of the* CIA *Torture Program* (New York: St. Martin’s Press, 2006), 80; Pat Milton, „ACLU File: Suit Against Boeing Subsidiary, Saying It Enabled Secret Overseas Torture”, Associated Press, 31 mai 2007.

[990] Andrew Buncombe, „New Maximum-Security Jail to Open at Guantanamo Bay”, *The Independent* (Londra), 30 iulie 2006; Pratap Chatterjee, „Intelligence în Iraq: L-3 Supplies Spy Support”, *Corpwatch,* 9 august 2006, www.corpwatch.com.

dinamică este perfect structurată pentru abuzuri: aşa cum prizonierii vor spune orice pentru a face să înceteze tortura, la fel şi aceşti colaboratori externi sunt puternic cointeresaţi economic să folosească orice tehnici necesare obţinerii informaţiilor dorite, indiferent dacă acestea sunt demne de încredere sau nu. (Unul dintre motivele care a determinat administraţia Bush să se bazeze atât de mult pe furnizori privaţi în domeniul în care operează aceste structuri recent înfiinţate, cum a fost şi cazul ultra-secretului Birou al Planurilor Speciale[991], este că cei care au lucrat în cadrul lor s-au dovedit mult mai dornici decât omologii lor din guvern să manipuleze informaţia pentru a servi scopurilor politice ale administraţiei, la urma urmelor, următorul lor contract depinzând practic de această disponibilitate).

Versiunea low-tech, artizanală, prin care sunt aplicate „soluţiile" pieţei la războiul împotriva terorii, o constituiau recompensele uriaşe promise celor care ofereau informaţii despre presupuşii terorişti. În timpul invaziei din Afganistan, securiştii americani făceau cât se poate de clar faptul că plăteau între 3.000$ şi 25.000$ pentru fiecare luptător al Qaeda sau taliban predat lor. „Îmbogăţeşte-te mai mult decât în cele mai frumoase vise", scria într-una din hârtiile volante ale propagandei americane

[991] În orig. Office of Special Plans (OSP). (n. t.).

în Afganistan, oferită ca probă într-o acţiune judecătorească intentată într-o curte federală americană, în favoarea mai multor prizonieri de la Guantánamo. „Poţi primi milioane de dolari dacă ajuţi forţele anti-talibane... Asta înseamnă suficienţi bani ca să îţi poţi întreţine familia, satul şi tribul tău pentru tot restul vieţii.”[992]

La scurt timp după aceasta, celulele din Bagram şi Guantánamo sunt ticsite cu oieri, şoferi de taxi, bucătari şi negustori, terorişti deosebit de periculoşi, potrivit celor care îi predau forţelor de ocupaţie, în schimbul recompenselor.

„Ai vreo teorie privitoare la motivul pentru care guvernul şi intelectualii pakistanezi te-ar trăda şi te-ar preda apoi americanilor?” l-a întrebat un membru al completului de judecată pe un prizonier egiptean de la Guantánamo.

În stenograma declasificată, prizonierul pare şocat de întrebare. „Omule, ştii foarte bine ce s-a întâmplat: în Pakistan, poţi cumpăra un om cu 10$. Are sens să mai vorbim de 5000$?”

„Adică, te-au vândut?” a continuat să întrebe acelaşi membru al completului de judecată, de parcă nici nu i-ar fi trecut prin cap vreodată un asemenea gând.

„Da.”

---

[992] Michelle Paul, „Guantanamo Prisoners for Sale”, Associated Press, 31 mai 2005; John Simpson, „No Surprises in the War on Terror”, BBC *News,* 13 februarie 2006; John Mintz, „Detainees Say They Were Charity Workers”, *Washington Post,* 26 mai 2002.

Potrivit datelor deţinute de Pentagon, 86% din prizonierii de la Guantánamo au fost predaţi de luptătorii şi agenţii afgani şi pakistanezi, după ce au fost anunţate aceste recompense. În decembrie 2006, Pentagonul eliberase deja 360 de prizonieri încarceraţi la Guantánamo. Agenţia Associated Press a reuşit să depisteze 245 dintre aceştia; 205 dintre ei fuseseră eliberaţi şi toate acuzaţiile fuseseră şterse la întoarcerea lor acasă.[993] Tot acest palmares constituie o gravă acuză adusă calităţii informaţiilor furnizate de o administraţie prezidenţială care abordează problematica identificării teroriştilor din perspectiva economiei de piaţă.

În doar câţiva ani, întreaga industrie a siguranţei naţionale, care abia dacă existase înainte de 11 septembrie, a ajuns la o dimensiune mult superioară industriei muzicii sau chiar Hollywoodului.[994] Cu toate acestea, ceea ce frapează cel mai mult este cât de puţin este analizată şi discutată din punct de vedere *economic* toată această explozie a industriei siguranţei naţionale, o convergenţă fără precedent între puterea poliţienească

[993] Prizonierul în discuţie era Adel Fattough Air Algazzar. Dave Gilson, „Why Am I în Cuba?”, *Mother Jones,* septembrie-octombrie 2006; Simpson, „No Surprises in the War on Terror”; Andrew O. Selsky, „AP: Some Gitmo Detainees Freed Elsewhere”, *USA Today,* 15 decembrie 2006.

[994] Gary Stoller, „Homeland Security Generates Multibillion Dollar Business”, *USA Today,* 10 septembrie 2006.

necontrolată şi capitalismul necontrolat, o fuziune între mall-uri şi închisorile secrete. Atunci când informaţia despre cine este şi cine nu este o ameninţare la adresa siguranţei naţionale devine un produs destinat vânzării tot atât de direct pe cât sunt de accesibile informaţiile oferite pe Amazon cu privire la cumpărătorii cărţilor cu Harry Potter sau a ghidurilor turistice despre Caraibe sau Alaska, acest lucru duce la alterarea valorilor unei culturi. Mai mult decât simpla stimulare a activităţilor de spionaj, de tortură şi de generare de informaţii false, se creează o dinamică aparte prin care este perpetuată frica şi sentimentul primejdiei care a dus la crearea propriu-zisă a acestei industrii.

În trecut, atunci când apăreau noi industrii – de la revoluţia Ford şi până la avântul economic al tehnologiei informaţiei – ele stârneau un val de analiză şi dezbatere asupra felului în care asemenea schimbări seismice înregistrate în sistemul producerii bunăstării alterau funcţiile culturii, felul în care călătoream şi chiar modul în care creierul nostru procesează informaţia. Noua economie a dezastrelor nu a constituit subiectul niciunei astfel de discuţii pertinente. Au existat şi mai există încă numeroase dezbateri pe marginea constituţionalităţii decretului „Patriot Act”, asupra detenţiei nelimitate, torturii şi „predărilor extraordinare”,

însă nu există practic nicio dezbatere cu privire la însemnătatea executării acestor funcţii din punctul de vedere al unor tranzacţii comerciale. Ceea ce este considerat o dezbatere se reduce la examinarea unor cazuri individuale de speculă în vreme de război sau al unor cazuri de corupţie sau, bineînţeles, la obişnuitele lamentări despre eşecul guvernului de a-i supraveghea în mod adecvat pe furnizorii privaţi cu care încheie contracte – şi numai rareori despre semnificaţia mult mai amplă şi mai profundă a fenomenului angajării într-un război privatizat, proiectat în aşa fel încât să nu ia niciodată sfârşit.

O parte din această problematică o constituie faptul că economia dezastrelor ne-a luat cumva prin surprindere. În anii ’80-’90, apariţia unor noi economii constituia un moment de sărbătoare şi de mândrie nedisimulată. Bula tehnologică, în special, a creat un precedent din punctul de vedere al formării unei noi clase de proprietari, inspirând urale asurzitoare şi interminabile emisiuni mediatice, în care erau prezentate profilurile mondene ale acestor tineri directori executivi pozând lângă avioanele personale, iahturile acţionate prin telecomandă şi idilicele lor cabane de vacanţă din Seattle.

Acelaşi gen de avuţie este generat astăzi de complexul capitalismului dezastrelor, deşi rareori aflăm ceva despre el. Potrivit unui studiu

de cercetare efectuat în 2006, „de la începutul războiului împotriva terorii, directorii executivi ai primelor 34 de companii producătoare de armament au primit salarii duble faţă de cele primite în ultimii patru ani înainte de 11 septembrie”. În aceeaşi perioadă în care acestor CEO li s-au mărit compensaţiile cu o medie de 108% între 2001 şi 2005, alţi directori executivi din mari companii americane s-au bucurat de o creştere de numai 6%.[995]

Industria dezastrelor ar putea să se apropie de nivelul profiturilor înregistrate în industria dot-com, numai că aici există în general acelaşi gen de discreţie caracteristică agenţiei CIA. Capitaliştii dezastrelor evită presa, îşi minimalizează averile deţinute şi, în general, ştiu să tacă. „Nu sărbătorim faptul că există o uriaşă industrie în jurul nostru care ne protejează de terorism”, afirma John Elstner de la Chesapeake Innovation Center, un incubator de afaceri în domeniul siguranţei naţionale. „Dar există acum un moment al marilor afaceri, iar CIC este chiar în mijlocul lor.”[996]

Peter Swire, care a lucrat în calitate de consilier pentru asigurarea confidenţialităţii guvernului SUA în timpul administraţiei Clinton, descria convergenţa forţelor care formează bula

[995] Sarah Anderson, John Cavanagh, Chuck Collins şi Eric Benjamin, „Executive Excess 2006: Defense and Oil Executives Cash în on Conflict”, 30 august 2006, pag. 1, www.faireconomy.org.
[996] Ratliff, „Fear, Inc”.

industriei războiului împotriva terorii astfel: „Ai parte de un guvern pornit într-o misiune sfântă de creştere vertiginoasă a strângerii de informaţii şi în acelaşi timp există o industrie a tehnologiei informaţiilor disperată să găsească noi pieţe de desfacere.”[997] Cu alte cuvinte, e vorba de corporatism: birocraţia şi elitele financiare îşi unesc forţele formidabile pentru reglementarea şi controlarea vieţii cetăţenilor.

Capitolul 15

Un stat corporatist
Demontarea uşilor turnante şi înlocuirea lor cu o arcada

Cred că este o idee ciudată şi total sărită de pe fix. Consider că sugestia că tot ceea ce facem s-ar datora foamei noastre de bani este nebunească. Cred că va trebui să te întorci la şcoală.
George H.W. Bush răspunzând unei acuzaţii că fiul său invadase Irakul cu scopul de a deschide noi pieţe pentru companiile americane[998]

Există un lucru pe care funcţionarii publici îl au şi care lipseşte în sectorul privat. Acest lucru

[997] O'Harrow, *No Place to Hide,* 9.
[998] Jim Krane, „Former President Bush Battles Arab Critics of His Son”, Associated Press, 21 noiembrie 2006.

se numeşte datoria de loialitate faţă de binele general – datoria de loialitate faţă de interesul colectiv al tuturor, mai degrabă decât faţă de interesul unei minorităţi. Companiile au datorii de loialitate faţă de acţionari, nu faţă de ţară.

David M. Walker, revizor general al Statelor Unite, februarie 2007[999]

El nu sesizează diferenţa dintre interesele publice şi cele private.

Sam Gardiner, colonel în retragere, Forţele aeriene ale Statelor Unite, despre Dick Cheney, februarie 2004[1000]

În vâltoarea alegerilor legislative[1001] din 2006, cu trei săptămâni înainte să anunţe demisia lui Donald Rumsfeld, George W. Bush semna, în cadrul unei ceremonii private, la Biroul Oval, legea federală „Defense Authorization Act”[1002]. Ascunsă printre cele 1400 de pagini ale documentului se află o clauză suplimentară, care a trecut aproape neobservată la momentul respectiv. Această clauză îi conferă preşedintelui puterea de a declara legea marţială şi de a ordona „intervenţia forţelor

[999] Scott Shane şi Ron Nixon, „În Washington, Contractors Take on Biggest Role Ever”, *New York Times,* 4 februarie 2007.

[1000] Jane Mayer, „Contract Sport”, *The New Yorker,* 16 februarie 2004.

[1001] În orig. midterm (n. t.).

[1002] În această lege federală sunt specificate, în fiecare an fiscal, bugetul şi cheltuielile Departamentului Apărării SUA. (n. t.).

armate, inclusiv Garda Naţională”, depăşind competenţele guvernatorilor din Statele Unite, în eventualitatea apariţiei unui „pericol public”, pentru „restaurarea ordinii publice” şi „suprimarea” dezordinii. Acea eventualitate ar putea fi cauzată de un uragan, de un protest de masă sau de o „ameninţare la adresa sănătăţii publice”, cazuri în care armata ar putea fi folosită pentru impunerea carantinei sau pentru asigurarea distribuirii vaccinelor necesare.[1003] Înaintea acestui decret, preşedintele deţinea astfel de puteri marţiale doar în cazul unei insurecţii armate.

În timp ce colegii săi se aflau în campanie electorală, senatorul democrat Patrick Leahy reprezintă o voce critică singulară atunci când declară că „folosirea armatei pentru aplicarea legii contravine unuia dintre principiile fundamentale ale democraţiei noastre” subliniind faptul că „implicaţiile schimbării actului sunt enorme, dar această schimbare a fost strecurată în legea pentru apărare ca un amendament, fără un studiu aprofundat al implicaţiilor sale. Altor comitete ale Congresului care deţin jurisdicţie asupra acestor problematici nu li s-a dat şansa nici măcar să comenteze, ca să nu mai vorbim de supunerea

[1003] „HR 5122: John Warner Naţional Defense Authorization Act for Fiscal Year 2007 (Înregistrat aşa cum a fost convenit sau promulgat de către camere legislative)”, thomas.loc.gov.

propunerilor unor audieri.”[1004]

În afară de executiv, învestit cu puteri noi extraordinare, exista cel puţin încă un câştigător detaşat: industria farmaceutică. În cazul oricărui gen de epidemie, armatei i se solicita să asigure paza laboratoarelor şi a stocurilor de medicamente, dar şi să impună starea de carantină, un scop pe care administraţia Bush îl urmărea de mult. Acestea erau veşti bune pentru fosta companie a lui Rumsfeld, Gilead Sciences, care deţine patentul medicamentului Tamiflu, folosit pentru tratarea gripei aviare. Noua lege, precum şi multiplele alarme de gripă aviară puteau contribui la ascensiunea acestui medicament după plecarea lui Rumsfeld; în numai cinci luni, valoarea acţiunilor sale la bursă creşte cu 24%.[1005]

Ce rol au jucat interesele industriei în configurarea articolelor specifice ale legilor promulgate? Chiar dacă nu au jucat niciun rol, întrebarea nu este superfluă. În mod similar, dar vizând un spectru de referinţă mult mai larg, ce rol au jucat beneficiile pentru anumiţi furnizori, precum Halliburton, Bechtel sau Exxon Mobil în entuziasmul administraţiei Bush de a invada şi ocupa Irakul? Motivaţia este imposibil de definit

---

[1004] „Remarks of Sen. Patrick Leahy on Naţional Defense Authorization Act for Fiscal Year 2007, Conference Report, Congressional Record”, States News Service, 29 septembrie 2006.

[1005] Gilead Sciences, „Stock Information: Historical Price Lookup”, www.gilead.com.

exact, deoarece persoanele implicate sunt binecunoscute pentru confundarea intereselor corporatiste cu cele naţionale, într-o asemenea măsură încât chiar şi lor le este imposibil să mai facă distincţia.

În cartea sa intitulată *Overthrow* (Lovitura de stat) şi publicată în 2006, fostul corespondent al cotidianului *The New York Times,* Stephen Kinzer, încearcă să descopere motivaţia politicienilor americani, care au orchestrat şi comandat puciuri militare în străinătate, în acest ultim secol. Studiind implicarea SUA în operaţiunile de schimbare a regimurilor din Hawaii, în 1893, şi până în Irak, în 2003, el remarcă faptul că, adeseori, are loc un proces în trei etape. Întâi, o corporaţie multinaţională cu sediul central în Statele Unite suferă o oarecare ameninţare a profiturilor pe care le obţine din partea unui guvern străin care solicită corporaţiei „să îşi plătească taxele sau să respecte legile muncii sau ale mediului înconjurător. Uneori, compania respectivă este naţionalizată ori somată să îşi vândă o parte din terenuri sau active pe care le deţine în proprietate”, afirmă Kinzer. Pasul următor se produce odată cu aflarea veştilor proaste de către politicienii americani şi interpretarea lor, invariabil, ca un atac împotriva Statelor Unite: „Ei transformă o motivaţie economică, într-una politică sau geostrategică. Concluzia la care

ajung este că orice regim care deranjează sau ajunge să hărţuiască o companie americană, trebuie să fie neapărat antiamerican, represiv, dictatorial şi, probabil, unealta vreunei puteri străine sau al unui interes care urmăreşte să submineze Statele Unite.” În fine, cea de-a treia etapă se produce în momentul în care politicienii trebuie să convingă publicul de necesitatea intervenţiei, motiv pentru care discursul lor se transformă într-o luptă titanică între bine şi rău, „o şansă de a elibera o naţiune oprimată de brutalitatea unui regim, care mai mult ca sigur trebuie să fie o dictatură, pentru că ce alt regim şi-ar dori să hărţuiască o companie americană?”[1006] O mare parte din politica externă a Statelor Unite este aşadar un exerciţiu de proiecţie în masă, în care o elită financiară, mică şi egoistă, îşi confundă propriile dorinţe cu dorinţele întregii lumi.

Kinzer evidenţiază faptul că această tendinţă a fost deosebit de pronunţată în cazul politicienilor care vin din sectorul corporatist în cel public. Este cazul Secretarului de stat al lui Eisenhower, John Foster Dulles, care lucrase, anterior numirii sale în această funcţie, ca avocat corporatist, reprezentând unele dintre cele mai bogate companii din lume, în conflictele cu diferite guverne. Mai multe

[1006] Interviu cu Stephen Kinzer, *Democracy Now!* 21 aprilie 2006, www.democracynow.org.

biografii ale sale au conchis, la fel ca şi Kinzer, că secretarul de stat era pur şi simplu incapabil să facă distincţia între interesele statului şi interesele corporaţiilor americane. „Dulles a avut două obsesii în viaţă: lupta împotriva comunismului şi protejarea drepturilor corporaţiilor multinaţionale”, scria Kinzer. „În mintea sa cele două erau... legate una de cealaltă şi întărindu-se reciproc”.[1007] Ceea ce înseamnă că nu se vedea nevoit să aleagă între cele două obsesii majore: astfel, dacă guvernul Guatemalei întreprindea o acţiune care leza interesele companiei United Fruit, de exemplu, această acţiune era interpretată ca un atac *de facto* la adresa Americii şi merita un răspuns militar pe măsură.

Urmărind aceleaşi două obsesii – lupta împotriva terorismului şi protejarea intereselor multinaţionalelor – administraţia Bush, plină ochi de CEO proaspăt sosiţi din şedinţele consiliilor de administraţie ale multinaţionalelor cade, la rândul ei, pradă aceloraşi confuzii stereotipe. Cu toate acestea, există o diferenţă semnificativă. Companiile cu care Dulles se identifica erau multinaţionale, cu largi portofolii investiţionale în străinătate – în sectorul minier, în agricultură, bănci şi petrol. Aceste companii

[1007] Fraza „în corelaţie şi sprijinindu-se reciproc” provine de la istoricul James A. Bill. Stephen Kinzer, *Overthrow: America's Century of Regime Change from Hawaii to Iraq* (New York: Times Books, 2006), 122.

împărtăşeau de obicei un obiectiv simplu: ele îşi doreau un mediu stabil în care să facă afaceri profitabile, legi investiţionale permisive, o forţă de muncă docilă şi niciun fel de surprize neplăcute de expropriere. Puciurile şi intervenţiile militare constituiau doar o metodă pentru atingerea scopurilor şi nu scopuri în sine.

În calitate de capitalişti ai protodezastrelor, arhitecţii războiului împotriva terorii sunt, comparativ cu predecesorii lor, o rasă aparte de politicieni corporatişti, pentru care războaiele şi celelalte dezastre, induse sau naturale, constituie scopuri în sine. Când Dick Cheney şi Donald Rumsfeld compilează ceea ce este bine pentru Lockheed, Halliburton, Carlyle şi Gilead cu ceea ce este bine pentru SUA, şi chiar pentru întreaga lume, acest gen de proiecţie are consecinţe fără precedent. Această proiecţie este urmarea faptului că dezastrele – războaiele, epidemiile, cataclismele naturale şi penuria de resurse – constituie un lucru indiscutabil pozitiv pentru profiturile acestor companii, ceea ce s-a şi întâmplat de la începutul mandatului lui George W. Bush. Ceea ce face ca periculozitatea acestui gen de proiecţie să nu aibă precedent este tocmai faptul că unii dintre oficialii cheie ai administraţiei Bush şi-au menţinut constant interesul faţă de complexul capitalismului dezastrelor chiar şi atunci când au dat undă

verde privatizării războiului, dar şi echipelor de intervenţie în cazul unor dezastre, permiţându-şi să profite de pe urma calamităţilor pe care tot aceştia le dezlănţuie.

De exemplu, când Rumsfeld demisionează, în urma înfrângerii republicanilor la alegerile din 2006, în presă s-a relatat că el urma să se întoarcă în sectorul privat. Adevărul este că acest lucru nu s-a petrecut niciodată. În momentul în care acceptă să fie numit de Bush secretar al apărării, Rumsfeld, la fel ca toţi ceilalţi înalţi funcţionari publici, ar fi trebuit să îşi înstrăineze toate acţiunile pe care le deţinea în companii care urmau să beneficieze sau să sufere pierderi de pe urma activităţilor lui în această funcţie oficială. Acest lucru însemna ca el ar fi trebuit să îşi înstrăineze toate acţiunile care aveau legătură cu securitatea sau apărarea naţională. Numai că Rumsfeld întâmpină o mulţime de dificultăţi în încercarea sa de a duce acest lucru la bun sfârşit. Avea atât de multe acţiuni în diferite industrii care profitau de pe urma dezastrelor, încât pretinde că îi era imposibil să se descarce de ele până la timpul limită stabilit, încercând să ignore regulile eticii şi să păstreze tot ce putea fi păstrat.

Astfel, Rumsfeld îşi vinde acţiunile deţinute în Lockheed, Boeing şi în alte companii activând în domeniul apărării, după care depune acţiuni în

valoare de 50 de milioane de dolari într-un fond special[1008]. Cu toate acestea, el rămâne totuşi fie proprietar, fie partener ai unor firme private de investiţii din domeniul apărării sau biotehnologiei. Rumsfeld nu a fost dispus să sufere pierderile, care ar fi rezultat în urma vânzării rapide a companiilor respective, cerând în schimb o prelungire a termenului limită cu două sau trei luni, un lucru extrem de rar întâlnit la nivelul unui înalt funcţionar public. Astfel, el a continuat să caute cumpărători pentru aceste companii chiar şi la mai mult de şase luni de la învestirea în funcţia de secretar de stat al apărării.[1009]

Când trebuie să renunţe şi la acţiunile companiei Gilead Sciences, căreia îi fusese preşedinte, care deţinea patentul medicamentului Tamiflu, atunci când i se solicită să aleagă între interesele financiare şi mandatul cu care fusese învestit, el refuză pur şi simplu să facă acest lucru. Susţine că

[1008] În orig. *Blind trust* – un aranjament financiar prin care un înalt funcţionar public îşi lasă afacerile financiare în seama unui fiduciar, căruia îi este acordată libertate deplină pentru gestionarea fondurile respective, în scopul evitării conflictului de interese. în plus, persoana care deschide un astfel de fond nu are dreptul la niciun fel de informaţii referitoare la statutul activelor depuse de el acolo. Pentru detalii, vezi http://www.answers. com/topic/blind-trust (n. t.).

[1009] Robert Burns, „Defense Chief Shuns Involvement în Weapons and Merger Decisions to Avoid Conflict of Interest”, Associated Press, 23 august 2001; Matt Kelley, „Defense Secretary Sold Up to $91 Million în Assets to Comply with Ethics Rules, Complains about Disclosure Form”, Associated Press, 18 iunie 2002; Pauline Jelinek, „Rumsfeld Asks for Deadline Extension”, Associated Press, 17 iulie 2001.

epidemiile reprezintă o problemă de securitate naţională şi astfel se subscriu mandatului de secretar de stat al apărării. În ciuda evidentului conflict de interese, Rumsfeld nu şi-a vândut acţiunile la Gilead pe durata întregului mandat; valoarea acestora a fost estimată între 8 şi 39 de milioane de dolari.[1010]

Atunci când comitetul senatorial american pe probleme de etică încearcă să îl oblige să respecte regulile standard ale conflictului de interese, Rumsfeld este complet necooperant. La un moment dat, el trimite o scrisoare direcţiei pentru etică guvernamentală[1011] în care se plânge de faptul că a fost nevoit să cheltuiască 60.000$ pentru plata serviciilor de contabilitate necesare completării „formalităţilor excesiv de complexe şi de confuze". Pentru cineva atât de hotărât să păstreze în proprietate acţiuni în valoare de 95 de milioane de dolari, pe întreaga durată a mandatului, cei 60.000$ cheltuiţi pentru legalizarea evaziunii cu greu ar fi părut excesivi.[1012]

[1010] John Stanton, „Big Stakes în Tamiflu Debate", *Roll Call,* 15 decembrie 2005.

[1011] În orig. Office of Government Ethics (n. t.).

[1012] Declaraţia de venituri din 2005 făcută de Rumsfeld arată că deţinea „acţiuni în valoare de până la $95,9 milioane, din care a realizat un venit de până la $13 milioane, avea în proprietate terenuri în valoare de până la $17 milioane, din închirierea cărora a realizat venituri de un milion." Geoffrey Lean şi Jonathan Owen, „Donald Rumsfeld Makes $5m Killing on Bird Flu Drug", *The Independent* (Londra), 12 martie 2006; Kelley, „Defense Secretary

Refuzul hotărât al lui Rumsfeld de a înceta să mai facă bani din dezastre, atâta vreme cât se afla în cea mai înaltă poziţie de securitate naţională, i-a afectat în mod concret felul în care şi-a îndeplinit datoriile oficiale. O mare parte din primul an al mandatului său, în care a continuat să caute cumpărători pentru acţiunile şi activele pe care le deţinea, Rumsfeld a fost nevoit să se salveze dintr-o serie alarmantă de decizii politice cruciale; astfel, potrivit agenţiei Associated Press, „el a evitat toate întâlnirile de la Pentagon în care s-a discutat problema SIDA”. Iar atunci când guvernul federal a trebuit să decidă dacă să intervină sau nu într-o serie de fuziuni şi vânzări importante, al căror obiect îl constituia unii dintre cei mai importanţi furnizori de echipament militar, printre care General Electric, Honeywell, Northrop Grumman şi Silicon Valley Graphics, Rumsfeld s-a recuzat de la întâlnirile purtate la cel mai înalt nivel. Potrivit purtătorului său oficial de cuvânt, ulterior avea să transpară faptul că avea legături financiare cu multe dintre companiile menţionate anterior. „Am intenţionat să mă distanţez de ele până în prezent”, i-a declarat Rumsfeld unui reporter care l-a întrebat despre una dintre aceste achiziţii.[1013]

În cei şase ani în care a stat în funcţie,

Sold up to $91 Million în Assets...”

[1013] Burns, „Defense Chief Shuns Involvement...”

Rumsfeld a fost nevoit să părăsească încăperea de fiecare dată când se discuta posibilitatea tratamentului pentru gripa aviară şi achiziţionarea medicamentelor. Potrivit scrisorii în care s-a elaborat aranjamentul care i-a permis să îşi menţină activele şi acţiunile în anumite companii, Rumsfeld era obligat să nu participe la deciziile care „puteau afecta în mod direct şi predictibil Gilead”.[1014] Bineînţeles, colegii săi au avut grijă de interesele lui. În iulie 2005, Pentagonul achiziţionează Tamiflu în valoare de 58 de milioane de dolari, în vreme ce Departamentul de sănătate[1015] anunţă, câteva luni mai târziu, că va achiziţiona Tamiflu în valoare de un miliard de dolari.[1016]

Sfidarea lui Rumsfeld a dat cu siguranţă rezultate. Dacă şi-ar fi vândut acţiunile Gilead la învestirea sa în funcţie, în ianuarie 2001, ar fi primit 7,45$ pe acţiune. Păstrându-le în timpul panicii stârnite de gripa aviară, a isteriei bio-terorismului şi a deciziilor administraţiei din care făcea parte de a se investi în companie, Rumsfeld beneficiază la sfârşitul mandatului de acţiuni care valorau 67,60$, o creştere cu 807%. (Până în aprilie 2007, preţul acestora ajunsese la 84$ pe acţiune.)[1017] Acest lucru a însemnat că atunci când Rumsfeld părăseşte

[1014] Stanton, „Big Stakes în Tamiflu Debate”.
[1015] În orig. Department of Health and Human Services (n. t.).
[1016] Nelson D. Schwartz, „Rumsfeld’s Growing Stake în Tamiflu”, *Fortune,* 31 octombrie 2005.

postul de Secretar de stat, el este cu mult mai bogat decât atunci când a acceptat această funcţie, o situaţie extrem de rară pentru un multimilionar într-o funcţie publică.

Dacă Rumsfeld nu s-a putut despărţi niciodată cu adevărat de Gilead, Cheney a fost la fel de refractar ideii de a pleca de la Halliburton, o situaţie care, spre deosebire de relaţia lui Rumsfeld cu Gilead, a constituit un subiect mult mai atent analizat în presă. Înainte de a demisiona din poziţia de CEO al companiei Halliburton, pentru a candida, împreună cu Bush, la poziţia de vicepreşedinte, Cheney negociază un pachet de retragere din activitate plin de acţiuni şi de opţiuni Halliburton. După o serie de interpelări incomode în presă, Cheney acceptă să îşi înstrăineze o parte din acţiuni, realizând un profit de 18,5 milioane de dolari. Numai că el nu îşi vinde toate acţiunile. Potrivit datelor publicate în *The Wall Street Journal,* Cheney păstrează 189.000 de acţiuni, precum şi 500.000 de opţiuni neînvestite[1018] ale companiei Halliburton chiar la inaugurarea sa ca vicepreşedinte al Statelor Unite.[1019]

Păstrarea unui număr atât de mare de acţiuni Halliburton determină obţinerea, pe toată

[1017] Gilead Sciences, „Stock Information: Historical Price Lookup”, www.gilead.chm.

[1018] În orig. unvested options (n. t.).

[1019] Cassell Bryan-Low, „Cheney Cashed in Halliburton Options Worth $35 Million”, *Wall Street Journal,* 20 septembrie 2000.

durata mandatului de vicepreşedinte, de milioane de dolari în dividende; în plus, Halliburton îi plăteşte anual venituri declarate în avans[1020] de 211.000$, sumă echivalentă salariului său guvernamental. În 2009, când îşi va termina mandatul şi va putea vinde Halliburton, Cheney va obţine un profita enorm de pe urma creşterii extravagante înregistrate de companie. Astfel, valoarea acţiunilor Halliburton a crescut de la 10$, înaintea războiului din Irak, la 41$, în 3 ani, o creştere cu 300%, favorizată de o combinaţie de factori vizând creşterea exponenţială a preţurilor la energie şi obţinerea unor contracte în Irak, ambii factori decurgând în mod direct din manevrarea Statelor Unite într-o poziţie din care să declare război Irakului.[1021] Irakul pare să se potrivească perfect formulei lui Kinzer. Saddam Hussein nu reprezenta o ameninţare la adresa siguranţei SUA, dar constituia o reală ameninţare la adresa companiilor americane de energie, el semnând cu un gigant rus în domeniul exploatării petroliere şi aflându-se totodată în negocieri şi cu gigantul francez în domeniu, compania Total, scoţând astfel din ecuaţie firmele britanice şi americane; cea de-a

[1020] În orig. deferred income, care uneori mai este numit şi deferred revenue. (n. t.).

[1021] Ken Herman, „Cheneys Earn $8.8 Million to Bushes' $735,000", Austin *American-Statesman,* 15 aprilie 2006; Halliburton, Investor Relations, „Historical Price Lookup", www.halliburton.com.

treia, ca mărime, rezervă de petrol din întreaga lume scăpa de sub controlul anglo-american.[1022] Înlăturarea lui Saddam Husein de la putere a deschis perspective favorabile unor concerne petroliere precum Exxonmobil, Chevron, Shell şi BP, fiecare dintre acestea pregătind terenul pentru perfectarea unor noi acorduri în Irak, precum şi pentru Halliburton, care, după intrarea în Dubai, este perfect poziţionată să îşi vândă serviciile în domeniul energiei.[1023] Războiul în sine a constituit cel mai profitabil eveniment din întreaga istorie a companiei Halliburton.

Atât Rumsfeld, cât şi Cheney ar fi putut întreprinde nişte măsuri simple pentru a renunţa total la activele care aveau conexiuni cu industria dezastrelor, în scopul eliminării oricărui dubiu cu privire la profitul pe care l-au urmărit în entuziasmul manifestat în producerea acestor dezastre. Numai că aşa n-ar fi luat parte la creşterea explozivă a propriilor industrii. Atunci când li s-a solicitat să aleagă între obţinerea profitului şi funcţia oficială, ei au ales negreşit profitul, forţând comitetele guvernamentale pentru etică să se adapteze

---

[1022] Sarah Karush, „Orice Privileged în Iraq, Russian Oil Companies Hope to Compete on Equal Footing After Saddam", Associated Press, 14 martie 2003; Saeed Shah, „Oil Giants Scramble for Iraqi Riches", *The Independent* (Londra), 14 martie 2003.

[1023] „Waiting for the Green Light", *Petroleum Economist,* 1 octombrie 2006.

poziţiei lor sfidătoare.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Franklin D. Roosevelt a făcut comentarii dure la adresa celor care profită de pe urma războaielor, spunând că „Nu vreau să văd nici măcar un singur milionar creat în Statele Unite, în urma acestui dezastru mondial”. Te întrebi atunci ce ar fi spus despre Cheney, ale cărui milioane în profituri de război au fost acumulate pe durata mandatului de vicepreşedinte. Sau despre Rumsfeld, care, în 2004, nu s-a putut abţine să nu vândă câteva dintre activele Gilead, obţinând un „fleac” de 5 milioane de dolari, potrivit declaraţiei sale anuale de venituri, un simplu aperitiv din profiturile care îl aşteptau la ieşirea din funcţia oficială.[1024] În administraţia Bush, profitorii de pe urma războaielor nu se zbat să capete acces la guvern, ei sunt chiar guvernul şi nu există nicio distincţie între cele două.

Perioada Bush a fost, cu siguranţă, caracterizată de unele din cele mai murdare şi evidente scandaluri de corupţie din istoria recentă: Jack Abramoff şi vacanţele de golf oferite membrilor Congresului; Randy „Ducele” Cunningham, aflat în prezent în închisoare, unde ispăşeşte o pedeapsă de opt ani pentru luare de mită şi pentru faptul că şi-a donat

[1024] Lean and Owen, „Donald Rumsfeld Makes $5m Killing on Bird Flu Drug”.

iahtul, „The Duke-Stir”, drept parte din „meniul mitei”, redactat pe hârtia cu antetul congresului şi oferită unui furnizor de armament; sau petrecerile de la hotelul Watergate, cu prostituate de lux, oferite gratis, toate acestea semănând foarte bine cu Moscova sau Buenos Aires la jumătatea anilor ’90.[1025]

Atenţia ne este atrasă apoi către foarte rapida uşă turnantă dintre guvern şi industrie. Această uşă turnantă a fost mereu parte din peisajul general numai că, de obicei, politicienii aşteptau ca administraţia din care făceau parte să îşi încheie mandatul, înainte să înceapă să îşi valorifice conexiunile guvernamentale. Sub administraţia Bush, nesecata mină de aur a pieţei siguranţei naţionale s-a dovedit a fi mult prea atractivă pentru numeroşi oficiali ca să-i poată rezista. Astfel, în loc să aştepte sfârşitul mandatului, sute dintre ei, provenind dintr-o paletă impresionantă de agenţii guvernamentale, luaseră deja cu asalt această uşă turnantă. Potrivit afirmaţiilor lui Eric Lipton, care a urmărit pentru *The New York Times* evoluţia acestui fenomen în cadrul Departamentului Securităţii Interne, „lobby-iştii veterani de la Washington şi agenţiile

[1025] Jonathan Weisman, „Embattled Rep. Ney Won’t Seek Reelection”, *Washington Post,* 8 august 2006; Sonya Geis şi Charles R. Babcock, „Former GOP Lawmaker Gets 8 Years”, *Washington Post,* 4 martie 2006; Judy Bachrach, „Washington Babylon”, *Vanity Fair,* 1 august 2006.

neguvernamentale afirmă că exodul unei părţi atât de mari dintre managerii principali ai agenţiilor guvernamentale, înainte de terminarea mandatului cu care fuseseră învestiţi, are prea puţine paralele în perioada modernă". Lipton a identificat 94 de cazuri de funcţionari publici care lucraseră anterior în domeniul siguranţei naţionale şi care lucrează ulterior într-un sector sau altul din industria siguranţei naţionale.[1026]

Există mult prea multe astfel de cazuri pentru a putea fi detaliate aici, dar câteva dintre acestea sunt absolut remarcabile, deoarece dezvăluie implicarea unor personaje-cheie ale războiului împotriva terorii. John Ashcroft, fost procuror general şi unul dintre iniţiatorii decretului „the Patriot Act", conduce, în prezent, Grupul Ashcroft, specializat în consilierea firmelor din domeniul siguranţei naţionale în vederea obţinerii de contracte federale. Tom Ridge, şeful departamentului de siguranţă naţională, care lucrează acum atât pentru Ridge Global, cât şi în calitate de consilier pe probleme de tehnologia comunicaţiilor la compania Lucent, activează, de asemenea, tot în domeniul siguranţei naţionale. Rudolf Giuliani, fostul primar al New Yorkului şi eroul activităţilor de salvare a

[1026] Eric Lipton, „Former Antiterror Officials Find Industry Pays Better", *New York Times,* 18 iunie 2006.

victimelor din 11 septembrie deschide, patru luni mai târziu, firma Giuliani Partners, oferind consultanţă în domeniul situaţiilor de criză. Richard Clark, ţarul contra-terorismului în administraţiile Clinton şi Bush – un critic făţiş al acestora – este în prezent preşedintele firmei Good Harbour Consulting, o firmă de consultanţă activând în domeniul siguranţei şi contra-terorismului. James Woolsey, şeful CIA până în 1995, lucrează în prezent la Paladin Capital Group – o companie care gestionează fonduri închise cu capital de risc[1027] –, dar şi ca vicepreşedinte al companiei Booz Allen –, unul dintre liderii industriei siguranţei naţionale. Joe Allbaugh, şeful FEMA[1028] pe data de 11 septembrie, îşi valorifică poziţia 18 luni mai târziu, când deschide compania New Bridge Strategies, care promitea să fie o „punte" între lumea afacerilor şi profitabila lume a contractelor guvernamentale şi a descoperirii oportunităţilor de investiţii în Irak. El va fi înlocuit de Michael Brown, care pleacă la rândul său, după numai doi ani în funcţie, pentru a deschide Michael D. Brown LLC, o companie specializată în pregătirea pentru dezastre.[1029]

[1027] În orig. *Private equity* (n. t.).

[1028] Federal Emergency Management Agency (n. t.).

[1029] Ellen Nakashima, „Ashcroft Finds Private-Sector Niche", *Washington Post,* 12 august 2006; Lipton, „Former Antiterror Officials Find Industry Pays Better"; Good Harbor Consulting, LLC., www.goodharbor.net; Paladin Capital Group, „R. James Woolsey – VP", Paladin Team, www.paladincapgroup.com; Booz Allen Hamilton,

„Pot demisiona acum”, întreba Brown, într-un e-mail scandalos, pe unul dintre funcţionarii FEMA, în mijlocul dezastrului provocat de uraganul Katrina.[1030] Aceasta era, în mare parte, întreaga filosofie: rămâi în guvern suficient de mult cât să primeşti un titlu impresionant, într-un departament recunoscut pentru oferirea unor contracte grase, de unde vei putea culege informaţii despre ce anume va avea căutare, apoi demisionezi şi îţi vinzi accesul către foştii tăi colegi. Funcţia publică este redusă la o misiune de recunoaştere a acţiunilor care vor avea căutare în viitor, în complexul capitalismului dezastrelor.

Într-un anumit fel însă, poveştile despre corupţie şi uşile sale turnante lasă o impresie falsă. Acestea dau senzaţia că ar exista o linie clară care marchează graniţa dintre stat şi acest complex, când de fapt această graniţă a dispărut de mult. Inovaţia mandatului lui George W. Bush rezidă nu în rapiditatea cu care politicienii fac tranziţia dintr-o lume într-alta, ci în numărul celor care cred că sunt îndreptăţiţi să le ocupe pe amândouă, simultan. Oameni ca Richard Perle sau James Baker fac politici, oferă

„R James Woolsey”, www.boozallen.com; Douglas Jehl, „Insiders' New Firm Consults on Iraq”, New *York Times,* 30 septembrie 2003; „Former FEMA Head to Start Consulting Business on Emergency Planning”, Associated Press, 24 noiembrie 2005.

[1030] „Former FEMA Head Discussed Wardrobe during Katrina Crisis”, Associated Press, 3 noiembrie 2005.

sfaturi la cel mai înalt nivel şi dau interviuri presei ca şi cum ar fi doar nişte înalţi diplomaţi, care îşi oferă expertiza într-un mod dezinteresat, când ei sunt de fapt profund implicaţi în afacerea războaielor privatizate şi a reconstrucţiei. Aceşti oameni reprezintă reuşita inefabilă a misiunii corporatiste: o fuziune totală a elitelor corporatiste cu cele politice, realizată în numele siguranţei şi în care statul joacă rolul de preşedinte al acestei bresle de afacerişti, el constituind totodată cea mai importantă sursă de oportunităţi de afaceri, prin prisma contractelor pe care le încheie cu sectorul privat.

Oriunde şi-a făcut simţită prezenţa, din Santiago până la Moscova, şi de la Beijing până în Washingtonul lui Bush, alianţa dintre o mică elită corporatistă şi guvernările de dreapta – capitalismul mafiot, capitalismul oligarhic, iar acum, sub administraţia Bush, „capitalismul de cumetrie” – a fost desconsiderată ca fiind o aberaţie. Numai că aici nu este vorba despre niciun fel de aberaţie; este vorba despre întreaga cruciadă purtată de Şcoala de la Chicago, cu tripla sa obsesie: privatizare, liberalizare şi distrugerea sindicatelor.

Refuzurile încăpăţânate ale lui Rumsfeld şi Cheney de a alege între activele pe care le deţineau în firmele legate de economia dezastrelor şi îndatoririle lor publice au

constituit primul semn al instaurării depline a statului corporatist. După aceea au urmat multe indicii în acest sens.

Puterea foştilor

Una dintre trăsăturile distinctive ale administraţiei Bush a constituit-o faptul că a întrebuinţat consilieri externi şi emisari independenţi, precum James Baker, Paul Bremer, Henry Kissinger, George Shultz sau Richard Perle, precum şi unii dintre membrii comitetului director al Politicilor de apărare naţională sau Comitetului pentru eliberarea Irakului, pentru a-i menţiona doar pe câţiva dintre cei care au ajutat la îndeplinirea unora dintre funcţiile cheie ale guvernului. În vreme ce Congresul a jucat doar un rol de avizare în perioada decizională, iar hotărârile judecătoreşti ale Curţii Supreme au fost tratate ca nişte sugestii gentile, aceşti consilieri – voluntari, în marea lor parte – s-au bucurat de puteri executive enorme.

Puterea lor derivă din faptul că toţi deţineau roluri esenţiale în guvern, fiind foşti secretari de stat, foşti ambasadori sau subsecretari de stat pentru apărare. Toţi ieşiseră din guvern de mai mulţi ani iar între timp puseseră bazele unor cariere profitabile în industriile complexului capitalismului dezastrelor. Deoarece sunt

clasificaţi sub denumirea de furnizori, nu de personal, majoritatea nu intră sub incidenţa aceloraşi reguli ale conflictului de interese precum politicienii aleşi sau numiţi, asta în cazul în care ar exista astfel de restricţii. Efectul acestei clasificări a fost de a suprima aşa-numita uşă turnantă dintre guvern şi industrie şi a o înlocui cu „o arcadă” (cum mi-a descris-o specialistul în managementul dezastrelor, Irwin Redlener). Aceasta a permis industriilor dezastrului să îşi deschidă puncte de lucru în interiorul guvernului, folosind drept acoperire reputaţia unor ex-politicieni.

Atunci când James Baker este numit, în martie 2006, co-preşedinte al Grupului de Studiu pentru Irak – panelul consultativ încredinţat să recomande o nouă direcţie în Irak – a existat o veritabilă uşurare în ambele partide: exista acum un politician din şcoala veche, care condusese ţara în vremuri mai stabile, un politician matur. Era evident faptul că James Baker aparţinea unor vremuri în care politica externă a Statelor Unite fusese mult mai puţin nesăbuită. Numai că acest lucru se întâmpla cu 15 ani în urmă. Cine este James Baker astăzi?

La fel ca Cheney, când părăseşte guvernul, la sfârşitul mandatului lui George Bush seniorul, James Baker III realizează o avere din contacte. Deosebit de profitabile s-au dovedit cele făcute în Arabia Saudită şi Kuweit, în timpul primului

război din Golf.[1031] Firma sa de avocatură, Baker Botts, cu sediul la Houston, este reprezentanta familiei regale saudite, dar şi a companiilor Halliburton şi Gazprom – cea mai mare companie petrolieră din Rusia –, ea reprezentând totodată una dintre cele mai importante firme de avocatură ale corporaţiilor din domeniul exploatării gazelor naturale şi petrolului. Baker a devenit între timp şi partener al Grupului Carlyle, câştigând o cotă a profiturilor acestei companii extrem de discrete estimate la 180 de milioane de dolari.[1032]

Carlyle a beneficiat enorm de pe urma războaielor prin vânzarea de sisteme de robotică şi comunicaţii militare, precum şi printr-un contract important de instruire a poliţiei irakiene oferit filialei sale, USIS. Acest grup de companii, cu o valoare de 56 de miliarde de dolari, deţine o firmă de investiţii în domeniul apărării specializată în colectarea furnizorilor în acest domeniu şi transformarea lor în companii publice, o întreprindere care s-a dovedit extrem de profitabilă în ultimii ani. „Au fost cele mai bune 18 luni pe care le-am avut

---

[1031] Seymour M. Hersh, „The Spoils of the Gulf War", New *Yorker,* 6 septembrie 1993.

[1032] Michael Isikoff şi Mark Hosenball, „A Legal Counterattack", *Newsweek,* 16 aprilie 2003; John Council, „Baker Botts' 'Love Shack' for Clients", *Texas Lawyer,* 6 martie 2006; Erin E. Arvedlund, „Russian Oil Politics în a Texas Court", *New York Times,* 15 februarie 2005; Robert Bryce, „It's a Baker Botts World", *The Naţion,* 11 octombrie 2004.

vreodată”, a declarat Bill Conway, şeful investiţiilor (CIO) Grupului Carlyle, în legătură cu cele 18 luni de război din Irak. „Am făcut bani, şi i-am făcut rapid.” Războiul din Irak, deja un dezastru incontestabil, a însemnat un profit record pentru grupul select al investitorilor Grupului, în valoare de 6,6 miliarde de dolari.[1033]

Când George Bush jr. Îl readuce pe Baker în viaţa publică, numindu-l emisarul său special pentru rezolvarea problemei datoriei Irakului, acesta nu este nevoit să renunţe la Grupul Carlyle sau la firma sa de avocatură, Baker Botts, în ciuda interesului direct pe care îl aveau cele două companii în acest război. Într-o primă fază, mai mulţi comentatori politici au subliniat potenţialul unui serios conflict de interese. *The New York Times* publică un editorial în care solicită demisia lui Baker din cele două companii pentru păstrarea integrităţii funcţiei cu care fusese învestit. „Domnul Baker este mult prea prins într-o matrice profitabilă de relaţii de afaceri care îl pun într-o poziţie din care poate avea un interes direct în orice formulă pentru restructurarea datoriei [Irakului]”, se afirma în editorial. Concluzia articolului menţiona că nu era suficient ca Baker să „renunţe la câştigurile din partea clienţilor care aveau legături evidente cu datoriile irakiene... Pentru a-şi

[1033] Peter Smith şi James Politi, „Record Pay-Outs from Carlyle and KKR”, *Financial Times* (Londra), 20 octombrie 2004.

putea îndeplini onorabil îndatoririle noii funcţii oficiale, domnul Baker va trebui să renunţe la cele două slujbe private pe care le are."[1034]

Urmând exemplul oferit la cel mai înalt nivel al acestei administraţii, Baker refuză pur şi simplu să urmeze acest sfat, iar Bush îi susţine decizia, lăsându-l să gestioneze în continuare eforturile de a convinge guvernele lumii să ierte datoria covârşitoare a Irakului. La aproape un an de la numirea în această funcţie oficială, am obţinut o copie a unui document confidenţial prin care se dovedea că se afla într-un conflict de interese mult mai direct şi mai serios decât fusese înţeles anterior. Documentul era un plan de afaceri de 65 de pagini, care fusese înaintat de un consorţiu de companii, printre care şi Grupul Carlyle, guvernului kuweitian, unul dintre principalii creditori ai Irakului. Consorţiul se oferea să îşi folosească înaltele legături politice cu scopul de a strânge din Irak 27 de miliarde în datorii neonorate, provenind din invazia Kuweitului de către Saddam – cu alte cuvinte să facă exact opusul a ceea ce Baker se presupunea că ar fi trebuit să facă în calitate de emisar, adică să convingă guvernele să anuleze datoriile acumulate de Irak în perioada lui Saddam Hussein.[1035]

[1034] „Cutting James Baker's Ties", *New York Times,* 12 decembrie 2003.

[1035] Informaţia prezentată în următoarele două paragrafe provine de la Naomi Klein, „James Baker's Double Life: A Special Investigation",

Documentul, intitulat „Propunere de asistenţă oferită guvernului kuweitian pentru protejarea şi realizarea pretenţiilor sale împotriva Irakului”, fusese înaintat la aproape două luni după numirea lui Baker în funcţie. Numele lui James Baker era menţionat de 11 ori, spunându-i-se astfel clar Kuweitului care erau beneficiile colaborării cu o companie care îl angaja pe omul numit să şteargă datoriile Irakului. Dar exista un preţ. În schimbul acestor servicii, se afirmă în document, guvernul kuweitian trebuia să investească un miliard de dolari în Grupul Carlyle. Acest lucru însemna trafic de influenţă: plătiţi-i un miliard de dolari companiei lui Baker pentru a beneficia de protecţia sa. I-am arătat documentul lui Kathleen Clark, profesor de drept la Universitatea din Washington, expert principal în etica guvernamentală şi reglementările acesteia, iar ea mi-a spus că Baker se afla într-un „caz clasic de conflict de interese. Baker se află de ambele părţi ale acestei tranzacţii: el ar trebui să reprezinte interesele Statelor Unite, dar este totodată consilier superior al Grupului Carlyle, iar Carlyle vrea să fie plătit pentru ajutarea Kuweitul să îşi recupereze creanţele din Irak.” După examinarea documentului, Clark trage concluzia că „Carlyle, împreună cu alte companii,

---

The Naţion, publicată Online pe data de 12 octombrie 2004, www.thenation.com.

exploatează poziţia lui Baker pentru a obţine din partea Kuweitului un acord care subminează interesele guvernului Statelor Unite.”

În ziua următoare publicării poveştii mele despre Baker în săptămânalul *The Naţion,* Grupul Carlyle se retrage din consorţiu, pierzându-şi drepturile odată cu speranţa de a mai pune mâna pe miliardul de dolari; câteva luni mai târziu, Baker îşi încheie conturile cu Grupul Carlyle, demisionând şi din poziţia de trimis special. Numai că răul fusese deja făcut: mandatul lui Baker fusese sub orice critică, iar încercarea sa de ştergere a datoriilor Irakului, promisă de Bush, eşuează lamentabil. În 2005 şi 2006, Irakul face plăţi în valoare de 2,59 miliarde de dolari, în contul reparaţiilor de război pentru Kuweit, nişte resurse financiare de care era nevoie disperată pentru criza umanitară izbucnită în Irak, dar şi pentru reconstrucţia ţării, mai ales după ce firmele americane se retrag, luând cu ele toţi banii primiţi pentru ajutoare umanitare şi lăsând nefăcută treaba pentru care veniseră. Mandatul lui Baker fusese acela de a şterge între 90% şi 95% din datoriile Irakului. În schimb, datoria este doar reeşalonată – aceasta constituind echivalentul a 99% din PNB-ul ţării.[1036]

[1036] David Leigh, „Carlyle Pulls Out of Iraq Debt Recovery Consortium”, *The Guardian* (Londra), 15 octombrie 2004; Comisia ONU pentru Compensaţii, „Payment of Compensation”, comunicat de presă, 2005–2006, www.unog.ch; Klein, „James Baker’s Double Life”;

Alte aspecte ale politicii irakiene sunt şi ele lăsate pe mâna unor emisari independenţi, ale căror companii câştigă profituri record de pe urma războiului. Fostul Secretar de stat, George Shultz, era preşedintele comitetului pentru eliberarea Irakului, un grup de presiune constituit în 2002, la cererea preşedintelui Bush şi a Casei Albe, pentru construirea în faţa populaţiei a cazului pentru necesitatea acestui război. Shultz nu se lasă rugat. Deoarece rolul său îl ţinea la distanţă de administraţie, el era liber să aţâţe isteria pericolului iminent pe care îl reprezenta Saddam, fără să fie nevoit în vreun fel să aducă dovezi care să ateste acest lucru. „Dacă există un şarpe cu clopoţei în spatele casei, nu aştepţi să te muşte înainte să iei măsuri de autoapărare", scria el în *The Washington Post,* în septembrie 2002, într-un articol cu titlul: „Acţionaţi acum: Pericolul este iminent. Saddam Hussein trebuie înlocuit." Shultz evită să le dezvăluie cititorilor săi faptul că era unul dintre membrii consiliului director al companiei Bechtel, în care ocupase anterior funcţia de CEO. Compania Bechtel avea să primească 2,3 miliarde de dolari pentru reconstrucţia ţării pe care Shultz era atât de nerăbdător să o vadă distrusă.[1037] Acum, după

World Bank, „Data Sheet for Iraq", 23 octombrie 2006, www.woridbank.org.

[1037] Eric Schmitt, „New Group Will Lobby for Change în Iraqi Rule", *New York Times,* 14 noiembrie 2002; George P. Shultz, „Act Now",

terminarea evenimentelor, pare îndreptăţită întrebarea dacă atunci când îndeamnă la acţiune imediată, Schultz vorbeşte în calitate de om de stat îngrijorat sau de reprezentant al companiei Bechtel sau poate al companiei Lockheed Martin?

Potrivit declaraţiilor făcute de Danielle Brian, director executiv al Proiectului pentru supravegherea guvernului, organizaţie nonprofit, „Este imposibil să îţi dai seama unde se termină guvernul şi unde începe Lockheed Martin". Este şi mai greu să vezi unde se termină Lockheed Martin şi unde începe comitetul pentru eliberarea Irakului. Grupul condus de Shultz, folosit ca platformă pentru începerea războiului, este convocat de Bruce Jackson, cel care cu doar trei luni înainte deţinea postul de vicepreşedinte pentru strategie şi planificare al companiei Lockheed Martin. Jackson afirmă că a fost rugat să constituie acest grup de „oameni de la Casa Albă", numai că a preferat să rămână cu vechii săi colegi de la Lockheed. În afara lui Jackson, alţi reprezentanţi ai companiei Lockheed Martin erau Charles Kupperman, vicepreşedintele companiei pentru rachete spaţiale şi rachete

---

Washington Post, 6 septembrie 2002; Harry Esteve, „Ex-Secretary Stumps for Gubernatorial Hopeful", *Oregonian* (Portland), 12 februarie 2002; David R. Baker, „Bechtel Pulling Out after 3 Rough Years of Rebuilding Work", *San Francisco Chronicle,* 1 noiembrie 2006.

strategice şi Douglas Graham, directorul departamentului pentru sisteme de apărare. Chiar dacă acest comitet se întrunise la cererea expresă a Casei Albe, în scopul folosirii ca instrument propagandistic, niciunul dintre cei menţionaţi nu este nevoit să demisioneze din Lockheed Martin sau să-şi vândă acţiunile deţinute în companie. Un lucru benefic pentru membrii comitetului, deoarece valoarea acţiunilor Lockheed Martin creşte cu 145% mulţumită războiului pe care aceştia îl pun la cale; mai precis, valoarea acestor acţiuni creşte de la 41$, în martie 2003, la 102$, în februarie 2007.[1038]

Să nu-l uităm nici pe Henry Kissinger, omul care a dat lovitura de începere a contrarevoluţiei prin susţinerea puciului militar al lui Pinochet. În cartea vestitului jurnalist de investigaţie Bob Woodward, *State of Denial* (Refuzul realităţii), publicată în 2006, este dezvăluit faptul că Dick Cheney se întâlneşte lunar cu Henry Kissinger, în vreme ce Bush se întâlneşte cu el cam o dată la două luni, „fiind astfel cel mai ascultat consilier pe politică externă al lui Bush”. Cheney i-a mărturisit lui

[1038] Tim Weiner, „Lockheed and the Future of Warfare”, *New York Times,* 28 noiembrie 2004; Schmitt, „New Group Will Lobby for Change în Iraqi Rule”; John Laughland, „The Prague Racket”, *The Guardian* (Londra), 22 noiembrie 2002; John B. Judis, „Minister without Portfolio”, *The American Prospect,* mai 2003; Lockheed Martin, Investor Relations, „Stock Price Details”, www.lockheedmartin.com.

Woodward: „Probabil că vorbesc cu Henry Kissinger mai des decât cu oricine altcineva."[1039]

Dar pe cine reprezenta oare Kissinger în toate aceste întâlniri la nivel înalt? La fel ca Baker şi Shultz, şi el fusese secretar de stat, dar în urmă cu treizeci de ani. Din 1982, anul în care şi-a început foarte discreta companie privată, Kissinger Associates, munca sa a fost aceea de reprezentant al unui întreg registru de clienţi printre care Coca Cola, Union Carbide, Hunt Oil şi chiar şi gigantul corporatist Fluor (unul dintre cei mai mari câştigători ai contractelor pentru reconstrucţia Irakului), incluzându-l până şi pe vechiul său partener în acţiunea desfăşurată sub acoperire din Chile, ITT.[1040] În acest caz, întrebarea care se pune este dacă atunci când se întâlnea cu Cheney, o făcea în calitate de vechi om de stat sau în calitate de lobby-ist de mare valoare pentru clienţii săi din domeniul construcţiilor şi explorărilor petroliere?

Kissinger a oferit un indiciu clar în ceea ce priveşte loialitatea sa în noiembrie 2002, atunci când Bush îl numeşte preşedintele Comisiei 9/11, poate cel mai însemnat rol pe care orice patriot, rechemat de la pensie, l-ar fi putut juca.

[1039] Bob Woodward, *State of Denial* (New York: Simon Schuster, 2006), 406–407.

[1040] James Dao, „Making a Return to the Political Stage", New *York Times,* 28 noiembrie 2002; Leslie H. Gelb, „Kissinger Means Business", *New York Times,* 20 aprilie 1986; Jeff Gerth, „Ethics Disclosure Filed with Panel", *New York Times, 9* martie 1989.

Cu toate acestea, atunci când familiile victimelor îi solicită lui Kissinger lista clienţilor săi corporatişti, care ar fi putut reprezenta un conflict de interese în investigaţie, el refuză să coopereze printr-un astfel de gest de responsabilitate publică şi transparenţă. Decât să dezvăluie lista clienţilor săi, preferă să demisioneze din funcţia de preşedinte al comisiei.[1041]

Richard Perle, prieten şi asociat de afaceri de-ai lui Kissinger, va face exact aceeaşi alegere, un an mai târziu. Perle, un înalt funcţionar în administraţia Reagan, este solicitat de Rumsfeld să prezideze Defense Policy Board (consiliul director al politicilor de apărare). Înainte ca Perle să preia conducerea, acest consiliu reprezenta un grup discret consultativ, o modalitate de transfer al informaţiilor deţinute de fosta administraţie către noua administraţie. Perle transformă instituţia într-o platformă personală, folosindu-se de titulatura impunătoare a postului pe care îl deţinea pentru argumentarea convingătoare în mass-media a oportunităţii unui atac anticipativ împotriva Irakului. El îşi foloseşte funcţia şi în alte scopuri conexe. Potrivit investigaţiei jurnalistice a lui Seymour Hersh, din *The New Yorker,* el îşi foloseşte noua titulatură în scopul solicitării de

[1041] James Harding, „Kissinger Second Take”, *Financial Times* (Londra), 14 decembrie 2002.

investiţii pentru nou înfiinţata sa companie. Aşa cum avea să transpară ulterior, Perle este unul dintre primii capitalişti ai dezastrelor de după 11 septembrie, la doar două luni după atacuri, el lansându-şi firma de capital speculativ, Trireme Partners, al cărei obiect de activitate îl constituiau investiţiile în companii care ofereau produse şi servicii pentru siguranţa şi apărarea naţională. În scrisorile de intenţie prin care solicita afaceri, Trireme se lăuda cu relaţiile sale politice: „Trei dintre membrii Grupului de management al companiei Trireme îl consiliază în prezent pe secretarul apărării Statelor Unite prin prezenţa lor în consiliul director al politicilor de apărare al SUA.” Cei trei erau Perle, prietenul său Gerald Hillman şi Henry Kissinger.[1042]

Unul dintre primii investitori în compania lui Perle a fost Boeing – al doilea furnizor ca mărime al Pentagonului –, care a oferit 20 de milioane de dolari ca să pună Trireme pe picioare. Perle devine un fan devotat al companiei Boeing, scriind un contra-editorial în care susţine controversatul contract în valoare de 17 miliarde de dolari, pe care Boeing l-a încheiat cu Pentagonul pentru producerea unor cisterne aeriene de realimentare a avioanelor

[1042] Seymour M. Hersh, „Lunch with the Chairman”, *The New Yorker,* 17 martie 2003.

de luptă în zbor.[10431044]

Deşi Perle se lăudase în faţa investitorilor cu influenţa pe care o avea la Pentagon, mai mulţi dintre colegii săi din consiliul director al politicilor de apărare al SUA se plâng că nu au ştiut de Trireme. La aflarea veştilor despre companie, unii dintre aceştia descriu situaţia ca aflându-se „la marginea sau chiar în afara eticii". Toate dificultăţile inerente conflictului îl copleşesc pe Richard Perle şi, în final, la fel ca şi Kissinger, este nevoit să aleagă: sau să facă strategii pentru apărare, sau să profite de pe urma Războiului împotriva terorii. În martie 2003, când începea războiul în Irak şi, odată cu

---

[1043] Afacerea cisternelor aeriene a devenit subiectul unuia dintre cele mai mari scandaluri din istoria recentă a Pentagonului, aruncând, până la urmă, în închisoare un înalt funcţionar din Departamentul apărării şi un director executiv al companiei Boeing. Funcţionarul respectiv îşi negociase obţinerea unei slujbe la Boeing, în timpul negocierii contractului. Într-o investigaţie ulterioară, Rumsfeld este audiat cu privire la motivele pentru care nu sesizase detaliile acestui contract dubios, în perioada în care se afla la conducerea instituţiei. El a răspuns că nu îşi putea aduce aminte detaliile unui contract pentru care urma să fie cheltuită o sumă variind între 17 şi 30 de miliarde de dolari din banii contribuabililor. „Nu îmi amintesc să îl fi aprobat. Dar cu siguranţă nu îmi amintesc nici să nu îl fi aprobat; dacă doriţi." Rumsfeld a fost mustrat pentru management defectuos, dar este posibil ca zăpăceala invocată chiar să fi reprezentat un accident provocat de frecvenţa cu care secretarul apărării se scuza atunci când venea vorba despre achiziţii pentru a evita potenţialele conflicte de interese cu multiplele active pe care le deţinea în afaceri legate de apărare.

[1044] Ibid.; Thomas Donnelly şi Richard Perle, „Gas Stations in the Sky", *Wall Street Journal,* 14 august 2003. Notă de subsol: R. Jeffrey Smith, „Tanker Inquiry Finds Rumsfeld's Attention Was Elsewhere", *Washington Post,* 20 iunie 2006; Tony Capaccio, „Boeing Proposes Bonds tor 767 Lease Deal", *Seattle Times,* 4 martie 2003.

el, perioada de prosperitate a furnizorilor acestuia, Perle demisionează din postul de preşedinte al consiliului director al politicilor de apărare.[1045]

Nu există nimic care să-l enerveze mai tare pe Richard Perle decât sugestia că pledoaria sa în favoarea războiului pentru a pune capăt tuturor relelor ar fi fost influenţată în vreun fel de profiturile personale enorme pe care i le-a adus această pledoarie. Într-o emisiune transmisă la CNN, Wolf Blitzer l-a confruntat pe Richard Perle cu observaţia lui Hersh potrivit căreia „el îşi deschisese o companie care ar fi putut profita de pe urma războiului". Putea părea un adevăr strigător la cer şi, cu toate acestea, Perle îşi iese din fire numindu-l pe Hersh, câştigător al Premiului Pulitzer, „lucrul cel mai apropiat pe care îl are jurnalismul american de un terorist, sincer". El îi mai spune lui Blitzer: „Nu cred că o companie ar putea câştiga de pe urma unui război... Sugestia că părerile mele ar fi cumva legate de potenţialul investiţiilor în apărarea naţională este un nonsens deplin."[1046]

Era o afirmaţie ciudată. Dacă o firmă de capital speculativ, creată pentru a investi în companii al căror domeniu de activitate este

---

[1045] Hersh, „Lunch with the Chairman"; Tom Hamburger şi Dennis Berman, „U.S. Adviser Perle Resigns as Head of Defense Board", *Wall Street Journal,* 28 martie 2003.

[1046] Interviu cu Richard Perle, CNN: *Late Edition with Wolf Blitzer,* 9 martie 2003.

apărarea şi siguranţa naţională, nu reuşeşte să obţină un câştig de pe urma unui război, atunci este clar că acea companie nu îşi îndeplineşte angajamentele asumate faţă de propriii investitori. Acest episod a ridicat întrebări şi mai serioase asupra rolului jucat de personaje precum Perle, care acţionează în acea zonă gri dintre un capitalist al dezastrelor, un intelectual de notorietate şi un expert în politici publice. Dacă un director executiv de la Boeing sau Lockheed ar apărea la televiziune susţinând schimbarea regimului în Iran (aşa cum a făcut-o Perle), evidentul lor interes personal ar nega orice argument intelectual adus în sprijinul acestei sugestieii. Cu toate acestea, Perle continuă să fie prezentat ca un „analist” sau consilier al Pentagonului, sau ca „neocon”[1047], însă niciodată nu există vreo sugestie că ar fi doar un negustor de armament, cu un vocabular impresionant.

Ori de câte ori aceşti membrii ai clicii de la Washington sunt puşi în faţa intereselor economice pe care le au în războaiele pe care le susţin, răspund invariabil la fel ca Perle: această acuzaţie este revoltătoare, simplistă şi cu iz de terorism. Neoconservatorii – un grup care-i include pe Cheney, Rumsfeld, Shultz, Jackson şi, aş îndrăzni să afirm, Kissinger – se străduiesc să-şi construiască nişte imagini de intelectuali

[1047] Neoconservator (n. t.).

adevăraţi sau de realişti rapaci, animaţi de o ideologie şi nicidecum de ceva atât de lumesc ca profitul. Bruce Jackson, de pildă, afirmă că Lockheed nu a văzut cu ochi buni activităţile sale private în domeniul politicilor externe. Perle afirmă la rândul său că asocierea cu Pentagonul i-a dăunat în afaceri deoarece „asta a însemnat anumite lucruri pe care nu le poţi face şi nici spune”. Partenerul lui Perle, Gerald Hillman, insistă că acesta nu este „o fiinţă pecuniară. El nu are nicio dorinţă să obţină un câştig financiar.” Douglas Feith a pretins, pe vremea când era subsecretar de stat în domeniul elaborării politicilor de apărare, că „fosta legătură a vicepreşedintelui [cu Halliburton] i-a determinat pe membrii guvernului să fie refractari şi nu deschişi ideii acordării contractului, deşi faptul că a fost acordat lui KBR [Kellogg, Brown and Root, fosta filială Halliburton] a fost exact ceea ce trebuia făcut”.[1048]

Chiar şi cei mai acerbi critici tind să-i considere pe aceşti neoconservatori adevăraţi partizani, motivaţi exclusiv de angajamentul faţă de cauza supremaţiei puterii americane şi

[1048] Judis, „Minister without Portfolio”; David S. Hilzenrath, „Richard N. Perle’s Many Business Ventures Followed His Years as a Defense Official”, *Washington Post,* 24 mai 2004; Hersh, „Lunch with the Chairman”; T. Christian Miller, *Blood Money: Wasted Billions, Lost Lives and Corporate Greed în Iraq* (New York: Little, Brown and Company, 2006), 73.

israeliene, fiind gata să îşi sacrifice interesele economice în favoarea „siguranţei”. Distincţia este nu doar artificială, ci şi amnezică. Căutarea unor profituri nelimitate a constituit mereu centrul ideologiei neoconservatoare. Înainte de 11 septembrie, solicitările unor privatizări radicale şi atacurile dezlănţuite împotriva cheltuielilor sociale au alimentat mişcarea neoconservatoare – în esenţă friedmaniană – a unor institute precum American Enterprise, Heritage sau Cato.

Războiul împotriva terorii nu a însemnat abandonarea scopurilor corporatiste ale acestor neoconservatori; ei au găsit o cale nouă, chiar mai eficientă, de a şi le îndeplini. Desigur aceşti vulturi ai Washingtonului urmăresc să obţină un rol imperial pentru Statele Unite, în lume, şi pentru Israel, în Orientul Mijlociu. Este însă imposibil de separat proiectul militar – războiul interminabil, în plan exterior, şi un stat al securităţii, în plan domestic – de interesele complexului capitalismului dezastrelor, care a construit o industrie multimiliardară bazată pe aceste precepte. Fuziunea scopurilor politice cu cele financiare nu a fost nicăieri mai evidentă decât pe câmpurile de bătălie din Irak.

Partea a şasea

Irak, închiderea cercului

Suprașoc

Unul din riscurile operaţiunilor bazate pe şoc se leagă de posibilitatea apariţiei unor „consecinţe neintenţionate” sau de provocarea unor reacţii neprevăzute. De exemplu, atacarea masivă a infrastructurii, a sistemului de electrificare şi a sistemului economic ale unei naţiuni poate crea greutăţi atât de mari, încât reacţia adversă creată va stimula mai degrabă decât va slăbi voinţa naţională de a lupta a inamicului nostru.

Locotenent-colonel John N. T. Shanahan, „Operaţiunile bazate pe şoc”, *AirSpace Power,* 15 octombrie, 2001

Brutalitatea fizică nemijlocită creează doar resentimente, ostilitate şi intensificarea atitudinii de sfidare... Interogaţii care au avut de suportat durere fizică sunt mai greu de controlat prin alte metode. Efectul produs nu a fost unul de dominare a subiectului, ci de restabilire a maturităţii şi a încrederii lui în sine.

Interogatoriul în contraspionaj, manual CIA, 1963

Capitolul 16

Eradicarea irakului

În căutarea unui „model” pentru Orientul

Mijlociu

Schizofrenicul introvertit sau melancolic poate fi asemuit cu un oraş-cetate care şi-a închis porţile şi refuză să mai aibă legături cu restul lumii... Crearea unei breşe prin bombardarea zidului cetăţii restabileşte relaţiile cu lumea. Din păcate nu putem controla nivelul distrugerilor produse în acest proces.

Andrew M. Wyllie, psihiatru britanic, referindu-se la terapia cu şocuri electrice, 1940[1049]

Am crezut că, în lumea de după 11 septembrie, folosirea prudentă a violenţei poate fi terapeutică.

Richard Cohen, editorialist la *Washington Post,* referindu-se la sprijinul său pentru invadarea Irakului[1050]

Era martie 2004. Eram în Bagdad de mai puţin de trei ore şi lucrurile nu mergeau bine. Mai întâi maşina care trebuia să ne ia de la vama aeroportului nu apăruse, iar eu şi fotograful meu, Andrew Stern, a trebuit să facem autostopul pe ceea ce era deja denumit „cea mai periculoasă şosea din lume”. Când am ajuns la hotel, în aglomeratul cartier Karada, am

[1049] Andrew M. Wyllie, „Convulsion Therapy of the Psychoses”, Journal of Mental Science 86 (martie 1940): 248.

[1050] Richard Cohen, „The Lingo of Vietnam”, Washington Post, 21 noiembrie 2006.

fost întâmpinaţi de Michael Birmingham, un activist pentru pace irlandez care se mutase în Irak înainte de invazie. Îl întrebasem dacă mă poate prezenta câtorva irakieni implicaţi în planurile de privatizare a economiei lor. „Nimănui de aici nu-i pasă de privatizare”, ne-a spus Michael. „Singurul lucru care îi interesează e supravieţuirea.”

A urmat o discuţie aprinsă despre cât e de morală impunerea unei agende politice într-o zonă de război. Michael nu susţinea că irakienii sprijină planurile de privatizare, ci doar că majoritatea oamenilor aveau preocupări mult mai urgente. Erau îngrijoraţi de bombele care explodau în moscheile lor sau de găsirea unui văr care dispăruse în închisoarea Abu Graib, condusă de americani. Se gândeau cum să facă rost de apă de băut şi de spălat pentru a doua zi, nu la posibilitatea ca o companie străină să privatizeze reţeaua de apă potabilă şi să le-o vândă înapoi peste un an. Sarcina unui străin, susţinea el, este să se documenteze asupra realităţii războiului şi a ocupaţiei, nu să decidă care ar trebui să fie priorităţile irakienilor.

Mi-am apărat punctul de vedere cum am putut mai bine, explicându-i că vânzarea acestei ţări către Bechtel şi Exxon Mobil nu era ceva ce inventasem eu, intrase deja în faza incipientă, promovată de trimisul special al Casei Albe în Irak, L. Paul Bremer al III-lea. Luni de zile

urmărisem vânzarea prin licitaţie a proprietăţilor statului irakian la târguri organizate în sălile de bal ale unor hoteluri, evenimente suprarealiste la care intermediari în costume anti-glonţ îi îngrozeau pe oamenii de afaceri cu poveşti despre membre tăiate, în timp ce responsabilii cu comerţul ai SUA dădeau tuturor asigurări că nu este chiar aşa de rău cum pare la televizor. „Cel mai bun moment pentru a investi este când încă mai e sânge pe străzi”, mi-a spus cu toată seriozitatea un delegat la conferinţa „Reconstruirea Irakului 2” din Washington.

Faptul că era greu să găseşti în Bagdad oameni interesaţi să discute despre economie nu era surprinzător. Arhitecţii acestei invazii erau adepţi convinşi ai doctrinei şocului – ştiau că, în timp ce irakienii sunt absorbiţi de problemele urgente de zi cu zi, ţara poate fi vândută discret prin licitaţie şi apoi rezultatul poate fi anunţat ca un fapt împlinit. În ceea ce-i priveşte pe jurnalişti şi activişti, se părea că ne consumăm întreaga atenţie pe spectaculozitatea atacurilor fizice, uitând că cei care au cel mai mult de câştigat nu apar niciodată pe câmpul de luptă. Iar în Irak era destul de câştigat: nu numai rezerve de petrol aflate pe locul trei în lume, ci şi un teritoriu care reprezenta unul din ultimele bastioane în calea edificării unei pieţe globale bazate pe viziunea

lui Friedman asupra unui capitalism de-reglementat. După ce această cruciadă cucerise America Latină, Africa, Europa de Est şi Asia, lumea arabă rămăsese ultima ei frontieră.

În timp ce eu şi Michael dezbăteam toate aceste probleme, Andrew s-a dus să fumeze o ţigară pe balcon. Când a deschis uşa de sticlă am avut senzaţia că tot aerul se scurge din cameră. În faţa ferestrei era o minge de foc ca un râu de lavă, roşu aprins cu pete negre. Ne-am luat pantofii şi am coborât în fugă pe scări, toate cele cinci etaje. Holul era plin de cioburi de sticlă. După colţ, hotelul Mount Lebanon zăcea în ruine, împreună cu o casă de alături, distruse de o bombă de 500 de kilograme, ceea ce, în acel moment, reprezenta cel mai puternic atac de acest gen după sfârşitul războiului.

Andrew a alergat spre ruine cu camera de filmat; eu am încercat să nu fac asta, dar m-am trezit alergând în urma lui. După doar trei ore în Bagdad îmi încălcăm deja singura mea regulă: să nu umblu după bombardamente. Când ne-am întors la hotel toţi reporterii independenţi şi activiştii ONG beau arak şi încercau să-şi controleze adrenalina. Toţi îmi zâmbeau spunându-mi „Bine ai venit în Bagdad!”. Am privit spre Michael şi amândoi am fost de acord, în tăcere, că el avusese dreptate. Ultimul cuvânt îl avusese războiul însuşi: „Bombele, nu jurnaliştii, sunt cele care impun aici agenda”.

Fără nicio îndoială. Nu numai că sug oxigenul în exploziile lor, dar atrag totul: atenţia, compasiunea şi indignarea noastră.

În seara aceea m-am gândit la Claudia Acuña, extraordinara jurnalistă cu care mă întâlnisem în Buenos Aires cu doi ani în urmă şi care îmi dăduse un exemplar al „Scrisorii deschise a unui scriitor către junta limitară” a lui Rodolpho Walsh. Ea mă avertizase că violenţa extremă are capacitatea de a ne împiedica să vedem interesele pe care le serveşte. Într-un fel, acelaşi lucru se întâmplase cu mişcarea anti-război. Explicaţiile noastre pentru declanşarea războiului nu treceau decât rareori de răspunsuri de un singur cuvânt: petrol, Israel, Halliburton. Cei mai mulţi dintre noi alesesem să ne opunem războiului ca act nebunesc al unui preşedinte care se credea rege şi al unui aghiotant britanic care voia să fie de partea învingătorilor. Prezenta destul de puţin interes ideea că războiul era o decizie politică raţională, că arhitecţii invaziei declanşaseră acea violenţă feroce deoarece nu puteau să penetreze economiile închise din Orientul Mijlociu prin mijloace paşnice, că nivelul de teroare era proporţional cu miza aflată în discuţie.

Invadarea Irakului a fost promovată în rândul publicului pe baza fricii faţă de armele de distrugere în masă (ADM), deoarece, aşa cum a

explicat Paul Wolfowitz, ADM erau „singura problemă asupra căreia toată lumea putea cădea de acord”, cu alte cuvinte, era pretextul celui mai mic numitor comun[1051]. Argumentul mai subtil al majorităţii intelectualilor care au susţinut războiul era cel al teoriei „modelului”. Conform celor care promovau această teorie, dintre care mulţi se declarau neoconservatori, terorismul îşi avea originea în mai multe locaţii din lumea arabă şi musulmană: cei care au deturnat avioanele pe 11 septembrie erau din Arabia Saudită, Egipt, Emiratele Arabe Unite şi Liban; Iranul finanţa Hezbollahul; Siria găzduia conducerea Hamasului; Irakul trimitea bani familiilor atentatorilor sinucigaşi palestinieni. Pentru aceşti avocaţi ai războiului care puneau la un loc atentatele împotriva Israelului cu cele împotriva Statelor Unite, ca şi cum nu ar fi existat nicio diferenţă între cele două ţări, asta era suficient pentru a considera întreaga regiune o potenţială pepinieră a terorismului.

Ce anume, se întrebau ei, face ca această parte a lumii să producă terorism? Orbiţi ideologic şi nereuşind să vadă politicile americane sau israeliene ca factori activi, cu atât mai puţin ca provocări, ei identificau adevărata cauză cu altceva: deficitul de

[1051] „Deputy Secretary Wolfowitz Interview with Sam Tannenhaus, Vanity Fair”, stenograma ştirilor, 9 mai 2003, www.defenselink.mil.

democraţie de piaţă liberă al regiunii[1052].[1053]

De vreme ce întreaga lume arabă nu putea fi cucerită dintr-o dată, era nevoie ca o singură ţară să servească drept catalizator. Statele Unite aveau să invadeze acea ţară şi să o transforme, aşa cum se exprimase Thomas Friedman, propovăduitorul cel mai mediatizat al teoriei, într-un „model diferit în inima lumii arab-musulmane", unul care, în timp, să declanşeze o serie de valuri democratice/neoliberale în întreaga regiune. Joshua Muravehik, un intelectual de la American Enterprise Institute, a prevăzut un „tsunami în întreaga lume islamică" în „Teheran şi Bagdad", în timp ce arhiconservatorul Michael Ledeen, consilier al administraţiei Bush, descria obiectivul ca „un război de reunificare a

[1052] Valul pieţei libere a ocolit această regiune din mai multe motive. Cele mai bogate ţări – Kuweit, Arabia Saudită, emiratele – erau atât de pline de bani din petrol încât au reuşit să evite datoria externă şi, astfel, controlul FMI (84% din economia Arabiei Saudite, de exemplu, este controlată de stat). Irakul avea o datorie uriaşă, acumulată în timpul războiului cu Iranul, dar exact la începutul erei globalizării se termina primul război din Golf, iar Irakul era supus unor sancţiuni stricte: nu numai că nu mai era permis „comerţul liber", dar practic nu mai exista niciun fel de comerţ legal.

[1053] Notă de subsol: 2007 Index of Economic Freedom (Washington, DC: Heritage Foundation şi The Wall Street Journal, 2007), 326, www.heritage.org.

lumii”.[10541055]

În cadrul logicii interne a acestei teorii, lupta împotriva terorismului, lărgirea frontierelor capitalismului şi organizarea de alegeri erau amestecate într-un singur proiect unificat. Orientul Mijlociu avea să fie „curăţat” de terorişti şi o uriaşă zonă de liber-schimb avea să fie creată; apoi totul avea să fie pecetluit prin alegeri „în urma faptului împlinit”: un soi de ofertă „trei în unu”. George W. Bush a redus ulterior această agendă la o expresie mai simplă: „răspândirea libertăţii într-o regiune

---

[1054] Ideea că nerespectarea criteriilor democraţiei şi economiei de piaţă ar fi suficientă pentru provocarea unei invazii străine poate părea riscantă, dar există un precedent. Când NATO a bombardat Belgradul în 1999 motivul oficial fuseseră încălcările flagrante ale drepturilor omului de către Slobodan Miloşevici, care îngroziseră întreaga lume. Dar într-o dezvăluire
puţin cunoscută, făcută la mai mulţi ani după războiul din Kosovo, Strobe Talbott ministrul de externe adjunct al preşedintelui Clinton şi negociatorul-şef al Statelor Unite in timpul războiului, a oferit o explicaţie mult mai puţin idealistă. „În timp ce naţiunile din întreaga regiune încercau să-şi reformeze economiile, să atenueze tensiunile etnice şi să dezvolte societatea civilă, Belgradului părea să-i facă plăcere să evolueze constant în direcţia opusă. Nu e de mirare că NATO şi Iugoslavia au sfârşit prin a se confrunta. Rezistenţa Iugoslaviei în faţa tendinţelor majore ale reformelor politice şi economice – mai degrabă decât situaţia albanezilor kosovari – explică cel mai bine războiul declanşat de NATO”. Dezvăluirea a apărut într-o carte din 2005, Collision Course: NATO, Russia and Kosovo, scrisă de John Norris, fostul director de PR al lui Talbott.

[1055] Thomas L. Friedman, „The Long Bomb”, *New York Times,* 2 martie 2003; Joshua Muravehik, „Democracy’s Quiet Victory”, *New York Times,* 19 august 2002; Robert Dreyfuss, „Just the Beginning”, *American Prospect,* 1 aprilie 2003. Notă de subsol: John Norris, *Collision Course: NATO, Russia and Kosovo* (Westport, CT: Praeger, 2005), xxii-xxiii.

tulbure” şi mulţi au considerat-o, în mod greşit, un angajament entuziast faţă de democraţie.[1056] Însă în centrul teoriei modelului era celălalt tip de libertate, cel oferit pentru Chile în anii ’70 şi pentru Rusia în anii ’90: libertatea oferită multinaţionalelor occidentale de a se alimenta din statele proaspăt privatizate. Preşedintele a spus asta foarte clar, la doar opt zile după ce declarase încetarea operaţiunilor de luptă majore în Irak, atunci când a anunţat planurile pentru „crearea unei zone de liber schimb SUA-Orientul Mijlociu, în orizontul unui deceniu”.[1057] Fiica lui Dick Cheney, Liz, o veterană a aventurii terapiei de şoc din URSS, a fost însărcinată cu acest proiect.

Atunci când, după 11 septembrie, ideea de a invada o ţară arabă şi de a o transforma într-un stat-model a început să devină influentă, se vehiculau numele mai multor ţări posibile: Irak, Siria, Egipt şi, preferinţa lui Michael Ledeen, Iran. Însă Irakul avea mai multe atuuri. Pe lângă vastele rezerve de petrol, era şi o bună locaţie centrală pentru bazele militare, după ce Arabia Saudită devenise mai puţin fidelă, iar faptul că Saddam folosise arme chimice împotriva

---

[1056] George W. Bush, „President Discusses Education, Entrepreneurship Home Ownership at Indiana Black Expo”, Indianapolis, Indiana, 14 iulie 2005.

[1057] Edwin Chen şi Maura Reynolds, „Bush Seeks U.S.-Mideast Trade Zone to Bring Peace, Prosperity to Region”, *Los Angeles Times,* 10 mai 2003.

propriului popor îl făcea uşor de urât. Alt factor, adesea trecut cu vederea, era acela că Irakul prezenta avantajul familiarităţii.

Războiul din Golf din 1991 fusese ultima ofensivă terestră majoră, implicând sute de mii de soldaţi, iar în cei 12 ani scurşi de atunci Pentagonul utilizase această luptă ca model pentru cursurile sale, în antrenamente şi în elaborarea de scenarii de război. Un exemplu pentru această teorie a postrăzboiului îl constituie un eseu care a captivat imaginaţia lui Donald Rumsfeld, intitulat *Şoc şi evlavie: Dobândirea unei dominaţii rapide.* Scris în 1996 de un grup de strategi independenţi de la Naţional Defense University, eseul se recomanda ca o doctrină militară universală, dar, de fapt, se referă la reluarea Războiului din Golf. Principalul său autor, comandantul de navă în retragere Harlan Ullman, explica faptul că proiectul a început atunci când generalul Chuck Horner, comandantul forţelor aeriene în invazia din 1991, a fost întrebat care e principala lui nemulţumire legată de lupta cu Saddam Husein. El a răspuns că nu ştia unde „să înfigă acul” în aşa fel încât armata irakiană să se prăbu şească. *„Şoc şi evlavie,* scrie Ullman (care a inventat expresia) – avea menirea să răspundă la această întrebare: dacă Furtuna în Deşert ar putea fi reluată acum, cum am putea învinge în jumătate din timpul respectiv sau

chiar mai puţin şi cu mult mai puţine efective?... Cheia succesului este găsirea punctelor de intrare pentru acele lui Hormer: locurile care, odată ţintite, provoacă prăbuşirea imediată a inamicului”[1058]. Autorii erau convinşi că, dacă armata americană ar fi avut vreodată şansa de a se lupta din nou cu Saddam, ea ar fi fost în poziţia de a găsi mult mai uşor acele „puncte de intrare”, mulţumită noilor tehnologii prin satelit şi descoperirilor în materie de precizie a armamentului, care i-ar fi permis să înfigă „acele” cu o acurateţe fără precedent.

Irakul mai avea un avantaj. În timp ce armata americană visa la reluarea Furtunii în Deşert în condiţiile unui progres tehnologic echivalent cu „diferenţa dintre Atari şi Playstation”, cum s-a exprimat un comentator, capacitatea militară a Irakului decăzuse sub efectul sancţiunilor, fiind practic dezafectată de programul de inspectare[1059] supervizat de Naţiunile Unite. Asta însemna că, în comparaţie cu Iranul sau Siria, Irakul părea locaţia celui mai uşor de câştigat război.

Thomas Friedman a vorbit deschis despre ce însemna alegerea Irakului ca model. „În Irak nu edificăm o naţiune, ci creăm o naţiune”, scria el, ca şi cum a alege o naţiune arabă mare şi

[1058] Harlan Ullman, „’Shock and Awe’ Misunderstood”, *USA Today,* 8 aprilie 2003.
[1059] Peter Johnson, „Media’s War Footing Looks Solid”, LISA *Today,* 17 februarie 2003.

bogată în ţiţei care să fie apoi creată de la zero ar fi fost ceva firesc, chiar „nobil”, în secolul al XXI-lea[1060]. Friedman este unul din mulţii foşti avocaţi ai războiului care între timp au ajuns să susţină că nu prevăzuseră carnajul care urma să vină după invazie. E greu de înţeles cum i-a scăpat acest detaliu. Irakul nu era un loc pustiu pe hartă; era şi rămâne o cultură la fel de veche ca civilizaţia, cu o aprigă atitudine anti-imperialistă, naţionalism arab puternic, credinţe religioase adânc înrădăcinate şi o majoritate a populaţiei masculine cu pregătire militară. Dacă „crearea unei naţiuni” avea să aibă loc în Irak, ce anume ar fi trebuit să se întâmple cu naţiunea care era deja acolo? Presupoziţia nerostită era, de la bun început, aceea că mare parte din ea trebuia să dispară, pentru a elibera terenul necesar marelui experiment, idee care conţinea, în miezul ei, certitudinea unei extraordinare violenţe de tip colonialist.

Cu 30 de ani mai devreme, atunci când contrarevoluţia Şcolii de la Chicago a coborât pentru prima oară din textele de manual în lumea reală, ea încerca de asemenea să eradicheze naţiuni şi să creeze altele noi în locul lor. Ca şi cu Irakul în 2003, în 1973 în Chile s-a încercat crearea unui model pentru întreg acel continent rebel, şi pentru mulţi ani asta s-a şi

[1060] Thomas L. Friedman, „What Were They Thinking”, *New York Times,* 7 octombrie 2005.

întâmplat. Regimurile brutale care implementau ideile Şcolii de la Chicago în anii ’70 au înţeles că, pentru ca noile lor naţiuni idealizate să poată lua naştere în Chile, Argentina, Uruguay sau Brazilia, era necesar ca întregi categorii de oameni şi culturile lor să fie smulse „din rădăcină”.

În ţările care au suferit de pe urma epurărilor politice s-au produs eforturi colective de reconciliere cu acest trecut violent: comisii ale adevărului, excavări ale gropilor comune şi iniţierea proceselor de crime de război. Dar juntele din America Latină nu acţionaseră de unele singure: fuseseră sprijinite, înainte şi după loviturile lor de stat, de Washington, aşa cum s-a dovedit ulterior. De exemplu în 1976, anul loviturii de stat din Argentina, când mii de tineri militanţi au fost răpiţi din casele lor, junta se bucura de sprijin financiar deplin de la Washington. („Dacă sunt lucruri care trebuie făcute, atunci fă-le rapid”, spusese Kissinger.)[1061] În anul acela preşedinte era Gerald Ford, Dick Cheney era şeful său de cabinet, Donald Rumsfeld secretar al apărării, iar asistentul executiv al lui Kissinger era un tânăr ambiţios pe nume Paul Bremer. Aceşti oameni nu au trebuit să facă faţă niciunui proces de restabilire a adevărului şi a dreptăţii

[1061] Departamentul de Stat al SUA, „Memoranda of Conversation”, 10 iunie 1976, desecretizat, www.gwu.edu/-nsarchiv.

pentru rolurile lor în sprijinirea juntelor, continuând să se bucure de cariere lungi şi prospere. Atât de lungi, de fapt, încât trei decenii mai târziu erau încă în poziţia de a implementa un experiment izbitor de similar – chiar dacă mult mai violent – în Irak.

În discursul său inaugural din 2005, George W. Bush a descris anii dintre Războiul Rece şi războiul împotriva terorismului ca „ani de linişte, ani de odihnă – iar apoi a venit o zi de foc”[1062]. Invadarea Irakului a marcat întoarcerea la tehnicile primitive ale cruciadei pieţei libere: utilizarea şocului extrem pentru a elimina şi distruge prin forţă orice obstacol în calea edificării de state corporatiste model, libere de orice îngerinţă.

Ewen Cameron, psihiatrul finanţat de CIA care a încercat să îşi „decodeze” pacienţii făcându-i să regreseze în stadiul infantil, crezuse că un mic şoc era bun în acest scop, însă şi mai bune erau cele puternice. Bombarda creiere cu orice îi trecea prin cap – electricitate, halucinogeni, privare senzorială, suprasolicitare senzorială – orice putea să şteargă ceea ce exista şi să-i ofere o *tabula rasa* pe care să imprime noi gânduri, noi modele. La fel a fost şi strategia de invadare şi ocupare a Irakului, la o scară mult mai mare. Arhitecţii războiului au trecut în revistă întregul arsenal al tacticilor de şoc şi s-

[1062] George W. Bush, discurs ţinut la inaugurare, 20 ianuarie 2005.

au hotărât să le adopte pe toate: bombardamente de tip blietzkrieg completate cu operaţiuni psihilogice elaborate, urmate de cel mai rapid şi amplu program de terapie de şoc politică şi economică încercat vreodată, sprijinit, în cazul în care ar fi existat opoziţie, de arestarea celor care s-ar fi opus şi supunerea lor la abuzuri „fără mănuşi”.

Analizele războiului din Irak concluzionează adesea că invazia a fost un succes, dar ocupaţia a fost un eşec. Ceea ce ignoră această evaluare este faptul că invadarea şi ocupaţia erau două părţi ale unei strategii unice: bombardamentele preliminare erau menite să elibereze terenul pe care să fie edificată naţiunea model.

Războiul ca tortură în masă

Pentru strategii invaziei Irakului din 2003 răspunsul la întrebarea „unde să înfigem acul” pare să fi fost: peste tot. În timpul Războiului din Golf din 1991 aproximativ 300 de rachete balistice Tomahawk au fost lansate în decursul a cinci săptămâni. În 2003 au fost trase peste 380 într-o singură zi. Între 20 martie şi 2 mai, săptămânile de „confruntări majore”, armata americană a aruncat peste 30.000 de bombe asupra Irakului, precum şi 20.000 de rachete balistice de mare precizie, 67% din numărul

total produs vreodată[1063].

„Mi-e atât de frică”, spunea Yasmine Musa, o mamă cu trei copii din Bagdad în timpul bombardamentelor. „Nu trece un minut fără să aud şi să simt cum cade o bombă undeva. Nu cred că există un singur metru în tot Irakul care să fie în siguranţă.”[1064] Asta însemna că *Şoc şi evlavie* îşi îndeplinea menirea. Sfidând pe faţă legile de război care interzic atacurile nediscriminate, *Şoc şi evlavie* este o doctrină militară care se mândreşte cu faptul că nu ţinteşte doar forţele militare ale inamicului, ci, aşa cum subliniază autorii, „societatea întreagă”; frica în masă este o parte esenţială a acestei strategii.

Alt element care singularizează *Şoc şi evlavie* este conştientizarea acută a războiului ca emisiune de ştiri, una care se adresează simultan mai multor publicuri: inamicul, americanii de acasă şi oricine altcineva ar avea de gând să creeze probleme. „Când imaginile efectelor acestor atacuri sunt difuzate în timp real, în lumea întreagă, de către CNN, impactul pozitiv asupra sprijinului pentru coaliţie şi a celui negativ asupra sprijinului potenţial acordat

---

[1063] Norman Friedman, *Desert Victory: The War for Kuwait* (Annapolis MD: Naval Institute Press, 1991), 185; Michael R. Gordon şi Bernard E. Trainor, *Cobra II: The Inside Story of the Invasion and Occupation of Iraq* (New York, Pantheon Books, 2006), 551.

[1064] Anthony Shadid, *Night Draws Near: Iraq’s People in the Shadow of America’s War* (New York: Henry Holt, 2005), spalt, 95. Citat oferit cu permisia autorului.

inamicului pot fi decisive", susţine manualul *Şoc şi evlavie*.[1065] De la bun început invazia a fost concepută ca un mesaj adresat de Washington lumii, rostit în limbajul mingilor de foc, al exploziilor asurzitoare şi al cutremurelor care distrug oraşe. În *Doctrina lui unu la sută,* Ron Suskind explică faptul că pentru Rumsfeld şi Cheney „primul impuls pentru invadarea Irakului" a fost dorinţa „de a crea un model demonstrativ care să ghideze comportamentul oricui ar avea curajul să dobândească arme de distrugere în masă sau să sfideze în orice fel autoritatea Statelor Unite". Mai degrabă decât un război strategic, era un „experiment global în behaviorism"[1066].

Războiul este întotdeauna şi un spectacol, şi o formă de comunicare în masă, dar experienţa în tehnologie şi mass-media dobândită de Rumsfeld în lumea afacerilor a plasat marketingul fricii în miezul doctrinei militare americane. În timpul Războiului Rece frica de un atac nuclear era în miezul strategiei de descurajare, dar ideea era ca rachetele nucleare să rămână în silozurile lor. Atacul acesta era

---

[1065] Războiul din Golf din 1991 a fost prima bătălie a CNN-ului, dar, din cauză că ideea transmisiei în direct 24 de ore din 24 era încă tânără, armata nu o încorporase încă pe deplin în strategia ei de război.

[1066] Harlan K. Ullman şi James Wade, *Shock and Awe: Achieving Rapid Dominance* (Washington DC.,: NDU Press Book, 1996), 55; Ron Suskind: *The One Percent Doctrine: Deep Inside America's Pursuit of its Enemies Since 9/11* (New York: Simon Shuster, 2006), 123, 214.

diferit: războiul lui Rumsfeld avea să folosească orice, în afară de bomba nucleară, pentru a monta un spectacol care să bombardeze simţurile, să manipuleze emoţiile şi să transmită mesaje durabile, cu ţinte atent alese pentru valoarea lor simbolică şi impactul lor parcă predestinat pentru televiziune. În felul acesta teoria despre război a lui Rumsfeld, parte din proiectul „transformării”, avea mult mai puţine în comun cu strategiile de luptă „faţă în faţă” ale generalilor, care îl ţineau tot timpul în loc, şi mult mai multe în comun cu teroriştii cărora Rumsfeld le declarase război permanent. Teroriştii nu încearcă să învingă prin confruntare directă; încearcă să strivească moralul public prin imagini de televiziune spectaculoase care expun simultan vulnerabilitatea inamicului lor şi disponibilitatea lor pentru cruzime. Aceasta era teoria din spatele atacurilor din 11 septembrie, aşa cum era şi teoria din spatele invadării Irakului.

Şoc şi evlavie este prezentată adesea ca o simplă strategie de copleşire a puterii de foc a inamicului, dar autorii doctrinei văd în ea mult mai mult decât atât: ei susţin că e un plan sofisticat de acţiune psihologică destinat „în mod direct voinţei publice de a rezista a adversarului”. Uneltele sunt cele cunoscute din altă ramură a complexului militar american: privarea şi suprasolicitarea senzorială, menite

să producă dezorientare şi retragere. Cu ecouri clare din manualul de interogatoriu al CIA, *Şoc şi evlavie* declară că „În cuvinte mai simple, prin Dominaţia Rapidă se va obţine controlul asupra mediului şi paralizarea sau suprasolicitarea percepţiilor şi a înţelegerii faptelor de către adversar”. Obiectivul este „aducerea adversarului în stare de impotenţă totală”. Aceasta implică strategii de tipul „manipulării în timp real a simţurilor şi a mesajelor... a «deschide şi închide», literal vorbind, «lumina» care permite unui agresor potenţial să vadă şi să evalueze condiţiile şi evenimentele referitoare la forţele sale şi, în cele din urmă, la societatea sa”, precum şi de „a priva inamicul de posibilitatea de a comunica, de a observa”[1067]. Ţara Irak a fost supusă acestui experiment de tortură în masă timp de luni de zile, procesul începând cu mult înainte de căderea primelor bombe.

A băga frica în oase

Când cetăţeanul canadian Maher Arar a fost reţinut de agenţii americani pe aeroportul JFK şi dus în Siria, în 2002, interogatorii au folosit metode de tortură testate. „M-au aşezat pe un scaun şi unul dintre bărbaţi a început să-mi pună întrebări... Dacă nu răspundeam suficient

[1067] Ullman şi Wade, *Shock and Awe,* xxv, 17, 23, 29.

de repede arăta spre un scaun metalic din colţ şi mă întreba «Vrei să ajungi pe ăla?»... Eram îngrozit, nu vroiam să fiu torturat. Eram în stare să spun orice ca să evit tortura."[1068] Tehnica aplicată lui Arar este cunoscută ca „arătarea instrumentelor" sau, în argoul militar american, „băgat frica în oase". Torţionarii ştiu că una din cele mai puternice arme este propria imaginaţie a prizonierului; adesea simpla arătare a înspăimântătoarelor instrumente este mai eficientă decât folosirea lor.

Pe măsură ce se apropia ziua invadării Irakului, canalele mass-media americane au fost înregimentate de către Pentagon să „bage frica în oase" Irakului. „I se spune «Ziua A»", începea un reportaj difuzat de CBS cu două luni înainte de începerea războiului. „ «A» vine de la lovituri aeriene[1069] atât de devastatoare încât vor anula capacitatea sau dorinţa soldaţilor lui Saddam de a lupta". Telespectatorilor le era prezentat Harlan Ullman, unul dintre autorii lucrării *Şoc şi evlavie,* care explica faptul că „există acest efect simultan, asemănător mai degrabă celui al bombelor nucleare de la Hiroshima, care nu are nevoie de zile sau săptămâni, ci doar de minute". Reporterul, Dan Rather, şi-a terminat transmisia cu precizarea: „Vă asigurăm că acest

---

[1068] Maher Arar, „'I Am Not a Terrorist – I Am Not a Member of Al-Qaida'", *Vancouver Sun,* 5 noiembrie 2003.
[1069] În orig. aerstrikes (n. t.).

reportaj nu conţine nicio informaţie despre care Departamentului Apărării să considere că i-ar putea ajuta pe militarii irakieni”[1070]. Ar fi putut să meargă şi mai departe: reportajul, ca multe altele din acea perioadă, era o parte esenţială a strategiei Departamentului Apărării: să bage frica în oase.

Irakienii, care au prins terifiantele reportaje pe antene de satelit de contrabandă sau au aflat de el din conversaţii telefonice cu rudele din străinătate, au petrecut luni de zile imaginându-şi ororile *Şocului şi evlaviei.*

Expresia însăşi a devenit o armă psihologică puternică. Avea să fie mai rău decât în 1991? Dacă americanii chiar credeau că Saddam are ADM, vor lansa un atac nuclear?

Un răspuns a fost oferit cu o săptămână înaintea invaziei. Pentagonul a invitat jurnaliştii militari de la Washington într-o deplasare specială pe teren, la Baza Aeriană de la Eglin, din Florida, să asiste la testarea MOAB, acronimul oficial pentru Bombardamentul Aerian Extrem[1071], dar căruia toţi militarii îi spun „Mama Tuturor Bombelor”[1072]. Cu cele 11 tone ale ei, este cea mai mare armă non-nucleară produsă vreodată, capabilă să creeze, aşa cum spunea Jamie Meintyre de la CNN, „un nor în

[1070] „Iraq Faces Massive U.S. Missile Barrage”, ştirile CBS, 24 ianuarie 2003.
[1071] În orig. Massive Ordnance Air Blast (n. t.).
[1072] În orig. Mother of All Bombs (n. t.).

formă de ciupercă de 5.000 de metri, care seamănă şi dă senzaţia de armă nucleară”[1073].

În relatarea sa Meintyre spunea că, şi dacă nu ar fi folosită vreodată, simpla existenţă a bombei „reprezintă o lovitură psihologică”, o recunoaştere implicită a rolului jucat de el însuşi în administrarea acestei lovituri. Ca şi prizonierilor din celulele de interogatoriu, irakienilor li se arătau instrumentele. „Obiectivul este de a prezenta atât de clar şi de evident forţa coaliţiei încât aceasta să-i descurajeze pe soldaţii irakieni să mai lupte”, explica Rumsfeld în aceeaşi emisiune.[1074]

Când a început războiul, rezidenţii din Bagdad erau supuşi unei privări senzoriale pe scară largă. Una câte una, categoriile de senzaţii primite de oraş au fost eliminate; prima oară au fost blocate urechile.

În noaptea de 28 martie 2003, în timp ce trupele americane se apropiau de Bagdad, Ministerul Comunicaţiilor a fost bombardat şi incendiat, împreună cu patru centrale telefonice din Bagdad, cu ajutorul bombelor imense anti-buncăr, întrerupând milioane de linii telefonice din oraş. Atacarea centralelor telefonice – 12 în total – a continuat până când, în 2 aprilie, de-

[1073] „U.S. Test Massive Bomb”, *CNN: Wolf Blitzer Reports,* 11 martie 2003.
[1074] Ibid.

abia dacă mai funcţiona vreun telefon în Bagdad[10751076]. În timpul aceluiaşi atac televiziunea şi radioul au fost de asemenea lovite, împiedicând familiile din Bagdad care se ascundeau în casele lor să prindă chiar şi un slab semnal cu ştiri despre ceea ce se întâmpla în oraş.

Mulţi irakieni au spus că distrugerea reţelei telefonice a fost cea mai chinuitoare parte a atacului, din punct de vedere psihologic. A asculta şi a simţi cum bombele explodează peste tot, fără a avea posibilitatea de a suna la câteva străzi distanţă pentru a afla dacă cei dragi sunt în viaţă sau de a linişti rudele din străinătate, a însemnat o adevărată tortură. Jurnaliştii aflaţi în Bagdad erau asediaţi de localnici disperaţi care îi implorau să-i lase să vorbească puţin la telefoanele lor conectate la satelit sau le dădeau bileţele cu numere de

---

[1075] Motivul oficial pentru anihilarea totală a sistemului de telefonie al Bagdadului a fost eliminarea posibilităţii ca Saddam să comunice cu comandourile lui de elită. După război, însă, interogatorii americani au desfăşurat numeroase „interviuri" cu prizonieri irakieni de rang înalt şi au descoperit că de ani de zile Saddam fusese convins că spionii ascultă convorbirile lui telefonice şi, din această cauză, folosise telefonul doar de două ori în ultimii ani. Ca de obicei, informaţiile de încredere ale spionajului nu erau necesare; existau destui bani pregătiţi pentru ca Bechtel să construiască o nouă reţea.

[1076] Rajiv Chandrasekaran şi Peter Baker, „Allies Struggle for Supply Lines", *Washington Post,* 30 martie 2003; John Lee Anderson, *The Fall of Baghdad* (New York: Penguin Press, 2004), 199; Gordon şi Trainor, *Cobra II,* 465. Notă de subsol: Charles Duelfer, *Comprehensive Report of the Special Advisor to the DCI on Iraq's WMD,* vol. 1, 30 septembrie 2004, 11, www.cia.gov.

telefon şi rugăminţi să sune un frate sau un unchi din Londra sau Baltimore. „Spuneţi-i că totul e în regulă. Spuneţi-i că mama şi tatăl lui sunt bine. Salutaţi-l din partea mea. Spuneţi-i să nu-şi facă griji.”[1077] La acel moment farmaciile din Bagdad nu mai aveau deloc somnifere şi antidepresive, iar în oraş nu se mai găsea o singură pastilă de Valium.

Apoi au urmat ochii. „Nicio explozie nu se auzea, nicio modificare perceptibilă nu se produsese în bombardamentele de seară, dar într-o clipă un întreg oraş de 5 milioane de locuitori a fost scufundat într-o îngrozitoare noapte fără sfârşit”, relata *The Guardian* pe 4 aprilie[1078]. Prinşi în casele lor, locuitorii Bagdadului nu puteau vorbi cu ceilalţi şi nu-i puteau auzi, nu puteau vedea afară. Ca un prizonier din închisorile secrete ale CIA, întregul oraş era încătuşat şi încagulat. Apoi a fost dezbrăcat.

Obiectele confortului

În interogarea agresivă, primul stadiu în supunerea prizonierilor este cel al dezbrăcării lor de haine şi orice alte obiecte care au puterea să le evoce propriul eu: obiecte cu o puternică

[1077] Shadid, *Night Draws Near,* 71.

[1078] Suzanne Goldberg, „War in the Gulf: În an Instant We Were Plunged into Endless Night”, *The Guardian* (Londra), 4 aprilie 2003.

încărcătură afectivă. Obiecte care au o valoare specială pentru un prizonier, cum ar fi Coranul sau o fotografie îndrăgită, sunt tratate adesea cu dispreţ făţiş. Mesajul este „Eşti un nimeni, eşti ce vrem noi să fii”: esenţa dezumanizării. Irakienii au trăit acest proces de anihilare împreună, privind cum cele mai importante instituţii le sunt profanate, iar istoria le este încărcată în camioane şi luată. Bombardamentele au rănit grav Irakul, dar jaful necontrolat comis de trupele de ocupaţie a fost cel care a făcut cel mai mult pentru distrugerea inimii acestei ţări.

„Sutele de hoţi care spărgeau ceramică antică, goleau vitrine şi băgau în buzunare aur şi alte antichităţi de la Muzeul Naţional al Irakului nu au jefuit nimic altceva decât mărturiile primei societăţi umane”, relata *Los Angeles Times.* „Au dispărut 80% din cele 170.000 de obiecte nepreţuite ale muzeului”[1079]. Biblioteca naţională, care conţinea exemplare ale fiecărei cărţi şi teze de doctorat publicate vreodată în Irak, era o ruină înnegrită de fum. Coranuri cu miniaturi, vechi de o mie de ani, au dispărut de la Ministerul Afacerilor Religioase, din care rămăsese doar o ruină arsă. „Moştenirea noastră naţională este pierdută”, declara un profesor de liceu din Bagdad.[1080] Un comerciant local spunea despre muzeu că „Era

[1079] „Restoring a Treasured Past”, *Los Angeles Times,* 17 aprilie 2003.

sufletul Irakului. Dacă muzeul nu-şi recuperează comorile jefuite va fi ca şi cum o parte a sufletului meu a fost furată.” Meguire Gibson, arheolog la Universitatea din Chicago, spunea că „seamănă destul de mult cu o lobotomie. Memoria profundă a unei întregi culturi, care a existat continuu timp de mii de ani, a fost înlăturată”[1081].

Mulţumită în principal clericilor care, în mijlocul jafului, au organizat misiuni de salvare, o parte a artefactelor a fost recuperată. Dar mulţi irakieni erau şi încă sunt convinşi că lobotomizarea memoriei a fost intenţionată, ca parte a planului Washingtonului de a exciza naţiunea puternică, înrădăcinată care exista şi de a o înlocui cu propriul model. „Bagdadul este mama culturii arabe”, declara bătrânul de 70 de ani Ahmed Abdullah pentru *Washington Post,* „iar ei vor să ne şteargă de pe faţa pământului cultura”[1082].

Aşa cum strategii războiului s-au grăbit să arate, jaful a fost comis de irakieni, nu de trupele străine. Şi este adevărat că Rumsfeld nu a plănuit ca Irakul să fie jefuit, dar nici nu a luat măsuri pentru a preveni acest lucru sau pentru

---

[1080] Charles J. Hanley, „Looters Ransack Iraq’s Naţional Library”, Associated Press, 15 aprilie 2003.

[1081] Michael D. Lemonick, „Lost to the Ages”, *Time,* 28 aprilie 2003; Louise Witt, „The End of Civilization”, *Salon,* 17 aprilie 2003, www.salon.com.

[1082] Thomas E. Ricks şi Anthony Shadid, „A Tale of Two Baghdads”, *Washington Post, 2* iunie 2003.

a-i pune capăt, odată ce începuse. Acestea sunt eşecuri care nu pot fi considerate simple neglijenţe.

În timpul Războiului din Golf din 1991,13 muzee irakiene au fost atacate de hoţi, astfel că existau toate motivele pentru a crede că sărăcia, furia faţă de fostul regim şi atmosfera generală de haos îi vor îndemna pe unii irakieni să reacţioneze în acelaşi fel (mai ales ţinând cont că Saddam golise închisorile cu câteva luni înainte). Pentagonul fusese avertizat de unii arheologi de renume că trebuie să aibă o strategie de protejare drastică a muzeurilor şi bibliotecilor înaintea atacului, iar o circulară din 26 martie a Pentagonului către conducerea coaliţiei enumera, „în ordinea importanţei, 16 de situri din Bagdad a căror protejare era vitală”. Al doilea pe listă era muzeul. Alte avertismente îl îndemnau pe Rumsfeld să trimită un contingent internaţional de poliţie împreună cu trupele, pentru a menţine ordinea publică, o altă sugestie care a fost ignorată.[1083]

Chiar şi fără poliţie, însă, existau destui soldaţi americani în Bagdad încât câţiva să poată fi postaţi la siturile culturale importante, dar nu au fost trimişi. Există numeroase relatări despre soldaţi americani care stăteau lângă vehiculele lor blindate, privind cum trec pe lângă ei

[1083] Thomas Rich, „And Now: ’Operation Iraqi Looting’”, New York Times, 27 aprilie 2003.

camioane cu obiecte prădate, o prelungire a indiferenţei de tip „se mai întâmplă” a lui Rumsfeld. Unele unităţi au avut iniţiativa de a opri jaful, dar în alte cazuri soldaţii mai degrabă i s-au alăturat. Aeroportul Internaţional din Bagdad a fost complet vandalizat de soldaţi care, potrivit revistei *Time,* au sfărâmat mobila şi apoi au trecut la avioanele civile de pe piste: „Soldaţii americani care căutau locuri confortabile şi suveniruri au distrus multe din dotările avioanelor, au tăiat scaune, au avariat echipamentele de zbor şi au spart toate parbrizele”. Au rezultat pagube în valoare de 100 de milioane de dolari pentru compania naţională aeriană a Irakului, care avea să fie unul dintre primele active vândute printr-o licitaţie timpurie şi controversată[1084].

Doi oameni care au jucat un rol vital în ocupaţie au oferit între timp unele explicaţii pentru faptul că oficialii manifestau atât de puţin interes pentru oprirea jafului: Peter Mepherson, consilierul-şef pe probleme economice al lui Paul Bremer, şi John Agresto, însărcinat cu refacerea învăţământului superior în timpul ocupaţiei. Mepherson a declarat că nu l-a deranjat atunci când a văzut cum irakienii iau proprietăţi ale statului: maşini, autobuze,

[1084] Donald H. Rumsfeld, „DoD News Briefing-Secretary Rumsfeld and Gen. Myers”, 11 aprilie 2003, www.defenselink.mil; Simon Robinson, „Grounding Planes the Wrong Way”, *Time,* 14 iulie 2003.

dotări ale ministerelor. Sarcina lui, ca şef al experţilor în terapia de şoc a economiei irakiene, era să reducă drastic ponderea statului şi să îi vândă proprietăţile, ceea ce însemna că jefuitorii îi dădeau de fapt o mână de ajutor. „M-am gândit că privatizarea care are loc atunci când cineva preia un vehicul al statului sau începe să folosească un camion care aparţinuse statului era perfect în regulă”, a spus el. Birocrat veteran al administraţiei Reagan şi adept convins al teoriilor economice ale Şcolii de la Chicago, Mepherson a numit jaful o formă de „diminuare” a sectorului public.[10851086]

Colegul său, John Agresto, vedea şi el partea pozitivă a lucrurilor, în timp ce privea jefuirea Bagdadului la televizor. El considera că sarcina lui – „o aventură care nu va mai trebui repetată” – este de a reface sistemul universitar irakian de la zero. În acest context, prădarea universităţilor şi a ministerului educaţiei era, a explicat el, „şansa pentru un nou început”, o şansă de a oferi universităţilor irakiene „cele mai bune şi moderne dotări”. Dacă misiunea era aceea de „a crea o naţiune”, aşa cum este evident că mulţi considerau, atunci tot ce

---

[1085] E o interpretare care pune într-o nouă lumină felul în care Halliburton i-a supratăxat pe contribuabilii americani, iar Pentagonul le-a permis s-o facă – poate că Departamentul Apărării considera milioanele lipsă nu hoţie, ci diminuare, parte a campaniei de reducere a birocraţiei şi încurajare a sectorului privat.

[1086] Rajiv Chandrasekaran, *Imperial Life in the Emerald City: Inside Iraq’s Green Zone* (New York: Alfred A. Knopf, 2006), 119–20.

rămânea din vechea ţară nu putea fi decât un obstacol. Agresto era fostul preşedinte al universităţii St. John din New Mexico, specializată în studii clasice. El a explicat că, deşi nu ştia nimic despre Irak, se abţinuse să citească orice carte despre această ţară înainte, astfel încât să ajungă acolo „cu o minte cât se poate de deschisă”[1087]. Ca şi universităţile din Irak, Agresto era o *tabula rasa.*

Dacă Agresto ar fi citit câte ceva poate că s-ar fi gândit de două ori înainte să şteargă totul şi să o ia de la capăt. Ar fi putut afla, spre exemplu, că înainte ca sancţiunile să sugrume Irakul, această ţară avea cel mai bun sistem de educaţie din regiune, cu cea mai înaltă rată a alfabetizării din lumea arabă: în 1985, 89% dintre irakieni ştiau să citească. În schimb, 46% din populaţia statului natal al lui Agresto, New Mexico, este practic analfabetă, iar 20% sunt incapabili să facă „operaţii matematice simple prin care să determine suma de pe o chitanţă de la magazin”[10881089]. Şi totuşi, Agresto era atât

---

[1087] Ibid., 165–66.

[1088] Când Agresto a eşuat lamentabil în încercarea lui de reclădire a sistemului universitar irakian, părăsind ţara fără să-şi fi îndeplinit sarcina, şi-a reconsiderat entuziasmul său anterior în faţa jafului, descriindu-se ca un „neoconservator agresat de realitate”. Aceasta şi alte detalii provin din interesanta relatare a lui Rajiv Chandrasekaran despre Zona Verde, Imperial Life in the Emerald City.

[1089] World Bank, *World Development Report 1990* (Oxford: World Bank, 1990), 178–79; New Mexico Coalition for Literacy, New Mexico Literacy Profile, programele 2005–2006, www.nmel.org. Notă de subsol: Chandrasekaran, *Imperial Life in the Emerald City,* 5.

de convins de superioritatea sistemului american încât părea incapabil să ia în considerare posibilitatea ca irakienii să vrea să îşi salveze şi protejeze propria cultură şi să resimtă distrugerea ei ca pe o pierdere devastatoare.

Această orbire neocolonialistă este o temă recurentă în războiul împotriva terorismului. La închisoarea americană din Guantanamo Bay există o cameră cunoscută sub denumirea de „căsuţa dragostei”. Deţinuţii sunt duşi acolo după ce aceia care i-au capturat au decis că nu sunt luptători inamici şi urmează să fie eliberaţi în curând. În căsuţa dragostei prizonierilor li se permite să se uite la filme de Hollywood şi sunt îmbiaţi cu fast-food american. Lui Asif Iqbal, unul dintre cei trei deţinuţi britanici cunoscuţi ca „Cei trei din Tipton” i s-a permis să primească acolo câteva vizite, înainte ca el şi cei doi prieteni ai lui să fie trimişi acasă. „Puteam să ne uităm la DVD-uri, să mâncăm de la McDonald’s şi Pizza Hut şi să ne relaxăm. În zona aceea nu eram încătuşaţi... Habar n-aveam de ce se poartă aşa cu noi. În restul săptămânii stăteam în carcere, ca de obicei... O dată Lesley [un angajat FBI] ne-a adus Pringles, îngheţată şi ciocolate, asta era în ultima duminică înainte să ne întoarcem în Anglia”. Prietenul său Rhuhel Ahmed presupunea că tratamentul special „se datora faptului că ştiau că ne făcuseră mult rău

şi că ne torturaseră timp de doi ani şi jumătate şi sperau să uităm”[1090].

Ahmed şi Iqbal fuseseră ridicaţi în timp ce vizitau Afganistanul, în drum spre o nuntă. Fuseseră bătuţi cu sălbăticie, injectaţi cu droguri necunoscute, ţinuţi ore întregi în poziţii dureroase, bărbieriţi forţat şi lipsiţi de orice drepturi legale timp de 29 de luni.[1091] Şi totuşi, ar fi trebuit, puşi în faţa unei cutii apetisante de Pringles, să „uite”. Cam ăsta era planul.

E greu de crezut, dar, pe de altă parte, cam asta era, în mare, strategia Washingtonului pentru Irak: să şocheze şi să terorizeze întreaga ţară, să distrugă în mod deliberat infrastructura, să nu facă nimic în timp ce cultura şi istoria erau prădate, apoi să se revanşeze cu ajutorul unei cantităţi nelimitate de aparate electrocasnice ieftine şi fast-food importate. Acest ciclu al anihilării şi înlocuirii unei culturi nu a fost unul teoretic în Irak; s-a întâmplat pe parcursul a câtorva săptămâni.

Paul Bremer, numit de Bush şef al autorităţii de ocupaţie din Irak, admite că atunci când a ajuns prima oară în Bagdad jaful era încă în toi şi ordinea era departe de a fi fost restabilită. „În timp ce veneam cu maşina de la aeroport, Bagdadul era literalmente în flăcări... Pe străzi

---

[1090] Shafiq Rasul, Asif Iqbal şi Rhuhel Ahmed, *Composite Statement: Detention în Afghanistan and Guantanamo Bay* (New York: Center for Constitutional Rights, 26 iulie, 2004), 96, 99, www.ccr-ny.org.
[1091] Ibid., 9, 10, 21, 26, 72.

nu era trafic deloc; nicio activitate economică; nu era un singur poliţist la datorie, nicăieri”. Şi totuşi soluţia lui pentru această criză a fost să deschidă imediat graniţele ţării pentru importuri absolut nerestricţionate: nicio taxă, niciun impozit, niciun control. La două săptămâni de la sosirea sa în Bagdad, Bremer declara că Irakul este „deschis pentru business”[1092]. Irakul se transformase, peste noapte, din una dintre cele mai izolate ţări din lume, inaccesibilă celor mai elementare forme de comerţ din cauza sancţiunilor stricte ale ONU, în cea mai deschisă piaţă de desfacere.

În timp ce camionetele jefuitorilor încă treceau graniţa spre cumpărătorii din Iordania, Siria şi Iran, din direcţia opusă veneau convoaie de camioane pline de televizoare chinezeşti, DVD-uri de la Hollywood şi antene de satelit iordaniene, gata să fie descărcate pe trotuarele cartierului Karada din Bagdad. În timp ce o cultură era incendiată şi dezmembrată pentru piese, o alta venea ca un torent, preambalată şi gata să o înlocuiască.

Una din companiile pregătite, care aşteptau să devină poarta de intrare a acestui experiment al capitalismului de frontieră, era New Bridge Strategies, creată de Joe Allbaugh,

[1092] John F. Burns, „Looking Beyond His Critics, Bremer Sees Reason for Both Hope and Caution”, New *York Times,* 29 iunie 2004; Steve Kirby, „Bremer Says Iraq Open for Business”, Agence France-Presse, 25 mai 2003.

fostul şef FEMA numit de Bush. El promitea să îşi utilizeze conexiunile politice de nivel înalt pentru a ajuta multinaţionalele americane să pună mâna pe o parte din afacerile din Irak. „Obţinerea drepturilor de distribuire a produselor ProcterGamble va fi o mină de aur”, spunea entuziast unul din acţionarii companiei. „Un 7-Eleven bine aprovizionat va scoate din joc 30 de magazine irakiene; un Wal-Mart va putea cuceri întreaga ţară”.[1093]

Ca şi căsuţa dragostei de la Guantanamo, Irakul întreg avea să fie cumpărat cu Pringles şi cultură pop; asta, cel puţin, era ideea administraţiei Bush de plan post-război.

Capitolul 17

Reacţia ideologică adversă
Un dezastru cat se poate de capitalist

În lume sunt o grămadă de probleme, iar cineva trebuie să le rezolve.

Condoleezza Rice, septembrie 2002, despre necesitatea invadării Irakului[1094]

[1093] Thomas B. Edsall and Juliet Eilperin, „Lobbyists Set Sights on Money-Making Opportunities în Iraq”, *Washington Post, 2* octombrie 2003.

[1094] Potrivit afirmaţiilor lui Jeffrey Goldberg, Rice a făcut acest comentariu la un dineu, într-un restaurant din Georgetown. El scrie că, „Remarca i-a înmărmurit pe ceilalţi invitaţi. [Brent] Scowcroft, aşa cum le-a spus ulterior prietenilor, a fost consternat de «tonul evanghelic» adoptat de Rice.” Jeffrey Goldberg, „Breaking Ranks”,

Capacitatea lui Bush de a imagina un Orient Mijlociu diferit ar putea de fapt să aibă legătură cu cunoştinţele lui relativ reduse despre această regiune. Dacă ar fi călătorit în Orientul Mijlociu şi ar fi văzut multele lui disfuncţiuni, poate că asta l-ar fi descurajat. Lipsit de percepţia realităţilor de zi cu zi, Bush a rămas cu o viziune despre cum ar putea arăta această regiune.

Fareed Zakaria, editorialist *Newsweek*[1095]

Iar cel care şedea pe tron a spus „Iată, Eu fac toate lucrurile noi". Şi a mai spus „Scrie, pentru că aceste cuvinte sunt demne de încredere şi adevărate".

Apocalipsa, 21–5

Războiul din Irak a intrat în faza reducerii pierderilor de atât de mult timp, încât e uşor să uiţi viziunea iniţială a modului în care ar fi trebuit să meargă lucrurile. Dar a existat o viziune, una clar exprimată la o conferinţă organizată de Departamentul de Stat al SUA în Bagdad, în primele luni ale ocupaţiei. La întrunire participau 14 oameni politici de rang înalt din Rusia şi Europa de Est – un ansamblu de miniştri de finanţe, şefi de bănci centrale şi

---

The New Yorker, 31 octombrie 2005.

[1095] Farced Zakaria, „What Bush Got Right", *Newsweek,* 14 martie 2005.

foşti viceprim-miniştri. Aterizaseră pe Aeroportul Internaţional din Bagdad în septembrie 2003, dotaţi cu căşti militare şi veste anti-glonţ, apoi fuseseră transportaţi rapid în Zona Verde, oraşul-cetate din interiorul oraşului, care adăpostea administraţia americană a Irakului, Autoritatea Provizorie a Coaliţiei (APE), iar acum adăposteşte ambasada americană. Înăuntrul centrului de conferinţe al lui Saddam, oaspeţii de rang înalt au oferit unui mic grup de irakieni influenţi lecţii despre transformarea capitalistă.

Unul dintre vorbitorii principali a fost Marek Belka, fostul ministru de finanţe polonez de dreapta, care a lucrat în Irak câteva luni, în subordinea lui Paul Bremer. Conforma unui raport oficial asupra întrunirii întocmit de Departamentul de Stat, Belka a insistat în faţa irakienilor asupra faptului că trebuie să profite de acest moment de haos pentru a promova politici care „vor lăsa mulţi oameni fără slujbe”. Prima lecţie a Poloniei, a spus Belka, este aceea că „firmele ineficiente de stat trebuie vândute imediat, fără a încerca salvarea lor cu fonduri publice”. (A uitat însă să menţioneze că presiunile populare obligaseră Solidaritatea să-şi abandoneze planurile de privatizare rapidă, salvând Polonia de la o catastrofă de tip rusesc.) A doua lecţie a fost încă şi mai îndrăzneaţă. Trecuseră cinci luni de la căderea Bagdadului, iar Irakul era în plină criză umanitară. Şomajul

ajunsese la 67%, malnutriţia creştea rapid, iar singurul lucru care prevenea foametea era faptul că familiile irakiene primeau mâncare subvenţionată de stat şi alte bunuri vitale, aşa cum se întâmplase şi în timpul programului „Petrol contra hrană" administrat de ONU din timpul sancţiunilor. Puteau, de asemenea, să-şi umple rezervoarele cu benzină extrem de ieftină, atunci când se găsea. Belka le-a spus irakienilor că aceste ajutoare care distorsionau piaţa trebuie eliminate imediat. „Dezvoltaţi sectorul privat, începând cu eliminarea ajutoarelor." A subliniat faptul că aceste măsuri sunt „mult mai importante şi sensibile decât privatizarea"[1096].

A urmat nimeni altul decât Igor Gaidar, fostul viceprim-ministru al lui Elţîn, considerat arhitectul terapiei de şoc a Rusiei. Invitându-l pe Gaidar în Bagdad, Departamentul de Stat părea să presupună că irakienii nu ştiau că acesta e privit ca un paria în Moscova, pătat de asocierea lui strânsă cu oligarhii şi de politicile care sărăciseră zeci de milioane de ruşi[1097]. Deşi e

[1096] Phillip Kurata, „Eastern Europeans Urge Iraq to Adopt Rapid Market Reforms", Washington File, Bureau of Internaţional Information Programs, U.S. Department of State, 26 septembrie 2003, usinfo. State.gov; „Iraq Poll Finds Poverty Main Worry, Sadr Popular", Reuters, 20 mai 2004.

[1097] Mulţi dintre actorii principali ai invadării şi ocupării Irakului erau veterani ai echipei originare din Washington, care ceruse aplicarea terapiei de şoc în Rusia: Dick Cheney era secretar al apărării atunci când George Bush senior şi-a conceput politica privind Rusia post-sovietică, Paul Wolfowitz era adjunctul lui Cheney, iar Condoleezza

adevărat că în timpul lui Saddam irakienii aveau un acces limitat la mass-media internaţională, cei de la conferinţa din Zona Verde erau în cea mai mare parte exilaţi abia întorşi; în anii ’90, în timp ce Rusia se prăbuşea, ei citeau *The Internaţional Herald Tribune.*

Mohamad Tofiq, ministrul interimar al industriei, mi-a povestit despre această conferinţă stranie, care nu a apărut în presa vremii. Câteva luni mai târziu, când ne-am întâlnit în biroul său provizoriu din Bagdad (vechiul minister era o ruină carbonizată), Tofiq încă râdea din cauza asta. Mi-a spus că irakienii îi asediaseră pe vizitatorii în veste antiglonţ, informându-i că, din cauza deciziei lui Paul Bremer de a deschide graniţele pentru importuri nerestricţionate, viaţa poporului răvăşit de război se înrăutăţise dramatic; dacă aceasta va continua cu eliminarea subvenţiilor pentru gaz şi a ajutoarelor alimentare, ocupaţia va fi pusă în faţa unei revoluţii. În ceea ce-l privea pe invitatul principal, Tofiq a zis: „le-am spus câtorva dintre organizatorii conferinţei că dacă eu aş fi vrut să încurajez privatizarea în Irak, l-aş fi adus pe Gaidar să spună «Faceţi exact opusul a ceea ce am făcut noi»”.

Rice era consilier-şef al lui Bush senior în domeniul tranziţiei din Rusia. Toţi aceşti actori principali şi zeci de alţii mai puţin importanţi invocau, fără nicio ironie, experienţa rusească din anii ’90 ca model pentru Irak, în ciuda rezultatelor ei catastrofale pentru oamenii obişnuiţi.

Când Bremer a început să emită decrete legale în Bagdad, Joseph Stiglitz, fostul economist-şef al Băncii Mondiale, a avertizat că în Irak era aplicată „o formă de terapie de şoc chiar mai radicală decât cea promovată în fostul lagăr sovietic”. Asta era foarte adevărat. În planurile iniţiale ale Washingtonului, Irakul avea să devină o frontieră, aşa cum fusese Rusia în anii ’90, numai că, de data aceasta, firmele americane – nu cele locale sau concurenţii din Europa, Rusia ori China – aveau să fie favoritele pentru miliardele uşor de câştigat. Şi nimic nu avea să oprească schimbările economice, oricât de dureroase, deoarece, în contrast cu fosta Uniune Sovietică, America Latină sau Africa, transformarea nu avea să implice un dans manierat între funcţionarii FMI şi politicienii locali idealişti, în timp ce trezoreria americană lua decizii din birourile de la capătul holului. În Irak, Washingtonul a eliminat intermediarii: FMI-ului şi Băncii Mondiale li s-au rezervat doar roluri secundare, iar Statele Unite ocupau primele poziţii. Paul Bremer era guvernul; aşa cum declarase un militar american de rang înalt pentru Associated Press, nu avea niciun rost să negocieze cu guvernul local, deoarece „în acest moment, asta ar însemna să negociem cu noi

înşine”.[1098]

Această dinamică a fost cea care a făcut din transformarea Irakului una diferită de laboratoarele dinainte. Toate eforturile grijulii din anii ’90 de a prezenta „liberul schimb” ca pe altceva decât un proiect imperialist au fost abandonate. În alte părţi existau încă forme atenuate de liber schimb, cu negocierile lor experimentale, dar acum exista şi un liber schimb absolut, fără intermediari sau marionete, unul care lua noi pieţe pentru multinaţionalele occidentale direct de pe câmpul de luptă al războaielor preventive.

Susţinătorii „teoriei modelului” pretind acum că acesta a fost punctul în care războiul lor a luat-o pe o cale îngrozitor de eronată; aşa cum spunea Richard Perle spre sfârşitul anului 2006, „greşeala originară” a fost „aducerea lui Paul Bremer”. David Frum este şi el de acord, spunând că ar fi trebuit să aibă „măcar o faţă irakiană” imediat după începerea reconstrucţiei[1099]. În schimb, îl aveau pe Paul Bremer, instalat confortabil în Palatul Republican cu cupolă turcoaz al lui Saddam, care primea prin e-mail legi privind comerţul şi

---

[1098] Joseph Stiglitz, „Shock without the Therapy”, *Business Day* (Johannesburg), 20 februarie 2004; Jim Krane, „U.S. Aims to Keep Iraq Military Control”, Associated Press, 13 martie 2004.

[1099] Interviu cu Richard Perle, CNN: *Anderson Cooper 360 Degrees,* 6 noiembrie 2006; interviu cu David Frum, *CNN: Late Edition with Wolf Blitzer,* 19 noiembrie 2006.

investiţiile de la Departamentul Apărării, le printa, le semna şi le impunea prin decret poporului irakian. Bremer nu era un american liniştit, trăgând sfori şi manipulând din spatele scenei. Cu aspectul lui de vedetă de film şi apetenţa pentru echipele de televiziune, părea hotărât să le scoată ochii tuturor cu puterea lui absolută asupra irakienilor, străbătând ţara în lung şi-n lat în elicopterul lui Blackhawk sclipitor, flancat de agenţi de pază de la Blackwater şi întotdeauna în uniforma lui inconfundabilă: costume Brook Brothers proaspăt călcate şi bocanci Timberland bej. Bocancii erau un cadou de la fiul său, cu ocazia plecării în Bagdad; „Du-te şi arată-le tu lor, tati”, scrisese acesta pe felicitare[1100].

După cum a recunoscut chiar el, Breme ştia puţine despre Irak („Am trăit în Afganistan”, i-a spus el unui intervievator.) însă ignoranţa lui nu conta prea mult deoarece, dacă Bremer cunoştea bine un subiect, acesta era misiunea lui principală în Irak: capitalismul dezastrelor[1101].

La 11 septembrie 2001 Bremer lucra ca director executiv şi „consilier-şef pe probleme de politică” la gigantul de asigurări MarshMelennan. Compania îşi avea sediul în turnul din nord de la World Trade Center,

---

[1100] L. Paul Bremer III, *My Year în Iraq: The Struggle to Build a Future of Hope* (New York: Simon Schuster, 2006), 21.

[1101] Interviu cu Paul Bremer, *PBS: The Charlie Rose Show,* 11 ianuarie 2006.

devastat de atacuri. În primele câteva zile 700 dintre angajaţi au fost daţi dispăruţi; în cele din urmă a fost confirmată moartea a 295. Exact o lună mai târziu, pe 11 octombrie 2001, Paul Bremer a lansat Crisis Consulting Practice, o nouă divizie Marsh specializată în ajutarea multinaţionalelor să se pregătească în faţa unor posibile atacuri teroriste şi alte crize. Folosindu-se de experienţa lui ca ambasador plenipotenţiar în lupta împotriva terorismului din timpul administraţiei Reagan, Bremer şi compania lui ofereau clienţilor servicii complete de antiterorism, de la asigurări de risc politic până la PR şi chiar consiliere pentru strângerea de provizii[1102].

Cariera de top a lui Bremer în industria americană a securităţii era pregătirea ideală pentru Irak. Aceasta se datora faptului că administraţia Bush folosea pentru reconstrucţia Irakului aceeaşi formulă pe care o pilotase ca răspuns la 11 septembrie: trata Irakul de după război ca pe o listare promiţătoare la bursă, plină de posibilităţi şi câştiguri uşoare. Astfel, chiar dacă Bremer i-a călcat pe mulţi pe bătături, misiunea lui nu fusese, oricum, niciodată aceea de a cuceri inimile şi minţile irakienilor. Mai degrabă a fost aceea de a

[1102] Noelle Knox, „Companies Rush to Account for Staff”, *USA Today,* 13 septembrie 2001; Harlan S. Byrne, „Disaster Relief: Însurance Brokers AON, Marsh Look to Recover, Even Benefit Post-September 11”, *Barron’s,* 19 noiembrie 2001.

pregăti ţara pentru lansarea Irak SRL. Privite în această lumină, deciziile lui timpurii, foarte dăunătoare, au o coerenţă logică inconfundabilă.

După ce l-a înlocuit pe prudentul general Jay Garner ca trimis special, Bremer şi-a petrecut primele patru luni în Irak concentrându-se aproape exclusiv asupra transformării economice, promovând o serie de legi care, împreună, alcătuiesc un program clasic al teoriei terapiei de şoc a Şcolii de la Chicago. Înaintea invaziei, economia Irakului se baza pe compania petrolieră naţională şi pe 200 de alte companii de stat, care produceau alimentele de bază ale irakienilor şi materiile prime pentru industrie, de la ciment până la hârtie şi ulei de gătit. La mai puţin de o lună de la preluarea noii sale slujbe, Bremer a anunţat că cele 200 de companii urmau să fie privatizate imediat. „A pune companiile ineficiente de stat în mâini private – a spus el – este esenţial pentru refacerea economică a Irakului”[1103].

[1103] Planul pentru Irak al generalului Garner era cât se poate de direct: să se refacă infrastructura, să se organizeze rapid alegeri generale măsluite, să fie lăsată în grija Fondului Monetar Internaţional problema terapiei şocului şi să fie depuse toate eforturile pentru asigurarea unor baze militare americane după modelul din Filipine. „Cred că ar trebui acum să considerăm Irakul drept staţia noastră de aprovizionare cu cărbune”, a declarat el pentru BBC. Interviu cu generalul Jay Garner, realizat de Greg Palast, „Iraq for Sale”, BBC TV, 19 martie 2004, www.gregpalast.com; Thomas Crampton, „Iraq Official Warns on Fast Economic Shift”, *Internaţional Herald Tribune* (Paris), 14

Apoi au urmat noile legi economice. Pentru a-i stimula pe investitorii străini să participe la licitaţiile de privatizare şi să construiască noi fabrici şi magazine în Irak, Bremer a promulgat o serie de legi radicale descrise de *The Economist* în termeni laudativi ca „măsurile ideale la care visează investitorii străini şi organizaţiile internaţionale pentru ţările în curs de dezvoltare”[1104]. Una din legi cobora impozitul irakian pe profit de la aproximativ 45% la o cotă unică de 15% (exact ca în scenariul lui Milton Friedman). Alta permitea companiilor străine să deţină 100% din activele irakiene, prevenind repetarea experienţei din Rusia, unde câştigătorii au fost oligarhii locali. Mai mult, investitorii puteau scoate din Irak 100% din profitul făcut acolo; nu erau obligaţi să reinvestească şi nici nu erau impozitaţi. Decretul mai stipula că investitorii pot încheia concesiuni şi contracte valabile 40 de ani, cu posibilitate de reînnoire, ceea ce însemna că guvernele ulterioare care urmau să fie alese aveau să fie împovărate de înţelegeri semnate de ocupanţi. Singurul domeniu în care Washingtonul s-a abţinut a fost petrolul: consilierii săi irakieni au avertizat că orice încercare de privatizare a companiei petroliere

---

octombrie 2003; Rajiv Chandrasekaran, „Attacks Force Retreat from Wide-Ranging Plans for Iraq”, *Washington Post,* 28 decembrie 2003.

[1104] „Let’s All Go to the Yard Sale”, *The Economist,* 27 septembrie 2003.

de stat sau de a reclama rezervele de petrol înainte ca un guvern irakian să fie instalat ar fi fost considerat un act de război. Dar autoritatea de ocupaţie şi-a însuşit 20 de miliarde de dolari din veniturile companiei petroliere irakiene, pe care urma să-i cheltuiască după bunul plac[11051106].

Casa Albă era atât de hotărâtă să dea la iveală o economie irakiană nouă şi sclipitoare, încât a decis, în primele zile de după ocupaţie, să pună în circulaţie o nouă monedă, operaţiune deosebit de complicată. Firma britanică De La Rue a tipărit bancnotele, care au fost aduse cu flote de avioane şi distribuite cu camioane blindate care au executat cel puţin o mie de

---

[1105] Aproximativ 8,8 miliarde de dolari sunt denumiţi adesea „miliardele lipsă din Irak" deoarece au dispărut, practic fără urmă în 2004, în ministerele irakiene controlate de SUA. Bremer a justificat această neglijenţă în faţa unei comisii a Congresului american, în februarie 2007, spunând: „Prioritatea noastră principală era să punem din nou economia în mişcare. Primul pas consta în a da cât mai repede bani pe mâna poporului irakian". Când comisia l-a întrebat despre miliardele lipsă pe consilierul financiar al lui Bremer, amiralul în retragere David Oliver, acesta a răspuns: „Da, înţeleg. Voiam doar să spun: ce importanţă are?"

[1106] Autoritatea provizorie a forţelor de coaliţie, *Ordonanţa nr. 37 Strategia fiscală pentru* 2003, 19 septembrie 2003, www.iraqcoalition.org; Autoritatea provizorie a forţelor de coaliţie, *Ordonanţa nr. 39 Investiţii străine,* 20 decembrie 2003, www.iraqcoalition.org; Dana Milbank şi Walter Pincus, „U.S. Administrator Imposes Flat Tax System on Iraq", *Washington Post,* 2 noiembrie 2003; Rajiv Chandrasekaran, „U.S. Funds for Iraq Are Largely Unspent", *Washington Post,* 4 iulie 2004. Notă de subsol: Mark Gregory, „Baghdad's Missing Billions", *BBC News,* 9 noiembrie 2006; David Pallister, „How the US Sent $12bn în Cash to Iraq. And Watched It Vanish", *The Guardian* (Londra), 8 februarie 2007.

transporturi în întreaga ţară, într-un moment în care 50% din populaţie încă ducea lipsă de apă de băut, semafoarele nu funcţionau şi infracţionalitatea creştea alarmant.[1107]

Deşi Bremer este cel care a implementat aceste planuri, priorităţile veneau de sus. Audiat de o comisie a Senatului, Rumsfeld a descris „amplele reforme" ale lui Bremer ca pe crearea „unora dintre cele mai avansate – şi atractive – legi privind impozitarea şi investiţiile din lumea liberă". La început investitorii au părut că apreciază efortul. În doar câteva luni se vorbea despre deschiderea unui McDonald's în centrul Bagdadului – simbolul suprem al alinierii Irakului la economia globală – aproape se perfectase finanţarea unui hotel de lux Starwood, iar General Motors plănuia să construiască o uzină auto. În ceea ce priveşte finanţele, HSBC, banca internaţională cu sediul la Londra, a primit un contract care îi permitea să deschidă filiale în întreg Irakul, în timp ce Citigroup îşi anunţa planurile de a oferi credite substanţiale, garantate împotriva viitoarelor vânzări de petrol ale Irakului. Marile companii petroliere – Shell, BP, Exxonmobil, Chevron şi Lukoil din Rusia –

[1107] Banca Centrală a Irakului şi Autoritatea provizorie a forţelor de coaliţie, „Saddam-Free Dinar Becomes Iraq's Official Currency", 15 ianuarie 2004, www.cpa-iraq.org; „Half of Iraqis Lack Drinking Water-Minister", Agence France-Presse, 4 noiembrie 2003; Charles Clover şi Peter Spiegel, „Petrol Queues Block Baghdad as Black Market Drains Off", *Financial Times* (Londra), 9 decembrie 2003.

tatonau terenul, semnând înţelegeri de pregătire a angajaţilor de stat irakieni în cele mai noi tehnologii de extracţie şi modele de management, încrezătoare că timpul lor avea să vină curând[1108].

Legile lui Bremer, menite să creeze o frenezie a investiţiilor, nu erau tocmai originale; erau doar o versiune accelerată a ceea ce fusese implementat în experimentele anterioare ale terapiei de şoc. Însă capitalismul de dezastru al cabinetului Bush nu se mulţumea să aştepte ca legile să aibă efect. Experimentul a inaugurat noi teritorii în momentul în care a transformat invazia, ocupaţia şi reconstrucţia într-o nouă piaţă, palpitantă şi integral privatizată. Această piaţă a fost creată, ca şi complexul de apărare naţională al SUA, cu ajutorul unor sume imense din bugetul public. Reconstrucţia a fost lansată cu 38 de miliarde de dolari din partea Congresului american, 15 miliarde din partea altor ţări şi 20 de miliarde din banii obţinuţi din petrolul irakian.[1109]

Când miliardele iniţiale au fost anunţate, s-au

[1108] Donald H. Rumsfeld, „Prepared Statement for the Senate Appropriations Committee", Washington, DC, 24 septembrie 2003, www.defenselink.mâl; Borzou Daragahi, „Iraq's Ailing Banking Industry Is Slowly Reviving", *New York Times,* 30 decembrie 2004; Laura Macinnis, „Citigroup, U.S. To Propose Backing Iraqi Imports", Reuters, 17 februarie 2004; Justin Blum, „Big Oil Companies Train Iraqi Workers Free", *Washington Post,* 6 noiembrie 2004.

[1109] Congressional Budget Office, *Paying for Iraq's Reconstruction: An Update,* decembrie 2006, p. 15, www.cbo.gov; Chandrasekaran, „U.S. Funds for Iraq Are Largely Unspent".

făcut auzite, inevitabil, comparaţii laudative cu planul Marshall. Bush sugera astfel de paralele, spunând că reconstrucţia este „cel mai mare angajament financiar de acest tip de la planul Marshall” şi declarând în primele luni ale ocupaţiei, într-un discurs televizat, că „America a mai făcut acest gen de muncă. După al Doilea Război Mondial am ajutat la ridicarea naţiunilor înfrânte ale Japoniei şi Germaniei şi le-am sprijinit în edificarea unor puteri politice reprezentative”[1110].

Însă ceea ce s-a întâmplat cu miliardele destinate reconstrucţiei Irakului nu are nicio legătură cu evenimentele istorice invocate de Bush. În cadrul planului Marshall, firmele americane obţineau profit trimiţând echipamente şi mâncare în Europa, dar obiectivul explicit era de a ajuta la refacerea economiilor distruse de război ca pieţe auto-suficiente, creând locuri de muncă şi sisteme de impozitare capabile să finanţeze servicii sociale interne; rezultatele sunt evidente în economiile sociale de astăzi ale Germaniei şi Japoniei.

În realitate, cabinetul Bush lansase un plan anti-Marshall, aproape diametral opus în orice mod imaginabil. Era un plan destinat de la început să submineze şi mai mult sectorul

[1110] George W. Bush, „President Bush Addresses United Naţions General Assembly”, New York, 23 septembrie 2003; George W. Bush, „President Addresses the Naţion”, 7 septembrie 2003.

industrial grav afectat al Irakului şi să facă şomajul să explodeze. În timp ce planul de după al Doilea Război Mondial interzisese firmelor străine să investească, pentru a evita percepţia că profită de nişte ţări slăbite, strategia de aici făcea tot posibilul să atragă corporaţiile americane (aruncând câteva oscioare şi corporaţiilor din ţările care se alăturaseră „Coaliţiei de Voinţă”). Ceea ce a îngropat încă de la început proiectul a fost faptul că irakienilor li s-au furat fondurile destinate reconstrucţiei Irakului, cu justificarea presupoziţiei implicite şi rasiste a superiorităţii Americii şi a inferiorităţii Irakului – şi nu doar de demonii generici ai „corupţiei” şi „ineficienţei”.

Nicio parte a acestor bani nu a ajuns la fabricile irakiene, astfel încât să se poată redeschide şi să formeze fundaţia unei economii durabile, să creeze locuri de muncă şi să finanţeze o plasă de siguranţă socială. Contractele guvernului american, în schimb, cele mai multe eliberate de USAID, prevedeau crearea unei „ţări la cutie”, concepute în Virginia sau Texas, care urma să fie asamblată în Irak. Era, aşa cum autoritatea de ocupaţie spunea în mod repetat, „un cadou din partea poporului american pentru poporul irakian”; irakienii nu aveau altceva de făcut decât să-l

despacheteze.[1111] Nici măcar forţa de muncă ieftină din Irak nu era necesară pentru asamblare, deoarece marii contractori americani precum Halliburton, Bechtel sau compania mecanică gigantică Parsons, cu sediul în California, preferau să importe muncitori străini pe care credeau că îi pot controla. Încă o dată irakienii erau distribuiţi în rolul spectatorilor uluiţi, mai întâi de tehnologia militară a SUA, apoi de capacitatea lor în materie de inginerie şi management.

Ca şi în industria naţională de apărare americană, rolul angajaţilor de stat – chiar şi ai celor de nivel federal – a fost redus la sânge. Personalul lui Bremer era de numai 1.500 de oameni, care trebuiau să guverneze o ţară fragmentată de 25 de milioane de locuitori. În schimb, Halliburton avea 50.000 de angajaţi în regiune, mulţi dintre ei funcţionari publici de-o viaţă care fuseseră atraşi în sectorul privat de salariile mai mari.[1112]

Prezenţa publică slabă şi cea corporatistă viguroasă se reflectau în faptul că administraţia Bush se folosea de reconstrucţia Irakului (asupra căreia, spre deosebire de birocraţia

---

[1111] James Glanz, „Violence în Iraq Curbs Work of 2 Big Contractors”, *New York Times,* 22 aprilie 2004.

[1112] Rajiv Chandrasekaran, „Best-Connected Were Sent to Rebuild Iraq”, *Washington Post,* 17 septembrie 2006; Holly Yeager, „Halliburton’s Iraq Army Contract to End”, *Financial Times* (Londra), 13 iulie 2006.

federală de acasă, avea control total) pentru a-şi implementa viziunea asupra unei guvernări complet concesionate, golite de conţinut. În Irak nu exista o singură funcţie guvernamentală care să fie considerată atât de „esenţială”, încât să nu poată fi încredinţată unui contractor, preferabil unuia care oferea Partidului Republican sprijin financiar sau voluntari creştini pentru campaniile electorale. Mottoul obişnuit al lui Bush guverna toate aspectele implicării forţelor străine în Irak: dacă o sarcină poate fi îndeplinită de o entitate privată, atunci aşa trebuie să se întâmple.

Astfel că, deşi Bremer era cel care semna legile, responsabilii privaţi erau cei care concepeau şi conduceau economia. (Bearingpoint, o ramură a importantei firme internaţionale de contabilitate şi consultanţă KPMG, a fost plătită cu 240 milioane de dolari pentru a concepe un „sistem de piaţă” în Irak; contractul de 107 pagini menţionează cuvântul „privatizare” de 51 de ori; mare parte din contractul original a fost redactat de Bearingpoint.) Institutele de politici publice au fost plătite să gândească (institutul britanic Adam Smith a primit un contract pentru a ajuta companiile irakiene să se privatizeze). Firme private de securitate şi firme specializate în apărare au antrenat noua armată şi poliţie irakiană (Dyncorp, Vinell şi USIS, parte a

grupului Carlyle, printre altele). Iar companiile din domeniul educaţiei au conceput programele post-Saddam şi au tipărit noile manuale. (Creative Associates, o firmă de management şi consultanţă în educaţie din Washington a primit un contract de 100 de milioane de dolari pentru aceste sarcini.)[11131114]

Între timp, modelul pilotat de Cheney în Balcani pentru Halliburton, unde bazele au fost transformate în mini-oraşe Halliburton, a fost adoptat pe o scară mult mai mare. Pe lângă faptul că Halliburton se ocupa de construirea şi administrarea bazelor militare din întreaga ţară, Zona Verde era un oraş-stat condus de Halliburton, compania răspunzând de tot, de la întreţinerea drumurilor şi deratizare, până la discoteci şi cinematografe.

APE avea mult prea puţini angajaţi ca să monitorizeze toţi contractorii şi, în plus, administraţia Bush privea supravegherea ca pe o funcţie neesenţială, care poate fi contractată.

[1113] Ahmed al-Rahim, un american-irakian care lucra pentru Creative Associates, explica: „Ideea iniţială a fost să facem o programă şi să o aducem în Irak". S-a dovedit însă că irakienii au început să se plângă de faptul că „ceva conceput în America era inacceptabil, şi unde mai pui că mai era şi superficială”.

[1114] Cabinetul Inspectorului General, USAID, *Audit of USAID/ Iraq’s Economic Reform Program,* Audit Report Number E-266–04–004-P, 20 septembrie 2004, pp. 5–6, www.usaid.gov; USAID, „Award/Contract”, RAN-C-00–03–00043–00, www.usaid.gov, Mark Brunswick, „Opening of Schools to Test Iraqis’ Confidence”, *Star Tribune* (Minneapolis), 17 septembrie 2006. Notă de subsol: James Rupert, „Schools a Brightspot în Iraq”, *Seattle Times,* 30 iunie 2004.

Compania de inginerie şi construcţii CH2M Hill din Colorado a fost plătită cu 28,5 milioane de dolari, într-un joint venture cu Parsons, pentru a supraveghea alţi patru mari contractori. Chiar şi sarcina de a edifica „democraţie locală” a fost privatizată, acordându-se institutului Research Triangle din North Carolina printr-un contract de 466 de milioane de dolari, deşi nu este clar ce îndreptăţea acest institut să aducă democraţia într-o ţară musulmană. Conducerea operaţiunilor din Irak ale companiei era dominată de mormoni de rang înalt; oameni precum James Mayfield, care le spunea enoriaşilor din Houston că el crede că musulmanii pot fi convinşi să adopte Cartea lui Mormon, deoarece este compatibilă cu învăţăturile profetului Mohamed. Într-un e-mail trimis în ţară, Mayfield îşi imagina că irakienii îi vor ridica statuie, ca „fondator al democraţiei” lor.”[11151116]

În timp ce aceste corporaţii străine descindeau în ţară, utilajele din cele 200 de

---

[1115] În realitate, RT a fost alungat din ţară după ce şi-a adus contribuţia la împiedicarea partidelor islamice locale să ia puterea în mod democratic, în mai multe oraşe.

[1116] Ron Wyden, „Dorgan, Wyden, Waxman, Dingell Call to End Outsourcing of Oversight for Iraq Reconstruction”, comunicat de presă, 5 mai 2004, wyden. Senate.gov; „Carolinas Companies Find Profits în Iraq”, *Associated Press,* 2 mai 2004; James Mayfield, „Understanding Islam and Terrorism-9/11”, 6 august 2002, se găsea la www.texashoustonmission.org, accesat pe 7 ianuarie 2005; Sis Mayfield, „Letters from President Mayfield”, 27 februarie 2004, se găsea la www.texashoustonmission.org, accesat pe 7 ianuarie 2005.

companii de stat ale Irakului stăteau degeaba, îngheţate de pana cronică de curent. Irakul avusese odată una dintre cele mai complexe industrii din regiune; acum, cele mai mari companii ale lui nu puteau obţine nici măcar subsubcontracte în cadrul reconstrucţiei propriei ţări. Pentru a participa la această goană după aur, firmele irakiene ar fi avut nevoie de generatoare electrice de urgenţă şi de unele reparaţii simple – ceea ce n-ar fi fost imposibil de realizat, dată fiind rapiditatea cu care Halliburton a construit acele baze militare care arătau ca nişte suburbii din Midwest.

Ministrul industriei Mohamad Tofiq mi-a spus că ceruse generatoare în repetate rânduri, arătând faptul că cele 17 fabrici de ciment irakiene erau cea mai bună soluţie atât pentru furnizarea de materiale de construcţie pentru efortul de reconstrucţie, cât şi pentru a da de lucru la zeci de mii de irakieni. Fabricile nu au primit nimic; niciun contract, niciun generator, niciun ajutor. Companiile americane preferau să importe cimentul din străinătate, ca şi forţa de muncă, la un preţ de până la zece ori mai mare. Unul dintre edictele lui Bremer interzicea în mod expres Băncii Centrale a Irakului să ofere finanţare companiilor de stat (fapt dezvăluit doar după câţiva ani)[1117]. Motivul acestui boicot

[1117] Rajiv Chandrasekarari, „Defense Skirts State în Reviving Iraqi Industry”, *Washington Post,* 14 mai 2007.

eficient împotriva industriei irakiene nu era unul practic, mi-a spus Tofiq, ci ideologic. În rândurile celor care luau decizii, mi-a spus el, „nimeni nu credea în sectorul public”.

În timp ce firmele irakiene se închideau pe capete, incapabile să concureze cu importurile care se revărsau peste graniţele deschise, oamenii lui Bremer avea de oferit puţine cuvinte de consolare. Într-un discurs ţinut la o reuniune a oamenilor de afaceri irakieni, Michael Fleischer, unul din adjuncţii lui Bremer, le-a confirmat faptul că multe din afacerile lor aveau să se prăbuşească în faţa competiţiei externe, dar că asta este frumuseţea pieţei libere. „Răspunsul depinde de voi. Doar cei mai buni dintre voi vor supravieţui.” Părea să fie vocea lui Igor Gaidar, despre care se spune că ar fi declarat: „Şi ce-i cu asta? Dacă cineva moare, înseamnă că merită să moară.”[1118]

După cum se ştie acum prea bine, nimic din planul anti-Marshall al lui Bush nu a mers conform intenţiilor iniţiale. Irakienii nu au privit

[1118] Această versiune a comentariilor făcute de Gaidar provine de la Mark Masarskii, un consilier pe probleme de antreprenoriat al guvernului moscovit. Jim Krane, „Iraq’s Fast Track to Capitalism Scares Baghdad’s Businessmen”, *The Associated Press,* 3 decembrie 2003; Lynn D. Nelson şi Irina Y. Kuzes, „Privatization and the New Business Class”, în *Russia în Transition: Politics, Privatization, and Inequality,* coord. David Lane (Londra: Longman, 1995), 129. Notă de subsol: Kevin Begos, „Good Intentions Meet Harsh Reality”, *Winston-Salem Journal,* 19 decembrie 2004.

reconstrucţia corporatistă ca pe un „cadou”; cei mai mulţi au considerat-o o formă modernizată de jaf, iar corporaţiile americane nu au lăsat pe nimeni cu gura căscată în faţa vitezei şi a eficienţei lor; în schimb, au reuşit să facă din cuvântul „reconstrucţie”, după cum s-a exprimat un inginer irakian, „o glumă la care nu râde nimeni”[1119]. Fiecare eroare de calcul a provocat niveluri din ce în ce mai mari de rezistenţă, la care se răspundea cu presiunea trupelor străine, ceea ce până la urmă a aruncat ţara într-un infern al violenţei. Conform celui mai credibil studiu, până în iulie 2006 războiul din Irak luase vieţile a 655.000 de irakieni, care nu ar fi murit dacă nu ar fi existat nicio invazie şi ocupaţie[1120].

În noiembrie 2006, Ralph Peters, ofiţer american în retragere, scria în *USA Today* că „Le-am dat irakienilor o şansă unică să construiască o democraţie bazată pe domnia legii”, dar irakienii „au preferat să se mulţumească cu vechile lor uri, violenţă interconfesională, bigotism etnic şi cultura corupţiei. Se pare că cinicii aveau dreptate: societăţile arabe nu pot susţine democraţia aşa cum o cunoaştem noi. Iar popoarele au

---

[1119] Dahr Jamail şi Ali al-Fadhily, „U.S. Resorting to ’Collective Punishment’”, *Inter Press Service,* 18 septembrie 2006.

[1120] Gilbert Burnham et al., „Mortality after the 2003 Invasion of Iraq: A Cross-Sectional Cluster Sample Survey”, *Lancet* 368 (12 octombrie 2006): 1421–1428.

guvernele pe care le merită... Violenţa care umple de sânge străzile Bagdadului nu este doar un simptom al incompetenţei guvernului irakian, ci şi a incapacităţii generale a lumii arabe de a evolua în orice sferă a activităţii umane organizate. Suntem martorii prăbuşirii unei civilizaţii."[1121] Chiar dacă Peters se exprima mai tranşant, mulţi observatori occidentali ajunseseră la acelaşi verdict: irakienii sunt de vină.

Însă tensiunile sectare şi extremismul religios care cuprinseseră Irakul nu pot fi clar delimitate de invazie şi ocupaţie. Deşi aceste forţe erau cu certitudine prezente înaintea războiului, ele erau mult mai slabe înainte de transformarea Irakului într-un laborator de şoc al SUA. Merită să ne amintim că în februarie 2004, la 11 luni după invazie, un sondaj realizat de Oxford Research Internaţional a descoperit că majoritatea irakienilor îşi doreau un guvern secular: doar 21% dintre respondenţi au spus că preferă ca sistem politic „un stat islamic", şi doar 14% i-au plasat pe „oamenii politici religioşi" ca actori politici pe care i-ar prefera. Şase luni mai târziu, după ce ocupaţia intrase într-o fază nouă, mai violentă, alt sondaj descoperea că 70% dintre irakieni doreau ca statul să se bazeze pe legea islamică[1122]. În ce priveşte violenţa sectară, aceasta a fost practic

[1121] Ralph Peters, „Last Gasps în Iraq", USA *Today,* 2 noiembrie 2006.

necunoscută în primul an al ocupaţiei. Primul incident major, bombardarea moscheelor şiite în timpul sărbătorii Ashura, s-a petrecut în martie 2004, la un an de la invazie. Este neîndoielnic că ocupaţia a accentuat şi a amorsat aceste uri.

De fapt, toate forţele care sfâşie Irakul astăzi – corupţia galopantă, sectarismul feroce, explozia fundamentalismului religios şi tirania escadroanelor morţii – au crescut, împreună, pe măsură ce s-a implementat planul anti-Marshall al lui Bush. După răsturnarea lui Saddam Husein, Irakul avea mare nevoie de refacere şi reunificare, un proces ce nu putea fi condus decât de irakieni. În schimb, exact în acel moment sensibil, ţara a fost transformată într-un laborator al capitalismului sălbatic, un sistem care a asmuţit indivizii şi comunităţile unul împotriva celuilalt, a eliminat sute de mii de slujbe şi surse de hrană şi a înlocuit justiţia cu impunitatea mereu crescândă a ocupanţilor străini.

Dezastrul actual în care se găseşte Irakul nu poate fi redus nici la incompetenţa şi favoritismul administraţiei Bush, şi nici la sectarismul sau tribalismul irakienilor. Este un dezastru foarte capitalist, un coşmar al lăcomiei neîngrădite, dezlănţuite în siajul războiului.

[1122] Oxford Research Internaţional, *Naţional Survey of Iraq,* februarie 2004, p. 20, news. Bbe.co.uk; Donald Macintyre, „Sistani Most Popular Iraqi Leader, US Pollsters Find”, *The Independent* (Londra), 31 august 2004.

„Fiasco”-ul din Irak este unul creat de aplicarea atentă şi consecventă a întregii ideologii a Şcolii de la Chicago. Mai jos urmează o descriere preliminară (ne-exhaustivă) a legăturilor dintre „războiul civil” şi proiectul corporatist care constituie esenţa invaziei. Este un caz de ideologie care se întoarce ca un bumerang asupra celor care au lansat-o: reacţie ideologică adversă.

Cel mai recunoscut caz de reacţie adversă a fost provocat de prima decizie importantă a lui Bremer, cea de a concedia aproximativ 500.000 de angajaţi ai statului, mulţi dintre ei soldaţi, dar şi doctori, infirmiere, profesori sau ingineri. Se presupune că „de-baasificarea”, cum i se spunea, era mânată de dorinţa de a curăţa administraţia de fidelii lui Saddam. Fără îndoială că asta constituie o parte a motivaţiei, dar nu explică amploarea concedierilor şi modul sălbatic în care ele au răvăşit sectorul public în ansamblu, lovind în angajaţii care nu erau oficiali de rang înalt.

Epurarea semăna cu alte atacuri asupra sectorului public, care acompaniaseră programele terapiei de şoc, încă de când Milton Friedman îl sfătuise pe Pinochet să reducă cheltuielile guvernamentale cu 25%. Bremer nu-şi ascundea deloc antipatia pentru „economia stalinistă” a Irakului, aşa cum descria el

companiile de stat şi ministerele comprehensive, şi nu avea nicio apreciere pentru competenţele specializate şi anii de experienţă acumulaţi de inginerii, doctorii, electricienii şi constructorii de drumuri irakieni.[1123] Bremer ştia că oamenii vor fi supăraţi din cauza pierderii locurilor de muncă, dar, aşa cum reiese din memoriile lui, el nu a luat în calcul faptul că amputarea bruscă a claselor profesionale va împiedica statul irakian să funcţioneze şi, astfel, îi va afecta propria lui misiune. Această orbire nu avea prea multe în comun cu anti-saddamismul, ci cu frenezia pieţei libere. Doar cineva convins că guvernul este doar o povară, iar angajaţii sectorului public un balast putea să ia deciziile luate de Bremer.

Această orbire ideologică a avut trei efecte concrete: a afectat grav posibilitatea reconstrucţiei prin înlăturarea specialiştilor din posturile lor, a slăbit vocea irakienilor secularişti şi a creat oameni furioşi care au alimentat rezistenţa. Zeci de comandanţi militari şi agenţi ai serviciilor secrete americane au recunoscut că mulţi dintre cei 400.000 de soldaţi concediaţi de Bremer au intrat direct în rezistenţa incipientă. După cum declara colonelul de marină Thomas Hammes, „Acum avem câteva sute de mii de oameni înarmaţi – pentru că şi-au

[1123] Bremer, *My Year în Iraq,* 71.

luat armele acasă cu ei – care ştiu să folosească aceste arme, care nu au niciun viitor şi care au motive să fie furioşi pe noi”[1124].

În acelaşi timp, decizia tipică pentru Şcoala de la Chicago a lui Bremer de a deschide larg graniţele pentru importuri nerestricţionate şi de a permite, în acelaşi timp, companiilor străine să deţină 100% din activele irakiene i-a înfuriat pe oamenii de afaceri irakieni. Mulţi au reacţionat finanţând rezistenţa din puţinele venituri care le mai rămăseseră. După ce se documentase asupra primului an de rezistenţă irakiană în Triunghiul Sunnit, reporterul de investigaţii Patrick Graham scria în *Harper’s* că oamenii de afaceri irakieni „sunt revoltaţi de noile legi pentru investiţiile străine, care permit companiilor străine să cumpere fabrici foarte ieftin. Veniturile lor s-au prăbuşit, pentru că ţara a fost inundată de mărfuri străine... Ei îşi dau seama că violenţa este singurul lor avantaj competitiv. E logică de afaceri elementară: cu cât sunt mai multe probleme în Irak, cu atât le e mai greu străinilor să se implice”.[1125]

Alte reacţii ideologice adverse au fost provocate de hotărârea Casei Albe de a împiedica viitoarele guverne irakiene să schimbe legile economice ale lui Bremer;

[1124] „The Lost Year în Iraq”, *PBS’s Frontline,* 17 octombrie 2006.

[1125] Patrick Graham, „Beyond Fallujah: A Year with the Iraqi Resistance”, *Harper’s,* 1 iunie 2004.

această hotărâre de „a bate în cuie” schimbările făcute în siajul unei crize apăruse încă de la primul program de „ajustare structurală” conceput de FMI. Din perspectiva Washingtonului, nu avea niciun rost să creeze cel mai evoluat mediu investiţional din lume dacă un guvern suveran irakian putea să ia puterea în câteva luni şi să îl modifice. Deoarece cele mai multe decrete ale lui Bremer erau într-o zonă gri a legalităţii, soluţia administraţiei Bush a fost să conceapă un proiect de constituţie pentru Irak, un obiectiv pe care l-a urmărit cu încrâncenare, mai întâi cu ajutorul unei constituţii interimare care bătea în cuie legile lui Bremer, apoi cu cel al unei constituţii permanente care încerca (dar care nu a reuşit) să facă acelaşi lucru.

Mulţi specialişti în drept erau uluiţi de obsesia constituţională a Washingtonului. Aparent nu exista nicio nevoie presantă de a redacta de la zero un nou document – constituţia Irakului din 1970, ignorată de Saddam, era perfect utilizabilă, iar ţara avea nevoi mult mai urgente. Şi mai important, procesul elaborării unei constituţii este unul din cele mai chinuitoare prin care poate să treacă un popor, chiar şi unul aflat în stare de pace. Aduce la suprafaţă fiecare tensiune, rivalitate, prejudecată sau suferinţă latentă. A impune acest proces – de două ori – unei ţări atât de divizate şi

fragmentate precum Irakul de după Saddam ducea la paroxism posibilităţile conflictului civil. Clivajele sociale scoase la lumină de negocieri nu s-au vindecat încă şi ar putea avea ca rezultat scindarea ţării.

Ca şi în cazul ridicării oricăror restricţii ale comerţului, planul lui Bremer pentru privatizarea celor 200 de companii irakiene de stat a fost privit de mulţi irakieni ca încă un act de război al SUA. Lucrătorii au aflat că, pentru a face companiile atractive pentru investitorii străini, nu mai puţin de două treimi dintre ai trebuiau să-şi piardă slujbele. La una din marile companii de stat irakiene – un complex de şapte fabrici care producea ulei de gătit, săpun, detergent de vase şi alte produse de bază – am auzit o poveste care arată clar cât de mulţi noi inamici au fost creaţi prin anunţul privatizării.

În cursul unei vizite în acest complex de fabrici dintr-o suburbie a Bagdadului l-am întâlnit pe Mahmud, un tânăr de 25 de ani sigur pe el, cu o barbă îngrijită. Mi-a spus că, atunci când el şi colegii lui aflaseră de planurile de vânzare a fabricii, după şase luni de la ocupaţia americană, „am fost şocaţi. Dacă sectorul privat cumpără compania noastră primul lucru pe care îl vor face va fi reducerea personalului, ca să câştige mai mulţi bani. Iar pe noi ne va aştepta o soartă grea, pentru că fabrica este singurul nostru mijloc de subzistenţă”. Speriaţi de

această perspectivă, un grup de 17 angajaţi, inclusiv Mahmud, i-au cerut socoteală unui director, în biroul acestuia. A izbucnit o bătaie: unul dintre angajaţi l-a lovit pe manager, iar bodyguardul acestuia a tras spre muncitori, care s-au aruncat asupra lui. Bodyguardul a stat o lună în spital. Câteva luni mai târziu au izbucnit alte violenţe. Managerul şi fiul acestuia au fost împuşcaţi în drum spre fabrică. La sfârşitul întrevederii noastre l-am întrebat pe Mahmud ce s-ar întâmpla dacă fabrica ar fi vândută, în ciudat protestelor lor. „Există două posibilităţi”, a spus el zâmbind blând. „Fie dăm foc fabricii şi o lăsăm să ardă din temelii, fie ne aruncăm noi în aer înăuntrul ei. Dar nu va fi privatizată.” Era un avertisment timpuriu – unul din multele – că echipa lui Bush îşi supraestimase clar capacitatea de a supune Irakul prin şoc.

Mai exista un obstacol în calea viselor de privatizare ale Washingtonului: fundamentalismul pieţei libere care structurase ocupaţia însăşi. Datorită modului în care respingea orice era „de stat”, autoritatea de ocupaţie avea mult prea puţin personal şi resurse pentru a-şi putea pune în aplicare ambiţioasele planuri în afara Zonei Verzi, mai ales atunci când se confrunta cu tipul de rezistenţă extremă a muncitorilor ca Mahmud. Aşa cum a dezvăluit Rajiv Chandrasekaran de la

Washington Post, APE era o organizaţie atât de scheletică, încât avea doar trei oameni alocaţi sarcinii enorme de privatizare a companiilor de stat irakiene. „Nici n-are rost să încercaţi”, i-a sfătuit pe cei trei angajaţi o delegaţie din Germania de Est, care crease o echipă de 8.000 de oameni pentru vânzarea activelor statului[1126]. Pe scurt, APE era prea privatizată ca să poată privatiza Irakul.

Problema nu era doar că APE avea prea puţin personal, ci şi că acesta era compus din oameni care nu aveau nici cea mai elementară încredere în sfera publică, deşi această încredere ar fi fost necesară pentru sarcina complexă a reconstruirii unui stat de la zero. Aşa cum spunea politologul Michael Wolfe, „Conservatorii nu pot guverna bine pentru acelaşi motiv pentru care vegetarienii nu pot găti un boeuf bourguignon excelent: dacă tu crezi că ceea ce trebuie să faci e greşit, este puţin probabil s-o faci bine”. Şi mai adăuga „Ca soluţie pentru guvernare, conservatorismul este echivalent cu dezastrul.”[1127]

Aşa a fost, fără îndoială, în Irak. S-a vorbit mult despre tinereţea şi lipsa de experienţă a americanilor numiţi politic în APE, despre faptul că o mână de republicani sub 30 de ani au

[1126] Rajiv Chandrasekaran, *Imperial Life in the Emerald City: Inside Iraq’s Green Zone* (New York: Alfred A. Knopf, 2006), 118.
[1127] Alan Wolfe, „Why Conservatives Can’t Govern”, *Washington Monthly,* iulie/august 2006.

primit roluri-cheie în gestionarea bugetului de 13 miliarde de dolari al Irakului[1128]. Chiar dacă este evident că aşa-numita „echipă de mucoşi” era îngrijorător de tânără, acesta nu era cel mai mare handicap al ei. Ei nu erau doar protejaţii politici obişnuiţi, ci luptători din prima linie a contrarevoluţiei americane împotriva ultimelor rămăşiţe ale keynesianismului, mulţi dintre ei legaţi de Heritage Foundation care, de la lansarea ei în 1973 reprezentase avangarda friedmanismului. Astfel că, indiferent dacă erau asistenţi de 22 de ani ai lui Dick Cheney sau rectori universitari trecuţi de 60 de ani, împărtăşeau cu toţii aceeaşi aversiune culturală faţă de guvern şi guvernare care, deşi de nepreţuit pentru dezmembrarea sistemului de protecţie socială şi a învăţământului de stat din America, era puţin folositoare atunci când sarcina era de a construi instituţii publice care fuseseră distruse.

De fapt, mulţi păreau să creadă că acest proces nu este necesar. James Haveman, responsabil cu reconstruirea sistemului de sănătate irakian, avea o aversiune ideologică atât de puternică faţă de asistenţa de sănătate publică, gratuită, încât, într-o ţară în care 70% din morţile infantile erau provocate de boli vindecabile, precum diareea, iar incubatoarele

[1128] Ariana Eunjung Cha, „In Iraq, the Job Opportunity of a Lifetime”, *Washington Post,* 23 mai 2004.

erau lipite cu bandă adezivă, a decis că una din priorităţile majore este privatizarea sistemului de distribuţie a medicamentelor.[1129]

Lipsa funcţionarilor publici cu experienţă din Zona Verde nu era o neglijenţă, era o expresie a faptului că ocuparea Irakului era, de la bun început, un experiment al guvernării golite de conţinut. Atunci când vechi membri ai institutelor de politici publice au ajuns în Bagdad, rolurile cruciale ale reconstrucţiei fuseseră deja contractate de Halliburton şi KPMG. Sarcina lor de funcţionari publici era doar de a administra sume mărunte, ceea ce în Irak lua forma distribuirii de teancuri de bancnote de 100$ contractorilor. Era o imagine elocventă a nivelului până la care este acceptată guvernarea într-un stat corporatist: până la a acţiona ca o bandă transportoare care să transfere banii publici în mâini private, o sarcină pentru care convingerile ideologice sunt mult mai importante decât experienţa de teren serioasă.

Această bandă transportoare funcţionând neîntrerupt era o parte din ceea ce îi înfuria nespus pe irakienii puşi în faţa insistenţei SUA de a adopta o piaţă liberă absolută, fără subvenţii de stat şi fără protecţie a comerţului.

[1129] Chandrasekaran, *Imperial Life in the Emerald City,* 214–18; T. Christian Miller, „U.S. Priorities Set Back Its Healthcare Goals în Iraq”, *Los Angeles Times,* 30 octombrie 2005.

În una din numeroasele sale conferinţe adresate oamenilor de afaceri irakieni, Michael Fleischer explica faptul că „afacerile protejate nu devin niciodată, dar niciodată competitive”[1130]. Părea incapabil să înţeleagă ironia faptului că Halliburton, Bechtel, Parsons, KPMG, RT, Blackwater şi toate celelalte corporaţii americane venite în Irak să profite de pe urma reconstrucţiei erau parte a unei scheme protecţioniste vaste, prin care guvernul american le crease pieţe cu ajutorul războiului, împiedicase concurenţa să intre în competiţie şi apoi îi plătise să facă ce era de făcut, garantându-le un profit suplimentar; totul pe cheltuiala contribuabilului. Cruciada Şcolii de la Chicago, care pornise prin a-şi propune dezmembrarea sistemului social al New Deal-ului, îşi atingea acum apogeul prin acest New Deal corporatist. Era o formă mai simplă şi mai brutală de privatizare; transferarea activelor importante nu era nici măcar necesară: corporaţiile nu aveau altceva de făcut decât să se îndoape din cuferele statului. Nicio investiţie, nicio răspundere, profituri astronomice.

Dublul standard era flagrant, ca şi excluderea sistematică a irakienilor din acest plan. După ce suferiseră de pe urma sancţiunilor şi a invaziei, cei mai mulţi irakieni presupuneau în mod firesc

[1130] Jim Krane, „Iraqi Businessmen Now Face Competition”, *Associated Press,* 3 decembrie 2003.

că au dreptul să beneficieze de pe urma reconstrucţiei ţării lor, nu doar de pe urma produsului final, ci şi a locurilor de muncă create în timpul acestui proces. Când zeci de mii de muncitori străini au început să se reverse peste graniţele Irakului pentru a fi angajaţi de contractorii străini, acest fapt a fost privit ca o prelungire a invaziei. Mai degrabă decât reconstrucţie, aceasta era o deconstrucţie sub o altă formă: eliminarea la pachet a industriei ţării, cea care fusese o sursă importantă a mândriei naţionale şi care trecea dincolo de sectarisme. Doar 15.000 de irakieni au fost angajaţi să lucreze pentru reconstrucţia finanţată de SUA în timpul mandatului lui Bremer, o cifră uluitor de mică.[1131] „Când irakienii văd cum toate contractele sunt acordate străinilor şi aceşti oameni îşi aduc proprii lor agenţi de pază şi propriii lor ingineri, iar noi nu putem decât să stăm şi să asistăm la asta, la ce vă aşteptaţi?”, mi-a spus un american-irakian, Nouri Sitto, când ne-am întâlnit în Zona Verde. Sitto se mutase înapoi în Bagdad ca să ajute APE la reconstrucţie, dar se săturase să mai fie diplomat. „Economia este principalul motiv al terorismului şi al lipsei de siguranţă.”

Mare parte a violenţelor era îndreptată direct spre ocupaţia administrată de străini, spre

[1131] Chandrasekaran, *Imperial Life in the Emerald City,* 288.

proiectele şi lucrătorii acesteia. Unele dintre atacuri veneau în mod evident din partea unor entităţi din Irak, precum al-Qaeda, care aveau ca strategie răspândirea haosului. Cu toate acestea, dacă reconstrucţia ar fi fost concepută de la bun început ca un proiect naţional, poate că majoritatea populaţiei irakiene ar fi apărat-o, ca pe o prelungire a comunităţilor proprii, făcând activitatea provocatorilor mult mai dificilă.

Administraţia Bush ar fi putut cu uşurinţă să stipuleze că orice companie care primeşte bani publici americani trebuie să angajeze irakieni pentru proiectele ei. Ar fi putut, de asemenea, să acorde multe dintre contracte direct firmelor irakiene. Astfel de măsuri simple, de bun simţ, nu au fost adoptate ani întregi, deoarece intrau în conflict cu strategia de a crea o bulă economică[1132] de piaţă, şi toată lumea ştie că bulele nu sunt create prin legi şi reglementări, ci prin absenţa lor. Astfel că, în numele rapidităţii şi eficienţei, contractorii puteau angaja pe oricine doreau, puteau importa de unde voiau şi puteau subcontracta oricărei companii pe care o preferau.

Dacă la şase luni de la invazie irakienii ar fi fost în situaţia de a bea apă curată adusă de

[1132] În orig. economic bubble – tip de piaţă artificial, în care preţurile cresc foarte mult ca urmare a unei presiuni excesive la cumpărare. (n. t.).

conducte Bechtel, de a-şi vedea casele iluminate de General Electric, infirmii trataţi în spitale igienice construite de Parsons şi străzile patrulate de poliţişti competenţi pregătiţi de Dyncorp, probabil că mulţi cetăţeni (chiar dacă nu toţi) ar fi trecut peste furia de a fi fost excluşi din procesul reconstrucţiei. Dar nimic din toate acestea nu s-a întâmplat şi, cu mult înainte ca forţele rezistenţei irakiene să înceapă atacarea sistematică a obiectivelor reconstrucţiei, era clar că aplicarea principiilor *laissez-faire* la un plan de administrare atât de uriaş fusese un dezastru.

Neîngrădiţi de reglementări, protejaţi în mare parte de urmărirea penală şi cu contracte care le garantau acoperirea costurilor, multe corporaţii străine au făcut ceva cu totul predictibil: s-au apucat de escrocherii flagrante. Cunoscuţi în Irak ca „cei mari”, principalii contractori au elaborat scheme complicate de subcontractare. Şi-au stabilit sediile în Zona Verde sau chiar în Kuweit City ori Aman, apoi au subcontractat companiilor kuweitiene, care au subcontractat saudiţilor, care, când siguranţa publică s-a înrăutăţit, au început să subcontracteze firmelor irakiene, adesea din Kurdistan, pentru doar o parte din valoarea iniţială a contractelor. Senatorul democrat Byron Dorgan descria această reţea folosind exemplul unui contract din Bagdad de asigurare

a aerului condiţionat: „Contractul este acordat unui subcontractor, apoi altui subcontractor şi apoi încă unuia, de nivelul patru. Iar plata pentru aerul condiţionat se dovedeşte a fi o plată către patru contractori, din care al patrulea pune un ventilator în cameră. Da, contribuabilul american a plătit pentru un aparat de aer condiţionat, iar după ce banii au circulat prin patru mâini, aşa cum circulă gheaţa la o petrecere, cineva pune un ventilator într-o cameră din Irak”[1133]. Mai exact, în tot acest timp irakienii au privit cum banii pentru ajutorarea lor sunt furaţi, în timp ce ţara fierbea.

Când Bechtel şi-a strâns lucrurile şi s-a retras din Irak în noiembrie 2006, a dat vina pentru incapacitatea lui de a-şi finaliza proiectele pe „răspândirea violenţei”. Dar eşecul contractorului începuse cu mult înainte ca rezistenţa armată din Irak să capete amploare. Primele şcoli reconstruite de Bechtel au atras imediat plângeri.[1134] La începutul lui aprilie 2004, înainte ca Irakul să fie cuprins de violenţe, am vizitat Spitalul Central pentru Copii din Bagdad. Spitalul fusese reconstruit de un alt contractor, dar coridoarele erau inundate, nicio

---

[1133] „Naţional Defense Authorization Act for Fiscal Year 2007”, *Congressional Record – Senate,* 14 iunie 2006, p. S5855.

[1134] Griff Witte, „Despite Billions Spent, Rebuilding Incomplete”, *Washington Post,* 12 noiembrie 2006; Dan Murphy, „Quick School Fixes Won Few Iraqi Hearts”, *Christian Science Monitor,* 28 iunie 2004.

toaletă nu funcţiona, iar oamenii care încercau să remedieze dezastrul erau atât de săraci, că nu aveau nici măcar pantofi – erau subsubsubcontractori, ca şi femeile care făceau cusături plătite la bucată, la mesele lor din bucătărie, pentru un contractor al unui contractor al unui contractor al Wal-Mart-ului.

Proasta administrare a continuat timp de 3 ani şi jumătate, până când marii contractori americani ai reconstrucţiei s-au retras din Irak, cu miliardele lor cheltuite şi cu obiectivele nerealizate. Parsons a primit 186 de milioane de dolari pentru a construi 142 de clinici medicale. Doar 6 au fost terminate vreodată. Chiar şi proiectele prezentate ca poveşti de succes ale reconstrucţiei au ajuns să fie puse în discuţie. În aprilie 2007 inspectorii americani din Irak au investigat opt proiecte finalizate de contractori americani – inclusiv o maternitate şi un sistem de purificare a apei – şi au descoperit că „şapte nu mai funcţionau conform planului", după cum relata *The New York Times.* Analiza mai semnala faptul că sistemul de electrificare a Irakului producea semnificativ mai puţină electricitate în 2007 decât în 2006.[1135] În

[1135] Griff Witte, „Contractare Rarely Held Responsible for Misdeeds în Iraq", *Washington Post,* 4 noiembrie 2006; T. Christian Miller, „Contractor's Plans Lie Among Ruins of Iraq", *Los Angeles Times,* 29 aprilie 2006; James Glanz, „Inspectare Find Rebuilt Projects Crumbling în Iraq", *New York Times,* 29 aprilie 2007; James Glanz, „Billions în Oil Missing în Iraq, U.S. Study Says", *New York Times,* 12 mai 2007.

decembrie 2006, când toate marile contracte ale reconstrucţiei erau pe sfârşite, Biroul Inspecţiei Generale investiga 87 de cazuri de posibile fraude în care erau implicaţi contractori americani din Irak.[1136] Corupţia din timpul ocupaţiei nu a fost rezultatul proastei administrări, ci al unei decizii politice: dacă Irakul urma să fie următoarea frontieră a capitalismului sălbatic, el trebuia să fie eliberat de legi.

APC-ul lui Bremer nu a încercat să stopeze aceste escrocherii, înţelegeri obscure şi jocuri de alba-neagra. Chiar dacă fusese învestit ca autoritate americană de ocupaţie, este greu de înţeles cum şi-a onorat această calitate altfel decât cu numele. Această concluzie a fost clar subliniată de un judecător în procesul infamului caz de corupţie Custer Battles.

Doi foşti angajaţi ai acestei firme de securitate intentaseră un proces de demascare a companiei, acuzând-o de înşelăciune în cazul unor contracte de reconstrucţie încheiate cu APE şi de fraudare a guvernului american cu milioane de dolari, în principal pentru lucrări efectuate la Aeroportul Internaţional din Bagdad. Procesul se baza pe documente puse la dispoziţie de companie, care demonstrau clar că

[1136] Interviu prin e-mail cu Kristine Belisle, inspector general adjunct al Congresului şi Afacerilor Publice, inspector general pentru reconstrucţia Irakului, 15 decembrie 2006.

aceasta ţinuse două contabilităţi paralele – una pentru ea, una pentru facturarea APC-ului. Generalul de brigadă în retragere Hugh Tant a depus mărturie că rezultatele companiei au fost „probabil cele mai proaste pe care le-am văzut în cei 30 de ani petrecuţi în armată”. (Printre multele nereguli de care era acuzată Custer Battles, se spune şi că această companie şi-ar fi însuşit de pe aeroport elevatoare aparţinând statului irakian, le-ar fi revopsit şi apoi ar fi facturat APC-ului leasingul acestor aparate.)[1137]

În martie 2006, un juriu federal din Virginia a condamnat compania, găsind-o vinovată de fraudă şi a obligat-o să plătească daune de 10 milioane de dolari. Compania a solicitat atunci judecătorului să anuleze verdictul, cu un argument revelator. A susţinut că APE nu era parte a guvernului SUA şi, în consecinţă, nu se supunea legilor acestora, respectiv legislaţiei privind frauda. Implicaţiile acestui argument erau enorme: administraţia Bush protejase corporaţiile americane care lucrau în Irak de orice responsabilitate faţă de legile irakiene; dacă APE nu se supunea legilor americane, asta însemna că aceşti contractori nu se supuneau

[1137] Griff Witte, „Invoices Detail Fairfax Firm’s Billing for Iraq Work”, *Washington Post,* 11 mai 2005; Charles R. Babcock, „Contractor Bilked U.S. On Iraq Work, Federal Jury Rules”, *Washington Post,* 10 martie 2006; Erik Eckholm, „Lawsuit Accuses a Contractor of Defrauding U.S. Over Work în Iraq”, *New York Times,* 9 octombrie 2004.

niciunui fel de legislaţie, americană sau irakiană. În acest caz judecătorul a dat un verdict în favoarea companiei: a spus că există suficiente dovezi că Custer Battles a depus la APE „facturi umflate artificial şi fraudulos”, dar că reclamanţii „nu au reuşit să demonstreze că aceste pretenţii financiare au fost adresate Statelor Unite”[1138]. Cu alte cuvinte, prezenţa guvernului american în Irak în timpul primul an al experimentului său economic fusese un miraj: nu existase niciun fel de guvern, doar un canal prin care dolarii contribuabililor americani şi cei din petrolul irakian erau transferaţi corporaţiilor străine, cu totul în afara legii. În acest fel, Irakul reprezenta expresia absolută a contrarevoluţiei anti-stat, un stat golit de conţinut, în care, cum a decis tribunalul în cele din urmă, acolo nu mai era acolo[1139].

După ce şi-a înmânat miliardele contractorilor, APE s-a topit. Foştii angajaţi s-au întors în sectorul privat şi, când a izbucnit scandalul, nu mai era nimeni care să apere performanţele deprimante ale Zonei Verzi. Dar, în Irak, miliardele lipsă au fost resimţite cu acuitate. „Situaţia de acum e mult mai proastă şi nu pare

[1138] Renae Merle, „Verdict against Iraq Contractor Overturned”, *Washington Post,* 19 august 2006; Erik Eckholm, „On Technical Grounds, Judge Sets Aside Verdict of Billing Fraud în Iraq Rebuilding”, *New York Times,* 19 august 2006.

[1139] Aluzie la un citat celebru din Gertrude Stein („There is no there there”), prin care aceasta îşi exprima dezamăgirea că nu a reuşit să dea de casa copilăriei ei atunci când s-a întors în oraşul natal (n. t.).

să se amelioreze, în ciuda contractelor enorme semnate cu companiile americane", remarca un inginer de la Ministerul Electricităţii la câteva zile după ce Bechtel îşi anunţase retragerea din Irak. „Este ciudat cum miliarde de dolari cheltuite pentru electricitate nu au adus niciun fel de îmbunătăţire, ci mai degrabă au înrăutăţit situaţia." Un taximetrist din Mosul a întrebat „Ce reconstrucţie? Astăzi bem apă netratată de la o uzină de apă construită cu zeci de ani în urmă, căreia nu i s-a făcut nicio revizie. Avem curent electric doar de două ori pe zi. Şi mergem din ce în ce mai înapoi. Gătim cu lemne de foc pe care le adunăm din pădure, din cauza crizei de gaz."[1140]

Eşecul catastrofic al reconstrucţiei poartă totodată responsabilitatea directă pentru cea mai periculoasă formă de reacţie adversă: resurgenţa fundamentalismului religios şi a conflictului sectar. Când ocupaţia s-a dovedit incapabilă să ofere cele mai elementare servicii, inclusiv siguranţă, moscheile şi miliţiile locale au umplut golul rămas. Tânărul cleric şiit Moqtada al-Sadr s-a dovedit deosebit de hotărât în a expune eşecurile reconstrucţiei privatizate a lui Bremer prin dezvoltarea unei reconstrucţii proprii din umbră, în suburbiile şiite, din Bagdad

[1140] Dahr Jamail şi Ali al-Fadhily, „Bechtel Departure Removes More Illusions", *Inter Press Service,* 9 noiembrie 2006; Witte, „Despite Billions Spent, Rebuilding Incomplete".

până în Basra, câştigându-şi astfel adepţi devotaţi. Finanţate cu ajutorul donaţiilor către moschei şi, mai târziu, probabil cu ajutorul Iranului, centrele trimiteau electricieni să repare reţelele electrice şi liniile de telefon, organizau strângerea deşeurilor, puneau în funcţiune generatoare electrice de urgenţă, colectau sânge şi dirijau traficul. „Am găsit un vid pe care nu l-a umplut nimeni", a spus al-Sadr în primele zile ale ocupaţiei, adăugând „dacă pot să fac ceva, o fac"[1141]. De asemenea, a racolat bărbaţi tineri care nu întrevedeau niciun loc de muncă şi nicio speranţă în Irakul lui Bremer, i-a îmbrăcat în negru şi i-a înarmat cu kalaşnikovuri ruginite. Rezultatul a fost Armata Mahdi, acum una dintre cele mai brutale forţe din luptele interconfesionale din Irak. Şi aceste miliţii sunt o moştenire a corporatismului: dacă reconstrucţia ar fi oferit slujbe, securitate şi servicii irakienilor, al-Sadr ar fi fost lipsit atât de misiunea sa, cât şi de noii adepţi. Aşa însă, eşecurile Americii corporatiste au pregătit terenul pentru succesele lui al-Sadr.

Irakul condus de Bremer a fost concluzia logică a teoriei Şcolii de la Chicago: un sector public redus la numărul minim de angajaţi, în general pe o perioadă limitată, trăind într-un

[1141] Anthony Shadid, *Night Draws Near: Iraq' s People in the Shadow of America's War* (New York: Henry Holt, 2005), 173, 175.

oraş-stat Halliburton şi însărcinaţi cu semnarea de legi concepute de KPMG favorabile corporaţiilor şi înmânarea de sacoşe cu bani contractorilor occidentali protejaţi de mercenari şi beneficiind de imunitate absolută în faţa legii. Peste tot în jurul lor erau oameni furioşi, îndreptându-se din ce în ce mai mult spre fundamentalismul religios, deoarece acesta rămâne singura sursă de putere într-un stat golit de conţinut. Ca şi mafia din Rusia sau favoritismul lui Bush, Irakul contemporan este o creaţie a cruciadei de 50 de ani pentru privatizarea lumii. Mai degrabă decât să fie renegat de creatorii lui, acesta merită să fie privit ca cea mai pură încarnare de până acum a ideologiei care i-a dat naştere.

Capitolul 18

Cercul complet
De la Tabula Rasa la pământul pârjolit

Nu ar fi mai uşor
În acest caz pentru guvern
Să dizolve poporul
Şi să aleagă altul?
Bertolt Brecht, *Soluţia,* 1953[1142]

[1142] Bertolt Brecht, „The Solution”, *Poems, 1913–1956,* coord. John Willett şi Ralph Manheim (1976, repr. New York: Methuen, 1979), 440.

Irakul este ultima mare frontieră din Orientul Mijlociu (...) În 80% din puţurile forate vreodată în Irak s-a găsit petrol.

David Horgan, director general al companiei petroliere irlandeze Petrei, ianuarie 2007[1143]

Este oare posibil ca administraţia Bush să nu fi fost conştientă că programul ei economic are potenţialul de a declanşa o reacţie violentă în Irak? Una dintre persoanele care par să fi fost conştiente de posibilele consecinţe negative era cel care implementa aceste politici, Paul Bremer. În noiembrie 2001, la puţin timp după ce îşi lansase noua companie anti-terorism, Crisis Consulting Practice, Bremer a scris o analiză politică pentru clienţii săi, în care explica de ce corporaţiile multinaţionale se confruntau cu un risc crescut al atacurilor teroriste în ţară şi în străinătate. În această analiză, intitulată „Noi riscuri în businessul internaţional”, el le spunea clienţilor săi de elită că se confruntă cu pericole mai mari din cauza modelului economic care îi făcuse atât de bogaţi. Liberul schimb, scria el, dusese la „crearea unei bogăţii fără precedent”, dar avea şi „consecinţe negative imediate pentru foarte mulţi”. Acesta „necesită concedierea unor

[1143] Sylvia Pfeifer, „Where Majors Fear to Tread”, *The Sunday Telegraph* (Londra), 7 ianuarie 2007.

angajaţi. Pieţele deschise comerţului internaţional exercită o presiune enormă asupra comerţului tradiţional şi a monopolurilor comerciale”. Toate aceste schimbări duc la „un dezechilibru crescând al veniturilor şi la tensiuni sociale”, care, la rândul lor, pot duce la o serie de atacuri asupra companiilor americane, inclusiv la atacuri teroriste.[1144]

Aceasta este, cu siguranţă, ceea ce s-a întâmplat în Irak. Dacă arhitecţii războiului se convinseseră singuri că programul lor economic nu va produce reacţii adverse politice, asta nu se datora, probabil, convingerii lor că irakienii vor accepta voluntar asemenea politici de deposedare sistematică. Arhitecţii războiului mizau mai degrabă pe altceva: dezorientarea irakienilor, involuţia lor colectivă şi incapacitatea de a ţine pasul cu ritmul transformărilor. Mizau, cu alte cuvinte, pe puterea şocului. Presupoziţia călăuzitoare a susţinătorilor terapiei de şoc a armatei şi a economiei irakiene, cel mai bine formulată de fostul secretar de stat adjunct Richard Armitage, era aceea că irakienii vor fi paralizaţi de puterea de foc a SUA şi atât de uşuraţi să scape de Saddam „încât vor fi uşor de condus

[1144] L. Paul Bremer III, „New Risks in International Business”, *Viewpoint,* 2 noiembrie 2001, se găsea la www.mme.com, accesat pe data de 26 mai 2003.

din punctul A în punctul B”[1145]. Apoi, după câteva luni, când vor ieşi din ameţeala ulterioară războiului, vor fi plăcut surprinşi să se trezească într-un Singapore Arab, „un Tigru pe Tigru”[1146], cum le plăcea unor analişti economici să-i spună.

Însă mulţi irakieni au solicitat imediat un rol în transformarea ţării lor. Iar răspunsul administraţiei Bush la această turnură neprevăzută a evenimentelor a generat cea mai puternică reacţie adversă dintre toate.

Dezmembrarea democraţiei

În vara de după invadarea Irakului exista o asemenea foame reprimată de participare politică, încât Bagdadul, în ciuda tuturor greutăţilor zilnice, înfăţişa o atmosferă aproape de carnaval. Exista furie din cauza concedierilor lui Bremer şi nemulţumire din cauza penelor de curent şi a contractorilor străini, dar luni de zile această furie s-a tradus mai ales prin izbucniri neregulate şi exuberante de exprimare liberă. Întreaga vară au existat proteste la porţile Zonei Verzi, multe din ele ale muncitorilor care îşi cereau înapoi vechile slujbe. Sute de noi ziare ieşeau din tipografii, pline cu articole

[1145] Maxine Mekew, „Confessions of an American Hawk”, *The Diplomat,* octombrie-noiembrie 2005.

[1146] „A Tiger on Tigris", referire la „tigrii asiatici"; „Tigris" este denumirea engleză a fluviului Tigru (n. t.).

critice la adresa lui Bremer şi a programului său economic. Clericii vorbeau despre politică în predicile lor de vineri, o libertate imposibilă pe vremea lui Saddam.

Cel mai palpitant aspect dintre toate erau alegerile spontane care izbucneau în oraşe, regiuni şi provincii din toată ţara. Eliberaţi în sfârşit de mâna de fier a lui Saddam, vecinii convocau întâlniri la primărie şi alegeau lideri care să-i reprezinte în această nouă eră. În oraşe precum Samara, Hilla şi Mosul, liderii religioşi, profesioniştii seculari şi membrii triburilor lucrau împreună pentru a stabili priorităţile locale ale reconstrucţiei, sfidând cele mai rele previziuni despre sectarism şi fundamentalism. Întrunirile erau aprinse, dar potrivit mai multor relatări erau şi voioase: provocările erau enorme, dar libertatea devenea o realitate. În multe cazuri, trupele americane, crezându-şi preşedintele când acesta declarase că armata fusese trimisă în Irak să răspândească democraţia, şi-au adus contribuţia la organizarea alegerilor, ocupându-se chiar de fabricarea urnelor.

Entuziasmul democratic, combinat cu respingerea netă a programului economic al lui Bremer, punea administraţia Bush într-o poziţie extrem de dificilă. Aceasta făcuse promisiuni îndrăzneţe de a ceda puterea unui guvern irakian ales după câteva luni de zile şi de a

coopta irakieni în posturile de răspundere. Dar această primă vară a spulberat orice îndoială că cedarea puterii ar fi însemnat abandonarea visului de a transforma Irakul într-o economie privatizată model, presărată cu baze militare americane; naţionalismul economic era prea adânc înrădăcinat în rândurile populaţiei, mai ales când venea vorba de rezervele de petrol, bunul cel mai râvnit. Astfel că Washingtonul a abandonat promisiunile democratice şi, în schimb, a ordonat creşterea în intensitate a terapiei de şoc, în speranţa că dacă măresc doza o s-o scoată la capăt. Era o decizie care aducea înapoi cruciada pentru o piaţă liberă absolută, închizând cercul deschis prin rădăcinile din Conul de Sud al Americii Latine, unde terapia de şoc economică fusese impusă prin suprimarea brutală a democraţiei, prin răpirea şi torturarea oricui s-ar fi opus.

Când Paul Bremer a ajuns prima oară în Bagdad, planul SUA era de a convoca o mare adunare constituantă, reprezentând toate sectoarele societăţii irakiene, în care delegaţii să aleagă un consiliu executiv interimar. După două săptămâni în Bagdad, Bremer a eliminat această idee. În schimb, a decis să desemneze el personal membrii unui Consiliu al Conducerii Irakului. Într-un mesaj către preşedintele Bush, Bremer a descris modul în care i-a selectat pe

membrii irakieni ai consiliului ca pe „o combinaţie între cacealmaua unui orb şi un «X şi 0» în trei dimensiuni”[1147].

Bremer spusese că acest Consiliu va avea puterea de a guverna Irakul, însă apoi s-a răzgândit. „În acel moment, experienţa mea cu Consiliul Conducerii sugera că asta nu ar fi o idee prea bună”, a spus ulterior fostul trimis special, explicând că membrii consiliului erau prea lenţi şi deliberativi: caracteristici nepotrivite pentru planurile lui de terapie de şoc. „Nu puteau organiza nicio paradă cu două maşini”, a spus Bremer. „Pur şi simplu nu erau în stare să ia măsuri la timp sau decizii pur şi simplu. În plus, eu eram încă foarte convins de importanţa impunerii unei constituţii înainte să predăm altcuiva suveranitatea”[1148].

Următoarea problemă a lui Bremer au fost alegerile care izbucneau spontan în oraşe şi regiuni. La sfârşitul lui iunie, a doua lună pe care o petrecea în Irak, Bremer a trimis vorbă că toate alegerile locale trebuie oprite imediat. Noul plan era ca liderii locali din Irak să fie numiţi de ocupaţie, aşa cum se întâmplase cu Consiliul Conducerii. O confruntare tipică a avut loc în Najaf, oraşul sfânt al şiiţilor, şiismul fiind

---

[1147] L. Paul Bremer III, My *Year în Iraq: The Struggle to Build a Future of Hope* (New York: Simon Schuster, 2006), 93.

[1148] Interviu cu Paul Bremer, realizat pe 26 iunie 2006 şi pe 18 august 2006, pentru „The Lost Year în Iraq”, PBS *Frontline,* 17 octombrie 2006.

cel mai răspândit cult religios din ţară. Najaf era pe cale să organizeze alegeri în întreg oraşul, cu ajutorul trupelor americane, când, cu doar o zi înaintea înregistrării alegătorilor, locotenent-colonelul aflat la comandă a primit un telefon de la generalul-maior de marină Jin Mattis. „Alegerile trebuiau anulate. Bremer se temea că va câştiga un candidat islamic recalcitrant... Bremer nu voia să permită alegerea cui nu trebuia. Trupele americane au fost sfătuite să aleagă un grup de irakieni despre care credeau că sunt siguri şi să-i pună să aleagă un primar. Acesta era modul în care Statele Unite înţelegeau să controleze procesul", scriau Michael Gordon şi generalul Bernard Trainor, autorii lucrării *Cobra II,* considerată istoria militară definitivă a invaziei. Până la urmă trupele americane au numit un colonel de pe vremea lui Saddam ca primar al oraşului, aşa cum au făcut în toate localităţile ţării.[1149][1150]

În unele cazuri, interdicţia lui Bremer a sosit

[1149] Acesta a fost unul din motivele pentru care „de-baasificarea" a provocat atâta furie: în timp ce militarii de rang inferior îşi pierduseră cu toţii posturile, ca şi profesorii şi doctorii care fuseseră obligaţi să se înscrie în partid pentru a putea avansa profesional, militari de rang înalt binecunoscuţi pentru abuzurile lor împotriva drepturilor omului erau racolaţi pentru a aduce ordinea în oraşe şi regiuni.

[1150] William Booth şi Rajiv Chandrasekaran, „Occupation Forces Halting Elections Throughout Iraq", *Washington Post,* 28 iunie 2003; Michael R. Gordon şi Bernard E. Trainor, *Cobra II: The Inside Story of the Invasion and the Occupation of Iraq* (New York: Pantheon Books, 2006), 490; William Booth, „În Najaf, New Mayor Is Outsider Viewed with Suspicion", *Washington Post,* 14 mai 2003.

după ce irakienii îşi aleseseră deja reprezentanţii locali. Neabătut, Bremer a ordonat crearea unor noi consilii. În provincia Taji, RT, contractorul condus de mormoni însărcinat cu edificarea administraţiei locale a dizolvat consiliul ales cu câteva luni înaintea sosirii lui şi a insistat să se repornească de la zero. „Avem senzaţia că dăm înapoi”, se plângea un irakian. Bremer a insistat asupra faptului că nu exista o „prohibiţie generală” împotriva democraţiei. „Nu sunt împotriva ei, dar vreau s-o realizez într-un mod care ne apără interesele... Alegerile ţinute prea devreme pot fi distructive. Trebuie făcute cu multă grijă.”[1151]

La acel moment irakienii încă mai aşteptau ca Washingtonul să-şi respecte promisiunea de a organiza alegeri naţionale şi de a preda puterea direct unui guvern ales de majoritatea cetăţenilor. Bar în noiembrie 2003, după ce anulase alegerile locale, Bremer s-a dus la Washington pentru consultări secrete. Când s-a întors în Bagdad, a anunţat că alegerile generale nu mai intrau în discuţie. Primul guvern „suveran” al Irakului avea să fie numit, nu ales.

Este posibil ca întoarcerea cu 180 de grade să fi avut legătură cu un sondaj realizat în acea

[1151] Ariana Eunjung Cha, „Hope and Confusion Mark Iraq’s Democracy Lessons”, *Washington Post,* 24 noiembrie 2003; Booth şi Chandrasekaran, „Occupation Forces Halting Elections Throughout Iraq”.

perioadă de Institutul Internaţional Republican, cu sediul la Washington. În acest sondaj irakienii erau întrebaţi ce fel de politicieni ar vota, dacă ar avea ocazia. Rezultatele au reprezentat un semnal de alarmă pentru corporatiştii din Zona Verde: 49% dintre respondenţii irakieni au spus că ar vota pentru un partid care ar crea „mai multe slujbe de stat”. Întrebaţi dacă ar vota pentru un partid care ar promite crearea „mai multor slujbe în sectorul privat”, doar 4,6% au răspuns afirmativ[1152]. Întrebaţi dacă ar vota pentru un partid care ar promite „menţinerea forţelor coaliţiei până la îmbunătăţirea siguranţei publice”, doar 4,2% au răspuns da. Mai simplu spus, dacă irakienilor li se permitea să aleagă următorul guvern şi dacă acest guvern ar fi avut putere reală, Washingtonul ar fi trebuit să renunţe la două din obiectivele de război majore: accesul bazelor militare americane în Irak şi accesul total în Irak al multinaţionalelor americane.

Unii critici ai aripii neoconservatoare a regimului Bush au acuzat strategia sa în Irak că s-ar fi bazat prea mult pe democraţie şi că ar fi manifestat o credinţă naivă în auto-determinare. Însă această interpretare ignoră complet datele concrete ale întregului prim an

[1152] Christopher Foote, William Block, Keith Crane şi Simon Gray, *Economic Policy and Prospects în Iraq,* Public Policy Discussion Papers, nr. 04–1 (Boston: Federal Reserve Bank of Boston, 4 mai 2004), 37, www.bosfed.org.

al ocupaţiei, când Bremer a retezat democraţia de fiecare dată când aceasta îşi iţea capul hidos. În primele şase lui ale mandatului a dizolvat o adunare constituentă, a respins ideea alegerii celor care trebuiau să conceapă proiectul constituţiei, a anulat, înainte sau post factum, zeci de alegeri locale şi regionale, apoi a învins balaurul alegerilor naţionale, nu neapărat modul de a proceda al unui democrat idealist. Şi niciunul dintre neoconservatorii proeminenţi care au dat vina pentru problemele din Irak pe lipsa „unei feţe irakiene" nu a susţinut solicitările pentru alegeri directe care veneau de pe străzile din Bagdad şi Basra.

Mulţi dintre cei aflaţi în funcţie în Irak în primele luni ale ocupaţiei au făcut o legătură directă între diferitele decizii de a amâna şi submina democraţia şi resurgenţa feroce a rezistenţei armate. Salim Lone, diplomat ONU aflat în Irak după invazie, consideră că punctul de inflexiune îl constituie primele decizii antidemocratice ale lui Bremer. „Primele atacuri devastatoare asupra prezenţei străine din Irak, de exemplu, au avut loc imediat după ce Statele Unite au selectat, în iulie 2003, primul organism de conducere al Irakului, Consiliul Conducerii Irakului: ambasada Iordaniei şi, la puţin timp, cartierul general al ONU din Bagdad au fost aruncate în aer, provocând moartea a nenumăraţi oameni fără nicio vină... furia

provocată de compoziţia Consiliului şi de faptul că ONU îl susţinea era, în Irak, palpabilă". Lone şi-a pierdut mulţi prieteni şi colegi în acel atac.[1153]

Anularea de către Bremer a alegerilor naţionale a fost, pentru şiiţi, o trădare crudă. Fiind cel mai numeros grup etnic, erau siguri că, după decenii de subjugare, vor domina un guvern ales. La început, rezistenţa şiită a luat forma unor enorme manifestaţii paşnice: 100.000 de protestatari în Bagdad, 30.000 în Basra. Sloganul lor comun era „Da, da, alegerilor. Nu, nu, selectărilor". „Principala noastră cerere în acest proces este ca toate instituţiile constituţionale să fie desemnate prin alegeri, nu prin numire", scria Ali Abdel Hakim al-Safi, al doilea cleric şiit din Irak, într-o scrisoare către George Bush şi Tony Blair. El a declarat că noul plan al lui Bremer nu însemna altceva decât „înlocuirea unei dictaturi cu alta" şi a avertizat că, dacă se va continua, se vor trezi prinşi într-o luptă pe care o vor pierde.[1154] Bush şi Blair au rămas neclintiţi: au lăudat demonstraţiile, ca mărturii ale înfloririi libertăţii,

---

[1153] Salim Lone, „Iraq: This Election Is a Sham", *Internaţional Herald Tribune* (Paris), 28 ianuarie 2005.

[1154] „Al-Sistani's Representatives Threaten Demonstrations, Clashes în Iraq", BBC *Monitoring Internaţional Reports,* ştire prezentată de postul de televiziune aparţinând grupului Hezbollah din Liban, Al-Manar, 16 ianuarie 2004; Nadia Abou El-Magd, „U.S. Commander Urges Saddam Holdouts to Surrender", Associated Press, 16 ianuarie 2004.

dar au continuat în forţă cu planul de a numi primul guvern irakian post-Saddam.

Acesta a fost punctul în care Moqtada al-Sadr a devenit o forţă politică de luat în calcul. Când celelalte partide şiite importante au decis să participe la guvernul numit şi să respecte o constituţie interimară care fusese redactată în Zona Verde, al-Sadr a rupt rândurile, denunţând acest proces şi constituţia ca ilegitime şi comparându-l explicit pe Bremer cu Saddam Husein. De asemenea, a început să se ocupe serios de constituirea Armatei Mahdi. După ce protestele paşnice rămăseseră fără efect, mulţi şiiţi au devenit convinşi că nu pot ajunge la o democraţie bazată pe voinţa majorităţii decât dacă vor lupta pentru ea.

Dacă administraţia Bush şi-ar fi respectat promisiunea de a ceda rapid puterea unui guvern irakian ales, existau toate şansele ca rezistenţa să fi rămas redusă şi controlabilă, în loc să se transforme într-o rebeliune naţională. Dar respectarea acestei promisiuni ar fi însemnat sacrificarea agendei economice din spatele războiului, ceea ce nu putea fi permis – şi acesta este motivul pentru care consecinţele violente ale refuzării democraţiei în Irak de către America trebuie considerate o formă de reacţie ideologică adversă.

Şocuri fizice

În timp ce rezistenţa se intensifica, forţele de ocupaţie contraatacau cu tactici de şoc. Acestea erau declanşate noaptea târziu sau dimineaţa foarte devreme, cu soldaţi care spărgeau uşi, cercetând locuinţele întunecoase cu lanternele şi ţipând în engleză (unele cuvinte puteau fi înţelese: „nenorocitule”, „Ali Baba”, „Osama bin Laden”). Femeile îşi căutau disperate şalurile ca să-şi acopere capul în faţa intruşilor străini; bărbaţilor li se puneau cu forţa cagule pe cap, după care erau aruncaţi în camioanele armatei şi transportaţi în închisori şi lagăre. În primii trei ani şi jumătate ai ocupaţiei, aproximativ 61.500 de irakieni au fost capturaţi şi închişi de către armata americană, de regulă prin metode menite „să maximizeze şocul capturării”. Aproximativ 19.000 mai erau închişi în primăvara lui 2007.[1155] În închisori urmau alte şocuri: găleţi cu apă rece ca gheaţa, lupi alsacieni mârâind şi arătându-şi colţii, lovituri cu pumnii şi picioarele, şi uneori şocuri electrice aplicate cu sârme sub tensiune.

Cu trei decenii în urmă, cruciada neoliberală începuse cu tactici asemănătoare – aşa-numiţii subversivi şi presupuşi terorişti fiind înhăţaţi din casele lor, legaţi la ochi şi încagulaţi, duşi în

[1155] Michael Moss, „Iraq’s Legal System Staggers Beneath the Weight of War”, *New York Times,* 17 decembrie 2006.

celule întunecate unde aveau de îndurat bătăi şi lucruri chiar mai rele. Pentru a apăra, acum, speranţa într-o piaţă liberă model în Irak, proiectul parcursese un cerc complet.

Unul dintre factorii care au făcut ca revenirea tacticilor de tortură să fie inevitabilă a fost hotărârea lui Donald Rumsfeld de a conduce armata ca pe o corporaţie modernă, subcontractată. Rumsfeld planificase desfăşurarea trupelor mai puţin ca un ministru al apărării şi mai mult ca un vicepreşedinte Wal-Mart care încearcă să mai taie nişte ore de pe statul de plată. După ce îi făcuse pe generali să se mulţumească cu mai puţin de 200.000 de soldaţi, faţă de cererile lor iniţiale de 500.000, încă mai găsea de unde să taie: în ultima clipă, dând satisfacţie preşedintelui de companie din el, a eliminat zeci de mii de soldaţi din planurile de război.[1156]

Deşi această armată sever ajustată a reuşit să îl răstoarne pe Saddam, ea nu avea nicio şansă să poată gestiona ceea ce creaseră în Irak edictele lui Bremer: o populaţie răsculată şi o gaură neagră în locul armatei şi poliţiei irakiene. Neavând suficienţi oameni pentru a putea controla străzile, forţele de ocupaţie au recurs la altă soluţie: i-au luat pe irakieni de pe stradă şi

[1156] Gordon şi Trainor, *Cobra II,* 4, 555; Julian Borger, „Knives Come Out for Rumsfeld as the Generals Fight Back”, *The Guardian* (Londra), 31 martie 2003.

i-au băgat în închisoare. Mii de prizonieri adunaţi în timpul raziilor au fost daţi pe mâna agenţilor CIA, soldaţilor americani şi contractorilor privaţi – mulţi dintre ei neinstruiţi – care au iniţiat interogatorii dure pentru a afla cât mai multe despre rezistenţă.

În primele zile ale ocupaţiei, Zona Verde fusese gazda unor specialişti în terapia de şoc economică din Polonia şi Rusia; acum ea devenise un magnet pentru o altă specie de experţi în şoc, cei specializaţi în suprimarea mişcărilor de rezistenţă. Companiile private de securitate şi-au completat efectivele cu veterani ai războaielor murdare din Columbia, Africa de Sud şi Nepal. Potrivit jurnalistului Jeremy Scahill, Blackwater şi alte companii private de securitate au angajat peste 700 de soldaţi chilieni – mulţi dintre ei din trupele speciale – pentru operaţiunile din Irak, dintre care unii fuseseră instruiţi şi activaseră în timpul lui Pinochet.[1157]

Unul dintre specialiştii în şoc de cel mai înalt rang era comandantul american James Steele, care a ajuns în Irak în mai 2003. Steele jucase un rol important în cruciadele de dreapta din America Centrală, unde fusese consilierul-şef american al mai multor batalioane ale armatei salvadoriene acuzate de a fi escadroane ale

[1157] Jeremy Scahill, *Blackwater: The Rise of the World's Most Powerful Mercenary Army* (New York: Naţion Books, 2007), 199.

morţii. În ultimul timp devenise vicepreşedinte Enron şi venise iniţial în Irak în calitate de consultant pe probleme de energie, dar, când rezistenţa s-a intensificat, a revenit la vechiul său rol, devenind consilierul-şef pe probleme de securitate al lui Bremer. În cele din urmă Steele a fost însărcinat să aducă în Irak ceea ce surse anonime din Pentagon numeau „soluţia salvadoriană”[1158].

John Sifton, cercetător de rang înalt de la Human Rights Watch, mi-a spus că abuzurile împotriva prizonierilor din Irak nu corespundeau modelului obişnuit. În zonele de conflict abuzurile au loc, de obicei, în stadiul iniţial, în aşa-numită ceaţă a războiului, când terenul de luptă e cuprins de haos şi nimeni nu ştie care sunt regulile. Aşa s-a întâmplat în Afganistan, spunea Sifton, „dar în Irak era altfel – lucrurile au început profesionist şi apoi s-au înrăutăţit, în loc să se îmbunătăţească”. El plasa această evoluţie spre sfârşitul lui august 2003 – la patru luni după căderea Bagdadului. Acela a fost momentul, spunea el, când relatările despre abuzuri au început să curgă.

Potrivit acestei datări, şocul camerei de tortură a apărut imediat după cele mai controversate şocuri economice ale lui Bremer.

[1158] Peter Maass, „The Way of the Commandos”, *New York Times,* 1 mai 2005; „Jim Steele Bio”, Premiere Speakers Bureau, www.premierespeakers.com; Michael Hirsh şi John Barry, „The Salvador Option”, *Newsweek,* 8 ianuarie 2005.

Ultimele săptămâni din august au însemnat sfârşitul acelei lungi veri în care Bremer a legiferat şi a anulat alegerile. În vreme ce aceste decizii trimiteau şi mai mulţi recruţi rezistenţei, soldaţii americani erau trimişi să spargă uşi şi să încerce să zdruncine rebeliunea irakiană, reducând la tăcere bărbaţii de vârstă militară unul câte unul.

Data acestei evoluţii poate fi clar determinată cu ajutorul mai multor documente declasificate după scandalul Abu Graib. Seria documentelor începe la data de 14 august 2003, când căpitanul William Ponce, ofiţer de informaţii al cartierului general al armatei americane din Irak, a trimis un e-mail colegilor săi ofiţeri din toată ţara. Acesta conţinea declaraţia acum celebră „Domnilor, e timpul să ne scoatem mănuşile cu aceşti deţinuţi... [un colonel] a spus clar că trebuie să îi supunem pe aceşti oameni. Pierderile devin tot mai numeroase şi trebuie să începem să strângem informaţii pentru a-i putea proteja pe soldaţii noştri de alte atacuri”. Ponce solicita idei pentru tehnicile pe care interogatorii vroiau să le folosească pe deţinuţi – ceea ce el numea „lista ideală”. Sugestiile au început să se adune în inbox-ul său, inclusiv „electrocutarea cu curent de joasă tensiune”[1159].

[1159] „Email from Cpt. William Ponce”, PBS *Frontline: The Torture Question,* august 2003, www.pbs.org; Josh White, „Soldiers’ ’Wish Lists’ of Detainee Tactics Cited”, *Washington Post,* 19 aprilie 2005.

Două săptămâni mai târziu, Geoffrey Miller, general-maior, directorul închisorii Guantanamo Bay, era adus în Irak cu misiunea de a „guantanamiza” închisoarea Abu Graib[1160]. După alte două săptămâni, pe 14 septembrie, Ricardo Sanchez, general-locotenent, comandantul trupelor din Irak, a aprobat o gamă largă de proceduri noi de interogare, bazate pe modelul Guantanamo, incluzând umilirea deliberată (numită „slăbirea mândriei şi a egoului”), „exploatarea fricii de câini a arabilor”, privarea senzorială (numită „controlarea iluminatului”), suprasolicitarea senzorială (prin ţipete şi muzică tare) şi „poziţii solicitante”. Incidentele dezvăluite prin intermediul infamelor fotografii de la Abu Graib au avut loc la puţin timp după ce a fost trimisă circulara lui Sanchez, la începutul lui octombrie.[1161]

Echipa lui Bush eşuase în a-i supune prin şoc pe irakieni, atât prin *Şoc şi evlavie,* cât şi prin terapia economică de şoc. Acum tacticile de şoc deveneau mai personale, prin folosirea inconfundabilei reţete de regresiune a

---

[1160] General de Brigadă Janis Karpinski, comandantul penitenciarului de la Abu Ghraib, afirmă că Miller i-a declarat acest lucru. Scott Wilson şi Sewell Chan, „As Insurgency Grew, So Did Prison Abuse”, *Washington Post,* 10 mai 2004.

[1161] O lună mai târziu, Sanchez trimite încă un memo clarificând şi temperând oarecum memorandumul anterior, dar creând o confuzie serioasă privitor la care dintre proceduri trebuiau aplicate în acest caz. Ricardo S. Sanchez, *Memorandum, Subject: CJTF-7 Interrogation and Counter-Resistance Policy,* 14 septembrie 2003, www.aclu.org.

manualului de interogare CIA.

Mulţi dintre prizonierii importanţi au fost duşi într-o zona securizată de lângă Aeroportul Internaţional din Bagdad, condusă de trupele speciale şi CIA. Accesibilă doar pe baza unui permis special şi ascunsă de Crucea Roşie, această zonă era atât de secretizată, încât nici chiar unii militari de rang înalt nu erau lăsaţi să între. Pentru a i se păstra caracterul secret, numele acesteia a fost schimbat de mai multe ori: din Task Force 20 în 121, apoi 6–26 şi Task Force 145.[1162]

Prizonierii erau ţinuţi într-o clădire mică, anonimă, concepută să creeze condiţiile manualului CIA, inclusiv privarea senzorială completă. Clădirea era împărţită în cinci zone: o cameră de examinare medicală, o „cameră prietenoasă", care arăta ca un living (pentru deţinuţii cooperanţi), o cameră roşie, o cameră albastră şi mult-temuta cameră neagră – o mică celulă cu pereţii vopsiţi în negru şi difuzoare în toate cele patru colţuri.

Existenţa acestei clădiri secrete a devenit publică doar atunci când un sergent care lucra acolo, şi care folosea pseudonimul Jeff Perry, a luat legătura cu Human Rights Watch pentru a le descrie acest loc ciudat. Faţă de haosul de la

---

[1162] Informaţia furnizată în următoarele trei paragrafe derivă din Human Rights Watch, *No Blood, No Foul: Soldiers' Accounts of Detainee Abuse în Iraq,* iulie 2006, pag. 6–14, www.hrw.org.

Abu Graib, unde gardienii neinstruiţi îşi inventau metodele în mare parte din mers, clădirea CIA de lângă aeroport era înspăimântător de ordonată şi chirurgicală. Potrivit lui Perry, atunci când interogatorii voiau să utilizeze „tactici dure” împotriva deţinuţilor în camera neagră, se duceau la un calculator şi printau un formular care era un fel de meniu al torturii. „Totul era deja pregătit pentru tine – îşi amintea Perry – control al mediului, cald şi rece, ştiţi, lumini stroboscopice, muzică şi aşa mai departe. Câini dresaţi... îţi alegeai pur şi simplu ce voiai să foloseşti”. După ce completau formularul, interogatorii se duceau cu el la un comandant să-l semneze. „N-am văzut niciodată un formular care să nu fie semnat”, spunea Perry.

El şi alţi interogatori au început să-şi facă griji că aceste tehnici violau Convenţia de la Geneva care interzice „tratamentele umilitoare şi degradante”. Îngrijoraţi că ar putea fi puşi sub acuzare dacă activitatea lor devine publică, Perry şi trei colegi ai săi l-au abordat pe colonelul lor şi „i-am spus că avem îndoieli legate de acest tip de abuzuri”. Închisoarea secretă era atât de eficientă încât, în mai puţin de două ore, o echipă de jurişti militari a descins în acea clădire cu o prezentare în Power Point care explica de ce nu sunt protejaţi deţinuţii de Convenţia de la Geneva şi de ce privarea senzorială – în ciuda propriilor cercetări CIA,

care demonstrau contrariul – nu constituie un mijloc de tortură. „O, a fost foarte rapid”, a spus Perry despre timpul de răspuns. „Era ca şi cum ar fi fost pregătiţi. Vreau să spun că aveau deja pregătită această prezentare care dura două ore”.

Existau în Irak şi alte clădiri în care deţinuţii erau supuşi aceloraşi tactici de privare senzorială din manualul CIA, unele dintre ele amintind chiar mai mult de experimentele lui Megill desfăşurate cu mulţi ani în urmă. Un alt sergent a relatat despre o închisoare dintr-o bază militară numită Tiger, lângă al Qaim, în apropierea graniţei cu Siria, în care erau închişi între 20% şi 40% de deţinuţi. Aceştia erau legaţi la ochi, încătuşaţi şi băgaţi în containere metalice de transport încinse, timp de 24 de ore, „fără somn, fără mâncare, fără apă”, după cum a relatat sergentul. După ce erau „înmuiaţi” cu ajutorul cutiei de privare senzorială, deţinuţii erau bombardaţi cu lumini stroboscopice şi muzică heavy-metal.[1163]

Metode similare au fost folosite şi la o bază de Operaţiuni Speciale de lângă Tikrit, cu excepţia faptului că deţinuţii erau băgaţi în cutii chiar mai mici: 1,2 m/1,2 m/0,5 m, prea puţin pentru ca un adult să poată sta în picioare sau să se întindă, semănând izbitor cu numeroasele celule din Conul de Sud despre care s-a vorbit.

[1163] *Ibid.,* 26, 28.

Deţinuţii erau ţinuţi în această privare senzorială extremă până la o săptămână. Cel puţin unul dintre ei a relatat că a fost electrocutat de soldaţii americani, deşi aceştia au negat.[1164] Există însă un număr semnificativ de probe puţin discutate care sugerează că soldaţii americani au folosit într-adevăr electrocutarea ca metodă de tortură în Irak. Pe 14 mai 2004, doi soldaţi ai Marinei au fost condamnaţi la închisoare, într-un proces aproape deloc mediatizat, pentru electrocutarea unui deţinut irakian cu o lună înainte. Conform documentelor oficiale obţinute de American Civil Liberties Union, un soldat „l-a electrocutat pe un deţinut irakian cu un transformator electric... a plasat sârmele în zona umărului deţinutului" până când „deţinutul a început să «danseze» din cauza electrocutării"[1165].

Atunci când infamele fotografii de la Abu Graib au fost publicate, inclusiv aceea cu un deţinut încagulat care stă pe o cutie, cu fire electrice atârnându-i de braţe, armata a fost pusă în faţa unei probleme stranii: „Există mai mulţi deţinuţi care pretind că sunt persoana înfăţişată în fotografia respectivă", a explicat purtătorul de cuvânt al Direcţiei de Investigare

[1164] Richard P. Formica, „Article 15–6 Investigation of CJSOTF-AP and 5th SF Group Detention Operations", finalizat pe 8 noiembrie 2004, desecretizat, www.aclu.org.

[1165] *USMC Alleged Detainee Abuse Cases Since 11 Sep 01,* nesecretizat, 8 iulie 2004 www.aclu.org.

a Armatei, instituţia însărcinată cu cercetarea abuzurilor asupra deţinuţilor. Unul dintre aceştia era Haj Ali, fost prefect. Ali a spus că şi lui i se pusese cagulă, fusese obligat să stea pe o cutie şi i se legaseră fire electrice de membre. Dar, spre deosebire de relatările gardienilor de la Abu Graib, care pretindeau că firele nu erau sub tensiune, Ali a declarat televiziunii publice PBS că „atunci când m-au electrocutat am avut senzaţia că globii oculari o să-mi sară din orbite”[1166].

Ca mii de alţi deţinuţi, Ali a fost eliberat de la Abu Graib fără a fi pus sub acuzare, împins afară dintr-un camion după ce i s-a spus „Ai fost arestat din greşeală”. Crucea Roşie a susţinut că responsabilii armatei americane au recunoscut că 70%–90% dintre detenţiile din Irak au fost „greşeli”. Potrivit lui Ali, multe din aceste erori umane au ieşit din închisorile americane cu dorinţa de a se răzbuna. „Abu Graib e o pepinieră pentru insurgenţi... Din cauza insultelor şi a torturii sunt în stare de orice. Cine le-ar putea reproşa asta?”[1167]

Mulţi soldaţi americani au înţeles şi s-au temut de această reacţie. „Dacă e vorba de unul

---

[1166] „Web Magazine Raises Doubts Over a Symbol of Abu Ghraib”, *New York Times,* 14 martie 2006; interviu cu Haj Ali, „Few Bad Men?”, *PBS Now,* 29 aprilie 2005.

[1167] „Haj Ali’s Story”, *PBS Now* Web site, www.pbs.org; Chris Kraul, „War Funding Feud Has Iraqis Uneasy”, *Los Angeles Times,* 28 aprilie 2007.

dintre cei buni, acum a devenit rău, din cauza modului în care l-am tratat”, a spus un sergent din divizia 82 Airborne detaşat la o închisoare temporară deosebit de brutală dintr-o bază americană de lângă Fallujah, gazda unui batalion care se mândrea cu porecla de „Maniacii Criminali”[1168].

Situaţia este mult mai rea în închisorile administrate de irakieni. Saddam se bazase întotdeauna pe tortură pentru a se menţine la putere. Pentru a elimina tortura din Irakul post-Saddam ar fi fost necesar un efort susţinut din partea noii conduceri de a repudia astfel de practici. În schimb, Statele Unite au adoptat tortura pentru propriile obiective, stabilind un standard josnic exact în timp ce instruiau şi supervizau noile forţe de poliţie irakiene.

În ianuarie 2005, Human Rights Watch a descoperit că tortura din închisorile şi arestările conduse de irakieni (şi supervizate de SUA) era „sistematică”, folosindu-se inclusiv şocuri electrice. Un raport intern al Diviziei 1 de Cavalerie susţinea că „şocurile electrice şi sufocarea” sunt „utilizate constant pentru smulgerea declaraţiilor” de către poliţiştii şi soldaţii irakieni. Gardienii irakieni foloseau de asemenea simbolul ubicuu în America Latină al

---

[1168] Human Rights Watch, *Leadership Failure: Firsthand Accounts of Torture of Iraqi Detaineeby the U.S. Army’s 82nd Airborne Division,* septembrie 2005, pag. 9, 12, www.hrw.org.

torturii, *picam,* bastonul electric folosit pentru vite. În decembrie 2006, *The New York Times* relata despre cazul lui Faraj Mahmud, care „fusese dezbrăcat şi atârnat de tavan. Acesta a spus că electrocutarea organelor sale genitale cu un baston electric îl făcea să se izbească de pereţi.”[1169]

În martie 2005, reporterul de la *The New York Times Magazine* Peter Maass a însoţit Comandoul Poliţiei Speciale antrenat de James Steele. Maass a vizitat o bibliotecă publică din Samara care fusese transformată într-o închisoare macabră. Înăuntrul acesteia a văzut deţinuţi legaţi la ochi şi încătuşaţi, unii bătuţi până la sânge, precum şi un birou cu „pete de la sângele care se scursese pe partea lui laterală”. A auzit oameni vomând şi ţipete pe care le-a descris ca „înfricoşătoare, ca ţipetele unui nebun sau ale cuiva care este făcut să înnebunească”. A auzit două focuri de puşcă clare „din interiorul sau din spatele centrului de detenţie”[1170].

În El Salvador, escadroanele morţii erau binecunoscute pentru folosirea asasinatelor nu doar pentru eliminarea adversarilor politici, ci şi

---

[1169] Human Rights Watch, *The New Iraq? Torture and Ill-Treatment of Detainees în Iraqi Custody* ianuarie 2005, p. 2, 4, www.hrw.org; Bradley Graham, „Army Warns Iraqi Forces on Abuse on Detainees”, *Washington Post,* 20 mai 2005; Moss, „Iraq’s Legal System Staggers Beneath the Weight of War”.

[1170] Maass, „The Way of the Commandos”.

pentru a transmite publicului larg un mesaj al terorii. Trupurile mutilate care apăreau pe marginea drumului spuneau comunităţii întregi că aceia care ieşeau din rând puteau să ajungă şi ei cadavre. Corpurile torturate erau lăsate, adesea, cu un semn pe care se găsea semnătura escadronului morţii, respectiv Mano Blanco sau Brigada Maximiliano Hernandez. Astfel de mesaje deveniseră în 2005 o privelişte obişnuită pe drumurile din Irak: deţinuţi care fuseseră văzuţi ultima oară în custodia comandourilor irakiene de la Ministerul de Interne erau găsiţi cu o singură gaură de glonţ în cap şi mâinile încă încătuşate la spate, sau cu găuri în craniu făcute cu bormaşina. În noiembrie 2005, *Los Angeles Times* a relatat că, la o morgă din Bagdad, „zeci de trupuri ajung simultan, o dată pe săptămână, dintre care multe au încă încheieturile prinse cu cătuşe de poliţie". De multe ori morgile păstrau cătuşele de metal şi le returnau poliţiei.[1171]

Dar în Irak există şi metode mai moderne de a transmite mesaje ale terorii. *Terorismul în faţa justiţiei* este o emisiune TV de mare audienţă a postului Al Iraqiya, finanţat de SUA. Serialul este produs în colaborare cu comandourile irakiene salvadorizate. Unii deţinuţi eliberaţi au explicat

[1171] Interviu cu Allan Naim, *Democracy Now!* 10 ianuarie 2005, www.democracynow.org; Solomon Moore, „Killings Linked to Shiite Squads în Iraqi Police Force", *Los Angeles Times,* 29 noiembrie 2005.

cum este realizat conţinutul emisiunii: deţinuţii, dintre care mulţi au fost luaţi în cadrul raziilor, sunt bătuţi şi torturaţi, iar familiile le sunt ameninţate, până sunt gata să mărturisească orice infracţiune, chiar şi infracţiuni despre care avocaţii au demonstrat că nu au avut loc niciodată. Apoi apar camerele video, să înregistreze cum deţinuţii „recunosc" că sunt insurgenţi sau hoţi, homosexuali şi mincinoşi. Irakienii urmăresc în fiecare seară aceste mărturisiri, venind dinspre feţele învineţite şi umflate ale celor care, în mod evident, au fost torturaţi. „Emisiunea are un efect pozitiv asupra civililor", i-a spus Adnan Thabit, liderul comandourilor salvadorizate ale lui Maass.[1172]

La zece luni după ce „soluţia salvadoriană" a apărut pentru prima dată în presă, implicaţiile ei terifiante au devenit în întregime evidente. Comandourile irakiene, instruite iniţial de Steele, erau oficial în subordinea Ministerului de Interne, care a insistat, atunci când Maass i-a întrebat despre ce văzuse el în bibliotecă, asupra faptului că „nu este permis niciun abuz împotriva drepturilor omului asupra deţinuţilor aflaţi în mâinile Forţelor de Securitate ale Ministerului de Interne". Dar în noiembrie 2005, 173 de irakieni au fost găsiţi într-o temniţă a

[1172] Moss, „Iraq's Legal System Staggers Beneath the Weight of War"; Thanassis Cambanis, „Confessions Rivet Iraqis", *Boston Globe,* 18 martie 2005; Maass, „The Way of the Commandos".

Ministerului de Interne, unii dintre ei torturaţi atât de rău, încât li se desprindea pielea, alţii cu găuri de bormaşină în craniu sau cu dinţi scoşi şi unghii de la picioare smulse. Deţinuţii eliberaţi au spus că nu toţi au scăpat cu viaţă. Ei au alcătuit o listă cu 18 oameni care fuseseră torturaţi până au murit în temniţa ministerului: dispăruţii Irakului.[1173]

Când mă documentam despre experimentele cu şocuri electrice ale lui Ewen Cameron din anii ’50, am dat de o remarcă a unuia dintre colegii săi, un psihiatru pe nume Fred Lowy. „Freudienii au dezvoltat nişte metode subtile de a curăţa foile cepei pentru a ajunge la miezul problemei”, spunea el. „Cameron voia să foreze până acolo, iar straturile puteau să se ducă naibii. Dar, după cum am descoperit mai târziu, în afara acestor straturi nu există nimic.”[1174] Cameron se gândea că poate să arunce în aer toate straturile pacienţilor săi şi să pornească de la zero; visa la crearea unor personalităţi nou-nouţe. Dar pacienţii săi nu au renăscut: au devenit doar confuzi, răniţi şi zdrobiţi.

Specialiştii în terapia de şoc din Irak au

[1173] *Ibid;* John F. Burns, „Torture Alleged at Ministry Site Outside Baghdad”, *New York Times,* 16 noiembrie 2005; Moore, „Killings Linked to Shiite Squads în Iraqi Police Force”.

[1174] Anne Collins, *In the Sleep Room: The Story of the CIA Brainwashing Experiments în Canada* (Toronto: Lester and Orpen Dennys, 1988), 174.

aruncat şi ei în aer straturile, în căutarea acelei *tabula rasa* pe care să creeze noua lor ţară model. Nu au găsit decât mormanele de ruine pe care ei înşişi le produseseră şi milioane de oameni zdrobiţi psihologic şi fizic. Capitaliştii catastrofei din echipa lui Bush nu au curăţat Irakul, ci doar l-au stârnit. În locul unei *tabula rasa,* purificate de istorie, ei au descoperit vechi rivalităţi, care au ieşit la suprafaţa pentru a se adăuga vendetelor recente produse de fiecare nou atac: asupra unei moschei din Karbala, în Samara, într-o piaţă, într-un minister, într-un spital. Ca şi oamenii, ţările nu pot fi refăcute de la zero cu un şoc sănătos; doar se prăbuşesc, şi continuă să se prăbuşească.

Ceea ce, desigur, necesită şi mai multe şocuri: creşterea dozei, apăsarea butonului mai mult timp, mai multă durere, mai multe bombe, mai multă tortură. Fostul secretar de stat Richard Armitage, care prezisese că Irakul va fi uşor de condus din punctul A în B, a concluzionat între timp că adevărata problemă este că Statele Unite au fost prea blânde. „Modul uman în care coaliţia a luptat în acest război – a spus el – a condus de fapt la o situaţie în care e mai dificil să faci poporul să se unească, în loc să fie mai uşor. În Germania şi Japonia [după al Doilea Război Mondial] populaţia era epuizată şi profund şocată de ceea ce se întâmplase, dar în Irak este exact invers. Victoria foarte rapidă

asupra inamicului a însemnat că nu avem populaţia supusă pe care o aveam în Japonia şi Germania... SUA se confruntă cu o populaţie irakiană ne-şocată şi ne-îngrozită”[1175]. În ianuarie 2007, Bush şi consilierii săi încă erau convinşi că pot dobândi controlul asupra Irakului cu ajutorul unui „atac” sănătos, unul care l-a eliminat pe Moqtada al-Sadr: „un cancer care subminează” guvernul irakian. Analiza pe care s-a bazat strategia atacului avea ca scop „curăţarea integrală a centrului Bagdadului” şi, după ce trupele lui al-Sadr s-au mutat în Sadr City, „curăţarea prin forţă a acestei fortăreţe şiite”[1176].

În anii ’70, cruciada corporatistă care tocmai începuse folosea tactici pe care tribunalele le-au calificat drept evident genocidale: eliminarea deliberată a unui segment al populaţiei. În Irak s-a petrecut ceva şi mai monstruos – eliminarea nu a unui segment al populaţiei, ci a unei ţări întregi; Irakul dispare şi se dezintegrează. A început, cum se întâmplă adesea, cu dispariţia femeilor în spatele voalurilor şi al uşilor, apoi cu copiii care au dispărut din şcoli: în 2006

două treimi din ei au rămas acasă. Apoi au

[1175] Maxine McKew, „Confessions of an American Hawk”, *The Diplomat,* octombrie-noiembrie 2005.

[1176] Charles Krauthammer, „În Baker’s Blunder, a Chance for Bush”, *Washington Post,* 15 decembrie 2006; Frederick W. Kagan, *Choosing Victory: A Plan for Success în Iraq,* Phase I Report, 4 ianuarie 2007, pag. 34, www.aei.org.

urmat specialiştii: doctori, profesori, antreprenori, oameni de ştiinţă, farmacişti, judecători, avocaţi. Aproximativ 300 de universitari irakieni au fost asasinaţi de escadroanele morţii de la invazia americană încoace, inclusiv câţiva decani; alte câteva mii au fugit. Doctorii au avut o soartă şi mai rea, aproximativ 2.000 dintre ei fiind ucişi şi 12.000 fugind. În noiembrie 2006, Înalta Comisie ONU pentru Refugiaţi a estimat că 3.000 de irakieni fug din ţară în fiecare zi. Organizaţia a raportat că patru milioane de oameni fuseseră forţaţi să-şi părăsească casele până în aprilie 2007: aproximativ un irakian din şapte. Doar câteva sute dintre aceşti refugiaţi au fost primiţi în Statele Unite.[1177]

După prăbuşirea aproape completă a industriei irakiene, una din foarte puţinele afaceri care înfloresc este răpirea. În doar trei luni şi jumătate de la începutul lui 2006, aproape 20.000 de oameni au fost răpiţi în Irak. Mass-media internaţională nu acordă atenţie decât occidentalilor răpiţi, dar imensa

[1177] Dahr Jamail şi Ali Al-Fadhily, „Iraq: Schools Crumbling Along with Iraqi Society", *Inter Press Service,* 18 decembrie 2006; Charles Grain, „Professor Says Approximately 300 Academics Have Been Assassinated", *USA Today,* 17 ianuarie 2005; Michael E. O'Hanlon şi Jason H. Campbell, Brookings Institution, *Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction Security în Post-Saddam Iraq,* 22 februarie 2007, p. 35, www.brookings.edu; Ron Redmond, „Iraq Displacement", comunicat de presă, Geneva, 3 noiembrie 2006, www.unher.org; „Iraq's Refugees Must Be Saved from Disaster", *The Financial Times* (Londra), 19 aprilie 2007.

majoritate a celor răpiţi sunt specialişti irakieni, prinşi în drum spre muncă. Familiile lor fie reuşesc să facă rost de zeci de mii de dolari americani pentru răscumpărare, fie identifică trupurile la morgă. Tortura a devenit, de asemenea, o industrie prosperă. Organizaţiile pentru drepturile omului au identificat numeroase cazuri în care poliţia irakiană cerea mii de dolari de la familiile deţinuţilor pentru încetarea torturării acestora.[1178] Este propria versiune locală a Irakului pentru capitalismul dezastrelor.

Nu asta intenţionase administraţia Bush pentru Irak atunci când îl selectase ca naţiune model pentru restul lumii arabe. Ocupaţia începuse cu discuţii voioase despre *tabula rasa* şi începuturi de la zero. Dar nu a durat mult până când dorinţa de curăţenie s-a transformat în discuţii despre „smulgerea islamismului din rădăcină" în Sadr City sau Najaf şi despre eliminarea „cancerului islamismului radical" din Fallujah şi Ramadi – ceea ce nu era curat avea să fie curăţat cu forţa.

Asta este ceea ce se întâmplă cu proiectele de construire a unor societăţi model în ţările altora. Campaniile de epurare sunt rareori premeditate. Doar atunci când oamenii care trăiesc acolo

---

[1178] „Nearly 20,000 People Kidnapped în Iraq This Year: Survey", agenţia France-Presse, 19 aprilie 2006; Human Rights Watch, *The New Iraq?* 32,54, www.hrw.org.

refuză să-şi abandoneze trecutul, visul unei *tabula rasa* se transformă în fantoma lui – pământul pârjolit; doar atunci visul creaţiei totale se transformă într-o campanie de distrugere totală.

Violenţa neanticipată care a cuprins acum Irakul este creaţia optimismului letal al arhitecţilor războiului – era predestinată prin această expresie aparent inocentă, chiar idealistă: „un model pentru un nou Orient Mijlociu”. Dezintegrarea Irakului îşi are rădăcinile în ideologia care cere o *tabula rasa* pe care să-şi scrie noua poveste. Iar când o astfel de scenă idilică a întârziat să apară, susţinătorii acestei ideologii au început să bombardeze, să atace şi să arunce în aer şi mai mult speranţa de a ajunge la acel pământ promis.

Eşecul: noile feţe ale succesului

În avionul cu care părăseam Bagdadul fiecare loc era ocupat de un contractor străin care fugea de violenţe. Era aprilie 2004 şi atât Fallujah, cât şi Najaf erau sub asediu; doar în săptămâna aceea s-au retras din Irak 1.500 de contractori.

Mulţi aveau să-i urmeze. În momentul acela eram convinsă că asistam la prima mare înfrângere a cruciadei capitaliste. Irakul fusese

bombardat cu fiecare armă de şoc, în afara bombei nucleare, şi totuşi nimic nu putea supune această ţară. Experimentul eşuase în mod evident.

Acum nu mai sunt sigură. La un anumit nivel nu este nicio îndoială că anumite părţi ale proiectului au fost un dezastru. Bremer a fost trimis în Irak să construiască o utopie corporatistă; în schimb, Irakul a devenit o distopie infernală, în care a merge la o simplă întâlnire de afaceri însemna să rişti linşarea, arderea de viu sau decapitarea. Conform unei analize a publicaţiei *The New York Times,* până în mai 2007 mai mult de 900 de contractori fuseseră declaraţi ucişi şi „mai mult de 12.000, răniţi în luptă sau în timpul lucrului". Investitorii pe care Bremer se străduise atât de mult să-i atragă nu au mai apărut niciodată – nici HSBC, nici ProcterGamble, care şi-a amânat proiectul de joint venture, aşa cum a făcut şi General Motors. New Bridge Strategies, compania care se entuziasmase despre cum „un Wal-Mart ar putea cuceri întreaga ţară" a recunoscut că „McDonald's nu va intra pe piaţă prea curând"[1179]. Contractele de reconstrucţie ale lui

[1179] HSBC trebuia iniţial să deschidă filiale în tot Irakul. În schimb, a cumpărat o cotă de 79% în banca irakiană Dar es-Salaam. John M. Broder şi James Risen, „Contractor Deaths în Iraq Soar to Record", *New York Times,* 19 mai 2007; Paul Richter, „New Iraq Not Tempting to Corporations", *Los Angeles Times,* 1 iulie 2004; Yochi J. Dreazen, „An Iraqi's Western Dream", *Wall Street Journal,* 14 martie 2005; „Syria and Iraq: Umbanked and Unstable", *Euromoney,*

Bechtel nu au fost prelungite de contracte pe termen lung de administrare a sistemelor de apă şi electricitate. Spre sfârşitul lui 2006, eforturile privatizate de reconstrucţie care constituiau esenţa planului anti-Marshall fuseseră aproape toate abandonate la faţa locului şi unele schimbări de strategie spectaculoase erau evidente.

Stuart Bowen, inspectorul-şef american pentru reconstrucţia Irakului, a relatat că în câteva cazuri în care contractele au fost acordate direct firmelor irakiene „a fost mai eficient şi mai ieftin. Şi a stimulat economia, deoarece le-a dat irakienilor de lucru.” S-a dovedit că finanţarea irakienilor ca să-şi reconstruiască propria ţară este mai eficientă decât angajarea multinaţionalelor greoaie, care nu cunosc ţara şi limba, care se înconjoară de mercenari plătiţi cu 900 de dolari pe zi şi irosesc până la 55% din banii contractului pe cheltuieli suplimentare.[1180] Jon C. Bowersox, consilierul pe probleme de sănătate al ambasadei din Irak, a făcut o observaţie tranşantă: problema reconstrucţiei

---

September 2006; Ariana Eunjung Cha şi Jackie Spinner, „U.S. Companies Put Little Capital into Iraq”, *Washington Post,* 15 mai 2004.

[1180] Andy Mosher şi Griff Witte, „Much Undone în Rebuilding Iraq, Audit Says”, *Washington Post,* 2 august 2006; Julian Borger, „Brutal Killing of Americans în Iraq Raises Questions over Security Firms”, *The Guardian* (Londra), 2 aprilie 2004; Cabinetul Inspectorului General Special pentru Reconstrucţia Irakului, *Review of Administrative Task Orders for Iraq Reconstruction Contracts,* 23 octombrie 2006, pag. 11, www.sigir.mil.

din Irak, a spus el, a fost dorinţa de a construi totul de la zero. „Am fi putut să facem reabilitări ieftine, în loc să încercăm să transformăm în doi ani sistemul lor de sănătate.”[1181]

O schimbare şi mai dramatică a venit din partea Pentagonului. În decembrie 2006, acesta a anunţat un nou proiect de a pune pe picioare întreprinderile de stat irakiene, cele cărora Bremer refuzase să le ofere generatoare electrice de urgenţă pe motiv că erau atavisme staliniste. Acum Pentagonul îşi dădea seama că, în loc să cumpere ciment şi piese din Iordania şi Kuweit, ar fi putut să le cumpere de la fabricile irakiene adormite, creând locuri de muncă pentru zeci de mii de oameni şi oferind venituri comunităţilor respective. Paul Brinkley, subsecretar adjunct al apărării pentru transformarea economică a Irakului, a spus: „Ne-am uitat mai atent la câteva dintre aceste fabrici şi am descoperit că nu sunt neapărat nişte întreprinderi sovietice părăginite, aşa cum crezusem”, însă a recunoscut că unii dintre colegii lui începuseră să-l facă stalinist.[1182]

Peter W. Chiarelli, general-locotenent, comandantul trupelor americane din Irak, a explicat că „trebuie să îi punem pe tinerii furioşi la muncă... O scădere relativ mică a şomajului

[1181] Griff Witte, „Despite Billions Spent, Rebuilding Incomplete”, *Washington Post,* 12 noiembrie 2006.

[1182] Aqeel Hussein şi Colin Freeman, „US to Reopen Iraq’s Factories in $10m U-turn”, *The Sunday Telegraph* (Londra), 29 ianuarie 2007.

ar avea un efect serios asupra nivelului crimelor inter-confesionale”. Nu s-a putut abţine să adauge „Mi se pare incredibil că în patru ani de zile nu am reuşit să înţelegem acest lucru... Mie mi se pare vital. E la fel de important ca oricare altă parte a planului”[1183].

Semnifică aceste întoarceri cu 180 de grade moartea capitalismului dezastrelor? Mă îndoiesc. La momentul la care oficialii americani au ajuns să înţeleagă că nu trebuie să reclădească o ţară nou-nouţă de la zero, că era mai important ca irakienilor să le fie oferite slujbe şi industria lor să beneficieze de miliardele strânse pentru reconstrucţie, banii pentru finanţarea acestor proiecte fuseseră deja cheltuiţi.

Între timp, în mijlocul valului de epifanii ale neo-keynesianismului, Irakul a fost lovit de cea mai îndrăzneaţă tentativă de exploatare a perioadelor de criză de până atunci. În decembrie 2006, bipartizanul Iraq Study Group, reprezentat de James Baker, a dat publicităţii mult-aşteptatul său raport. Acesta solicita Statelor Unite să „asiste liderii irakieni în reorganizarea industriei petroliere naţionale ca întreprindere comercială” şi să „încurajeze investiţiile comunităţii internaţionale şi ale companiilor petroliere internaţionale în sectorul

[1183] Josh White şi Griff Witte, „To Stem Iraqi Violence, U.S. Looks to Factories”, *Washington Post,* 12 decembrie 2006.

petrolier irakian”[1184].

Cele mai multe recomandări ale Iraq Study Group au fost ignorate de Casa Albă, dar nu şi aceasta: administraţia Bush a reacţionat imediat, ajutând la conceperea unui proiect de lege radical privind petrolul irakian care permitea companiilor precum Shell sau BP să semneze contracte pe 30 de ani prin care puteau păstra o mare parte a profiturilor din petrolul irakian, ajungând până la zeci sau chiar sute de miliarde de dolari – ceva nemaiauzit în ţările în care petrolul e atât de uşor exploatabil ca în Irak, şi care echivala cu o condamnare la sărăcie perpetuă într-o ţară în care 95% din veniturile guvernului erau aduse de petrol.[1185] Era o propunere atât de nepopulară, încât nici măcar Paul Bremer nu îndrăznise să o facă în primul an de ocupaţie. Şi totuşi era avansată acum, mulţumită haosului care se adâncea. Pentru a explica de ce se justifica scoaterea din Irak a unui procent atât de mare din profit, companiile petroliere au invocat riscurile de siguranţă. Cu alte cuvinte, dezastrul era cel care făcea posibil acest proiect de lege.

Momentul ales de Washington era extrem de semnificativ. Atunci când a fost avansat proiectul, Irakul se confrunta cu cea mai amplă

[1184] James A. Baker III, Lee H. Hamilton, Lawrence S. Eagleburger et al., *Iraq Study Group Report,* decembrie 2006, p. 57, www.usip.org.
[1185] Pfeifer, „Where Majors Fear to Tread”.

criză de până atunci: ţara era sfâşiată de conflicte sectare, aproximativ 1000 de oameni fiind ucişi zilnic. Saddam Husein tocmai fusese executat într-un mod imoral şi provocator. Simultan, Bush dezlănţuise noul „elan” al trupelor din Irak, care operau cu reguli „mai puţin stricte” de luptă. În acea perioadă Irakul era mult prea volatil pentru ca giganţii petrolieri să facă investiţii majore, astfel că nu exista nicio nevoie presantă pentru o lege nouă, dacă nu cumva se încerca folosirea haosului pentru a scurtcircuita o dezbatere publică asupra celei mai controversate probleme cu care se confrunta ţara. Mulţi legislatori irakieni aleşi au spus că nu ştiau că se pregăteşte o lege nouă şi că, în mod sigur, nu fuseseră cooptaţi în conceperea ei. Greg Muttitt, un cercetător al grupului Platform de monitorizare a petrolului, a relatat: „M-am întâlnit recent cu unii parlamentari irakieni şi i-am întrebat câţi dintre ei văzuseră legea. Din 20, doar unul singur o văzuse.” Potrivit lui Muttitt, dacă legea ar fi fost adoptată, irakienii „ar fi avut de pierdut enorm, deoarece, în acest moment, ei nu au capacitatea de a negocia o înţelegere avantajoasă”[1186].

[1186] „Iraq’s Refugee Crisis Is Nearing Catastrophe”, *The Financial Times* (Londra), 8 februarie 2007; Joshua Gallu, „Will Iraq’s Oil Blessing Become a Curse?”, *Der Spiegel,* 22 decembrie 2006; Danny Fortson, Andrew Murray-Watson şi Tim Webb, „Future of Iraq: The Spoils of War”, *The Independent* (Londra), 7 ianuarie 2007.

Principalele sindicate irakiene au declarat că „privatizarea petrolului este o linie roşie care nu ar trebui încălcată” şi, cu aceeaşi ocazie, au condamnat legea ca pe o încercare de acaparare a „resurselor de energie într-un moment în care poporul irakian încearcă să-şi croiască un viitor, în timp ce trăiesc încă în condiţiile ocupaţiei”[1187]. Legea adoptată până la urmă era chiar mai rea decât se anticipase: nu stabilea nicio limită pentru profiturile pe care companiile străine le puteau scoate din ţară şi nici cât de mult sau cât de puţin sunt obligaţi investitorii străini să se asocieze cu companii irakiene sau să angajeze irakieni pentru exploatarea câmpurilor petrolifere. Anula cu neruşinare orice rol ar fi putut avea parlamentarii aleşi ai Irakului în stabilirea termenilor viitoarelor contracte petroliere. În schimb, crea o nouă instituţie, Consiliul Federal al Petrolului şi Gazului, care, potrivit *The New York Times,* urma să fie consiliat de „un spectru de specialişti în petrol din interiorul şi din afara Irakului”. Această instituţie numită, consiliată de nişte străini nespecificaţi, avea să aibă putere de decizie absolută în orice problemă referitoare la petrol şi autoritatea de a decide ce contracte semnează sau nu Irakul. În fapt, legea stabilea ca rezervele de petrol irakiene aflate în

[1187] Iraqi Labor Union Leadership, „Iraqi Trade Union Statement on the Oil Law”, 10–14 decembrie 2006, www.carbonweb.org.

proprietate publică, principala sursă de venituri a ţării, să fie scoase de sub controlul democratic şi, în schimb, să fie administrate de o puternică şi bogată dictatură a petrolului, care urma să existe în paralel cu guvernul ineficient şi dominat al Irakului.[1188]

E greu să exagerezi caracterul dezonorant al acestei încercări de acaparare a unor resurse. Profiturile din petrol ale Irakului sunt singura speranţă a acestei ţări de finanţare a propriei reconstrucţii, atunci când o pace relativă va reapărea. A emite pretenţii asupra acestei bogăţii viitoare într-un moment al dezintegrării naţionale punea în lumină cea mai neruşinată faţă a capitalismului dezastrelor.

A mai existat o consecinţă puţin dezbătută a haosului din Irak: cu cât dura mai mult, cu atât se privatiza mai mult prezenţa străină, în cele din urmă ajungând să creeze o nouă paradigmă pentru modul în care se poartă războaiele şi se reacţionează la catastrofele umane.

În acest punct, ideologia privatizării radicale, esenţială pentru planul anti-Marshall, şi-a arătat cu prisosinţă roadele. Refuzul constant al administraţiei Bush de a oferi oameni pentru războiul din Irak – fie soldaţi, fie administratori civili subordonaţi ei – a adus beneficii clare

[1188] Edward Wong, „Iraqi Cabinet Approves Draft of Oil Law”, *New York Times,* 26 februarie 2007.

pentru celălalt război al ei, acela de a subcontracta conducerea SUA. Chiar dacă a încetat să fie subiectul retoricii publice a administraţiei, această cruciadă a rămas în culise o obsesie puternică şi a avut mult mai mult succes decât toate celelalte obiective mai mediatizate ale administraţiei, luate împreună.

Deoarece Rumsfeld a conceput războiul ca pe o invazie limitată la strictul necesar, soldaţii de acolo urmând să îndeplinească doar funcţiile vitale de luptă, şi, deoarece eliminase 55.000 de posturi din Departamentul Apărării şi Departamentul Problemelor Veteranilor în primul an de după invadarea Irakului, sectorul privat a fost acela care a rămas să umple aceste găuri, la fiecare nivel.[1189] Această configuraţie practic însemna că, în timp ce tulburările cuprindeau Irakul, o industrie de război încă şi mai elaborată prindea formă, una care să sprijine armata redusă la minimum, fie pe teren, în Irak, fie în ţară, unde soldaţii erau trataţi la centrul medical Walter Reed.

De vreme ce Rumsfeld respinsese constant toate soluţiile care necesitau creşterea efectivelor armatei, aceasta trebuia să găsească modalităţi de a duce cât mai mulţi soldaţi în posturi de luptă. Irakul a fost inundat de firme

---

[1189] Steven L. Schooner, „Contractor Atrocities at Abu Ghraib: Compromised Accountability în a Streamlined Outsourced Government”, *Stanford Law Policy Review* 16, nr. 2 (2005): 552.

de securitate private, care urmau să îndeplinească funcţiile executate înainte de soldaţi: asigurarea pazei pentru oficialii de rang înalt, păzirea bazelor, escortarea unor contractori. Odată ajunşi acolo, rolurile lor s-au dezvoltat, ca reacţie la haos. Contractul iniţial al companiei Blackwater era de a oferi securitate privată pentru Bremer, dar după un an de ocupaţie se implica în lupte de stradă. În timpul mişcării lui Moqtada al-Sadr din Najaf, în aprilie 2004, Blackwater a ajuns chiar să preia comanda trupelor active de marină americane de-a lungul unei lupte de o zi cu Armata Mahdi, în cursul căreia au fost ucişi zeci de irakieni.[1190]

La începutul ocupaţiei existau aproximativ 10.000 de luptători privaţi în Irak, deja mult mai mulţi decât în timpul primului Război din Golf. Trei ani mai târziu, o analiză a Biroului de Supraveghere a Cheltuirii Fondurilor al SUA a descoperit că în Irak erau desfăşuraţi 48.000 de luptători privaţi din toată lumea. După armata SUA, mercenarii reprezentau cel mai mare contingent de luptători, mai mulţi decât toţi ceilalţi membri ai „Coaliţiei de Voinţă” la un loc. „Boom-ul din Bagdad”, cum îl denumea presa financiară, a luat acest sector suspect şi misterios şi l-a integrat complet în maşinile de război americană şi britanică. Blackwater a

[1190] Jeremy Scahill, *Blackwater: The Rise of the Worid's Most Powerful Mercenary Army* (New York: Naţion Books, 2007), 123.

angajat oameni de lobby agresivi din Washington pentru a elimina cuvântul „mercenar” din vocabularul public şi pentru a transforma această companie într-un brand naţional. Potrivit preşedintelui ei, Erik Prince, „Aceasta revine la deviza corporaţiei noastre: să facem pentru aparatul naţional de securitate ceea ce Fedex a făcut pentru serviciile poştale”[1191].

Când războiul s-a mutat în închisori, armata avea atât de puţini interogatori instruiţi şi interpreţi de arabă, încât nu putea obţine informaţii de la noii ei deţinuţi. Având nevoie disperată de mai mulţi interogatori şi interpreţi, armata a apelat la contractorul de apărare CACI Internaţional Inc. În contractul ei iniţial, rolul CACI în Irak era de a oferi armatei servicii de tehnologie a informaţiei, dar formularea sarcinii ei era suficient de vagă încât „tehnologia informaţiei” să poată fi înţeleasă ca interogare.[1192] Această flexibilitate era intenţionată: CACI aparţine unei noi specii de contractori, care acţionează ca furnizor de angajaţi temporari pentru guvernul federal: are

---

[1191] Jim Krane, „A Private Army Grows Around the U.S. Mission în Iraq and Around the World”, *Associated Press,* 30 octombrie 2003; Jeremy Scahill, „Mercenary Jackpot”, *The Nation,* 28 august 2006; Jeremy Scahill, „Exile on K Street”, *The Nation,* 20 februarie 2006; Mark Hemingway, „Warriors for Hire”, *Weekly Standard,* 18 decembrie 2006.

[1192] Griff Witte, „Contractors Were Poorly Monitored, GAO Says”, *Washington Post,* 30 aprilie 2005.

contracte permanente, formulate ambiguu şi păstrează la dispoziţie un mare număr de angajaţi potenţiali, gata să ocupe orice posturi ar apărea. A apela la CACI, ai cărei angajaţi nu trebuie să deţină pregătirea riguroasă şi aprobările legate de securitate cerute angajaţilor guvernamentali, era la fel de simplu ca a comanda noi materiale de birotică; zeci de noi interogatori au apărut într-o clipă.[1193]

Corporaţia care a câştigat cel mai mult de pe urma haosului a fost Halliburton. Înaintea invaziei primise un contract să stângă incendiile petroliere declanşate de armata în retragere a lui Saddam. Când aceste focuri au întârziat să apară, contractul Halliburton a fost lărgit pentru a include o nouă funcţie: alimentarea cu combustibili a întregii naţiuni, o sarcină atât de uriaşă, încât „a cumpărat toate autocisternele din Kuweit şi a mai importat alte câteva sute”.[1194] În numele eliberării soldaţilor pentru câmpul de luptă, Halliburton a preluat alte zeci

[1193] Şmecheria era că aceşti contractori funcţionau în condiţiile unei supravegheri reduse. După cum a concluzionat propria investigaţie a armatei americane asupra scandalului Abu Graib, oficialii guvernamentali însărcinaţi cu supravegherea activităţii interogatorilor nici măcar nu erau în Irak, cu atât mai puţin la Abu Graib, ceea ce făcea „foarte dificilă, dacă nu chiar imposibilă, administrarea efectivă a unui contract". Generalul George Fay, autorul analizei, a concluzionat că „interogatorii, analiştii şi liderii [guvernamentali] erau nepregătiţi pentru sosirea interogatorilor contractanţi şi nu aveau nicio pregătire pe care să se poată baza în managementul, controlul şi disciplinarea acestui personal... Se pare că nu a existat nicio încercare serioasă de a supraveghea în mod adecvat performanţele contractuale la Abu Graib".

de funcţii tradiţionale ale armatei, inclusiv mentenanţa vehiculelor militare şi a echipamentelor radio.

Chiar şi recrutarea, considerată dintotdeauna o funcţie a soldaţilor, a devenit rapid, pe măsură ce războiul avansa, o afacere economică. În 2006, firme private de *head-hunting,* precum Serco sau o divizie a gigantului de armament L-3 Communications, au început să recruteze soldaţi. Recrutorii privaţi, dintre care mulţi nu fuseseră niciodată în armată, primeau bonusuri de fiecare dată când înscriau un soldat, astfel că, aşa cum se lăuda purtătorul de cuvânt al unei companii, „Dacă vrei să câştigi gras trebuie să trimiţi oameni în armată”.[1195] „Domnia” lui Rumsfeld a alimentat de asemenea o explozie a contractării instrucţiei: companii precum Cubic Defense Applications sau Blackwater îi supuneau pe soldaţi antrenamentului în condiţii de luptă şi simulărilor de război, ducându-i în baze de instrucţie private, unde exersau lupta urbană în orăşele improvizate.

Mulţumită obsesiei legate de privatizare a lui Rumsfeld, aşa cum sugerase el pentru prima

---

[1194] T. Christian Miller, *Blood Money: Wasted Billions, Lost Lives, and Corporate Greed în Iraq* (New York: Little, Brown and Company, 2006), 87. Notă de subsol: George R. Fay, AR 15–6 *Investigation of the Abu Ghraib Detention Facility and 205th Military Intelligence Brigade,* p. 19, 50, 52, www4.army.mil.

[1195] Renae Merle, „Army Tries Private Pitch for Recruits”, *Washington Post,* 6 septembrie 2006.

oară într-un discurs din 10 septembrie 2001, soldaţii care s-au întors în ţară bolnavi sau suferind de stres post-traumatic au fost trataţi de companii de sănătate private, pentru care războiul foarte traumatizant din Irak a generat profituri nesperate. Una dintre aceste companii, Health Net, a ocupat locul 7 la creştere economică pe 2005 în topul Fortune 500, în principal datorită numărului mare de soldaţi traumatizaţi întorşi din Irak. Alta a fost IAP Woridwide Services Inc., care a câştigat un contract prin care prelua multe din serviciile oferite de spitalul militar Walter Reed. Se spune că decizia de a privatiza administrarea acestui centru medical a contribuit la degradarea şocantă a întreţinerii şi îngrijirii medicale, în condiţiile în care peste o sută de angajaţi federali calificaţi au părăsit instituţia.[1196]

Rolul foarte larg acordat companiilor private nu a fost niciodată dezbătut deschis, ca o problemă de politici publice (situaţie foarte asemănătoare cu modul brusc în care a apărut proiectul de lege privind petrolul irakian). Rumsfeld nu a fost nevoit să intre în conflicte dure cu sindicatele angajaţilor federali sau generalii cu funcţii înalte. În schimb, totul s-a

[1196] Andrew Taylor, „Defense Contractor CEOs See Pay Double Since 9/11 Attacks", *Associated Press,* 29 august 2006; Steve Vogel şi Renae Merle, „Privatized Walter Reed Workforce Gets Scrutiny", *Washington Post,* 10 martie 2007; Donna Borak, „Walter Reed Deal Hindered by Disputes", *Associated Press,* 19 martie 2007.

întâmplat pur şi simplu pe teren, peste noapte, prin ceea ce soldaţii numesc „prelungire a misiunii”. Cu cât avansa mai mult războiul, cu atât mai mult devenea un război privatizat, iar în curând acesta a devenit pur şi simplu noul tip de război. Criza era facilitatorul boom-ului, aşa cum fusese şi pentru multe altele înainte.

Cifrele spun povestea dramatică a prelungirii misiunii corporaţiilor. În timpul primului Război din Golf, exista un contractor la o sută de soldaţi. La începutul invaziei invaziei din Irak din 2003, proporţia sărise la un contractor pentru fiecare 10 soldaţi. După trei ani de ocupaţie americană, proporţia ajunsese de unu la trei. În mai puţin de un an, în timp ce ocupaţia se apropia de cel de-al patrulea an al ei, exista un contractor la fiecare 1,4 soldaţi. Dar aceste cifre îi includ doar pe contractorii care lucrau direct pentru guvernul american, nu şi pentru alţi parteneri ai coaliţiei sau ai guvernul irakian, şi nu iau în calcul contractorii stabiliţi în Kuweit sau Iordania, care îşi cedaseră sarcinile subcontractorilor.[1197]

[1197] Conform afirmaţiilor lui Thomas Ricks, „Atunci când numărul trupelor americane se situa undeva în jurul a 150.000 [de soldaţi], iar contribuţia trupelor aliate totaliza 25.000, mai existau încă aproximativ 60.000 de furnizori civili care susţineau efortul [de război]”. Astfel, pentru 175.000 de soldaţi ai coaliţiei existau 60.000 de furnizori, o proporţie de 1 furnizor la fiecare 2,9 soldaţi. Nelson D. Schwartz, „The Pentagon’s Private Army”, *Fortune,* 17 martie 2003; Thomas E. Ricks, *Fiasco: The American Military Adventure în Iraq* (New York: Penguin, 2006), 37; Renae Merle, „Census Counts 100000 Contractors în Iraq”, *Washington Post,* 5 decembrie 2006.

Soldaţii britanici din Irak sunt deja cu mult depăşiţi de conaţionalii lor care lucrează pentru firme private de securitate, proporţia fiind de 3 la 1. Când Tony Blair a anunţat în februarie 2007 că retrage 1.600 de soldaţi din Irak, presa a relatat imediat că „responsabilii guvernamentali speră că «mercenarii» pot umple găurile lăsate de aceştia", companiile urmând să fie plătite direct de guvernul britanic. În acelaşi timp, Associated Press evalua numărul contractorilor din Irak la 120.000, aproape egal cu efectivele armatei americane.[1198] Acest tip de război privatizat depăşeşte deja, ca amploare, Organizaţia Naţiunilor Unite. Bugetul ONU pentru menţinerea păcii a fost în 2006–2007 de 5,25 miliarde dolari, mai puţin de un sfert din cele 20 de miliarde de dolari pe care Halliburton le-a încasat din contractele din Irak, iar ultima estimare arată că industria mercenariatului ajunge singură la 4 miliarde de dolari.[1199]

Astfel că, în timp ce reconstrucţia Irakului a fost cu siguranţă un eşec pentru irakieni şi

---

[1198] Ian Bruce, „Soldier of Fortune Deaths Go Missing în Iraq", *Herald* (Glasgow), 13 ianuarie 2007; Brian Brady, „Mercenaries to Fill Iraq Troop Gap", *Scotland on Sunday* (Edinburgh), 25 februarie 2007; Michelle Roberts, „Iraq War Exacts Toll on Contractors", *Associated Press,* 24 februarie 2007.

[1199] Departamentul Informaţiilor Publice al ONU, „Background Note: 31 December 2006", Operaţiunile ONU de Menţinere a Păcii, www.un.org; James Glanz şi Floyd Norris, „Report Says Iraq Contractor Is Hiding Data from U.S.", *New York Times,* 28 octombrie 2006; Brady, „Mercenaries to Fill Iraq Troop Gap".

pentru contribuabilii americani, pentru complexul capitalismului dezastrelor a fost orice altceva decât asta. Făcut posibil de atacurile din 11 septembrie, războiul din Irak nu a reprezentat nici mai mult, nici mai puţin decât naşterea violentă a unei noi economii. În asta a constat geniul „transformării" lui Rumsfeld: de vreme ce fiecare aspect posibil atât al distrugerii, cât şi al reconstrucţiei a fost contractat şi privatizat, există un boom economic atunci când încep să cadă bombele, atunci când se opresc şi atunci când încep din nou – o buclă strânsă a profitului distrugerii şi reconstrucţiei, a demolării şi a construirii. Pentru companiile deştepte şi vizionare, precum Halliburton şi Carlyle Group, distrugerea şi construcţia sunt divizii diferite ale aceleiaşi corporaţii.[12001201]

Administraţia Bush a luat câteva măsuri importante, dar puţin analizate de instituţionalizare a modelului războiului

---

[1200] Lockheed Martin a mers şi mai departe în direcţia aceasta. La începutul lui 2007 a început „să cumpere companii de pe piaţa de servicii medicale de 1.000 de miliarde anual" potrivit The Financial Times, de asemenea a înghiţit gigantul din construcţii Pacific Architects and Engineers. Valul de achiziţii era semnul unei noi ere a integrării, pe verticală morbide, a complexului capitalismului de dezastru: în conflictele viitoare, Lockheed este pregătit să obţină profit nu doar din fabricarea armelor şi a avioanelor de luptă, ci şi din reconstruirea a ceea ce acestea au distrus, şi chiar din tratarea celor răniţi de propriile lor arme.

[1201] Notă de subsol: James Boxell, „Man of Arms Explores New Areas of Combat". *The Financial Times* (Londra), 11 martie 2007.

privatizat pus pe picioare în Irak, făcând din el o constantă a politicii externe. În iulie 2006, Bowen, inspectorul general pentru reconstrucţia Irakului, a publicat un raport despre „lecţiile învăţate” din eşecurile totale ale diferiţilor contractori. Acesta conchidea că problemele se datorau planificării insuficiente şi propunea crearea „unui corp de rezervă gata a fi desfăşurat, format din personal contractat instruit să execute activităţi rapide de salvare şi reconstrucţie în timpul operaţiunilor de război” şi „pre-calificarea unei game diverse de contractori cu expertiză în domeniul reconstrucţiei specializate”; cu alte cuvinte, o armată permanentă a contractorilor. În discursul său despre starea naţiunii din 2007, Bush a susţinut această idee, anunţând crearea unui corp de rezervă civil nou-nouţ. „Un astfel de corp ar funcţiona foarte asemănător cu trupele de rezervă ale armatei. Ar uşura sarcina Trupelor Armate, permiţându-ne să angajăm civili cu competenţe vitale, care să fie utilizaţi în misiuni din străinătate, atunci când America are nevoie de ei”, a spus el. „Aceasta ar da tuturor americanilor care nu poartă uniformă şansa de a-şi aduce contribuţia în lupta definitorie a vremurilor noastre”[1202].

[1202] Cabinetul Inspectorului General Special pentru Reconstrucţia Irakului, *Iraq Reconstruction: Lessons în Contracting and Procurement,* iulie 2006, pag. 98–99, www.sigir.mâl; George W. Bush, State of the Union Address, Washington, DC, 23 ianuarie 2007.

La un an şi jumătate de la ocuparea Irakului, Departamentul de Stat american şi-a creat un nou compartiment: Oficiul pentru Reconstrucţie şi Stabilitate. În fiecare zi, acesta plăteşte contractori privaţi să conceapă planuri detaliate de reconstrucţie a 25 de ţări diferite care, dintr-un motiv sau altul, ar putea deveni ţinta distrugerii sponsorizate de SUA, de la Venezuela până la Iran. Corporaţiile şi consultanţii sunt deja stabiliţi, în virtutea unor „contracte presemnate", gata să intre în acţiune imediat ce dezastrul loveşte.[1203] Pentru administraţia Bush era o evoluţie firească: după ce pretinsese că are dreptul de a provoca distrugeri preventive nelimitate, a inventat reconstrucţia preventivă, reconstruind zone care nu au fost încă distruse.

Astfel că, până la urmă, războiul din Irak chiar a creat o economie model; numai că nu e vorba de Tigrul de pe Tigru promovat de neoconservatori, ci de un model al războiului şi al reconstrucţiei privatizate, care a devenit rapid gata de export. Până la Irak, frontierele cruciadei Şcolii de la Chicago fuseseră unele geografice: Rusia, Argentina, Coreea de Sud. Acum o nouă frontieră se poate deschide oriunde loveşte dezastrul.

[1203] Guy Dinmore, „US Prepares List of Unstable Nations", *The Financial Times* (Londra). 29 martie 2005.

Partea a şaptea

Zona verde mobilă
Zone-tampon şi ziduri împotriva exploziilor

Deoarece aveţi posibilitatea să începeţi de la zero, puteţi începe, practic, de la cel mai înalt nivel, ceea ce e foarte bine. Este un privilegiu faptul că aveţi această şansă, deoarece există alte ţări care nu au avut astfel de sisteme sau care sunt împovărate cu sisteme vechi de o sută sau două sute de ani. Într-un fel, acesta este un avantaj pentru Afganistan, de a o lua de la zero, cu cele mai bune idei şi cele mai bune cunoştinţe tehnice.

Paul O'Neill, secretarul Trezoreriei SUA,
noiembrie 2002, în Kabulul post-invazie

Capitolul 19

Ştergerea plajei
„Al doilea tsunami"

Tsunamiul care a curăţat ţărmul ca un buldozer gigantic a oferit dezvoltatorilor o şansă nesperată, iar ei s-au grăbit să profite de ea.

Seth Mydans, *Internaţional Herald Tribune,*
10 martie 2005[1204]

[1204] Seth Mydans, „Builders Swoop în Angering Thai Survivors", *Internaţional Herald Tribune* (Paris), 10 martie 2005.

M-am dus pe plajă la răsăritul soarelui, sperând să întâlnesc câţiva pescari înainte să plece pe marea de turcoaz pentru tot restul zilei. Era iulie 2005 şi plaja era aproape pustie, dar exista un mic grup de catamarane de lemn vopsit manual, iar lângă unul din ele o familie se pregătea să iasă pe mare. Roger, în vârstă de 40 de ani, stătea în sarong-ul său, fără cămaşă, pe nisip, reparând un năvod roşu, încâlcit, împreună cu fiul său de 20 de ani, Ivan. Jenita, soţia lui Roger, înconjura barca legănând un mic recipient cu arome fumegând. „Ne rugăm pentru noroc, a explicat ea ritualul, şi pentru siguranţă”.

Nu cu mult timp în urmă, această plajă şi alte câteva zeci asemănătoare de pe ţărmul din Sri Lanka erau scena unei misiuni frenetice de salvare în urma celui mai devastator dezastru natural din istoria recentă: tsunamiul din 26 decembrie 2004, care a luat vieţile a 250.000 de oameni şi a lăsat fără casă alţi 2,5 milioane de oameni în întreaga regiune.[1205] Venisem în Sri Lanka, una din ţările cel mai greu lovite, şase luni mai târziu, pentru a vedea în ce măsură eforturile de reconstrucţie puteau fi comparate cu cele din Irak.

Însoţitoarea mea, Kumari, o activistă din

[1205] Actionaid International et al. *Tsunami Response: A Human Rights Assessment,* ianuarie 2006, pag. 13, www.actionaidusa.org.

Colombo, luase parte la eforturile de salvare şi refacere şi fusese de acord să-mi servească drept ghid şi interpret în regiunea lovită de tsunami. Călătoria noastră a început în Golful Arugam, un sat de pescari şi staţiune turistică părăginită de pe coasta de est a insulei, care era prezentat de echipa de reconstrucţie a guvernului ca model al planurilor ei de „a reconstrui mai bine”.

Aici ne-am întâlnit cu Roger, care după doar câteva minute ne-a oferit o versiune foarte diferită. El l-a numit „un plan de alungare a pescarilor de pe plajă”. Susţinea că acest plan de evacuare în masă precedase cu mult valul gigantic, dar tsunamiul, ca multe alte dezastre, era exploatat pentru promovarea unei agende foarte nepopulare. Roger ne-a spus că, timp de 15 ani, familia lui petrecuse sezonul de pescuit într-o colibă acoperită cu frunze de pe plaja din Golful Arugam, aproape de locul în care stăteam. Ca şi alte zeci de familii de pescari, îşi ţineau barca lângă colibă şi uscau peştele pe frunze de bananier, pe nisipul alb şi fin. Comunicau uşor cu turiştii, dintre care cei mai mulţi erau surferi australieni şi europeni cazaţi în hostelurile de lângă plajă, genul de loc cu hamace uzate în faţă şi difuzoare ascunse în palmieri, din care se auzea muzica din cluburile londoneze. Restaurantele cumpărau peştele direct din barcă, iar pescarii, cu stilul lor de

viaţă tradiţional, ofereau acea culoare locală pe care o căutau cei mai mulţi dintre turiştii nepretenţioşi.

Mult timp nu a existat niciun conflict deosebit între hotelurile şi pescarii din Golful Arugam, în parte din cauză că războiul civil din Sri Lanka nu permitea dezvoltarea afacerilor pe scară largă. Pe coasta de est din Sri Lanka au avut loc unele dintre cele mai dure lupte, ea fiind reclamată de ambele tabere – Tigrii Eliberării din Tamil Eelam (cunoscuţi ca Tigrii Tamili), în nord şi guvernul central sinhalez din Colombo –, dar niciuna din părţi nu a ajuns să o controleze complet. Pentru a ajunge în Golful Arugam trebuia să treci printr-un labirint de puncte de control, riscând să fii prins într-un schimb de focuri sau într-un atentat sinucigaş (Tigrilor Tamili li se atribuie inventarea centurii sinucigaşe cu explozibil). Toate ghidurile turistice conţin avertismente serioase despre evitarea coastei de est instabile din Sri Lanka; valurile pentru surfing erau celebre, dar nu meritau riscul decât în cazul adevăraţilor fanatici.

Schimbarea a venit în februarie 2002, când guvernul şi Tigrii au semnat un acord de încetare a focului. Nu era tocmai pace, ci mai degrabă o pauză tensionată în mijlocul confruntării, punctată de explozii şi asasinate ocazionale. În ciuda situaţiei precare, imediat ce drumurile au fost redeschise ghidurile au

început să promoveze coasta de est ca următorul Phuket: surfing excelent, plaje superbe, hoteluri bizare, mâncare condimentată, petreceri la lumina lunii... „un minunat loc de petrecere”, potrivit ghidului *Lonely Planet*.[1206] Iar Golful Arugam era chiar în centru. În acelaşi timp, deschiderea punctelor de control însemna că pescarii din toată ţara se puteau întoarce în număr mare la unele dintre cele mai bogate ape de pe coasta de est, inclusiv Golful Arugam.

Plaja începea să se aglomereze. Golful Arugam avea regim de port de pescuit, dar proprietarii de hoteluri din zonă au început să se plângă că priveliştea este blocată de colibe, că mirosul peştelui la uscat le alungă clienţii (un hotelier olandez mi-a spus că „poluarea prin miros chiar există”). Unii dintre hotelieri au început să facă lobby pe lângă guvernul local să mute bărcile şi colibele de pescuit în alt golf, mai puţin căutat de străini. Sătenii au reacţionat, arătând faptul că trăiau pe acele pământuri de generaţii şi că Golful Arugam însemna pentru ei mai mult decât un port pentru bărcile de pescuit: însemna apă potabilă şi electricitate, şcoli pentru copiii lor şi cumpărători pentru peşte.

Aceste tensiuni ameninţau să explodeze cu

[1206] *Sri Lanka: A Travel Survival Kit* (Victoria, Australia: Lonely Planet, 2005), 267.

şase luni înainte de tsunami, când pe plajă a izbucnit un foc misterios, în mijlocul nopţii. 24 de colibe ale pescarilor au fost transformate în cenuşă. Roger şi familia lui, mi-a spus el, „au pierdut totul, toate bunurile noastre, năvoadele şi funiile”. Eu şi Kumari am vorbit cu mulţi pescari din Golful Arugam, şi toţi au susţinut că focul a fost pus intenţionat. Dădeau vina pe proprietarii de hoteluri, care în mod evident voiau plaja doar pentru ei.

Dar dacă focul a fost o încercare de a-i speria pe pescari, ea nu şi-a atins scopul; sătenii au devenit mai hotărâţi ca niciodată să rămână, iar cei care îşi pierduseră colibele şi le-au reconstruit rapid.

Când a venit tsunamiul, a făcut ceea ce focul nu reuşise: a curăţat plaja complet. Toate structurile fragile au fost măturate: toate bărcile, toate colibele de pescuit, precum şi toate cabanele turistice şi bungalow-urile. Dintr-o comunitate de 4.000 de oameni aproximativ 350 au fost ucişi, cei mai mulţi oameni ca Roger, Ivan şi Jenita, care trăiau cu ce le oferea marea.[1207] Şi totuşi, sub acel moloz şi carnagiu era ceea ce industria turistică urmărise tot timpul: o plajă imaculată, curăţată de orice semn murdar al muncii oamenilor, un paradis al vacanţei. La fel era şi pe restul coastei: odată ce

[1207] John Lancaster, „After Tsunami, Sri Lankans Fear Paving of Paradise”, *Washington Post,* 5 iunie 2005.

molozul a fost îndepărtat, ceea ce a rămas era... paradisul.

Când criza a trecut şi familiile de pescari au revenit pe locurile unde fuseseră casele lor au fost întâmpinaţi de poliţie, care le-a interzis să construiască. „Reguli noi”, li s-a spus: fără case pe plajă, totul trebuia să fie la cel puţin 200 de metri de locul până în care ajunsese apa. Cei mai mulţi ar fi acceptat să construiască mai departe de apă, dar acolo nu exista deloc teren disponibil, ceea ce îi lăsa pe pescari pe drumuri. Iar noua „zonă-tampon” era impusă nu numai în Golful Arugam, ci pe întreaga coastă de est. Plajele erau interzise.

Tsunamiul a ucis aproximativ 35.000 de srilankezi şi a strămutat aproape un milion. Micii pescari precum Roger constituiau în jur de 80% din victime; în unele zone cifra ajungea la 98%. Pentru a putea primi raţii de mâncare şi mici ajutoare de urgenţă, sute de mii de oameni s-au îndepărtat de plaje, ajungând în tabere provizorii din interiorul insulei, multe dintre ele nişte barăci lungi şi sinistre din tablă care produceau o căldură atât de insuportabilă, încât mulţi dormeau afară. Pe măsură ce trecea timpul, taberele au fost copleşite de mizerie şi boli şi erau supravegheate de soldaţi ameninţători cu automate la piept.

Oficial, guvernul a susţinut că zona-tampon este o măsură de precauţie în cazul în care s-ar

fi produs un alt tsunami. În aparenţă părea logic, dar raţionamentul avea o problemă evidentă: nu se aplica şi industriei turistice. Dimpotrivă, hotelurile erau încurajate să se extindă pe valoroasele plaje pe care trăiseră şi munciseră pescarii. Staţiunile erau exceptate complet de la regula zonei-tampon: atâta timp cât îşi clasificau construcţiile, indiferent cât de complexe sau aproape de apă, ca „reparaţii”, nu aveau nicio problemă. Astfel că, pe toată plaja din Golful Arugam, constructorii săpau şi ciocăneau. „Turiştii nu sunt ameninţaţi de tsunami?”, se întreba Roger.

Pentru el şi colegii lui zona-tampon părea doar un pretext al guvernului pentru a face ceea ce voise să facă înaintea valului: să cureţe plaja de pescari. Peştele pe care ei îl prindeau era suficient pentru a-şi întreţine familiile, dar nu contribuia la creşterea economică, aşa cum era aceasta măsurată de instituţii ca Banca Mondială, iar terenul pe care se înălţaseră odată colibele lor putea fi, în mod evident, folosit mai profitabil. Cu puţin timp înaintea sosirii mele, un document intitulat „Planul de dezvoltare a resurselor din Golful Arugam” ajunsese în presă, confirmând cele mai rele aşteptări ale comunităţii de pescari. Guvernul federal angajase o echipă de consultanţi internaţionali să conceapă o schiţă de reconstrucţie a Golfului Arugam, iar rezultatul era acest plan. Chiar dacă

numai proprietăţile de lângă apă fuseseră afectate de tsunami, mare parte a oraşului fiind încă în picioare, planul solicita demolarea şi reconstruirea oraşului Arugam Bay, transformându-l dintr-un orăşel de la malul mării cu aer hippie într-o „destinaţie turistică de lux”: complexuri de cinci stele, vile de lux pentru ecoturism la preţul de 300 de dolari pe noapte, debarcader pentru hidroavioane şi heliport. Analiza susţinea cu entuziasm că Arugam Bay trebuia să servească ca model unui număr de aproximativ 30 de „zone turistice” din apropiere, transformând coasta de est sfâşiată de război din Sri Lanka într-o Riviera sud-asiatică.[1208]

Din toate planurile şi schiţele designerilor lipseau însă victimele tsunamiului, sutele de familii de pescari care trăiseră şi munciseră pe plajă. Documentul explica faptul că sătenii aveau să fie mutaţi în locaţii mai adecvate, la mai mulţi kilometri distanţă, departe de ocean. Şi mai rău era că proiectul de redezvoltare de 80 de milioane de dolari urma să fie finanţat din fondurile de ajutorare strânse în numele victimelor tsunamiului.

Feţele înlăcrimate ale acestor familii de pescari şi ale altora ca ele din Thailanda şi

[1208] National Physical Planning Department, *Arugam Bay Resource Development Plan: Reconstruction Towards Prosperity,* Raport Final, pag. 4, 5, 7, 18, 33, 25 aprilie 2005; Lancaster, „After Tsunami, Sri Lankans Fear Paving of Paradise”.

Indonezia fuseseră acelea care declanşaseră valul istoric de generozitate internaţională după tsunami: trupurile rudelor îngrămădite în moschei, mamele care jeleau, încercând să-şi găsească bebeluşul înecat, copiii luaţi de ape. Şi totuşi, pentru comunităţi precum cea din Golful Arugam, „reconstrucţia” nu însemna altceva decât distrugerea deliberată a culturii şi a modului lor de viaţă şi furtul pământului lor. După cum spunea Kumari, întregul proces de reconstrucţie avea să ducă la „victimizarea victimelor, exploatarea exploataţilor”.

Publicarea planului a declanşat un val de indignare în întreaga ţară, în Arugam Bay mai mult decât oriunde. Cum am ajuns în oraş am dat de câteva sute de protestatari îmbrăcaţi într-un amestec multicolor de sari-uri, sarong-uri, hijab-uri şi sandale. Se strânseseră pe plajă şi tocmai începeau un marş care avea să treacă prin faţa hotelurilor şi să ajungă apoi în oraşul vecin Pottuvil, sediul guvernului local.

În timp ce defilau pe lângă hoteluri, un tânăr în tricou alb şi cu portavoce dădea tonul scandărilor. „Nu vrem, nu vrem…”, striga el, iar mulţimea răspundea strigând „hoteluri pentru turişti!”. Apoi a strigat „Albii…” iar ei au răspuns „să plece!” (Kumari traducea din tamilă cu scuze). Alt tânăr, cu pielea înăsprită de soare şi ocean, a preluat portavocea şi a strigat „Noi *vrem,* noi *vrem…”* şi răspunsurile au venit

imediat „pământul nostru înapoi!” „Casele noastre înapoi!” „Port de pescuit!” „Banii noştri de ajutoare!”. „Foamete, foamete!” a strigat el, iar mulţimea a răspuns „Pescarii sunt ameninţaţi de foamete!”.

În faţa porţilor guvernului regional, liderii demonstraţiei i-au acuzat pe reprezentanţii lor aleşi de abandonare, corupţie şi cheltuire a banilor de ajutorare a pescarilor pe „zestre pentru fiicele lor şi bijuterii pentru neveste”. Au vorbit despre favorurile speciale acordate sinhalezilor, de discriminarea împotriva musulmanilor şi de „străinii care profită de suferinţa lor”.

Părea puţin probabil ca scandările lor să aibă vreun efect. În Colombo am vorbit cu directorul general al Comisiei pentru Turism din Sri Lanka, Seenivasagam Kalaiselvam, un birocrat între două vârste care avea prostul obicei de a cita din strategia „brandului de ţară”, plătită cu câteva milioane de dolari. L-am întrebat ce se va întâmpla cu pescarii din zone precum Golful Arugam. S-a lăsat pe spate în scaunul său de ratan şi mi-a explicat. „În trecut, pe centura ţărmului existau foarte multe construcţii neautorizate... construite în dezacord cu planul pentru turism. După tsunami, partea bună pentru turism e că mare parte din aceste construcţii neautorizate [au fost] distruse şi nu mai sunt acolo.” Dacă pescarii s-ar întoarce şi

le-ar reconstrui, a explicat el, „vom fi obligaţi să le demolăm din nou... Plaja va rămâne curată.”

La început nu fusese aşa. Când Kumari a ajuns prima oară pe coasta de est, în primele zile de după tsunami, niciunul din ajutoarele guvernamentale nu sosise încă. Asta însemna că fiecare era salvator, doctor sau gropar. Barierele etnice care separaseră această regiune dispăruseră brusc. „Cei din partea musulmană alergau în partea tamilă să îngroape morţii, îşi amintea ea, iar tamilii alergau la musulmani să mănânce şi să bea. Oamenii din interiorul ţării trimiteau în fiecare zi două prânzuri împachetate de fiecare familie, ceea ce e foarte mult, pentru că sunt foarte săraci. Nu aşteptau nicio răsplată; era doar sentimentul că «Trebuie să îmi ajut vecinii; trebuie să ne ajutăm surorile, fraţii, fiicele, mamele». Doar atât”.

Ajutoare interculturale similare au apărut în toată ţara. Adolescenţii tamili se duceau cu tractoarele de la fermele lor să ajute la căutarea cadavrelor. Copiii creştini îşi donau uniformele şcolare pentru a fi transformate în veşminte de înmormântare musulmane albe, iar femeile hinduse îşi donau sari-urile albe. Era ca şi cum această invazie de apă sărată şi moloz era atât de umilitor de puternică, încât, pe lângă sfărâmarea caselor şi ruperea autostrăzilor,

reuşise să distrugă uri intratabile, rivalităţi de sânge şi socoteala cine a omorât ultima oară pe cine. Pentru Kumari, care lucrase ani de zile, cu puţine rezultate, alături de grupurile pentru pace la atenuarea acestor tensiuni, era copleşitor să vadă cu câtă decenţă reacţionează oamenii în faţa unei astfel de tragedii. După nesfârşitele discuţii despre pace, srilankezii ajunseseră să le pună în practică, în momentul celei mai grele încercări a lor.

De asemenea, se părea că ţara poate conta pe sprijin internaţional pentru eforturile ei de refacere. La început ajutorul nu a venit de la guverne, care reacţionau mai lent, ci de la particulari care văzuseră dezastrul la televizor: şcolarii din Europa organizau licitaţii şi colecte, cântăreţii ofereau concerte pline de vedete, grupurile religioase colectau haine, pături şi bani. Apoi aceşti cetăţeni au cerut ca guvernele lor să vină în întâmpinarea generozităţii lor cu ajutoare oficiale. În şase luni au fost strânse 13 miliarde de dolari, un record mondial.[1209]

În primele luni, mare parte din fondurile pentru reconstrucţie au ajuns la cei cărora le erau destinate: ONG-urile şi organizaţiile internaţionale aduceau hrană de urgenţă şi apă, corturi şi adăposturi; ţările bogate au trimis echipe medicale şi provizii. Au fost construite

[1209] „South Asians Mark Tsunami Anniversary”, *United Press Internaţional,* 26 iunie 2005.

tabere provizorii, până când aveau să fie construite locuinţe permanente. Cu siguranţă existau suficienţi bani pentru construirea acestor case. Dar când am ajuns în Sri Lanka, şase luni mai târziu, lucrările aproape că încetaseră; nu existau aproape deloc locuinţe permanente, iar taberele provizorii începeau să semene mai mult cu nişte cartiere sărace pe termen lung decât cu adăposturi de urgenţă.

Voluntarii se plângeau că guvernul srilankez punea obstacole în mod continuu: la început au stabilit zona-tampon, apoi au refuzat să ofere alte terenuri pentru construcţie, apoi au angajat experţi străini să producă o nesfârşită serie de studii şi planuri strategice. În timp ce birocraţii deliberau, supravieţuitorii tsunamiului aşteptau în taberele caniculare din interiorul ţării, trăind din raţii, prea departe de ocean pentru a mai putea pescui. Deşi amânările erau puse adesea pe seama lentorii birocratice şi a proastei administrări, în realitate miza era mult mai mare.

Înaintea valului: planuri zădărnicite

Marele plan de refacere a Sri Lankăi a precedat tsunamiul cu doi ani. A început atunci când războiul civil s-a terminat şi actorii obişnuiţi au descins pentru a urzi intrarea ţării în economia mondială, în principal USAID, Banca

Mondială şi ramura ei, Banca de Dezvoltare a Asiei. Aceştia au fost de acord că principalul avantaj competitiv al Sri Lankăi rezida în faptul că ţara era una dintre ultimele încă necolonizate de globalizarea comercială, o consecinţă a îndelungatului război. Sri Lanka avea încă o faună sălbatică remarcabilă pentru o ţară atât de mică: leoparzi, maimuţe, mii de elefanţi sălbatici. Plajele ei nu cunoşteau zgârie-norii, iar munţii erau presăraţi cu temple şi locuri sfinte hinduse, budiste şi musulmane. În plus, se entuziasma USAID, „totul era cuprins într-un spaţiu de dimensiunile Virginiei de Vest”[1210].

Planul prevedea ea junglele, care oferiseră un adăpost atât de eficient luptătorilor de gherilă, să fie deschise ecoturiştilor aventuroşi, care aveau să călărească elefanţi şi să se legene prin frunziş ca Tarzan, aşa cum se întâmpla în Costa Rica. Religiile responsabile pentru atâta vărsare de sânge aveau să fie modernizate, pentru a hrăni nevoile spirituale ale occidentalilor: călugării budişti puteau deschide centre de meditaţie, femeile hinduse puteau executa dansuri exotice în hoteluri, iar clinicile medicale Ayurveda puteau alina dureri şi suferinţe.

Pe scurt, restul Asiei putea să rămână cu sweatshop-urile, call center-urile şi bursele ei frenetice; Sri Lanka avea să fie acolo, atunci

[1210] USAID/Sri Lanka, „USAID Elicits ’Real Reform’ of Tourism”, ianuarie 2006, www.usaid.gov.

când căpitanii acestor industrii vor avea nevoie de un loc în care să se destindă. Tocmai din cauza enormei bogăţii create în celelalte avanposturi ale capitalismului dereglementat, banii nu aveau să fie o problemă atunci când va fi vorba de savurarea combinaţiei perfect echilibrate de lux şi sălbăticie, aventură şi servicii de calitate. Consultanţii străini erau convinşi că viitorul Sri Lankăi consta în lanţuri precum Aman Resorts, care deschisese recent două hoteluri pe coasta sudică, cu camere până la 800 de dolari pe noapte şi piscină în fiecare apartament.

Guvernul SUA era atât de entuziasmat de potenţialul Sri Lankăi ca destinaţie turistică de lux, de toate posibilităţile oferite lanţurilor de staţiuni şi operatorilor turistici, încât USAID a lansat un program de organizare a industriei turistice sri lankeze într-un grup de lobby puternic, în stil american Acesta îşi arogă meritul pentru creşterea bugetului pentru turism „de la mai puţin de 500.000 de dolari anual la aproximativ 10 milioane de dolari anual”[1211]. Între timp, ambasada SUA lansa Programul Competitivităţii, un vârf de lance însărcinat cu promovarea intereselor economice americane în Sri Lanka Directorul programului, un economist grizonat pe nume John Varley, mi-a spus că, după el, Comisia pentru Turism din

[1211] *Ibid.*

Sri Lanka e prea modestă atunci când vorbeşte de atragerea unui milion de turişti anual până la sfârşitul decadei. „Personal, consider că ar putea dubla cifra.” Peter Harrold, un englez care conduce activitatea Băncii Mondiale în Sri Lanka, mi-a spus: „Întotdeauna am considerat că Bali este etalonul perfect”.

Este indiscutabil că turismul de lux constituie o piaţă în creştere profitabilă. Veniturile generale ale hotelurilor de lux, în care o cameră costă în medie 405 dolari pe noapte, au înregistrat o creştere uimitoare între 2001 şi 2005, de 70%, nu tocmai rău pentru o perioadă care include prăbuşirea de după 11 septembrie, războiul din Irak şi scumpirea accelerată a combustibililor. În mai multe privinţe, creşterea extraordinară a acestui sector este o consecinţă a inegalităţii extreme care rezultă din triumful generalizat al teoriei economice a Şcolii de la Chicago. Indiferent de starea generală a economiei, există acum o elită formată din noii multimilionari şi miliardari suficient de mare încât Wall Street-ul să considere acest grup ca „super-consumatori”, capabili să susţină cererea de unii singuri. Ajay Kapur, fostul şef al grupului global de strategie în investiţii Citigroup Smith Barney din New York, îşi încuraja clienţii să investească în pachetul său „plutonomic” de acţiuni, care cuprindea companii precum Bulgari, Porsche, Four

Seasons şi Sotheby's. „Dacă plutonomia va continua, cum credem noi că o va face, dacă inegalităţii veniturilor i se va permite să persiste şi să crească, atunci pachetul plutonomic va continua să obţină rezultate foarte bune."[1212]

Dar înainte ca Sri Lanka să îşi realizeze destinul de teren de distracţie pentru grupul plutonomic, existau câteva domenii care necesitau îmbunătăţiri drastice, şi asta repede. În primul rând, pentru a atrage staţiunile de lux, guvernul trebuia să înlăture obstacolele în calea proprietăţii private a terenurilor (aproximativ 80% din pământul Sri Lankăi era deţinut de stat)[1213]. Avea nevoie de un cod al muncii mai „flexibil", în condiţiile căruia investitorii să poată găsi personal pentru staţiuni. Şi mai trebuia să-şi modernizeze infrastructura: autostrăzi, aeroporturi elegante, sisteme de apă şi electricitate mai bune. Însă din cauză că guvernul Sri Lankăi se îndatorase masiv prin achiziţiile de armament, el nu putea să finanţeze singur aceste îmbunătăţiri rapide. Primea în schimb ofertele obişnuite: împrumuturi de la Banca Mondială şi FMI în schimbul înţelegerilor de privatizare a

[1212] Interviu prin e-mail cu Karen Preston, public relations manager, Leading Hotels of the World, 16 august 2006; Ajay Kapur, Niall Macleod, and Narendra Singh, „Plutonomy: Buying Luxury, Explaining Global Imbalances", Citigroup: Industry Note, Equity Strategy, 16 octombrie 2005, pag. 27, 30.

[1213] United Nations Environment Programme, „Sri Lanka Environment Profile", Naţional Environment Outlook, www.unep.net.

economiei şi a „parteneriatelor public-privat”.

Toate aceste planuri şi termene au fost detaliate cu grijă în *Recâştigarea Sri Lankăi,* programul de terapie de şoc a ţării aprobat de Banca Mondială, finalizat la începutul lui 2003. Principalul său promotor local era un politician/om de afaceri numit Mano Tittawella, un om care semăna izbitor cu Newt Gingrich, atât fizic, cât şi ideologic.[1214]

Ca orice alt plan de terapie de şoc, *Recâştigarea Sri Lankăi* solicita multe sacrificii în numele creşterii economice rapide şi imediate. Milioane de oameni trebuiau să-şi părăsească satele lor tradiţionale pentru a elibera plajele pentru turişti şi terenurile pentru staţiuni şi autostrăzi. Pescuitul care mai rămânea avea să fie dominat de vase industriale operând din porturi adânci, nu de bărci de lemn plecând în larg de pe plajă.[1215] Şi, desigur, aşa cum se întâmplase în circumstanţe similare, din Buenos Aires până în Bagdad,

[1214] Tittawella era directorul general al Comisiei pentru reformarea întreprinderilor publice din Sri Lanka, între 1997 şi 2001, perioadă în care a prezidat peste privatizarea Sri Lanka Telecom (august 1997) şi Sri Lankan Air Lines (martie 1998). După alegerile din 2004, el a fost numit preşedinte şi CEO al agenţiei de stat, Strategic Enterprises Management Agency, care a continuat proiectul privatizărilor, folosindu-se de eufemismul la zi al aşa-numitelor „parteneriate publice-private”. Public Enterprises Reform Commission of Sri Lanka, „Past Divestitures”, 2005, www.pere.gov.lk; „SEMA to Rejuvenate Key State Enterprises”, 15 iunie 2004, www.priu.gov.lk.

[1215] Mişcarea pentru reforma terenurilor naţionale şi agriculturii din Sri Lanka, *A Proposal for a People’s Planning Commission for Recovery After Tsnnami,* www.monlar.org.

aveau să urmeze concedieri masive în întreprinderile de stat, iar preţurile serviciilor trebuiau să crească.

Problema promotorilor planului era aceea că mulţi srilankezi pur şi simplu nu credeau că sacrificiile aveau să dea rezultate. Era anul 2003, iar credinţa idealistă în globalizare se stinsese de mult, mai ales după ororile crizei economice din Asia. Moştenirea războiului se dovedea, de asemenea, un obstacol. Zeci de mii de srilankezi îşi pierduseră viaţa într-un conflict în numele „naţiunii", „pământului natal" şi „teritoriului". Acum, după ce sosise în sfârşit pacea, celor mai săraci dintre ei li se cerea să renunţe la micile suprafeţe de pământ şi proprietăţi – o grădină de legume, o casă simplă, o barcă – astfel încât Marriott sau Hilton să poată construi un teren de golf (iar sătenii să devină mici negustori de stradă în Colombo). Părea o propunere mizerabilă, iar srilankezii au reacţionat în consecinţă.

Recâştigarea Sri Lankăi a fost respinsă, la început prin intermediul unui val de manifestaţii şi greve de protest, apoi, decisiv, la urne. În aprilie 2004, srilankezii i-au sfidat pe toţi experţii străini şi pe partenerii lor locali, votând o coaliţie de centru-stânga care se declara marxistă şi care promisese să elimine întregul

plan de *Recâştigare a Sri Lankăi*.[1216] La acel moment multe din privatizrile-cheie nu se finalizaseră, inclusiv cele ale apei şi electricităţii, iar proiectele de autostrăzi erau contestate în justiţie. Pentru cei care visau la construirea unui teren de distracţie pentru plutonomie era un mare pas înapoi: 2004 ar fi trebuit să fie Anul Întâi al Sri Lankăi privatizate şi favorabile investiţiilor; acum toate înţelegerile cădeau.

La opt luni după aceste alegeri cruciale a venit tsunamiul. Cei care deplângeau moartea *Recâştigării Sri Lankăi* au înţeles imediat importanţa evenimentului. Guvernul nou ales avea să aibă nevoie de miliarde de la creditorii străini pentru reconstruirea caselor, drumurilor, şcolilor şi căilor ferate distruse de furtună – iar aceşti creditori ştiau foarte bine că şi cei mai convinşi naţionalişti economici devin flexibili atunci când se confruntă cu o criză devastatoare. Iar în ceea ce-i priveşte pe fermierii militanţi şi pescarii care blocaseră şosele şi organizaseră manifestaţii masive pentru a stopa încercările anterioare de curăţare a pământului pentru dezvoltare, ei bine, pe moment sătenii srilankezi aveau alte preocupări.

[1216] „Privatizations în Sri Lanka Likely to Slow Because of Election Results”, *Associated Press,* 5 aprilie 2004.

După val: a doua şansă

În Colombo, guvernul naţional a început imediat să se străduiască să demonstreze ţărilor bogate care controlează fondurile de ajutorare că este gata să-şi renege trecutul. Preşedintele Chandrika Kumaratunga, ales pe baza unui program clar antiprivatizare, a pretins că tsunamiul fusese pentru ea un fel de experienţă religioasă care o ajutase să vadă lumina economiei de piaţă. În vizită pe ţărmul distrus de furtună, ea a anunţat, stând în mijlocul molozului: „Suntem o ţară binecuvântată cu atât de multe resurse naturale, pe care însă nu le-am folosit încă la întreaga lor capacitate... Astfel că probabil natura însăşi s-a gândit că «deja e prea mult» şi ne-a zgâlţâit serios ca să ne înveţe să fim împreună”[1217]. Era o nouă interpretare: tsunamiul ca pedeapsă divină pentru refuzul de a vinde pe nimic plajele şi pădurile Sri Lankăi.

Penitenţa a început imediat. La doar patru zile de la val, guvernul a promovat o lege care deschide drumul privatizării apei, un plan pe care cetăţenii îl respinseseră cu tărie ani de zile. Desigur că acum, când ţara era sub apele oceanului şi mormintele nici nu erau încă săpate, puţini au aflat de asta, ca şi în cazul

[1217] „Sri Lanka Begins Tsunami Rebuilding Amid Fresh Peace Moves”, *Agence France-Presse,* 9 ianuarie 2005.

momentului ales pentru noua lege a petrolului din Irak. Guvernul a ales acest moment foarte greu şi pentru a creşte preţul benzinei, făcând viaţa încă şi mai grea, o decizie menită să trimită creditorilor un mesaj clar despre responsabilitatea fiscală a oraşului Colombo. De asemenea, a început să creeze legislaţie pentru dezmembrarea companiei naţionale de electricitate, plănuind privatizarea ei.[1218]

Herman Kumara, şeful Mişcării Naţionale pentru Solidaritatea Pescarilor din Sri Lanka, cea care îi reprezintă pe micii pescari, a numit reconstrucţia „un al doilea tsunami al globalizării corporatiste". El o considera o încercare deliberată de exploatare a membrilor săi în momentul în care aceştia erau cel mai loviţi şi slăbiţi; aşa cum după război vine jaful, şi acest al doilea tsunami a venit imediat în urma primului. „În trecut oamenii se opuneau vehement acestor politici", mi-a spus el. „Dar acum suferă de foame în tabere şi nu se gândesc decât cum să supravieţuiască a doua zi, nu au unde să doarmă, nu au un loc în care să existe, şi-au pierdut sursele de venit, nu au nicio idee cum vor reuşi să se hrănească în

[1218] Mişcarea pentru reforma terenurilor naţionale şi agriculturii din Sri Lanka, A *Proposal for a People's Planning Commission for Recovery After Tsunami,* www.monlar.org; „Sri Lanka Raises Fuel Prices Amid Worsening Economic Crisis", *Agence France-Presse,* 5 iunie 2005; „Panic Buying Grips Sri Lanka Amid Oil Strike Fears", *Agence France-Presse,* 28 martie 2005.

viitor. Aceasta este situaţia în care guvernul promovează acest plan. Când oamenii îşi vor reveni, îşi vor da seama ce decizii s-au luat, dar atunci răul va fi deja făcut.”

Creditorii din Washington au reuşit să se mişte rapid pentru exploatarea tsunamiului deoarece făcuseră ceva foarte asemănător înainte. Repetiţia generală a capitalismului dezastrelor post-tsunami a avut loc în timpul unui puţin analizat episod de după uraganul Mitch.

În octombrie 1998, pentru un weekend întreg şi interminabil, Mitch s-a aşezat deasupra Americii Centrale, măturând ţărmul şi munţii din Honduras, Guatemala şi Nicaragua, înghiţind sate întregi şi ucigând peste 9.000 de oameni. Aceste ţări deja sărace nu îşi puteau reveni fără un ajutor internaţional consistent, iar acesta a venit, dar la un preţ ameţitor. În cele două luni de după uragan, în timp ce ţara era încă îngropată până la genunchi în moloz, cadavre şi noroi, parlamentul din Honduras a adoptat legi care permiteau privatizarea aeroporturilor, porturilor şi autostrăzilor, precum şi planuri rapide de privatizare a companiei de telefonie a statului, a companiei naţionale de electricitate şi a unor segmente ale sistemului de aprovizionare cu apă. A anulat legile progresiste de reformare a proprietăţii terenurilor, permiţându-le străinilor să cumpere şi să vândă

proprietăţi mult mai uşor, şi a impus o lege a mineritului radical favorabilă întreprinzătorilor (concepută de aceştia) care cobora standardele de mediu şi facilita evacuarea oamenilor din casele care stăteau în calea noilor mine.[1219]

În ţările vecine lucrurile au evoluat asemănător: în aceleaşi două luni de după Mitch, Guatemala a anunţat planuri de vânzare a sistemului de telefonie, iar Nicaragua a făcut la fel, adăugând compania de electricitate şi sectorul petrolier. Potrivit *Wall Street Journal,* „Banca Mondială şi Fondul Monetar Internaţional şi-au pus în joc toată influenţa în favoarea vânzării [telecomunicaţiilor], făcând din aceasta o condiţie a acordării unui ajutor anual de aproximativ 47 de milioane de dolari pentru trei ani şi legând-o de anularea unei datorii externe de 4,4 miliarde de dolari a Nicaraguăi”[1220]. Privatizarea telefoniei nu avea

---

[1219] James Wilson and Richard Lapper, „Honduras May Speed Sell-Offs After Storm”, *The Financial Times* (Londra), 11 noiembrie 1998; Organization of American States, „Honduras”, 1999 *Naţional Trade Estimate Report on Foreign Trade Barriers,* pag. 165, www.sice.oas.org; Sandra Cuffe, Rights Action, A *Backwards, Upside-Down Kind of Development: Global Actors, Mining and Community-Based Resistance în Honduras and Guatemala,* februarie 2005, www.rightsaction.org.

[1220] Mexico’s Telmex Unveils Guatemala Telecom Alliance”, Reuters, October 29, 1998; Consultative Group for the Reconstruction and Transformation of Central America, Inter-American Development Bank, „Nicaragua”, *Central America After Hurricane Mitch: The Challenge of Turning a Disaster into an Opportunity,* May 2000, www.iadb.org; Pamela Druckerman, „No Sale: De You Want to Buy a Phone Company?” *Wall Street Journal,* 14 iulie 1999.

nimic de-a face cu reconstrucţia de după uragan; poate doar, desigur, în logica capitaliştilor dezastrelor din instituţiile financiare din Washington.

În următorii câţiva ani vânzările s-au finalizat, adesea sub valoarea pieţei. Cumpărătorii au fost, în mare parte, foste companii de stat din alte ţări, ele însele privatizate şi care acum cutreierau lumea în căutarea de noi achiziţii care să le crească valoarea acţiunilor. Telmex, compania de telefonie privatizată din Mexic, a înghiţit compania de telecomunicaţii a Guatemalei; compania energetică spaniolă Union Fenosa a cumpărat companiile energetice din Nicaragua; Aeroportul Internaţional San Francisco, acum companie privată, a cumpărat toate cele patru aeroporturi din Honduras. Nicaragua a vândut 40% din compania ei de telefonie pentru 33 de milioane de dolari, în condiţiile în care Pricewaterhousecoopers le estimase valoarea la 80 de milioane.[1221] „Distrugerea aduce cu ea o şansă pentru investiţiile străine", a anunţat ministrul de externe al Guatemalei la Forumul Economic Mondial de la Davos din 1999.[1222]

[1221] „Mexico's Telmex Unveils Guatemala Telecom Alliance"; „Spain's Fenosa Buys Nicaragua Energy Distributors", *Reuters,* 12 septembrie 2000; „San Francisco Group Wins Honduras Airport Deal", *Reuters,* 9 martie 2000; „CEO-Govt. To Sell Remaining Enitel Stake This Year", *Business News Americas,* 14 februarie 2003.

[1222] Citatul provine de la Eduardo Stein Barillas. „Central America After Hurricane Mitch", Întâlnirea anuală a Forumului Economic

Când a lovit tsunamiul, Washingtonul era pregătit să ducă modelul Mitch la un nivel superior, ţintind nu doar noi legi individuale, ci un control direct al corporaţiilor asupra reconstrucţiei. Orice ţară lovită de un dezastru de amploarea tsunamiului din 2004 are nevoie de un plan exhaustiv de reconstrucţie, care să utilizeze cât mai înţelept fluxul de ajutoare străine şi care să se asigure că fondurile ajung la cei cărora le erau destinate. Dar preşedintele Sri Lankăi, sub presiunea creditorilor din Washington, a hotărât că planificarea nu putea fi încredinţată politicienilor aleşi ai guvernului. În schimb, la doar o săptămână după ce tsunamiul măturase ţărmul, a creat o instituţie nou-nouţă intitulată Forţa Specială de Reconstrucţie a Naţiunii. Forţa specială era alcătuită din cei mai puternici şefi din sectorul bancar şi alte domenii economice ale ţării. Şi nu orice domeniu: cinci dintre cei zece membri ai forţei speciale deţineau holdinguri în turismul de la ocean, reprezentând unele dintre cele mai mari staţiuni ale ţării.[1223] Nu exista nimeni din partea pescarilor sau a fermierilor în Forţa Specială, nici un singur om de ştiinţă sau specialist în mediu şi nici măcar un specialist în

Mondial, Davos, Elveţia, 30 ianuarie 1999.

[1223] Alison Rice, Tsunami Concern, *Post-Tsunami Tourism and Reconstruction: A Second Disaster?* octombrie 2005, pag. 11, www.tourismconcern.org.uk.

reconstrucţia după dezastre. Preşedinte era Mano Titawella, fostul baron al privatizării. „Aceasta este o şansă pentru construirea unei naţiuni model”, a declarat el.[1224]

Crearea forţei speciale reprezenta un nou tip de lovitură de stat corporatistă, una realizată cu ajutorul forţei unui dezastru natural. Ca în multe alte ţări, politicile Şcolii de la Chicago fuseseră blocate în Sri Lanka de regulile normale ale democraţiei; alegerile din 2004 o demonstrau. Dar în condiţiile în care cetăţenii ţării erau ocupaţi să facă faţă unei crize naţionale, iar politicienii disperaţi să deblocheze ajutoarele financiare, voinţa expresă a votanţilor putea fi înlăturată sumar şi înlocuită cu conducerea directă, nealeasă, a sectorului de afaceri, o premieră pentru capitalismul dezastrelor.

Oamenii de afaceri din Forţa Specială au reuşit cumva, în doar zece zile şi fără să părăsească capitala, să conceapă o strategie naţională completă de reconstrucţie, de la case la autostrăzi. Acesta era planul care crea zona-tampon şi excepta cu amabilitate hotelurile. De asemenea, Forţa Specială a redirecţionat banii din ajutoare către super-autostrăzi şi porturi de pescuit, cărora înainte de catastrofă li se opusese atâta rezistenţă. „Considerăm această agendă economică un dezastru mai mare decât

[1224] TAFREN, „An Agenda for Sri Lanka’s Post-Tsunami Recovery”, *Progress* News, iulie 2005, pag. 2.

tsunamiul, acesta fiind motivul pentru care ne-am luptat atât de mult să o prevenim înainte şi am învins-o la ultimele alegeri”, mi-a spus Sarath, activist srilankez pentru drepturile asupra pământului. „Dar acum, la doar trei săptămâni de la tsunami, ne dau acelaşi plan. E evident că îl aveau deja pregătit.”[1225]

Washingtonul a susţinut Forţa Specială cu tipul de ajutoare de reconstrucţie deja cunoscute din Irak: megacontracte pentru propriile companii. CH2M Hill, gigantul în construcţii şi inginerie cu sediul în Colorado, primise 28,5 milioane de dolari pentru a supraveghea alţi giganţi ai construcţiilor din Irak. În ciuda rolului central în dezastrul reconstrucţiei din Bagdad, a mai primit un contract de 33 de milioane de dolari în Sri Lanka (ulterior mărit la 48 de milioane), în principal pentru lucrări la trei porturi de apă adâncă pentru flotele de pescuit şi pentru construirea unui nou pod în Arugam Bay, parte a planului de transformare a oraşului într-un „paradis turistic”[1226]. Ambele programe – întreprinse în

[1225] Fernando este şeful Mişcării pentru Pământ şi Reformă a Agriculturii, o coaliţie a unor ONG-uri srilankeze care, la puţin timp după dezastru, a solicitat „un proces de reconstrucţie care să aparţină oamenilor”.

[1226] USAID Sri Lanka, „Fishermen and Tradesmen to Benefit from U.S. Funded $33 Million Contract for Post-Tsunami Infrastructure Projects”, comunicat de presă, 8 septembrie 2005, www.usaid.gov; United States Government Accountability Office, *USAID Signature Tsunami Reconstruction Efforts în Indonesia and Sri Lanka Exceed Iniţial Cost and Schedule Estimates, and Face Further Risks,* Raport

numele înlăturării efectelor tsunamiului – erau catastrofice pentru principalele victime ale tsunamiului, de vreme ce vasele de pescuit le luau tot peştele, iar hotelurile voiau să scape de ei de pe plajă. După cum spunea Kumari, „Nu numai că «ajutorul» nu ajută, dar chiar face rău".

Când l-am întrebat de ce guvernul american cheltuieşte banii de ajutorare pe proiecte care prevăd relocarea supravieţuitorilor tsunamiului, John Varley, directorul Programului Competitivităţii al USAID, mi-a explicat că „n-ar trebui să restrângem ajutorul, în aşa fel încât să se îndrepte doar către victimele tsunamiului... E mai bine ca de el să beneficieze întreaga Sri Lanka; să contribuie la creştere". Varley a comparat planul cu un lift dintr-un zgârie-nori: la prima lui călătorie acesta ia un grup de pasageri şi îi duce până în vârf, unde aceştia creează bogăţia care permite liftului să coboare înapoi şi să îi ia şi pe alţii. Cei care aşteaptă jos trebuie să ştie că liftul se va întoarce să-i ia şi pe ei, în cele din urmă.

Singurii bani pe care guvernul american îi cheltuia pe micii pescari era un fond de un milion de dolari destinat „îmbunătăţirii" adăposturilor temporare în care erau ţinuţi, în

---

către Congressional Committee, GAO-07–357, februarie 2007; Naţional Physical Planning Department, *Arugam Bay Resource Development Plan: Reconstruction Towards Prosperity,* Raport final, 25 aprilie 2005, pag. 18.

timp ce plajele erau redezvoltate.[1227] Era un semn destul de clar că adăposturile din tablă şi plăci aglomerate erau temporare doar cu numele; că erau într-adevăr menite să devină cartiere sărace permanente – de genul celor care înconjoară cele mai multe oraşe mari din sudul planetei. Desigur că nu prea există mari iniţiative de ajutorare a celor care locuiesc în acele mahalale, dar s-ar presupune că lucrurile stau altfel cu victimele unui tsunami. Lumea a privit în direct, la televizor, cum aceştia şi-au pierdut casele şi mijloacele de subzistenţă, iar arbitrarietatea destinului lor a provocat un sentiment planetar visceral că ceea ce fusese pierdut trebuia şi merita înlocuit, nu cu teorii economice conform cărora profitul celor mari va ajunge şi la cei mici, ci cu ajutor direct şi concret. Însă Banca Mondială şi USAID au înţeles ceva ce noi nu înţeleseserăm: că în curând ceea ce îi distingea pe supravieţuitorii tsunamiului se va şterge şi ei se vor pierde printre miliardele de săraci din lumea întreagă, dintre care atât de mulţi trăiau deja în magherniţe fără apă. Proliferarea acestora a devenit o trăsătură a economiei globale la fel de acceptată ca şi explozia hotelurilor de 800 de dolari pe noapte.

În una din cele mai dezolante tabere din

[1227] Ambasada Statelor Unite, „U.S. Provides $1 Million to Maintain Tsunami Shelter Communities”, 18 mai 2006, www.usaid.gov.

interiorul ţării, lângă coasta de sud a Sri Lankăi, am întâlnit o tânără mamă pe nume Renuka, uimitor de frumoasă chiar şi în zdrenţe, unul din oamenii care aşteptau liftul lui Varley. Cel mai mic copil al ei era o fetiţă de şase luni, care se născuse la două zile după tsunami. Renuka avusese nevoie de o forţă supraomenească pentru a-şi lua cei doi băieţi şi a fugi de val, însărcinată în nouă luni şi în apă până la gât. Şi totuşi, după acest incredibil act de supravieţuire, ea şi familia ei sufereau de foame, în tăcere, pe o bucată de pământ arsă de soare din mijlocul unui pustiu. Câteva canoe, donate cu cele mai bune intenţii de un ONG, alcătuiau o privelişte jalnică: la trei kilometri distanţă de apă şi în lipsa oricărui mijloc de transport, chiar şi a unei biciclete, acestea nu erau altceva decât un memento crud al vieţii anterioare. Renuka ne-a rugat să transmitem un mesaj tuturor celor care încercau să-i ajute pe supravieţuitorii tsunamiului. „Dacă aveţi ceva pentru mine – a spus ea – puneţi-mi acel ceva în palmă.”

Valul mai mare

Sri Lanka nu a fost singura ţară lovită de acest al doilea tsunami – poveşti similare ale acaparării de pământ şi legislaţie au venit din Thailanda, Maldive şi Indonezia. În India

supravieţuitorii tsunamiului au rămas atât de sărăciţi încât aproximativ 150 de femei au fost silite să-şi vândă rinichii ca să cumpere de mâncare. Un voluntar explica pentru *The Guardian* că guvernul „ar prefera ca ţărmul să fie folosit pentru construcţia de hoteluri, dar rezultatul constă în oameni disperaţi”. Toate ţările lovite de tsunami au impus „zone-tampon”, împiedicându-i pe săteni să reconstruiască pe ţărm, eliberând terenul pentru şi mai multe construcţii. (În Aceh, în Indonezia, zonele erau de doi kilometri, dar ulterior guvernul a fost obligat să revoce decretul.)[1228]

La un an de la tsunami, respectatul ONG Actionaid, care monitorizează cheltuirea ajutoarelor străine, a publicat rezultatele unei largi investigaţii asupra a 50.000 de supravieţuitori ai tsunamiului din 5 ţări. Acelaşi model se repeta peste tot: rezidenţilor li se interzicea să reconstruiască, dar asupra hotelurilor ploua cu stimulente; taberele temporare erau ţarcuri mizerabile, militarizate, şi nu se făcuse aproape nicio lucrare de reconstrucţie; moduri de viaţă întregi erau pe cale de dispariţie. Raportul conchidea că

[1228] Randeep Ramesh, „Indian Tsunami Victims Sold Their Kidneys to Survive”, *The Guardian* (Londra), 18 ianuarie 2007; Actionaid Internaţional et al., *Tsunami Response,* 17; www.actionaidusa.org; Nick Meo, „Thousands of Indonesians Still în Tents”, *Globe and Mail* (Toronto), 17 decembrie 2005.

întârzierile nu puteau fi atribuite obişnuitelor personaje negative ale proastei comunicări, subfinanţării şi corupţiei. Problemele erau structurale şi deliberate: „Guvernele nu au reuşit, în mare parte, să-şi facă datoria de a oferi terenuri pentru locuinţe permanente”, concluziona raportul. „Au asistat sau au fost complici atunci când terenul a fost acaparat şi comunităţile de coastă îndepărtate în favoarea intereselor comerciale.”[1229]

În ceea ce priveşte oportunismul post-tsunami, însă, nicio altă ţară nu se poate compara cu Maldive, probabil cea mai puţin înţeleasă dintre ţările afectate. Aici guvernul nu s-a mulţumit doar să-i îndepărteze pe oamenii săraci de pe ţărm, ci s-a folosit de tsunami pentru a încerca să-şi îndepărteze cetăţenii din majoritatea regiunilor locuibile ale ţării.

Maldivele, un lanţ de aproximativ 200 de insule locuite din largul Indiei, este o republică turistică în acelaşi mod în care anumite ţări din America Centrală erau denumite republici bananiere. Produsele ei de export nu sunt fructele tropicale, ci distracţiile tropicale, un uimitor 90% din veniturile ei provenind direct din vacanţele petrecute pe malul oceanului.[1230] Distracţiile pe care le vând Maldivele sunt

---

[1229] Actionaid Internaţional et al., *Tsunami Response,* 9.

[1230] Agenţia Centrală de Informaţii (CIA), „Maldives” *The World Factbook 2007,* www.cia.gov.

deosebit de tentante şi decadente. Aproape 100 dintre insulele ei sunt „insule-staţiuni”, petece de vegetaţie luxuriantă înconjurate de halouri de nisip alb în întregime controlate de hoteluri, companii de croazieră sau indivizi bogaţi. Unele sunt concesionate pe 50 de ani. Cele mai luxoase dintre insulele Maldive deservesc o clientelă de elită (de exemplu, Tom Cruise şi Katie Holmes în luna lor de miere) care este atrasă nu doar de frumuseţea lor şi de scufundări, ci şi de promisiunea izolării totale pe care numai o insulă o poate oferi.

Cu o arhitectură „inspirată” din satele tradiţionale de pescari, staţiunile concurează între ele, încercând fiecare să-şi echipeze colibele acoperite cu frunze şi construite pe piloni cu cele mai luxoase jucării şi facilităţi ale plutonomiei: echipamente electronice Bose Surround Sound, instalaţii Philippe Starck în băile din aer liber, cearşafuri atât de fine încât practic se dizolvă la atingere. Insulele se întrec, de asemenea, şi în ştergerea graniţei dintre pământ şi apă: vilele din Coco Palm sunt construite deasupra lagunei şi au scări de frânghie care coboară în apa de dedesubt, dormitoarele de la Four Seasons „plutesc” pe apă, iar Hilton dispune de primul restaurant subacvatic, construit pe un recif de corali. Multe apartamente au camere pentru servitoare, iar pe o insulă privată există „un majordom

maldivian dedicat, «Thakuru»", care se ocupă, 24 de ore din 24, de detalii de genul „cum preferaţi martini-ul: amestecat în shaker sau cu linguriţa". Vilele din aceste staţiuni a la James Bond costă până la 5.000 de dolari pe noapte.[1231]

Omul care domneşte peste acest regat al plăcerii este cel mai longeviv şef de stat din Asia, preşedintele Maumoon Abdul Gayoom, care a reuşit să rămână la putere din 1978 încoace. În timpul conducerii sale, guvernul i-a băgat la închisoare pe liderii opoziţiei, fiind acuzat de torturarea disidenţilor pentru infracţiuni precum publicarea pe site-uri de internet antiguvernamentale.[1232] În condiţiile în care criticii săi erau izolaţi pe insule-închisoare, Gayoom şi anturajul său puteau să-şi reverse întreaga atenţie asupra afacerilor din turism.

Înaintea tsunamiului, guvernul din Maldive încercase să crească numărul insulelor-staţiuni, pentru a răspunde cererii tot mai mari de

---

[1231] Coco Palm Dhuni Kolhu, www.cocopalm.com; staţiunea Four Seasons, Maldives at Landaa Giraavaru, www.fourseasons.com; Hilton Maldives Resort and Spa, Rangali Island, www.hilton.com; „Dhoni Mighili Island", Private Islands Online, www.privateislandsonline.com.

[1232] Roland Buerck, „Maldives Opposition Plan Protest", *BBC News,* 20 aprilie 2007; Asian Human Rights Commission, „Extrajudicial Killings, Disappearances, Torture and Other Forms of Gross Human Rights Violations Still Engulf Asia's Naţions", 8 decembrie 2006, www.ahrchk.net; Amnesty Internaţional, „Republic of Maldives: Repression of Peaceful Political Opposition", 30 iulie 2003, www.amnesty.org.

vacanţe de lux. Se confrunta însă cu obstacolul obişnuit: oamenii. Maldivienii trăiesc din pescuit, în sate tradiţionale răspândite în atoluri. Acest mod de viaţă crea unele probleme, deoarece farmecul rustic de a vedea cum sunt jupuiţi peştii pe plajă nu făcea, în mod cert, parte din imaginea Maldivelor. Cu mult înainte de tsunami, guvernul Gayoom încercase să-şi convingă cetăţenii să se mute pe câteva insule mai mari şi mai populate, pe care turiştii le vizitau rar. Aceste insule, se spunea, ofereau o protecţie mai bună împotriva creşterii nivelului mării din cauza încălzirii globale. Însă chiar şi acestui guvern represiv îi era greu să dezrădăcineze zeci de mii de oameni din insulele lor ancestrale, iar programul de „consolidare a populaţiei" a avut foarte puţin succes[1233].

După tsunami, guvernul Gayoom a anunţat imediat că dezastrul dovedea că multe insule erau „nesigure şi inadecvate locuirii" şi a lansat un program de relocare mult mai agresiv decât cel anterior, declarând că oricine doreşte asistenţă de stat pentru urmările tsunamiului trebuie să se mute pe cinci „insule sigure" prestabilite.[1234] Întreaga populaţie a câtorva

[1233] Ashok Sharma, „Maldives to Develop 'Safe' Islands for Tsunami-Hit People", *Associated Press,* 19 ianuarie 2005.
[1234] Ministerul Planificării şi Dezvoltării Naţionale, Republica Maldive, *Naţional Recovery and Reconstruction Plan,* a 2-a ediţie, martie 2005, pag. 29, www.tsunamimaldives.mv.

insule fusese deja evacuată şi în alte câteva procesul era în curs de desfăşurare, eliberând, în mod convenabil, mai mult teren pentru turism.

Guvernul Maldivelor pretinde că programul „Insule Sigure", susţinut şi finanţat de Banca Mondială şi alte organizaţii, este motivat de solicitările publice de a trăi pe „insule mai mari şi mai sigure". Însă mulţi locuitori ai insulelor spun că ar fi rămas pe insulele natale dacă infrastructura ar fi fost pusă la punct. După cum spunea Actionaid, „oamenilor nu li se lasă nicio opţiune în afara celei de a se muta, aceasta fiind o precondiţie pentru refacerea caselor şi surselor de existenţă".[1235]

Argumentul privind siguranţa devine şi mai cinic dacă luăm în calcul faptul că preocupările guvernului s-au evaporat atunci când a venit vorba de toate acele hoteluri cu arhitectură precară, construite pe insule joase. Nu numai că staţiunile nu au fost supuse evacuărilor pe motive de siguranţă, dar în decembrie 2005, la un an de la tsunami, guvernul Gayomm anunţa că 35 de noi insule deveniseră acum disponibile concesionării către staţiuni, pentru perioade de până la 50 de ani.[1236] Între timp, în aşa-numitele

---

[1235] *Ibid.;* Actionaid International et al., *Tsunami Response,* 18.

[1236] Termenul concesiunilor este de 25 de ani, dar termenii contractuali scrişi cu litere mici *(fine print)* permit ca aceste concesiuni să fie extinse la cincizeci de ani dacă sunt îndeplinite anumite structuri de proprietate. Ministerul Turismului şi Aviaţiei

insule sigure, şomajul creştea alarmant, iar între nou-veniţii şi locuitorii iniţiali izbucneau violenţe.

Gentrificarea militarizată

Într-un fel, al doilea tsunami nu a fost decât o doză deosebit de şocantă de terapie de şoc economică: deoarece furtuna făcuse o treabă atât de bună în eliberarea plajelor, un proces de strămutare şi gentrificare care în mod normal ar fi durat ani întregi s-a produs în zile sau săptămâni. El se reducea la mutarea, împotriva voinţei lor, a sute de mii de oameni săraci, cu pielea înnegrită (pescarii consideraţi „neproductivi" de Banca Mondială), pentru a face loc unor oameni ultra-bogaţi, cu pielea albă (turiştii „cu posibilităţi"). Cei doi poli economici ai globalizării, care păreau să trăiască nu doar în ţări diferite, ci în secole diferite, au fost dintr-o dată puşi în conflict direct pentru aceleaşi zone de coastă, unii solicitând dreptul de a munci, ceilalţi pe cel de a se distra. Ceea ce se întâmpla, cu sprijinul armelor poliţiei şi forţelor de securitate private, era o gentrificare militarizată, o luptă de clasă pe plajă.

Unele dintre cele mai directe confruntări au

Civile, *Documentele pentru licitaţie: Pentru concesionarea noilor insule în scopul dezvoltării acestora ca staţiuni turistice* (Male: Republica Maldive, 16 iulie 2006), 4, www.maldivestourism.gov.

avut loc în Thailanda, unde, în mai puţin de 24 de ore de la val, dezvoltatorii au trimis agenţi de securitate privaţi, înarmaţi, care să îngrădească pământul pe care ei îl râvniseră pentru staţiuni. În unele cazuri agenţii nu i-au lăsat pe supravieţuitori nici măcar să caute, pe vechile lor proprietăţi, trupurile copiilor lor.[1237] Grupul Supravieţuitorilor Tsunamiului şi Susţinătorilor lor din Thailanda a fost creat în grabă pentru a face faţă acaparărilor de teren. Una din primele lui declaraţii susţinea că, pentru „afacerişti-politicieni, tsunamiul a fost răspunsul la rugăciunile lor, de vreme ce a curăţat, literal, zonele de coastă de comunităţile care înainte le stăteau în calea planurilor de a construi staţiuni, hoteluri, cazinouri şi ferme de creveţi. Pentru ei toate aceste zone de coastă sunt acum pământ liber!”[1238].

Pământ liber. În perioada colonială aceasta era o doctrină cvasi-legală: *terra nullius.* Dacă un pământ era declarat gol sau „pustiu”, el putea fi acaparat iar oamenii lui eliminaţi fără remuşcări. În ţările lovite de tsunami, ideea de pământ liber e împovărată de această rezonanţă istorică urâtă, care evocă bunuri furate şi încercări violente de „civilizare” a

---

[1237] Penchan Charoensuthipan, „Survivors Fighting for Land Rights”, *Bangkok Post,* 14 decembrie 2005; Mydans, „Builders Swoop în, Angering Thai Survivors”.

[1238] Asian Coalition for Housing Rights, „The Tsunami în Thailand: January-March 2005”, www.achr.net.

băştinaşilor. Nijam, un pescar pe care l-am întâlnit pe plaja din Golful Arugam, nu vedea nicio diferenţă semnificativă. „Guvernul consideră că năvoadele şi peştele nostru sunt urâte şi murdare, de aia vrea să plecăm de pe plajă. Îşi tratează propriul popor ca şi cum ar fi necivilizat, ca să-i satisfacă pe străini.” Molozul, se pare, era noul *terra nullius.*

Când l-am întâlnit pe Nijam era împreună cu un grup de pescari care tocmai se întorseseră de pe mare, cu ochii injectaţi din cauza apei sărate. Când am amintit de planul guvernului de a-i muta pe micii pescari pe o altă plajă, unii dintre ei şi-au fluturat cuţitele mari de curăţat peştele şi au jurat că îşi vor „strânge oamenii şi puterea” şi vor lupta pentru pământul lor. Spuneau că la început întâmpinaseră cu bucurie restaurantele şi hotelurile. „Dar acum – spunea un pescar pe nume Abdul – deoarece le-am dat o mică parte din pământul nostru, îl vor pe tot.” Altul, Mansoor, a arătat către palmierii care ne ţineau umbră, suficient de puternici să reziste forţei unui tsunami. „Stră-străbunicul meu e cel care a plantat aceşti palmieri. De ce să ne mutăm pe altă plajă?” Una din rudele lui a făcut o promisiune: „Vom pleca de aici doar atunci când se va usca marea.”

Fluxul ajutoarelor de reconstrucţie după tsunami ar fi trebuit să dea srilankezilor o şansă de a construi o pace durabilă, după ce

suferiseră mai mult decât le e dat să sufere unor oameni. În Golful Arugam şi pe toată coasta de est se părea că ia naştere un alt tip de război, unul având ca miză cine beneficiază de aceste fonduri – sinhalezii, tamilii sau musulmanii – şi, mai ales, dacă adevăratele beneficii vor fi încasate de străini, în dauna localnicilor.

Începeam să am o senzaţie deprimantă de *dejà vu,* ca şi cum lucrurile se schimbau şi aceasta era pe punctul de a deveni o altă ţară „reconstruită" care recădea în distrugere perpetuă. În urmă cu un an, în Irak, auzisem plângeri foarte asemănătoare, despre reconstrucţia care îi favoriza pe kurzi şi anumiţi şiiţi aleşi. Unii voluntari pe care i-am întâlnit în Colombo mi-au spus că le plăcea mult mai mult să lucreze în Sri Lanka decât în Irak sau Afganistan – aici ONG-urile erau încă văzute ca neutre, chiar binevenite, iar reconstrucţia nu devenise încă un cuvânt urât. Dar lucrurile se schimbau. În capitală am văzut afişe cu caricaturi grosolane înfăţişând voluntari occidentali care se îndopau cu bani, în timp ce srilankezii mureau de foame.

ONG-urile preluau grosul furiei faţă de reconstrucţie deoarece erau foarte vizibile, lipindu-şi logourile pe orice suprafaţă liberă de-a lungul coastei, în timp ce responsabilii Băncii Mondiale, ai USAID şi ai guvernului care visau la

planuri de tip Bali rareori îşi părăseau birourile din oraş. Era paradoxal, deoarece voluntarii erau singurii care ofereau ajutor – dar, de asemenea, inevitabil, deoarece ceea ce ofereau ei era insuficient. Una dintre probleme era aceea că sistemul de ajutorare devenise atât de amplu şi de rupt de oamenii cărora le era dedicat încât modul de viaţă al personalului său devenise un fel de obsesie naţională în Sri Lanka. Aproape toţi cei cu care m-am întâlnit vorbeau despre ceea ce un preot numise „viaţa frumoasă de ONG-ist”: hoteluri de lux, vile pe ţărm şi acel principal paratrăznet al mâniei populare, SUV-urile albe nou-nouţe. De dimineaţa până seara treceau mugind peste câmpuri, obligându-i pe toţi să le înghită praful, cu logo-urile lor fluturând pe steguleţe – Oxfam, World Vision, Salvaţi Copiii – ca şi cum ar fi venit de pe planeta îndepărtată a ONG-urilor. Într-o ţară atât de caldă ca Sri Lanka, aceste maşini, cu geamurile lor fumurii şi aerul condiţionat dat la maxim, erau mai mult decât mijloace de transport; erau microclimate pe roţi.

Văzând cum se acumulează aceste resentimente, nu mă puteam abţine să nu mă întreb cât timp va mai trece până când Sri Lanka va urma modelul Irakului şi Afganistanului, unde reconstrucţia semăna atât de mult cu jaful încât voluntarii deveniseră ţinte. S-a întâmplat la puţin timp după ce am

plecat: 17 srilankezi care lucrau pentru ONG-ul internaţional Action Against Hunger la înlăturarea urmărilor tsunamiului au fost masacraţi în biroul lor de lângă Trincomelee, oraş-port de pe coasta de est. Aceasta a declanşat un nou val de lupte aprige, iar reconstrucţia de după tsunami a fost blocată. Multe organizaţii de ajutorare, temându-se pentru siguranţa angajaţilor, după alte câteva atacuri, au părăsit ţara. Altele s-au mutat în sud, în regiunea controlată de guvern, lăsând zona cea mai greu lovită din est, cea controlată de tamili, fără ajutoare. Aceste decizii nu au făcut altceva decât să întărească impresia că fondurile pentru reconstrucţie erau cheltuite inechitabil, mai ales după ce un studiu efectuat la sfârşitul lui 2006 a descoperit că, deşi majoritatea caselor lovite de tsunami erau încă ruine, cele din districtul electoral din sud al preşedintelui, fuseseră reconstruite într-o miraculoasă proporţie de 173%.[1239]

Voluntarii care încă mai erau pe teren în est se confruntau acum cu un nou val de oameni dislocaţi – sute de mii fuseseră forţaţi să-şi abandoneze casele din cauza violenţelor. Lucrători ai Naţiunilor Unite „care iniţial fuseseră angajaţi să reconstruiască şcolile

[1239] Shimali Senanayake and Somini Sengupta, „Monitors Say Troops Killed Aid Workers în Sri Lanka”, *New York Times,* 31 august 2006; Amantha Perera, „Tsunami Recovery Skewed by Sectarian Strife”, *Inter Press Service,* 3 ianuarie 2007.

distruse de tsunami au fost trimişi să construiască toalete pentru oamenii dislocaţi de lupte", relata *The New York Times*.[1240]

În iulie 2006, Tigrii Tamili au anunţat oficial că încetarea focului lua sfârşit; în locul reconstrucţiei revenea războiul. După mai puţin de un an, peste 4.000 de oameni fuseseră ucişi în luptele de după tsunami. Doar o mică parte din casele de pe coasta de est lovite de tsunami au fost reconstruite vreodată, dar sute dintre noile structuri erau deja găurite de gloanţe, ferestrele de-abia montate erau sparte de explozii şi acoperişurile nou-nouţe distruse de bombardamente.

Este imposibil să apreciezi cât de mult a contribuit la reînceperea războiului civil decizia de a folosi tsunamiul ca pe o şansă pentru capitalismul dezastrelor. Pacea fusese întotdeauna precară, şi de fiecare parte exista rea-credinţă. Însă un lucru e sigur: pentru ca pacea să prindă rădăcini în Sri Lanka era necesar ca ea să surclaseze beneficiile războiului, inclusiv beneficiile economice concrete provenite dintr-o economie de război, în care armata are grijă de familiile soldaţilor şi Tigrii Tamili se ocupă de familiile luptătorilor lor şi ai atentatorilor sinucigaşi.

Enorma revărsare de generozitate de după

[1240] Shimali Senanayake, „An Ethnic War Slows Tsunami Recovery în Sri Lanka", *New York Times,* 19 octombrie 2006.

tsunami oferise posibilitatea rară a unui beneficiu al păcii autentic – resursele pentru crearea unei ţări mai echitabile, pentru refacerea comunităţilor distruse în aşa fel încât alături de drumuri să fie reconstruită şi încrederea. În schimb, Sri Lanka (ca şi Irakul) a fost pusă să plătească ceea ce Roland Paris, politolog la Universitatea din Ottawa, numea „despăgubiri de pace”: impunerea unui model economic agresiv şi crud care a îngreunat viaţa celor mai mulţi oameni în momentul în care lucrurile de care ei aveau cea mai mare nevoie erau reconcilierea şi atenuarea tensiunilor[1241]. Într-adevăr, modelul de pace oferit Sri Lankăi era tot un fel de război. Continuarea violenţei promitea pământ, suveranitate şi glorie. Ce oferea pacea corporatistă, în afară de certitudinea pierderii pământurilor pe termen scurt şi incertul lift al lui John Varley pe termen lung?

Oriunde a triumfat, cruciada Şcolii de la Chicago a creat o clasă inferioară permanentă cuprinsă între 25% şi 60% din populaţie. Întotdeauna e o formă de război. Dar pericolele sunt mult mai mari atunci când modelul economic de război al evacuării în masă şi al distrugerii unor culturi este impus într-o ţară care e deja răvăşită de un dezastru şi sfâşiată

[1241] Roland Paris, *At War’s End: Building Peace After Civil Conflict* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 200.

de conflicte etnice. Aşa cum Keynes argumenta cu mulţi ani în urmă, acest tip de pace punitivă are consecinţe politice, inclusiv izbucnirea unor războaie şi mai sângeroase.

Capitolul 20

Apartheidul dezastrelor
O lume a zonelor verzi şi roşii

Lăsaţi la o parte prejudecata că dezastrele nu discriminează, că mătură totul în calea lor, cu o indiferenţă „democratică". Nenorocirile îi ţintesc direct pe săraci, pe cei siliţi să-şi ducă viaţa în calea pericolului. Cam aşa este şi cu SIDA.

Hein Marais, scriitor sud-african, 2006[1242]

Katrina nu era imposibil de prevăzut. Era rezultatul unei structuri politice care îşi subcontractează responsabilităţile contractorilor privaţi şi abdică total de la responsabilitatea ei.

Harry Belafonte, cântăreţ şi militant pentru drepturile civile american, septembrie 2005[1243]

În timpul celei de-a doua săptămâni din septembrie 2005 am fost în New Orléans, împreună cu soţul meu, Avi, şi cu Andrew, cu

---

[1242] Hein Marais, „A Plague of Inequality", *Mail Guardian* (Johannesburg), 19 mai 2006.
[1243] „Names and Faces", *Washington Post,* 19 septembrie 2005.

care călătorisem în Irak. Filmam în oraşul încă parţial inundat. Se apropia interdicţia de circulaţie de la ora 6 PM, iar noi rătăceam în cercuri, nereuşind să ne orientăm. Semafoarele nu funcţionau şi jumătate din semnele de circulaţie fuseseră spulberate sau îndoite de furtună. Apa şi rămăşiţele împiedicau circulaţia pe multe străzi şi majoritatea celor care încercau să se strecoare printre obstacole erau, ca şi noi, din afara oraşului, neştiind unde merg.

Accidentul a fost unul grav: o coliziune laterală în plină viteză, în mijlocul uneia din intersecţiile principale. Maşina noastră a început să se răsucească, s-a izbit de un semafor, a trecut printr-un gard de fier forjat şi s-a oprit pe o verandă. Din fericire, rănile pasagerilor din ambele maşini erau minore, dar înainte să-mi dau seama ce se întâmplă am fost legată de o targă şi luată de acolo. Cu toată ameţeala contuziei, îmi dădeam seama că, oriunde ar fi mers ambulanţa, nu putea fi bine. Îmi imaginam scene oribile de la clinica medicală provizorie de la aeroportul din New Orléans, unde erau atât de puţini doctori şi asistente încât evacuaţii în vârstă erau lăsaţi să aştepte cu orele, prăbuşiţi în cărucioarele lor. Mă gândeam la Charity Hospital, principala cameră de urgenţă din New Orléans, pe lângă care trecusem mai devreme în ziua aceea. Fusese inundată în timpul furtunii şi personalul se chinuia, cu mijloace modeste,

să menţină pacienţii în viaţă. I-am implorat pe paramedici să-mi dea drumul. Îmi amintesc că le-am spus că mă simt cu adevărat bine, apoi probabil că am leşinat.

M-am trezit în timp ce ajungeam la cel mai modern şi liniştit spital în care am fost vreodată. Spre deosebire de clinicile aglomerate cu evacuaţi, la Centrul Medical Ochsner – care oferea „îngrijirea sănătăţii cu linişte interioară” – doctorii, asistentele şi infirmierii erau mult mai numeroşi decât pacienţii. De fapt, în salonul imaculat păreau să mai existe doar câţiva alţi pacienţi. În câteva minute am fost instalată într-o rezervă individuală spaţioasă, iar tăieturile şi loviturile mi-au fost îngrijite de o mică armată de cadre medicale. Trei asistente m-au dus imediat să-mi facă radiografie la gât; un doctor sudist manierat mi-a scos cioburile şi mi-a pus câteva copci.

Pentru o veterană a sistemului public de sănătate canadian acestea erau experienţe cu totul neobişnuite; de obicei, aştept 40 de minute pentru a intra la medicul meu de familie. Şi asta se întâmpla în mijlocul New Orleans-ului, în centrul celei mai grave crize medicale din istoria Americii. Un administrator politicos a intrat în rezervă şi mi-a explicat că „În America plătim pentru serviciile medicale. Îmi pare rău, draga mea, e groaznic. Am vrea să avem sistemul vostru. Te rog completează formularul

ăsta.”

După vreo câteva ore aş fi fost liberă să plec, dacă n-ar fi fost interdicţia de circulaţie care bloca oraşul. „Cea mai mare problemă”, mi-a spus un agent de pază în hol, în timp ce aşteptam împreună, „sunt drogaţii; sunt în sevraj şi încearcă să intre în farmacii”.

De vreme ce farmaciile erau închise, un medic rezident mi-a dat, amabil, câteva analgezice. L-am întrebat cum fusese la spital în punctul culminant al furtunii. „Slavă Domnului, nu eram de serviciu”, mi-a spus el. „Locuiesc în afara oraşului.”

Când l-am întrebat dacă s-a dus la vreun adăpost să ajute a părut uimit de întrebare şi puţin încurcat. „Nu m-am gândit la asta”, mi-a spus. Am schimbat rapid subiectul, spre ceea ce speram să fie un teren mai sigur: destinul lui Charity Hospital. Era atât de subfinanţat încât de-abia funcţiona înainte de furtună, iar lumea vorbea că, după stricăciunile produse de ape, ar putea să nu se mai redeschidă niciodată. „Ar fi bine totuşi să se redeschidă”, mi-a spus el. „Nu-i putem trata aici pe oamenii aceia.”

M-am gândit atunci că acest doctor tânăr şi amabil, ca şi tratamentul de staţiune de lux care îmi fusese oferit, erau întruchipările acelei culturi care făcuse posibile ororile uraganului Katrina, cultura care îi lăsase pe cei mai săraci locuitori din New Orléans să se înece. Ca

absolvent al unei facultăţi de medicină private şi apoi rezident într-un spital privat, el pur şi simplu fusese pregătit să nu-i vadă ca posibili pacienţi pe locuitorii neasiguraţi din New Orléans, în imensa lor majoritate afro-americani. Aceasta era valabil înainte de furtună şi continua să fie valabil chiar şi atunci când întreg New Orleans-ul s-a transformat într-o uriaşă cameră de urgenţă: îi compătimea pe evacuaţi, dar asta nu schimba cu nimic faptul că nu reuşea să-i vadă ca posibili pacienţi ai săi.

Când Katrina a lovit oraşul, ruptura totală dintre lumea spitalului Ochsner şi cea a spitalului Charity a păşit dintr-o dată pe scena lumii întregi. Cei cu o situaţie economică bună au plecat cu maşina din oraş, s-au cazat la hotel şi şi-au sunat firmele de asigurări. Cei 120.000 de oameni din New Orléans care nu aveau maşină şi a căror evacuare depindea de autorităţile de stat au aşteptat un ajutor care nu a mai venit, trimiţând SOS-uri disperate şi făcându-şi plute din uşa de la frigider. Aceste imagini au şocat întreaga lume deoarece, chiar dacă cei mai mulţi dintre noi ne-am resemnat în faţa inegalităţilor de zi cu zi privitoare la cine are sau nu acces la serviciile medicale sau la şcoli cu dotări decente, exista încă o convingere larg răspândită că în timpul dezastrelor ar trebui să fie altfel. Se considera de la sine înţeles că statul – cel puţin într-o ţară bogată – va veni în

ajutorul oamenilor în timpul evenimentelor catastrofice. Imaginile din New Orléans arătau că această convingere – că dezastrele sunt un fel de time-out pentru capitalismul nemilos, în timpul căruia toţi suntem uniţi şi statul face un efort suplimentar – fusese deja abandonată, fără nicio dezbatere publică.

A existat un scurt interval de două sau trei săptămâni în care se părea că înecarea New Orleans-ului va provoca o criză a logicii economice care exacerbase dezastrul uman prin atacurile necontenite asupra sferei publice. „Furtuna a scos la lumină consecinţele minciunilor şi mistficărilor neoliberalismului, într-o singură scenă şi dintr-o dată", scria Adopih Reed Jr, politolog născut în New Orléans.[1244] Datele acestei expuneri sunt binecunoscute – de la diguri care nu fuseseră reparate niciodată până la sistemul de transport subfinanţat, care nu a făcut faţă, şi la faptul că ideea primăriei de pregătire pentru dezastre era de a distribui oamenilor DVD-uri care le spuneau că dacă vine uraganul trebuie să plece din oraş.

Apoi mai era şi Agenţia Federală pentru Situaţii de Urgenţă (FEMA), un laborator pentru viziunea administraţiei Bush asupra guvernării administrate de corporaţii. În vara lui 2004, cu

[1244] Adolph Reed Jr., „Undone by Neoliberalism", *The Naţion,* 18 septembrie 2006.

mai bine de un an înainte de Katrina, statul Louisiana a solicitat FEMA fonduri pentru realizarea unui plan detaliat de urgenţă în cazul uraganelor puternice. Solicitarea a fost respinsă. „Remedierea dezastrelor” – programul avansat al guvernului de atenuare a efectelor devastatoare ale dezastrelor – a fost unul din cele cărora li s-au redus drastic fondurile de către administraţia Bush. Şi totuşi, în aceeaşi vară, FEMA a atribuit un contract de 500.000 de dolari unei firme private numite Innovative Emergency Management. Sarcina ei era să conceapă un „plan de urgenţă pentru uraganele catastrofice din sud-estul Louisianei şi New Orléans”[1245].

Compania privată n-a precupeţit nicio cheltuială. A strâns mai mult de o sută de experţi, iar atunci când banii s-au terminat s-a dus la FEMA să ceară mai mulţi; în cele din urmă nota de plată s-a dublat, ajungând la un milion de dolari. Compania a creat scenarii pentru o evacuare în masă, care prevedeau tot, de la alimentarea cu apă la instruirea comunităţilor de cartier în identificarea terenurilor libere care puteau fi transformate rapid în tabere pentru evacuaţi: toate lucrurile

[1245] Jon Elliston, „Disaster in the Making”, *Tucson Weekly,* 23 septembrie 2004; Innovative Emergency Management, „IEM Team to Develop Catastrophic Hurricane Disaster Plan for New Orléans Southeast Louisiana”, comunicat de presă, 3 iunie 2004, www.ieminc.com.

de bun simţ care nu s-au întâmplat când un uragan precum cel simulat chiar a lovit oraşul. Acest lucru a fost cauzat, parţial, de faptul că, la opt luni după ce contractorul şi-a prezentat raportul, nu se luase nicio măsură. „Nu existau bani pentru fazele ulterioare”, a explicat la acel moment Michael Brown, şeful FEMA.[1246] Povestea este tipică pentru statul şchiop creat de Bush: un sector public slab, subfinanţat şi ineficient, pe de o parte, şi o infrastructură corporatistă finanţată cu generozitate, pe de alta. Când vine vorba de plata contractorilor nu există limite; când vine vorba de finanţarea funcţiilor vitale ale statului, cuferele sunt goale.

Aşa cum autorităţile americane de ocupaţie din Irak s-au dovedit a fi o formă fără conţinut, la fel s-a întâmplat şi cu guvernul federal din ţară, atunci când s-a produs Katrina. De fapt el era atât de absent, încât FEMA nu părea în stare să găsească stadionul din New Orléans, unde 23.000 de oameni erau ţinuţi fără mâncare şi apă, în ciuda faptului că media internaţională era acolo de zile întregi.

Acest spectacol a ceea ce editorialistul de la *The New York Times* a numit „guvernul «nu se poate»” a provocat unora dintre ideologii pieţei libere o criză a credinţei lor. „Digurile sparte din New Orléans vor avea asupra

[1246] Ron Fournier şi Ted Bridis, „Hurricane Simulation Predicted 61,290 Dead”, *Associated Press,* 9 septembrie 2005.

neoconservatorismului consecinţe la fel de îndelungate şi de profunde ca şi prăbuşirea zidului din Berlin asupra comunismului sovietic", scria într-un eseu de mare răsunet credinciosul Martin Kelly, acum pocăit. „Să sperăm că toţi cei care au promovat această ideologie, inclusiv eu însumi, vom medita cu atenţie asupra greşelii noastre." Chiar şi vedete ale neoconservatorilor precum Jonah Goldberg implorau „adiminstraţia centrală" să sară în ajutor: „Atunci când un oraş se scufundă în mare şi răscoalele nu mai pot fi controlate, probabil că e timpul ca guvernul să intre în acţiune"[1247].

Nicio astfel de auto-examinare critică nu putea fi depistată la Heritage Foundation, acolo unde pot fi găsiţi adevăraţii discipoli ai friedmanismului. Katrina era o tragedie, dar, scria Milton Friedman în editorialul din *Wall Street Journal,* „de asemenea, şi o şansă". Pe 13 septembrie 2005 – la 14 zile după ruperea digurilor – Heritage Foundation a găzduit o întâlnire a celor cu ideologie asemănătoare şi a legislatorilor republicani. Au alcătuit o listă de „Idei pro-piaţă de reacţie în faţa uraganului

[1247] Paul Krugman, „A Can't De Government", *New York Times,* 2 septembrie 2005; Martin Kelly, „Neoconservatism's Berlin Wall", The G-Gnome Rides Outblog, 1 septembrie 2005, www.theggnomeridesout.blogspot.com; Jonah Goldberg, „The Feds", the Corner blog al revistei Online Naţional Review Online, 31 august 2005, www.naţionalreview.com.

Katrina şi a preţului ridicat al benzinei” – 32 de politici publice cu totul, fiecare din ele decupată din manualul Şcolii de la Chicago şi prezentate, în ansamblu, drept „combatere a efectelor uraganului”. Primele trei erau „suspendarea automată în zonele de dezastru a legilor Davis-Bacon care obligă la plata salariului mediu din zona respectivă”, o referire la legea care solicită contractorilor federali să plătească un salariu calculat în funcţie de coşul zilnic, „aplicarea cotei unice în întreaga zonă afectată” şi „transformarea întregii regiuni într-o zonă economică competitivă (stimulente fiscale speciale şi renunţarea la restricţii)”. O altă idee solicita distribuirea către părinţi de vouchere pentru şcolile publice autonome[1248]. Toate aceste măsuri au fost anunţate de preşedintele Bush în mai puţin de o săptămână. În cele din urmă a fost obligat să reinstituie standardele referitoare la muncă, deşi acestea erau de regulă ignorate de contractori.

Întâlnirea a avut ca rezultat şi alte idei care au obţinut sprijinul preşedintelui. Climatologii puseseră creşterea în intensitate a uraganelor

[1248] Milton Friedman, „The Promise of Vouchers”, *Wall Street Journal,* 5 decembrie 2005; John R. Wilke şi Brody Mullins, „After Katrina, Republicans Back a Sea of Conservative Ideas”, *Wall Street Journal,* 15 septembrie 2005; Paul S. Teller, vice-director, House Republican Study Committee, „Pro-Free-Market Ideas for Responding to Hurricane Katrina and High Gas Prices”, e-mail trimis pe 13 septembrie 2005.

în legătură directă cu încălzirea oceanului.[1249] Această conexiune nu a împiedicat, însă, grupul de lucru de la Heritage Foundation să solicite Congresului abrogarea reglementărilor de mediu în zona Golfului, să aprobe construirea de noi rafinării în Statele Unite şi să dea undă verde „forării în Rezervaţia Naturală Arctică”[1250]. Toate aceste măsuri aveau să crească nivelul emisiilor de gaze cu efect de seră, principalul factor uman al schimbării climatice, şi totuşi ele au fost promovate imediat de preşedinte, sub pretextul combaterii efectelor uraganului Katrina.

În câteva săptămâni zona Golfului a devenit un laborator naţional pentru acelaşi tip de administraţie-condusă-de-contractori care fusese pilotată în Irak.

Companiile care au pus mâna pe cele mai mari contracte aparţineau cunoscutei găşti din Bagdad: divizia KBR a Halliburton a primit însărcinarea de 60 de milioane de dolari să reconstruiască bazele militare de pe coastă. Blackwater a fost angajată să îi protejeze pe angajaţii FEMA de jefuitori. Parsons, cu toată reputaţia execrabilă pentru treaba de mântuială făcută în Irak, a fost angajată pentru construirea

---

[1249] Intergovernmental Panel on Climate Change, *Climate Change 2007: The Physical Science Basis,* Summary for Policymakers, februarie 2007, pag. 16, www.ipcc.ch.

[1250] Teller, „Pro-Free-Market Ideas for Responding to Hurricane Katrina and High Gas Prices”.

unui pod important în Mississippi. Fluor, Shaw, Bechtel, CH2M Hill – toţi mari contractori din Irak – au fost angajaţi de guvern să ofere case mobile evacuaţilor, la doar zece zile după ruperea digurilor. Până la urmă contractele lor totalizau 3,4 miliarde dolari, fără nicio licitaţie[1251].

După cum mulţi au remarcat la acel moment, la câteva zile după furtună era ca şi cum Zona Verde îşi luase zborul de la locul ei de pe Tigru şi aterizase în New Orléans. Paralela era evidentă. Shaw l-a angajat pe fostul şef al departamentului armatei americane pentru reconstrucţia din Irak să conducă lucrările legate de Katrina. Fluor şi-a trimis directorul executiv din Irak în zona inundată. „Lucrările noastre de reconstrucţie din Irak încetinesc, astfel că unii dintre oamenii noştri au devenit disponibili pentru lucrările din Louisiana”, a explicat un reprezentant al companiei. Joe Allbaugh, a cărui companie New Bridges Strategie promisese să aducă Wal-Mart şi 7-Eleven în Irak, s-a ocupat de lobby-ul unei mari părţi din aceste contracte. Asemănările erau atât de izbitoare, încât unii mercenari proaspăt

---

[1251] Eric Lipton and Ron Nixon, „Many Contracts for Storm Work Raise Questions”, *New York Times,* 26 septembrie 2005; Anita Kumar, „Speedy Relief Effort Opens Door to Fraud”, *St. Petersburg Times,* 18 septembrie 2005; Jeremy Scahill, „In the Black (water)”, *The Naţion,* 5 iunie 2006; Spencer S. Hsu, „$400 Million FEMA Contracts Now Total $3.4 Billion”, *Washington Post, 9* august 2006.

întorşi din Bagdad aveau probleme de adaptare. Când reporterul David Enders l-a întrebat pe un agent de pază înarmat din faţa unui hotel din New Orléans dacă au fost probleme, acesta a răspuns „Nu. E cam ca în Zona Verde aici.”[1252]

Şi alte lucruri semănau destul de mult cu Zona Verde. Investigatorii Congresului au descoperit, în cazul unor contracte de 8,75 miliarde de dolari, „preţuri nejustificate, proastă administrare şi cheltuieli neglijente semnificative”.[1253] (Faptul că exact aceleaşi greşeli făcute în Irak s-au repetat imediat în New Orléans ar trebui să dezavueze ideea că ocupaţia din Irak a fost doar un şir de ghinioane şi greşeli marcate de incompetenţă şi lipsa supravegherii. Când aceleaşi greşeli se repetă la nesfârşit, este cazul să luăm în considerare posibilitatea ca ele să nu fie deloc greşeli.)

Ca şi în Irak, în New Orléans nicio şansă de a obţine profit nu a fost lăsată neexploatată. Kenyon, o divizie a conglomeratului gigantic de servicii funerare Service Corporation

---

[1252] Shaw Group, „Shaw Announces Charles M. Hess to Head Shaw’s FEMA Hurricane Recovery Program”, comunicat de presă, 21 septembrie 2005, www.shawgrp.com; „Fluor’s Slowed Iraq Work Frees It for Gulf Coast”, *Reuters, 9* septembrie 2005; Thomas B. Edsall, „Former FEMA Chief Is at Work on Gulf Coast”, *Washington Post,* 8 septembrie 2005; David Enders, „Surviving New Orléans”, *Mother Jones,* 7 septembrie 2005, www.motherjones.com.

[1253] Camera Reprezentanţilor SUA, Comitetul pentru Reforma Guvernamentală – Personal minoritar, Divizia Investigaţiilor Speciale, *Waste, Fraud and Abuse în Hurricane Katrina Contracts,* august 2006, pag. I, www.oversight.house.gov.

Internaţional (unul din marii donatori pentru campania lui Bush) a fost angajată să strângă morţii din case şi de pe străzi. Salvatorilor şi antreprenorilor funerari locali voluntari li s-a interzis să intervină, deoarece aceasta ar fi încălcat teritoriul comercial al lui Kenyon. Compania a încasat de la stat 12.500 de dolari, în medie, pentru fiecare victimă, iar între timp a fost acuzată că nu a reuşit să identifice numeroasele cadavre. La aproape un an de la dezastru, trupuri putrezite erau încă descoperite prin podurile caselor.[1254]

Alt aspect stil Zona Verde: experienţa în domeniu părea adesea să nu aibă nimic de-a face cu modul de atribuire a contractelor. Se spune că Ashbritt, compania care a primit jumătate de miliard de dolari pentru înlăturarea molozului, nu deţinea niciun camion de transport şi a subcontractat întreaga lucrare.[1255] Şi mai izbitor a fost cazul companiei căreia FEMA i-a plătit 5,2 milioane de dolari pentru sarcina vitală de a construi o tabăra pentru salvatori în St. Bernard Parish, o suburbie a New Orleans-ului. Construcţia taberei şi-a depăşit termenele şi nu a fost finalizată niciodată. Când

---

[1254] Rita J. King, Corpwatch, *Big, Easy Money: Disaster Profiteering on the American Gulf Coast,* august 2006, vww. Corpwatch.org; Dan Barry, „A City's Future, and a Dead Man's Past", *New York Times,* 27 august 2006.

[1255] Patrick Danner, „Ashbritt Cleans Up în Wake of Storms", *Miami Herald,* 5 decembrie 2005.

contractorul a fost investigat, s-a dovedit că această companie, Lighthouse Disaster Relief, era de fapt un grup religios. „Cea mai asemănătoare lucrare cu aceasta pe care am făcut-o până acum este organizarea unei tabere pentru elevi, în cadrul bisericii mele”, a mărturisit directorul Lighthouse, pastorul Peter Heldreth.[1256]

Ca şi în Irak, guvernul a jucat din nou rolul unui bancomat echipat atât pentru retrageri, cât şi pentru depuneri. Corporaţiile retrăgeau fonduri prin intermediul contractelor uriaşe, apoi răsplăteau guvernul nu prin lucru de calitate, ci prin contribuţii pentru campania electorală şi/sau voluntari pentru alegeri. (Potrivit *The New York Times,* „cei mai mari 20 de contractori au cheltuit aproape 300 de milioane de dolari pentru lobby din 2000 încoace şi au donat 23 de milioane de dolari pentru campaniile electorale”. În schimb, administraţia Bush a mărit suma acordată contractorilor cu aproximativ 200 de miliarde, între 2000 şi 2006.)[1257]

Mai era ceva ce părea familiar: aversiunea contractorilor de a angaja populaţia locală, cea care ar fi putut vedea reconstruirea New Orleans-ului nu numai ca o slujbă, ci şi ca parte

---

[1256] „Private Companies Rebuild Gulf”, PBS *News Hour with Jim Lehrer,* 4 octombrie 2005.

[1257] Scott Shane şi Ron Nixon, „În Washington, Contractors Take on Biggest Role Ever”, *New York Times,* 4 februarie 2007.

a vindecării şi renaşterii propriilor comunităţi. Washingtonul ar fi putut cu uşurinţă să impună companiilor, pentru fiecare contract legat de Katrina, să angajeze forţă de muncă locală, cu salarii decente, pentru a-i ajuta să-şi refacă vieţile. În schimb, locuitorii din zona Golfului, ca şi cei din Irak, trebuiau să asiste cum contractorii creează un boom economic bazat pe bani de la buget câştigaţi uşor şi pe relaxarea reglementărilor.

Rezultatul previzibil a fost acela că, după ce fiecare nivel de subcontractare îşi lua partea, nu mai rămânea aproape nimic pentru cei care făceau munca. De exemplu, Mike Davis a urmărit modul în care Shaw a primit de la FEMA 1750 de dolari pe metru pătrat pentru instalarea de prelate albastre pe acoperişurile afectate, deşi prelatele înseşi erau oferite de guvern. După ce toţi subcontractorii îşi luau partea, muncitorii care băteau efectiv în cuie prelatele nu primeau decât 20 de dolari pe metrul pătrat. „Cu alte cuvinte, fiecare nivel al lanţului trofic al subcontractării este supraalimentat în mod grotesc, cu excepţia ultimei trepte”, scria Davis, „acolo unde se execută de fapt lucrarea”[1258].

Potrivit unui studiu, „un sfert din muncitorii care reconstruiau oraşul erau imigranţi fără

[1258] Mike Davis, „Who Is Killing New Orléans?” *The Nation,* 10 aprilie 2006.

acte, aproape toţi hispanici, care câştigau mult mai puţin decât muncitorii legali". În Mississippi, în urma unui proces colectiv mai multe companii au fost obligate să plătească retroactiv câştiguri salariale de sute de mii de dolari muncitorilor imigranţi. Unii dintre ei nu fuseseră plătiţi deloc. Pe unul din şantierele Halliburton/KBR muncitorii fără acte au relatat cum au fost treziţi în miezul nopţii de angajatorul lor (un subcontractor), care le-a spus că vin inspectorii de la imigraţie. Cei mai mulţi muncitori au fugit, ca să nu fie arestaţi; până la urmă exista şansa să ajungă în una din noile închisori pentru emigranţi pe care Halliburton/KBR fusese anagajată să le contruiască pentru guvernul federal.[12591260]

Loviturile date celor defavorizaţi în numele reconstrucţiei şi ajutorării nu s-au oprit aici. Pentru a contrabalansa zecile de miliarde acordate companiilor prin contracte şi reduceri de impozite, Congresul controlat de republicani

---

[1259] Nu au fost efectuate studii serioase asupra condiţiilor de muncă din New Orleans, însă Advancement Project, un ONG din New Orleans, estimează că 60% dintre muncitorii imigranţi din New Orleans nu au fost plătiţi nici măcar parţial.

[1260] Leslie Eaton, „Immigrants Hired After Storm Sue New Orléans Hotel Executive", *New York Times,* 17 august 2006; King, Corp Watch, *Big, Easy Money;* Gary Stoller, „Homeland Security Generates Multibillion Dollar Business", *USA Today,* 11 septembrie 2006. Notă de subsol: Judith Browne-Dianis, Jennifer Lai, Marielena Hincapie et al., *And Injustice for All:* Workers' *Lives in the Reconstruction of New Orléans,* Advancement Project, 6 iulie 2006, pag. 29, www.advancementproject.org.

a anunţat în noiembrie 2005 că trebuie să reducă bugetul federal cu 40 de miliarde de dolari. Printre programele afectate se numărau creditele pentru studenţi, Medicaid şi bonurile de masă.[1261] Cu alte cuvinte, cei mai săraci cetăţeni ai ţării subvenţionau mina de aur a contractării de două ori – o dată atunci când lucrările de ajutorare s-au transformat în contracte acordate arbitrar corporaţiilor, ceea ce nu a produs nici slujbe decente, nici servicii publice funcţionale, şi a doua oară când cele câteva programe care îi asistau direct pe şomeri şi pe angajaţii săraci din întreaga ţară au fost sever reduse pentru a plăti acele note de plată umflate.

Nu cu mult timp în urmă, dezastrele erau ocazii ale mobilizării sociale, momente rare în care comunităţile fragmentate lăsau la o parte tensiunile dintre ele şi lucrau cot la cot. Din ce în ce mai mult, însă, dezastrele au devenit opusul: ele aruncă lumină asupra unui viitor al cruzimii şi al separării nemiloase, în care banii şi rasa asigură supravieţuirea.

Zona Verde din Bagdad constituie expresia cea mai directă a acestei noi ordini mondiale. Are propriul său sistem de electrificare, propriul sistem de telefonie şi canalizare, aprovizionare

[1261] Rick Klein, „Senate Votes to Extend Patriot Act for 6 Months”, *Boston Globe,* 22 decembrie 2005.

proprie cu combustibili şi un spital propriu, de ultimă generaţie, dotat cu săli de operaţie imaculate – totul protejat de ziduri groase de cinci metri. Seamănă în mod ciudat cu un vas de croazieră de lux ancorat în mijlocul unui ocean de violenţă şi disperare, acea Zonă Roşie clocotind care este Irakul. Dacă reuşeşti să ajungi la bord dai de piscine cu bar, filme hollywoodiene proaste şi săli de fitness. Dacă nu eşti printre cei aleşi poţi să fii împuşcat şi numai pentru că te-ai apropiat prea mult de zid.

Peste tot în Irak valorile complet discrepante acordate diferitelor categorii de oameni sunt evidente. Occidentalii şi partenerii lor irakieni au puncte de control la intrările pe străzile lor, ziduri de protecţie împotriva exploziilor în faţa casei, costume anti-glonţ şi agenţi privaţi de pază disponibili la orice oră. Călătoresc prin ţară în convoaie blindate ameninţătoare, cu mercenari cu puştile pregătite pentru a-şi îndeplini principala lor sarcină, cea de „a proteja obiectivul”. Cu fiecare mişcare a lor transmit acelaşi mesaj lipsit de remuşcări: noi suntem cei aleşi; vieţile noastre sunt infinit mai preţioase. Între timp, irakienii din clasa mijlocie se agaţă de treapta imediat inferioară: îşi permit să-şi cumpere protecţia din partea miliţiilor locale şi pot să-i plătească pe răpitori pentru a-şi recupera un membru al familiei. Dar imensa majoritate a irakienilor nu dispun de niciun fel

de protecţie. Umblă pe străzi complet expuşi oricărei violenţe posibile, între ei şi următoarea maşină capcană nefiind nimic în afara unui material textil. În Irak norocoşii au Kevlar, ceilalţi, doar mătănii.

La început am crezut că fenomenul Zona Verde este specific războiului din Irak. Acum, după ani petrecuţi în alte zone de dezastru, îmi dau seama că Zona Verde apare oriunde descinde complexul capitalismului dezastrelor, cu aceleaşi separări brutale între incluşi şi excluşi, între protejaţi şi condamnaţi.

S-a întâmplat şi în New Orléans. După inundaţie, acest oraş deja divizat s-a transformat într-un câmp de luptă între zonele verzi împrejmuite şi zonele roşii turbulente, un rezultat nu al distrugerilor produse de ape, ci al „soluţiilor de piaţă liberă” îmbrăţişate de preşedinte. Administraţia Bush a refuzat să permită plătirea salariilor din sectorul public din fondurile de urgenţă, iar primăria din New Orléans, care îşi pierduse baza de impozitare, a trebuit să concedieze 3.000 de angajaţi în lunile de după Katrina. Printre ei erau şi 16 dintre urbaniştii oraşului, concediaţi, într-un mod care aminteşte de „de-baasificare”, exact în momentul în care New Orléans avea nevoie disperată de urbanişti. În schimb, milioane de dolari din bugetul public s-au dus către consultanţi externi, dintre care mulţi erau

dezvoltatori imobiliari de anvergură.[1262] Şi bineînţeles că au fost concediaţi şi mii de profesori, deschizând drumul convertirii şcolilor de stat în şcoli publice autonome, aşa cum ceruse Friedman.

Aproape doi ani după furtună Charity Hospital a rămas închis. Tribunalele de-abia funcţionau, iar compania de electricitate privatizată, Entergy, nu a reuşit să alimenteze întreg oraşul. După ce a ameninţat cu creşterea substanţială a tarifelor, compania a reuşit să obţină un ajutor controversat de 200 de milioane de dolari din partea guvernului federal. Fondurile sistemului de transport public au fost reduse drastic, jumătate din angajaţi fiind concediaţi. Imensa majoritate a locuinţelor sociale stăteau goale, cu uşile bătute în scânduri, cinci mii dintre ele urmând a fi demolate în urma deciziei autorităţii locative federale.[1263] Aşa cum lobby-ul pentru turism din Asia tânjise să se vadă scăpat de satele de pescari de pe ţărm, puternicul lobby turistic din New Orléans pusese ochii pe cartierele sociale, unele dintre ele aflate în cele mai bune zone de lângă Cartierul Francez,

---

[1262] Jeff Duncan, „The Unkindest Cut”, *Times-Picayune* (New Orléans), 28 martie 2006; Paul Nussbaum, „City at a Crossroads”, *Philadelphia Inquirer,* 29 august 2006.

[1263] Ed Anderson, „Federal Money for Entergy Approved”, *Times-Picayune* (New Orléans), 5 decembrie 2006; Frank Donze, „146 N.O. Transit Layoffs Planned”, *Times-Picayune* (New Orléans), 25 august 2006; Bill Quigley, „Robin Hood în Reverse: The Looting of the Gulf Coast”, justiceforneworleans.org, 14 noiembrie 2006.

magnetul turistic al oraşului.

Endesha Jukali a ajutat la organizarea unei tabere de protest lângă unul din cartierele închise, St. Bernard Public Housing, explicând că „au de mult timp un plan pentru St. Bernard, dar atâta timp cât oamenii locuiau acolo nu au putut face nimic. Aşa că s-au folosit de dezastru pentru a curăţa cartierul, atunci când oamenii acestuia erau cei mai slăbiţi... E o locaţie excelentă pentru case mai mari sau blocuri de apartamente. Singura problemă este că e locuit de negri săraci!”[1264]

Cu şcolile, casele, sistemul de transport şi lipsa apei potabile din multe părţi ale oraşului, sfera publică a New Orleans-ului nu era reconstruită, ci demolată sub pretextul furtunii. În cadrul unui stadiu mai vechi al „distrugerii creatoare” a capitalismului, mari părţi ale Statelor Unite îşi pierduseră baza industrială şi degeneraseră în centuri ruginite de fabrici dezmembrate şi cartiere părăginite. New Orleans-ul post-Katrina ar putea oferi prima imagine din lumea occidentală a unui nou tip de peisaj urban devastat: centura mucegăită, distrusă de o combinaţie mortală dintre infrastructura degradată şi clima extremă.

Societatea Americană a Lucrărilor Civile a declarat în 2007 că Statele Unite rămăseseră

[1264] Asian Coalition for Housing Rights, „Mr. Endesha Juakali”, www.achr.net.

atât de mult în urmă cu întreţinerea infrastructurii publice – drumuri, poduri, şcoli, baraje – încât ar fi fost nevoie de peste 1.500 de miliarde de dolari pe o perioadă de cinci ani pentru a o readuce la standarde. În schimb, aceste cheltuieli sunt reduse.[1265] În acelaşi timp, infrastructura publică din întreaga lume se confruntă cu provocări fără precedent – uragane, cicloane, inundaţii şi incendii de pădure – toate crescând în frecvenţă şi intensitate. E uşor de imaginat un viitor în care infrastructura îndelung neglijată a unui număr din ce în ce mai mare de oraşe este distrusă de dezastre, iar acestea rămân să putrezească, fără a-şi mai reabilita vreodată serviciile publice vitale. Între timp, bogaţii se vor retrage în comunităţi închise, nevoile lor urmând a fi satisfăcute de furnizori privaţi.

Semnele acestui viitor erau deja evidente atunci când anotimpul uraganelor şi-a făcut debutul în 2006. În numai un an, industria de reacţie în faţa dezastrelor explodase, cu nenumărate noi companii intrând pe piaţă şi promiţând siguranţă şi protecţie atunci când următorul mare uragan avea să lovească. Una dintre cele mai ambiţioase afaceri a fost lansată de o campanie aeriană din West Palm Beach, Florida. Help Jet se prezintă ca „primul plan de a

[1265] Bob Herbert, „Our Crumbling Foundation”, *New York Times,* 5 aprilie 2007.

scăpa de uragan care transformă o evacuare într-o vacanţă de lux”. Atunci când se apropie o furtună, compania face rezervări de vacanţă pentru membrii ei în staţiuni de 5 stele cu teren de golf, în centre balneare sau la Disneyland. Cu rezervările pregătite, evacuaţii sunt scoşi din zona uraganului cu un charter de lux. „Fără cozi, fără hărţuieli cu mulţimea – doar o experienţă de top, care transformă o problemă într-o vacanţă... Savuraţi senzaţia de a scăpa de coşmarul obişnuit al evacuării în timpul uraganului.”[1266]

Pentru cei rămaşi pe loc există alt tip de soluţie privatizată. În 2006, Crucea Roşie a semnat un parteneriat de combatere a dezastrelor cu Wal-Mart. „De acum înainte totul va fi privatizat”, a spus Billy Wagner, responsabilul cu situaţiile de urgenţă din Florida Keys. „Ei au expertiza. Ei au resursele.” Vorbea la Reuniunea Naţională a Uraganelor din Orlando, Florida, un târg anual aflat în creştere accentuată pentru companii care vând orice ar putea fi de folos în timpul următorului dezastru. „Unii de pe aici spun: «Frate, asta e o afacere extraordinară – de asta o să mă ocup. Mă las de landscaping; mă fac contractor pentru curăţarea molozului la uragan»”, a spus Dave Blandford, un expozant al târgului, mândru de „hrana care

[1266] Help Jet, www.helpjet.us.

se încălzeşte singură” pe care o oferea.[1267]

Mare parte a economiei dezastrelor paralele a fost construită cu banii contribuabililor, mulţumită boom-ului din reconstrucţia privatizată în zonele de război. Contractorii gigantici care fuseseră actorii principali din Irak şi Afganistan au fost de multe ori atacaţi politic pentru cheltuirea unei mari părţi a veniturilor lor din contractele guvernamentale pe propriile bugete de corporaţie: între 20% şi 55%, conform unui audit din 2006 al contractorilor din Irak.[1268] Mare parte a acestor fonduri s-au dus, destul de legal, în enorme investiţii ale infrastructurii acestor corporaţii – batalioanele de utilaje de manipulat pământul ale lui Bechtel, avioanele şi flotele de camioane ale lui Halliburton, sistemele de supraveghere construite de L-3, CĂCI şi BOOZ Allen.

Cele mai spectaculoase au fost investiţiile lui Blackwater în infrastructura paramilitară. Înfiinţată în 1996, compania a folosit fluxul constant de contracte obţinute în timpul lui Bush pentru a-şi construi o armată privată de 20.000 de soldaţi mercenari şi o bază militară enormă în North Carolina, cu o valoare cuprinsă între 40 şi 50 de milioane de dolari. Conform

[1267] Seth Borenstein, „Private Industry Responding to Hurricanes”, *Associated Press,* 15 aprilie 2006.
[1268] James Glanz, „Idle Contractors Add Millions to Iraq Rebuilding”, *New York Times,* 25 octombrie 2006.

unei relatări, capacităţile lui Blackwater includ în acest moment următoarele: „Un sistem logistic aflat încă în faza incipientă a dezvoltării care poate transporta pachete de ajutoare umanitare de 100 sau 200 de tone mai repede decât Crucea Roşie. O divizie de aviaţie în Florida, cu 26 de aparate de zbor diferite, de la elicoptere de război la un enorm Boeing 767. Compania deţine chiar şi un zepelin. Cel mai mare teren de instrucţie tactică din ţară... Un lac artificial de 20 de acri cu pontoane pe care plutesc containere de transport prevăzute cu balustrade şi ambrazuri, folosite pentru exersarea acostării unei nave inamice. Un centru de dresare a câinilor din care provin cele 80 de echipe cu câini desfăşurate la ora actuală în întreaga lume... Un poligon de 1100 de metri lungime pentru antrenarea lunetiştilor”.[12691270]

Un ziar american de dreapta a numit

[1269] Unul dintre cele mai îngrijorătoare aspecte ale acestei industrii este partizanatul lui pe faţă. Blackwater, de exemplu, este strâns asociat cu mişcarea anti-avort şi alte cauze de dreapta. Donează bani aproape exclusiv Partidului Republican, mai degrabă decât să-şi minimizeze riscurile, aşa cum fac majoritatea marilor corporaţii. Halliburton dedică 87% din donaţiile ei electorale republicanilor, iar CH2M Hill 70%. Este oare imposibil de imaginat că va veni o zi în care partidele politice vor angaja aceste companii să-şi spioneze rivalii în timpul campaniilor electorale – sau să execute misiuni prea tenebroase chiar şi pentru CIA?

[1270] Mark Hemingway, „Warriors for Hire”, *Weekly Standard,* 18 decembrie 2006. Notă de subsol: Jeremy Scahill, „Blackwater Down”, *The Naţion,* 10 octombrie 2005; Center for Responsive Politics, „Oil Gas: Top Contributors to Federal Candidates and Parties” Election Cycle 2004, www.opensecrets.org.

Blackwater „o al Qaeda a băieţilor buni”[1271]. E o analogie izbitoare. Oriunde a debarcat, complexul capitalismului dezastrelor a produs proliferarea grupurilor armate para-statale[1272]. Asta n-ar trebui să fie o surpriză: când ţările sunt reconstruite de oameni care nu cred în guvern, statele pe care le construiesc ei sunt invariabil slabe, creând o piaţă pentru forţe de securitate alternative, fie că e vorba de Hezbollah, Blackwater, Armata Mahdi sau găştile de cartier din New Orléans.

Apariţia acestei infrastructuri privatizate paralele trece mult dincolo de politică. Atunci când privim ca întreg infrastructura dezvoltată de contractori în timpul administraţiei Bush, ceea ce vedem este un stat în stat perfect articulat, la fel de viguros şi capabil pe cât de fragil şi slab este statul propriu-zis. Acest stat din umbră corporatist a fost construit aproape exclusiv cu resurse publice (90% din veniturile lui Blackwater provin din contracte cu statul), inclusiv pregătirea personalului (în imensa lui majoritate foşti angajaţi ai statului, politicieni şi soldaţi). Şi totuşi, această vastă infrastructură este deţinută şi controlată privat. Cetăţenii care au finanţat-o nu au niciun drept asupra acestei economii paralele şi a resurselor ei.

[1271] Josh Manchester, „Al Qaeda for the Good Guys: The Road to Anti-Qaeda” *TESDaily,* 19 decembrie 2006, www.tesdaily.com.

[1272] Bill Sizemore şi Joanne Kimberlin, „Profitable Patriotism”, *The Virginian-Pile:* (Norfolk), 24 iulie 2006.

Între timp, statul propriu-zis şi-a pierdut capacitatea de a-şi îndeplini funcţiile vitale fără ajutorul contractorilor. Dotările lui sunt învechite, iar cei mai buni specialişti ai lui s-au refugiat în sectorul privat. Când a venit Katrina, FEMA a trebuit să angajeze un contractor care să acorde contracte contractorilor. La fel, când a venit timpul ca manualul armatei privind regulile de angajare a contractorilor să fie adus la zi, armata a contractat această sarcină unuia dintre marii ei contractori, MPRI – nu mai avea în cadrul ei expertiza necesară. CIA pierde atât de mult personal în favoarea sectorului privat, paralel, de spionaj încât a trebuit să interzică contractorilor să recruteze angajaţi în sala lor de mese. „Unul dintre ofiţerii coordonatori care a părăsit de curând agenţia a spus că a fost abordat de două ori în timp ce stătea la coadă la cafea”, relata *Los Angeles Times.* Iar atunci când Departamentul Siguranţei Interne a decis că trebuie să construiască „garduri virtuale” la graniţele cu Mexic şi Canada, Michael P. Jackson, secretar adjunct al departamentului, le-a spus contractorilor: „Aceasta este o invitaţie neobişnuită... Vă cerem să veniţi înapoi şi să ne spuneţi cum să ne facem treaba”. Inspectorul general al departamentului a explicat că Securitatea Internă „nu are capacitatea necesară planificării, supravegherii şi executării eficiente a programului [de securizare a

frontierelor].”[1273]

Sub Bush statul încă mai are toate simbolurile puterii – clădirile impunătoare, conferinţele de presă prezidenţiale, luptele politice –, dar îşi îndeplineşte sarcina lui de a guverna efectiv la fel de mult pe cât angajaţii de la sediul central Nike cos pantofi.

Implicaţiile deciziei actualei generaţii de politicieni de a subcontracta sistematic responsabilităţile pentru care au fost aleşi vor dura mult mai mult decât o anumită administraţie. Odată ce a fost creată o piaţă ea trebuie protejată. Companiile principale ale capitalismului dezastrelor privesc din ce în ce mai mult atât statul, cât şi sectorul non-profit drept concurenţi; din perspectivă corporatistă, de fiecare dată când guvernele sau organizaţiile caritabile îşi îndeplinesc rolul lor tradiţional, ele refuză contractorilor o sarcină a cărei îndeplinire aduce profit.

În 2006 a apărut un raport intitulat „Apărarea neglijată: mobilizarea sectorului privat pentru sprijinirea siguranţei interne”, din al cărui comitet de supervizare făceau parte câteva din cele mai mari corporaţii din domeniu. Raportul

[1273] King, Corpwatch, *Big, Easy Money;* Leslie Wayne, „America’s For-Profit Secret Army *New York Times,* 13 octombrie 2002; Greg Miller, „Spy Agencies Outsourcing to Fill Key Jobs *Los Angeles Times,* 17 septembrie 2006; Shane and Nixon, „În Washington, Contractors Take on Biggest Role Ever”.

avertiza că „elanul umanitar federal de a oferi ajutoare de urgenţă victimelor dezastrelor afectează încercarea pieţei de a-şi reduce expunerea la riscuri”[1274]. Publicat de Consiliul Relaţiilor Externe, raportul susţine că, dacă oamenii ştiu că guvernul va veni în ajutorul lor, nu mai sunt motivaţi să plătească pentru protecţie privată. Pe aceeaşi linie, la un an de la Katrina, preşedinţii a 30 dintre cele mai mari corporaţii din Statele Unite s-au strâns împreună sub umbrela Mesei Rotunde de Afaceri, care are printre membrii ei Fluor, Bechtel şi Chevron. Grupul, care a luat numele de Parteneriatul pentru Reacţia la Dezastre, s-a plâns de o „prelungire a misiunii” a sectorului non-profit, în perioadele de după dezastre. S-ar părea că ONG-urile şi organizaţiile de caritate le afectează piaţa atunci când donează materiale de construcţii, în loc ca acestea să fie cumpărate contra cost de la Home Depot. Între timp, companiile de mercenari susţin vehement că sunt mai bine pregătite decât ONU pentru menţinerea păcii în Darfur.[1275]

[1274] Printre corporaţiile care făceau parte din comitetul consultativ se numărau Lockheed Martin, Boeing şi Booz Allen. Stephen E. Flynn şi Daniel B. Prieto, Council on Foreign Relations, *Neglected Defense: Mobilizing the Private Sector to Support Homeland Security,* CSE nr. 13, martie 2006, pag. 26, www.cfr.org.

[1275] Mindy Fetterman, „Strategizing on Disaster Relief”, *USA Today,* 12 octombrie 2006, Frank Langfitt, „Private Military Firm Pitches Its Services în Darfur”, *Naţional Public All Things Considered,* 26 mai 2006.

O mare parte a acestei agresivităţi se datorează faptului că lumea corporatistă ştie că epoca de aur a contractelor federale nelimitate nu mai poate dura mult. Guvernul american se îndreaptă spre o criză economică, în bună parte şi mulţumită cheltuielilor excesive care au finanţat construirea economiei de dezastru privatizate. Aceasta înseamnă că nu va mai trece mult timp până când contractele vor scădea semnificativ. La sfârşitul lui 2006, experţii în apărare au prezis că bugetul de achiziţii al Pentagonului s-ar putea reduce cu 25% în următorii zece ani[1276].

Atunci când bula dezastrelor va exploda, companii precum Bechtel, Fluor sau Blackwater îşi vor pierde o bună parte din veniturile principale. Vor rămâne cu dotările şi echipamentele de ultimă generaţie cumpărate din banii contribuabililor, dar vor trebui să găsească un nou model de business, o nouă modalitate de a-şi acoperi costurile ridicate. Următoarea fază a complexului capitalismului dezastrelor este cât se poate de clară: pe măsură ce situaţiile de criză se înmulţesc, guvernul nu mai este capabil să acopere cheltuielile şi cetăţenii vor fi lăsaţi în voia sorţii de guvernul nu-se-poate, statul corporatist paralel îşi va închiria infrastructura de dezastru

[1276] Peter Pae, „Defense Companies Bracing for Slowdown”, *Los Angeles Times 2* octombrie, 2006.

oricui şi-o poate permite, la orice preţ va putea suporta piaţa. Totul va fi de vânzare, de la salvarea de pe acoperiş cu elicopterul la apa potabilă şi paturile din adăposturi.

Banii oferă deja o portiţă de scăpare din cele mai multe dezastre – cu ei pot fi cumpărate sisteme de avertizare pentru regiunile expuse la tsunami şi saci de Tamiflu pentru următoarea criză. În timpul atacului israelian asupra Libanului, din 2006, guvernul american a încercat, la început, să-şi pună proprii cetăţeni să plătească pentru evacuare, dar în cele din urmă a fost obligat să renunţe.[1277] Dacă vom continua pe această linie, imaginea oamenilor părăsiţi pe acoperişurile din New Orléans va fi nu doar un semn al problemelor de inegalitate rasială încă nerezolvate ale Americii, dar, de asemenea, va prevesti un viitor colectiv al apartheidului dezastrelor în care supravieţuirea depinde de cine are bani să-şi cumpere salvarea.

Atunci când privim spre dezastrele ce vor urma, ecologice sau politice, de multe ori considerăm de la sine înţeles că le vom face faţă cu toţii împreună, că nu avem nevoie decât de lideri care să înţeleagă că mergem pe o cale a distrugerii. Dar nu sunt atât de sigură de asta. Poate că unul dintre motivele pentru care elitele

---

[1277] Johanna Neuman şi Peter Spiegel, „Pay-as-You-Co Evacuation Roils Capitol Hill”, *Los Angeles Times,* 19 iulie 2006.

noastre, atât politice, cât şi corporatiste, sunt atât de optimiste în privinţa încălzirii globale este încrederea lor că vor putea, cu ajutorul banilor, să scape de cele mai rele efecte ale acesteia. Asta ar putea, de asemenea, explica de ce atât de mulţi dintre susţinătorii lui Bush sunt creştini care cred în Apocalipsă. Nu numai că ei au nevoie să creadă că există o portiţă de salvare din lumea pe care o creează, ci şi că a doua venire a lui Isus este o parabolă pentru ceea ce ei construiesc aici: un sistem care deschide calea distrugerii şi dezastrului, iar apoi îi salvează, cu elicoptere private, ducându-i spre o stare de siguranţă divină.

Una din căile prin care contractorii îşi dezvoltă surse alternative stabile de venituri este asigurarea împotriva dezastrelor a altor companii. Acesta era domeniul de activitate al lui Paul Bremer, înainte de a veni în Irak: transformarea multinaţionalelor în entităţi sigure, capabile să funcţioneze neabătut chiar dacă statele în care funcţionează se prăbuşesc în jurul lor. Primele rezultate pot fi văzute în holurile multora din marile clădiri de birouri din New York sau Londra – puncte de control stil aeroport, cu identificare vizuală şi aparate cu raze X – însă acest domeniu are ambiţii mult mai mari, inclusiv reţele de comunicaţii globale privatizate, servicii de sănătate şi sisteme de

electrificare de urgenţă, precum şi capacitatea de a localiza şi de a transporta o forţă de muncă globală aflată în mijlocul unui dezastru major. Un alt segment de creştere potenţial identificat de complexul capitalismului dezastrelor este administraţia locală: contractarea activităţii poliţiei şi pompierilor către firme private de securitate. „Ceea ce fac ele pentru armată, în centrul oraşului Fallujah, pot face şi pentru poliţie în centrul Reno-ului", a declarat un purtător de cuvânt al Lockheed Martin în noiembrie 2004.[1278]

Acest sector anticipează o creştere spectaculoasă a noilor lui pieţe în următorul deceniu. O viziune onestă a rezultatului acestor tendinţe este oferită de John Robb, fost comandant pentru misiuni sub acoperire al Delta Forces convertit cu succes în consilier de management. Într-un manifest de largă circulaţie publicat în revista *Fast Company,* el descrie „rezultatul final" al războiului împotriva terorismului ca „o abordare nouă, mai viguroasă a siguranţei naţionale, una construită nu în jurul statului, ci în jurul cetăţenilor şi companiilor private... Siguranţa va deveni o funcţie a locului în care trăieşti şi a companiei pentru care lucrezi, aşa cum sunt deja organizate serviciile

[1278] Tim Weiner, „Lockheed and the Future of Warfare", *New York Times,* 28 noiembrie 2004.

de sănătate”[1279].

Robb susţine că „Cetăţenii avuţi şi corporaţiile naţionale vor fi primii care vor renunţa la sistemul nostru colectiv, optând în schimb pentru angajarea companiilor militare private precum Blackwater sau Triple Canopy pentru a-şi proteja casele şi proprietăţile şi pentru a stabili un perimetru protector în jurul vieţii lor cotidiene. Reţelele paralele de transport – care vor apărea din companiile aeriene de time-sharing, precum Netjets a lui Warren Buffet – vor deservi acest grup, transportându-i pe membrii lui dintr-un loc sigur şi bine aprovizionat în altul”. Această lume elitistă deja există, în mare parte, dar Robb prezice că clasa de mijloc o va urma în curând, „formând comunităţi suburbane pentru a împărţi costurile securităţii”. Aceste „suburbii blindate vor pune în funcţiune şi vor întreţine generatoare de electricitate şi reţele de comunicare” şi vor fi patrulate de miliţii private „instruite de corporaţii şi dispunând de sisteme de reacţie la situaţii de criză de ultimă generaţie”.

Cu alte cuvinte, o lume a Zonelor Verzi de suburbie. În ce-i priveşte pe cei din afara zonelor securizate, „aceştia vor trebuie să se descurce cu ce va mai rămâne din sistemul

[1279] Informaţia furnizată în următoarele două paragrafe derivă de la John Robb, „Security: Power to the People”, *Fast Company,* martie 2006.

public. Vor migra spre oraşele americane, unde vor avea parte de supraveghere omniprezentă şi servicii proaste sau inexistente. Pentru săraci nu va exista alt refugiu”.

Viitorul descris de Robb seamănă foarte mult cu New Orleans-ul de azi, în care din moloz au apărut două comunităţi închise foarte diferite. Pe de o parte erau aşa-numitele „orăşele FEMA”: tabere dezolante şi izolate pentru evacuaţii cu venituri mici, construite de subcontractori ai Bechtel sau Fluor şi administrate de companii de pază private care patrulau în jurul ei, restricţionând accesul vizitatorilor, nelăsându-i pe ziarişti să intre şi tratându-i pe supravieţuitori ca pe nişte infractori. Pe de altă parte erau comunităţile împrejmuite construite în zonele bogate ale oraşului, ca Audubon sau Garden District, bule de funcţionalitate care păreau să se fi desprins complet de stat. La câteva săptămâni de la furtună, rezidenţii acestora aveau deja apă şi generatoare electrice puternice. Bolnavii lor erau trataţi în spitale private, iar copiii mergeau la noile şcoli publice autonome. Ca de obicei, nu aveau nevoie de transportul public. În St. Bernard Parish, o suburbie a New Orleans-ului, Dyncorp preluase mare parte din sarcinile poliţiei; alte cartiere au angajat direct firme de pază. Între cele două tipuri de state suverane privatizate era versiunea din New Orléans a

Zonei Roşii, acolo unde rata crimelor explodase şi cartiere precum celebrul Lower Ninth Ward se transformaseră în *no-man's-land*-uri post-apocaliptice. Un hit al rapperului Juvenile din vara de după Katrina rezuma atmosfera: „Trăim ca în Haiti, fără conducere" – statul falimentar american.[1280]

Bill Quigley, un avocat şi activist local, observa că „Ceea ce se întâmplă în New Orléans nu e decât o versiune mai concentrată şi mai explicită a ceea ce se întâmplă în întreaga ţară. Fiecare oraş din ţara noastră prezintă asemănări serioase cu New Orleans-ul. Fiecare oraş are cartiere abandonate. Fiecare oraş din ţara noastră are învăţământ public, locuinţe sociale, servicii medicale publice şi justiţie abandonate. Cei care nu susţin învăţământul, serviciile medicale şi locuinţele publice vor continua să transforme întreaga noastră ţară într-un Lower Ninth Ward, dacă nu îi oprim"[1281].

Procesul este deja destul de avansat. O altă imagine a viitorului apartheidului dezastrelor poate fi găsită într-o suburbie republicană bogată de lângă Atlanta. Locuitorii acesteia au hotărât că s-au săturat să vadă cum taxele pe

[1280] Juvenile, „Got Ya Hustle On", de pe albumul *Reality Check,* Atlanta/WEA labei, 2006.

[1281] Bill Quigley, „Ten Months After Katrina: Gutting New Orléans", Commondreams.org, 29 iunie 2006, www.commondreams.org.

proprietăţile lor finanţează şcolile şi poliţia din comunităţile afro-americane sărace din ţinut. Au votat pentru crearea propriului lor oraş, Sandy Springs, care să-şi poată cheltui taxele pe servicii destinate celor 100.000 de cetăţeni ai săi, în loc ca veniturile să fie redistribuite în întreg ţinutul Fulton. Singura dificultate era că Sandy Springs nu avea structuri administrative şi trebuia să şi le construiască de la zero – de la colectarea taxelor până la reglementările în construcţie, parcuri şi zone de agrement. În septembrie 2005, aceeaşi lună în care New Orléans a fost inundat, locuitorii din Sandy Springs au fost abordaţi de gigantul în construcţii şi Consulting CH2M Hill cu o ofertă unică: lăsaţi-ne pe noi să vi le facem. Pentru un preţ iniţial de 27 de milioane de dolari pe an, contractorul s-a angajat să construiască un oraş întreg de la zero.[1282]

Câteva luni mai târziu Sandy Springs devenea primul „oraş pe contract”. Doar patru oameni lucrau în mod direct pentru noua administraţie, toţi ceilalţi erau contractaţi. Rick Hirsekom, şeful proiectului din partea CH2M Hill, descria Sandy Springs ca pe „o foaie albă de hârtie, lipsit de orice mecanism guvernamental”. Altui jurnalist i-a spus că „nicio altă companie din domeniul nostru nu a mai făcut până acum un

[1282] Doug Nurse, „New City Bets Millions on Privatization”, *Atlanta Journal-Constitution,* 12 noiembrie 2005.

oraş complet de asemenea dimensiuni”[1283].

The Atlanta Journal-Constitution relata că „atunci când Sandy Springs a angajat oameni ai corporaţiilor să administreze oraşul, acesta a fost considerat un experiment îndrăzneţ”. În mai puţin de un an, însă, moda oraşelor-contractate făcea ravagii prin suburbiile bogate ale Atlantei şi devenise „un proces normal în nordul [ţinutului] Fulton”. Comunităţi din apropiere au preluat modelul Sandy Springs şi au votat pentru constituirea de oraşe autonome, contractându-şi administraţia. Un nou oraş, Milton, a atribuit imediat contractul lui CH2M Hill – la urma urmei aveau experienţă. În curând a apărut iniţiativa unirii noilor oraşe corporatiste pentru a-şi forma propriul lor ţinut, ceea ce ar fi însemnat că nicio parte din taxele lor nu ar mai fi mers către comunităţile sărace din apropiere. Planul s-a izbit de o opoziţie aprigă în afara enclavei, acolo unde politicienii spuneau că, în lipsa banilor din aceste taxe, nu vor mai fi posibile mari spitale publice şi sisteme de transport în comun; că împărţirea ţinutului ar fi creat un stat falimentar într-o parte şi unul ultraperformant în cealaltă parte. Ceea ce descriau ei semăna mult cu New

[1283] Annie Gentile, „Fewer Cities Increase Outsourced Services”, *American City County,* 1 septembrie 2006; Nurse, „New City Bets Millions on Privatization”.

Orleans-ul şi puţin cu Bagdadul.[1284]

În aceste suburbii bogate ale Atlantei, cruciada de trei decenii a corporatismului de a secătui statul era finalizată: nu doar fiecare serviciu public fusese contractat, ci şi funcţia esenţială a administraţiei, aceea de a administra Faptul că CH2M Hill fusese cea care spărsese gheaţa era semnificativ. Această corporaţie primise contracte de mai multe milioane de dolari în Irak, pentru a îndeplini funcţia esenţială a guvernului de a superviza alţi contractori. În Sri Lanka, după tsunami, nu doar construise porturi şi poduri, ci fusese şi „responsabilă pentru managementul general al programului privind infrastructura”[1285]. În New Orleans-ul post-Katrina primise 500 de milioane de dolari pentru construirea „orăşelelor FEMA” şi rămăsese pe poziţie pentru a face acelaşi lucru la următorul dezastru. O specialistă în privatizarea statului în circumstanţe excepţionale, compania făcea acum acelaşi lucru în circumstanţe normale. Dacă Irak fusese laboratorul privatizării extreme, acum faza de testare era în mod evident depăşită.

[1284] Doug Nurse, „City Hall Inc. A Growing Business în North Fulton”, *Atlanta Journal-Constitution,* 6 septembrie 2006; Doug Gross, „Proposal to Split Georgia County Drawing Cries of Racism”, *Seattle Times,* 24 ianuarie 2007.

[1285] United Naţions Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, „Humanitarian Situation Report – Sri Lanka”, 2–8 septembrie 2005, www.reliefweb.int.

Capitolul 21

Pierderea motivaţiei păcii
Israelul ca avertisment

Gardurile mari de frontieră nu aparţin lumii gulagului, ci lumii barierelor de zgomot ale autostrăzilor, a lojelor de lux de pe stadioane, a zonelor în care nu se fumează, a zonelor de securitate din aeroporturi şi a „comunităţilor închise”... Ele explicitează privilegiile bogaţilor şi invidia săracilor într-un mod care îi stânjeneşte pe toţi. Asta nu înseamnă că nu sunt eficiente.

Christopher Cladwell, editor *The Weekly Standard,* noiembrie 2006[1286]

Timp de zeci de ani s-a considerat că situaţiile de criză sunt o frână pentru economia globală. Desigur, şocuri şi crize punctuale puteau fi folosite pentru a forţa deschiderea de noi pieţe, dar după ce şocul iniţial îşi produsese efectele pacea şi stabilitatea relative erau condiţiile unei creşteri economice susţinute. Aceasta era explicaţia obişnuită pentru prosperitatea deosebită a anilor ’90: după terminarea Războiului Rece economiile rămăseseră libere să se concentreze asupra comerţului şi

[1286] Christopher Caldwell, „The Walls That Work Too Well”, *The Financial Times* (Londra), 18 noiembrie 2006.

investiţiilor, iar pe măsură ce ţările deveneau din ce în ce mai strâns legate şi interdependente era tot mai puţin posibil să se bombardeze una pe cealaltă.

Însă la Forumul Economic Mondial din 2007 de la Davos, Elveţia, liderii politici şi corporatişti îşi băteau capul cu o stare de fapt care părea să dezmintă această credinţă comună. I se spunea „Dilema de la Davos", pe care editorialistul Martin Wolf de la *Financial Times* o descria ca „un contrast între evoluţia bună a economiei lumii şi politica ei tulbure". După cum spunea el, economia se confruntase „cu o serie de şocuri: crahul bursier de după 2000; atacurile teroriste din 11 septembrie 2001; războaiele din Afganistan şi Irak; tensiunile din jurul politicilor americane; explozia preţului real al petrolului, la cote nemaiîntâlnite din anii '70 încoace; încetarea negocierilor de la Doha [ale Organizaţiei Mondiale a Comerţului]; şi disputa privind ambiţiile nucleare ale Iranului" – şi totuşi, economia se găsea „într-o perioadă de aur a creşterii larg împărtăşite". Mai direct spus, lumea se ducea naibii, nu exista nicio speranţă de stabilitate iar economia aproba această situaţie duduind. La puţin timp, directorul Trezoreriei SUA, Lawrence Summers, descria „discrepanţa aproape completă" dintre politică şi pieţe ca pe „ceva à la Dickens, vorbeşti cu specialişti în relaţii internaţionale şi e mai rău ca

niciodată. Apoi vorbeşti cu investitori potenţiali şi e una din cele mai bune epoci”[1287].

Această tendinţă deconcertantă a fost, de asemenea, măsurată şi de un indicator economic numit „indicele arme supra caviar”. Indicele urmăreşte vânzările de avioane de vânătoare (armele) şi avioane de lux ale oamenilor de afaceri (caviarul). Timp de 17 ani s-a observat constant că atunci când avioanele de vânătoare se vindeau bine vânzările de avioane de lux ale oamenilor de afaceri scădeau şi viceversa: când vânzările avioanelor oamenilor de afaceri creşteau, vânzările avioanelor de vânătoare se prăbuşeau. Desigur, există o mână de profitori de război care reuşesc întotdeauna să să îmbogăţească din vânzările de armament, dar ei erau nesemnificativi economic. Era un truism al pieţei contemporane că nu poate exista creştere economică accelerată în mijlocul instabilităţii şi violenţei.

Dar acest truism nu mai este adevărat. Din 2003, anul invaziei din Irak, indicele a descoperit că cheltuielile au crescut rapid şi simultan atât pentru avioanele de vânătoare, cât şi pentru cele ale oamenilor de afaceri, ceea ce înseamnă că lumea devine mai puţin

[1287] Martin Wolf, „A Divided World of Economic Success and Political Turmoil”, *The Financial Times* (Londra), 31 ianuarie 2007; „Ex-Treasury Chief Summers Warns on Market Risks”, *Reuters,* 20 martie 2007.

paşnică, în timp ce acumulează mult mai mult profit.[1288] Creşterea economică galopantă din China şi India a jucat un rol în cererea sporită de articole de lux, dar la fel a făcut şi transformarea îngustului complex militaro-industrial în imensul complex al capitalismului dezastrelor. În ziua de azi instabilitatea globală nu mai aduce beneficii doar unui mic grup de negustori de arme, ci generează profituri imense pentru sectorul high-tech de securitate, marii constructori, companiile medicale care îi tratează pe soldaţii răniţi şi sectorul de petrol şi gaze – şi, bineînţeles, pentru contractorii din apărare.

Scala veniturilor despre care e vorba este, cu siguranţă, capabilă să susţină un boom economic. Lockheed Martin, al cărei vicepreşedinte a prezidat comitetul care promova zgomotos declanşarea războiului din Irak, a primit 25 de miliarde de dolari din banii contribuabililor doar în 2005. Congresmanul democrat Henry Waxman observa că suma „depăşeşte produsul intern brut a 103 ţări, inclusiv Islanda, Iordania şi Costa Rica... [şi] este, de asemenea, mai mare decât bugetele însumate ale Departamentului Comerţului, Departamentului de Interne, Administraţiei pentru Întreprinderi Mici şi întregii ramuri legislative a statului”. Lockheed era ea singură

[1288] Richard Aboulafia, Teal Group, „Guns-to-Caviar Index”, 2007.

o „piaţă emergentă”. Companiile precum Lockheed (ale cărei acţiuni şi-au triplat preţul între 2000 şi 2005) sunt unul dintre motivele principale pentru care bursele americane au fost scutite de un crah prelungit după 11 septembrie. În timp ce preţurile acţiunilor obişnuite au scăzut, Indexul Spade Defense, „un etalon al acţiunilor din apărare, securitate internă şi industria aerospaţială”, a crescut în fiecare an, între 2001 şi 2006, cu o medie de 15%, de 7 ori şi jumătate mai mult decât creşterea medie anuală a StandardPoors, în aceeaşi perioadă.[1289]

Dilema de la Davos este perpetuată mai departe de modelul foarte profitabil al reconstrucţiei privatizate care a fost pilotată în Irak. Acţiunile marilor constructori, inclusiv marile firme producătoare care obţin contracte grase fără licitaţie, după războaie şi dezastre naturale, au crescut cu 250% între 2001 şi aprilie 2007. Reconstrucţia a devenit o afacere atât de mare, încât fiecare nouă distrugere e aclamată prin intermediul unor palpitante listări la bursă: 30 de miliarde de dolari pentru reconstrucţia Irakului, 13 miliarde pentru

[1289] United States House of Representatives, Committee on Government Reform— Minority Staff, Special Investigations Division, *Dollars, Not Sense: Government Contracting Under the Bush Administration,* Prepared for rep. Henry A. Waxman, iunie 2006, pag. 6, www.oversight.house.gov; Tim Weiner, „Lockheed and the Future of Warfare”, *New York Times,* 28 noiembrie 2004; Matthew Swibel, „Defensive Play”, *Forbes,* 5 iunie 2006.

reconstrucţia după tsunami, 100 de miliarde pentru New Orléans şi zona Golfului, 7,6 miliarde pentru Liban.[1290]

Atentatele teroriste, care înainte făceau acţiunile să se prăbuşească, acum se bucură de o primire veselă la bursă. După 11 septembrie 2001 Dow Jones s-a prăbuşit cu 685 de puncte imediat după redeschiderea bursei. În plin contrast, pe 7 iulie 2005, când patru bombe au explodat în sistemul de transport public al Londrei, bursa americană a închis mai sus decât în ziua precedentă, Nasdaq crescând cu 7 puncte. În august anul următor, când serviciile britanice au arestat 24 de suspecţi acuzaţi că plănuiau să detoneze bombe în avioane având ca destinaţie SUA, Nasdaq a închis cu 11,4 puncte mai sus, în mare parte datorită creşterii accentuate a acţiunilor din domeniul siguranţei interne.

Apoi mai sunt averile revoltătoare din domeniul petrolier – numai în 2006 Exxonmobil a avut un profit de 40 de miliarde de dolari, cel

---

[1290] Indicele Dow Jones din SUA în industria grea a încheiat ziua de 10 septembrie 2001 la o valoare de $143.34, pentru ca în 4 iunie 2007, să termine la o valoare de $507.43. DJ2357, „Historical Quotes”, money. Cnn.com; James Glanz, „Iraq Reconstruction Running Low on Funds”, *Internaţional Herald Tribune* (Paris), 31 octombrie 2005; Ellen Nakashima, „A Wave of Memories”, *Washington Post,* 26 decembrie 2005; Ann M. Simmons, Richard Fausset şi Stephen Braun, „Katrina Aid Far from Flowing”, *Los Angeles Times,* 27 August 2006; Helene Cooper, „Aid Conference Raises $7.6 Billion for Lebanese Government”, *New York Times,* 26 ianuarie 2007.

mai mare profit înregistrat vreodată, iar colegii lor de la compania rivală Chevron nu erau cu mult în urmă.6 Ca şi corporaţiile legate de apărare, construcţii şi securitate internă, averile din sectorul petrolier au crescut în fiecare an, cu fiecare atentat terorist şi uragan de gradul 5. În plus faţă de beneficiile pe termen scurt adunate din preţurile mari datorate incertitudinii din zonele importante de extracţie a ţiţeiului, industria petrolieră a reuşit mereu să transforme dezastrele în avantajul ei pe termen lung, fie asigurându-se că o mare parte a fondurilor pentru reconstrucţie ajung la costisitoarea infrastructură rutieră pentru o nouă conductă (în timp ce multe alte proiecte importante stagnează), fie promovând noua lege a petrolului irakian în timp ce ţara ardea sau folosindu-se de uraganul Katrina pentru a plănui primele rafinării noi din Statele Unite din anii ’70 încoace. Industria petrolului şi a gazelor este atât de intim legată de economia dezastrelor – atât ca principală cauză a multor dezastre, cât şi ca beneficiar al lor – încât merită să fie tratată ca un adjunct onorific al complexului capitalismului dezastrelor.

Nu este nevoie de nicio conspiraţie

Numărul mare de dezastre recente s-a tradus în profituri atât de spectaculoase încât mulţi

oameni de pe întreg globul au ajuns la aceeaşi concluzie: cei bogaţi şi puternici provoacă în mod deliberat catastrofele, în aşa fel încât să le poată exploata. În iulie 2006, un sondaj naţional din SUA a descoperit că mai mult de o treime din respondenţi cred că guvernul a fost amestecat în atentatele din 11 septembrie sau nu a făcut nimic pentru a le stopa „deoarece vroiau ca Statele Unite să declanşeze războiul în Orientul Mijlociu”. Suspiciuni similare urmăresc multe din catastrofele recente. În Louisiana, după uraganul Katrina, în adăposturi circulau zvonuri că digurile nu se rupseseră, ci fuseseră aruncate în aer pe furiş pentru a „distruge partea neagră a oraşului, păstrând partea albă în siguranţă”, după cum sugera liderul Naţiunii Islamului, Louis Farrakhan.[1291] În Sri Lanka am auzit adesea că tsunamiul fusese produs de explozii subacvatice provocate de Statele Unite, astfel încât să poată trimite trupe în Asia de sud-est şi să preia complet controlul economiei din regiune.

Adevărul e mai puţin sinistru, dar mai periculos. Un sistem economic care necesită creştere permanentă, în timp ce respinge dur aproape orice încercare serioasă de adoptare de reglementări ecologice, generează prin sine un

[1291] Jonathan Curiei, „The Conspiracy to Rewrite 9/11”, San *Francisco Chronicle,* 3 septembrie 2006; Jim Wooten, „Public Figures’ Rants Widen Racial Chasm”, *Atlanta Journal-Constitution,* 22 ianuarie 2006.

flux constant de dezastre, fie ele militare, ecologice sau financiare. Apetitul pentru profiturile rapide oferite de investiţiile pur speculative a transformat pieţele bursiere, valutare şi imobiliare în maşini de creat crize, aşa cum o demonstrează criza financiară asiatică, criza peso-ului mexican şi prăbuşirea acţiunilor din domeniul internetului. Dependenţa noastră generalizată faţă de surse de energie poluante şi neregenerabile asigură producerea altor crize: dezastre naturale (în creştere cu 430% faţă de 1975) şi războaie declanşate pentru controlul resurselor limitate (nu doar cele din Irak şi Afganistan, dar şi conflictele de mai mică intensitate precum cele care fac ravagii în Nigeria, Columbia şi Sudan), care la rândul lor creează reacţii teroriste (un studiu din 2007 calcula că numărul atentatelor teroriste crescuse de şapte ori de la începerea războiului din Irak)[1292].

Date fiind temperaturile de fierbere, atât cea climaterică, cât şi cea politică, dezastrele viitoare nu au nevoie să fie urzite prin conspiraţii tenebroase. Există toate indiciile că simpla menţinere pe linia actuală de evoluţie le va face să revină cu o ferocitate din ce în ce mai mare. Generarea dezastrelor poate, aşadar, să

[1292] EM-DAT, Baza de date OFDA/CRED a dezastrelor internaţionale, „2006 Disasters în Numbers”, www.em-dat.net; Peter Bergen şi Paul Cruickshank, „The Iraq Effect: War Has Increased Terrorism Sevenfold Woridwide”, *Mother Jones,* martie-aprilie 2007.

fie lăsată în seama mâinii invizibile a pieţii. Acesta e un domeniu în care ea chiar funcţionează.

Chiar dacă complexul capitalismului dezastrelor nu complotează deliberat să creeze cataclisme din care să se hrănească (deşi Irakul ar putea fi o excepţie notabilă), există totuşi destule probe că industriile lui componente se străduiesc cu adevărat să facă în aşa fel încât actualul curs al dezastrelor să nu fie schimbat. Marile companii petroliere au finanţat ani de zile mişcarea de negare a schimbării climatice; Exxonmobil a cheltuit în ultimul deceniu aproximativ 16 milioane de dolari pentru această cruciadă. Dar dacă acest fenomen este bine cunoscut, interdependenţa dintre contractorii de dezastru şi elita liderilor de opinie este mult mai puţin înţeleasă. Mai multe institute de politici publice influente din Washington – inclusiv Naţional Institute for Public Policy şi Center for Security Policy – sunt finanţate masiv de contractorii de armament şi securitate internă, care beneficiază în mod direct de modul în care aceste institute înfăţişează în mod constant lumea ca pe un loc întunecat şi ameninţător, ale cărui probleme nu pot fi rezolvate decât prin forţă. De asemenea, sectorul siguranţei interne devine din ce în ce mai integrat cu corporaţiile media, o evoluţie cu implicaţii orwelliene. În 2004, gigantul în

comunicaţii digitale Lexisnexis a plătit 775 milioane de dolari pentru Seisint, o companie de prelucrare a informaţiilor care colabora îndeaproape cu serviciile secrete la operaţiuni de supraveghere. În acelaşi an, General Electric, care deţine NBC, a cumpărat Invision, importantul producător al controversatelor dispozitive *high-tech* de depistare a bombelor folosite în aeroporturi şi alte spaţii publice. Invision a primit între 2001 şi 2006 o sumă ameţitoare, de 15 miliarde de dolari în contracte legate de securitatea internă, mai mult decât oricare altă companie din domeniu.[1293]

Expansiunea treptată a complexului capitalismului dezastrelor în media s-ar putea dovedi un nou tip de sinergie corporatistă, axată pe integrarea pe verticală, atât de populară în anii ’90. Cu siguranţă pare foarte profitabilă. Cu cât mai panicate devin societăţile noastre, convinse că în fiecare moschee pândesc teroriştii, cu atât mai sus va urca ratingul ştirilor, cu atât complexul va vinde mai multe dispozitive de identificare biometrică şi detectare a explozibililor lichizi, cu atât mai multe garduri *high-tech* vor fi construite. Dacă

[1293] McCarthy, „Exxon’s ’Outlandish’ Earnings Spark Furor”; William Hartung şi Michelle Ciarrocca, „The Military-Industrial-Think Tank Complex”, *Multinaţional Monitor,* ianuarie-februarie 2003; Robert O’Harrow Jr., „Lexisnexis to Buy Seisint for $775 Million”, *Washington Post,* 15 iulie 2004; Rachel Monahan şi Elena Herrero Beaumont, „Big Time Security”, *Forbes,* 3 august 2006.

visul unei „planete mici”, deschise şi lipsite de frontiere, era garanţia profitului în anii ’90, în noul mileniu acelaşi rol este jucat de coşmarul fortăreţelor ameninţătoare ale continentelor occidentale, asediate de jihadişti şi imigranţi ilegali. Singura perspectivă care ameninţă economia înfloritoare a dezastrelor de care depind atâtea averi – de la arme până la petrol, industria mecanică, supraveghere şi medicamente patentate – este posibilitatea atingerii unui anumit nivel de stabilitate climatică şi pace geopolitică.

Israelul şi statul stabil al apartheidului dezastrelor

Pe măsură ce analiştii se chinuie să înţeleagă Dilema de la Davos, un nou consens este pe cale să se formeze. Nu atât că piaţa a devenit imună la instabilitate sau, cel puţin, nu exact asta –, ci că fluxul constant al dezastrelor este acum atât de previzibil, încât piaţa, aflată în continuă adaptare, s-a schimbat pentru a se adecva acestui nou *status quo*: instabilitatea e noua stabilitate. În dezbaterile asupra acestui fenomen economic de după 11 septembrie Israelul este adesea considerat cel mai bun exemplu. În cea mai mare parte a deceniului trecut, Israelul a experimentat propria lui formă miniaturizată de Dilemă de la Davos: războaiele

şi atentatele teroriste s-au intensificat, dar bursa de la Tel Aviv a atins niveluri record, în paralel cu aceste violenţe. Aşa cum observa un analist bursier la Fox News, după exploziile din 7 iulie din Londra, „Israelul se confruntă zilnic cu ameninţarea terorii, dar bursa e în creştere”[1294]. Ca şi economia globală în general, situaţia politică din Israel este, consideră cei mai mulţi, dezastruoasă, dar economia nu a fost niciodată mai puternică, rata creşterii din 2007 rivalizând cu cele din China şi India.

Ceea ce face Israelul interesant ca model de „arme şi caviar” nu e doar faptul că economia lui rezistă cu succes şocurilor politice majore, precum războiul din 2006 cu Libanul sau preluarea Gaza de către Hamas în 2007, dar şi că Israelul şi-a edificat o economie care creşte accentuat ca răspuns direct la escaladarea violenţei. Motivele pentru care industria israeliană se simte confortabilă în condiţii de dezastru nu sunt misterioase. Cu ani înainte ca firmele americane şi europene să sesizeze potenţialul boom-ului securităţii globale, firmele israeliene de tehnologie se străduiau să creeze industria securităţii interne, iar astăzi continuă să domine acest sector. Institutul Israelian pentru Export estimează că Israelul are 350 de corporaţii dedicate vânzării de produse de

[1294] „Recap of Saturday, July 9, 2005”, *Fox News: The Cost of Freedom,* www.foxnews.com.

securitate internă, iar alte 30 au intrat pe piaţă în 2007. Din perspectivă corporatistă, această evoluţie a făcut din Israel un model demn de urmat în piaţa de după 11 septembrie. Dintr-o perspectivă socială şi politică, însă, Israelul ar trebui să fie altceva: un grav avertisment. Faptul că Israelul continuă să se bucure de o prosperitate în creştere, chiar atunci când declanşează războaie împotriva vecinilor săi şi escaladează brutalitatea în teritoriile ocupate, demonstrează cât de periculoasă este edificarea unei economii bazate pe premisa războiului continuu şi a agravării dezastrelor.

Capacitatea actuală a Israelului de a combina armele şi caviarul este punctul culminant al unei schimbări dramatice a naturii economiei sale în ultimii 15 ani, o schimbare care a avut un impact profund şi puţin analizat asupra dezintegrării paralele a perspectivelor pentru pace. Ultima oară când a existat o perspectivă credibilă pentru instaurarea păcii în Orientul Mijlociu a fost la începutul anilor ’90, o perioadă în care un grup influent de israelieni considera că perpetuarea conflictului nu mai e o soluţie. Comunismul se prăbuşise, revoluţia informatică începuse şi exista o convingere larg împărtăşită de comunitatea de afaceri israeliană că ocupaţia sângeroasă din Gaza şi Cisiordania, împreună cu boicotarea Israelului de către statele arabe, punea viitorul economic al

Israelului în pericol. Văzând explozia de „pieţe emergente” din toată lumea, corporaţiile israeliene se săturaseră să fie trase în spate de război; vroiau să fie parte a lumii fără frontiere a profiturilor mari, nu închişi în ţarcul conflictelor locale. Dacă guvernul israelian ar fi putut negocia o anume înţelegere de pace cu palestinienii, atunci vecinii Israelului ar fi trebuit să ridice boicotul, iar ţara ar fi fost în poziţia de a deveni nodul comercial al Orientului Mijlociu.

În 1993, Dan Gillerman, preşedintele Federaţiei Camerelor de Comerţ Israeliene, era un susţinător aprig al acestei idei. „Israelul ar putea deveni un stat oarecare... sau ar putea deveni centrul strategic, logistic şi de marketing al întregii regiuni, ca un Singapore sau Hong Kong al Orientului Mijlociu în care companiile multinaţionale şi-ar stabili cartierele lor generale... Vorbim despre o economie cu totul diferită... Israelul trebuie să acţioneze rapid pentru a se adapta sau această şansă economică rară va fi ratată, iar noi nu vom mai putea spune decât «am fi putut să»”[1295].

În acelaşi an, Shimon Peres, ministrul de externe, a explicat unui grup de jurnalişti israelieni că pacea era inevitabilă. Era, însă, o

[1295] Dan Gillerman, „The Economic Opportunities of Peace”, comunicat de presă, Chambers of Commerce, 6 septembrie 1993, citat în Guy Ben-Porat, „A New Middle East?: Globalization, Peace and the ’Double Movement” ’, *Internaţional Relations* 19, nr. 1 (2005): 50.

pace de un tip foarte special. „Nu suntem interesaţi de o pace a steagurilor – a spus Peres –, ci de o pace a pieţei”[1296]. Câteva luni mai târziu, prim-ministrul israelian Itzac Rabin şi preşedintele Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei Yasser Arafat dădeau mâna pe peluza Casei Albe, pentru a marca inaugurarea Acordurilor de la Oslo. Lumea a aplaudat iar cei trei bărbaţi au luat premiul Nobel pentru pace, apoi totul a luat o turnură catastrofală.

Oslo fusese, poate, cea mai optimistă perioadă a relaţiilor israeliano-palestiniene, dar celebra strângere de mână nu marca ajungerea la o înţelegere. Era doar acordul pentru demararea unui proces, majoritatea chestiunilor aflate în dispută rămânând nerezolvate. Arafat se găsea într-o poziţie foarte proastă, trebuind să negocieze propria sa întoarcere în teritoriile palestiniene, şi nu a reuşit să obţină niciun acord privind soarta Ierusalimului, refugiaţii palestinieni, coloniştii evrei şi nici măcar privind dreptul la auto-determinare al palestinienilor. Negociatorii pretindeau că strategia de la Oslo era aceea de a promova întâi „pacea pieţelor”, în ideea că restul avea să vină ulterior: se presupunea că, prin deschiderea frontierelor şi ralierea la elanul globalizării, atât israelienii, cât

[1296] Efraim Davidi, „Globalization and Economy in the Middle East – A Peace of Markets or a Peace of Flags?” *Palestine-Israel Journal* 7, nr. 1 şi 2 (2000): 33.

şi palestinienii vor cunoaşte o asemenea îmbunătăţire a vieţii de zi cu zi, încât se va crea un context mai favorabil, în negocierile ulterioare, pentru o „pace a steagurilor”. Cel puţin asta era promisiunea de la Oslo.

Mai mulţi factori au contribuit la eşecul care a urmat. Israelienii acuzau atentatele sinucigaşe şi asasinarea lui Rabin. Palestinienii arătau cu degetul spre extinderea frenetică a aşezărilor ilegale din perioada Oslo, ca o dovadă că procesul de pace era bazat, în cuvintele lui Shlomo Ben-Ami, ministrul de externe israelian din guvernul laburist al lui Ehud Barak, „pe o premisă neo-colonialistă”, conceput în aşa fel încât „atunci când în sfârşit va fi pace între noi şi palestinieni să existe o situaţie de dependenţă, o inegalitate structurală între cele două entităţi”[1297]. Dezbaterile despre cine a fost de vină pentru eşuarea procesului de pace sau dacă pacea a fost vreodată adevăratul obiectiv al procesului sunt binecunoscute şi au fost analizate exhaustiv. Cu toate acestea, există doi factori care au contribuit la retragerea Israelului în unilateralism care sunt puţin înţeleşi şi arareori discutaţi, amândoi având legătură cu modalităţile unice în care s-a desfăşurat în Israel cruciada pentru piaţă liberă a Şcolii de la

[1297] Shlomo Ben-Ami, A *Place for All* (Tel Aviv: Hakibbutz Hameuchad, 1998), 113, citat în Davidi, „Globalization and Economy in the Middle East”, 38.

Chicago. Unul era fluxul de evrei sovietici, rezultat direct al experimentului terapiei de şoc din Rusia. Celălalt era trecerea economiei de export a Israelului de la una bazată pe produse tradiţionale şi înaltă tehnologie la una bazată pe vânzarea de expertiză şi echipamente legate de combaterea terorismului. Ambii factorii au afectat grav procesul de la Oslo: sosirea ruşilor a redus dependenţa Israelului de forţa de muncă palestiniană şi i-a permis izolarea teritoriilor ocupate, în timp ce extinderea rapidă a economiei *high-tech* de securitate a creat un apetit puternic în cadrul sectoarelor bogate şi puternice ale economiei israeliene pentru abandonarea păcii în favoarea continuării unui război împotriva terorismului din ce în ce mai amplu.

Din cauza unor nefericite coincidenţe istorice, începutul perioadei de la Oslo a coincis exact cu cea mai dureroasă fază a experimentului de tip Şcoala de la Chicago din Rusia. Strângerea de mână de pe peluza Casei Albe avusese loc pe 13 septembrie 1993; exact trei săptămâni mai târziu, Elţîn a trimis tancurile să incendieze clădirea parlamentului, deschizând calea pentru cea mai brutală fază a şocului său economic.

De-a lungul anilor ’90, aproximativ un milion de evrei au părăsit fosta Uniune Sovietică şi s-au mutat în Israel. Imigranţii proveniţi din fosta

Uniune Sovietică alcătuiau acum 18% din totalul populaţiei evreieşti.[1298] E greu de supraestimat impactul unui transfer de populaţie atât de amplu şi de rapid într-o ţară atât de mică precum Israelul. Proporţional, ar fi echivalentul situaţiei în care toţi oamenii din Angola, Cambodgia şi Peru şi-ar face bagajele şi s-ar muta în Statele Unite, toţi odată. În Europa, ar fi echivalentul mutării întregii Grecii în Franţa.

Când primul val de evrei sovietici a luat drumul Israelului, mulţi alegeau să trăiască într-un stat evreu din cauza persecuţiei religioase de-o viaţă. Însă după acest val iniţial, numărul imigranţilor ruşi din Israel a crescut dramatic şi în corelaţie directă cu nivelul de suferinţă impus poporului rus de experţii săi în şoc economic. Aceste valuri ulterioare de imigranţi sovietici nu erau sionişti idealişti (pretenţiile multora dintre ei că sunt evrei erau destul de şubrede); erau refugiaţi economici disperaţi. „Nu locul în care mergem este cel mai important, ci locul din care venim", declara în 1992 pentru *The Washington Times* un emigrant care aştepta în faţa ambasadei Israelului din Moscova. Un purtător de cuvânt al Forumului Sionist Sovietic mărturisea despre acest exod că „ei nu sunt atraşi de Israel, ci se simt expulzaţi din URSS de instabilitatea politică şi degradarea economică

[1298] Americans for Peace Now, „The Russians", *Settlements in Focus* 1, nr. 16 (23 decembrie 2005), www.peacenow.org.

de acolo”. De departe cel mai mare val a fost cel provocat de lovitura de stat a lui Elţîn din 1993 – exact când începea procesul de pace din Israel. După acesta, încă 600.000 de oameni s-au mutat din fostele state sovietice în Israel.[1299]

Această transformare demografică a zdruncinat evoluţia şi aşa precară a negocierilor. Înainte de sosirea refugiaţilor sovietici, Israelul nu s-ar fi putut izola o perioadă mai mare de timp de populaţiile palestiniene din Gaza şi Cisiordania; economia lui nu ar fi putut supravieţui fără forţa de muncă palestiniană, aşa cum nu ar fi putut nici California fără mexicani. Aproximativ 150.000 de palestinieni plecau în fiecare zi din casele lor din Gaza şi Cisiordania şi veneau în Israel să cureţe străzile şi să construiască şosele, în timp ce fermierii şi negustorii palestinieni veneau cu camionete pline de produse pe care le vindeau în Israel şi în alte părţi ale teritoriilor.[1300] Fiecare parte depindea economic de cealaltă, iar Israelul luase măsuri agresive pentru a împiedica teritoriile palestiniene să dezvolte

---

[1299] Gerald Nadler, „Exodus or Renaissance?”, *Washington Times,* 19 ianuarie 1992; Peter Ford, „Welcome and Woes Await Soviet Jews în Israel”, *Christian Science Monitor,* 25 iulie 1991; Lisa Talesnick, „Unrest Will Spur Russian Jews to Israel, Official Says”, *Associated Press, 5* octombrie 1993; „Israel’s Alienated Russian Voters Cry Betrayal”, *Agence France-Presse,* 8 mai 2006.

[1300] Greg Myre, „Israel Economy Hums Despite Annual Tumult”, *Internaţional Herald Tribune* (Paris), 31 decembrie 2006; „Israel Reopens Gaza Strip”, *United Press Internaţional,* 22 martie 1992.

relaţii comerciale autonome cu statele arabe.

Apoi, exact când intrau în vigoare acordurile de la Oslo, aceste relaţii puternice de interdependenţă au fost rupte dintr-o dată. Spre deosebire de muncitorii palestinieni, a căror prezenţă în Israel ameninţa proiectul sionist prin solicitările ca statul israelian să restituie teritoriile furate şi să acorde drepturi de cetăţenie egale, sutele de mii de ruşi care au venit în Israel în acest moment produceau efectul contrar. Susţineau obiectivele sionismului prin creşterea semnificativă a proporţiei dintre evrei şi arabi şi, în acelaşi timp, ofereau o nouă forţă de muncă ieftină. Dintr-o dată, Tel Avivul avea posibilitatea de a deschide o nouă eră în relaţiile cu palestinienii. Pe 30 martie 1993, Israelul a dat curs politicii de „închidere”, impermeabilizând frontiera dintre Israel şi teritoriile ocupate, adesea zile sau săptămâni întregi, împiedicându-i pe palestinieni să ajungă la slujbele lor şi să-şi vândă produsele. Închiderea a început ca o măsură temporară, sub pretextul reacţiei de urgenţă în faţa ameninţării terorismului. A devenit însă rapid noul *status quo,* cu teritoriile izolate acum nu doar dinspre Israel, ci dinspre ambele părţi, controlate printr-un sistem şi mai complex şi umilitor de puncte de control.

1993 fusese prezentat ca zorii unei noi ere pline de speranţă; în schimb, a fost anul în care

teritoriile ocupate au fost transformate din dormitoare părăginite în care era cazată clasa inferioară a Israelului în închisori sufocante. În aceeaşi perioadă, între 1993 şi 2000, numărul coloniştilor evrei care trăiau în teritoriile ocupate s-a dublat.[1301] Ceea ce înainte fuseseră avanposturi rudimentare ale coloniştilor au devenit suburbii fortificate şi luxuriante, cu propriile drumuri cu acces restricţionat, gândite în mod clar ca o anexă a statului israelian. În timpul perioadei Oslo, Israelul a continuat de asemenea să exploateze rezerve de apă vitale din Cisiordania, alimentând coloniile şi canalizând preţioasa apă şi spre Israel.

Noii emigranţi au jucat şi aici un rol puţin analizat. Mulţi dintre cetăţenii fostei Uniuni Sovietice care sosiseră în Israel fără niciun ban, după ce asistaseră la pierderea economiilor de-o viaţă în timpul devalorizărilor terapiei de şoc, erau momiţi cu uşurinţă spre teritoriile ocupate, unde casele şi apartamentele erau mult mai ieftine şi li se ofereau stimulente şi credite speciale. Unele dintre cele mai ambiţioase colonii – precum Ariei din Cisiordania, care dispune de o universitate, un hotel şi un teren de minigolf – recrutau agresiv oameni din Uniunea Sovietică, trimiţând cercetaşi şi lansând site-uri de internet în limba rusă.

[1301] Peter Hirschberg, „Barak Settlement Policy Remains Virtually the Same as Netanyahu's", *Jerusalem Report,* 4 decembrie 2000.

Datorită acestei strategii, Ariei a reuşit să-şi dubleze populaţia, iar acum este un fel de mini-Moscovă, cu reclamele magazinelor scrise în ebraică şi rusă. Jumătate din locuitorii ei sunt noi emigranţi din Uniunea Sovietică. Grupul israelian Peace Now estimează că aproximativ 25.000 de cetăţeni israelieni care trăiesc în coloniile ilegale intră în această categorie şi, de asemenea, observă că mulţi ruşi au luat această decizie „fără să înţeleagă clar unde merg”[1302].

În Israel, anii de după Acordurile de la Oslo şi-au îndeplinit promisiunea de a transforma în mod spectaculos conflictul în prosperitate. La mijlocul şi sfârşitul anilor ’90, companiile israeliene, mai ales firmele specializate în telecomunicaţii şi tehnologia dot-com, au asediat economia globală, Tel Aviv şi Haifa devenind avanposturile din Orientul Mijlociu pentru Silicon Valley. La apogeul bulei dot-com, 15% din produsul intern brut al Israelului şi aproximativ jumătate din exporturile lui proveneau din înaltă tehnologie. Aceasta făcea ca economia Israelului să fie „cea mai dependentă de înalta tehnologie din lume”; potrivit *Business Week,* de două ori mai dependentă decât cea a Statelor Unite.[1303]

[1302] Americans for Peace Now, „The Russians”.

[1303] David Simons, „Cold Calculation of Terror”, *Forbes,* 28 mai 2002; Zeev Klein, „January-May Trade Deficit Shoots up 16% to $3.59 Billion”, *Globes* (Tel Aviv), 12 iunie 2001; Neal Sandier, „As if the Intifada Weren’t Enough”, *Businessweek,* 18 iunie 2001.

Încă o dată, noii sosiţi au jucat un rol decisiv în acest boom. Printre sutele de mii de sovietici care au venit în anii ’90 în Israel existau mai mulţi oameni de ştiinţă înalt calificaţi decât toţi absolvenţii celei mai importante universităţi ştiinţifice din Israel, în cei 80 de ani de existenţă ai ei. Aceştia constituiau o bună parte a oamenilor de ştiinţă care susţinuseră partea sovietică a Războiului Rece; după cum se exprima un economist israelian, ei au devenit „combustibilul nuclear al industriei *high-tech* [a Israelului]”. Shlomo Ben-Ami descrie anii de după strângerea de mână de la Casa Albă drept „una din cele mai uimitoare epoci de creştere economică şi deschidere a pieţelor din întreaga istorie a Israelului”[1304].

Această deschidere a pieţelor promisese să aducă beneficii ambelor părţi aflate în conflict, dar, cu excepţia unei elite corupte din jurul lui Arafat, palestinienii erau ocoliţi în mod flagrant de boom-ul de după Oslo. Cel mai mare obstacol era izolarea, o măsură care nu a mai fost suspendată nici măcar o dată în cei 14 ani scurşi de la impunerea ei în 1993. Potrivit specialistei în Orientul Mijlociu de la Harvard, Sara Roy, când graniţele au fost închise brusc în

---

[1304] Citatul despre „combustibilul pentru rachete” este din Shlomo Maital, un profesor de la Institutul israelian pentru management Technion. Nelson D. Schwartz, „Prosperity without Peace”, *Fortune,* 13 iunie 2005; Shlomo Ben-Ami, Sears *of War, Wounds of Peace: The Israeli-Arab Tragedy* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 230.

1993 efectele asupra vieţii economice palestiniene au fost catastrofice. „Izolarea a fost cel mai dăunător aspect al economiei în timpul perioadei Oslo şi, de atunci încoace, acea măsură care a produs cele mai grele pierderi unei economii şi aşa compromise”, spunea ea într-un interviu.

Muncitorii nu mai puteau munci, negustorii nu-şi mai puteau vinde produsele, fermierii nu mai puteau ajunge la pământurile lor. În 1993, PIB-ul pe cap de locuitor în teritoriile ocupate s-a prăbuşit cu aproape 30%; anul următor rata sărăciei printre palestinieni ajunsese la 33%. În 1996, spune Roy, care a studiat în detaliu impactul economic al izolării, „66% din forţa de muncă palestiniană era fie în şomaj, fie lucra foarte puţine ore”.[1305] Departe de a fi o „pace a pieţelor”, Oslo însemna pentru palestinieni dispariţia pieţelor, mai puţină muncă şi mai puţină libertate – şi, esenţial, pe măsură ce coloniile se extindeau, mai puţin pământ. Această situaţie imposibil de susţinut a fost cea care a transformat teritoriile ocupate într-un butoi de pulbere care a sărit în aer atunci când Ariei Sharon a vizitat acel loc din Ierusalim numit al-Haram al-Sharif de către musulmani (şi

[1305] Coordonatorul special al Naţiunilor Unite în Teritoriile ocupate, *Quarterly Report on Economic and Social Condiţions in the West Bank and Gaza Strip,* 1 aprilie 1997; Ben-Ami, Sears *of War, Wounds of Peace,* 231; Sara Roy, „Why Peace Failed: An Oslo Autopsy”, *Current History* 101, nr. 651 (January 2002): 13.

Muntele Templului de către evrei), declanşând a doua intifadă.

În presa israeliană şi cea internaţională se susţine de regulă că motivul eşuării procesului de pace a fost că oferta făcută de Ehud Barak la Camp David în iulie 2000 era cea mai bună înţelegere pe care ar fi putut-o obţine vreodată palestinienii, iar Arafat a întors spatele generozităţii Israelului, dovedind astfel că dorinţa lui de pace nu era una sinceră. După această experienţă şi izbucnirea celei de-a doua intifade, Israelul şi-a pierdut încrederea în negocieri, l-a ales pe Ariei Sharon şi a început să construiască ceea ce el numea „bariera de securitate", iar palestinienii Zidul Apartheidului: reţeaua de ziduri de beton şi garduri de oţel care depăşeau frontiera de armistiţiu din 1967, intrând cu lăcomie în teritoriul palestinian, făcând ca părţi enorme ale unor colonii să intre în statul israelian – ca şi, în unele zone, 30% din sursele de apă disponibile.[1306]

Nu există niciun dubiu că Arafat vroia o înţelegere mai bună decât cele oferite fie la Camp David, fie la Taba în ianuarie 2001, dar aceste înţelegeri nu erau atât de strălucite cum au fost făcute să pară. Deşi prezentate constant de israelieni drept o ofertă fără egal prin

[1306] Chris McGreal, „Deadly Thirst", *The Guardian* (Londra), 13 ianuarie 2004.

generozitatea ei, Camp David nu ar fi oferit aproape nicio reparaţie palestinienilor care fuseseră alungaţi din casele şi de pe pământurile lor în 1948, atunci când a fost creat statul israelian, şi nu satisfăcea nici pe departe drepturile lor minime la auto-determinare. În 2006, Shlomo Ben-Ami, unul dintre principalii negociatori ai Israelului atât la Camp David, cât şi la Taba, a încălcat linia oficială a partidului şi a recunoscut că „Camp David nu a fost o şansă ratată pentru palestinieni; dacă aş fi fost palestinian, şi eu aş fi refuzat oferta de la Camp David”[1307].

Mai erau şi alţi factori care contribuiau la abandonarea de către Tel Aviv a negocierilor de pace serioase după 2001 – factori la fel de importanţi ca presupusa intransigenţă a lui Arafat sau dorinţa personală a lui Sharon de a crea un „Israel mare”. El se leagă de creşterea economiei *high-tech* a Israelului. La începutul anilor ’90, elitele economice ale Israelului voiau pace pentru prosperitate, dar tipul de prosperitate pe care au edificat-o apoi în timpul perioadei Oslo a ajuns să depindă de pace mult mai puţin decât crezuseră ei iniţial. Când s-a dovedit că nişa Israelului din economia globală este cea a tehnologiilor informaţiei, asta

[1307] „Norman Finkelstein Former Israeli Foreign Minister Shlomo Ben-Ami Debate”, *Democracy Now!,* 14 februarie 2006, www.democracynow.org.

însemna că cheia creşterii era trimiterea de soft şi chipuri la Los Angeles şi Londra, nu transportul mărfurilor grele la Beirut sau Damasc. Succesul din sectorul *high-tech* nu îi impunea Israelului să aibă relaţii amicale cu vecinii ei arabi sau să pună capăt ocupaţiei teritoriilor. Creşterea economiei high-tech era, însă, doar prima fază a crucialei transformări a economiei israeliene. A doua a venit după prăbuşirea economiei internetului din 2000, atunci când marile companii israeliene au trebuit să-şi găsească o altă nişă în piaţa globală.

Având economia cea mai dependentă de *high-tech* din lume, Israelul a fost lovit mai tare decât oricare altă ţară de prăbuşirea economiei internetului. Ţara a intrat imediat în cădere liberă, iar în iunie 2001 analiştii preziceau că aproximativ 300 de firme israeliene *high-tech* vor da faliment, concediind zeci de mii de oameni. Ziarul economic *Globes* din Tel Aviv declara într-un titlu că 2002 era „cel mai prost an al economiei israeliene din 1953 încoace”[1308].

Singurul motiv pentru care recesiunea nu a fost încă şi mai rea, menţiona articolul, era

[1308] Potrivit afirmaţiilor făcute în cotidianul israelian de afaceri *Globes,* între 2001 şi 2003, Israelul contempla „o scădere cumulativă a nivelului creşterii economice per capita de 8,5%”, ceea ce constituia un declin fenomenal. Zeev Klein, „2002 Worst Year for Israeli Economy Since 1953”, *Globes* (Tel Aviv), 31 decembrie 2002; Sandier, „As if the Intifada Weren’t Enough”.

acela că guvernul israelian a intervenit rapid, crescând cheltuielile militare cu un viguros 10,7%, parţial finanţat prin reducerea serviciilor sociale. De asemenea, guvernul a încurajat industria *high-tech* să iasă din tehnologia informaţiei şi comunicării şi să intre în domeniul securităţii şi supravegherii. În această perioadă armata israeliană a jucat un rol similar cu cel al unui incubator de business. Tineri soldaţi israelieni căpătau experienţă în reţelele de comunicaţie şi dispozitivele de supraveghere în timpul stagiului militar obligatoriu, apoi, când reveneau la viaţa civilă, îşi transpuneau expertiza în planuri de afaceri. Nenumărate firme noi au fost lansate, specializate în orice, de la căutarea şi prelucrarea informaţiilor, până la supraveghere video şi analizarea psihologică a teroriştilor.[1309] Atunci când piaţa pentru aceste servicii şi dispozitive a explodat, în anii de după 11 septembrie, statul israelian a îmbrăţişat fără rezerve o nouă viziune asupra economiei naţionale: creşterea oferită de bula dot-com avea să fie înlocuită de boom-ul securităţii interne. Pentru Partidul Likud era mariajul perfect dintre politica lui agresivă şi susţinerea sa fermă pentru teoria economică a Şcolii de la Chicago, aşa cum se întrupau ele în ministrul de

[1309] Aron Heller şi James Bagnall, „After the Intifada: Why Israel's Tech Titans Are Challenging Canadian Entrepreneurs as a Global Force", *Ottawa Citizen,* 28 aprilie 2005; Schwartz, „Prosperity without Peace".

finanţe al lui Sharon, Benjamin Netanyahu, şi noul şef al băncii centrale israeliene, Stanley Fischer, principal arhitect al aventurilor terapiei de şoc din Rusia şi Asia.

În 2003, Israelul cunoştea deja o revenire spectaculoasă, iar în 2004 ţara părea că reuşeşte un miracol: după prăbuşirea catastrofică obţinea performanţe mai bune decât aproape oricare ţară occidentală. Mare parte a creşterii se datora inteligentei poziţionări a Israelului ca un fel de supermarket al tehnologiilor de securitate. Alegerea momentului era perfectă. Dintr-o dată, guvernele din întreaga lume începuseră să caute cu disperare mijloace de vânare a teroriştilor, ca şi *know-how* de contrainformaţii pentru lumea arabă. Sub conducerea Partidului Likud, Israelul se prezenta ca model al statului aflat în avangarda securităţii interne, folosindu-se de deceniile lui de experienţă în combaterea ameninţărilor arabe şi musulmane. Oferta făcută de Israel Americii de Nord şi Europei era clară: războiul împotriva terorismului pe care l-aţi început este unul pe care noi îl purtăm încă de la naşterea noastră. Lăsaţi firmele noastre de *high-tech* şi companiile noastre private de spionaj să vă arate cum se face.

Israelul devenise peste noapte, aşa cum se exprimă *Forbes,* „ţara numărul 1 în tehnologii

antiterorism”[1310]. În fiecare an începând cu 2002, Israelul a fost gazda a cel puţin şase conferinţe importante de securitate internă, destinate legislatorilor, şefilor de poliţie şi directorilor din întreaga lume, în fiecare an mai diverse şi mai ample. Dat fiind faptul că turismul tradiţional avea de suferit din cauza temerilor legate de terorism, acest tip de turism oficial antiterorist venea să remedieze parţial situaţia.

În timpul unei astfel de întâlniri din februarie 2006, prezentate ca „un turneu prin culisele luptei [Israelului] împotriva terorismului”, delegaţii FBI, Microsoft şi ai sistemului public de transport din Singapore (printre alţii) au vizitat câteva dintre cele mai populare destinaţii turistice ale Israelului: Knesset-ul, Muntele Templului şi Zidul Plângerii. La fiecare locaţie vizitatorii examinau sistemele de securitate stil fortăreaţă, să vadă ce ar putea duce cu ei acasă. În mai 2007, Israelul a fost gazda directorilor câtorva aeroporturi importante din SUA, care au participat la ateliere de depistare şi selectare a diferitelor tipuri de pasageri agresivi, metode aplicate la Aeroportul Internaţional Ben Gurion de lângă Tel Aviv. Steven Grossman, director de zbor la aeroportul internaţional din Oakland, California, explica venirea sa acolo prin faptul că „israelienii sunt

[1310] Susan Karlin, „Get Smart”, *Forbes,* 12 decembrie 2005.

celebri pentru securitatea lor". Unele evenimente sunt dramatice şi macabre. De exemplu, la Conferinţa Internaţională de Securitate Internă din 2006, armata israeliană a pus în scenă o complexă „simulare a unui dezastru cu multe victime care începe la primăria din Ness Ziona şi se termină la spitalul Asaf Harofeh", potrivit organizatorilor.[1311]

Acestea nu sunt conferinţe politice, ci târguri extrem de profitabile menite să demonstreze capacitatea firmelor israeliene de securitate. Ca rezultat, exporturile israeliene de produse legate de antiterorism au crescut cu 15% în 2006 şi se estima că vor creşte cu 20% în 2007, ajungând la 1,2 miliarde de dolari anual. Exporturile militare din 2006 ale ţării ajunseseră la cifra record de 3,4 miliarde de dolari (faţă de 1,6 miliarde în 1992), făcând din Israel al patrulea mare vânzător de armament din lume, în faţa Marii Britanii. Israelul are mai multe acţiuni din sectorul tehnologiei listate pe bursa Nasdaq – multe dintre ele legate de securitate – decât oricare altă ţară străină, şi are mai multe patente înregistrate în SUA decât China şi India la un loc. Sectorul ei de tehnologie, legat în

[1311] Ran Dagoni, „O'seas Cos, Gov'ts to Inspect Israeli Anti-Terror Methods", *Globes* (Tel Aviv), 22 ianuarie 2006; Ben Winograd, „U.S. Airport Directors Study Tough Israeli Security Measures Ahead of Summer Travel", *Associated Press,* 8 mai 2007; Israel, Ministerul Siguranţei Publice, „Internaţional Homeland Security Conference, 2006", 19 martie 2006, www.mops.gov.il.

mare parte de securitate, asigură acum până la 60% din exporturi.[1312]

Len Rosen, un bancher de investiţii proeminent din Israel, declara pentru revista *Fortune* că „Securitatea e mai importantă decât pacea". În timpul perioadei Oslo „oamenii căutau pacea pentru prosperitate. Acum caută securitatea, astfel încât violenţa să nu mai afecteze creşterea"[1313]. Ar fi putut să meargă mult mai departe: afacerea oferirii de „securitate" – în Israel şi în întreaga lume – este direct responsabilă pentru o mare parte a creşterii economice fulminante a Israelului din ultimii ani. Nu e exagerat să spunem că industria războiului împotriva terorismului a salvat economia în criză a Israelului, aşa cum complexul capitalismului dezastrelor a ajutat la salvarea burselor lumii.

Iată un mic exemplu al amplorii acestei industrii:

• Un apel telefonic către Poliţia din New York va fi înregistrat şi analizat cu tehnologie creată de Nice Systems, o companie israeliană. Nice

[1312] Heller şi Bagnall, „After the Intifada"; Yaakov Katz, „Defense Officials Aim High at Paris Show", *Jerusalem Post,* 10 iunie, 2007; Hadas Manor, „Israel în Fourth Place among Defense Exporters", *Globes* (Tel Aviv), 10 iunie 2007; Steve Rodan şi José Rosenfeld „Discount Dealers", *Jerusalem Post,* 2 septembrie 1994; Gary Dorsch, „The Incredible Israeli Shekel, as Israel's Economy Continues to Boom", The Market Oracle, 8 mai 2007, www.marketoracle.co.uk.

[1313] Schwartz, „Prosperity without Peace".

monitorizează şi comunicaţiile Poliţiei din Los Angeles şi ale Time Warner, şi, de asemenea, oferă aparatură de supraveghere Aeroportului Naţional „Ronald Reagan”, printre alte câteva zeci de clienţi de elită.[1314]

• Imaginile din metroul londonez sunt înregistrate cu aparatură de supraveghere produsă de Verint, proprietate a gigantului tehnologic israelian Comverse. Dispozitive de supraveghere Verint sunt folosite de asemenea şi de Departamentul Apărării al SUA, Aeroportul Internaţional Dulles din Washington, în Capitol Hill şi în metroul din Montreal. Compania are clienţi în domeniul supravegherii în peste 50 de ţări şi, de asemenea, ajută giganţi corporatişti precum Home Depot sau Target să nu-şi scape din ochi angajaţii.[1315]

• Angajaţii primăriilor din Los Angeles şi Columbus, Ohio, au carduri de identitate „inteligente” produse de compania israeliană Supercom, al cărei comitet consultativ este condus de James Woolsey, fost şef CIA. O ţară europeană neprecizată a ales Supercom pentru programul ei naţional de identificare, iar o alta i-

---

[1314] Ibid.; Nice Systems, „Nice Digital Video Surveillance Solution Selected by Ronald Reagan Washington Naţional Airport” comunicat de presă, 29 ianuarie 2007, www.nice.com; Nice Systems, „Time Warner (Charlotte)”, Success Stories, www.nice.com.

[1315] James Bagnall, „A World of Risk: Israel’s Tech Sector Offers Lessons on Doing Business in the New Age of Terror”, *Ottawa Citizen,* 31 august 2006; Electa Draper, „Durango Office Keeps Watch în War on Terror”, *Denver Post,* 14 august 2005.

a comandat un program pilot de „paşapoarte biometrice”, două iniţiative foarte controversate.[1316]

• *Firewall*-urile reţelelor informatice ale câtorva dintre cele mai mari companii de electricitate americane sunt produse de gigantul tehnologic israelian Check Point, însă aceste corporaţii au preferat să nu-şi dezvăluie numele. Potrivit companiei, „89% dintre companiile din topul «Fortune 500» folosesc soluţii de securitate Check Point”.[1317]

• În 2007, înainte de Super Bowl, toţi angajaţii Aeroportului Internaţional din Miami au fost instruiţi în depistarea „nu doar a obiectelor-problemă, ci şi a oamenilor-problemă”, folosind un sistem psihologic numit Recunoaşterea Modelelor de Comportament, dezvoltat de compania israeliană New Age Security Solutions. Preşedintele companiei este fostul şef al securităţii aeroportului Ben Gurion din Israel. Alte aeroporturi care în ultimii ani au încheiat contracte cu New Age pentru pregătirea personalului lor în analiza psihologică a pasagerilor sunt cele din Boston, San Francisco,

---

[1316] Supercom, „Supercom Signs $50m Naţional Mulţi Id Agreement with a European Country”, comunicat de presă, 19 septembrie 2006; Supercom, „City of Los Angeles to Deploy Supercom’s IRMS Mobile Credentialing and Handheld Verification System”, comunicat de presă, 29 noiembrie 2006; Supercom, „Supercom Signs $1.5m epassport Pilot Agreement with European Country”, comunicat de presă, 14 august 2006, *www.* Supercomgroup.com.

[1317] Check Point, „Facts at a Glance”, www.checkpoint.com.

Glasgow, Atena şi Heathrow din Londra, precum şi multe altele. Lucrătorii portuari din Delta răvăşită de conflicte a Nigerului au fost de asemenea instruiţi de New Age, precum şi angajaţii ministerului de interne olandez, paznicii de la Statuia Libertăţii şi agenţii departamentului anti-terorism ai Poliţiei din New York.[1318]

• Atunci când cartierul bogat Audubon din New Orléans a decis, imediat după Katrina, că are nevoie de o forţă de poliţie proprie, au angajat compania privată de securitate israeliană Instinctive Shooting Internaţional.[1319]

• Agenţii Royal Canadian Mounted Police, forţa de poliţie federală a Canadei, au fost instruiţi de Internaţional Security Instructors, o companie cu sediul în Virginia specializată în pregătirea soldaţilor şi poliţiştilor. Compania se lăuda cu „experienţa câştigată cu greu în Israel", iar instructorii ei erau „veterani ai trupelor speciale israeliene din... armata israeliană, unităţile anti-terorism ale Poliţiei Naţionale Israeliene [şi] Serviciul de Securitate General (GSS sau „Shin Beth)". Lista clienţilor de elită ai companiei include FBI, armata terestră americană, marina americană, trupele

---

[1318] David Machlis, „US Gets Israeli Security for Super Bowl", *Jerusalem Post, 4* februarie 2007; New Age Security Solutions, „Partial Client List", www.nasscorp.com.

[1319] Kevin Johnson, „Mansions Spared on Uptown's High Ground", *USA Today,* 12 septembrie 2005.

SEAL ale marinei americane şi Poliţia Metropolitană din Londra.[1320]

• În aprilie 2007, agenţii speciali pentru imigraţie din Departamentul Securităţii Interne al SUA, care lucrau la graniţa cu Mexicul, au participat la un program de instruire intensiv de opt zile oferit de Golan Group. Golan Group a fost înfiinţat de foşti ofiţeri ai forţelor speciale israeliene şi are peste 3.500 de angajaţi în şapte ţări. „Ceea ce facem noi, practic, e să dăm o notă israeliană procedurilor noastre”, explica Thomas Pearson, directorul executiv al companiei, despre cursul de pregătire care oferea de la tehnici de luptă corp la corp până la tras la ţintă şi „folosirea proactivă a SUV-urilor”. Golan Group, acum cu sediul în Florida, însă promovându-şi în continuare experienţa israeliană, produce de asemenea aparate cu raze X, detectoare de metal şi puşti. Pe lângă multe guverne şi celebrităţi, printre clienţii lui se numără Exxonmobil, Shell, Texaco, Levi’s, Sony, Citigroup şi Pizza Hut.[1321]

• Când Buckingham Palace s-a hotărât să-şi instaleze un nou sistem de securitate, a ales unul conceput de Magal, una din cele două companii israeliene care au avut un rol

---

[1320] Internaţional Security Instructors, „About” and „Clients”, www.isiusa.us.

[1321] „Golan Group Launches Rigorous VIP Protection Classes”, comunicat de presă, aprilie 2007; Golan Group, „Clients”, www.golangroup.com.

important în construirea „barierelor de securitate”.[1322]

• Când Boeing va începe construirea „gardurilor virtuale” cu o valoare estimată de 2,5 miliarde de dolari de la graniţele SUA cu Mexic şi Canada – dispunând de senzori electronici, avioane fără pilot, camere de supraveghere şi 1.800 de turnuri – unul din partenerii lui principali va fi Elbit. Elbit este cealaltă companie israeliană cu rol important în construirea zidului extrem de controversat al Israelului, care este „cea mai mare construcţie din istoria Israelului” şi care a costat, şi el, 2,5 miliarde de dolari.[1323]

În condiţiile în care din ce în ce mai multe ţări se transformă în fortăreţe (ziduri şi garduri *high-tech* sunt construite la graniţele dintre India şi Kashmir, Arabia Saudită şi Irak, Afganistan şi Pakistan), „barierele de securitate” ar putea deveni cea mai mare afacere a dezastrelor. Acesta este motivul pentru care Elbit şi Magal sunt indiferente faţă de publicitatea negativă pe care zidul Israelului o stârneşte constant în lumea întreagă; de fapt, ei o consideră

[1322] Schwartz, „Prosperity without Peace”; Neil Sandier, „Israeli Security Barrier Provides High-Tech Niche”, *Engineering News-Record,* 31 mai 2004.

[1323] David Hubler, „SBInet Trawls for Small-Business Partners”, *Federal Computer Week,* 2 octombrie 2006; Sandier, „Israeli Security Barrier Provides High-Tech Niche”.

publicitate gratuită. „Oamenii consideră că noi suntem singurii care avem experienţă în utilizarea concretă a acestor dispozitive”, explica preşedintele Magal, Jacob Even-Ezra[1324]. Acţiunile Elbit şi Magal au crescut de mai mult de două ori după 11 septembrie, o performanţă obişnuită pentru acţiunile israeliene din domeniul securităţii interne. Verint – poreclit „tăticul supravegherii video” – nu era deloc profitabilă înainte de 11 septembrie, dar între 2002 şi 2006 preţul acţiunilor ei a crescut de mai bine de trei ori, mulţumită boom-ului din supraveghere.[1325]

Performanţele extraordinare ale companiilor israliene de securitate internă sunt binecunoscute observatorilor bursei, dar sunt rareori discutate ca factor în politica regiunii. Şi ar trebui să fie. Nu este o coincidenţă că decizia statului israelian de a-şi axa economia de export pe „anti-terorism” a coincis exact cu abandonarea negocierilor de pace, precum şi cu adoptarea unei strategii clare de a transforma conflictul cu palestinienii dintr-o luptă împotriva unei mişcări naţionaliste având ca miză pământul şi drepturile, într-o parte a războiului

---

[1324] Schwartz, „Prosperity without Peace”.

[1325] Elbit Systems Ltd. And Magal Security Systems Ltd, „Historical Prices”, Yahoo Finance, finance. Yahoo.com; Barbara Wall, „Fear Factor”, *Internaţional Herald Tribune* (Paris), 28 ianuarie 2006; Electa Draper, „Verint Systems Emerges as Leader în Video Surveillance Market”.

global împotriva terorismului – unul împotriva unor forţe iraţionale şi fanatice, interesate doar de distrugere.

Economia nu este deloc principalul motiv pentru escaladarea conflictului din regiune, începând cu 2001. Există, firește, destule surse ale violenţei de ambele părţi. Şi totuşi, în acest context atât de neprielnic păcii economia a fost, în anumite momente, o forţă de echilibru care i-a împins pe liderii reticenţi la negocieri, aşa cum s-a întâmplat la începutul anilor ’90. Însă boom-ul industriei de securitate internă a schimbat direcţia acestei presiuni, creând încă un sector puternic favorabil continuării violenţelor.

Ca şi în cazul frontierelor anterioare ale Şcolii de la Chicago, creşterea vertiginoasă a Israelului după 11 septembrie a fost marcată de stratificarea rapidă a societăţii în bogaţi şi săraci, în interiorul statului. Creşterea din securitate a fost acompaniată de un val de privatizări şi reduceri de fonduri ale programelor sociale care au anihilat, practic, moştenirea economică a sionismului muncii şi a creat o inegalitate epidemică nemaiîntâlnită anterior în Israel. În 2007, 24,4% dintre israelieni trăiau sub pragul sărăciei, iar 35,2% dintre copii erau săraci – în comparaţie cu 8% cu 20 de ani în urmă.[1326] Dar dacă beneficiile boom-ului nu au

[1326] Thomas L. Friedman, „Outsource the Cabinet?”, *New York Times,* 28 februarie 2007; Ruth Eglash, „Report Paints Gloomy Picture of

fost larg distribuite, ele au fost atât de profitabile pentru un mic număr de israelieni, mai ales pentru acel segment puternic care este constant integrat atât în armată, cât şi în administraţie (cu toate scandalurile obişnuite de corupţie corporatistă), încât o motivaţie esenţială a păcii fusese eliminată.

Schimbarea de orientare politică a sectorului de afaceri israelian fusese una dramatică. Viziunea care guvernează astăzi bursa de la Tel Aviv nu mai este aceea a Israelului ca centru regional al comerţului, ci mai degrabă ca o fortăreaţă futuristă, în măsură să supravieţuiască chiar şi într-un ocean de inamici aprigi. Noua atitudine a devenit evidentă în vara lui 2006, când guvernul israelian a transformat ceea ce ar fi trebuit să fie o negociere pentru un schimb de prizonieri cu Hezbollah-ul într-un adevărat război. Cele mai mari corporaţii ale Israelului nu numai că au susţinut războiul, dar l-au şi finanţat. Bank Leumi, noua megabancă privatizată a Israelului, distribuia autocolante cu sloganurile „Vom învinge” şi „Suntem puternici”, în timp ce, aşa cum scria jurnalistul şi romancierul israelian Itzac Laor la acel moment, „războiul actual este primul transformat într-o şansă de branding pentru una din cele mai mari companii de telefonie ale noastre, care se foloseşte de el pentru a

---

Life for Israeli Children”, *Jerusalem Post,* 28 decembrie 2006.

desfăşura o campanie promoţională enormă."[1327]

În mod evident, industria israeliană nu mai are motive să se teamă de război. Spre deosebire de 1993, când conflictul era văzut ca un obstacol în calea creşterii, bursa din Tel Aviv a crescut în august 2006, luna războiului devastator cu Libanul. În ultimul trimestru al anului, care indusese şi escaladarea sângeroasă a conflictului din Cisiordania şi Gaza ca urmare a succesului electoral al mişcării Hamas, economia Israelului crescuse per ansamblu cu un uluitor 8% – mai mult decât triplu faţă de creşterea economică a Statelor Unite în aceeaşi perioadă. Între timp, economia palestiniană înregistrase o scădere între 10% şi 15% în 2006, rata sărăciei ajungând aproape de 70%.[1328]

La o lună după ce ONU a declarat încetarea focului între Israel şi Hezbollah, Bursa din New York a găzduit o conferinţă specială dedicată investiţiilor în Israel. Au participat peste 200 de companii israeliene, multe din ele din domeniul securităţii interne. La acel moment în Liban

---

[1327] Karen Katzman, „Some Stories You May Not Have Heard", report to the Jewish Federation of Greater Washington, www.shalomde.org; Yitzhak Laor, „You Are Terrorists, We Are Virtuous", *London Review of Books,* 17 august 2006.

[1328] Tel Aviv Stock Exchange Ltd., TASE *Main Indicators,* 31 august 2006, www.tase.co.il; Friedman, „Outsource the Cabinet?"; Reuters, „GDP Growth Figure Slashed", Los *Angeles Times,* 1 martie 2007; Greg Myre, „Amid Political Upheaval, Israeli Economy Stays Healthy", *New York Times,* 31 decembrie 2006; World Bank Group, *West Bank and Gaza Update,* septembrie 2006, www.woridbank.org.

activitatea economică era practic suspendată şi aproximativ 140 de fabrici – din diverse domenii, de la producţia de case prefabricate până la cea de materiale sanitare şi lapte – curăţau molozul, după ce fuseseră lovite de bombele şi rachetele israeliene. Impermeabil la efectele războiului, mesajul reuniunii de la New York era optimist: „Israelul este o şansă pentru a investi – întotdeauna a fost o şansă pentru a investi", anunţa Dan Gillerman, ambasadorul la ONU, în timp ce le ura „bun venit" participanţilor la eveniment.[1329]

Cu doar zece ani în urmă acest tip de exuberanţă de război ar fi fost de neconceput. Gillerman fusese cel care, ca şef al Federaţiei Camerelor de Comerţ Israeliene, îndemnase Israelul să profite de şansa istorică de a deveni „un Singapore al Orientului Mijlociu". Acum era unul din cei mai vehemenţi avocaţi ai războiului din Israel, promovând o escaladare încă şi mai accentuată a conflictului. Gillerman a declarat la CNN că „deşi ar putea fi incorect politic şi probabil neadevărat să spunem că toţi musulmanii sunt terorişti, întâmplarea face că e foarte adevărat că aproape toţi teroriştii sunt musulmani. Deci acesta nu e doar războiul

[1329] Susan Lemer, „Israeli Companies Shine în Big Apple", *Jerusalem Post,* 17 septembrie 2006; Osama Habib, „Labor Minister Says War Led to Huge Jump în Number of Unemployed", *Daily Star* (Beirut), 21 octombrie 2006.

Israelului. E războiul întregii lumi."[1330]

Această reţetă pentru un război mondial nesfârşit este aceeaşi pe care administraţia Bush a oferit-o ca perspectivă de afaceri complexului incipient al capitalismului dezastrelor după 11 septembrie. E un război care nu poate fi câştigat de nicio ţară anume, dar nu victoria este miza. Miza este aceea de a crea „securitate" în interiorul statelor-fortăreţe cu ajutorul unei serii nesfârşite de conflicte de nivel redus din afara zidurilor. Într-un fel, este acelaşi obiectiv pe care îl au companiile de securitate private din Irak: păzirea perimetrului, protejarea obiectivului. Bagdad, New Orléans şi Sandy Springs oferă o viziune asupra unui viitor al zidurilor, construit şi administrat de complexul capitalismului dezastrelor. Israelul, însă, este locul în care acest proces este cel mai avansat: o întreagă ţară s-a transformat într-o comunitate-fortăreaţă, înconjurată de oameni izolaţi, trăind în zone roşii permanent excluse. Aşa arată o societate care şi-a pierdut motivaţia economică pentru pace şi s-a dedicat purtării unui interminabil şi imposibil de câştigat război împotriva terorismului, dar unul din care obţine profituri. Una dintre părţi arată ca Israelul; cealaltă arată ca Gaza.

Cazul Israelului este unul extrem, dar tipul de

[1330] Interviu cu Dan Gillerman, CNN: *Lou Dobbs Tonight,* 14 iulie 2006.

societate pe care îl creează s-ar putea să nu fie unic. Complexul capitalismului dezastrelor prosperă în condiţiile conflictelor de uzură, de intensitate redusă. Acesta pare a fi rezultatul final în toate zonele de dezastru, din New Orléans până în Irak. În aprilie 2007, soldaţii americani au demarat un plan de transformare a câtorva cartiere instabile ale Bagdadului în „comunităţi închise", înconjurate de ziduri şi puncte de control, în care rezidenţii să fie urmăriţi cu ajutorul tehnologiei biometrice. „Vom ajunge ca palestinienii", prezicea un locuitor din Adhamiya în timp ce privea cum cartierul lui este închis cu ziduri.[1331] După ce devine clar că Bagdadul nu va fi niciodată Dubai, iar New Orleans-ul nu va fi Disneyland, planul de rezervă este acomodarea cu o nouă Columbie sau Nigerie – război interminabil, în care se luptă mai ales soldaţi privaţi şi paramilitari, ţinut sub control doar atât cât să permită scoaterea din pământ a resurselor naturale, cu ajutorul mercenarilor care păzesc conductele, platformele şi rezervele de apă.

A devenit un loc comun comparaţia dintre ghetourile militarizate din Gaza şi Cisiordania, cu zidurile lor de beton, gardurile electrice şi punctele de control, şi sistemul de bantustane

---

[1331] Karin Brulliard, „ «Gated Communities» for the War-Ravaged", *Washington Post,* 23 aprilie 2007; Dean Yates, „Baghdad Wall Sparks Confusion, Divisions în Iraq", *Reuters,* 23 aprilie 2007.

din Africa de Sud, prin care negrii erau ţinuţi în ghetouri şi nu erau lăsaţi să iasă fără permis. „Legile şi practicile Israelului din TPO [teritoriile palestiniene ocupate] au o certă similaritate cu unele aspecte ale apartheidului”, spunea în februarie 2007 avocatul sud-african John Dugard, raportorul special ONU în teritoriile palestiniene.[1332] Similarităţile sunt izbitoare, dar există şi diferenţe. Bantustanele sud-africane sunt, practic, tabere de muncă, o modalitate de a-i ţine pe muncitorii africani sub strictă supraveghere şi control, astfel încât să lucreze ieftin în mine. Ceea ce a construit Israelul este un sistem conceput să facă opusul: să-i ţină pe muncitori fără muncă, într-o reţea de ţarcuri deschise pentru milioane de oameni care au fost categorisiţi drept umanitate excedentară.

Palestinienii nu sunt singurii oameni din lume care au fost categorisiţi astfel: milioane de ruşi au devenit, de asemenea, excedentari în ţara lor, acesta fiind şi motivul pentru care atât de mulţi şi-au părăsit casele în speranţa de a găsi o slujbă şi o viaţă decentă în Israel. Chiar dacă bantustanele din Africa de Sud au fost desfiinţate, acea pătrime din populaţie care locuieşte în colibele din cartierele sărace aflate în expansiune rapidă este şi ea excedentară în

[1332] Rory McCarthy, „Occupied Gaza like Apartheid South Africa, Says UN Report”, *The Guardian* (Londra), 23 februarie 2007.

noua Africă de Sud neoliberală.[1333] Această respingere a unei părţi a populaţiei aflate între 25% şi 60% a fost simbolul cruciadei Şcolii de la Chicago încă de pe vremea în care „satele mizeriei” au început să se răspândească în întreg Conul de Sud, în anii ’70. În Africa de Sud, Rusia şi New Orléans bogaţii construiesc ziduri în jurul lor. Israelul a dus şi mai departe acest proces de respingere: a construit ziduri în jurul săracilor periculoşi.

Concluzie

Şocul se atenuează
Renaşterea mişcării de reconstrucţie populară

Vreau să vă spun, fraţi indieni, care v-aţi strâns aici în Bolivia, că lupta noastră de rezistenţă, veche de cinci secole, nu a fost în zadar. Această luptă culturală, democratică face parte din lupta strămoşilor noştri; ea reprezintă continuitatea luptei [liderului anticolonialist al populaţiei indigene] Tupac Katari; ea reprezintă continuitatea luptei lui Che Guevara.

Evo Morales, după depunerea jurământului la învestirea sa în funcţia de Preşedinte al Boliviei, 22 ianuarie 2006[1334]

[1333] Michael Wines, „Shantytown Dwellers în South Africa Protest the Sluggish Pace of Change”, *The New York Times,* 25 decembrie 2005.
[1334] Juan Forero, „Bolivia Indians Hail the Swearing În of One of Their Own as President”, *New York Times,* 23 ianuarie 2006.

Oamenii ştiu cel mai bine. Ei ştiu cel mai bine fiecare colţ şi detaliu al comunităţii lor. Ei îi cunosc totodată punctele slabe.

Pichit Ratakul, director executiv al Asian Disaster Preparedness Center, 30 octombrie 2006.[1335]

Oamenii din *barrio* au construit oraşul de două ori: în timpul zilei, am construit casele celor bogaţi. Noaptea, dar şi în weekend, solidari, ne-am construit propriile noastre case, cartierul nostru.

Andres Antillano, rezident al oraşului Caracas, 15 aprilie 2004[1336]

Când Milton Friedman moare, în noiembrie 2006, numeroase necrologuri sunt infuzate cu un sentiment de teamă că moartea lui va marca sfârşitul unei epoci. În cotidianul canadian *Naţional Post,* Terence Corcoran, unul dintre cei mai devotaţi discipoli ai lui Friedman, se întreba dacă mişcarea globală pe care economistul o lansase va merge sau nu mai departe. „După

[1335] Tom Kerr, Asian Coalition for Housing Rights, „People's Leadership în Disaster Recovery: Rights, Resilience and Empowerment", seminarul Phuket, 30 octombrie – 3 noiembrie 2006, www.achr.net.

[1336] Antillano face parte din Comitetul Terenurilor din La Vega, Caracas. *Hablemos del Poder/ Vorbind despre putere,* documentar regizat de Nina Lopez, produs de Global Women's Strike, 2005, www.globalwomenstrike.net.

ultimul mare leu al economiei pieţelor libere, Friedman, rămâne un gol în urma sa... Nu există astăzi nimeni cu o statură comparabilă cu a sa. Vor supravieţui oare principiile pe care le-a formulat şi pentru care a luptat timp îndelungat, în absenţa unei noi generaţii de lideri, stabile, carismatice şi capabile din punct de vedere intelectual? Este greu de spus."[1337]

Aprecierile sumbre ale lui Corcoran nu ilustrează nici pe departe degringolada care a cuprins mişcarea pentru instaurarea sistemului capitalist complet liberalizat, în acele zile de noiembrie. Urmaşii intelectuali din Statele Unite ai lui Friedman, acei neoconservatori care lansaseră complexul capitalismului dezastrelor, se aflau într-unul din cele mai critice momente din istoria lor. Apogeul mişcării a avut loc în 1994, prin câştigarea Congresului SUA de către republicani; cu doar nouă zile înaintea morţii lui Friedman, Congresul fusese pierdut, fiind acum dominat de o majoritate democrată. Principalele trei elemente care au contribuit la înfrângerea republicanilor în alegerile legislative din 2006 au fost: corupţia politică, proasta gestionare a războiului din Irak şi percepţia [generală], cel mai bine formulată de Jim Webb, senator democrat: ţara glisase din nou „către un sistem format din clase sociale, ceva nemaivăzut din

[1337] Terence Corcoran, „Free Markets Lose Their Last Lion", *Naţional Post* (Toronto), 17 noiembrie 2006.

secolul al XIX-lea”.[1338] În fiecare dintre aceste cazuri, dogmele economice fundamentale ale Şcolii de la Chicago – privatizare, liberalizare şi reducerea serviciilor sociale oferite de guvern – creaseră bazele acestui colaps.

În 1976, Orlando Letelier, una dintre primele victime ale contrarevoluţiei, insista asupra faptului că masivele inegalităţi economice, create de băieţii de la Chicago în Chile, nu reprezentau „o creanţă economică, ci un succes politic efemer”. Pentru Letelier, era evident faptul că regulile „pieţei libere” care funcţionaseră în perioada dictaturii făceau exact ceea ce fuseseră construite să facă: nu creau o economie perfect armonioasă, ci îi transformau pe cei bogaţi în super-bogaţi, în vreme ce clasa muncitoare bine organizată era transformată într-un deşeu. Aceste modele de stratificare socială au fost copiate peste tot unde a triumfat ideologia Şcolii de la Chicago. În China, în ciuda creşterii economice uimitoare, falia care desparte veniturile orăşenilor de cele ale populaţiei rurale, care numără peste 800 de milioane de oameni, s-a dublat în ultimii 20 de ani. În Argentina cei mai bogaţi 10% dintre argentinieni câştigau, în 1970, de 12 ori mai mult decât cea mai săracă pătură a populaţiei ţării, iar în 2002, câştigau de 43 de ori mai mult.

[1338] Jim Webb, „Class Struggle”, *Wall Street Journal,* 15 noiembrie 2006.

„Succesul politic” chilian a fost cu adevărat globalizat. Astfel, în decembrie 2006, la o lună după moartea lui Friedman, un studiu ONU arăta că „cei mai bogaţi 2% dintre adulţii lumii deţin peste jumătate din avuţia gospodăriilor din întreaga lume”. Această falie economică este cel mai bine evidenţiată în Statele Unite, acolo unde şefii executivelor (CEO) câştigau în 1980 – momentul în care Reagan îşi începe cruciada friedmaniană – de 43 de ori mai mult decât venitul mediu al salariaţilor americani. În 2005, aceşti CEO ajunseseră să câştige de 411 ori mai mult. Pentru toţi aceşti directori executivi, contrarevoluţia pornită în subsolul clădirii departamentului de ştiinţe sociale în anii ’50, a constituit un real succes, numai că preţul acelei victorii a constat în pierderea încrederii multora în promisiunile fundamentale ale pieţei libere, potrivit cărora bogăţia acumulată avea să fie împărţită. Aşa cum afirmă Webb, în timpul alegerilor legislative din 2006, „teoria economică [a efectului] *trickle-down* pur şi simplu nu s-a materializat”.[1339]

[1339] Geoffrey York, „Beijing to Target Rural Poverty”, *Globe and Mail* (Toronto), 6 martie 2006; Larry Rohter, „A Widening Gap Erodes Argentina’s Egalitarian Image”, *New York Times,* 25 decembrie 2006; World Institute for Development Economics Research, „Pioneering Study Shows Richest Two Percent Own Half World Wealth”, comunicat de presă, 5 decembrie 2006, www.wider.unu.edu; Sarah Anderson et al., *Executive Excess 2006: Defense and Oil Executives Cash în on Conflict,* 30 august 2006, p. 1, www.faireconomy.org; Webb, „Class Struggle”.

După cum am văzut, acumularea unei bogăţii atât de mari de către un procent atât de mic din populaţia lumii nu a fost un proces paşnic, iar adeseori nici legal. Corcoran avea dreptate să pună la îndoială calitatea conducerii acestei mişcări, numai că problema nu se limita doar la existenţa unor indivizi de calibrul lui Friedman. Ea viza faptul că mulţi dintre cei care se aflaseră în avanposturile mişcării internaţionale de eliberare a capitalului de orice restricţii erau acum prinşi într-o reţea abracadabrantă de scandaluri şi acţiuni judecătoreşti, datând din perioada primelor laboratoare create în America Latină, iar acum în Irak. De-a lungul istoriei sale, veche de 35 de ani, ordinea de zi a Şcolii de la Chicago a fost promovată prin cooperarea strânsă dintre afacerişti influenţi, apologeţi ai acestei ideologii şi o serie de politicieni cu mână forte. În 2006, personaje cheie aparţinând fiecăreia dintre aceste categorii se află în închisori sau sub acuzaţie în procese aflate pe rol.

Augusto Pinochet, primul lider care a pus în practică terapia friedmaniană a şocurilor, se afla în arest la domiciliu (deşi a murit înainte să fie adus în justiţie pentru acuzaţiile de corupţie şi omucidere). În ziua următoare morţii lui Friedman, poliţia uruguayană îl arestează pe Juan Maria Bordaberry, în baza acuzaţiilor aduse în legătură cu uciderea, în 1976, a patru

personalităţi, binecunoscute pentru vederile lor de stânga. Bordaberry se aflase la conducerea Uruguayului în perioada în care ţara adoptase cu deosebită brutalitate economia Şcolii de la Chicago, iar colegii şi studenţii lui Friedman fuseseră numiţi în posturi cheie de consilieri. În Argentina, instituţiile judecătoreşti le revocă imunitatea foştilor lideri ai juntei militare, trimiţându-i la închisoare pe viaţă atât pe fostul preşedinte, Jorge Videla, cât şi pe amiralul Emilio Massera. Domingo Cavallo, preşedintele băncii centrale din perioada dictaturii, şi totodată cel care impusese pe scară largă programul terapiei şocului economic, după instituirea regimului democratic, este şi el pus sub acuzare pentru comiterea de „fraudă în administraţia publică". În urma unei înţelegeri cu băncile străine, perfectate de Cavallo în 2001, vizând datoria externă, statul argentinian suferă pierderi de zeci de miliarde de dolari, iar judecătorul, după blocarea unor active aparţinând lui Cavallo, în valoare de 10 milioane de dolari, afirmă la pronunţarea verdictului că administraţia sa acţionase „în deplina cunoştinţă de cauză" a rezultatelor păgubitoare.[1340]

[1340] Raul Garces, „Former Uruguayan Dictator Arrested", *Associated Press,* 17 noiembrie 2006; „Argentine Judge Paves Way for New Trial of Ex-Dictator Videla", *Agence France-Presse,* 5 septembrie 2006; „Former Argentine Leader indicted for 2001 Bond Swap", *Mercopress,* 29 septembrie 2006, www.mercopress.com.

În Bolivia, fostul preşedinte Gonzalo Sánchez de Lozada, în a cărui sufragerie fusese construită „bomba atomică” economică, era căutat de justiţie pentru a răspunde mai multor acuzaţii care i se aduceau în legătură cu împuşcarea demonstranţilor şi cu semnarea mai multor contracte încheiate cu companii de exploatare a gazelor naturale, care contraveneau legilor boliviene.[1341] În Rusia, nu numai că oamenii Harvardului fuseseră găsiţi vinovaţi de fraudă, dar mulţi dintre oligarhii ruşi, influenţi oameni de afaceri care făcuseră peste noapte miliarde din privatizările recomandate de oamenii Harvardului, erau acum fie la închisoare, fie în exil. Mihail Kodorkovski, fostul şef al gigantului petrolier Iukos, îşi ispăşea cei opt ani de condamnare într-o închisoare din Siberia. Colegul său şi principalul acţionar al companiei, Leonid Nevzlin, trăia în exil, în Israel, la fel ca şi celălalt oligarh, Vladimir Gusinski, în vreme ce mârşavul Boris Berezovski se aciuase la Londra, incapabil să se mai întoarcă în Rusia de teama de a nu fi arestat pentru fraudă. Cu toate acestea, fiecare din cei menţionaţi anterior neagă că ar fi făcut ceva ilegal.[1342] Conrad Black, cel care, prin intermediul lanţului său de publicaţii, a fost cel mai puternic

[1341] „Former Latin American Leaders Facing Legal Troubles”, *Miami Herald,* 18 ianuarie 2007.

[1342] Andrew Osborn, „The A-Z of Oligarchs”, *The Independent* (Londra), 26 mai 2006.

amplificator ideologic al friedmanismului în Canada, era căutat în Statele Unite pentru a răspunde unor acuzaţii de fraudare a acţionarilor firmei Hollinger Internaţional, pe care o tratase, potrivit acuzaţiilor procurorilor, de parcă ar fi fost „banca lui Conrad Black”. Tot în Statele Unite, Ken Lay – imaginea vie a traumatismelor suferite în urma liberalizării energiei – de la Enron, moare în 2006, după ce fusese condamnat pentru fraudă şi încercare de fraudă. În fine, să nu îl uităm pe Grover Norquist, politologul friedmanian care îi îngrozea pe gânditorii progresişti când declara: „Nu vreau să abolesc guvernul. Vreau, pur şi simplu, să îl reduc la o mărime care să-mi permită să îl târăsc până la baie, ca să îl pot îneca în cadă.” Deşi era băgat până în gât în scandalul traficului de influenţă în care fusese implicat lobby-istul la Washington, Jack Abramoff, el scapă fără niciun fel de acuzaţii.[1343]

În ciuda încercărilor tuturor, de la Pinochet la Cavallo şi până la Berezovski sau Black, de a se prezenta drept victime ale unor persecuţii politice nefondate, această listă, nicidecum exhaustivă, reprezintă o negare a mitului creaţiei neoliberale. Întreaga cruciadă

[1343] Paul Waldie, „Hollinger: Publisher or ’Bank of Conrad Black?”, *Globe and Mail* (Toronto), 7 februarie 2007; „Political Activist Grover Norquist”, *Naţional Public Radio Morning Edition,* 25 mai 2001; Jonathan Weisiman, „Powerful GOP Activist Sees His Influence Slip over Abramoff Dealings”, *Washington Post,* 9 iulie 2006.

economică reuşise să îşi păstreze oarecum nealterată o imagine cu pretenţii de respectabilitate şi legalitate pe măsură ce avansa. Aceste pretenţii erau acum demontate public pentru a scoate la iveală un sistem de inegalităţi economice crase, adeseori creat prin intermediul unei criminalităţi groteşti.

În afara problemelor legale, mai exista un nor la orizont. Efectele şocului, care constituiseră o parte integrantă din crearea iluziei unui consens ideologic, începuseră să se atenueze. Rodolfo Walsh, una dintre primele victime, considerase ascendenţa Şcolii de la Chicago în Argentina drept o simplă piedică şi nu o înfrângere definitivă. Tactica terorii folosită de juntă adusese ţara într-o stare de şoc, însă Walsh era conştient de faptul că acest şoc, prin natura lui, constituia doar o stare temporară. Înainte să fie mitraliat pe străzile din Buenos Aires, Walsh estimase că aveau să treacă 20–30 de ani până când efectele terorii se vor şterge, permiţându-le argentinienilor să îşi recapete încrederea în ei şi curajul şi să fie din nou pregătiţi să lupte pentru egalitate socială şi economică. Douăzeci de ani mai târziu, în 2001, Argentina erupea în proteste de masă, organizate iniţial împotriva măsurilor de austeritate prescrise de FMI, pentru ca ulterior să forţeze demisia a nu mai puţin de cinci preşedinţi, în doar trei săptămâni.

Locuiam la Buenos Aires în acea perioadă, iar

oamenii nu mai conteneau să exclame că „Dictatura a luat sfârşit!”. La vremea aceea nu puteam înţelege care era semnificaţia entuziasmului general, deoarece ştiam că dictatura luase sfârşit cu 17 ani mai devreme. Abia acum cred că înţeleg ce vroiau să spună acei oameni: că starea de şoc le trecuse cu desăvârşire, aşa cum prevăzuse Walsh.

În anii care s-au scurs de atunci, rezistenţa populaţiilor trezite din şoc s-a răspândit către alte foste laboratoare ale şocului: Chile, Bolivia, China sau Liban. Iar pe măsură ce oamenii au scăpat de frica colectivă care le fusese inoculată cu tancuri şi bastoane electrice, cu dispariţii subite de capital şi reduceri bugetare brutale, tot mai mulţi solicită acum democraţie şi control asupra pieţelor de capital. Aceste revendicări reprezintă cel mai mare pericol pentru moştenirea lui Friedman deoarece ele aduc în discuţie cea mai fundamentală pretenţie formulată de acesta, potrivit căreia capitalismul şi libertatea fac parte din acelaşi proiect indivizibil.

Administraţia Bush a rămas în continuare dedicată perpetuării acestei false uniuni astfel încât, în 2002, a înglobat-o în strategia de siguranţă naţională a SUA. „Cele mai mari lupte ale secolului al XX-lea, dintre libertate şi totalitarism, s-au sfârşit cu victoria decisivă a forţelor dedicate libertăţii – singurul model

sustenabil pentru succesul naţional: libertate, democraţie şi spirit întreprinzător."[1344] Această afirmaţie, susţinută de întregul arsenal militar al SUA, nu a reuşit să ţină în frâu valul cetăţenilor care resping ortodoxia pieţelor libere, folosindu-se de libertăţile care le stau la dispoziţie, chiar în Statele Unite. Un titlu din cotidianul *The Miami Herald* confirma, după alegerile din 2006, că „Democraţii au câştigat decisiv opunându-se acordurile de comerţ liber". Un sondaj de opinie realizat câteva luni mai târziu de *The New York Times* şi de CBS găsea că 64% dintre cetăţenii americani credeau că guvernul ar trebui să garanteze asistenţă medicală universală, „arătându-se totodată surprinzător de dispuşi să facă sacrificii" pentru atingerea acestui deziderat, inclusiv plata unor taxe suplimentare de 500$ anual.[1345]

Pe scena internaţională, cei mai îndârjiţi oponenţi ai economismului neoliberal câştigau alegeri la foc continuu. Preşedintele venezuelean, Hugo Chavez, candidând pe o platformă de „socialism pentru secolul al XXI-lea", a fost reales, în 2006, pentru a treia oară în funcţie, cu o majoritate de 63% din voturile

---

[1344] George W. Bush, *The Naţional Security Strategy of the United States,* septembrie 2002, www.whitehouse.gov.

[1345] Jane Bussey, „Democrats Won Big by Opposing Free-Trade Agreements", *Miami Herald,* 2 noiembrie 2006; Robin Toner şi Janet Elder, „Most Support U.S. Guarantee of Health Care", *New York Times, 2* martie 2007.

exprimate. În ciuda încercărilor administraţiei Bush de a prezenta Venezuela într-o lumină nefavorabilă afirmând că este o pseudodemocraţie, un sondaj de opinie desfăşurat în acelaşi an găsea că 57% din venezuelani erau mulţumiţi cu stadiul în care se afla democraţia în ţara lor, o rată de aprobare inferioară pe continentul sud-american doar celei din Uruguay, acordată coaliţiei Frente Amplio, formată din partide de stânga, unde o serie de referendumuri au blocat calea privatizărilor majore.[1346] Se poate aşadar afirma că în cele două ţări latino-americane în care votul populaţiei constituie o reală provocare adusă Consensului de la Washington, cetăţenii şi-au reînnoit încrederea în puterea democraţiei de a le îmbunătăţi vieţile. La celălalt pol al acestui entuziasm, în ţările în care politicile economice rămân neschimbate în ciuda promisiunilor făcute în campaniile electorale, sondajele de opinie arată constant eroziunea încrederii în democraţie, reflectată în procentajele tot mai scăzute ale celor care se prezintă la urne, un cinism profund faţă de politicieni şi o creştere tot mai alarmantă a fundamentalismului religios.

Alte confruntări între pieţele libere şi oamenii liberi au loc în Europa, în 2005, când Constituţia

[1346] Corporacion Latinobarometro, *Latinobarometro Report 2006,* www.latinobarometro.org.

europeană este respinsă în două referendumuri naţionale. În Franţa, acest document este interpretat ca reprezentând codificarea ordinii corporatiste. A fost pentru prima oară când cetăţenilor li s-a solicitat să îşi aducă contribuţia la problematica oportunităţii ca Europa să fie guvernată de regulile pieţei libere, iar aceştia au răspuns nu. Aşa cum sesiza autoarea şi activista Susan George, stabilită la Paris, „Oamenii chiar nu ştiau că Europa fusese încorporată şi codificată într-un singur document... Odată ce începi să îl citezi, iar oamenii află ce anume conţine documentul respectiv şi ce anume urmează să fie constituţionalizat, nemaiputând fi revizuit sau schimbat, devin dintr-o dată speriaţi de moarte.”[1347]

Răsunătoarea respingere a ceea ce francezii numesc „capitalism sălbatic” ia o serie de forme diferite, inclusiv reacţionare sau rasiste. În SUA, furia pe care o trezeşte micşorarea clasei de mijloc a fost deturnată cu uşurinţă în direcţia solicitării ridicării unor ziduri la graniţă, în care Lou Dobbs, de la CNN, susţine o campanie nocturnă împotriva „invaziei imigranţilor ilegali” vinovaţi că „poartă un război împotriva clasei de mijloc americane” – prin furtul locurilor de muncă, răspândirea criminalităţii, precum şi

[1347] Susan George şi Erik Wesselius, „Why French and Dutch Citizens Are Saying NO”, Transnaţional Institute, 21 mai 2005, www.tni.org.

prin faptul că „aduc boli deosebit de contagioase”.[1348] (Acest gen de discurs destinat găsirii unor ţapi ispăşitori a provocat cele mai mari mişcări pentru drepturile imigranţilor din întreaga istorie a Statelor Unite, o serie de marşuri de protest la care au participat peste un milion de oameni, în 2006, încă un semn al noii cutezanţe dobândite de fostele victime ale şocurilor economice).

În Olanda, referendumul din 2005, organizat pentru ratificarea Constituţiei europene, a fost în mod similar deturnat de partidele anti-imigraţie, care l-au transformat într-un vot în care spectrul muncitorului polonez, invadând Europa occidentală şi micşorându-i salariile, a primat asupra problematicii ordinii corporatiste. Lucrul care i-a făcut pe mulţi să se teamă atât în referendumul din Franţa, cât şi în cel din Olanda a fost „frica de instalatorul polonez”, sau „fobia instalatorului”, cum s-a exprimat comisarul european Pascal Lamy.[1349]

Între timp, în Polonia, reacţia de respingere a politicilor care sărăciseră populaţia în anii ’90 trezise propriul set de fobii perturbatoare. După ce Solidaritatea îi trădează pe muncitorii care o creaseră, o mare parte a polonezilor se îndreaptă către noi organizaţii, ajungând până

[1348] Lou Dobbs, CNN: *Lou Dobbs Tonight,* 14 aprilie 2005.
[1349] Martin Arnold, „Polish Plumber Symbolic of all French Fear about Constitution”, *The Financial Times* (Londra), 28 mai 2005.

la urmă să aducă la putere ultraconservatorul partid al „Legii şi justiţiei”. În prezent, Polonia este guvernată de preşedintele Lech Kacziński, un fost activist al Solidarităţii dezamăgit de mişcare, fost primar al Varşoviei, care devine notoriu atunci când interzice un marş al homosexualilor pentru a participa la un marş al „oamenilor normali”.[1350] Kacziński, împreună cu fratele său geamăn, Iaroslav (ajuns să ocupe postul de prim-ministru), au câştigat alegerile din 2005 ducând o campanie electorală virulentă îndreptată împotriva politicilor Şcolii de la Chicago. În vreme ce principalii lor opozanţi promiteau să abolească sistemul pensiilor de stat şi introducerea unei taxe unice de 15% – ambele copiate direct din manualul lui Friedman – gemenii atrăgeau atenţia că astfel de politici vor fura cu o mână de la cei săraci pentru a îmbogăţi cu cealaltă o nomenclatură formată din mari afacerişti şi politicieni corupţi. Când partidul „Legii şi justiţiei” ajunge însă la putere, îşi mută atenţia către ţinte mai uşoare: homosexuali, evrei, feminişti, străini sau comunişti. După cum evidenţia un redactor al unui cotidian polonez, „Proiectul lor reprezintă, indubitabil, un rechizitoriu al ultimilor 17 ani de

[1350] Acest gen de prejudecată nu este un fenomen unic Poloniei. In martie 2007, primarul Londrei, Ken Livingstone atrăgea atenţia asupra „unui val de reacţionar împotriva drepturilor lesbienelor şi homosexualilor, care mătura estul Europei”.

comunism”.[1351]

În Rusia, Puţin era văzut de mulţi drept un produs similar reacţiei stârnite de epoca terapiei şocurilor economice. Atâta vreme cât zeci de milioane de cetăţeni continuau să fie excluşi din economia aflată în expansiune, politicienilor le era uşor să aţâţe resentimentele populaţiei cu privire la acea perioadă, care şi astăzi este considerată o conspiraţie venită din străinătate, destinată îngenunchierii imperiului sovietic şi punerii Rusiei „sub control extern”.[1352] În ciuda faptului că acţiunile legale întreprinse de Puţin împotriva mai multor oligarhi au fost în mare măsură simbolice – odată cu apariţia în jurul Kremlinului a unui nou gen de „oligarhi de stat” – amintirea haosului anilor ’90 i-a făcut pe mulţi să-i fie totuşi recunoscători lui Puţin pentru ordinea aparentă pe care o restaurase, chiar dacă un număr din ce în ce mai mare de jurnalişti şi de critici ai regimului încep să îşi piardă viaţa în circumstanţe misterioase, în timp ce poliţia secretă se bucură de puteri arbitrare depline.

[1351] Andrew Curry, „The Case Against Poland’s New President”, *New Republic,* 17 noiembrie 2005; Fred Halliday, „Warsaw’s Populist Twins”, *open Democracy,* 1 septembrie 2006, www.opendemocracy.net; Ian Traynor, „After Communism: Ambitious, Eccentric – Polish Twins Prescribe a Dose of Harsh Reality”, *The Guardian* (Londra), 1 septembrie 2006. Notă de subsol: Ken Livingstone, „Facing Phobias”, *The Guardian* (Londra), 2 martie 2007.

[1352] Perry Anderson, „Russia’s Managed Democracy”, *London Review of Books,* 25 ianuarie 2007.

Deoarece socialismul continua să rămână profund marcat de brutalitatea manifestată în numele său preţ de atâtea decenii, furia publică avea puţine supape de manifestare în afara naţionalismului şi proto-fascismului. Episoadele de violenţă cu caracter etnic au crescut anual cam cu 30%, iar în 2006 astfel de situaţii se produc aproape zilnic. Sloganul „Rusia pentru ruşi" este susţinut de aproape 60% din populaţie.[1353] „Autorităţile sunt perfect conştiente că politicile lor sociale şi economice sunt extrem de limitate în privinţa capacităţii de a oferi condiţii de trai acceptabile majorităţii populaţiei", spunea Iuri Vdovin, un activist antifascist. Cu toate acestea, „toate eşecurile s-ar datora prezenţei altor oameni de religie greşită, de culoare a pielii greşită sau de etnie diferită".[1354]

Este o ironie amară că atunci când terapia şocului a fost prescrisă în Rusia şi în estul Europei, efectele dureroase ale acestui gen de terapie au fost adeseori justificate ca singurul mod de a preveni repetarea condiţiilor din Germania Republicii de la Weimar, care au dus la ascensiunea nazismului. Excluderea cu

---

[1353] Vladimir Radyuhin, „Racial Tension on the Rise în Russia", *The Hindu,* 16 septembrie 2006; Amnesty Internaţional, *Russian Federation: Violent Racism Out of Control,* 4 mai 2006, www.amnesty.org.

[1354] Helen Womack, „No Hiding Place for Scared Foreigners în Racist Russia", *Sydney Morning Herald,* 6 mai 2006.

nepăsare a zeci şi zeci de milioane de oameni de către ideologii pieţei libere a reprodus condiţiile explozive de atunci: populaţii mândre, care se considerau umilite de forţe străine, gata să îşi recapete mândria naţională atacându-i pe cei mai slabi dintre ei.

În America Latină, primul laborator al Şcolii de la Chicago, această reacţie a luat o formă vizibil mai optimistă. Ea nu i-a vizat pe cei slabi sau vulnerabili, ci s-a concentrat asupra rădăcinilor excluderii economice şi, spre deosebire de situaţia din Rusia şi restul Europei de est, aici există un entuziasm nemărginit pentru încercarea ideilor corupte în trecut.

În ciuda pretenţiilor administraţiei Bush potrivit cărora secolul al XX-lea s-ar fi sfârşit cu „victoria decisivă” a pieţelor libere asupra tuturor formelor de socialism, majoritatea latino-americanilor înţeleg cât se poate de bine faptul că eşecul aparţine de fapt doar formelor autoritare ale comunismului, în varianta manifestată în Europa de est şi Asia. Socialismul democratic – înţelegând aici nu doar partidele socialiste ajunse la putere prin intermediul alegerilor, ci şi toate locurile de muncă gestionate democratic sau cooperativele agricole de producţie – a funcţionat în multe regiuni, începând din ţările scandinave şi ajungând până la înfloritoarea economie

cooperatistă din regiunea italiană Emilia-Romagna. O versiune a combinaţiei dintre democraţie şi socialism a fost ceea ce a încercat Allende să instaureze în Chile, între 1970 şi 1973. Gorbaciov a avut şi el o perspectivă asemănătoare, chiar dacă mult mai puţin radicală, de a transforma Uniunea Sovietică, după modelul scandinav, într-un „far al socialismului”. Carta Libertăţii, visul care a animat lunga luptă pentru eliberare în Africa de Sud, a fost o versiune a aceleiaşi „A Treia Cale”: nu comunism de stat, ci pieţe coexistând cu un sistem de bănci şi mine naţionalizate, venitul urmând să fie folosit pentru construirea de cartiere confortabile şi şcoli decente – o democraţie politică şi economică. Muncitorii care fondaseră în 1980 Solidaritatea se angajaseră să lupte pentru socialism, şi nu împotriva lui, reuşind în cele din urmă să obţină puterea de a-şi gestiona democratic atât locurile de muncă, cât şi ţara.

Secretul murdar al epocii neoliberale este că aceste idei nu au fost înfrânte într-o mare bătălie de idei, la fel cum nu au fost înfrânte nici în alegeri. Ele au fost doar aduse într-o stare de şoc, în momente politice cheie. Acolo unde rezistenţa a fost îndârjită, au fost înfrânte prin violenţă făţişă – nivelată de tancurile lui Pinochet, Elţîn sau Deng Xiaoping. Alte dăţi, au fost pur şi simplu trădate prin intermediul a

ceea ce John Williamson numeşte „politicile voodoo”, precum: echipa secretă de economişti a preşedintelui bolivian Victor Paz Estenssoro (şi răpirile în masă ale liderilor sindicali); înţelegerile din culise ale Congresului Naţional African prin care Carta Libertăţii este sacrificată în favoarea programului economic ultra secret al lui Thabo Mbeki; epuizaţii susţinători ai Solidarităţii sucombând după alegeri terapiei şocului economic în schimbul găsirii unui mod de ieşire din impas. Tocmai din cauza popularităţii visului egalităţii economice, care îl face atât de greu de înfrânt într-o luptă dreaptă, s-a adoptat doctrina şocului.

Washingtonul a considerat mereu socialismul democratic o ameninţare mai mare decât comunismul totalitar, uşor de calomniat şi de transformat într-un inamic la îndemână. În anii ’60-’70, tactica preferată pentru gestionarea popularităţii incomode de care se bucurau developmentalismul şi socialismul democratic o constituia încercarea de a le echivala cu stalinismul, estompând voit diferenţele evidente dintre cele două perspective ideologice. (Amestecarea tuturor formelor de opoziţie cu terorismul joacă astăzi un rol similar.) Un exemplu desăvârşit al acestei strategii provine din perioada de început a cruciadei de la Chicago, reieşind din documentele americane desecretizate, privitoare la situaţia din Chile. În

ciuda propagandei sponsorizate de CIA, în care Allende era prezentat ca un dictator după modelul sovietic, marile griji ale Washingtonului în privinţa victoriei electorale repurtate de acesta erau prezentate într-un memoriu înaintat în 1970 de Henry Kissinger lui Nixon: „Exemplul pe care l-ar oferi succesul unui guvern marxist în Chile ar avea cu siguranţă un impact – cu valoare de precedent – pentru alte părţi ale lumii, în special în Italia; răspândirea imitativă a unor fenomene similare ar afecta într-un mod semnificativ balanţa [puterii] în lume şi poziţia noastră în ea.”[1355] Altfel spus, Allende trebuia eliminat înainte să apuce să răspândească democratica sa „A Treia Cale”.

Visul pe care l-a reprezentat el nu a fost niciodată învins. Aşa cum nota Walsh, el a fost doar redus temporar la tăcere, împins în subterane de frică. Acesta este motivul pentru care, odată ce America Latină reapare pe scena mondială, după deceniile în care s-a aflat în stare de şoc, vechile idei revin şi ele, împreună cu „răspândirea imitativă” de care Kissinger se temea atât de mult. Din 2001, de când s-a produs colapsul argentinian, opoziţia faţă de privatizări a devenit trăsătura caracteristică a continentului sud-american, capabilă să facă

[1355] Henry A. Kissinger, *Memorandum to the President, Subject:* NSC *Meeting, November* 6 – *Chile,* 5 noiembrie 1970, desecretizat, www.gwu.edu/-nsarchiv.

sau să desfacă guvernele; până la sfârşitul anului 2006, aceasta crea practic un efect de domino. Luiz Inácio Lula da Silva a fost reales preşedinte la Braziliei în mare parte datorită faptului că a transformat votul electoratului într-un referendum legat de privatizare. Oponentul său, candidând din partea partidului responsabil pentru marile lichidări ale companiilor braziliene din anii ’90, ajunsese să apară în public îmbrăcat ca un pilot socialist de Formula 1, într-o jachetă şi o şapcă de baseball plină de logo-urile companiilor de stat care nu fuseseră încă vândute. Electoratul nu a fost însă convins, iar Lula a primit 61% dintre voturi, în ciuda deziluziilor provocate de scandalurile de corupţie care-i afectau guvernul. La scurt timp după aceea, în Nicaragua, Daniel Ortega, fostul lider al sandiniştilor, îşi bazează campania electorală victorioasă pe întreruperile frecvente ale curentului electric; Ortega susţinea că vânzarea, după uraganul Mitch, a companiei naţionale de electricitate firmei spaniole Union Fenosa constituia sursa problemei. „Fraţilor, voi sunteţi cei care suferiţi zilnic de pe urma acestor pene de curent!”, tuna el. „Cine i-a adus pe Union Fenosa în ţară? Guvernul celor bogaţi i-a adus, cei care sunt în slujba capitalismului barbar.”[1356]

[1356] Jack Chang, „Fear of Privatization Gives Brazilian President a Lead în Runoff”, Knight Ridder, 26 octombrie 2006; Hector Tobar,

În noiembrie 2006, alegerile prezidenţiale din Ecuador se transformă şi ele într-o bătălie ideologică similară. Rafael Correa, economist de stânga, în vârstă de 43 de ani, câştigă alegerile împotriva contracandidatului la preşedinţie, Álvaro Noboa, un magnat al bananelor şi totodată unul dintre cei mai bogaţi oameni din ţară. Adoptând cântecul formaţiei Twisted Sisters „We're Not Going to Take It" (Nu vom accepta acest lucru) ca temă muzicală oficială pentru campania sa, Correa cere ţării sale „să învingă toate fantasmagoriile neo-liberalismului". După câştigarea alegerilor, noul preşedinte al Ecuadorului mărturiseşte că „nu era un fan al lui Milton Friedman".[1357] La vremea aceea, preşedintele Boliviei, Evo Morales, se apropia deja de sfârşitul primului său an de mandat. După ce trimisese armata să ia înapoi terenurile cu gaze naturale de la „spoliatorii multinaţionalelor", începe să naţionalizeze o parte a sectorului minier. În această perioadă, în Mexic, rezultatele alegerilor din 2006, care fuseseră mânjite de acuzaţii de fraudă, erau contestate într-un mod fără precedent, prin crearea unui „guvern paralel" popular, cu sedii

---

„Nicaragua Sees Red Over Blackouts", *Los Angeles Times,* 30 octombrie 2006.

[1357] Nikolas Kozloff, „The Rise of Rafael Correa", *Counter Punch,* 26 noiembrie 2007; Simon Romero, „Leftist Candidate în Ecuador Is Ahead în Vote, Exit Polis Show", *New York Times,* 27 noiembrie 2006.

de votare organizate pe străzile din apropiere şi chiar în piaţa din Mexico City, unde se afla sediul guvernului. În statul mexican Oaxaca, guvernul de dreapta trimite trupele speciale pentru a pune capăt unei greve a profesorilor, care solicitau o creştere anuală a salariilor. Acest gest provoacă o revoltă în tot acest stat mexican împotriva corupţiei corporatiste, care durează mai multe luni de zile.

Chile şi Argentina sunt conduse de politicieni care se autodefinesc prin opoziţie faţă de experimentele Şcolii de la Chicago, chiar dacă măsura în care această opoziţie oferă alternative viabile rămâne subiectul unor dezbateri aprinse. Simbolismul acestor declaraţii însă reprezintă o victorie în sine. Mai mulţi dintre componenţii cabinetului preşedintelui argentinian Nestor Kirchner, şi chiar Kirchner însuşi, au fost încarceraţi în timpul dictaturii. Pe 24 martie 2006, la cea de-a treizecea aniversare a puciului militar din 1976, Kirchner se adresează demonstranţilor din Plaza de Mayo, unde mamele celor dispăruţi îşi ţin priveghiul săptămânal. „Ne-am întors”, a declarat el, referindu-se la generaţia care a fost terorizată în anii ’70. Prin mulţimea manifestanţilor, a spus el, se aflau „feţele celor 30.000 de *compañeros* (tovarăşi) dispăruţi, care

s-au întors astăzi în piaţă”.[1358] Preşedintele chilian, Michelle Bachelot, a fost şi ea una dintre victimele regimului de teroare instituit de Pinochet. În 1975, ea şi mama ei au fost încarcerate şi torturate în Villa Grimaldi, binecunoscută pentru carcerele sale de lemn, atât de mici încât prizonierii nu puteau decât să se ghemuiască în ele. Tatăl ei, ofiţer de carieră, refuzase să ia parte la acest puci şi fusese asasinat de oamenii lui Pinochet.

În decembrie 2006, la o lună după moartea lui Friedman, liderii latino-americani s-au întâlnit în Bolivia pentru a participa la un summit istoric, la Cochabamba, unde o revoltă populară împotriva privatizării apei forţase compania Bechtel să părăsească ţara, cu câţiva ani mai înainte. Morales deschide runda dezbaterilor, promiţând că va închide „venele deschise ale Americii Latine”.[1359] El parafraza titlul cărţii lui Eduardo Galeano, *Venele deschise ale Americii Latine: Cinci secole de jefuire a unui continent,* o descriere lirică făcută jafului violent care a transformat un continent bogat într-unul sărac. Cartea a fost publicată în 1971, cu doi ani înainte de răsturnarea de la putere a lui Allende pentru îndrăzneala de a fi încercat să închidă acele vene prin naţionalizarea minelor de cupru.

[1358] „Argentine President Marks Third Year în Office with Campaign-Style Rally”, BBC Monitoring Internaţional Reports, 26 mai 2006.

[1359] Dan Keane, „South American Leaders Dream of Integration, Continental Parliament”, *Associated Press,* 9 decembrie 2006.

Acest eveniment deschide o nouă epocă de jaf furibund, în timpul căreia sunt demontate şi vândute toate structurile create pe continent de mişcarea developmentalistă.

Astăzi, latino-americanii au reluat proiectul întrerupt atât de brutal în acea perioadă. Multe dintre politicile apărute acum ne sunt familiare: naţionalizarea anumitor sectoare ale economiei, reforma agrară, investiţii majore în educaţie, alfabetizare şi sănătate publică. Aceste politici nu constituie ceva revoluţionar, însă perspectiva nemijlocită a unei guvernări care aspiră la egalitate constituie cu siguranţă un reproş adus declaraţiei pe care Friedman i-o făcea în 1975 lui Pinochet: „eroarea majoră, în opinia mea, a fost... să crezi că este posibil să faci bine cu banii altora”.

Deşi este clar că mişcările contemporane ale Americii Latine se inspiră dintr-o istorie îndelungată de militantism, ele nu sunt replici directe ale mişcărilor care le-au precedat. Cea mai pregnantă dintre toate diferenţele este nevoia unei protecţii de şocurile trecutului: pudurile militare, terapeuţii şocului din străinătate, călăii instruiţi în Statele Unite, precum şi şocurile datoriilor externe sau cele ale colapsului monedelor naţionale, din perioada ’80–90. Mişcările de masă latino-americane, antrenate de valul victoriilor

electorale repurtate de candidaţii de stânga, învaţă în prezent să îşi construiască amortizoare de şocuri în modelele lor organizaţionale. De exemplu, aceste modele sunt mai puţin centralizate decât în anii ’60, făcând mult mai dificilă demobilizarea unor întregi mişcări prin eliminarea câtorva lideri. În ciuda covârşitorului cult al personalităţii din jurul lui Chávez şi a încercărilor sale de a centraliza puterea la nivel statal, reţelele progresiste din Venezuela sunt în acelaşi timp puternic descentralizate, puterea fiind dispersată la nivel comunitar şi chiar al constituenţilor comunităţilor respective, prin intermediul a mii şi mii de consilii de cartier şi de consilii cooperatiste. În Bolivia, mişcările populaţiei indigene care l-au adus pe Morales la putere funcţionează similar şi au făcut cât se poate de clar faptul că Morales nu are susţinerea lor necondiţionată; cartierele îl vor susţine doar atâta vreme cât va rămâne fidel mandatului democratic cu care a fost învestit. Acest gen de abordare prin intermediul reţelei comunitare i-a permis lui Chávez să supravieţuiască încercării de lovitură de stat din 2002: în clipa în care revoluţia le-a fost ameninţată, susţinătorii săi din mahalalele mărginaşe au umplut străzile Caracasului, cerând repunerea sa în funcţie, o mobilizare populară care nu existase în timpul loviturilor de stat din anii ’70.

Totodată, noii lideri ai Americii Latine întreprind acum o serie de măsuri curajoase – destinate blocării unor posibile lovituri militare, întreprinse cu acordul şi susţinerea Statelor Unite – care le-ar putea submina victoriile democratice. Astfel, guvernele din Venezuela, Costa Rica, Argentina şi Uruguay au anunţat că nu îşi vor mai trimite studenţii la aşa-numita „School of the Americas" (Şcoala Americilor, numită acum Institutul emisferei occidentale pentru cooperare în domeniul securităţii) – infamul centru pentru instrucţia poliţiei şi armatei de la Fort Benning, din statul american Georgia şi locul în care atât de mulţi dintre ucigaşii notorii ai continentului sud-american au fost instruiţi în cele mai noi tehnici „antitero", pe care le-au exersat imediat asupra fermierilor din El Salvador şi muncitorilor de la fabricile de automobile din Argentina.[1360] Bolivia este în pragul ruperii legăturilor cu această şcoală, la fel şi Ecuadorul. Chávez a făcut public faptul că, dacă extremiştii de dreapta din provincia boliviană Santa Cruz îşi vor duce la îndeplinire ameninţările împotriva guvernului lui Evo Morales, trupele venezuelene vor ajuta la apărarea democraţiei în Bolivia. Rafael Correa este pe cale să ia cele mai radicale măsuri.

[1360] Duncan Campbell, „Argentina and Uruguay Shun US Military Academy", *The Guardian* (Londra), 6 aprilie 2006; „Costa Rica Quits US Training at Ex-School of the Americas", France-Press, 19 mai 2007.

Oraşul-port Manta este deocamdată sediul celei mai mari baze militare americane din America de Sud, servind drept platforma „războiului împotriva drogurilor”, purtat în marea lui parte în Columbia. Guvernul lui Correa a anunţat că după ce contractul de leasing al bazei va expira, în 2009, el nu va mai fi reînnoit. „Ecuadorul este o naţiune suverană”, a spus ministrul de externe, María Fernanda Espinosa. „Nu avem nevoie de trupe străine în ţara noastră.”[1361] Dacă armata SUA va fi privată de baze şi de programe de instruire, puterea sa de a cauza şocuri va fi profund erodată.

Noii lideri ai Americii Latine devin acum mult mai bine pregătiţi să facă faţă şocurilor aplicate de pieţele volatile. Una dintre cele mai destabilizatoare forţe din ultimele decenii a constituit-o viteza cu care capitalul se poate evapora, precum şi scăderea bruscă a preţului la diferite produse şi efectele devastatoare pe care le atrage această scădere asupra sectorului agricol. Numai că aceste şocuri au avut deja loc în America Latină, lăsând în urma lor suburbii industriale devastate şi terenuri agricole în paragină. Sarcina noii mişcări de stânga din această regiune a devenit una de colectare a deşeurilor globalizării şi de revalorificare a lor. În Brazilia, acest fenomen

[1361] Roger Burbach, „Ecuador’s Government Cautiously Takes Its First Steps”, *NACLA News,* 19 februarie 2007, www.nacla.org.

este ilustrat cel mai bine de cei un milion şi jumătate de fermieri ai Mişcării Oamenilor fără Pământ (MST), care au format sute de cooperative pe terenurile rămase nefolosite. În Argentina, acelaşi lucru este evident în mişcarea „companiilor redobândite”, 200 de companii aduse în faliment, resuscitate de muncitorii lor şi transformate în cooperative de muncă gestionate democratic. Pentru aceste cooperative nu există niciun pericol din partea vreunui eventual şoc provocat de plecarea investitorilor, deoarece investitorii au plecat deja. Într-un fel, experimentul recuperării constituie un nou gen de reconstrucţie post-dezastru, o reconstrucţie filmată cu încetinitorul a dezastrului neoliberalismului. Într-un contrast net cu modelul oferit de complexul capitalismului dezastrelor din Irak, Afganistan sau de pe coasta Golfului [Mexic], liderii latino-americani ai eforturilor de reconstrucţie sunt chiar oamenii cei mai afectaţi de această devastare. De aceea nu este surprinzător faptul că soluţiile spontane pe care le-au găsit problemelor întâmpinate seamănă atât de bine cu acea A Treia Cale, atât de eficient înlăturată de campania desfăşurată de adepţii Şcolii de la Chicago pe plan mondial: democraţia în viaţa de zi cu zi.

În Venezuela, Chávez a făcut din cooperative una dintre priorităţile sale, oferindu-le opţiunea

încheierii unor contracte guvernamentale, precum şi o serie de stimulente economice menite să încurajeze comerţul între ele. Până în 2006, existau cam 100.000 de cooperative în ţară, în care lucrau mai mult de 700.000 de muncitori.[1362] Multe dintre acestea constituie elemente din infrastructura de stat – ghişee pentru colectarea taxelor de drum, firme de întreţinerea autostrăzilor, clinici de sănătate – oferite spre gestionare comunităţilor. Toate acestea reprezintă opusul logicii externalizării serviciilor guvernamentale, potrivit căreia, în loc să fie scoase la licitaţie părţi ale acestei infrastructuri şi să fie achiziţionate de marile corporaţii, ducând la pierderea controlului democratic asupra gestionării lor, utilizatorului final al acestor resurse îi este încredinţată puterea gestionării creând astfel, cel puţin în teorie, atât locuri de muncă, cât şi servicii publice receptive. Numeroşii critici ai lui Chávez au luat în derâdere aceste iniţiative considerându-le, previzibil, nişte cadouri şi subvenţii injuste. Şi totuşi, într-o epocă în care Halliburton tratează guvernul Statelor Unite ca pe bancomatul personal, retrăgând în ultimii şase ani mai mult de 20 de miliarde de dolari doar în contracte încheiate în Irak şi refuzând să angajeze muncitori locali, pe coasta Golfului sau

[1362] Chris Kraul, „Big Cooperative Push în Venezuela”, Los *Angeles Times,* 21 august 2006.

în Irak, după care îşi exprimă gratitudinea faţă de contribuabilii americani mutându-şi sediul central în Dubai (unde poate profita de beneficiile unui sistem legislativ şi de impozite mult mai permisiv), subvenţiile directe făcute de Châvez unor oameni obişnuiţi arată mult mai puţin radical.

Cea mai semnificativă pavăză pe care America Latină a pus-o în calea şocurilor viitoare (şi, implicit, în calea doctrinei şocului) derivă din independenţa tot mai vădită a continentului sud-american faţă de instituţiile financiare ale Washingtonului – rezultat al unei mai profunde integrări a guvernelor regionale. Alternativa bolivianã pentru Americi (ALBA) este răspunsul continentului sud-american la Zona de Comerţ Liber a Americilor, visul corporatist între timp distrus de creare a unei zone a comerţului liber din Alaska, până în Tierra del Fuego (Ţara de foc). Deşi ALBA se află încă la început, sociologul Emir Sader, stabilit în Brazilia, descrie promisiunile acestei organizaţii ca „un exemplu perfect de comerţ liber veritabil: fiecare ţară oferă produsele pe care este cea mai în măsură să le ofere în schimbul produselor de care are cea mai mare nevoie, independent de preţurile practicate pe pieţele

mondiale de capital”.[1363] Astfel, Bolivia oferă gaze naturale, la preţuri scontate şi stabile; Venezuela oferă petrol, la preţuri puternic scontate celorlalte ţări mai sărace, precum şi expertiză în exploatarea resurselor naturale; iar Cuba trimite şi ea mii de doctori, care oferă asistenţă medicală gratuită pe întreg continentul, instruind totodată doctori din alte ţări, la facultăţile sale de medicină. Acesta este un model foarte diferit de schimburile academice începute la Universitatea de la Chicago, la jumătatea anilor ’50, când studenţilor latino-americani le era predată o ideologie unică şi dogmatică, după care erau trimişi înapoi de unde veniseră pentru a o impune uniform, pe întreg cuprinsul continentului. Beneficiul major îl constituie faptul că ALBA este esenţialmente un sistem de barter, în cadrul căruia ţările cad de acord asupra valorii bunurilor şi a serviciilor oferite, în loc să-i lase pe speculanţii burselor din New York, Chicago sau Londra să o facă pentru ei. Acest sistem permite comerţului să fie mult mai puţin vulnerabil fluctuaţiilor preţurilor, care au devastat în trecut economiile latino-americane. Înconjurată de zone de turbulenţă financiară, America Latină creează acum o zonă de relativă stabilitate şi predictibilitate economică, o

[1363] Emir Sader, „Lilin American Dossier: Free Trade în Reciprocity”, *Le Monde Diplomatique,* februarie 2006.

realizare considerată imposibilă în epoca globalizării.

Când una dintre ţări se confruntă cu un deficit financiar, acest grad sporit de integrare înseamnă că nu mai este nevoită să solicite ajutorul FMI-ului sau al Ministerului american de finanţe. Ceea ce este o situaţie fortuită, deoarece Strategia naţională de securitate a Statelor Unite, care datează din 2006, face clar faptul că doctrina şocului este cât se poate de actuală şi viabilă pentru americani: „Dacă vor apărea crize, răspunsul FMI-ului trebuie să sublinieze responsabilitatea fiecărei ţări pentru alegerile economice pe care le va face", se arată în document. Acest gen de „disciplină de piaţă" poate fi impusă doar dacă guvernele cer ajutorul Washingtonului – după cum explica Stanley Fischer în timpul crizei asiatice, FMI-ul poate ajuta doar dacă este solicitat, „numai că atunci când o ţară nu mai are bani, ea nu prea are multe alte locuri de unde să ceară".[1364] Această situaţie nu mai este de actualitate. Mulţumită preţului mare al petrolului, Venezuela a devenit un creditor important pentru alte ţări în curs de dezvoltare, permiţându-le să evite să mai ceară ajutorul Washingtonului.

[1364] George W. Bush, *The National Security Strategy of the United States of America,* martie 2006, pag. 30, www.whitehouse.gov; interviu cu Stanley Fischer realizat pe 9 mai 2001, pentru *Commanding Heights: The Battle for the World Economy,* www.pbs.org.

Rezultatele acestei situaţii de fapt au fost de-a dreptul dramatice. Brazilia, care a fost pentru atât de multă vreme încătuşată de Washington din cauza enormei datorii externe, refuză acum să îşi reînnoiască acordul cu FMI-ul. Nicaragua negociază părăsirea Fondului, iar Venezuela s-a retras atât din FMI, cât şi din Banca Mondială şi până şi Argentina, fostul „elev model" al Washingtonului, s-a aliniat în prezent după aceeaşi tendinţă. În discursul său din 2007 privind Starea naţiunii, preşedintele Nestor Kirchner relata cum creditorii străini ai ţării sale îi spuseseră: „«Trebuie să aveţi un acord cu Fondul [Monetar] Internaţional pentru a vă putea plăti datoria». Acestora le spunem, «Domnilor, suntem suverani. Dorim să ne plătim datoria, dar, la naiba, nu ne vom mai reînnoi acordul cu FMI-ul».” Prin urmare, FMI-ul, care deţinea în anii '80-'90 o putere supremă, a încetat să mai reprezinte o forţă pe continent. În 2005, America Latină deţinea o pondere de 80% din portofoliul total de împrumuturi al instituţiei; în 2007, continentul mai reprezenta doar 1% – o schimbare totală, produsă în numai doi ani. „Există viaţă după FMI – a declarat Kirchner – şi este o viaţă bună."[1365]

[1365] Jorge Rueda, „Chavez Says Venezuela Will Pull out of the IMF, World Bank", *Associated Press,* 1 mai 2007; Fiona Ortiz, „Argentina's Kirchner Says No New IMF Program", *Reuters,* 1 martie 2007; Christopher Swann, Bloomberg News, „Hugo Chavez Exploits Oil Wealth to Push IMF Aside", *Internaţional Herald Tribune* (Paris), 1

Această transformare depăşeşte graniţele continentului latino-american. În numai trei ani, portofoliul global de împrumuturi al FMI s-a micşorat de la 81 la 11,8 miliarde de dolari, majoritatea aparţinând Turciei. FMI, un adevărat paria în atât de multe ţări în care a tratat crizele ca pe nişte oportunităţi de obţinere a profitului, începe să îşi piardă relevanţa. Banca Mondială se confruntă la rândul ei cu un viitor la fel de sumbru. În aprilie 2007, preşedintele ecuadorian Rafael Correa a dezvăluit public suspendarea tuturor împrumuturilor de la Bancă, declarându-i pe reprezentantul acesteia în Ecuador *persona non grata* – un pas de-a dreptul extraordinar. Cu doi ani mai devreme, explica Correa, Banca Mondială a folosit un împrumut în valoare de 100 de milioane de dolari pentru înfrângerea unui proiect legislativ prin care se urmărea redistribuirea veniturilor provenite din vânzările de petrol către pătura săracă a ţării. „Ecuadorul este o ţară suverană, şi nu vom permite să fim jefuiţi de această birocraţie internaţională”, a declarat acesta. În aceeaşi perioadă, Evo Morales declara că Bolivia va părăsi curtea de arbitraj a Băncii Mondiale – instituţia care permite corporaţiilor multinaţionale să dea în judecată guvernele naţionale pentru adoptarea de măsuri care le afectează profiturile. „Guvernele Americii Latine

martie 2007.

şi, aş îndrăzni să afirm, guvernele din întreaga lume, nu câştigă niciodată aceste cazuri. Multinaţionalele, în schimb, câştigă întotdeauna", a mai afirmat Morales. Când Paul Wolfowitz este forţat, în mai 2007, să demisioneze din funcţia de preşedinte al Băncii Mondiale, era clar că instituţia avea nevoie de măsuri disperate pentru a se salva din criza profundă de credibilitate în care intrase. În mijlocul afacerii Wolfowitz, cotidianul *The Financial Times* informa că atunci când managerii Băncii Mondiale dădeau sfaturi ţărilor în curs de dezvoltare, „li se râdea în nas".[1366] Dacă adăugăm la acestea colapsul din 2006 al negocierilor din cadrul Organizaţiei Mondiale a Comerţului (care au stârnit declaraţii că „globalizarea este moartă"), vom vedea că viitorul principalelor trei instituţii, care au impus ideologia Şcolii de la Chicago sub masca inevitabilităţii economice, se află acum în pericol de extincţie.

Este logic că revolta împotriva neoliberalismului ar trebui să se afle în cel mai avansat stadiu în America Latină, unde ocupanţii primului laborator al şocului au avut suficient răgaz pentru a-şi reveni la normalitate.

[1366] Ibid.; „Ecuador Expels World Bank Representative", France-Press, 27 aprilie 2007; Reuters, „Latin Leftists Mull Quitting World Bank Arbitrator", *Washington Post,* 29 aprilie 2007; Eoin Callan şi Krishna Guha, „Scandal Threatens World Bank's Role", *The Financial Times* (Londra), 23 aprilie 2007.

Toţi aceşti ani de proteste stradale au dus la crearea unor noi grupări politice, care au suficientă forţă nu doar pentru a cuceri puterea politică, ci şi pentru a schimba structura puterii în stat. Există semne că şi alte foste laboratoare ale şocului sunt angajate acum pe aceeaşi cale. În Africa de Sud, 2005 şi 2006 au fost anii în care atât de neglijatele mahalale şi-au abandonat irevocabil loialitatea faţă de Congresul Naţional African începând să protesteze împotriva promisiunilor încălcate din Carta Libertăţii. Jurnaliştii străini comentau că acest gen de proteste nu se mai văzuseră de pe vremea când locuitorii zonelor preorăşeneşti s-au ridicat împotriva apartheidului. Dar cea mai remarcabilă schimbare a stării de spirit se petrece în China. De mulţi ani, teroarea brută a masacrelor din Piaţa Tiananmen reuşise să suprime mânia populară, cauzată de eroziunea drepturilor muncitorilor şi de adâncirea sărăciei populaţiei rurale. Însă nu şi acum. Potrivit surselor guvernamentale oficiale, în 2005 au existat nu mai puţin de 87.000 de proteste de masă în China, în care au fost implicaţi peste 4 milioane de muncitori şi ţărani.[13671368] Valul

[1367] „Patru milioane de muncitori!" a exclamat un grup de scriitori laburişti americani. „În Statele Unite am sărbătorit naşterea unei noi mişcări sociale globale atunci când s-au prezentat 60.000 de oameni la manifestaţia supranumită «Battle of Seattle» (Bătălia de la Seattle), în 1999."

[1368] Michael Wines, „Shantytown Dwellers în South Africa Protest the Sluggish Pace of Change", *New York Times,* 25 decembrie 2005;

activist din China a fost întâmpinat cu cea mai feroce reprimare de stat de după 1989, dar a reuşit totuşi o serie de victorii concrete: cheltuieli bugetare majore pentru zonele rurale, servicii de sănătate mai bune şi promisiuni de eliminare a taxelor pentru educaţie. Şi China îşi revine din şoc.

Orice strategie bazată pe exploatarea oportunităţilor create în urma aplicării unui şoc traumatizant se bazează pe elementul surprizei. O stare de şoc este, prin definiţie, un moment în care se creează o falie între evenimentele desfăşurate cu mare rapiditate şi informaţia disponibilă pentru explicarea acestora. Teoreticianul francez Jean Baudrillard descria evenimentele teroriste ca un „exces de realitate”; în acest sens, atacurile de la 11 septembrie din America de Nord au constituit, iniţial, un eveniment pur, o realitate brută, neprocesată printr-o poveste, fir narativ sau orice altceva care ar fi putut face trecerea dinspre realitate către înţelegere.[1369] În lipsa unui discurs narativ suntem, aşa cum am fost mulţi dintre noi după evenimentele de la 11 septembrie, profund vulnerabili faţă de cei care sunt pregătiţi să profite de haosul general

---

Brendan Smith et. Al., „China’s Emerging Labor Movement”, www.commondreams.org, 5 octombrie 2006, www.commondreams.org. Notă de subsol: Ibid.

[1369] Jean Baudrillard, *Infernul puterii* (Paris: Galilee, 2002), 83.

pentru a-şi atinge scopurile. Imediat ce intrăm în posesia unui nou discurs narativ, care ne dă o perspectivă asupra evenimentelor şocante, ne reorientăm în spaţiu, iar lumea începe să îşi recapete sensul.

Anchetatorii închisorilor, hotărâţi să inducă prizonierilor o stare de şoc şi regresie, înţeleg foarte bine acest proces. Acesta este motivul pentru care manualele CIA accentuează importanţa tăierii accesului prizonierilor la orice surse care i-ar putea ajuta să îşi stabilească un nou fir narativ, inclusiv propria alimentare senzorială, comunicarea cu alţi prizonieri sau chiar cu paznicii lor. „Prizonierii trebuie segregaţi imediat", se indică în manualul din 1983. „Izolarea, fizică, dar şi psihologică, va trebui menţinută din momentul arestării."[1370] Anchetatorii ştiu că prizonierii vorbesc. Ei se avertizează unul pe celălalt asupra sorţii care îi aşteaptă; schimbă între ei bileţele. Odată ce s-a petrecut acest lucru, temnicerii îşi pierd avantajul psihologic asupra celui întemniţat. Ei încă au puterea să cauzeze durere fizică, dar şi-au pierdut cele mai eficiente instrumente de manipulare psihologică, pentru „înfrângerea rezistenţei" prizonierului: confuzia, dezorientarea şi surpriza. În lipsa acestor elemente, nu intervine starea de şoc.

[1370] Agenţia Centrală de Informaţii (CIA), Human Resource Exploitation Training Manual – 1983, www.gwu.edu/-nsarchiv.

Acelaşi lucru este valabil pentru comunităţile sociale mari. Odată ce mecanica doctrinei şocului este profund şi colectiv înţeleasă, aceste comunităţi sociale devin mult mai greu de surprins şi va fi mult mai greu să le fie indusă starea generală de confuzie; cu alte cuvinte, ele devin rezistente la şocuri. Modelul profund violent de capitalism al dezastrelor, care a primat după atacurile de la 11 septembrie, a fost creat în urma unor şocuri cu o magnitudine mai redusă – crize ale datoriilor externe, crahuri valutare, ameninţarea rămânerii „în urma istoriei” – care începuseră deja să îşi piardă potenţa, în mare parte prin demonetizarea lor progresivă. Totuşi, în prezent, chiar şi şocul provocat de cataclismul războaielor sau al dezastrelor naturale nu provoacă întotdeauna nivelul general al dezorientării necesar impunerii terapiei şocurilor economice. Există prea mulţi oameni în lume care au avut o experienţă personală directă cu doctrina şocului şi care ştiu felul în care funcţionează aceasta, care au comunicat cu ceilalţi prizonieri şi au schimbat notiţe printre zăbrele; elementul crucial al surprizei lipseşte cu desăvârşire.

Un exemplu remarcabil în acest sens îl constituie reacţia pe care au avut-o milioane de libanezi când s-au confruntat cu încercările creditorilor internaţionali de a impune „reformele” pieţei libere, ca o precondiţie

pentru acordarea ajutoarelor destinate reconstrucţiei ţării în urma atacurilor israeliene din 2006. După toate aparenţele, schema ar fi trebuit să funcţioneze: ţara avea nevoie disperată de fonduri. Chiar şi înainte de război, Libanul avea una dintre cele mai covârşitoare datorii externe din întreaga lume, la care se adunaseră acum daunele suferite în urma atacurilor israeliene asupra drumurilor, podurilor şi pistelor de aterizare ale ţării, al căror cost era estimat la 9 miliarde de dolari. Astfel, la întâlnirea de la Paris, din ianuarie 2007, a delegaţilor din 30 de ţări bogate, pentru a promite suma de 7,6 miliarde de dolari în împrumuturi şi donaţii pentru reconstrucţie, aceştia s-au aşteptat ca guvernul libanez să accepte orice fel de clauze la acest acord de întrajutorare. Condiţiile erau cele obişnuite: privatizarea companiilor de telefonie şi electricitate, creşterea preţurilor la petrol, reducerea serviciilor publice şi creşterea deja controversatei taxe pe cheltuielile consumatorilor. Kamal Hamdan, un economist libanez, estimează că aceste clauze urmau să aibă drept rezultat „creşterea cheltuielilor gospodăreşti cu 15%, din cauza creşterii taxelor şi a ajustării preţurilor” – clasica penalizare care urmează după încheierea păcii. În privinţa muncii efective de reconstrucţie, forţa de muncă necesară avea să fie, în mod evident,

asigurată de concernele gigant ale complexului capitalist al dezastrelor, fără ca acestora să li se ceară să angajeze sau să sub-contracteze firme locale.[1371]

Secretarul de stat SUA, Condoleezza Rice, a fost interpelată de jurnalişti cu privire la posibilitatea ca astfel de cereri impetuoase să constituie un amestec în afacerile interne ale Libanului. Răspunsul ei a fost că „Libanul este o democraţie. Acestea fiind spuse, Libanul întreprinde o serie de reforme economice de o importanţă critică pentru ca toate acestea [eforturi] să funcţioneze." Fouad Siniora, prim-ministrul libanez care se bucură de susţinerea Occidentului, nu a avut nicio problemă cu termenii acordului, ridicând din umeri şi afirmând că „Libanul nu a inventat privatizarea". Demonstrându-şi în continuare disponibilitatea nemijlocită de a coopera, el angajează gigantul în domeniul spionajului, Booz Allen Hamilton, o firmă cu legături directe la Casa Albă, pentru serviciile de brokeraj necesare privatizării companiei naţionale libaneze de telefonie.[1372]

[1371] Andrew England, „Siniora Flies to Paris as Lebanon Protests Called Off", *The Financial Times* (Londra), 23 ianuarie 2007; Kim Ghattas, „Pressure Builds for Lebanon Reform", *BBC News,* 22 ianuarie 2007; Lysandra Ohrstrom, „Reconstruction Chief Says He's Stepping Down", *Daily Star* (Beirut), 24 august 2006.

[1372] Helene Cooper, „Aid Conference Raises 7.6 Billion for Lebanese Government", *New York Times,* 26 ianuarie 2007; Osama Habib, „Siniora Unveils Reform Plan Aimed at Impressing Paris III Donors",

Mulţi dintre cetăţenii libanezi nu sunt însă nici pe departe la fel de cooperanţi. În ciuda faptului că o mare parte a locuinţelor acestora rămân în continuare nişte ruine, ei participă cu miile la o grevă generală, organizată de o coaliţie de sindicate şi partide politice, printre care şi partidul islamist Hezbollah. Demonstranţii se împotriveau denumirii de „ajutor" date acestui acord, prin care costul vieţii pentru un popor afectat de război urma să crească semnificativ. Ca urmare a grevei generale şi a blocării drumurilor pe întreg cuprinsul ţării – prima astfel de revoltă naţională, vizând direct capitalismul dezastrelor – Libanul practic încetează să mai funcţioneze, în vreme ce Siniora era plecat să alunge temerile donatorilor din Paris. Demonstranţii organizează o aşa-numită „grevă italiană", prin care Beirutul este transformat, timp de două luni, într-o aşezare-hibrid de corturi şi carnaval stradal. Majoritatea jurnaliştilor prezenţi acolo descriau evenimentele ca pe o demonstraţie de forţă din partea mişcării Hezbollah, însă Mohamad Bazzi, şeful biroului pentru Orientul Mijlociu al cotidianului newyorkez *Newsday,* afirma că această interpretare scăpa din vedere adevărata semnificaţie a evenimentelor: „Cel mai important factor motivant pentru cei care

---

Daily Star (Beirut), 3 ianuarie 2007; Osama Habib, „Plans for Telecom Sale Move Ahead", *Daily Star* (Beirut), 30 septembrie 2006.

şi-au pus corturile în centrul Beirutului nu este Iranul sau Siria, şi nici populaţia sunnită versus populaţia şiită. Este vorba despre inegalitatea care afectează populaţia şiită de zeci de ani. Este o revoltă a populaţiei sărace şi a celei aparţinând clasei muncitoare."[1373]

Locul ales pentru această grevă italiană oferea cea mai elocventă explicaţie a motivului pentru care Libanul se dovedea atât de rezistent la şocuri. Protestul a fost organizat în acea parte a centrului Beirutului pe care rezidenţii o numesc Solidere, după numele companiei de construcţii care a realizat şi care deţine aproape tot în acest perimetru. Solidere este rezultatul celui mai recent efort de reconstrucţie al Libanului. La începutul anilor '90, după războiul civil care a durat 15 ani, ţara era o ruină, iar statul libanez era înglodat în datorii, fără să aibă banii necesari reconstrucţiei. Afaceristul miliardar, care a devenit ulterior prim-ministrul, Rafiq Hariri, a făcut următoarea propunere: să-i fie oferite drepturile de proprietate asupra terenului din întregul centru al oraşului pentru a i se permite noii sale companii de imobiliare, numită Solidere, să-l transforme într-un „Singapore al Orientului Mijlociu". Hariri, care a fost asasinat

[1373] Mohamad Bazzi, „People's Revolt în Lebanon", *The Naţion,* 8 ianuarie 2007; Trish Schuh, „On the Edge of Civil War: The Cedar Revoluţion Goes South", *Counter Punch,* 23 ianuarie 2007, www.counterpunch.org.

în februarie 2005 cu o maşină capcană[1374], a ras cu buldozerul aproape toate structurile care mai rămăseseră în picioare, transformând oraşul într-o adevărată *tabula rasa.* Porturi pentru ambarcaţiuni, apartamente de lux (unele dintre ele având chiar lifturi pentru limuzine) şi alei comerciale excesiv de luxoase înlocuiesc ceea ce constituia odinioară anticul cartier comercial arab.[1375] Practic tot ceea ce există în acest district comercial – clădirile, pieţele publice, forţele de ordine – sunt proprietatea companiei Solidere.

Pentru lumea exterioară, Solidere reprezenta simbolul renaşterii strălucitoare a Libanului postbelic, dar pentru mulţi libanezi, acest cartier nu reprezenta decât o hologramă. În afara acestui perimetru ultramodern, celei mai mari părţi a Beirutului îi lipseau chiar şi elementele esenţiale ale infrastructurii – de la electricitate până la transportul în comun – în vreme ce faţada multor clădiri continua să fie marcată de găurile gloanţelor trase în timpul războiului civil, rămase nereparate. Tocmai în acele mahalale neglijate, din jurul centrului sclipitor, şi-a construit Hezbollah-ul baza credincioşilor,

---

[1374] În cea mai recentă rundă de asasinate ale politicienilor din Liban, Saleh Aridi, un consilier important al opoziţiei pro-siriene din Liban, a fost şi el ucis tot prin intermediul unei maşini capcană. (n. t.).

[1375] Mary Hennock, „Lebanon's Economic Champion", *BBC News,* 14 februarie 2005; Randy Gragg, „Beirut", *Metropolis,* noiembrie 1995, p. 21, 26; „A Bombed-Out Beirut Is Being Born Again – Fitfully", *Architectural Record* 188, nr. 4 (aprilie 2000).

„conectându-i” la reţelele de curent electric şi la antenele de radio şi televiziune, organizând transportul deşeurilor, oferind echipe de pază – devenind mult-hulitul „stat în stat”. Atunci când rezidenţii acestor mahalale se aventurau în enclava Solidere, erau imediat daţi afară de gărzile private ale lui Hariri, prezenţa acestora reuşind să îi sperie chiar şi pe turişti.

Raida Hatoum, un activist pentru dreptate socială din Beirut, mi-a spus că atunci când Solidere a început reconstrucţia oraşului, „oamenii erau foarte fericiţi că se terminase războiul şi că străzile urmau să fie reconstruite. Când ne-am dat seama că străzile fuseseră vândute, devenind de fapt proprietate privată, era prea târziu. Nu ştiam că banii pe care îi primiserăm reprezentau un împrumut, pe care aveam să fim nevoiţi să îl returnăm ulterior.” Acea trezire brutală la realitatea că cei mai săraci trebuiau să achite nota de plată pentru această schimbare cosmetică, de care beneficia doar o mică elită, i-a transformat pe libanezi în nişte experţi în mecanica capitalismului dezastrelor. Iar această experienţă i-a ajutat pe libanezi să rămână orientaţi în spaţiu şi bine organizaţi după războiul din 2006. Prin faptul că au ales să îşi organizeze greva italiană înăuntrul citadelei Solidere, cu refugiaţi palestinieni ocupând intrarea în magazinul de muzică Virgin şi în cafenelele dimprejur („Dacă aş mânca un

sandviş aici, aş fi falit o săptămână întreagă", remarca unul dintre protestatari), demonstranţii trimiteau un mesaj cât se poate de clar. Ei nu doreau încă o reconstrucţie gen Solidere, înconjurată de mahalale în putrefacţie – cu zone verzi fortificate înconjurate de zone roşii incendiare, ci reconstrucţia întregii ţări. „Cum să mai putem accepta un guvern care fură?" întreba unul dintre demonstranţi. „Acest guvern care a construit acest cartier rezidenţial, acumulând totodată o asemenea datorie uriaşă? Cine va plăti pentru el? Eu voi fi nevoit să îl plătesc, iar fiul meu va continua să îl plătească după mine."[1376]

Rezistenţa la şoc a Libanului a mers dincolo de proteste, fiind exprimată şi printr-un efort paralel de reconstrucţie. La doar câteva zile după acordul de încetare a focului, comitetele de cartier ale mişcării Hezbollah vizitaseră multe dintre casele lovite în timpul bombardamentului aerian, evaluaseră pagubele şi ofereau deja câte 12.000$ familiilor strămutate pentru acoperirea sumei necesare plăţii unui an de chirie şi mobilierului necesar. După cum remarcau jurnalişti independenţi Ana Nogueira şi Saseen Kawzali din Beirut, „Această sumă reprezintă de şase ori mai mult suma în dolari primită de supravieţuitorii uraganului Katrina de la agenţia federală americană

[1376] Bazzi, „People's Revolt în Lebanon".

FEMA.” Printr-un gest care i-ar fi încântat şi pe supravieţuitorii uraganului Katrina, într-o emisiune televizată, liderul Hezbollah, şeicul Hassan Nasrallah, a promis întregii ţări: „Nu veţi avea nevoie să cereţi nimănui o favoare şi nici nu va trebui să staţi la coadă nicăieri.” Versiunea ajutorului oferit de Hezbollah nu ajunge să fie filtrată prin intermediul guvernului libanez sau al ONG-urilor străine. Acest ajutor umanitar nu este folosit pentru construirea de hoteluri de cinci stele, aşa cum s-a întâmplat în Kabul, şi nici pentru construirea de piscine olimpice pentru instructorii de poliţie, ca în Irak. În schimb, Hezbollah a făcut exact ceea ce mi-a spus Renuka – supravieţuitoare a tsunamiului care a lovit Sri Lanka – că şi-ar fi dorit pentru familia ei: să li se dea direct acel ajutor de care aveau atâta nevoie. De asemenea, Hezbollah foloseşte membrii comunităţii în lucrările de reconstrucţie, angajând echipe locale de muncitori (plătiţi cu fierul vechi pe care îl strângeau), mobilizând 1500 de ingineri şi organizând echipe de voluntari. Tot acest ajutor a însemnat că, la doar o săptămână de la încetarea bombardamentelor, reconstrucţia era deja în plină activitate.[1377]

[1377] Ana Nogueira şi Saseen Kawzally, „Lebanon Rebuilds (Again)”, *The Independent,* 31 august 2006, www.indypendent.org; Kambiz Foroohar, „Hezbollah, with $100 Bills, Struggles to Repair Lebanon Damage”, *Bloomberg News,* 28 septembrie 2006; Omayma Abdel-Latif, „Rising From the Ashes”, *Al-Ahram Weekly,* 31 august 2006.

În mass-media din Statele Unite, toate aceste eforturi sunt aproape universal luate în derâdere, ca exemple de mituire sau de clientelism: o încercare a mişcării Hezbollah de a cumpăra susţinerea populară, după ce a provocat atacurile de pe urma cărora suferă acum ţara (David Frum sugerând chiar că bancnotele pe care le dădea Hezbollah oamenilor erau false).[1378] Nu poate fi negat faptul că Hezbollah este angajată în politică, la fel cum este angajată şi în munca de caritate, şi că fondurile iraniene au făcut posibilă generozitatea sa. Însă, la fel de important pentru eficacitatea sa a fost statutul de membru al comunităţii, născut chiar din cartierele care erau acum reconstruite. Spre deosebire de agenţiile corporatiste străine, care îşi impuneau planurile întocmite altundeva, de nişte birocraţii alienate, prin intermediul unui management de import, al gărzilor de corp private şi al traducătorilor din limbi străine, Hezbollah putea acţiona rapid deoarece cunoştea fiecare străduţă lăturalnică, la fel cum ştia şi cine era de încredere să ducă treaba la bun sfârşit. Un alt motiv al recunoştinţei populaţiei Libanului pentru rezultatele obţinute de Hezbollah îl constituia faptul că ştia foarte bine care-i era alternativa: Solidere.

[1378] David Frum, „Counterfeit News”, *Naţional Post* (Toronto), 26 august 2006.

Nu întotdeauna reacţionăm la şocuri prin regresie. Uneori, când trecem prin crize, ne maturizăm, rapid. Acest impuls a fost puternic evidenţiat în Spania, pe 11 martie 2004, când zece bombe au sfâşiat trenurile de pasageri şi gările din Madrid, ucigând aproape 200 de oameni. Preşedintele José María Aznar apare imediat la televiziune denunţându-i pe separatiştii basci pentru atacuri şi îndemnând populaţia să susţină războiul din Irak. „Niciun fel de negocieri nu mai sunt posibile sau dezirabile cu aceşti asasini care au semănat moartea în Spania de atât de multe ori. Doar cu fermitate vom putea pune capăt acestor atacuri", a mai adăugat el.[1379]

Spaniolii au reacţionat negativ la acest mesaj de instigare. „Încă mai auzim ecourile lui Franco", a spus José Antonio Martines Soler, un redactor de marcă al ziarelor madrilene, persecutat în timpul dictaturii lui Franco. „Prin fiecare acţiune, prin fiecare gest, prin fiecare frază rostită, Aznar le spunea oamenilor că avea dreptate, că el era posesorul adevărului, iar cei care nu erau de acord cu el îi erau inamici."[1380] Altfel spus, calităţile pe care americanii le considerau un semn de „leadership puternic", în

[1379] „Spain's Aznar Rules Out Talks with Basque Group ETA", *Associated Press,* 11 martie 2004.

[1380] Elaine Sciolino, „In Spain's Vote, a Shock from Democracy (and the Past)", *New York Times,* 21 martie 2004.

Spania erau considerate semnele periculoase ale unei tendinţe fasciste. Ţara era cu trei zile înainte de alegerile generale şi, amintindu-şi de vremurile în care frica guverna politica, electoratul îi dă un vot de blam partidului lui Aznar, aducând la putere un partid care promitea să retragă trupele din Irak. La fel ca în Liban, memoria colectivă a şocurilor trecute a făcut ca Spania să se împotrivească altor şocuri noi.

Toţi terapeuţii şocului sunt hotărâţi să şteargă memoria oamenilor. Ewen Cameron era convins că trebuia să şteargă minţile pacienţilor, înainte de a-i putea reconstrui din nou. Invadatorii americani ai Irakului nu au simţit nicio nevoie să oprească jefuirea muzeelor şi a bibliotecilor ţării, considerând că acest lucru le-ar putea uşura treaba pe care o aveau de făcut. Dar, aşa cum a făcut-o fosta pacientă a lui Cameron, Gail Kastner, cu arhitectura ei alambicată de hârtii, cărţi şi liste de obiecte şi personaje, amintirile pot fi reconstruite şi noi fire narative pot fi create. Memoria, atât individuală, cât şi colectivă, ajunge să fie cel mai eficient tampon împotriva şocurilor.

În ciuda încercărilor reuşite de a exploata urmele lăsate de tsunamiul din 2004, memoria s-a dovedit un instrument eficient de rezistenţă pentru populaţiile afectate, mai ales în

Thailanda. Zeci de sate de coastă au fost nivelate de valul ucigător dar, spre deosebire de Sri Lanka, multe dintre aşezările thailandeze au fost reconstruite cu succes în doar câteva luni de zile. Meritul nu i-a aparţinut guvernului. Politicienii thailandezi erau tot atât de dornici ca şi cei din alte ţări să se folosească de tsunami pentru evacuarea pescarilor şi să ofere terenurile evacuate antreprenorilor, pentru construirea unor mari staţiuni de vacanţă. Lucrul care i-a diferenţiat pe thailandezi de vecinii lor din Sri Lanka a fost scepticismul profund al sătenilor thailandezi faţă de promisiunile guvernamentale, aceştia refuzând să aştepte răbdători în corturile pentru refugiaţi materializarea acestor promisiuni într-un plan oficial de reconstrucţie. Astfel, la doar câteva săptămâni după dezastru, sute de ţărani thailandezi au întreprins „reinvadarea” pământului lor. Înarmaţi cu unelte de construcţie, ei au mărşăluit pe lângă gărzile înarmate, angajate de întreprinzătorii privaţi, după care au început să marcheze locurile în care fuseseră înainte casele. În unele cazuri, munca de reconstrucţie a început imediat. „Sunt dispus să îmi dau viaţa pentru acest pământ, pentru că el ne aparţine”, a spus Ratree Kongwatmai, care şi-a pierdut aproape

toată familia în tsunami.[1381]

Cele mai curajoase reinvadări sunt întreprinse de pescarii thailandezi, supranumiţi „moken” sau „ţiganii mării”, care fac parte din populaţia indigenă. După secole în care au fost privaţi de drepturi sociale, aceşti moken nu aveau nici cea mai mică iluzie că statul binevoitor s-ar învoi vreodată să le dea o bucată de pământ decentă în schimbul proprietăţilor din zona coastelor oceanului care le fuseseră acum ocupate. Astfel încât, într-un episod dramatic, rezidenţii satului Ban Tung Wah, din provincia Phang Nga, „s-au adunat împreună şi au mărşăluit direct către locul în care fuseseră casele lor, pe care l-au încercuit cu frânghii, într-un gest simbolic prin care şi-au marcat proprietatea asupra acelei bucăţi de pământ”, se explica într-un raport întocmit de o organizaţie non-guvernamentală thailandeză. „Acum că întreaga comunitate se strânsese în acel loc, era deja foarte dificil pentru autorităţi să îi alunge, dat fiind că atenţia mass-mediei era concentrată asupra lucrărilor de reabilitare a daunelor produse de tsunami.” Într-un final, sătenii negociază un acord, prin care renunţă de bună voie la o parte din proprietăţile deţinute la malul oceanului, în schimbul garantării legale a drepturilor asupra restului pământurilor lor ancestrale. În prezent,

[1381] Santisuda Ekachai, „This Land Is Our Land”, *Bangkok Post,* 2 martie 2005.

după reconstrucţie, satul a devenit un model al culturii Moken, în care există un muzeu, un centru comunitar, o şcoală şi o piaţă. „Acum, oficialii regionali vin la Ban Tung Wah să înveţe despre «gestionarea de către oameni a lucrărilor de reabilitare post-tsunami», iar cercetătorii şi studenţii umplu autobuzele pentru turişti ca să studieze «înţelepciunea populaţiei indigene».”[1382]

De-a lungul întregii coaste thailandeze care a fost afectată de tsunami, acest gen de acţiune directă de reconstrucţie a devenit norma. Cheia succesului, afirmă liderii comunităţilor, o constituie faptul că „oamenii îşi negociază drepturile asupra pământului dintr-o poziţie în care îl ocupă propriu-zis”; unii au supranumit această practică „negociere cu mâinile proprii”.[1383] Supravieţuitorii Thailandei au insistat totodată pentru primirea unui altfel de ajutor: astfel, în loc să se mulţumească cu subvenţii, au solicitat instrumentele care să le permită să îşi realizeze ei înşişi propria reconstrucţie. De exemplu, zeci de studenţi şi de profesori de arhitectură thailandezi s-au angajat voluntar să-i ajute pe membrii acestor comunităţi să îşi facă planurile pentru noile case; de asemenea, proiectanţii de vapoare i-au

---

[1382] Tom Kerr, Asian Coalition for Housing Rights, „New Orléans Visits Asian Tsunami Areas – September 9–17, 2006”, www.achr.net.
[1383] *Ibid.*

instruit să îşi construiască vase de pescuit proprii, mult mai sofisticate decât cele pe care le-au avut anterior. Rezultatul acestor acţiuni a fost că toate aceste comunităţi sunt acum mai puternice decât înainte să devină victimele acestui dezastru. Casele construite pe stâlpi de rezistenţă de sătenii thailandezi din Ban Tung Wah şi din Baan Nairai sunt mai frumoase şi mai rezistente; ele sunt şi mult mai ieftine, mai spaţioase şi mai bine izolate termic decât casele din prefabricate, oferite de antreprenorii străini. Într-un proiect de proclamaţie întocmit de o coaliţie a comunităţilor supravieţuitorilor acestui tsunami se explică filosofia acestei întreprinderi: „Munca de reconstrucţie va trebui făcută chiar de comunităţile locale, pe cât de mult cu putinţă. Preveniţi intrarea antreprenorilor străini, lăsaţi comunităţile să îşi asume responsabilitatea pentru rezolvarea problemei locuinţelor.”[1384]

La un an după uraganul Katrina, în Thailanda are loc un schimb remarcabil între liderii comunităţilor care au dus greul muncii de reconstrucţie din Thailanda şi o mică delegaţie a supravieţuitorilor uraganului din New Orléans. Vizitatori din Statele Unite au făcut turul satelor thailandeze reconstruite după tsunami şi au fost şocaţi de viteza cu care se desfăşurase munca

[1384] Kerr, „People’s Leadership în Disaster Recovery: Rights, Resilience and Empowerment”.

de reabilitare, devenită o realitate palpabilă. „În New Orléans, noi aşteptăm ca guvernul să facă ceva pentru noi, dar aici aţi făcut totul singuri”, a declarat Endesha Juakali, fondatorul „satului supravieţuitorilor” din New Orléans. „Când ne vom întoarce acasă – a promis el – modelul vostru va deveni noul nostru ţel.”[1385]

După ce liderii comunitari din New Orléans se întorc acasă, în oraş chiar are loc un val de acţiune directă. Juakali, al cărui cartier continua să fie o ruină, organizează echipe de voluntari şi de antreprenori locali să cureţe interioarele fiecăreia dintre casele ruinate de inundaţia produsă de uragan. El afirmă că vizitarea regiunii afectate de tsunami îi oferise „o perspectivă asupra... felului în care populaţia New Orleans-ului trebuia să dea FEMA la o parte, după cum trebuia să înlăture şi administraţia orăşenească, dar şi guvernul local al statului New Orléans şi să spună: «Ce putem face acum pentru a putea readuce populaţia cartierelor înapoi, în lipsa ajutorului guvernului?»” Viola Washington, o altă veterană a călătoriei de studiu din Asia, se întoarce la rândul ei în cartierul Gentilly, din New Orléans, cu o atitudine complet nouă. Ea „împarte o hartă a cartierului Gentilly pe secţiuni, organizează comitete reprezentative pentru fiecare dintre acestea, iar apoi numeşte lideri

[1385] Kerr, „New Orléans Visits Asian Tsunami Areas”.

care să se întrunească pentru a hotărî prioritățile muncii de reconstrucție". Ea le explică oamenilor că „în timp ce ne luptăm cu guvernul pentru a obține banii care ne revin, nu trebuie să stăm degeaba fără să facem nimic noi înșine pentru a ne reveni".[1386]

Au mai existat și alte exemple de acțiune directă în New Orléans. În februarie 2007, mai multe grupuri de rezidenți, care locuiseră în blocuri de locuințe sociale pe care administrația Bush intenționa să le dărâme, încep să își „reinvadeze" vechile apartamente. Echipe de voluntari ajută la curățarea apartamentelor și strâng bani pentru achiziționarea de generatoare și panouri solare. „Casa mea este castelul meu și mi-l iau acum înapoi", anunță Gloria Williams, locatară în blocurile aparținând proiectului C.J. Peete. Reinvadarea se transformă într-o petrecere a întregului cvartal de locuințe, la care participă și o fanfară din New Orléans.[1387] Erau multe lucruri de sărbătorit: cel puțin pentru moment, comunitatea scăpase de amenințarea marelui buldozer numit „reconstrucție".

Unificarea tuturor aceste exemple de oameni care reconstruiesc pentru ei înșiși reprezintă o temă comună: participanții afirmă că efortul lor

---

[1386] Richard A. Webster, „N.O. Survivors Learn Lessons from Tsunami Rebuilders", *New Orléans Business,* 13 noiembrie 2006.

[1387] Residents of Public Housing, „Public Housing Residents Take Back Their Homes", comunicat de presă.

nu înseamnă doar că repară nişte clădiri, ci se repară pe ei înşişi. Această judecată este perfect logică. Experienţa universală de a trăi un mare şoc reprezintă o senzaţie de neputinţă totală: confruntaţi cu forţe copleşitoare, părinţii îşi pierd abilitatea de a-şi salva copiii, soţii sunt separaţi, casele – spaţii protectoare – devin capcane mortale. Cea mai bună modalitate de a-ţi reveni din această stare de slăbiciune este ajutorul oferit altora, dreptul de a face parte dintr-un proces de recuperare a întregii tale comunităţi. „Redeschiderea şcolii noastre confirmă faptul că aceasta este o comunitate specială, legată nu doar prin proximitate, ci prin spiritualitate, legături de sânge şi dorinţa de a te întoarce acasă”, afirmă Dr. Martin Luther King Junior, director adjunct al Şcolii elementare din Lower Ninth Ward, New Orléans.

Astfel de eforturi comunitare de reconstrucţie reprezintă antiteza etosului care animă capitalismul dezastrelor, aflat în perpetuă căutare de foi maculate, de *tabula rasa* pe care să poată construi state model. Asemenea cooperativelor agricole şi muncitoreşti ale Americii Latine, acestea constituie rezultatul intrinsec al improvizaţiei, folosind tot ceea ce a mai rămas în picioare şi toate uneltele ruginite pe care nu le-a luat valul, care nu au fost furate şi care mai sunt încă în stare de folosinţă. Spre deosebire de fantezia Apocalipsei, ştergerea

definitivă care le permite credincioşilor adevăraţi o cale de salvare în eterul diafan, mişcările de reînnoire spirituală ale populaţiilor locale pornesc de la premisa că nu există de fapt nicio scăpare din erorile substanţiale pe care le-am comis şi, mai mult decât atât, s-a produs deja suficient de multă ştergere – a istoriei, a culturii şi a memoriei. Acestea reprezintă mişcări care nu încearcă să pornească de la zero, din molozul aflat peste tot în jurul lor. Pe măsură ce cruciada corporatistă îşi continuă declinul, apăsând în drumul său butonul şocului pentru străpungerea oricărei forme de rezistenţă pe care o întâlneşte în cale, acest gen de proiecte indică drumul printre diferitele forme de fundamentalism. Radicali doar în intensitatea caracterului practic, înrădăcinaţi în comunităţile din care fac parte, toţi aceşti bărbaţi şi femei se văd pe ei înşişi doar ca pe nişte unelte, folosind, reparând şi întărind tot ceea ce există la îndemână, transformându-l într-un lucru mai bun şi mai apropiat de egalitate. Mai presus de toate, aceşti oameni construiesc cu optimism – pregătindu-se pentru următorul şoc.

Mulţumiri

Cred că există o regulă în cercurile literare potrivit căreia nu pot fi dedicate două cărţi

aceleiaşi persoane. Mă văd însă nevoită să încalc această regulă. Acest proiect nu ar fi fost posibil, din punct de vedere fizic, intelectual sau emoţional fără soţul meu, Avi Lewis. El este colaboratorul meu în toate privinţele: redactorul, partenerul meu de călătorie (în Sri Lanka, Africa de Sud, New Orléans) şi cel care dă sens vieţii mele. Am scris această carte împreună.

Sarcina s-ar fi dovedit peste puterile mele şi dacă nu aş fi beneficiat de ajutorul extraordinar al celei care mi-a fost cercetător asistent, Debra Levy. Debra şi-a dedicat acestei cărţi trei ani din viaţă, cu excepţia perioadei în care a dat naştere unui copil. Remarcabilul ei talent investigativ şi-a lăsat amprenta pe fiecare pagină. A „dezgropat" date noi, captivante, a gestionat şi organizat surse voluminoase de informaţie, a luat o serie de interviuri, după care a verificat întregul manuscris. Îmi este greu să îmi exprim gratitudinea pentru un coleg atât de devotat şi de talentat totodată. Debra se foloseşte de această oportunitate pentru a-şi transmite la rândul ei dragostea şi aprecierea pentru Kyle şi Ari Yamada-Levi, aşa cum o fac şi eu.

Doi redactori, care au lucrat împreună, într-o relaţie editorială neobişnuit de apropiată şi de satisfăcătoare, au conturat acest manuscris într-o formă mult prea profundă pentru a o putea

descrie într-un mod adecvat: Frances Coady, de la Metropolitan Books, şi Louise Dennys, de la Knopf Canada. Frances şi Louise, care îmi sunt totodată prietene şi mentori, m-au încurajat să îmi duc teza către domenii complet noi, acordându-mi lunile care mi-au fost necesare să le pot urma provocările riguroase. Louise a rămas acelaşi redactor credincios şi apărător tenace, încă de la publicarea cărţii *No Logo,* şi încă sunt copleşită de capacitatea ei de a mă tempera şi de a mă întări simultan. După ce i-am predat manuscrisul revizuit, semnificativ mai voluminos decât fusese iniţial, Frances l-a restructurat, rafinându-l cu un devotament uimitor, la fiecare etapă a procesului. Faptul că industria editorială mai poate „găzdui" asemenea titani intelectuali, precum aceste două femei, mă face încrezătoare în viitorul cărţilor.

Manuscrisul a fost şi mai mult cizelat mulţumită feedbackului incisiv oferit de Helen Conford, de la editura Penguin din Marea Britanie, care a lucrat în strânsă colaborare cu noi chiar de la început. Pasiunea neţărmurită a lui Alison Reid pentru acest proiect, precum şi scrupulozitatea cu care a şlefuit textul manuscrisului fac ca titlul de „copy editor" să pară total neadecvat. Îi rămân profund îndatorată.

Geniala mea agentă, Amanda Urban, a crezut

în această carte încă de când aceasta ar fi trebuit să trateze doar problema Irakului, iar loialitatea şi încrederea i-au crescut cu fiecare termen de predare amânat şi cu fiecare rezumat revizuit şi extins pe care i-l trimiteam. Ea are totodată privilegiul să lucreze cu cea mai imperturbabilă şi mai iscusită echipă din câte există: Margaret Halton, Kate Jones, Elizabeth Iveson, Karolina Sutton, Daisy Merrick şi Liz Farrell. Atunci când eşti înconjurată de femeile de la ICM Books, te simţi pregătită să faci faţă oricărui obstacol. Suntem cu toţii recunoscători pentru infrastructura creată de Nicole Winstanley şi de Bruce Westwood.

Jackie Joiner este office manager la Klein Lewis Productions. Timp de doi ani ea a funcţionat ca un fel de scut uman, ţinând întreaga lume la distanţă pentru a mă putea concentra. După ce schiţa proiectului a fost gata, Jackie ne-a pus pe toţi în mişcare precum un mare dirijor. Dacă aş spune mai multe despre reuşitele zilnice ale lui Jackie în domeniul administraţiei creative aş stârni invidia, aşa că mă opresc aici cu laudele.

Echipa ICM a reuşit să găsească cele mai potrivite edituri din lume pentru publicarea acestei cărţi, ceea ce mi-a permis luxul de a asambla o echipă internaţională de cercetători şi de verificatori ai faptelor, fără ajutorul cărora Debra şi cu mine nu am fi putut niciodată să punem cap la cap un proiect de o asemenea

anvergură. Fiecare dintre aceşti cercetători au preluat părţi cruciale ale acestui puzzle, potrivit propriilor competenţe şi arii de expertiză.

Draga mea prietenă, Andrea Schmidt, cu care am călătorit în Irak, mi-a fost un companion intelectual statornic, reuşind nu doar să mă aprovizioneze cu dosare voluminoase, dar foarte bine organizate de lecturi despre cele mai groaznice subiecte, ci şi educându-mă şi oferindu-mi astfel o înţelegere şi mai profundă a ororii. Secţiunile despre tortură, în special, au fost rezultatul unor conversaţii interminabile pe care le-am avut împreună despre acest subiect. În plus, ea a citit ciornele manuscrisului, oferindu-mi unele dintre cele mai importante comentarii.

Aaron Mate a fost principalul meu cercetător în perioada 2003–2005, pe vremea când mă concentram, în calitate de jurnalist, aproape exclusiv asupra transformărilor economice ale Irakului. A fost o reală binecuvântare să lucrez cu Aaron, un om de o inteligenţă pătrunzătoare şi un jurnalist de marcă. Amprenta sa este inconfundabilă în capitolele despre Irak, precum şi în cele despre Israel/Palestina.

Fernando Rouaux şi Shana Yael Shubs, cercetători în studii latino-americane, care au înaintea lor un viitor promiţător, au descoperit o arhivă de scrieri economice, rămase în mare parte neexplorate, despre conexiunile dintre

criză şi reformele economice neoliberale. Aceste materiale mi-au dezvăluit poziţia centrală a doctrinei şocului, prezentă la cele mai înalte eşaloane ale instituţiilor financiare internaţionale. Fernando a realizat pentru mine o serie de interviuri în Buenos Aires, care urmăreau stabilirea contextului general, în vreme ce Shana a tradus zeci de documente şi de articole, din spaniolă în engleză. Ei au verificat cu rigurozitate evenimentele descrise în capitolele referitoare la Argentina.

Minunata Amanda Alexander a fost principala mea cercetătoare pentru Africa de Sud, investigând, verificând şi transcriind casetele cu interviuri, alături de deosebit de amabila Audrey Sasson. În plus, Amanda a mai întreprins cercetări de o importanţă esenţială, care au vizat terapia de şoc din China. O serie de alţi cercetări s-au alăturat echipei la momente diferite: Bruno Anili, Emily Lodish (în special cu privire la Rusia), Hannah Holleman (despre criza financiară din Asia), Wes Enzinna (incluzând interviuri de ultimă oră luate în Bolivia), Emma Ruby-Sachs, Grace Wu şi Nepomuceno Malaluan.

Debra Levy, bibliotecar de profesie, doreşte să le mulţumească membrilor din back-office-ul personal: răbdătorii şi ingenioşii bibliotecari de la Universitatea din Oregon, celor de la biblioteca judeţeană publică Corvallis-Benton,

precum şi celor de la Eugene Public Library.

Reportajele mele de la faţa locului s-au bazat pe ajutorul multor cercetători, traducători, oameni de legătură şi prieteni – prea mulţi ca să poată fi menţionaţi aici, dar iată un început. În Irak: Salam Onibi, Linda Albermani şi Khalid al-Ansary, unul dintre cei mai valoroşi jurnalişti din Bagdad, precum şi prietenul şi colegul meu de călătorii, Andrew Stern. În Africa de Sud: Patrick Bond, Heinrich Bohmke, Richard Pithouse, Raj Patel şi, ca întotdeauna, strălucitorul Ashwin Desai, cel care nu poate fi niciodată oprit. Le aduc mulţumiri speciale lui Ben Cashdan şi echipei sale, pentru faptul că ne-au permis accesul la interviurile lor cu Nelson Mandela şi arhiepiscopul Desmond Tutu, ca şi pentru multe alte lucruri. În New Orléans: Jordan Flaherty, Jacquie Soohen, Buddy şi Annie Speli. În Sri Lanka: Kumari şi Dileepa Witharana au fost călăuzele intelectuale şi spirituale ale mele şi ale lui Avi, ca să nu mai menţionez faptul că ne-au fost şi traducători. Sarath Fernando, Kath Noble şi restul echipei de la MONLAR au constituit atât baza noastră, cât şi motivul primordial pentru care am întreprins această călătorie. După ce am revenit în Canada, Stuart Laidiaw a transcris multe ore de interviuri, iar Loganathan Sellathurai şi Anusha Kathiravelu au transcris şi tradus din limbile Tamil şi Sinhala.

Boris Kagarlitsky ne-a ajutat la capitolul

despre Rusia. Przemyslaw Wielgosz, Marcin Starnawski şi Tadeusz Kowalik m-au informat despre realităţile tranziţiei poloneze. Marcela Oliviera mi-a făcut legătura cu participanţii la mişcările care se împotriveau terapiei şocului în Bolivia. Tom Kerr, de la Asian Coalition for Housing Rights (Coaliţia asiatică pentru dreptul la locuinţă), a fost puntea noastră de legătură cu participanţii la eforturile de reconstrucţie, după tsunamiul din Thailanda.

Geneza acestei cărţi a constituit-o anul petrecut în Argentina, unde un grup de prieteni mi-a relatat trecutul sângeros al proiectului Şcolii de la Chicago, adeseori împărtăşindu-mi poveştile cutremurătoare prin care trecuseră ei şi familiile lor în acea perioadă. Printre aceşti profesori răbdători se numără Marta Dillon, Claudia Acuna, Sergio Ciancaglini, Nora Strejilevich, Silvia Delfino, Ezequiel Adamovski, Sebastian Hacher, Cecilia Sainz, Julian A. Massaldi-Fuchs, Esteban Magnani, Susana Guichal şi Tomás Bril Mascarenhas. Ei mi-au schimbat felul în care vedeam lumea. Analiza torturii prezentată în această carte a fost conturată în urma a zeci de interviuri luate atât unor oameni care au suferit personal abuzuri în închisori, cât şi celor care şi-au dedicat viaţa consilierii supravieţuitorilor acestei perioade. Doresc să le aduc mulţumiri speciale lui Federico Allodi şi Miralindei Friere, fondatorii

Centrului canadian pentru victimele torturii, şi la fel lui Shokoufeh Sakhi, Carmen Sillato şi Juan Miranda.

Unii dintre oamenii cei mai apropiaţi mie sunt scriitori specializaţi în temele atinse în această carte, iar mulţi dintre aceştia au citit ciornele manuscrisului, petrecând ulterior multe ore dezbătând ideile de aici. Kyo Maclear îmi trimitea mereu cărţi şi articole publicate, iar feedbackul oferit de ea asupra primei ciorne mi-a dezvoltat înţelegerea asupra stratificării sociale a colonialismului; Seumas Milne, care a transformat editorialele cotidianului *The Guardian* într-un forum al dezbaterilor cu adevărat global, mi-a fost tutore despre perioada thatcherismului şi consilier politic în numeroase probleme conexe; Michael Hardt m-a pus să-mi refac planurile, tolerându-mi keynesismul care începuse să îşi facă simţită prezenţa în scrierile mele; Betsy Reed, redactorul meu de la *The Naţion,* m-a ajutat să-mi structurez teza, redactându-mi primul articol despre capitalismul dezastrelor, precum şi zeci de alte articole conexe; neînfricatul Jeremy Scargill a citit primele capitole ale acestei cărţi împărtăşindu-mi atât panica, cât şi cercetările sale asupra privatizării războiului (şi a vieţii, în general); Katharine Viner a fost pentru mine lumina de la capătul tunelului transformând cotidianul *The Guardian* într-o rampă de lansare

pentru această carte. Mai presus de toate, toţi aceşti prieteni dragi, care se întâmplă să îmi fie şi colegi, mi-au ţinut companie şi m-au inspirat în toţi aceşti ani în care am scris în singurătate.

Nu sunt economist de profesie, însă fratele meu, Seth Klein, directorul institutului de cercetare British Columbia Canadian Centre for Policy Alternatives, este arma mea secretă. El mi-a tolerat telefoanele pe care i le-am dat la ore ciudate, solicitându-i seminarii despre teoria monetaristă, pentru ca apoi să-mi redacteze cu grijă textul preliminar, îndrumându-mă şi protejându-mă cât de mult a putut. Ricardo Grinspun, economist de mare valoare, care îşi face specializarea în America Latină la Universitatea din York (şi care este citat în text) a fost atât de amabil să îmi citească manuscrisul pentru a-mi putea oferi importantul său feedback de specialist în domeniu. La fel a făcut-o şi Stephen Mebride, director al Centrului pentru economie politică globală, de la Universitatea Simon Fraser. Sunt onorată că amândoi şi-au făcut timp în programele lor deosebit de încărcate ca să accepte încă un student, şi niciunul dintre ei nu ar trebui făcut răspunzător pentru greşelile pe care s-ar putea să le fi făcut.

Părinţii mei, Bonnie şi Michael Klein, mi-au oferit la rândul lor un feedback nemaipomenit asupra textului în lucru; în plus, ei au avut o

grijă deosebită, atunci când m-am mutat în cartierul lor pentru a scrie. De-a lungul întregii vieţi, amândoi au fost protectori pasionaţi ai separării ideii de sferă publică de sfera pieţei: Michael în domeniul sănătăţii publice, iar Bonnie în cel al artelor. Soacra mea, Michele Landsberg, o adevărată eroină, a citit întregul manuscris încurajându-mă aşa cum numai ea ştie să o facă. Insistenţa socrului meu, Stephen Lewis, de a încadra epidemia de SIDA în contextul fundamentalismului pieţei libere m-a încurajat să scriu această carte.

Mulţi alţi editori de seamă, împreună cu echipele lor, şi-au oferit sprijinul pentru acest proiect: Brad Martin, de la Random House Canada, John Sterling, de la Henry Holt şi Sara Beshtel, de la Metropolitan, din New York, Stefan Megrath şi creativa sa echipă de la Penguin Marea Britanie, Peter Sillem, de la S. Pischer Verlag, Carlo Brioschi, de la Rizzoli, Erik Viser, de la De Geus, Claudia Casanova, de la Paidos, Jan-Erik Petterson, de la Ordfront, îngeri Engelstad, de la Oktober, Roman Kozyrev, de la Dobraya Kniga, Marie-Catherine Vacher, de la Actes Sud, precum şi Lise Bergevin, împreună cu toată echipa de la Leméac.

Suntem cu toţii profund îndatoraţi imperturbabilei Adrienne Phillips, redactor-şef la Knopf Canada. Ea nu doar că a reuşit să menţină întreaga echipă concentrată asupra

cărţii, dar, împreună cu Margaret Halton şi Jackie Joiner, a făcut ca ea să apară simultan în şapte limbi, un veritabil miracol editorial. Îi sunt enorm de îndatorată Lisei Fyfe pentru designul percutant al supracopertei, lui Doris Cowan, pentru atenta ei corectură şi lui Beate Schwirtlich pentru experta culegere a textului. Barney Gilmore este, încă o dată, maestrul indexurilor. Mark A. Fowler este cel mai bun avocat în cazurile de calomnie şi a fost o reală plăcere să mă contrazic cu el. Ţin să le mulţumesc totodată lui Sharon Klein, Tara Kennedy, Maggie Richards, Preena Gadher şi Rosie Glaisher, precum şi tuturor traducătorilor care vor aduce acest text cititorilor din întreaga lume.

În plus faţă de cercetătorii care au lucrat în mod direct la acest proiect, au existat mulţi activişti şi scriitori care mi-au oferit ajutorul. Incredibilii membrii ai echipei de la Focus on the Global South, din Bangkok, au fost primii care au identificat „reconstrucţia” cu noua frontieră a neocolonialismului, o prelungire a muncii lor îndelungate cu privire la exploatarea crizelor. Îi sunt deosebit de recunoscătoare lui Shalmali Guttal şi lui Walden Bello pentru acuitatea pe care au demonstrat-o. Pentru remarcabila lor muncă de investigaţie, care a dezvăluit complexul capitalismului dezastrelor în New Orléans, le rămân îndatorată lui Chris Kromm şi

echipei de la Institute for Southern Studies, la fel cum îi rămân îndatorată şi avocatului pentru drepturile omului, Bill Quigley, pentru scrierile sale şi pentru activismul său general. Soren Ambrose, care a lucrat anterior pentru campania „Cincizeci de ani este destul”, mi-a fost o sursă fenomenală de informaţie cu privire la instituţiile financiare internaţionale. În cercetarea pe care am întreprins-o în legătură cu abuzul prizonierilor în perioada contemporană am fost ajutată de Michael Ratner şi de curajoasa echipă de la Centrul pentru drepturi constituţionale, precum şi de John Sifton, de la organizaţia Human Rights Watch, de rapoartele organizaţiei Amnesty Internaţional şi de Jameel Jaffer, de la American Civil Liberties Union.

Multe dintre documentele desecretizate citate în text au fost descoperite de extraordinarii oameni de la Arhivele Securităţii Naţionale. O altă sursă importantă de informaţie au constituit-o interviurile realizate în 2002 de postul de televiziune PBS, pentru documentarul în trei episoade, intitulat *Commanding Heights: The Battle for the World Economy* (Înălţimi impunătoare: Bătălia pentru economia mondială). Majoritatea întrebărilor care apar în text nu au încăput în documentarul propriu-zis, însă producătorii acestui serial au luat decizia neobişnuită de a publica stenograma tuturor

interviurilor realizate de ei pe internet. De asemenea, îi sunt recunoscătoare lui Amy Goodman şi întregii echipe de la *Democracy Now!* Interviurile lor epocale nu sunt doar o simplă sursă de ştiri, care creează dependenţă (www.democracynow.org), ci şi un valoros instrument de cercetare.

Sute de alţi jurnalişti de investigaţie şi autori din a căror muncă m-am inspirat la scrierea acestei cărţi sunt menţionaţi atât în text, cât şi în notele de subsol. O vastă bibliografie poate fi accesată pe site-ul www.naomiklein.org, unde există legături directe pentru multe documente originale. Câteva cărţi mi-au fost de un ajutor nepreţuit şi continuu, iar notele de subsol şi bibliografiile nu sunt suficiente pentru a le indica importanţa: *Failed Crusade* (Cruciada eşuată), de Stephen F. Cohen; *A Question of Torture* (O chestiune de tortură), de Alfred Mecoy; *Night Draws Near* (Se lasă noaptea), de Anthony Shadid; *Imperial Life in the Emerald City* (Viaţă imperială în oraşul de smarald), de Rajiv Chandrasekaran; *A Lexicon of Terror,* de Marguerite Feitlowitz, *True Crimes: Rodolfo Walsh* (Crime adevărate), de Michael Mecaughan; *A Miracle, a Univers,* de Lawrence Weschler; *Empire's Workshop,* de Greg Grandin; *Blood Money,* de T. Christian Miller; *Bush Agenda,* de Antonia Juhasz; *Pinochet's Economists* (Economiştii lui Pinochet), de Juan

Gabriel Valdez; *The Tragedy of Russia's Reforms* (Tragedia reformelor Rusiei), de Peter Reddaway şi Dmitri Glinski; *Thabo Mbeki and the Battle for the Soul of the ANC* (Thabo Mbeki şi bătălia pentru sufletul Congresului Naţional African), de William Mervin Gumede; *Globalization and Its Discontents* (Globalizarea şi deziluziile sale), de Joseph E. Stiglitz; *Precarious Life* (Viaţă precară), de Judith Butler; *Confessions of an Economic Hitman* (Confesiunile unui ucigaş economic plătit), de John Perkins; *The Pinochet File* (Dosarul Pinochet), de Peter Kornbluh; precum şi *The New Rulers of theWorid* (Noii conducători ai lumii), de John Pilger. Sunt de asemenea îndatorată multor producători de filme documentare, ale căror pelicule m-au ajutat să înţeleg evenimente la care nu am avut posibilitatea să fiu martor. Monumentala trilogie a lui Patricio Guzmán, *The Battle of Chile,* merită atenţia în mod special.

Mai mulţi teoreticieni şi cronicari ai neoliberalismului mi-au format gândirea cu mult peste ceea ce pot reda citatele: David Harvey (în special prin lucrarea *A Brief History of Neoliberalism* – O scurtă istorie a neoliberalismului), precum şi mai tot ceea ce a fost scris vreodată de John Berger, Mike Davis şi Arundhati Roy. Atunci când citesc şi recitesc operele lui Eduardo Galeano, am senzaţia că

totul a fost spus. Sper să îmi ierte încercările de a pune aici câteva asteriscuri pe marginea paginii doar pentru a sublinia acest lucru.

Doresc de asemenea să onorez cinci modele de o eterogenitate desăvârşită, de intelectuali angajaţi şi furioşi, fiecare dintre aceştia fiind eroii mei personali, care s-au stins din viaţă în perioada în care am scris această carte. Pierderea lui Susan Sontag, John Kenneth Galbraith, Molly Ivins, Jane Jacobs şi Kurt Vonnegut va fi, pentru mine, dar şi pentru atât de mulţi alţii ca mine, dificil de suportat.

Următorii şi-au dat concursul la realizarea acestei cărţi: Misha Klein, Nancy Farland, Anthony Arnove, John Montesano, Esther Kaplan, John Cusack, Kashaelle Gagnon, Stefan Christoff, Kamil Mahdi, Pratap Chatterjee, Sara Angel, Manuel Rozenthal, John Jordan, Justin Podur, Jonah Gândin, Ewa Jasiewiez, Maude Barlow, Justin Alexander, Jeremy Pikser, Ric Young, Arthur Manuel, Joe Nigrini, David Wall, John Greyson, David Meslin, Carly Stasko, Brendan Martin, Bill Fletcher, David Martinez, Joseph Huff-Hannon, Ofelia Whiteley, Barr Gilmore şi răbdătorii mei colegi de la *New York Times* Syndicate, Gloria Anderson şi Mike Orrichio.

Roger Hodge m-a trimis în Irak pentru revista *Harper,* cu sarcina de a scrie articolul care s-a transformat în această carte, iar Sharon Oddie

Brown şi Andreas Schroeder mi-au oferit cabana perfectă a scriitorului la întoarcerea mea. Rămân mereu recunoscătoare Katrinei van den Heuvel, lui Peter Rothberg, precum şi lui Hamilton Fish, care au avut grijă ca atmosfera de la *The Naţion* să mă facă să mă simt ca acasă.

Se prea poate să fie nevoie de un sat întreg ca să creşti un copil, dar privind această listă impresionantă, realizez faptul că a fost nevoie de o „conspiraţie” mondială pentru realizarea acestei cărţi. Am fost deosebit de norocoasă să beneficiez de susţinerea acestei uimitoare reţele de umanitate.